

İZMİR ISCS
2. ULUSLARARASI
İNSAN ve TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
6 - 8 Mart 2026
YÜZYÜZE ve ONLINE

www.izmirkongresi.org

**ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
MARCH 6 – 8, 2026
IZMIR**

Edited By
PROF. DR. DWI SULISWORO

Issued: 28.03.2026
ISBN: 978-625-5694-89-8

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

**In the conference 41 papers have been presented by Turkish participants and 63 papers
by international participants.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.

Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Website: www.izmirkongresi.org

Contact: iscsizmir@gmail.com

CONFERENCE ID

**ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES**

DATE – PLACE

MARCH 6 – 8, 2026

IZMIR

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**Turkey –India – Iran - Egypt – Tajikistan- Oman- Singapore- Palestine- Kyrgyzstan -
Bangladesh- Laos- Iraq- Azerbaijan- Algeria- Italy – Georgia – Thailand- South Korea-
Kenya-**

PRESENTATION

Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul - Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy -Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Prof. Dr. Sevinj Seyidova - Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak- Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova -Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın -Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto -Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ -Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti -Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları –

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia -

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade -Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük -Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Sevinj Seyidova – Azerbaijan

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

- Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. İrade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti – Kirgizistan
- Assoc. Prof. Dr. Serdar Neslihanoglu - Türkiye
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghani - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – İran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye

Dr. Ayşe Baran - Türkiye

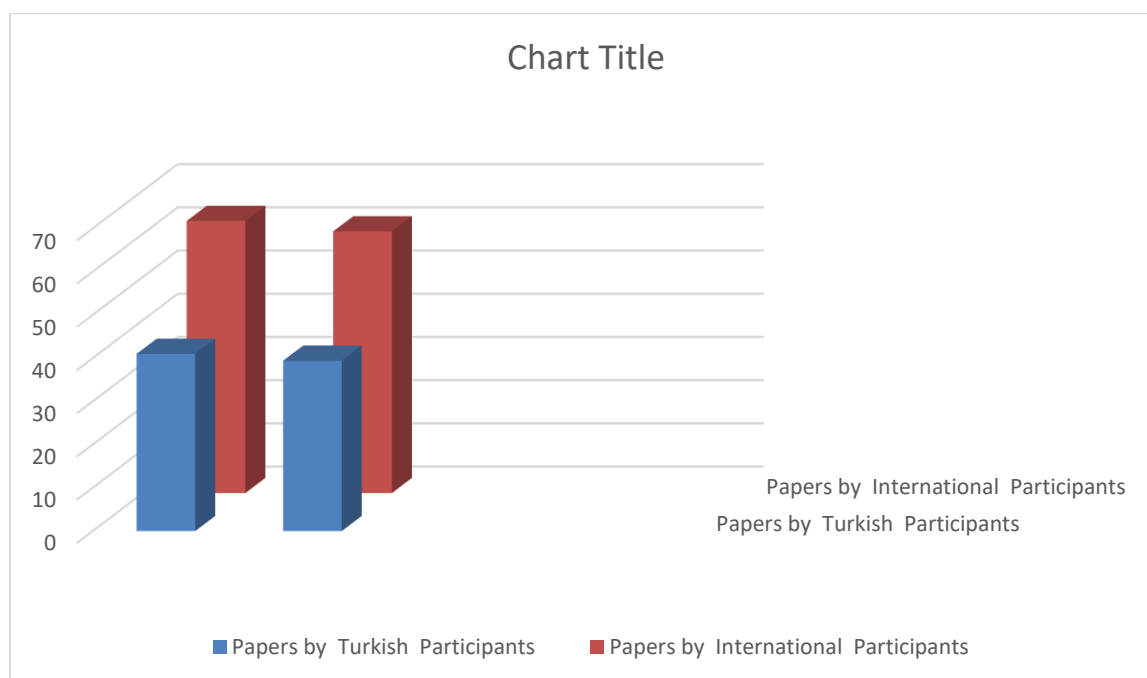
Dr. Dadash Mehravari – Iran

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

	<i>Number of paper</i>	<i>%</i>
<i>Papers by Turkish Participants</i>	41	39,42
<i>Papers by International Participants (18 Countries)</i>	63	60,58

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454

Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED
SCIENCES
ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 6 – 8, 2026
IZMIR

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Kelime ERDAL	1	THE FEMALE BODY AND THE MALE MORAL CONCEPTION IN VEDAT TURKALI'S NOVEL "WHAT IS FATMAGUL'S CRIME"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	A STUDY ON THE LATEST GENERATION OF AMERICAN YOUTH: THE "T" GENERATION	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		3	ERZURUM'UN SOSYO-EKONOMİK DİNAMİĞİNDE BİR AHİ LİDERİ: AHİ TUMAN	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		4	TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASI BAĞLAMINDA KARADENİZ MÜZİKLERİNDE KİMLİK	Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
		5	A STUDY ON THE CULTURAL TRANSMISSION OF HOSPITALITY IN CHILDREN'S LITERATURE TEXTS	Prof. Dr. Kelime ERDAL
		6	THE VALUE OF FREEDOM IN CHILDREN'S LITERATURE: A READING THROUGH TEXTS	Prof. Dr. Kelime ERDAL
		7	XIX. YÜZYILIN BAŞINDA BATI ANADOLU'DA BİR İNGİLİZ SEYYAH: FRANCIS PETER WERRY'İN BATI ANADOLU SEYAHATI	Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN YILMAZ

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
March 6 – 8, 2026				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
6 Mart / March 6, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI	1	NONLINEAR THRESHOLD TAYLOR RULE WITH BALANCE SHEET DYNAMICS: A REGIME-SWITCHING FRAMEWORK FOR HETERODOX POLICY ANALYSIS	Res. Assist. Dr., KAAN YİĞENOĞLU
		2	HETEROGENEOUS MULTI-AGENT REINFORCEMENT LEARNING FOR MACROECONOMIC STABILITY: A HETERODOX POLICY FRAMEWORK	Res. Assist. Dr., KAAN YİĞENOĞLU
		3	DİJİTAL EKOSİSTEMLERDE TÜKETİMİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ: DİJİTAL DİDEROT ETKİSİ	Doç. Dr. Pınar ÖZKAN Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
		4	ULUSAL LİTERATÜRDE FEMVERTİSİNG VE KADIN TEMSİLİ: BİR META-SENTEZ DENEMESİ	Doç. Dr. Pınar ÖZKAN Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
		5	ALTERNATIVE MODELS AND POLICY OPTIONS IN HEALTH CARE FINANCING: AN EVALUATION OF MIXED SYSTEMS	Doç. Dr. Şahin KARABULUT Bilim Uzmanı, Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT
		6	A THEORETICAL EVALUATION OF UNETHICAL EMPLOYEE BEHAVIORS AND THEIR EFFECTS ON CONSUMERS	Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI
		7	A THEORETICAL EVALUATION OF CONSUMER MASCULINITY	Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI
		8	THE IMPACT OF COMPANY SIZE ON THE FULFILLMENT OF VOLUNTARY SOCIAL RESPONSIBILITIES TOWARDS EMPLOYEES	Öğr. Gör. Dr. YAHYA NAS
		9	THE USE OF REIKI IN DIABETES AND MENTAL HEALTH	Döne GÜNAY Sevda UZUN
			5	USE OF AROMATHERAPY in OLDER ADULTS AND MENTAL HEALTH

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN	1	ÇİN'İN SINCAN POLİTİKALARI BAĞLAMINDA DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ SİSTEMATİK HAK İHLALLERİ	Dr, Seda Gözde Tokatlı
		2	INTEGRATION OF LUCIS AND CA-MARKOV IN SUSTAINABLE SMART CITY PLANNING	Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER Arş. Gör. Dr. Ahmet GÜL Dr. Öğr. Üyesi Selin Yıldız GÖRENTAŞ Doç. Dr. Cem KIRLANGIÇOĞLU
		3	IS SUSTAINABLE DEVELOPMENT POSSIBLE IN MANISA? SPATIAL INFERENCES BASED ON POTENTIAL AND PROPOSED SCENARIO ANALYSES	Dr. Öğr. Üyesi SELİN YILDIZ GÖRENTAŞ Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER Arş. Gör. Dr. Ahmet GÜL Doç. Dr. Cem KIRLANGIÇOĞLU
		4	AİLE KONUTUNUN KORUNMASI	Av. Arb. MÜJGÂN ELİF KAPLAN
		5	TÜRK MEDENİ KANUNU'NDA BEKLEME SÜRESİ (İDDET MÜDDETİ): TEMEL HAKLAR İŞİĞİNDE BİR DEĞERLENDİRME	Av. Arb. MÜJGÂN ELİF KAPLAN
		6	Can Disasters Be Marketed? Ethical Boundaries and Marketing Strategies of Disaster Tourism in the Context of Dark Tourism	Prof. Dr. Tülin DURUKAN Doç. Dr. Cihat KARTAL Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN
		7	CAN ONE BAD APPLE SPOIL THE WHOLE BARREL? THE EFFECTS OF EMPLOYEES' OFF-THE-JOB BEHAVIORS ON BRAND REPUTATION: A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE ROTTEN APPLE THEORY	Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN Prof. Dr. Tülin DURUKAN Doç. Dr. Cihat KARTAL
		8	WHAT IS THEO-POLITICS?	Dr. Öğretim Üyesi ERSİN SAVAŞ

ISCS IZMİR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi, Nursen GEYİK DEĞERLİ	1	SPATİAL ORGANİZATİON AND PERCEPTİON İN THE LİGHİT OF GESTALT THEORY	Öğr. Gör. Gültekin Erdal İdil Erdal
		2	MATERIAL AND DETAIL COMPATIBILITY PROBLEMS IN HISTORIC INTERIOR SPACES	İdil Erdal Öğr. Gör. Gültekin Erdal
		3	GÖRSEL KÜLTÜR AKTARIMINDA YAPAY ZEKANIN KULLANIMI	Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAROĞLU Yunus Şafak KAHRAMAN
		4	PARAMETRİK MİMARİDEN İLHAM ALAN LAZER KESİM UYGULAMALARI: TEKSTİL YÜZEYİ VE AKSESUAR TASARIMI ÖRNEKLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Sevdanur ULUSOY Dr. Öğr. Üyesi, Nursen GEYİK DEĞERLİ
		5	SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KARŞILAŞTIRILMASI: BİYOPSİKOSOSYAL YAKLAŞIM PERSPEKTİFİ	Doç. Dr. Şahin KARABULUT Bilim Uzmanı, Mine KARANUH
		6	METHODS USED IN SPIRITUAL COUNSELING	Sümeyye AYATA Doç. Dr. Tolga SEKİ Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ
		7	SPIRITUAL APPROACHES IN GROUP COUNSELING	Sümeyye AYATA Doç. Dr. Tolga SEKİ Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ
		8	THE ETHICAL THOUGHT OF LORD HERBERT OF CHERBURY: THE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS AND IMPACTS OF THE NATURAL ETHICS THEORY	Ülkü Koçak
		9	NORMATİF YAŞAM DÖNGÜSÜNÜ KIRMAK: ÇOCUKSUZ YAŞLANMAK	Dr. Arş. Gör. Meryem Sarıköse

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Ali UZUN	1	KIRSALDA MATEMATİK EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, SEVGİ ÇOBAN Prof.Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ
		2	KENT KIRSALINDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMLARINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, HAYRUNİSA ZİNCİRYILDIZ Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ
		3	TEXT TO IMAGE GENERATIVE AI FOR ENGLISH WRITING WITH MIDDLE SCHOOLERS	Miray İlgi AYAZ Doç. Dr. Zeynep YURTSEVEN AVCI
		4	THE IMPACT OF LANGUAGE AWARENESS ON THE CORRUPTION OF TURKISH IN THE CONTEXT OF EDUCATION AND CULTURAL IDENTITY FROM THE PERSPECTIVE OF THE AXIS	Dr. Öğr. Üyesi Hakan SARITİKEN Yüksek Lisans Öğrencisi Betül Sude BATMAN
		5	KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞININ KONUŞMA BECERİLERİ VE DERS ÇALIŞMA MOTİVASYONLARINA ETKİSİ İLE İLGİLİ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM Dr. Ali UZUN
		6	THE TRANSFORMING STRUCTURE OF DIGITAL RECREATION: A REVIEW OF DIGITAL LEISURE TENDENCIES	İsmet SEVAL Dr. Okan SARI Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ
		7	THE IMPACT OF SPORT-BASED SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS ON PUBLIC PERCEPTION AND CORPORATE IMAGE	İsmet SEVAL Dr. Okan SARI Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. David Ochieng	1	SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES	Dr. Peter Mwangi Dr. Grace Akinyi
		2	INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Prof. Dr. Jane Wanjiru Dr. David Ochieng
		3	CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE-DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE	Prof. Dr. Min-Jae Kim Dr. Hana Park
		4	SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING	Assoc. Prof. Dr. Soo-Yeon Lee Jin-Woo Choi
		5	PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS	Prof. Dr. Rahman Hossain Dr. Sumaiya Akter Md. Faridul Islam
		6	SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST	Dr. Nazmul Arefin Assoc. Prof. Dr. Parvin Sultana
		7	SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS	Assoc. Prof. Dr. Nattapong Chaiyasit Dr. Siriporn Kittipong Pimnipa Thongchai
		8	E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS	Dr. Chatchai Phanich Prof. Dr. Ratchanee Srisuk Assis. Prof. Dr. Waraporn Limsiri

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Leila Cherif Dr. Mourad Hamadi	1	JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN	Prof. Dr. Reza Mohammadi Dr. Laleh Karami
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN: CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Zahra Hosseini Dr. Amir Farshad
		3	ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS' RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA	Samir Benkhelifa Dr. Nadia Bensalem Rachid Amrani
		4	CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Leila Cherif Dr. Mourad Hamadi
		5	JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES	Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili Dr. Nino Mikeladze Assis. Prof. Dr. Levan Beridze
		6	HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Kapanadze Dr. Irakli Giorgadze
		7	CONSTITUTIONAL REVIEW, SEPARATION OF POWERS, AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elvin Mammadov Dr. Aysel Aliyeva
		8		

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili	1	RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elchin Mammadov Aysel Huseynova
		2	SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Nigar Aliyeva Ramil Safarov
		3	REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION	Prof. Dr. Farhad Rahimi Dr. Maryam Sadat Hosseini
		4	SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT	Dr. Hossein Karimi
		5	ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM DISCOURSES IN ALGERIA	Prof. Dr. Samir Benkhelfallah Dr. Nadia Kerras
		6	RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN PHILOSOPHICAL DEBATES	Dr. Amel Bouzid Assis. Prof. Dr. Rachid Lounis
		7	ORTHOOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili Dr. Tamar Kapanadze

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Rajiv Desai	1	EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN	Prof. Dr. Reza Azizi Fatemeh Ghadiri
		2	DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION	Dr. Laleh Etemad Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Daryaei Samira Parsa Ali Soufi
		3	MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS	Prof. Dr. Suresh Mehra Dr. Priya Banerjee
		4	PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN INDIAN SECONDARY EDUCATION	Dr. Anand Bhatia Anisha Singh Prof. Dr. Kavita Subramanian Assoc. Prof. Dr. Deepak Nair
		5	UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM IN RURAL INDIA	Dr. Rajiv Desai
		6	THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS	Dr. Yasmine Benali Prof. Dr. Houcine Amrani Assis. Prof. Dr. Layla Cherif
		7	EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION	Prof. Dr. Amine Boukhalfa Dr. Nadia Zerguini
		8	INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS	Assis. Prof. Dr. Lucia Romano Prof. Dr. Giovanni Ferri
		9	RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Stefano Mancini Elena Vitale Assoc. Prof. Dr. Marco Santoro Dr. Silvia Esposito Assis. Prof. Dr. Paolo Bellini

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem	1	EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES	Prof. Dr. Shirin Etemadi Dr. Hossein Mohammadi Assis. Prof. Dr. Parisa Rashidi
		2	THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA	Dr. Farzaneh Parsa Assoc. Prof. Dr. Siamak Jahanbakhsh
		3	MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN'S PERIPHERAL REGIONS	Prof. Dr. Habib Ullah Khan Dr. Sana Javed Muhammad Adeel
		4	GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN	Assis. Prof. Dr. Saleema Khatoon Dr. Maria Qureshi Hina Nazir
		5	YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Mourad Bouzid Nassim Daoud
		6	SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS	Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem Dr. Ahmed Meftah Nadia Benhamou
		7	CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS	Prof. Dr. Kamran Huseynov Vusal Aliyev Vafa Guliyeva Leyla Babayeva

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva	1	WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Aigerim Nurtayeva Zhanar Askarova
		2	HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES	Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva
		3	GENDER NORMS AND WOMEN'S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ	Prof. Dr. Farah Abbas Dr. Mahmoud Fadhil Sara Al Zubaidi
		4	IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ	Dr. Rasha Yassin Assis. Prof. Dr. Omar Al-Khafaji
		5	BARRIERS TO WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS	Assoc. Prof. Dr. Soudaly Nanthavong
		6	WOMEN'S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS	Prof. Dr. Bouavone Xayavong Dr. Sivilay Phommasane Keomany Souvannavong Assis. Prof. Dr. Anousone Chanthavong
		7	SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH	Dr. Masuda Akhter Prof. Dr. Sultana Begum Ayesha Rahman
		8	WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS	Assis. Prof. Dr. Shanta Parvin

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi	1	EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE	Assis. Prof. Dr. Ruslan Nogoibekov Ainura Abdrakhmanova
		2	THE REVIVAL OF NOMADIC MOTIFS IN CONTEMPORARY KYRGYZ VISUAL ART	Prof. Dr. Aizada Sadykova Dr. Aidar Sulaimanov
		3	ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART	Prof. Dr. Samira Al-Masri Dr. Fadi Taleb Nour Said
		4	THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION	Assis. Prof. Dr. Yasmine Khalil Dr. Ibrahim Amro
		5	EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE	Prof. Dr. Kenneth Lim Jolene Tan Wei Liang Chong
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE'S CITYSCAPE: CULTURAL POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT	Dr. Mei Wong
		7	REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART	Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Lamki Fatma Rashid Al-Saadi
		8	ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN	Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi
		9	THE EVOLUTION OF IMPRESSIONISM IN FRENCH PAINTING AND ITS GLOBAL LEGACY	Prof. Dr. Bernard Dupont Marie-Claire Rivière Julien Leroy

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr., ESMA YIGIDER	1	Adaptation of the Agri-Food Industry to Climate Change: Towards Sustainable Water Management	Ali Khalfa Azzeddine Senouci Mounir Chihab Bouazza Sofiane
		2	Functional Foods and Probiotic Applications in Human Health	Ali Khalfa Azzeddine Senouci Mounir Chihab Bouazza Sofiane
		3	IRON BIOFORTIFICATION IN CEREALS: FROM PLANT GENETICS TO PRECISION BREEDING STRATEGIES	Assoc. Prof. Dr., ESMA YIGIDER Prof. Dr., MELEK EKINCI Prof. Dr., MURAT AYDIN Prof. Dr., ERTAN YILDIRIM
		4	ABIOTIC STRESSES IN PLANTS AND ASTAXANTHIN	Prof. Dr., MELEK EKINCI Assoc. Prof. Dr., ESMA YIGIDER Prof. Dr., ERTAN YILDIRIM Prof. Dr., MURAT AYDIN
		5	BAZI ÇİLEK ÇEŞİTLERİNİN KALİTE ÖZELLİKLERİ VE FARKLI KURUTMA YÖNTEMLERİNİN KURU MADDE İÇERİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Arş. Gör. Merve KARAKOYUN MUTLUAY Lis. Öğr. Enes Can AYDIN Doç. Dr. Sinem ÖZTÜRK ERDEM
		6	PEYNİR ÜRETEN İŞLETMELERDE PEYNİR ALTI SUYUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLARIN EKONOMİK VE ÇEVRESEL ANALİZİ: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	Ziraat Mühendisi , NADİRE BUCAK Prof.Dr , NEVİN DEMİRBAŞ Dr.Öğr.Üyesi , YARKIN AKYÜZ

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr., Aydanur AYDIN	1	The Role of Nutrition in Optimizing Basketball Athlete Performance	Dott. Dorian META PhDc Assoc. Prof. Dr. Oltiana PETRI MD
		2	DIGITAL TWIN TECHNOLOGY IN NURSING CARE: PREVENTING CARE ERRORS AND FUTURE PROJECTIONS	Assoc. Prof. Dr., Aydanur AYDIN
		3	ALGORITHMIC BIAS AND ETHICS: THE HIDDEN RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN NURSING AND PATIENT SAFETY	Assoc. Prof. Dr., Aydanur AYDIN

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof.Dr. Ali Can YILMAZ	1	TARIMSAL YAPILARIN İKLİMLENDİRİLMESİNDE ISI POMPASI KULLANIMI	Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK Dr. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM Dr. Ümran ATAY
		2	TARIMSAL YAPILARIN İKLİMLENDİRİLMESİNDE FAZ DEĞİŞTİREN MATERYAL (PCM) KULLANIMI	Dr. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM Dr. Ümran ATAY Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
		3	SMART INJECTION MOLDING SYSTEM DEVELOPMENT: MOBILE-INTEGRATED HMI AND PRECISE BARREL TEMPERATURE CONTROL	MUHAMMED TALHA ALTUN Doç. Dr. BÜLENT KAYA
		4	EVOLUTION FROM ACTIVE SAFETY SYSTEMS TO ADAS: A VEHICLE DYNAMICS AND SENSOR FUSION-BASED SYSTEM-LEVEL REVIEW	Öğr. Gör. METİN KAYNAKLI Dr. Öğr. Üy., AHMET ALBAYRAK
		5	A VEHICLE DYNAMICS-BASED CONCEPTUALIZATION OF ACTIVE SAFETY SYSTEMS AS REAL-TIME BOUNDARY MANAGEMENT MECHANISMS	Öğr. Gör. METİN KAYNAKLI Dr. Öğr. Üy., AHMET ALBAYRAK
		6	FREN BALATALARINDA ARAMİD ve CAM ELYAFLI TEKSTİL KATMANLARININ SÜRTÜNME STABİLİTESİ ve AŞINMA PERFORMANSINA ETKİSİ	Prof.Dr. Ali Can YILMAZ Doç.Dr. Özlem ERDEM YILMAZ
		7	PET BAZLI OTOMOTİV KOLTUK KUMAŞINDA UYGULANAN HALOJENLİ ve HALOJENSİZ ALEV GECİKTİRİCİ BİTİM İŞLEMLERİNİN YANICILIK ve DUMAN PERFORMANSINA ETKİLERİ	Doç.Dr. Özlem ERDEM YILMAZ Prof.Dr. Ali Can YILMAZ
		8	MODIFIED-ATMOSPHERE (NITROGEN-FLUSHED) PACKAGING AND QUALITY EVOLUTION OF EXTRUDED SNACKS DURING STORAGE	Selin ÖZTÜRK Prof. Dr. FATMA YURT
		9	JELKOT KAPLI CAM ELYAF TAKVİYELİ POLYESTER KOMPOZİT MALZEMENİN YÜZEY DAYANIMLARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, SUDE MERAL Prof. Dr., EROL FEYZULLAHOĞLU

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr., Gizem Saygı	1	A COMPARATIVE ANALYSIS OF QUANTITATIVE VARIABLES IN THE PEARSON, SPEARMAN RANK AND KENDALL TAU CORRELATION COEFFICIENT	Jibrin S. Yasin A. Nuhu Jamilu Adamu Ahmad S. Sa'id Abubakar A. Shuaibu
		2	USING A SPEARMAN'S RANK CORRELATION COEFFICIENT IN EVAPORATION AND HUMIDITY	Jibrin S. Yasin A. Nuhu Jamilu Adamu Sulaiman B. Abubakar
		3	CAPACITY PLANNING AND DIGITAL TRANSFORMATION ANALYSIS IN THE FURNITURE INDUSTRY: THE ANKARA EXAMPLE	Dr. Ramazan BÜLBÜL Mustafa ALBAYRAK
		4	DEVELOPMENT OF ADHESIVE-FREE COMPOSITE PANELS THROUGH THE COMBINATION OF WASTE TETRAPAK PACKAGING AND NATURAL WOOD VENEERS	Dr. Ramazan BÜLBÜL Musa Bedirhan SÜRÜCÜ Murat CAN
		5	GÜNEŞ ENERJİ SANTRALLERİNDE GERÇEK VE SİMÜLASYON TABANLI TESİSLERDE PERFORMANS ANALİZİ	Şeyma BİLGİN Dr. Öğr. Üyesi Yahya DANAYİYEN
		6	SYNTHESIS OF MOFS@COTTON MATERIALS AS PHOTOCATALYST	Dr., Gizem Saygı Prof. Dr., Fehime Çakıcıoğlu Özkan
		7	NANO PEKTİNİN YAPISAL, KOLLOİDAL VE FOTO-DUYARLI MIS ARAYÜZEY DAVRANIŞININ ÇOK YÖNLÜ KARAKTERİZASYONU	YASEMİN ERHAN Prof. Dr. OSMAN PAKMA Prof. Dr. İ. AFŞİN KARİPER

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. Ümit AYATA	1	BİTÜMLÜ SICAK KARIŞIM VE SATHİ KAPLAMANIN FAYDA-MALİYET ANALİZLERİYLE ÖRNEK BİR YOL KESİMİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	SUDE ÖZALTIN Dr. Öğr. Üyesi GÖZDE SEZGİN TUNÇAY
		2	1975 ÖNCESİ İNŞA EDİLEN BETONARME BİR YAPININ FRP İLE GÜÇLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. Ercan IŞIK Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		3	06 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN ARDINDAN MALATYA'DAKİ BETONARME YAPILARIN YAPISAL DÜZENSİZLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Ercan IŞIK Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		4	A STUDY ON DYEING COTTON FABRICS WITH TURMERIC POWDER AND ALUM	Arş. Gör. Dr. Keziban SELÇUK Doç. Dr. Ümit AYATA
		5	EFFECTS OF EXPOSURE TO HOUSEHOLD CHEMICALS ON COLOR PARAMETERS OF COMMON ASH WOOD AFTER DIFFERENT TREATMENTS AND APPLICATION OF SINGLE AND TWO-COMPONENT PARQUET VARNISHES	Mete AKTER Doç. Dr. Ümit AYATA

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Mohammadreza Shafiei	1	EDUCATIONAL OUTCOMES OF MULTILINGUAL POLICY IN TAJIK SECONDARY EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Rustam Juraev Dr. Barno Kuvatova Shodmonbek Nazarov
		2	INTEGRATING TRADITIONAL PEDAGOGY WITH DIGITAL INNOVATION IN TAJIK PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Gulnora Sharipova Dr. Nargis Iskandarova
		3	THE IMPACT OF VALUE-BASED EDUCATION PROGRAMS ON MORAL DEVELOPMENT IN EGYPTIAN STUDENTS	Prof. Dr. Ahmed Mahmoud Dr. Sara El-Tantawy Assis. Prof. Dr. Hossam Saad
		4	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN INCLUSIVE EDUCATION IN RURAL EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Mona Zaki Marwan Youssef
		5	INNOVATIVE PRACTICES IN STEM TEACHER TRAINING: A CASE STUDY FROM IRAN	Dr. Parisa Sadeghi
		6	IMPACT OF PRIVATE SCHOOL GROWTH ON EDUCATIONAL INEQUALITY IN URBAN IRAN	Prof. Dr. Mohammadreza Shafiei Dr. Leyla Karimi
		7	PROJECT-BASED LEARNING AS A DRIVER OF STUDENT MOTIVATION IN INDIAN MIDDLE SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Ananya Rao Ankit Mehra Dr. Rakesh Khanna
		8	ENHANCING ENGLISH LANGUAGE COMPETENCIES IN INDIAN ENGINEERING UNDERGRADUATES THROUGH ESP PROGRAMS	Prof. Dr. Kavita Singh Meera Raghavan

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Zainab Johari	1	ADAPTIVE REUSE OF HISTORICAL BUILDINGS IN BAKU: CONTEMPORARY CHALLENGES AND INNOVATIVE SOLUTIONS	Prof. Dr. Kamran Guliyev Leyla Mammadova
		2	INTEGRATING TRADITIONAL AZERBAIJANI DESIGN PRINCIPLES INTO CONTEMPORARY URBAN HOUSING	Assoc. Prof. Dr. Elvin Hasanov Nigar Suleymanli Farid Gasimov
		3	SUSTAINABLE FLOOD-RESISTANT ARCHITECTURE FOR BANGLADESH'S GROWING DELTA REGIONS	Dr. Mustafa Rahman Assis. Prof. Dr. Nabila Hasan Tariq Chowdhury Samia Akhtar
		4	URBAN DENSIFICATION AND GREEN SPACE PRESERVATION IN DHAKA: DESIGN STRATEGIES AND POLICY APPROACHES	Prof. Dr. Sharmin Akter Dr. Nusrat Jahan
		5	INTEGRATING MODULAR CONSTRUCTION WITH MALAYSIAN VERNACULAR ARCHITECTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Prof. Dr. Ahmad Rashid Farah Nazirah Ramli Assis. Prof. Dr. Lim Sze Wee
		6	TROPICAL ENVIRONMENTAL RESPONSIVENESS IN MALAYSIAN UNIVERSITY CAMPUS DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Zainab Johari Harris bin Abdullah Dr. Amelia Lee
		7	REHABILITATION OF OTTOMAN-ERA BUILDINGS IN SKOPJE: HISTORICAL ANALYSIS AND CONTEMPORARY CONSERVATION	Dr. Elena Dimitrova Prof. Dr. Nikola Jovanovic Selma Ismaili Bojan Petrovski Liridona Selmani
		8	URBAN TRANSFORMATION AND SOCIAL INCLUSION IN POST-SOCIALIST SKOPJE: PUBLIC SPACE REDESIGN	Assoc. Prof. Dr. Danilo Milanovic Assis. Prof. Dr. Marija Pavlovska Ana Petreski

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Fatema Habibi	1	RENEWABLE ENERGY INTEGRATION IN SMART GRIDS: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN PAKISTAN	Prof. Dr. Imran Malik Dr. Tayyaba Zahid Dr. Bilal Hussain
		2	DEEP LEARNING TECHNIQUES FOR FAULT DETECTION IN HIGH-VOLTAGE TRANSMISSION LINES	Dr. Maryam Qureshi Assis. Prof. Dr. Sheraz Ahmed
		3	PHOTOVOLTAIC SYSTEM PERFORMANCE OPTIMIZATION USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EGYPTIAN DESERTS	Prof. Dr. Ahlam Abdelrahman Dr. Mostafa Khalil Assis. Prof. Dr. Mariam Fouad Nada El-Din
		4	DESIGN AND IMPLEMENTATION OF SMART ELECTRIC VEHICLE CHARGING INFRASTRUCTURE IN CAIRO	Assis. Prof. Dr. Youssef Amin Dr. Hoda Samir
		5	ANALYSIS OF MICROGRID STABILITY UNDER VARIABLE LOAD AND GENERATION CONDITIONS IN KABUL	Dr. Parwiz Hashimi
		6	EFFICIENT POWER CONVERTER DESIGN FOR RURAL ELECTRIFICATION IN AFGHANISTAN	Prof. Dr. Laila Saidi Assis. Prof. Dr. Mohammad Rahmani Dr. Zainab Nazari Ali Asadi
		7	WIRELESS COMMUNICATION FRAMEWORKS FOR REMOTE HEALTH MONITORING IN RURAL AFGHANISTAN	Dr. Ahmad Fahim Niloofar Qaderi
		8	DESIGN AND TESTING OF FAULT-TOLERANT MOTOR DRIVES FOR INDUSTRIAL AUTOMATION	Dr. Fatema Habibi
		9	AI-POWERED IMAGE RECOGNITION TECHNOLOGIES FOR CIVIL INFRASTRUCTURE MONITORING IN KABUL	Assis. Prof. Dr. Amir Rezai Dr. Haroon Hussaini Maryam Ali Omid Najafi

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis. Prof. Dr. Jona Dervishi Dr. Renis Tashi	1	EVALUATING THE IMPACT OF HEALTH EDUCATION PROGRAMS ON DIABETES PREVENTION IN IRANIAN COMMUNITIES	Prof. Dr. Shirin Jafari Dr. Nima Ebrahimi Assis. Prof. Dr. Laleh Moradi
		2	GENETIC SCREENING AND COUNSELING FOR HEREDITARY CANCERS: PRACTICES AND CHALLENGES IN IRAN	Assis. Prof. Dr. Roya Behzad Dr. Navid Parsa
		3	STRENGTHENING MATERNAL HEALTHCARE ACCESS IN LOW-RESOURCE NIGERIAN SETTINGS	Prof. Dr. Olufunmilayo Adeyemi Dr. Jamila Musa Assis. Prof. Dr. Chinedu Okeke Ngozi Chukwu
		4	BURDEN OF MALARIA AND COMMUNITY RESPONSES TO VECTOR CONTROL IN RURAL NIGERIA	Dr. Adedayo Ogunleye Assis. Prof. Dr. Funke Adebayo
		5	REFORMING MEDICAL EDUCATION IN ALBANIA: COMPETENCY-BASED CURRICULA AND TEACHING STRATEGIES	Prof. Dr. Arben Leka Dr. Elda Nuri Blendi Sorra Assis. Prof. Dr. Lira Hysa
		6	CHALLENGES IN IMPLEMENTING ELECTRONIC HEALTH RECORDS (EHR) SYSTEMS IN ALBANIAN HOSPITALS	Assis. Prof. Dr. Jona Dervishi Dr. Renis Tashi
		7	PREVALENCE OF CARDIOVASCULAR RISK FACTORS AMONG UNIVERSITIES' STUDENTS IN MONGOLIA	Prof. Dr. Bat-Erdene Batbayar Dr. Oyun-Erdene Tungalag Erdenebat Naranbaatar
		8		

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Yasmine Belkadhi	1	SUSTAINABLE OLIVE CULTIVATION PRACTICES AND THEIR IMPACT ON SOIL HEALTH IN TUNISIA	Prof. Dr. Nabil Ben Youssef Dr. Hela Amari
		2	WATER MANAGEMENT STRATEGIES FOR IRRIGATED AGRICULTURE IN SEMI-ARID TUNISIAN REGIONS	Dr. Yasmine Belkadhi
		3	IMPROVING SORGHUM YIELD THROUGH GENETIC DIVERSITY AND AGROECOLOGICAL PRACTICES IN ETHIOPIA	Prof. Dr. Amare Getahun Dr. Hana Tsegaye Assis. Prof. Dr. Bekele Alemu
		4	INTEGRATED PEST MANAGEMENT AND BIOPESTICIDES IN ETHIOPIAN HORTICULTURE	Dr. Sosina Abebe Mulu Worku
		5	PRECISION AGRICULTURE APPLICATIONS IN WINTER WHEAT PRODUCTION IN RUSSIA	Dr. Nikolai Petrov Assoc. Prof. Dr. Svetlana Ivanova
		6	RUSSIAN GRASSLAND MANAGEMENT: CONSERVATION, CARBON SEQUESTRATION, AND LIVESTOCK PRODUCTIVITY	Prof. Dr. Olga Smimova Dr. Aleksandr Vasiliev Ivan Kovalev
		7	MODERN DESERT FARMING TECHNIQUES IN THE ARABIAN PENINSULA: CHALLENGES AND PROSPECTS	Prof. Dr. Maha Al-Zahrani Dr. Omar Al-Barakati Assis. Prof. Dr. Waleed Al-Yousef Nasser Al-Farsi
		8	RECLAIMING MARGINAL LANDS FOR AGRICULTURE IN ARID REGIONS OF THE ARAB WORLD	Dr. Hanan Al-Salem Prof. Dr. Saeed Al-Harbi

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assis. Prof. Dr. Hani Nasr	1	DEVELOPMENT AND PHARMACOKINETIC EVALUATION OF HERBAL ANTIOXIDANT FORMULATIONS FOR CHRONIC DISEASE MANAGEMENT	Prof. Dr. Lamia Bensalem Dr. Karim Djeghlal
		2	CURRENT CHALLENGES IN ANTIMICROBIAL STEWARDSHIP PROGRAMS IN ALGERIAN HOSPITAL PHARMACY PRACTICE	Assis. Prof. Dr. Nesrine Toumi Dr. Ilyes Bendaoud
		3	NICOTINE ADDICTION AND PHARMACOLOGICAL INTERVENTIONS AMONG SYRIAN YOUTH: A CROSS-SECTIONAL STUDY	Prof. Dr. Nour Al-Shami Dr. Bassel Haddad Dr. Lina Mansour
		4	EVALUATION OF TRADITIONAL HERBAL DRUG USE IN PHARMACEUTICAL PRACTICE IN SYRIA	Assis. Prof. Dr. Hani Nasr Amina Qabbani
		5	CLINICAL OUTCOMES OF MULTI-DRUG THERAPY FOR TUBERCULOSIS PATIENTS IN SENEGAL: A PHARMACY-BASED COHORT STUDY	Dr. Aissatou Faye Moussa Ndiaye Prof. Dr. Alioune Diop
		6	PHARMACOVIGILANCE AND ADVERSE DRUG REACTION REPORTING SYSTEMS IN SENEGALESE HOSPITALS	Prof. Dr. Marième Diouf Assis. Prof. Dr. Serigne Gueye Fatoumata Sarr Dr. Abdoulaye Diallo
		7	EVALUATION OF PHARMACOGENOMIC TESTING PRACTICES IN AZERBAIJANI COMMUNITY PHARMACIES	Prof. Dr. Leyla Abbasova Dr. Kamran Akhundov Dr. Arzu Guliyeva
		8		

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Assis. Prof. Dr. Pablo Alonso	1	PARASITIC INFESTATIONS IN SMALL RUMINANTS: CHALLENGES FOR RURAL LIVESTOCK FARMERS IN TAJIKISTAN	Shodmon Mirzoev Dr. Farzona Rajabova Jamila Saidova
		2	EPIDEMIOLOGICAL SURVEY OF BOVINE TUBERCULOSIS IN RURAL TAJIKISTAN: DIAGNOSIS AND CONTROL STRATEGIES	Dr. Suhrob Safarov Dr. Gulnara Sharipova
		3	CONTROL OF BRUCELLOSIS IN DAIRY CATTLE: VACCINATION EFFORTS IN EGYPTIAN GOVERNORATES	Prof. Dr. Hossam Eldin Mahmoud Ahmed Zaki Assis. Prof. Dr. Mona El-Sayed
		4	AVIAN INFLUENZA MONITORING AND BIOSECURITY PRACTICES IN POULTRY FARMS OF EGYPT	Dr. Faten Abdelrahim Mohamed Saber
		5	TICK-BORNE DISEASES IN IRANIAN SHEEP FLOCKS: MOLECULAR DIAGNOSIS AND CONTROL MEASURES	Prof. Dr. Hassan Shirazi Assis. Prof. Dr. Sara Foroughi Dr. Mohsen Farzi
		6	VETERINARY EDUCATION REFORM AND PRACTICAL TRAINING IN IRANIAN UNIVERSITIES	Dr. Sahar Kaviani Prof. Dr. Ali Akbar Dehghan Banadaki
		7	SURVEILLANCE OF ZONOTIC DISEASES AT THE WILDLIFE-LIVESTOCK INTERFACE IN WESTERN INDIA	Dr. Ramesh Gopalakrishnan Assis. Prof. Dr. Meera Nair
		8	EVALUATION OF TRYPANOSOMIASIS CONTROL PROGRAMS IN INDIAN DAIRY CATTLE	Prof. Dr. Priya Sreenivasan Dr. Bhaskar Rao Dr. Aparna Nair

ISCS IZMIR 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 6 – 8, 2026 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 6 Mart / March 6, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Dr. Alessio Romano	1	PHOTOCATALYTIC WATER SPLITTING USING NANOSTRUCTURED TITANIUM DIOXIDE	Assis. Prof. Dr. Afsaneh Ramezani Ali Jamshidi
		2	SYNTHESIS AND CATALYTIC PERFORMANCE OF NOVEL METAL-ORGANIC FRAMEWORKS FOR CO2 CONVERSION	Prof. Dr. Mahin Moradi Dr. Farshad Bakhtiari Nasrin Khatib
		3	A GREEN SYNTHESIS APPROACH TO BIODEGRADABLE POLYMERS FROM RENEWABLE FEEDSTOCKS	Dr. Priyanka Singh Manoj Raval
		4	ORGANIC-INORGANIC HYBRID PEROVSKITES FOR NEXT-GENERATION SOLAR CELLS: DESIGN AND STABILITY ANALYSIS	Dr. Sonal Mehra Ajay Bhargava
		5	SYNTHESIS OF FUNCTIONALIZED GRAPHENE OXIDE FOR ORGANIC DYE REMOVAL FROM WATER	Dr. Kavita Agarwal
		6	BIOCATALYTIC SYNTHESIS OF PHARMACEUTICAL INTERMEDIATES USING ENZYME IMMOBILIZATION STRATEGIES	Prof. Dr. Nour-eddine Bouziane Assis. Prof. Dr. Lamia Cherif Dr. Rachid Benyounes
		7	CORROSION RESISTANCE OF ALUMINUM ALLOYS IN AGGRESSIVE INDUSTRIAL ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Hakim Khellaf Dr. Noor Ahmed
		8		

Contents

AMERİKİAN GENÇLİĞİNİN SON KUŞAĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: “İ” NESLİ’	1
VEDAT TÜRKALİ’NİN “FATMAGÜL’ÜN SUÇU NE” ROMANINDA KADIN BEDENİ ve ERİL AHLAK ANLAYIŞI..	4
ERZURUM’UN SOSYO-EKONOMİK DİNAMİĞİNDE BİR AHİ LİDERİ: AHİ TUMAN	6
TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASI BAĞLAMINDA KARADENİZ MÜZİKLERİNDE KİMLİK	12
ÇOCUK EDEBİYATINDA ÖZGÜRLÜK DEĞERİ: METİNLER ÜZERİNDEN BİR OKUMA	18
ÇOCUK EDEBİYATI METİNLERİNDE MİSAFİRPERVERLİĞİN KÜLTÜREL AKTARIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME	27
XIX. YÜZYILIN BAŞINDA BATI ANADOLU’DA BİR İNGİLİZ SEYYAH: FRANCİS PETER WERRY’İN BATI ANADOLU SEYAHATİ	35
NONLINEAR THRESHOLD TAYLOR RULE WITH BALANCE SHEET DYNAMICS: A REGIME-SWITCHING FRAMEWORK FOR HETERODOX POLICY ANALYSIS	45
HETEROGENEOUS MULTI-AGENT REINFORCEMENT LEARNING FOR MACROECONOMIC STABILITY: A HETERODOX POLICY FRAMEWORK	54
DİJİTAL EKOSİSTEMLERDE TÜKETİMİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ: DİJİTAL DİDEROT ETKİSİ	61
ULUSAL LİTERATÜRDE FEMVERTİSİNG VE KADIN TEMSİLİ: BİR META-SENTEZ DENEMESİ	68
SAĞLIK HİZMETLERİNİN FİNANSMANINDA ALTERNATİF MODELLER VE POLİTİKA SEÇENEKLERİ: KARMA SİSTEMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	77
SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KARŞILAŞTIRILMASI: BİYOPSİKOSOSYAL YAKLAŞIM PERSPEKTİFİ.....	86
TÜKETİCİ ERKEKSİLİĞİ ÜZERİNE TEORİK BİR DEĞERLENDİRME.....	93
ETİK DIŞI ÇALIŞAN DAVRANIŞLARI VE TÜKETİCİYE ETKİLERİ ÜZERİNE TEORİK BİR DEĞERLENDİRME ...	102
ÇALIŞANLARA YÖNELİK GÖNÜLLÜ SOSYAL SORUMLULUKLARIN YERİNE GETİRİLMESİNDE FİRMA BÜYÜKLÜĞÜNÜN ETKİSİ	114
ÇİN’İN SINCAN POLİTİKALARI BAĞLAMINDA DOĞU TÜRKİSTAN’DAKİ SİSTEMATİK HAK İHLALLERİ	116
MANİSA’DA SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM MÜMKÜN MÜ? OLASI-ÖNERİ SENARYO TEMELLİ MEKANSAL ÇIKARIMLAR	123
SÜRDÜRÜLEBİLİR AKILLI ŞEHİR PLANLAMASINDA LUCIS VE CA-MARKOV ENTEGRASYONU	125
TÜRK MEDENİ KANUNU’NDA BEKLEME SÜRESİ (İDDET MÜDDETİ): TEMEL HAKLAR İŞİĞİNDE BİR DEĞERLENDİRME	127
AİLE KONUTUNUN KORUNMASI.....	134
BİR ÇÜRÜK ELMA TÜM SEPETİ BOZABİLİR Mİ? ÇALIŞANLARIN İŞ DIŞI DAVRANIŞLARININ MARKA İTİBARINA ETKİLERİ: ÇÜRÜK ELMA TEORİSİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME	144
AFETLER PAZARLANABİLİR Mİ? KARA TURİZMİ BAĞLAMINDA FELAKET TURİZMİNİN ETİK SINIRLARI VE PAZARLAMA STRATEJİLERİ.....	155
TEO-POLİTİK NEDİR?	173
TARİHİ İÇ MEKÂNLARDA MALZEME VE DETAY UYUM PROBLEMLERİ	182

GESTALT KURAMI IŞIĞINDA MEKÂNSAL ORGANİZASYON VE ALGI.....	187
GÖRSEL KÜLTÜR AKTARIMINDA YAPAY ZEKÂNIN KULLANIMI	193
PARAMETRİK MİMARİDEN İLHAM ALAN LAZER KESİM UYGULAMALARI: TEKSTİL YÜZEYİ VE AKSESUAR TASARIMI ÖRNEKLERİ.....	208
GRUP DANIŞMANLIĞINDA MANEVİ YAKLAŞIMLAR	224
MANEVİ DANIŞMANLIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER	238
LORD HERBERT OF CHERBURY’NİN ETİK DÜŞÜNCESİ: DOĞAL AHLAK KURAMININ FELSEFİ TEMELLERİ VE ETKİLERİ	255
NORMATİF YAŞAM DÖNGÜSÜNÜ KIRMAK: ÇOCUKSUZ YAŞLANMAK.....	257
KIRSALDA MATEMATİK EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	259
KENT KIRSALINDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	272
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN İNGİLİZCE YAZMADA METİNDEN GÖRSELE ÜRETEYEN YAPAY ZEKA UYGULAMASI	286
DİL BİLİNCİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KİMLİK EKSENİNDE TÜRKÇENİN YOZLAŞMASI....	288
STUDENT OPINIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN READING HABITS, SPEAKING SKILLS AND STUDY MOTIVATION	305
SPOR YOLUYLA SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN TOPLUMSAL ALGI VE KURUMSAL İMAJ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	313
DİJİTAL REKREASYONUN DÖNÜŞEN YAPISI: DİJİTAL BOŞ ZAMAN EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	320
SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES	327
INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	328
CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE- DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE.....	329
SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING.....	330
PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS	331
SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST.....	332
SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS.....	333
E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS.....	334
JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN	335
LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN: CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT	336
ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS’ RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA.....	337

CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR.....	338
JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES	339
HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS.....	340
RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN	341
SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN.....	342
REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION.....	343
SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT.....	344
ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM DISCOURSES IN ALGERIA.....	345
RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN PHILOSOPHICAL DEBATES	346
ORTHOOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA	347
EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN ...	348
DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION	349
MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS.....	350
PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN INDIAN SECONDARY EDUCATION	351
UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM IN RURAL INDIA.....	352
THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS.....	353
EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION	354
INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS .	355
DIGITAL GAME-BASED LEARNING TO ENHANCE ENGAGEMENT IN ITALIAN SECONDARY EDUCATION	356
RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES.....	357
EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES	358
THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA	359
MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN’S PERIPHERAL REGIONS	360
GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN.....	361
YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES.....	362
SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS	363
CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS.....	364

WOMEN’S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN...	365
HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES	366
GENDER NORMS AND WOMEN’S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ.....	367
IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ	368
BARRIERS TO WOMEN’S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS.....	369
WOMEN’S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS	370
SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH	371
WOMEN’S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS.....	372
EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE	373
ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART	374
THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION	375
EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE	376
THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE’S CITYSCAPE: CULTURAL POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT	377
REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART	378
ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN.....	379
EDUCATIONAL OUTCOMES OF MULTILINGUAL POLICY IN TAJIK SECONDARY EDUCATION	380
THE IMPACT OF VALUE-BASED EDUCATION PROGRAMS ON MORAL DEVELOPMENT IN EGYPTIAN STUDENTS	381
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN INCLUSIVE EDUCATION IN RURAL EGYPT	382
INNOVATIVE PRACTICES IN STEM TEACHER TRAINING: A CASE STUDY FROM IRAN	383
IMPACT OF PRIVATE SCHOOL GROWTH ON EDUCATIONAL INEQUALITY IN URBAN IRAN.....	384
PROJECT-BASED LEARNING AS A DRIVER OF STUDENT MOTIVATION IN INDIAN MIDDLE SCHOOLS....	385
ENHANCING ENGLISH LANGUAGE COMPETENCIES IN INDIAN ENGINEERING UNDERGRADUATES THROUGH ESP PROGRAMS	386
YAŞLI BİREYLERDE AROMATERAPİ KULLANIMI VE RUH SAĞLIĞI.....	387
DİYABETTE REİKİ KULLANIMI VE RUH SAĞLIĞI	392

AMERİKAN GENÇLİĞİNİN SON KUŞAĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: “İ” NESLİ

*Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Amerikan gençliği üzerine nesiller araştırması yapan ünlü sosyal bilimci Twenge’in, ABD gençliğinin son kuşağının değer anlayışını ve yaşam alışkanlıklarını ölçmek üzere yapmış olduğu araştırmayı tanıtmak amacı taşımaktadır. Bu çalışmada gençlerin değer yönelimlerinin günümüzdeki birçok sorunu anlama konusunda sosyologlara ışık tutacağı düşünülmüştür. Nesiller araştırmasında 11 milyon genç üzerinde yapılan periyodik araştırmanın sonuçları oldukça çarpıcı. “İ” Nesli kuşağının gençleri: Okumaktan keyif almıyorlar. Sosyal medyada beğeni ve cep telefonu bağımlılıkları var. Daha geç olgunlaşıyorlar, sorumluluk almaktan hoşlanmıyor ve bundan kaçınıyorlar. Ebeveynleri tarafından daha çok korunuyorlar ve yaşam deneyimleri zayıf. Diğer kuşaklara göre cinsel ilişkiye girme, araba kullanma, içki içme, anne baba olmadan evden çıkma eğilimleri az. İçkiyi az, esrarı daha çok tüketiyorlar. %29’u inançsız, bir dine bağlı değil. Politika konusunda tarafsızlar. TV izlemek yerine diz üstü bilgisayarları tercih ediyorlar. (Bir anlamda internet çağı gençliği). Sinemaya çok daha az giden bir kuşak. Yüz yüze iletişim yerine mesajlaşmayı tercih ediyorlar. Y ve Z kuşağına göre daha az sosyaller. Boş zamanlarında sosyal değil, yalnız kalmayı tercih ediyorlar. Sosyal medyanın kaygı ve depresyon yarattığı yönünde ifadeleri de var. Daha az dindar bir nesil. Tanrıya inanç bu kuşakta %66’ya kadar düşmüş durumda. Güvenlik kaygısıyla içkiyi daha az içiyor ve içkiliyken araç kullananların aracına binmemeyi tercih ediyorlar. Yaşlı kimselerde görülebilecek tedbirleri alıyorlar. Bu bir anlamda kuşak kayması. İçkiyi tüketmeme nedenleri aynı zamanda sosyal medyada küçük düşecek bir noktaya gelmemek. Dolayısıyla güvenlik kaygıları sadece yaşamsal değil, benlik saygılarıyla doğrudan ilgili. Fiziksel kavgaları anlamsız buluyorlar. Y ve Z kuşağında görülen narsistlik bu kuşakta çok hissedilmese de “İ” kuşağı kopuk ve alaycı bir tutum sergiliyor. “İ” Nesli okulların çağın gerisinde kalan kurumlar

olduğunu, değişen dünyaya ve teknolojiye ayak uyduramadığını düşünüyor. Eğitim alma amacından çok iyi bir iş sahibi olma amacıyla okula geliyorlar. Okul ve üniversite onlar için bir araç. Çalışmadan elde ettikleri şeylerde hak görme eğilimleri fazla. Cinsiyet ayrımcılığının varlığına ve bunun gelecekleri için bir engel teşkil edeceğine inanıyorlar. Evlilik gibi kurumlardan kaçarken kendilerini büyük siyasi partilerle tanımlamayı daha fazla reddeden bir nesil. “İ” Neslinde siyasi eylem eğilimi daha az. Hiçbir şeyi değiştirebileceklerine inanmıyorlar, bu yüzden siyasi eylem eğilimleri zayıf.

Anahtar Sözcükler: “İ” Nesli, ABD Gençliği, Nesiller Araştırması

A STUDY ON THE LATEST GENERATION OF AMERICAN YOUTH: THE "I" GENERATION

Abstract

This study aims to introduce the research conducted by the renowned social scientist Twenge, who studies generations of American youth, to measure the values and lifestyle habits of the latest generation of young people in the US. It is believed that this study will shed light on the value orientations of young people, helping sociologists understand many of today's problems. The results of the periodic research conducted on 11 million young people in the generational study are quite striking. The youth of Generation "i": They do not enjoy reading. They have addictions to social media likes and cell phones. They mature later, dislike and avoid taking responsibility. They are more protected by their parents and have less life experience. Compared to other generations, they are less likely to engage in sexual intercourse, drive cars, drink alcohol, or leave the house without their parents. They consume less alcohol but more marijuana. 29% are non-believers, not affiliated with any religion. They are neutral on politics. They prefer laptops to watching TV (in a sense, they are internet age youth). They are a generation that goes to the cinema much less often. They prefer texting to face-to-face communication. They are less social than Generations Y and Z. They are not social in their free time and prefer to be alone. They also express that social media causes anxiety and depression. They are a less religious generation. Belief in God has dropped to 66% in this generation. They drink less alcohol due to safety concerns and prefer not to get into cars with drivers who are intoxicated. They take precautions that might be seen in older people. This is, in a sense, a generational shift. One of the reasons they don't consume alcohol is to avoid being humiliated on social media. Therefore, security concerns are not only about survival but are directly related to their self-esteem. They find physical fights pointless. While the narcissism seen in

Generations Y and Z is not as pronounced in this generation, Generation "I" exhibits a detached and cynical attitude. Generation "I" believes that schools are outdated institutions that cannot keep up with the changing world and technology. They come to school with the aim of getting a good job rather than receiving an education. School and university are merely tools for them. They tend to feel entitled to things they obtain without working for them. They believe in the existence of gender discrimination and that it poses an obstacle to their future. They are a generation that increasingly avoids identifying with major political parties while shunning institutions like marriage. Generation "i" has less inclination towards political action. They don't believe they can change anything, hence their weaker political activism.

Keywords: Generation "İ", American Youth, Generational Research

Kaynak: Twenge, M, J, (2018), “İ” Nesli’, Çevirmen: Okan Gündüz, Kaknüs Yayınları, İstanbul

**VEDAT TÜRKALİ’NİN “FATMAGÜL’ÜN SUÇU NE” ROMANINDA KADIN
BEDENİ ve ERİL AHLAK ANLAYIŞI**

Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Vedat Türkali’nin *Fatmagül’ün Suçu Ne* adlı romanı eril bir toplum ahlakında kadına ve kadın bedenine bakışın en gerçekçi tablosunu çizer. Namusun ahlaki değerler ve ortak insani anlayış üzerinden değil, kadın bedeni üzerinden tanımladığı eril ahlak, kadını ikincilleştirip değersizleştirirken, onu bedeni dâhil olmak üzere tüm yaşamıyla küçük görmekte ve aşağılamaktadır. Kuşkusuz bu durumu meydana getiren eril ahlaka dair bir bakış açısı ve erkek egemen anlayışa bağlı cinsiyetçi yaklaşımıdır. Ataerkil sosyal yapıların tümünde kadın, bedeni ve tüm yaşamıyla erkeğin uzantısı, onun ihtiyaçlarını karşılayan ve ona tabi bir diğer ikinci cins olarak görülmektedir. Kadının bedeni bir namus simgesidir ve bu bedenin tahakkümü ve mülkiyeti yine erkeğe ait olmalıdır. Böyle olduğu ölçüde kadın ahlaklı ve temiz olarak tanımlanmaktadır. Namusun evrensel insanlık değerleri, bireysel erdemler üzerinden değil, kadın bedeninin erkeğin mülkiyet ve tahakküm alanı temelinde bu tanımlanışı eril toplumsal ahlakın çarpık ve eksik zihniyetini yeniden üretmektedir. Eril ahlak üzerine temellenen toplumsal yapılarda ortaya çıkan sağlıklı ilişkiler ve trajik insan hikâyelerinin çoğu bununla ilgilidir. Roman buna dair çok çarpıcı bir hikâyeyi konu almaktadır. Çalışmada simgesel analiz tekniğini içeren göstergebilim yöntemi kullanılmış, sosyal gerçeklik bağlamında karakter simgelerin anlam yükleri ve bu anlamların birbiri üzerindeki dönüştürücü etkisi vurgulanmıştır. Bu çerçevede romanın ana mesajı ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ataerkillik, kadın, namus, ahlak, edebiyat sosyolojisi

**THE FEMALE BODY AND THE MALE MORAL CONCEPTION IN VEDAT
TÜRKALİ’S NOVEL “WHAT IS FATMAGUL’S CRIME”**

Abstract

Vedat Türkali's novel, "What is Fatmagül's Crime", paints the most realistic picture of how women and the female body are viewed within a masculine social morality. Masculine morality, which defines honor not through moral values and common human understanding but through the female body, subordinates and devalues women, belittles and degrades them throughout their lives, including their bodies. This situation is undoubtedly brought about by a masculine moral perspective and a sexist approach based on a male-dominated understanding. In all patriarchal social structures, women, with their bodies and entire lives, are viewed as extensions of men, meeting their needs and being subordinate to them. A woman's body is a symbol of honor, and the domination and ownership of this body should belong to men.

To this extent, women are defined as moral and pure. This definition of honor, not based on universal human values or individual virtues, but rather on the female body as a sphere of male ownership and domination, reproduces the distorted and deficient mindset of masculine social morality. Many of the unhealthy relationships and tragic human stories that emerge in social structures based on masculine morality are related to this. The novel tells a striking story in this regard. The study utilizes semiotics, which includes symbolic analysis, to emphasize the meanings of characters and symbols within the context of social reality and the transformative impact of these meanings on one another. Within this framework, the central message of the novel is revealed.

KeyWords: Patriarchy, women, honor, morality, sociology of literature

ERZURUM’UN SOSYO-EKONOMİK DİNAMİĞİNDE BİR AHI LİDERİ: AHI TUMAN

Mehmet ÖZMENLİ

Prof. Dr., GRÜ Eğitim Fakültesi,

mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr,

0000-0002-8616-0712

Gökhan HAMZAÇEBİ

Öğr. Görevlisi, GRÜ Eğitim Fakültesi,

gokhan.hamzacebi@giresun.edu.tr,

0000-0003-2380-0759

Özet

Erzurum, 1890 metre yükseklikte kurulmuş, Anadolu’nun en yüksek şehir yerleşmesidir. Tarihi ve coğrafyası birbirine öylesine geçmiştir ki, buradaki sert iklim insanların karakterine, stratejik konumu ise şehrin kaderine yön vermiştir. Asya ile Avrupa kıtalarının birleşim noktasındaki konumu ve ticari faaliyetlerin Anadolu’daki ilk önemli duraklarından olması nedeniyle Erzurum’un konumunu daha da önemli hale getirmektedir.

Bu bildiri, 14. yüzyıl Erzurum’unun sosyal ve ekonomik dokusunda kilit bir rol oynayan Ahi Tuman’ın (Tomanbay) tarihi kimliğini ve şehir kültüründeki izlerini ele almaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin zayıfladığı ve İlhanlı nüfuzunun hissedildiği bir geçiş döneminde yaşayan Ahi Tuman, sadece bir esnaf lideri değil, aynı zamanda şehrin asayiş ve misafirperverlik kültürünün en önemli temsilcisidir. Çalışmanın ana eksenini, ünlü seyyah İbn Battuta’nın 1333 yılındaki Erzurum ziyareti sırasında Ahi Tuman’ın zaviyesinde konaklaması ve onun toplumsal nüfuzuna dair tuttuğu kayıtlar oluşturmaktadır. Bildiri kapsamında, Erzurum’daki Ahi Tuman Mahallesi ve günümüze ulaşan türbesi üzerinden maddi kültür varlıkları incelenecek; dönemin vakfiyeleri ve tahrir defterleri ışığında Ahilik teşkilatının bölgedeki kurumsal yapısı analiz edilecektir. Sonuç olarak Ahi Tuman’ın, Moğol istilasından sonrası Anadolu’da sivil toplumun inşasındaki rolü ve Erzurum yerel tarihindeki sembolik değeri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Ahi Tuman, İbn Battuta, Ahilik, Sosyal Tarih, Zaviye.

Giriş

Ahiliğin kurucusu, 13. yüzyılda yaşamış olan **Ahi Evran** (Şeyh Nasiruddin Mahmud) olarak kabul edilir. Moğol istilasından kaçan zanaatkarların Anadolu’da teşkilatlanmasını sağlayan bu yapı, özellikle Kırşehir merkezli gelişmiş ve Selçuklu Devleti’nin zayıfladığı dönemlerde toplumsal düzeni koruma görevini üstlenmiştir.

Ahi Evran’ın felsefesi, 13. yüzyıl Anadolu’sunda tasavvufi derinliği iktisadi disiplinle birleştiren, bireyin hem mesleki hem de ahlaki yetkinliğini esas alan bütüncül bir dünya görüşüdür. Bu düşünce sisteminin merkezinde, çalışmayı bir ibadet ve nefis terbiyesi aracı olarak gören "insan-ı kâmil" tasavvuru yer alır; zanaat sadece bir kazanç kapısı değil, topluma

hizmet ve hakikate ulaşma yoludur. Fütüvvet geleneğinden süzülen bu anlayış, "eli, kapısı ve sofrası açık; gözü, dili ve beli bağlı" olma düsturuyla ferdi bencillikten arındırarak sosyal dayanışmayı en üst seviyeye taşır. Bilgi ile hikmeti, üretim ile adaleti aynı potada eriten bu felsefe, haksız rekabeti ve sömürüyü reddeden, üretici ile tüketici haklarını dini bir sorumlulukla koruyan, toplumsal barışı ekonomik dürüstlük üzerinden inşa eden kadim bir Anadolu hümanizmasıdır.

Ahilik, sadece bir esnaf birliği değil, aynı zamanda bir **kalite kontrol ve eğitim** sistemidir. Üretimde standardizasyonu sağlamak amacıyla şu kavramlar merkezdedir:

- **Gedik Sistemi:** İş yeri açma ruhsatı ve imtiyazıdır.
- **Fiyat Belirleme (Narh):** Tüketicinin sömürülmesini engellemek için malların tavan fiyatının belirlenmesidir.
- **Yamaklık-Çıraklık-Kalfalık-Ustalık:** Mesleki eğitimin hiyerarşik kademeleridir.
- **Askeri Rol:** Uç bölgelerde güvenliği sağlamışlar, gerektiğinde şehri savunmuşlardır (Bacıyan-ı Rûm ile paralel hareket etmişlerdir).
- **Sosyal Dayanışma:** "Orta Sandığı" adı verilen bir fon oluşturularak, zor durumdaki üyelere ve muhtaçlara maddi destek sağlanmıştır.
- **Siyasi Nüfuz:** Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde, Osman Gazi'nin Şeyh Edebali ile olan bağı üzerinden devletin manevi ve idari temelini oluşturmuşlardır.

Erzurum (Ünal, 1995), Osmanlı döneminde esnaf teşkilatının en kuvvetli olduğu illerden birisiydi. Öyle ki, 19. yüzyılın sonlarında bu teşkilat, başka yerlerde ortadan kalkmışken, Erzurum'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi ayaktaydı.

Bu kadar köklü bir teşkilata sahip Erzurum'da Ahi Toman Baba ahilik teşkilatının kurucusu ve Erzurum esnafların piri olarak kabul ediliyor. Bahaeddin Ögel eserinde "Bu çağda Tunghular güçlü ve Yüceçiler ise kuvvetlidir. Bunların hakanın adı ise Tuman (T'ou-man) idi." İfadesini Çin tarihçisi Sema Çien'den almıştır (Ögel, 1981).

Burada geçen isim sonradan Teoman diye ifade edilen Mete'nin babasıdır. Tuman ismi asırlar sonrasında da Anadolu'da bir Müslüman ahi liderinin ismi olarak karşımıza çıkmış olması dikkat çekicidir.

İbrahim Hakkı Konyalı eserinde 1960 yılında yazmış olduğu Erzurum Tarihi eserinde türbenin mevcut durumunu şöyle açıklar: *"Ahi Toman Baba'nın türbesi, Narmanlı mahallesinde, Dere sokağında 9 numaralı, Veysel Kullabi'ni evinin bahçesinde. Türbeyi her tarafından evler sarmış adeta yutmuştur. Mahruti kısmı yıkılan türbe çukurda kalmıştır. Türbe Mehdi Abbas kümbetine benzer. İçinde dört sanduka vardır. İki küçük ve Selçuk tarzında taştandır. Birisinin üstünde Ayet-El-Kürsi yazılıdır. Adını ve vefat tarihini gösteren kısımlar okunamaz hale gelmiştir"* (Konyalı, 1960).

İbrahim Hakkı Konyalı'nın devasa eseri Erzurum Tarihi, Ahi Tuman (veya bazı kayıtlarda Ahi Duman) hakkında mimari ve epigrafik (kitabe bilimi) açıdan en doyurucu bilgileri sunan kaynaktır. Konyalı'nın bu eserinde yer alan teknik detayları şu şekilde özetleyebiliriz:

Kitabe Bilgileri ve Tarihlendirme:

Ahi Tuman Türbesi üzerindeki incelemelerinde, yapının mimari üslubundan yola çıkarak burayı 14. yüzyılın başlarına, İlhanlıların Anadolu hakimiyeti dönemine tarihlenir. Kitabelerde Ahi Tuman'ın isminin zikredilmesi, onun sadece dini bir figür değil, bölgedeki esnaf ve zanaatkar teşkilatının en üst makamı olan "Ahi Reisi" sıfatını taşıdığını resmileştirir.

Zaviye ve Sosyal Fonksiyon:

Ahi Tuman'ın zaviyesini "şehir dışından gelen gariplerin, yolcuların ve dervişlerin sığınağı" olarak tanımlar. Yapının taş işçiliğini incelerken Erzurum'a özgü yerel taşların kullanımını ve Selçuklu mimarisinden İlhanlı formlarına geçişin izlerini detaylandırır. Türbenin kubbe yapısı ve sanduka bölümündeki tezeyinat (süsleme), Ahi Tuman'ın şahsına duyulan derin saygının mimari bir yansıması olarak sunulur.

Ahi Baba Türbesi, Narmanlı Mahallesi Dere Sokakta bulunmaktadır. Evler arasında kalan bu türbe dışarıdan görünmez. Türbeye bu evlerin içerisinden geçilerek ulaşılmaktadır. Kubbesi yıkılmış harap bir vaziyette olan türbenin içinde birisi tahta, ikisi Selçuklu tarzında taş sanduka olmak üzere üç mezar vardır. Yatırın adını, ölüm tarihini gösteren kitabesi okunmaz hale gelmiştir. Ayrıca türbeyi yapanı ve yaptıranı gösteren bir kitabe yoktur. Türbedeki mezarlardan da, türbeyi yaptıranında kimler olduğunu tespit etmek imkânsızdır. Erzurumlular bu türbenin (Ahi Baba Türbesi) olduğunu rivayet etmektedirler. Türbe iki metre kadar toprağın içine gömülmüştür. Bu özellik İlhanlı türbesi olduğunu göstermektedir. “İbn Batuta H.732- M.1331 yılında Erzurum'a geldiği zaman Erzurum'da Ahi Toman'ın tekkesinde kalmıştır. Bu türbede yatan zatın Ahi Toman olması ihtimal dâhilindedir.” görüşü hâkimdir.

Türbe sekizgen planlıdır. 3.35 m. yüksekliğindeki duvarların üstüne yarım küre şeklinde bir kubbe oturtulmuştur. Türbenin kuzey kısmındaki kapısı taşlarla örülerek kapatılmıştır. Türbenin duvar kalınlığı 70 cm.dir. Türbe düzgün kaliteli kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Fotoğraf: Çevresindeki evler yıkılarak yıkıkta olsa gün yüzüne çıkarılmıştır (2026).

İbn Battuta ve Ahi Tuman 1330'lu yıllarda Erzurum'a uğrayan Faslı seyyah İbn Batuta, Ahi Tuman'dan övgüyle bahseder:Ünlü seyyah İbn Battuta'nın 14. yüzyılda Erzurum'u ziyaretini sırasında Ahi Tuman (bazı kaynaklarda Ahi Duman olarak geçer) ve zaviyesi hakkında tuttuğu

notlar, dönemin toplumsal ve ahlaki yapısını anlamak adına eşsiz birer belgedir. İbn Battuta, Seyahatnâme'sinde bu karşılaşmayı ve Ahi Tuman'ın şahsiyetini şu ifadelerle aktarır:

"Erzurum'da Ahi Tuman'ın zaviyesine inmiştik. Bu zat, ileri bir yaşta olup, yüz otuz yaşını aştığı söylendiği halde, hala bir değneğin yardımı ile yürüyebilmekte, hafızası bütün canlılığı ile durmakta, beş vakit namazını kılmakta idi. Ben, açlığa dayanamayarak sadece orucu yemekten başka bir kusuruna tesadüf etmedim. Verdiği yemekte bizlere bizzat hizmet eyledi ise de, hamam hizmetimize oğullarını koşmak zorunda kalmıştı. Zaviyeye indiğimizin ikinci günü yola çıkmak istediğim zaman, bize gücenerek buna razı olmadı ve şöyle dedi: "Eğer böyle yaparsanız bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz bu şehirde! Çünkü konukluk en aşağı 3 gün olmalı, orada 3 gün konuk olmak zorunda kaldık." (İbn Battuta, 2004).

İbn Battuta'nın bu anlatımında öne çıkan temel unsurlar şunlardır:

İleri Yaş ve Hafıza: Ahi Tuman'ın 130 yaşını aşkın olduğu halde hafızasının yerinde olması ve ibadetlerini aksatmaması, seyyahı oldukça etkilemiştir.

Kişisel Hizmet ve Tevazu: Bir Ahi reisi ve yaşlı bir zat olmasına rağmen misafirlerine bizzat yemek servisi yapması, Ahilikteki (İsen, 1988) "hizmet" ve "tevazu" felsefesinin (Bayram, 1991; Güllülü, 1992) en somut örneğidir.

Misafirperverlik: Yolcuların hemen gitmesine razı olmayıp gücenmesi, Anadolu fütüvvet geleneğindeki "sofrası ve kapısı açık olma" düsturunun ne kadar derin yaşandığını gösterir.

Kurumsal Süreklilik: Kendi gücü yetmediğinde oğullarını hizmete koşması, Ahiliğin ailevi ve kurumsal bir terbiye sistemi olarak nesiller boyu aktarıldığını kanıtlar.

Bu ifadeler, Ahi Tuman'ın sadece Erzurum yerelinde değil, İslam dünyasının en büyük seyyahlarından birinin hafızasında yer edecek kadar güçlü bir manevi ve sosyal otorite olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca burada sadece bir tekke değil küçük çaplı bir külliye olduğu kanaati uyandırmaktadır. Şöyle ki Yemekhane, Hamam, Mescit, sohbet alanı, Yatakhane cümleden anlaşılanlardır.

Erzurum'un manevi ve sosyal tarihinde önemli bir yer tutan Ahi Tuman, Ahi Evran (Çağatay, 1989; TDV C..1 ve C. 11) felsefesinin Anadolu'nun doğusundaki en güçlü temsilcilerinden biri olarak bu kadim anlayışı yerel bir disiplinle somutlaştırmıştır. Kendi adıyla anılan zaviyesi ve vakfiyesi aracılığıyla Erzurum'da hem iktisadi hayatı düzenleyen hem de Moğol istilaları gibi istikrarsızlık dönemlerinde toplumsal dayanışmayı diri tutan Ahi Tuman, "fütüvvet" ilkelerini bizzat hayatın merkezine yerleştirmiştir. Onun şahsında hayat bulan bu felsefe, Erzurum'un sert iklimi ve stratejik konumuyla birleşerek misafirperverliği, cömertliği ve dürüst kazancı birer şehir kültürü haline getirmiş; "sofrası açık" olma düsturu, Ahi Tuman'ın dergâhında her sınıftan insana ayırım gözetmeksizin hizmet sunulmasıyla kurumsallaşmıştır. Günümüzde Erzurum'un ticaret ahlakında ve toplumsal dokusunda izleri görülen "mertlik" ve "esnaf dayanışması" kavramları, aslında Ahi Tuman'ın yüzyıllar önce bu topraklara ektiği, üretimi ahlakla, emeği ise ibadetle birleştiren o köklü Ahi öğretisinin birer tezahürüdür.

Ahi Evran'ın felsefesi ile Erzurum'un manevi muhafızı Ahi Tuman'ın şahsiyeti, Anadolu'nun iktisadi ve ahlaki inşasında aynı kökten beslenen birer gövde ve dal gibidir. Ahi Evran'ın üretimi ibadetle, kazancı adaletle harmanlayan öğretisi; Erzurum'da Ahi Tuman'ın kurduğu

zaviye ve vakfiyelerle uç sınır boylarında somut bir sosyal güvenlik sistemine dönüşmüştür. Ahi Evran için zanaat nasıl nefsi terbiye etmenin bir yoluysa, Ahi Tuman için de Erzurum'un sert ikliminde misafir ağırlamak ve Orta Asya'dan gelen kervanlara güvenli bir durak olmak, aynı "fütüvvet" (yiğitlik ve cömertlik) idealinin bir gereğidir. Her iki şahsiyet de "sofrası açık, gözü kapalı" olma düsturunu sadece birer nasihat olarak bırakmamış; Evran Kırşehir'de sanayinin temellerini atarken, Tuman, Erzurum'da vakıf geleneği üzerinden toplumsal dayanışmayı kurumsallaştırarak Anadolu'nun doğu ile batısını aynı ahlaki disiplin ve esnaf terbiyesiyle birbirine bağlamıştır.

Ahi Tuman vakfiyesi ve bu kapsamdaki maddi dayanaklar, Erzurum'un bir "vakıf şehri" olarak kimlik kazanmasında ve mahalle kültürünün şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Akademik olarak incelendiğinde, vakıf gelirlerinin aktığı zaviyeler ve mescitler etrafında kümelenen esnaf ve zanaatkârlar, sadece ekonomik bir birim değil, aynı zamanda organik bir mahalle dokusu oluşturmuşlardır. Ahi Tuman'ın vakfettiği mülklerden elde edilen gelirler; sokakların aydınlatılması, suyuollarının bakımı ve yoksulların iâşesi gibi kamu hizmetlerini finanse ederek, devlet bütçesine yük olmadan işleyen bir yerel yönetim modeli sunmuştur. Bu sistem, Erzurum'un iklim şartlarına uygun dayanışma ağlarını besleyerek "komşusu açken tok yatmamayı" bir mahalle anayasası haline getirmiş ve şehri sadece binalar topluluğu olmaktan çıkarıp manevi bir disiplinle örülmüş bir yaşam alanına dönüştürmüştür. Bugün Erzurum'un köklü esnaf geleneklerinde ve "dadaşlık" kültüründeki yardımlaşma ruhunda, Ahi Tuman'ın vakıf sistemiyle temellendirdiği bu mekânsal ve sosyal düzenin izleri açıkça görülmektedir.

Sonuç

Ahi Evran'ın felsefesi ile günümüzün modern iş etiği ve kalite yönetim sistemleri (ISO standartları gibi) arasında kurulan köprü, üretimin sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk olduğu düşüncesine dayanır. Günümüzde "toplumsal sorumluluk" ve "sürdürülebilir ticaret" olarak adlandırılan kavramlar, Ahilikte malın kusurunu gizlememek, hileli üretimden kaçınmak ve emeğin hakkını vakitlice teslim etmek gibi manevi yaptırımlarla örülü bir otokontrol mekanizması olarak uygulanmıştır. Modern ekonomideki "tüketici hakları" kavramı, Ahiliğin "pabucu dama atılmak" ritüelinde somutlaşan kalite denetimiyle örtüşürken; güncel "yaşam boyu öğrenme" modeli, Ahilikteki yamaklıktan ustalığa uzanan ve karakter eğitimiyle desteklenen hiyerarşik çıraklık sisteminde tarihsel bir karşılık bulur. Dolayısıyla Ahi Evran'ın felsefesi, kâr maksimizasyonunu merkeze alan vahşi rekabet anlayışına karşı, adaleti, liyakati ve sosyal dayanışmayı esas alan insancıl bir ekonomik modelin tarihsel ve kurumsal bir öncüsü niteliğindedir. Şehrin meslek grubu olan çarşılarının oluşmasında Ahi teşkilatının önemli bir katkısı bulunmaktadır. Bu da şehrin üretim merkezi olmasını sağlamıştır. Kurucu olan Ahi Tuman Anadolu Türklüğünün önemli şahsiyetlerinden birisi olduğu ve bir kentin kişiliğini yansıttığını yeni nesillere aktarılması bu çalışmamızın ana gerekçesini teşkil etmiştir. Ahiliğin yeniden yorumlamalarla yeni kuşakların değerler örgüsü ile bezenmelerine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Sonuç olarak Ahi Tuman; Erzurum'un sadece bir ticaret şehri değil, aynı zamanda yüksek bir ahlak ve dayanışma merkezi olmasını sağlayan manevi bir muhafızdır.

KAYNAKÇA

BAYRAM, Mikail, (1991), Ahi Evran ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu, Konya: Damla Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet, (1989),.Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

GÜLLÜLÜ, Sabri, (1992), Ahi Birlikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İBN BATTUTA, (2004), .İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çev. A. Sait Aykut), Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

İSEN, Mustafa, (1988), "Ahilik", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 1, (540-542).

KONYALI, İbrahim Hakkı, (1960), Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin, (1981), Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,

ÜNAL, Rahmi Hüseyin, (1995), "Erzurum", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 11, (321-329).

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASI BAĞLAMINDA KARADENİZ MÜZİKLERİNDE KİMLİK

Gökhan HAMZAÇEBİ

Öğr. Görevlisi, GRÜ Eğitim Fakültesi

gokhan.hamzacebi@giresun.edu.tr

0000-0003-2380-0759

Mehmet ÖZMENLİ

Prof. Dr., GRÜ Eğitim Fakültesi

mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr

0000-0002-8616-0712

Özet

Karadeniz bölgesi, kadim geçmişten bu yana tarihsel göç hareketleri ve çok katmanlı etkileşim alanları sayesinde kendisine özgü bir müzikal kimlik üretim sahası oluşturmıştır. Araştırmada bölgeye ait türküler, ritmik yapılar, yerel çalgı kullanımı ve sözlü anlatı unsurları; hem bölge içi çeşitlilik hem de Anadolu'nun diğer müzikal havzalarıyla kurduğu benzerlikler ile analiz edilmektedir. Bu karşılaştırma, Karadeniz müziklerinin yalnızca yerel bir estetik form değil, aynı zamanda Türk kültürünün kültürlerarası temasın ürünü olan dinamik bir kimlik alanı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışma, yerel müziğin kolektif hafızayı taşıyan ve toplumsal aidiyeti pekiştiren bir kültürel bellek mekânı olarak değerlendirmekte; müzikal söylemin tarihsel süreklilik ile modern dönüşüm arasındaki kimlik benzerliğini de ileri sürmektedir. Bu çalışma, Karadeniz müziklerinin Türk kültür coğrafyasında bölgesel kimliğin tarihsel süreklilik ve dönüşüm ekseninde yeniden üretildiği dinamik bir kültürel pratik olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak Karadeniz müzikleri, Türk kültür coğrafyasında bölgesel kimliğin hem sınırlarını çizen hem de kültürel etkileşim yoluyla yeniden tanımlayan sembolik ve ideolojik bir yapı olarak ele alınmaktadır. Müzik, yalnızca estetik bir form değil; kolektif hafızayı taşıyan, yerel aidiyeti pekiştiren ve kültürel sınırları hem belirleyen hem de müzakere eden söylemsel bir alan olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Kimlik, Karadeniz, Kültür Coğrafyası.

GİRİŞ

Müzikal kültür, toplum ve toplulukların tarihsel süreç içerisindeki deneyimlerini, duygusal dünyalarını ve kültürel kimliklerini ifade eden en önemli kültürel pratiklerden biridir. Halk müziği ise müzikal kültür içinde özellikle yerel toplulukların yaşam biçimlerini, üretim ilişkilerini, coğrafi koşullarını ve kolektif hafızalarını yansıtan bir anlatım alanı olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi, kendine özgü coğrafi yapısı, çok katmanlı kültürel tarihi ve güçlü toplumsal dayanışma biçimleri ile Türkiye'nin en karakteristik müzik kültürlerinden birini oluşturur. Bu çalışma, Karadeniz müziklerinin biçimsel ve anlamsal özelliklerini inceleyerek bu müzik geleneğinin bölgesel kimlik ve kolektif hafıza üretimindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde hazırlanmıştır bu çalışma, Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak Karadeniz müzik kültürü üzerine yapılmış akademik çalışmalar, Kültürel coğrafya ekseninde etnomüzikolojik araştırmalar ve folklor literatürü incelenmiştir. Elde edilen veriler biçimsel (ritim, melodi, çalgı) ve anlamsal (kimlik, kolektif hafıza, toplumsal dayanışma) kategorileri altında değerlendirilmiştir.

Kültürel coğrafya, kültürel gruplar ve toplumların mekânsal işleyişi bakımından doğal ve üretilmiş mekânsal çeşitliliklerini incelemekte; yaşanan coğrafyaya göre şekillendirilen değişen ve gelişen, kültür, dil, din, ekonomi, cinsiyet, yönetim ve diğer kültürel olguların bir yerden bir başka yere evrilmesi ya da aynı kalma yollarının tasvir ve analizi üzerinde durmaktadır. Herhangi bir kültür her şeyden önce kendi bireylerini belirli şekillerde davranmaya zorlayan bir organizma ya da karşı konulamaz bir güç değil; temel düzeyde birbirleriyle temas halindeki insanlar demektir (Tanrıkulu, 2014). Türk kültür coğrafyası, tarih boyunca göçerlik hareketleri, birçok topluluklarla kültürel etkileşim alanları ve coğrafi çeşitlilik nedeniyle zengin bir kültür yapısı sunmaktadır. Bu yapı içerisinde Anadolu coğrafyası ve özelde Karadeniz bölgesi, hem müzikal pratikleri hem de halkın oluşturduğu gelenekler bakımından kendine has bir yerel kimlik üretim sahası olarak öne çıkmaktadır. Bölgenin geçit vermeyen dağlık yapısı, kıyı şeridi, tarihi ticaret yolları ve Karadeniz'in diğer kıyı havzalarıyla kurduğu kültürel temaslar, Karadeniz müziklerinin biçimsel ve anlamsal özelliklerini şekillendirmiştir.

Kadim dönemlerden beri süzülerek gelen Türk kültürünün önemli unsurlarından olan türküler; bireylerin kendisini ifade etmek için kullandıkları sözlü gelenek ya da sözsüz müzik biçim özelliği gösteren kültür araçlarından birisidir (Önal, 2024). Biçimsel ve anlamsal bakımdan Karadeniz müzikleri, yalnızca melodik, ritmik dinamizmi, tulum, davul-zurna, kemençe icrası ya da oyun kültürü performansı ile tanımlamak, bu kültürel müziklerin kimlik kurucu işlevini eksik bırakmaktadır diyebiliriz. Kimlik, varlıkların sabit, değişmez ve temel bir öze sahip kategori olarak değil; temsil, pratik ve bellek süreçleri içerisinde sürekli yeniden kurulan bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

Etnomüzikoloji, kültürel çeşitliliği olan halk ve toplulukların kendi kültürleri içindeki müzikleri değerlendirerek incelemekte, kültürel olarak etnik müzikal değişim, dönüşümü ile bu neden ve sonuçları çözümlemek olarak bilinmektedir (Dağdeviren, 2022). Karadeniz müzikleri etnomüzikolojik açıdan Türk kültürünün bir özelliği olan aksak ritim ölçülendirilmesi, ağır ve yüksek tempolu icra teknikleri, nefesli ve yaylı çalgı merkezli performans yapısı ile kolektif dans formu olan karşılama ve horonlarla karakterize edilmektedir. Bu kültürel müzik özellikleri

yalnızca estetik tercihlerin sonucu değil; aynı zamanda bölgesel aidiyetin sembolik göstergeleri olarak işlev gösterdiği bilinmektedir.

Folklorik yapılar aracılığıyla inşa edilen bu kültürel aidiyet, türkü sözlerinde doğa imgeleri, mücadele temaları ve gurbet anlatıları üzerinden söylemsel bir çerçeve kazanmakta; performans bağlamında ise kolektif bedensel uyum ve ritmik birliktelik üzerinden somutlaşmaktadır.

Karadeniz Müzik Kültürünün Genel Özellikleri

Karadeniz ve özellikle Doğu Karadeniz bölgesi, tarih boyunca farklı toplum ve kültürlerin etkileşim sahası olmuş bir coğrafi bölgedir. Karadeniz Bölgesi'nin etkin olan çok kültürlü yapılarının barındırılmasında fiziki özellikler, halk kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Halk kültür ürünleri üzerinde tarihi kökenlere dayanan Karadeniz türküleri, aktarımlar yoluyla günümüze kadar gelmektedir (Gürel, Şakalar, 2023). Milat öncesi dönemden itibaren bölgede yaşayan topluluklar; göçerlik, ticaret faaliyetler ve kültürel etkileşimler yoluyla çeşitli müzik geleneklerini bir araya getirmiştir. Bu durum, bölgede etnik müzik yapılarında görülen zengin melodik ve ritmik yapı çeşitliliğinin oluşmasında da önemli rol oynamıştır.

Günümüzde Karadeniz müziğinin en dikkat çekici özelliklerinden olan ritmik yapısı, yol havaları gibi ağır, horon ve karşılama havaları gibi hareketli formuyla, dans ile kurduğu güçlü ilişkidir. Bölgenin en yaygın halk oyunu olan karşılama, fingil, kolbastı ve horonlar, müziğin ritmik karakterini belirleyen temel performanslarından biridir. Karşılama, kolbastı, fingil ve horonlar, sırasında bir müziğe eşlik eden bir unsur değil; aynı zamanda dansın temposunu, hareketlerin düzenini ve kolektif ritüelin dinamizmini belirleyen temel unsurdur. Ayrıca Türk unsurlarının günümüze kadar yerel bir kimlik oluşturduğu Karadeniz müziği, sözlü kültürün önemli bir parçası olarak destanlar, ağıtlar, sevda türküleri, yol havaları, ekin havaları ve toplumsal olayları anlatan türküler aracılığıyla bölgenin tarihsel ve toplumsal hafızasını taşımaktadır.

Karadeniz Müziklerinin Biçimsel Özellikleri

Özde insanın gönül dünyasına ve estetik kaygılarına hitap müzik, bir sanat biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, içerdiği farklı anlamlarla da yerel tutumların ve pratiklerin önemli bir yansıması olarak müzik ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda müzik, toplumları oluşturan kültürel bir kimlik olarak bireylerin davranış pratiklerinde önemli bir rol oynamaktadır(Sağır, Öztürk, 2015). Karadeniz müziklerinin biçimsel özellikleri incelendiğinde, ritim, melodi, çalgı kullanımı ve performans biçimleri açısından belirgin bir müziksel karakter ortaya çıkmaktadır. Ritmik Yapısı bakımından Karadeniz müziklerinin en

ayırt edici özelliklerinden biri hızlı ve dinamik ritmik yapıdır. Yörenin müzik kültürü bakıldığında, ritimlerin çeşitliliği ve varyasyonları çerçevesinde son derece zengin ve çeşitli bir ritmik birikime sahip olduğunu göstermektedir (Subatan, Karaman, 2025). Özellikle 2/4, 4/4 gibi ana usul, 5/8, 7/8, 7/16, 9/8 ve 9/16 bileşik usul gibi aksak ritimler bu müzik geleneğinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ritimler bölgesel dansların hareketli yapısına uyum sağlayarak müzik ve dans arasında güçlü bir bütünlük oluşturmaktadır. Karadeniz'in iklimsel ve coğrafi yapısı kültürel kimliğin inşasını da şekillendirerek, ritmik yapıların ve ezgi yapılarının çoğu zaman keskin vurgularla, cesur söylemlerle ve hızlı tempolar ile karakterize edilmektedir. Bu durum, Karadeniz oyun ve müziğine kendine özgü bir enerji ve dinamizm kazandırmaktadır. Müzikte ritimden sonra gelen en önemli unsur melodidir. Ritim ile sıkı bir bağlantısı olan melodi; kaynağını, yaşam ile duyguların ifadesi olan insan ve doğada bulunan diğer ses kaynaklarından alarak tek sesli müziği meydana getirir (Kalender, 2001).

Melodik yapıdan bakıldığında Karadeniz müzikleri, çoğunlukla 4 ve 5 ses arasında dar bir ses aralıklarında ilerleyen ancak hızlı geçişler ve süslemeler içeren bir yapı sergiler. Melodiler genellikle kısa motiflerin tekrarına dayanır. Bu tekrarlar hem dansın ritmini destekler hem de kolektif performans sırasında müzikal bütünlüğün korunmasını sağlamaktadır. Özellikle kemençe icrasında kullanılan iki nota arasında yükseltip alçaltarak dramatik, hızlı ve akıcı bir şekilde, arada kalan notaları da duyurarak yaylı çalgılarda yaygın kullanılan glissando gibi, yarım veya tam ses ile hızlı ve ardışık bir şekilde süsleme tekniği olan trill'ler gibi, hızlı süslemeler melodinin karakterini belirleyen önemli unsurlardır.

Çalgı kullanımı yapısına baktığımızda Karadeniz müziklerine, vurmali, yaylı, nefesli ve mızraplı çalgıların zengin çeşitliliği öne çıkmaktadır. Karadeniz müzik kültürünün en önemli çalgıları arasında Dilli kaval, kemençe, tulum, davul ve zurna ve bağlama bulunmaktadır. Özellikle Doğu Karadeniz'de Dilli kaval, kemençe ve tulum, müziğin temel taşıyıcıları arasındadır denilmektedir. Kemençe, ses aralığıyla, melodik yapıları oluşturan başlıca çalgıdır ve horon müziğinin vazgeçilmez çalgısıdır. Kaval Trabzon ve civarı, tulum ise özellikle Artvin ve Rize çevresinde yaygın olarak kullanılan nefesli bir çalgıdır ve müziğe sürekli bir ses dokusu kazandırır. Anadolu'da her bölgenin kendine has gelenek ve görenekleri olduğu gibi; yöresel çalgıları da vardır. Geleneksel özellik taşıyan halk, bu yöresel çalgılara eşlik eder ve eğlenir. Yöresel çalgılar canlı birer varlık gibi zamanla değişime uğrar ve sosyal işlevlerinde de değişiklikler oluşturur (Uzun, 2016).

Karadeniz'in tüm alanlarında kullanılan davul ve zurna ise, özellikle açık alan performanslarında ve büyük toplu etkinliklerde ritmik gücü artıran çalgılar olarak

kullanmaktadır. Karadeniz müziği büyük ölçüde topluluk içinde icra edilen bir performans geleneğine sahiptir. Horon halkaları, düğünler, yayla şenlikleri ve çeşitli toplumsal etkinlikler müziğin icra edildiği başlıca sosyal ortamlardır.

Bu performans biçimi, müziğin yalnızca dinlenen bir sanat formu değil; aynı zamanda toplumsal katılımın ve kolektif kimliğin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Karadeniz Müziklerinin Anlamsal Özellikleri

Karadeniz müzikleri yalnızca estetik bir ifade biçimi değil; aynı zamanda toplumsal anlamlar taşıyan kültürel bir anlatı alanıdır. Kimlik ve aidiyet oluşumu bakımından Karadeniz müziği, bölge insanının kültürel kimliğini ifade eden önemli bir sembolik araçtır. Özellikle horon müziği, bölgesel aidiyet duygusunun güçlenmesinde önemli rol oynarken kolektif hafızayı da güçlendirmektedir. Kültürel müzikler aracılığıyla bireyler, kendilerini belirli bir kültürel topluluğun parçası olarak tanımlarlar.

Kolektif hafızanın güçlenmesinde Karadeniz türküleri tarihsel rol oynarlar. Bu türkülerde, göçerlik hikâyeleri, aşk anlatıları ve toplumsal deneyimler sıklıkla dile getirilerek, Karadeniz müziklerinin bir kolektif hafıza taşıyıcısı olarak işlev gördüğünü kanıtlamaktadır. Türküler aracılığıyla Türkistan coğrafyasından biriktirerek getirmiş olduğumuz doğa ile ilişkisi olan kültürel özellikler, geçmiş kuşakların deneyimleri yeni kuşaklara aktararak kültürel süreklilik sağlanır. Kültürel coğrafya bakımından Karadeniz müziklerinin sözlerinde doğa önemli bir yer tutar. Tarım, hayvancılık, dağlar, yaylalar, deniz ve yağmur gibi doğal unsurlar müzikal anlatının temel metaforları arasında yer almaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı ve doğa ile kurulan güçlü ilişki, müzikal anlatıların içeriğine doğrudan yansımaktadır.

Toplumsal dayanışmanın yapısını oluşturan olgular; Karadeniz müziğinde çoğu zaman toplu performanslarla icra edildiği için toplum dayanışmasını ve toplumsal duygunun güçlendirilmesinde de önemli işlev üstlenmektedir. Horon halkası, bireylerin birlikte hareket ettiği ve ortak bir ritim etrafında birleştiği sembolik bir toplumsal birliktelik biçimi olarak değerlendirilebilir. Karadeniz müziklerinin biçimsel ve anlamsal özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, bu müzik geleneğinin yalnızca estetik bir üretim alanı olmadığı; aynı zamanda güçlü bir kültürel iletişim aracı olduğu görülmektedir. Ritmik dinamizm, dansla kurulan güçlü ilişki ve kolektif performans geleneği, Karadeniz müziğini diğer Anadolu müziklerinden ayıran temel özelliklerdir.

Bununla birlikte bu müzikler, bölgesel kimliğin korunmasında ve yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle modernleşme ve kültürel dönüşüm süreçlerinde Karadeniz

müziği, yerel kültürel kimliğin görünürlük kazanmasını sağlayan önemli bir kültürel ifade alanı olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

Kültürel coğrafyanın geçmişten günümüze getirmiş olduğumuz kültürel kimliklerin şekillendiği doğal alanlar olmuştur.

Karadeniz müzikleri, biçimsel açıdan zengin ritmik yapı, karakteristik melodik özellikler ve özgün çalgı kullanımı ile dikkat çeken bir müzik geleneğidir. Bununla birlikte bu müzikler yalnızca müziksel bir form değil; aynı zamanda kültürel kimliğin, kolektif hafızanın ve toplumsal dayanışmanın önemli bir taşıyıcısıdır. Bu nedenle Karadeniz müziklerinin incelenmesi, yalnızca müzikolojik bir araştırma alanı değil; aynı zamanda folklor, kültürel antropoloji ve kimlik çalışmaları açısından da önemli veriler sunmaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmaların, bu müzik geleneğinin farklı performans bağlamlarını ve kültürel dönüşüm süreçlerini daha ayrıntılı biçimde incelemesi, Karadeniz müziğinin kültürel anlam dünyasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Dağdeviren, M. (2022). Müziksel Öğelerin Kültürel Kimlik Oluşturmadaki Rolünün Etnomüzikolojik Yansımaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 365-382.
- Gürel, S., & Şakalar, A. (2023). Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Karadeniz Türkülerinin Ses Eğitimi Kapsamında Sözel Unsurlarının Değerlendirilmesi. *Amisos*, 8(15), 151-166.
- Kalender, N. (2001). Müzik dinlemenin eğitsel temelleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 151-157.
- Önal, H. (2024). Türk Halk Müziğinde Biçim Kurgusu Üzerine Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 10(1), 149-158.
- Sağır, A. Öztürk, B. (2015). Sosyolojik bağlamda müzik ve kimlik: Karabük Üniversitesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 121-154.
- Subatan, S. D., & Karaman, Z. (2025). Doğu Karadeniz Rize Çamlıhemşin bölgesinde yaşayan halk ozanı Süleyman Serin üzerine bir inceleme. *Türk Müziği*, 303-317.
- Tanrikulu, M. (2014). Coğrafya ve kültür. *Ankara: Edge Akademi Yayınları*, 2014.
- Uzun, E. (2016). Doğu Karadeniz Bölgesi Tulum Çalgısının Tarihsel Serüveni Hakkında Bazı Tespitler. *UKHAD*, 54.

ÇOCUK EDEBİYATINDA ÖZGÜRLÜK DEĞERİ: METİNLER ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Prof. Dr. Kelime ERDAL

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

kelime@uludag.edu.tr

ORCID:0000-0001-8205-2530

Özet

Bu araştırmada, çocuk edebiyatında özgürlük değerinin hangi temalar aracılığıyla sunulduğu ele alınmakta, özgürlük kavramının çocukların gelişimine katkısı incelenmektedir. Özgürlük, çocuk kitaplarında yalnızca fiziksel bağımsızlık olarak değil, düşünce özgürlüğü, kendini ifade etme, tercih yapabilme ve bireysel kimlik geliştirme süreçleri bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada, çocuk edebiyatından seçilen yerli ve yabancı eserler nitel araştırma yöntemiyle incelenmiş; karakterlerin özgürlük arayışları, karşılaştıkları engeller, otorite figürleriyle ilişkileri ve bu süreçte edindikleri sorumluluk bilinci değerlendirilmiştir.

İnceleme sonucunda, çocuk kitaplarında özgürlüğün kuralsızlık ya da sınırsızlık olarak sunulmadığı; sorumluluk, toplumsal değerler ve başkalarının haklarına saygı çerçevesinde anlam kazandığı görülmüştür. Özgürlük temasının çocuk karakterlerin problem çözme, eleştirel düşünme ve karar verme becerilerini geliştirdiği; çocuk okurun ise empati kurmasına, farklı bakış açılarını tanımasına ve özgüven kazanmasına katkı sağladığı belirlenmiştir. Çocuk kitaplarında özgürlük teması çoğunlukla kahramanların kurallar, otorite figürleri ve toplumsal beklentilerle karşılaşmaları ve bu sınırlar içinde kendi yollarını bulma çabaları üzerinden ele alınmaktadır. Bu anlatılar aracılığıyla çocuk, özgürlüğün sınırsız bir serbestlik değil başkalarının haklarına saygı, empati ve sorumluluk bilinciyle anlam kazanan bir değer olduğunu fark etmektedir. Edebî metinlerin doğrudan öğretici bir dil kullanmadan, sezdirme ve örnekleme yoluyla sunduğu bu deneyimler, çocuğun değerleri içselleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Değerler eğitimi açısından çocuk kitapları, özgürlük kavramını bireysel haklar kadar toplumsal sorumluluk çerçevesinde ele alarak demokratik bir bilinç geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle çocuk edebiyatı özgür düşünebilen, eleştirel bakış açısına sahip ve etik değerlere duyarlı bireylerin yetişmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç olarak çocuk kitaplarının özgürlük değerinin kazandırılmasında önemli bir işlev üstlendiği bu değerın çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun, didaktik olmaktan uzak ve estetik bir anlatımla sunulmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışma, çocuk edebiyatı metnlerinin özgür bireyler yetiştirilmesine katkı sağlayan temel araçlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk, çocuk kitapları, özgürlük

The Value of Freedom in Children's Literature: A Reading Through Texts

Abstract

This research examines themes through which the value of freedom is presented in children's literature; and investigates the contribution of the concept of freedom to children's development. In children's books, freedom is explored not only as physical independence but also in the context of freedom of thought, self-expression, the ability to make choices, and the development of individual identity. In this study, selected domestic and foreign works of children's literature were examined using a qualitative research method; the characters' quest for freedom, the obstacles they encounter, their relationships with authority figures, and the sense of responsibility they acquire in this process were evaluated.

The analysis revealed that freedom in children's books is not presented as lawlessness or limitlessness; rather, it gains meaning within the framework of responsibility, social values, and respect for the rights of others. It has been determined that the theme of freedom helps child characters develop problem-solving, critical thinking, and decision-making skills; and that it contributes to child readers' ability to empathize, recognize different perspectives, and gain self-confidence. In children's books, the theme of freedom is often explored through the characters' encounters with rules, authority figures, and societal expectations, and their efforts to find their own paths within these boundaries. Through these narratives, children realize that freedom is not unlimited unrestrained liberty, but rather a value that gains meaning through respect for the rights of others, empathy, and a sense of responsibility. These experiences, which literary texts present through suggestion and example rather than directly using didactic language, make it easier for children to internalize values. From a values education perspective, children's books contribute to the development of democratic awareness by addressing the concept of freedom within the framework of both individual rights and social responsibility. In this respect, children's literature plays an important role in raising individuals who can think freely, have a critical perspective, and are sensitive to ethical values.

In conclusion, the study emphasizes that children's books play an important role in instilling the value of freedom; and that this value should be presented in an aesthetically pleasing way, appropriate to the child's age and developmental level, and free from didacticism. The study reveals that children's literature is one of the fundamental tools contributing to the upbringing of free individuals.

Keywords: Child, children's books, freedom

Giriş

Çocuk edebiyatı, bireyin kişilik ve değer gelişiminin temellerinin atıldığı erken çocukluk döneminde, yalnızca dilsel ve estetik becerileri destekleyen bir alan değil, aynı zamanda toplumsal ve evrensel değerlerin kazandırılmasında etkili bir eğitim aracıdır. Çocuk kitapları, çocuğun kendisini ve çevresini anlamlandırmasına olanak tanırken özgürlük, sorumluluk, adalet, empati ve saygı gibi temel değerlerin içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu değerler arasında özgürlük, çocuğun birey olma sürecinde kendini ifade edebilmesi, seçim yapabilmesi ve bağımsız bir düşünce geliştirebilmesi açısından merkezi bir konumda yer almaktadır.

Değerler eğitimi, bireyin yalnızca toplumsal kurallara uyum sağlamasını değil; aynı zamanda ahlaki muhakeme yeteneği gelişmiş, bilinçli ve özgür düşünebilen bir özne olarak

yetişmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda özgürlük, değerler eğitiminin karşısı değil, temel dayanaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Zira bir değerın gerçek anlamda benimsenmesi, bireyin onu baskı altında değil, özgür iradesiyle kabul etmesine bağlıdır. Çocuğun doğru ile yanlış ayırt edebilmesi, seçim yapabilmesi ve bu seçimlerin sonuçlarını üstlenebilmesi, özgürlük ve sorumluluk arasındaki dengenin kurulmasıyla mümkün olmaktadır.

Çocuk kitaplarında özgürlük teması çoğunlukla kahramanların kurallar, otorite figürleri ve toplumsal beklentilerle karşılaşmaları ve bu sınırlar içinde kendi yollarını bulma çabaları üzerinden ele alınmaktadır. Bu anlatılar aracılığıyla çocuk, özgürlüğün sınırsız bir serbestlik değil; başkalarının haklarına saygı, empati ve sorumluluk bilinciyle anlam kazanan bir değer olduğunu fark etmektedir. Edebî metinlerin doğrudan öğretici bir dil kullanmadan, sezdirme ve örnekleme yoluyla sunduğu bu deneyimler, çocuğun değerleri içselleştirmesini kolaylaştırmaktadır.

Değerler eğitimi açısından çocuk kitapları, özgürlük kavramını bireysel haklar kadar toplumsal sorumluluk çerçevesinde ele alarak demokratik bir bilinç geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, özgür düşünebilen, eleştirel bakış açısına sahip ve etik değerlere duyarlı bireylerin yetişmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu çalışma, çocuk kitaplarında özgürlük temasının hangi anlatım biçimleriyle sunulduğunu incelemeyi ve söz konusu temanın değerler eğitimi bağlamında taşıdığı önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bulgular

Özgürlük, çocuğun öz güveni ile ilgili bir değerdir. Tüm bireyler gibi çocuklar da yaşadıkları ortamlarda kendilerini baskı altında hissettiklerinde içlerine kapanacak, kendilerini ifade ve savunma yetisini kullanamayacaklardır. Aile ve okulda çocuğun uymaya mecbur olduğu bir düzen ve kuralların olması zorunludur. Fakat bu düzen hem açık olmalı hem de çocuğa makul gelerek onlara uyma zorunluluğu hissettirmelidir. Bunların dışında, çocukta, isteklerine hâkim olma gücü uyandırılmalı, çocuğun, başta kendinden küçükler olmak üzere başkalarının özgürlüğüne tecavüz etmesine kesinlikle müsamaha gösterilmemelidir. Tüm bireylerde olduğu gibi çocuklarda da özgürlük alanı, başkalarının özgürlüğünü kısıtlamamak kaydıyla genişletilebilir.

İbrahim Alaaddin Gövsa'nın Çocuk Şiirleri kitabında yer alan “Kurt Masalı” adlı eserde kurt ve köpek konuşturularak özgürlüğün her türlü konfordan daha değerli olduğu vurgulanmıştır. Bekçi köpeğinin eti budu yerindedir ancak boynunda bir tasma vardır. Önce köpeğin semizliğine özenen kurt, tasmayı görünce köpeğe özenmekten vazgeçer. Asıl mutlu olması ve özenilmesi gereken, özgür olan kurttur:

Bir zayıf kurt köy yolunda görerek

“Çomar” adlı semiz, tembel bir köpek

Demiş: -Senin etin, budun ne iyi!

Nerde buldun böyle rahat besiyi?

Kurumlanıp cevap vermiş ki Çomar:

-Benimle gel, kapımızda her şey var.

Hele biraz yaltaklanıp sokulsan

Sen olurdun evde en çok okşanan.

İşin yalnız bekçiliktir kapıda,

Efendiye hoş görünmek, şart bu da.

Biçare kurt sevinçten ahmaklaşır,

Hülya kurup köye kadar yaklaşıp.

Fakat birden dikkat edip irkilir,

Sorar: -Kuzum, boynundaki şey nedir?

-Hiç...

-Nasıl hiç?

-Adam sen de değersiz

Tasma derler, bağlanırsın ona biz.

-Demek yasak gezinmeler, koşmalar?

-Belki evet, fakat bundan ne çıkar?

-Ne mi çıkar? Bir bana sor ey şaşkın,

Senin olsun yemeklerin, rahatın,

Hazineler doldursalar koynuma

Tasma takmam hür alışmış boynuma (Gövsa, 2010: 66).

La Fontaine'in Şehir Faresi ile Kır Faresi şiirinde benzer duygular ve özgür olmanın önemi vurgulanmaktadır:

Günlerden bir gün şehir faresi,

Uyarak şehrin nezaketine,

Bir kır faresini davet etti,

Evde bir çulluk ziyafetine.

Bir Türk halısının üzerinde

Mükellef bir sofraya kurulmuştu.

Bu cıvılcı ziyafet yerinde

Düşünün şimdi bu iki dostu.

Allah için eşsizdi yemekler;
Hiçbir eksiği yoktu sofranın.
Ama aksilik bu ya, kim bekler;
İşleri bozdu bir şey ansızın;

Birden bir gürültü işittiler,
Salonun kapısının dışından.
Bizim iki ahbap, teker teker,
Savuştular sofranın başından.
Bir aralık gürültü kesildi;
Ama onlar bahçeyi bulmuştu.
Şehir faresi: -Dönelim, dedi,
Bitirelim bari şu çulluğu.”

Öteki cevap verdi:
-Vazgeçin!
Siz bana buyurun yarın olsun da;
Bir diyeceğim yok yemek için;
Doğrusu pek şahaneydi sofra.

Ama ben isterim ki bir kimse
Karnını biraz rahat doyursun...
Eyvallah... Böyle korku içinde
Sürülen safa yerinde dursun!” (Kanık, 2007: 20).

Orhan Veli de ironik bakış açısıyla yazdığı Kuyruklu Şiir başlıklı eserinde, özgürlüğün önemine vurgu yapmaktadır:

Uyuşamayız, yollarımız ayrı;
Sen ciğercinin kedisi, ben sokak kedisi;
Senin yiyeceğin kalaylı kapta;
Benimki aslan ağzında;

Sen aşk rüyası görürsün, ben kemik.

Ama seninki de kolay değil kardeşim;

Kolay değil hani,

Böyle kuyruk sallamak Tanrının günü (Kanık, 1997: 120).

Küçük Kara Balık, İranlı yazar Samed Behrengi tarafından kaleme alınmış evrensel mesajlar içeren alegorik bir masaldır. Yaşadığı küçük dereye hayatını sorgulamaya başlayan cesur bir balığın, bilinmeyi keşfetme arzusu ile çıktığı yolculuğu anlatan bu eser, merak, özgürlük, sorgulama ve cesaret temalarını işler. Küçük Kara Balık, doğduğu su kaynağında çevresindekilerin tüm uyarılarına rağmen dar alanda yaşamının ötesinde bir yaşamın mümkün olup olmadığını sorgular. Yaşamını geçirdiği dereye kalmak istemeyen bu küçük balık, annesinin endişelerine kulak asmadan bilinmezliklerle dolu bir yolculuğa çıkmaya kararlıdır. Çevresinin baskılarına rağmen özgür iradesiyle hareket eden balık, yolculuğu boyunca birçok tehlikeyle yüzleşir; ancak bu süreç, ona hem kişisel gelişim hem de dünyayı anlama açısından yeni bir bakış açısı kazandırır. Sonunda ulaştığı geniş sular, onun özgürlük arzusunun bir yansıması olur. (Calp ve Calp, 2019: 885).

“Küçük balığın içinde bir hasret varmış; bir defalığına da olsa ay ışığı onların da evlerini aydınlatsın istermiş” (Behrengi, 2010: 10).

“Bilmek istiyorum, bu derenin sonu nerededir?” (Behrengi, 2010: 10).

“Sonunda karar verdim; kendim gidip bulacağım. Başka yerlerde neler var bilmek istiyorum” (Behrengi, 2010: 12).

“Bak anne ben aylardır derenin nerede sonlandığını düşünüyorum ama bir türlü anlayabilmiş değilim.” “Ben bilmek istiyorum, hayat gerçekten bir avuç yerde durmadan dönüp durmak sonra da yaşlanıp ölmek mi yoksa bu dünyada başka türlü yaşamak da mümkün mü?” (Behrengi, 2010: 14).

Martı Jonathan Livingston, Amerikalı yazar Richard Bach tarafından kaleme alınmış, bireyin kendini aşma yolculuğunu konu alan bir eserdir. Sıradan bir martı olmayı reddeden Jonathan Livingston, sürüsünün kurallarına uymak yerine uçmanın sınırlarını keşfetmeyi seçer. Özgürlük, öz disiplin, kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme gibi temaları işleyen eser, hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap eden felsefi bir anlatı sunar. Kısa ama derinlikli yapısıyla, bireysel farklılıkların ve öz güvenin önemini vurgulayan klasikleşmiş bir modern masaldır. Jonathan başlangıçta yaşadığı başarısızlıklar nedeniyle umutsuzluğa kapılsa da zamanla varoluş amacını sorgular; bu içsel arayış onu yeniden denemeye ve sonunda özgürlük duygusuna ulaşmaya yönlendirir (Demirel ve Kökcü, 2019: 156).

“Artık yaşamak için bir nedenimiz olmalı; öğrenmek, keşfetmek, özgür olmak gibi” (Bach, 1994: 17).

“En önemlisi özgür olabiliriz! Uçmayı öğrenebiliriz” (Bach, 1994: 18).

“Artık yaşamak için bir nedenimiz olmalı; öğrenmek, keşfetmek, özgür olmak gibi” (Bach, 1994: 39).

“Bizi sınırlayan her şeyi bir tarafa atmalıyız.” “Düşüncelerinizin zincirlerinden kurtulun, bedenlerinizin zincirlerini kırın.” “Uçmak bir martının en doğal hakkı, özgürlük onun

doğasında var ve bu özgürlüğü engelleyecek ne varsa; gelenekler, batıl inançlar ya da herhangi bir şekildeki sınırlamalar, tümü bir kenara bırakılmalıdır” (Bach, 1994: 91).

“İstediğimiz yere gitmekte ya da istediğimiz yerde bulunmakta özgürüz.” “Bizler sürünün bir parçası değilsek kurallarına da uymak zorunda değiliz.” “En doğru yasa bizi özgürlüğe götürecek olandır” (Bach, 1994: 99).

Çocuk edebiyatında yer alan özgün karakterler aracılığıyla çocuklara değer aktarımı yapılması, onları sadece “iyi çocuk” kalıplarına hapsedmeden; özgür, kendine güvenen ve düşünen bireyler olarak yetiştirmek açısından son derece önemlidir. Bu nedenle çocuk edebiyatının sadece eğlence unsuru olarak değil aynı zamanda bir karakter gelişim aracı olarak değerlendirilmesi gerekir (Yıldırım ve Erdal, 2025: 558).

Çocuk kitaplarında hak arama ve sorgulama temaları, çocuğun bireysel farkındalığını ve eleştirel düşünme becerisini geliştiren önemli bir değer alanını temsil eder. Bu tür temalar, çocukların toplumsal adalet, eşitlik ve özgürlük gibi kavramları erken yaşta tanınmasına katkı sağlamakta, bireyin haklarının farkına varmasını, haksızlık karşısında sessiz kalmamasını teşvik etmektedir. Hak arama ve sorgulama davranışlarının edebî metinlerde temsil edilmesi, çocuğun “itaat eden” konumdan “düşünen ve sorgulayan” özne konumuna geçişine aracılık eder. Bu yönüyle çocuk kitapları, çocuk okurun sadece mevcut düzeni kabullenmesini değil gerektiğinde değişim talep edebilmesini de özendirir. Ayrıca çağdaş çocuk edebiyatı anlayışı doğrultusunda hazırlanan eserlerde kahramanların haksızlığa karşı duruş sergilemeleri, eleştirel okuryazarlık becerilerinin gelişimini destekler. Hak arama ve sorgulama temalarının çocuk kitaplarında işlenmesi, bireyde etik duyarlılığın ve toplumsal sorumluluk bilincinin gelişmesine katkıda bulunan bir edebi işlev olarak değerlendirilebilir.

Şeyhî’nin Harnâme adlı eseri her ne kadar Klasik Türk Edebiyatının bir mesnevisi olarak yetişkin okuyucuya yönelik yazılmış olsa da içerdiği hak arama, sorgulama ve adalet arayışı temaları bakımından çocuk edebiyatı bağlamında yeniden değerlendirmeye uygun bir metindir. Eserde, emeğiyle geçinmeye çalışan ancak haksızlığa uğrayan bir eşeğin hikâyesi üzerinden toplumsal adaletsizlik, emek sömürüsü ve bireyin hakkını savunamaması gibi temalar işlenmiştir. Eserin ana karakteri olan eşek, sahip olduğu emek ve çabanın karşılığını görememekte, güçlü ve ayrıcalıklı öküzlerle kıyaslandığında kendisine adaletsiz davranıldığını fark etmektedir. Bu farkındalık, onu sorgulamaya ve adalet talep etmeye yöneltir. Ancak bu arayış, dönemin toplumsal yapısında karşılık bulmaz ve eşeğin çabası sonuçsuz kalır.

MEB Yayınlarından çıkan Zavallı Eşeğin Hikâyesi kitabında yük taşıyan eşek de yaptığı işi ve bu ağır iş karşılığında yaşadığı hayatın sorgulamasını yapar. Başka hayatlarla kendi hayatını kıyaslar. Yaptığı ağır iş karşılığında iyi beslenmesi ve rahat yaşaması gerektiğini düşünür. Zavallı eşek, az çalışıp rahat hayat yaşayan öküzlere özenir ve bu durumun sebebini öğrenmek için gittiği bilge eşekten aldığı cevap onu daha da üzer: “Ey belasını arayan zavallı eşek! Bu işin gerçek sebebini sana anlatayım. Beni iyi dinle! Bizim en büyük işimiz odun taşımaktır. İçimizi yakan şey de odun taşımak gibi aşağılık, değersiz bir iş yapmaktır. Bana sorarsan, bu boynuz sevdasından vazgeç. Bize kulak ve kuyruk bile fazladır” (Güneş, 2003: 30). Burada bilge eşeğin kendisine danışan eşeği aşağılaması ve ona “zavallı eşek” diye hitap etmesi çocuklar açısından sakıncalıdır. Ayrıca bilge eşek, eşeklerin yaptığı işi kötülemektedir. Oysa emek verilen her iş değerlidir ve çocuk kitaplarında çocuklara bu bakış açısının kazandırılması gerekir.

Zavallı eşeğin içinde bulunduğu zor durumu bilge eşeğe danışması, ona saygı duyması örnek davranışlardır: “Bu yaşlı eşek, hayat karşısında takındığı bilge tavırlarıyla diğerlerinden oldukça farklıydı. Eşeklerin en akıllısı ve en zekisiydi. Nice yükler taşımış, nice çağlar görmüş

geçirmişti” (Güneş, 2003: 24). Zavallı eşek bilge eşeğe fikir danışsa da onun “bulunduğu durumdan şikayetçi olmaması”na dair verdiği öğüdü dinlemez: “Üzüntüyle yaşlı eşeğin yanından ayrıldı. Yaşlı eşeğin sözlerindeki bilgeliği anlayamadı. Öküzlere özenerek, boynuz sevdasından vazgeçmedi. Yazı kışı çayırdı geçirerek onlar gibi buğday üretmek için çift süreyim, daha ne kadar yük taşıyıp, odunla dayak yiyeceğim? Ben de buğday üretimine hizmet ederek Allah katında ödüllendirileyim, saygı göreyim” (Güneş, 2003: 30). Zavallı eşek, bilge eşeğin sözünü dinlemediği için eserin sonunda kuyruğundan ve kulağından olur.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk edebiyatında özgürlük, yalnızca bireyin sınırsız hareket etme isteği olarak değil öz güven, öz disiplin ve başkalarının haklarına saygı ile dengelenmiş bir değer olarak ele alınmalıdır. İncelenen eserlerde özgürlük temasının farklı biçimlerde işlendiği görülmektedir. Çocuk Şiirleri içinde yer alan “Kurt Masalı”nda ve La Fontaine’in “Şehir Faresi ile Kır Faresi” şiirinde konfor ile özgürlük arasındaki karşıtlık üzerinden özgürlüğün üstün değeri vurgulanmaktadır. Orhan Veli’nin “Kuyruklu Şiir”inde ise ironi yoluyla bağımlılık ve özgürlük arasındaki fark dikkat çekici bir biçimde ortaya konur.

Küçük Kara Balık ve Martı Jonathan Livingston ise özgürlüğü bireysel gelişim, sorgulama ve kendini gerçekleştirme bağlamında ele alarak çocuğun düşünsel bağımsızlığını destekleyen metinler olarak öne çıkar. Bu eserlerde kahramanlar, baskı ve sınırlamalara rağmen kendi yollarını seçmekte; özgürlüğü bilinçli bir tercih ve içsel bir arayış olarak yaşamaktadır. Buna karşılık Harnâme ve MEB Yayınları’ndan çıkan *Zavallı Eşekin Hikâyesi* gibi metinlerde hak arama ve sorgulama temaları işlenmekle birlikte, bazı anlatım unsurlarının çocuk okur açısından sorunlu olabileceği görülmektedir. Özellikle “zavallı eşek” gibi aşağılayıcı hitaplar ve emeği değersizleştiren ifadeler, çocukta olumsuz benlik algısı oluşturma riskini taşımaktadır. Ayrıca kahramanın sorgulama çabasının ağır bir biçimde cezalandırılması, hak arama davranışının olumsuz sonuç doğuracağı yönünde örtük bir mesaj verebilir.

Bu bulgular doğrultusunda, çocuk edebiyatında özgürlük ve hak arama temalarının işleniş biçimi, çocuğun psikolojik gelişimi ve değer dünyası açısından dikkatle kurgulanmalıdır. Çocuklara özgürlüğün başkalarının haklarını ihlal etmeme koşuluyla anlam kazandığı açık biçimde gösterilmelidir. Sorgulayan kahramanların tamamen cezalandırılması yerine, bilinçli ve adil çözüm yolları sunulmalıdır. Aşağılayıcı dil ve etiketleyici ifadelerden kaçınılmalıdır. Özellikle hayvan karakterler üzerinden yapılan değersizleştirmeler, çocukta meslek ve emek algısını olumsuz etkileyebilir. Emeğin değeri vurgulanmalıdır. Her işin kıymetli olduğu, toplumsal düzenin farklı görevlerin katkısıyla sürdüğü mesajı güçlendirilmelidir. Eleştirel okuryazarlık desteklenmeli, öğretmen ve ebeveynler, bu tür metinleri çocuklarla tartışarak metindeki sorunlu yönleri birlikte değerlendirmeli, çocuğun düşünme ve yorumlama becerisini geliştirmelidir. Çocuklar için hazırlanan metinlerde çağdaş çocuk edebiyatı ilkeleri esas alınmalıdır. Çocuk, edilgen ve itaat eden bir figür olarak değil düşünen, sorgulayan ve kendini gerçekleştirme potansiyeline sahip bir özne olarak konumlandırılmalıdır. Ders kitaplarına seçilecek metinlerde özgürlük ve hak arama temalarının dengeli, yapıcı ve çocuk gelişimine uygun biçimde işlendiği örneklerle yer verilmelidir. Çocuk kitapları yazımında pedagojik danışmanlık süreci yaygınlaştırılmalıdır. Değer aktarımı korku ya da cezalandırma üzerinden değil empati, diyalog ve bilinç geliştirme yoluyla sağlanmalıdır.

Sonuç olarak çocuk edebiyatında özgürlük ve hak arama temaları, çocuğu “itaat eden” birey konumundan “düşünen ve sorgulayan” birey konumuna taşıma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin sağlıklı biçimde gerçekleşebilmesi için metinlerin dil, üslup ve sonuç kurgusu açısından pedagojik duyarlılıkla ele alınması gerekmektedir. Çocuklar için yazılan

metinler özgürlüğü yalnızca bir tema olarak değil çocuğun kişilik gelişimini destekleyen temel bir değer alanı olarak ele almalı ve bu değeri, onur, emek, adalet ve öz güvenle birlikte bütüncül bir yaklaşımla sunmalıdır.

Kaynakça

- Bach, R. (1994). Martı. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Behrengi, S. (2007). Küçük Kara Balık. İstanbul: Can Yayınları.
- Calp, Ş., & Calp, M. (2019). Küçük Kara Balık ve Küçük Prens kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programındaki temel beceriler, değerler ve 4. sınıf kazanımları açısından incelenmesi. International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies (ISAS), 61–69.
- Demirel, Ş., & Kökçü, Y. (2019). Richard Bach'ın Martı adlı eserinin çocuğa görelilik bağlamında incelenmesi. Fırat University Journal of Social Sciences, 29(2), 149–161.
- Gövsa, İ. A. (2010). Çocuk Şiirleri. Ankara: Elips Kitap.
- Güneş, M. (2003). Zavallı Eşeğin Hikâyesi. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kanık, O. V. (1997). Bütün Şiirleri. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kanık, O. V. (2007). La Fontaine'in Masalları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, M., & Erdal, K. (2025). Çocuk kitaplarında özgürlük ve öz güven değeri: Küçük Kara Balık ve Martı örneği. International Journal of Humanities and Art Researches (Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi), 10(4), 540–559.

ÇOCUK EDEBİYATI METİNLERİNDE MİSAFİRPERVERLİĞİN KÜLTÜREL AKTARIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Kelime ERDAL
Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
kelime@uludag.edu.tr
ORCID:0000-0001-8205-2530

Özet

Toplumların kültürel yapısını oluşturan temel değerler, bireylerin sosyal ilişkilerini düzenleyen ve toplumsal sürekliliği sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında eğitim süreci belirleyici bir rol üstlenirken çocuk edebiyatı söz konusu aktarımın en etkili araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Çocuk kitapları, dil gelişimini destekleyen metinler olmanın ötesinde, çocukların ahlaki, sosyal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlayan değer aktarımını da üstlenmektedir. Bu bağlamda misafirperverlik, hem kültürel hem de evrensel boyutlarıyla çocuk edebiyatında ele alınması gereken temel değerlerden biridir. Çocukluk dönemi, değerlerin içselleştirildiği ve kalıcı davranışlara dönüştüğü kritik bir evre olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle misafirperverlik gibi toplumsal değerlerin çocuklara erken yaşlarda kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Çocuk kitaplarında misafir ağırlama, paylaşma ve saygı gibi temaların anlatı ve görsel unsurlarla desteklenerek sunulması, çocukların bu değerleri somut deneyimler üzerinden öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, misafirperverlik değerinin kültürel bağlamı korunarak aktarılmasında etkili bir eğitim aracı işlevi görmektedir.

Misafirperverlik, Türk kültüründe tarihsel derinliği olan ve toplumsal yaşamın merkezinde yer alan bir değer olarak dikkat çekmektedir. Türk toplumunda misafir, “Tanrı misafiri” anlayışıyla kutsal bir konuma yerleştirilmiş, misafir ağırlama bireysel bir tercih olmaktan ziyade toplumsal bir sorumluluk olarak görülmüştür. Misafirperverlik yalnızca ev sahibinin cömertliğiyle sınırlı bir değer değil, aynı zamanda misafir olan bireyin de ölçülü ve alçak gönüllü bir tutum sergilemesini gerektiren karşılıklı bir ilişki biçimidir. Bu yönüyle misafirperverlik, paylaşma, empati ve toplumsal uyum gibi değerlerle doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışma, çocuk kitaplarında misafirperverlik değerinin nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlamakta söz konusu değerın kültürel ve eğitsel boyutlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma kapsamında çocuk edebiyatı eserlerinde misafirperverlik temasının hangi anlatım biçimleriyle sunulduğu ve bu temanın çocukların değerler eğitimine katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Çocuk, çocuk kitapları, misafirperverlik

A Study on the Cultural Transmission of Hospitality in Children's Literature Texts

Abstract

The fundamental values that constitute the cultural structure of societies are among the important elements that regulate the social relations of individuals and ensure social continuity. While the education process plays a decisive role in the transmission of these values from generation to generation, children's literature stands out as one of the most effective tools for

this transmission. Children's books, beyond being texts that support language development, also undertake the task of transmitting values that contribute to children's moral, social, and cultural development. In this context, hospitality, with both its cultural and universal dimensions, is one of the fundamental values that should be addressed in children's literature. Childhood is considered a critical stage in which values are internalized and transformed into lasting behaviors. Therefore, instilling social values such as hospitality in children at an early age is of great importance. In children's books, themes such as hospitality, sharing, and respect are presented through narrative and visual elements, allowing children to learn these values through concrete experiences. In this context, children's literature serves as an effective educational tool in conveying the value of hospitality while preserving its cultural context.

Hospitality is a value with deep historical roots in Turkish culture and holds a central place in social life. In Turkish society, a guest is given a sacred status with the understanding of being "God's guest"; hosting guests is seen not as an individual preference but as a social responsibility. Hospitality is not merely a value limited to the generosity of the host; it is also a reciprocal relationship requiring the guest to exhibit a measured, respectful, and humble attitude. In this respect, hospitality is directly related to values such as sharing, empathy, and social harmony.

This study aims to examine how the value of hospitality is addressed in children's books, and to reveal the cultural and educational dimensions of this value. This research evaluated the various narrative styles used to present the theme of hospitality in children's literature and its contribution to children's values education.

Keywords: Children, children's books, hospitality

Giriş

Temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek; aile, toplum ve okulun başlıca görevleri arasındadır. Evrensel değerlere uygun yapılandırılmış değerler eğitim programlarının bireyin sosyal beceri, sosyal davranış, günlük hayatta ortaya çıkan toplumsal sorunların, demokratik değerler kazanımını, özgüven ve benlik saygısını anlamlı düzeyde artırdığını ortaya koymaktadır (Aydın ve Öksüz, 2021: 583). Çocuklar, değerlerin işleyişini büyük ölçüde gözlem ve taklit yoluyla öğrenirler. Yetişkinlerin davranışlarını izler ve daha sonra benzer davranışları denemeye çalışırlar. Çocukların sordukları sorulara dürüst yanıtlar verilmesi, onların doğruluk değerini anlamalarına katkı sağlar. Ancak yetişkinlerin bazı durumlarda farklı davranışlar sergilemeleri, örneğin yalnızken akrabalar hakkında olumsuz konuşup onların yanında kibar davranmaları, çocukların doğruluk kavramını göreceli olarak algılamalarına neden olabilir. Çocuklar yetişkinlerin yalan söylediğine tanık olduklarında bu durumu anlamlandırmaya çalışırlar. Yetişkinlerin yalanı bir iletişim biçimi olarak kullanmasına rağmen çocuğun söylediği yalanlara sert tepki verilmesi, çocukta bir tutarsızlık algısı oluşturabilir. Bu tür durumlarda çocuk, gözlemlediği davranış model olarak yalan söylemeyi bir çözüm yolu olarak benimseyebilir. Böylece doğruluk kavramı çocuk açısından göreceli bir nitelik kazanabilir (Cihan, 2016: 25). Burada, çocukların değerleri öğrenme sürecinde gözlem ve model alma davranışlarının önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Özellikle doğruluk değerinin kazanılmasında yetişkinlerin tutarlı davranmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Yetişkinlerin söz ve davranışları arasındaki tutarsızlıkların çocuklarda doğruluk kavramının göreceli olarak algılanmasına yol açabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle çocukların değer eğitiminde yetişkinlerin sergiledikleri davranışların önemli bir örnek oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Misafirperverlik, toplumların kültürel kimliğini ve ahlaki değerler sistemini yansıtan

temel unsurlardan biridir. Türk kültüründe köklü bir geçmişe sahip olan bu değer, bireyler arası ilişkileri düzenleyen ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren önemli bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir. Macaristanlı seyyah ve Türkolog Arminius Vambéry'nin Türkistan seyahatlerine dayanan gözlemleri, Türk toplumunda misafirperverliğin yalnızca bireysel bir tutum değil, kolektif bir kültür unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Vambéry, Türklerin misafiri kutsal bir emanet olarak gördüğünü ve misafir ağırlamanın toplumsal bir sorumluluk olarak algılandığını vurgulamaktadır. Seyyahın aktardığı üzere, Türk kabileleri arasında misafirleri ağırlama konusunda yaşanan rekabet, bu değerın toplum içindeki önemini ve yaygınlığını açıkça göstermektedir.

Misafirperverlik anlayışı yalnızca ev sahibinin tutumlarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda misafir olan bireyin de sergilediği davranışlarla tamamlanmaktadır. Bu bağlamda, misafirperverliğin karşılıklı saygı, ölçülülük ve alçak gönüllülük ilkeleri üzerine inşa edildiği görülmektedir. Antik Yunan düşünürü Sokrates'e atfedilen anlatı, bu durumu felsefi bir bakış açısıyla ele almakta ve misafirliğin yalnızca maddi imkânlarla değil, ahlaki tutumlarla anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Sokrates'in, misafirlerin tok gözlü ve mütevazı olmaları hâlinde yemeğin yeterli olacağını belirtmesi, misafirperverliğin özünde paylaşım kültürü kadar ahlaki değerlerin de yer aldığını göstermektedir.

Çocuk edebiyatı, toplumsal ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Misafir ağırlama, misafire saygı gösterme ve paylaşma gibi davranışlar, çocuk kitaplarında somut örnekler ve hikâye örgüleri aracılığıyla çocuklara aktarılabilmektedir. Özellikle erken yaşlarda kazanılan değerlerin bireyin kişilik gelişimi üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı düşünüldüğünde, misafirperverlik değerinin çocuk kitapları yoluyla kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Bu tür eserler, çocukların empati kurma, paylaşma ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak misafirperverlik, Türk kültürünün temel değerlerinden biri olmasının yanı sıra evrensel bir insani erdem olarak da değerlendirilmektedir. Çocuk kitaplarında bu değerın kültürel bağlamı korunarak ele alınması hem kültürel sürekliliğin sağlanmasına hem de çocukların ahlaki gelişimlerinin desteklenmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, misafirperverlik gibi toplumsal değerlerin aktarımında etkili ve vazgeçilmez bir araç niteliği taşımaktadır.

Bulgular

Çocuk edebiyatı, bireyin erken yaşlardan itibaren toplumsal normları, kültürel değerleri ve ahlaki ilkeleri içselleştirmesinde etkili bir araçtır. Bu bağlamda misafirperverlik, paylaşma, hoşgörü, yardımlaşma ve fedakârlık gibi değerler çocuk okurun bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimine katkı sağlayacak biçimde kurmaca metinler aracılığıyla sunulmaktadır.

Gülten Dayıoğlu'nun Ece ile Yüce, Ece'nin Turist Arkadaşları adlı eserinde misafirperverlik teması, kültürler arası etkileşim ekseninde ele alınmaktadır. Ece'nin yabancı uyruklu arkadaşlarıyla dil engeline rağmen kurduğu ilişki, sevgi ve oyun temelinde şekillenmekte; bu durum, çocuklara kültürel farklılıkların bir engel değil, zenginlik unsuru olduğu düşüncesini kazandırmaktadır. Babaanne karakterinin başlangıçta temkinli, zamanla ise kabullenici ve destekleyici bir tutum sergilemesi, toplumsal değerlerin aile içinde öğrenildiğini ve kuşaklar aracılığıyla aktarıldığını göstermektedir. Metinde misafirperverlik, yalnızca bireysel bir davranış biçimi olarak değil kültürel kimliğin önemli bir göstergesi olarak sunulmaktadır.

Ece, tatillerde babaannesinin yanında bir tatil köyünde kalır. Ece, bu tatil köyüne yurt dışından gelen turist arkadaşlarını çok sever, dillerini anlamasa da onlarla oyunlar oynar. Ece, turist arkadaşları arasında o kadar güçlü bir sevgi bağı kurmuştur ki Ece'nin babaannesi, bu yabancı arkadaşlarını anneleriyle birlikte evlerine davet eder: "Turistleri aldatmamalıyız. Onlar pislikten hoşlanmıyorlar. Her yeri temiz tutmalıyız. Babaannem, önceleri, turist çocukları eve

getirmeme kızılıyordu. Şimdilerde onlara alışı. Arkadaşlarımın adlarını bile öğrendi. Yarın bize Melisa ile Eva'nın anneleri de gelecek. Ninem onlara neler hazırlıyor bir bilsen! Kendisi konukları çok sever" (Dayıoğlu, 2011: 10). Ece'nin çok sevdiği yazar teyzesi de onun olduğu tatil köyüne tatil için gelir ve bir otele yerleşir. Ece, babaannesinin evine yazar teyzesini de davet eder. Babaanne yazar teyzeyi de turist misafirlerine davrandığı gibi güler yüzle karşılar: "Babaannesini de Ece gibi sıcakkanlı. Hemen boynuma sarıldı. Evinin konuk odasına buyur etti. Birer birer, İstanbul'dakileri sordu. Tatil köyünde kaldığımızı öğrenince pek üzüldü. "Burası sizin de eviniz sayılır. Neden otele gittiniz? Gelin bizde kalın. Odamız çok" dedi (Dayıoğlu, 2011: 14).

Ahmet Şerif İzgören'in Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp adlı öyküsü, misafirperverliği ekonomik koşullardan bağımsız bir ahlaki değer olarak ele alması bakımından dikkat çekicidir. Fakir bir ailenin, hiç tanımadığı yabancıları içtenlikle ağırlaması ve onlar için sahip olduğu son imkânı feda etmesi, fedakârlık ve paylaşma kavramlarını somut bir anlatı düzlemine taşımaktadır. Bu öyküde misafirperverlik, maddi zenginlikten çok gönül zenginliğiyle ilişkilendirilmekte; yapılan iyiliğin uzun vadede bireysel ve toplumsal karşılıklar doğurabileceği vurgulanmaktadır. Alman karakterin yıllar sonra bu deneyimi duygusal bir biçimde anması kültürel değerlerin uluslararası algı ve ilişkiler üzerindeki kalıcı etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kitapta bir Alman Türkiye'de görev verilir. Bu adam, görevi kabul etmeden önce Türkiye'yi ve Türk insanını tanımak için eşiyle birlikte Türkiye'ye gelir. Uçaktan indikten sonra bir araba kiralayarak merak ettikleri Kapadokya'ya doğru yola çıkarlar. Kapadokya'ya az kala arabaları bozulur. Hava kararmak üzeredir. Alman adam ve eşi, çaresizlikle en yakın evin kapısını çalar. İşaret dili ile anlaşılır. Ev sahibi Alman eşi içeriye davet eder. Almanların misafir oldukları ailenin evi ile ilgili ilk gözlemleri şöyledir: "Yerde eski püskü bir kilim, üstüne oturulabilecek bir iki minder, iki gülümseyen ufak çocuk ve kocaman gülümseyen bir Türk ailesi" (İzgören, 2011: 58).

Türk aile, misafirleri için yemek hazırlar. Yer sofrasında yemek yiyen Alman aile çok mutlu olur. Bu küçük fakir aile onlar için bir yer yatağı hazırlar. Sabah olduğunda bahçeye çıkan Alman kadın, bahçedeki boş kümesi görünce çok duygulanır ve ağlar. Bu misafirperver aile, misafirini ağırlamak için tek tavuğunu kesmiş ve pişirmiştir: "O fakir aile, evin son tavuğuyla hiç tanımadıkları bu yabancıların karnını doyurmuştu. Christoph ve eşi, Türk misafirperverliğinin ne olduğunu, Türklerin yabancılara karşı ne kadar hoşgörülü olduğunu ilk o gün dördüler. Christoph, Türkiye'deki o Alman firmasında otuz yıl çalıştı. Şirketin genel müdürlüğüne kadar yükseldi. Emekli olacağı gün basın toplantısı düzenlediğinde gözyaşları içinde otuz yıl önce yaşadığı bu olayı anlattı ve "Ben Türkler kadar hoşgörülü, iyi kalpli ve yardımsever başka bir millet ve bu kadar güzel bir ülke görmedim" dedi (İzgören, 2011: 60)."

Nevin Soysal Aydın'ın Çocuğun Misafiri adlı şiiri, misafirperverliği bir çocuğun bakış açısından ele alarak duyuşsal boyutu ön plana çıkarmaktadır. Şiirde misafir, eve neşe, mutluluk ve bereket getiren bir unsur olarak idealize edilmekte, misafir ağırlama süreci, çocuğun sorumluluk alma, paylaşma ve toplumsal kurallara uyum sağlama becerilerini geliştiren bir deneyim olarak sunulmaktadır. Ebeveyn figürleri aracılığıyla verilen "misafir başımızın tacıdır" söylemi, geleneksel kültürel kodların çocuklara aktarılmasında aile kurumunun belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle şiir, değerlerin doğrudan öğretilmesinden ziyade yaşantı yoluyla kazandırılmasına örnek teşkil etmektedir.

Annem babamla ben,
Mutlu mutlu yaşarken,
Bir gün bir müjde verdiler,
Misafir gelecek dediler.

Kalktım hemen fırladım
Koşup odamı topladım.
Giydim en güzel elbisemi,
Bekledim misafirimi.

Çalınca kapının zili,
Aldım içeri misafiri.
“Hoş geldiniz” dedim hemen.
Uzattım terliklerini.

Yedik içtik eğlendik.
Muhabbetten nasiplendik.
Her şey bir başka güzeldi.
Evimiz cennetten bir köşeydi.

Misafirler gidince,
Beni sardı düşünce.
Sanki hayat daha zevkli,
Misafirle birlikte.

Annem dedi “Yavrucuğum,
Misafir başımızın tacı.
Onlara hizmet etmek,
Gönlümüzün ilacı,”

Misafire ikram edince
Herkes sana imrenir.
Verdiğinden çok fazla
Sofrana bereket gelir.

Anneciğim olmasın hiç
Soframızdan misafir eksik
Yarın yine çağırılım
Evimizde olsun dirlik (Aydın, 2014: 69).

La Fontaine’in Tilki ile Leylek adlı fablı, misafirlik temasını karşıt bir anlatı üzerinden ele alarak ahlaki bir ders sunmaktadır. Tilkinin bencil ve kurnaz tutumu, misafirperverliğin özüne aykırı bir davranış biçimi olarak kurgulanırken leyleğin bu davranışa benzer bir karşılık vermesi hile ve düzenbazlığın kişiler arası ilişkilerde yarattığı olumsuzlukları görünür kılmaktadır. Fablda, misafirliğin yalnızca biçimsel bir davet değil empati ve karşıdakini gözetme sorumluluğu gerektiren bir ilişki biçimi olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle eser, çocuklara ahlaki yargı geliştirme ve davranışların sonuçlarını sorgulama becerisi kazandırmayı amaçlamaktadır. “Tilki ile Leylek” başlıklı eserde leyleği yemeğe davet eden tilki çok sulu bir çorba yapmıştır ve bu çorbayı düz bir kaptan ikram eder leyleğe. Leylek, düz kaptan yemek yiyemez ve aç kalırken tilki bir güzel karnını doyurur. Ayrılırken leylek de tilkiyi yemeğe davet eder. Leylek nefis bir yemek hazırlar. Tilki, yemeğin kokusunu duyunca çok sevinir. Leylek, tilkinin sabırsızlıkla beklediği yemeği dar ve uzun bir kaptan ikram edince tilki aç kalır:

Bir gün tilki kardeş, gözden çıkarıp masrafı,
Leylek kardeşi bir ziyafete alıkoyar.
Leylek kardeş önce şöyle bir süzer etrafı,
-Bakalım, der, ne yemekler var?
Bakar ki sade suya pek külüstür bir çorba.
Üstelik bu çorba sunulur düz bir tabakta.
Leylek nasıl içsin bunu, gagası upuzun?
Ne varsa hepsi tilkinin midesine gider.
Acısını çıkarmak için bunun,
Leylek de başka bir güne onu davet eder.
-Hay hay! Memnuniyetle, der bu davete tilki,
Aramızda teklif mi var ki!
O gün leyleğin ziyafetine
Saatinde koşar, yetişir;
Diller döker zarafetine.
Yemekler de yeni pişmiştir.
Buyur derler, buyurur, nazlanacak mı sanki!
Ağzı sulanır yayıldıkça etin kokusu.
Kuşbaşı doğramışlar, nefis olmuş doğrusu.
Yalnız, üzölsün diye tilki,
Yemek, ağzı dar, boynu uzun bir kaba konur.
Rahat rahat girer leyleğin gagası,
Bir türlü girmez tilkinin o koskoca ağzı.
Bakar ki dönmekten başka çare yok; bir onur
Meselesi sayarak bunu, dilini yutar;
Söklüm pöklüm evin yolunu tutar.
Düzenbazlar, sizlere yazdım bunu.
Siz de bekleyin bir gün bu oyunu (La Fontaine, 1997: 24).

Bu metinden yola çıkılarak misafire nasıl davranılması gerektiği, hile, düzenbazlık ve kurnazlığın kötü bir şey olduğu konusunda çocuklar konuşturulabilir ve olumlu duygu, davranış ve değerler vurgulanabilir.

Bu eserler bütöncöl olarak değerlendirildiğinde, çocuk edebiyatının değerler eğitimi açısından işlevsel bir alan sunduğu görölmektedir. Metinlerde yer alan olumlu ve olumsuz örnekler aracılığıyla çocuk okurun eleştirel düşünme becerisi desteklenmekte; misafirperverlik, hoşgörü ve paylaşma gibi değerlerin toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından taşıdığı önem sezdirilmektedir. Bu bağlamda söz konusu eserlerin Türkçe öğretimi ve değerler eğitimi kapsamında kullanılabilecek nitelikte olduğu ve çocukların olumlu duygu, tutum ve davranışlar geliştirmesine katkı sağladığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada incelenen çocuk edebiyatı metinleri, misafirperverlik temasının farklı anlatı türleri ve bakış açıları aracılığıyla çocuklara çok boyutlu bir değer olarak sunulduğunu ortaya koymaktadır. Gülten Dayıoğlu'nun Ece ile Yüce, Ece'nin Turist Arkadaşları adlı eserinde misafirperverlik, kültürler arası etkileşim bağlamında ele alınarak dil, milliyet ve kültürel farklılıkların sevgi ve oyun aracılığıyla aşılabileceği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle eser, çocuklarda hoşgörü ve kültürel farkındalık geliştirmeye katkı sağlamaktadır.

Ahmet Şerif İzgören'in Boş Bir Kumes, Birkaç Dolu Kalp adlı öyküsünde

misafirperverlik, maddi imkânlardan bağımsız, fedakârlık ve gönül zenginliği temelli bir ahlaki değer olarak sunulmuştur. Yoksul bir ailenin yabancılara yönelik içten yaklaşımı, misafirperverliğin evrensel ve kalıcı bir etki yaratabildiğini göstermekte; bireysel bir davranışın uluslararası algılar üzerinde dahi iz bırakabileceğini ortaya koymaktadır.

Nevin Soysal Aydın'ın Çocuğun Misafiri adlı şiiri, misafirperverliği çocuğun duyuşsal dünyası üzerinden aktararak değer eğitiminin yaşantı yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Şiirde misafir ağırlama süreci, çocuğun paylaşma, sorumluluk alma ve toplumsal kurallara uyum sağlama becerilerini destekleyen bir deneyim alanı olarak kurgulanmıştır.

La Fontaine'in Tilki ile Leylek fablı ise misafirlik temasını karşıtlık ve ahlaki ders yoluyla ele alarak empati yoksunluğunun ve bencilliğin olumsuz sonuçlarını görünür kılmaktadır. Bu fabl, çocuklara davranışların sonuçlarını sorgulama ve adalet duygusu geliştirme imkânı sunmaktadır.

Genel olarak incelenen eserler, misafirperverliğin çocuk edebiyatında yalnızca geleneksel bir davranış kalıbı olarak değil kültürel kimlik, ahlaki değerler, empati ve toplumsal uyumla ilişkili temel bir değer olarak ele alındığını göstermektedir.

Çocuk edebiyatı eserlerinde misafirperverlik teması, kültürler arası etkileşim ve evrensel değerler bağlamında daha fazla ele alınmalı farklı kültürlere yönelik hoşgörü ve empatiyi destekleyen metinlere eğitim ortamlarında daha fazla yer verilmelidir.

Türkçe derslerinde ve değerler eğitimi kapsamında bu tür metinler, yalnızca okuma etkinliği olarak değil drama, tartışma ve yaratıcı yazma çalışmalarıyla desteklenerek öğrencilerin aktif katılımı sağlanmalıdır.

Aile ve okul iş birliği çerçevesinde, çocukların misafirlik deneyimlerini bizzat yaşayabilecekleri sosyal etkinlikler planlanmalı; değerlerin yalnızca kuramsal değil yaşantısal olarak da kazandırılması hedeflenmelidir.

Gelecek araştırmalarda misafirperverlik temasının çocuk kitaplarındaki görsel unsurlarla ilişkisi incelenebilir; metin–resim uyumunun değer aktarımındaki rolü ortaya konulabilir. Ayrıca farklı kültürlerin çocuk edebiyatı ürünleri karşılaştırmalı olarak ele alınarak misafirperverlik değerinin evrensel ve kültüre özgü boyutları daha kapsamlı biçimde analiz edilebilir.

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, misafirperverlik gibi toplumsal ve kültürel değerlerin erken yaşlarda içselleştirilmesinde güçlü ve etkili bir araç olma özelliğini sürdürmektedir.

Kaynakça

Aydın, İ., & Öksüz, A. (2021). Çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 579–619. <https://doi.org/10.29000/Rumelide.1036589>

Cihan, N. (2016). Çocuk kitapları ne kadar 'değer'li? *Istanbul Journal of Innovation in Education*, 2(1), 21–35.

Aydın, M. Z. (2014). *Değer sandığı: Okulda değerler eğitimi materyalleri – Misafirperverlik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Dayıoğlu, G. (2011). *Ece ile Yüce: Ece'nin turist arkadaşları*. İstanbul: Altın Kitaplar.

İzgören, A. Ş. (2011). Boş bir kümes, birkaç dolu kalp. İçinde *Küçük beyaz uğur böceği*. İstanbul: Elma Çocuk Yayınları.

La Fontaine. (1997). *Bütün masallar* (S. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

XIX. YÜZYILIN BAŞINDA BATI ANADOLU’DA BİR İNGİLİZ SEYYAH: FRANCİS PETER WERRY’İN BATI ANADOLU SEYAHATI

Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN YILMAZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,

huseyin.yilmaz@cbu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3655-6919,

ÖZET

1794-1829 yılları arasında aralıklarla İngiltere İzmir konsolosu olan Francis Werry’in oğlu Francis Peter Werry, 1788’de Londra’da doğdu. Uzun süre İngiliz dışişleri bakanlığında diplomat olarak görev yaptı. 1803’te İzmir’e ailesinin yanına giden Werry, 1807’ye kadar bölgede kaldı. Bu dönemde Batı Anadolu’da seyahatler gerçekleştirdi. Hristiyanlığın kutsal yedi kilisesi ve antik kalıntıları görmek için çeşitli gezilere çıktı. İzmir’in güneyinde yer alan Ayasuluk, Güzelhisar, Çeşme gibi yerlerin yanı sıra Manisa, Turgutlu, Akhisar, Kırkağaç, Bergama gibi yerleşim yerlerini de gördü. Sonrasında Truva, Kumkale ve Kal’a-i Sultâniyye gibi yerleşim yerlerine dair gözlemlerde bulunduğu, Balıkesir ve Çanakkale seyahatine çıktı. Tüm gözlemleri “*Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry*” isimli kitapta toplandı.

Werry, bu seyahatlerinde Batı Anadolu’da önemli gözlemlerde bulundu. Üretim araçlarından yetiştirilen ürünlere, yerel halkın yaşam şartları ve geçim kaynaklarına dair birçok konuda düşüncelerini kaleme aldı. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilere dair gözlemlerini aktardı. Onun notlarında en dikkat çeken konuların başında ayan sınıfı gelmektedir. Ayanların zirvede olduğu bir dönemde Batı Anadolu’yu gezen Werry, özellikle Karaosmanoğlu ailesine dair önemli tespitler yaptı. Ailenin birkaç üyesiyle de zaman geçiren Werry, Karaosmanoğullarının hem müslim hem de gayrimüslimleri kendi çiftliklerinde çalıştıklarına şahitlik edip XIX. yüzyılın başlarında taşrada ayan ve reaya arasındaki ilişkilere dair birinci elden gözlemlerde bulundu. Bu açıdan Werry’in gözlemleri yüzyılın başında Batı Anadolu’da devlet-ayan-reaya ilişkisine ışık tutmaktadır. Ayrıca Werry, İngiliz kraliyet donanmasının Şubat 1807’de yaptığı harekâtın hazırlık aşamasında da bizzat bulundu. Dolayısıyla Werry’in seyahatlerine dayanan gözlemleri yüzyılın başında Batı Anadolu hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada Werry’nin söz konusu seyahati ve gözlemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Francis Peter Werry, Batı Anadolu, Seyahat, XIX. Yüzyıl

1. GİRİŞ

1699 Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nde önemli bir kırılma meydana getirdi. Tarihinde ilk defa -1402 Ankara Savaşı hariç- büyük toprak kayıpları yaşadı. Bu toprak kayıplarının telafisi için Venedik, Avusturya ve Rusya cephelerinde 1710'lardan 1740'lara kadar farklı savaşlar verildi. Her ne kadar bunlardan genel olarak kazançlı sonuçlar elde edilse de 1768-1774 Osmanlı-Rusya ve 1787-1792 Osmanlı-Rusya/Avusturya savaşları büyük mağlubiyetler ve toprak kayıplarına neden oldu. Hem bu savaşların ortaya çıkardığı sonuçlar hem de XVIII. yüzyıldaki değişim ve dönüşüm, Osmanlı taşrasında bazı aile ve grupların daha etkin olmasına zemin hazırladı. Bunlar bölgelerinde giderek söz sahibi olarak yerel bölgelerindeki yönetimi kontrol etmeye başladı. Bu dönem genel olarak *Ayanlar Çağı* (*Age of the Ayan*s) olarak isimlendirilir.¹ Osmanlı taşrasının birçok bölgesinde ayan aileleri ortaya çıkarak giderek güçlendi.² Saruhan Sancağı, Manisa Kazası'nın küçük bir köyünden çıkan Karaosmanoğlu ailesini de bu ayan ailelerinin en önde gelenlerindendir. Önce Manisa ve çevresinde güç kazanan aile, daha sonrasında Saruhan Sancağı genelinde etkinlik kazandı. Aile 1743'ten 1816'ya kadarki dönemde çoğu zaman Saruhan sancağı mütesellimliği makamında bulundu.³ Karaosmanoğulları bu süreçte bölgenin üretim ve ticaretinde önemli bir konuma yükseldi. Aile, konumu sayesinde sahip olduğu siyasi ve ekonomik gücü her geçen gün daha da yükselterek Batı Anadolu'nun en güçlü ailesine dönüştü. Bölgenin çiftlik ve tımar olmak üzere önemli gelirlerin birçoğu zaman içerisinde Karaosmanoğullarının eline geçti.⁴ Bu üretimin İzmir limanının her geçen gün artan ticari kapasitesine entegre olması ailenin gücüne güç kattı.⁵ Hatta aile, İzmir'in güvenliği ve bölgede asayişin sağlanması konusunda önemli görevleri ifa etti. Savaş zamanları ve olası iç karışıklıklarında İzmir ve limanın kontrolü ve güvenliği onlar tarafından sağlandı.⁶

Karaosmanoğlu ailesi, bölgede asayiş sağlama ve düzeni koruma gibi görevler üstlenerek önemli bir güç haline geldi. Bu güç, merkezi hükümet tarafından fiilen tanınmış ve İstanbul ile ayanlar arasında bir iş birliği oluşturdu. İstanbul, ayanlardan savaş zamanında asker ve lojistik destek sağlamalarını, barış ve savaş dönemlerinde güvenliği temin etmelerini, başkentin iâşesine katkıda bulunmalarını ve merkezi kararları yerelde uygulamalarını

¹ Bruce McGowen, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Eren, İstanbul, 2006, 2, s.761-817.

² Özcan Mert, "Ayan", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 4, s.195-198.

³ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK, Ankara, 1997, s.23-32.

⁴ Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, California, 2016, s.54; Yuzo Nagata, "The Role of Ayan in Regional Development During the Pre-Tanzimat Period in Turkey: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family", *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, 2007, s.119-133.

⁵ Gilles Veinstein, "Ayân de la région d'Izmir et le commerce du Levant, deuxième moitié du XVUe siècle", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 20, 1975, s.131-147; Ali Yaycıoğlu, "Geç Dönem Osmanlı Dünyasında Taşradaki İktidar Sahipleri ve İmparatorluk: Çatışma mı, Ortaklık mı?", *Osmanlı Dünyası*, Ed. Christine Woodhead, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s.574; Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century, (1700-1820)*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992.

⁶ Veinstein, a.g.m., s.131; Feryal Tansuğ, "Revisiting the Escalation of Intercommunal Violence in İzmir (1797): "Anri-Greek," or a More Complex Dynamic?", *Ottoman War and Peace, Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. Frank Castiglione- Ethan L. Menchinger-Veyssel Şimşek, Brill, Leiden-Boston, 2020, s.416-418 ve Francis Peter Werry, *Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry, Attaché to the British Embassiers at St. Petersburg and Vienna in 1812-1815*, Charles J. Skeet Puplicher, Londra, 1861, s.34-36.

beklemekteydi. Bunların yerine getirilmesi karşılığında da ayanlar, merkezi hükümet tarafından otoritelerinin tanınması ve ekonomik fırsatlar elde etme gibi kazançlar sağladı.⁷ Nihayetinde Karaosmanoğlu ailesinin Saruhan'daki gücü, İstanbul'un beklentilerini büyük ölçüde yerine getirmesinden kaynaklandı. Zaman zaman sorunlar yaşansa da aile, Batı Anadolu'nun bazı bölgelerinde yönetimi fiilen tekeline aldı.⁸

Yüzyılın ikinci yarısında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ise ayan sınıfının daha da güçlenmesini sağladı. Bu dönemde iklim koşulları kötüleşirken üretim azaldı, enflasyon, göç ve toplumsal huzursuzluklar arttı. Aynı dönemde Rusya, Avusturya ve İran ile yapılan savaşlar, merkezin asker ve lojistik ihtiyacını artırarak İstanbul'un yerel ayanlara olan bağımlılığını güçlendirdi. Özellikle 1768-1774 ve 1787-1792 savaşlarının ortaya çıkardığı katastrofik durum, merkezin taşradaki otoritesine büyük zarar verdi. Savaş için sürekli asker ve para ihtiyacı Bâbıâli'nin ayanlara ihtiyacını daha da arttırdı. Bu süreçte ayanlar Osmanlı askerî sistemi içinde vazgeçilmez hale geldi. Hukuki, idarî ve ekonomik açıdan daha güçlü bir konuma ulaştı.⁹ Saruhan'da ise Karaosmanoğlu ailesi, savaş dönemlerinde hem ordunun ihtiyaçlarını karşılamış hem de İstanbul'un iâsesiyle özellikle İzmir ve çevresinde asayişin sağlanmasında önemli roller üstlenerek konumunu daha da pekiştirdi.¹⁰

2. FRANCİS PETER WERRY'İN BATI ANADOLU SEYAHATI

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz donanmasındaki faaliyetleri ve Londra ile İstanbul arasındaki güvenli kurye hizmeti veren Francis Werry (1745-1832), bu hizmetlerine karşılık Levant Kumpanyası tarafından İzmir konsolosu tayin edildi.¹¹ Bu göreve 1794 senesinde atanan Werry, 1829 yılına kadar bu görevde kaldı.¹² Konsolos babasıyla aynı adı taşıyan Francis Peter Werry, 1788'de İngiltere'de dünyaya geldi. Ailesinin üçüncü evladıdır. Doğumundan birkaç sene sonra babasının İzmir konsolosluluğuna atanmasından dolayı çocukluk ve ilk eğitim yıllarını İngiltere'de ailesinden uzakta geçirdi. 1803 yılında, on beş yaşındayken

⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK, Ankara, 1994; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", *Belleten*, 42, 168, 1978, s.667-723; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK, Ankara, 2010; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir, 1999 ve Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1980.

⁸ Nagata, *age.*, s.11-12 ve Yayıncıoğlu, *age.*, s.78-80.

⁹ Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* ve Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2016, s.22-24 ve 135-138.

¹⁰ Nagata, *Tarihte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, s.26-40. Çağatay Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s.232-242; Biray Çakmak, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşrâf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrâfından Acemzâdelerin Tarihine Katkı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 2015, s.64-66. Serkan Polat, *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s.111-173.

¹¹ Theophilus C. Prousis, *British Consular Reports from the Ottoman Levant in an Age of Upheaval, 1815-1830*, The Isis Press, 2011, İstanbul, s.143.

¹² David Wilson, "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories from the sixteenth century to about 1860", ([https://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](https://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf) (Erişim tarihi: 20.02.2026) s.16.

ailesinin yanına İzmir'e geldi. 1809 yılına kadar burada kaldı. Entelektüel donanımına sahip Werry, Fransızca, İtalyanca ve Latince eğitimi alarak babasının varisi olarak yetiştirilmiş ve diplomat olarak uzun yıllar İngiliz dışişlerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Viyana Kongresi'nde İngiltere'nin baş murahhası olan Castlereagh'ın sekreterliği görevinde bulundu. Viyana, St. Petersburg ve Dresden'de maslahatgüzarlık görevlerini yürüttü. 1859 yılında vefat etti.¹³

3 Mayıs 1803'te *The Enterpresi* gemisiyle İngiltere'den ayrılan Werry, İzmir'e doğru yola çıktı. Werry ailesine doğru yol alırken İngiltere ve Fransa savaşının başladığını öğrendi. Bu durum gemisinin Fransızlar tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanabilirdi. Bu nedenle Cebelitarık, Sicilya, Malta üzerinden dikkatli ve elli altı günlük yolculukla 28 Haziran'da İzmir'e ulaştı. Kalabalık kalesinin yanı sıra cami ve minareleri, mezarlıklar gemiden İzmir'e baktığında ilk gördüğü şeylerin başında gelir. Sahile çıkınca Frenk Sokağı, denize paralel birbirini kesen sokaklar, kahve dükkanları, geleneksel Osmanlı evleriyle karşılaştı. Dağ eteklerinde Türkler yerleşmişken Ermeniler ve Yahudiler kendi mahallelerinde yaşamaktaydı. Şehrin doğrusu ise büyük bahçeler, üzüm bağları ve Türk mezarları kaplıydı. İzmir Werry'ye ilk başta Asyalı gözükte. Fantastik görünümünün yanı sıra ona en çok Çin'i anımsattı. Karaya ayak batıktan sonra babasının gönderdiği yeniçeri eşliğinde at sırtında Buca'ya doğru yola çıktı. Selvi ağaçlarıyla kaplı Müslüman mezarlarını geçer, reaya kahvehanelerde yarım yumurta büyüklüğündeki fincanlarında “*Mocha*” kahvelerini yudumlarken uzun çubuklarında tütünlerini içtiklerine şahit olur. Selvi ağaçları, camiler, kilise, büyük evler ve bahçeler Werry için Buca'nın en dikkat çeken unsurlarıdır.¹⁴

Werry, İzmir'e ulaştıktan sonra bir süre ailesiyle zaman geçirir. Bu dönemde İzmir ve İngiltere konsoloslugu hakkında bilgi elde eder. Konsolosluk Ermeni caddesinin bitişiğindeki en geniş Yunan caddesinde bulunmaktadır. Cadde ayakkabıcılar tarafından ele geçirilmiş bir haldedir ve esnaf tüm Ortodoks kutsal günlerini kutlamaktadır. Ayakkabıcıların çekiç sesleri tüm caddeyi kaplamaktadır. İçilen şarabın etkisiyle sık sık Müslümanlar ile tartışmalar yaşanır. Bu ise bazı asayiş sorunların çıkmasına neden olur. Konsolosluk her zaman dört yeniçeri tarafından korunmaktadır. Levant Kumpanyası Ermenileri tercüman olarak kullanmaktadır. Konsoloslukta ikisi kıdemli, ikisi de alt kıdemli olmak üzere dört tercüman çalışmaktadır. Bunlar Osmanlı makamları, seyrüsefer ve ticaretle ilgili tüm evrakların tercümesi ve kopyasının yazılmasından sorumludur. Yeniçeriler de konsoloslugin tüm güvenliğinden sorumludur. Sadece konsoloslugu değil konsolosun evi ve ailesinin yanı sıra seyahatlerde de güvenliğini sağlarlar. Yeniçeriler Türkçeden başka dil konuşamazken tercümanlar İngilizlerle İtalyanca, Türklerle de Türkçe konuşur. Ayrıca Osmanlı Türkçesi için gerekli olan Arapça ve Farsçaya da hakimdirler.¹⁵

Gerçek konsolosluk binası birkaç yıl önceki yangında yanmıştı. Werry, 1797 yangını hakkında ayrıntılı bilgiler paylaşır. Yeniçeriler ve İtalyan kökenliler arasındaki sürtüşmeler ve

¹³ Francis Peter Werry, *Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry: Attaché to the British Embassies at St. Petersburg and Vienna in 1812-1815*, ed. Eliza F. Werry, Charles J. Skeet Publisher, Londra, 1861, s.1-3.

¹⁴ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.12-28.

¹⁵ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.28-33.

çatışmalar bir yangına sebep olmuş ve Frenk Sokağı büyük zarar görmüştü.¹⁶ Werry de bu olay hakkında geniş bilgiler paylaşırsa da yeniçerilerin kabahatli olduğunu ve yangın ve kayıpların İzmir muhafızı ve yeniçerilerin davranışlarından dolayı çıktığını düşünmektedir. Konsoloslukta görevli yeniçeriler babasının ve ailesinin zarar görmesini engellemiştir. Fakat konsolos Werry, güvenlik sağlanıncaya kadar şehirle iletişimi kesmişti. İzmir’de güvenlik Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa’nın gelmesi ile sağlanmıştı. Karaosmanoğlu ailesi Anadolu’nun en eski ailelerinden ve uzun zamandır Manisa’yı yönetmekteydi. Ailenin lideri Hüseyin Ağa hayli yaşlıydı. Werry, ailenin o zamanda Hüseyin Ağa’nın oğlu Hacı Ömer Ağa tarafından yönetildiğini belirtirken piyade ve süvari toplamda yirmi bin civarı bir asker toplayacak güce sahip olduğunu belirtmektedir. Karaosmanoğulların askerleriyle İzmir’e gelişi yaşanan karışıklığın da ortadan kalkmasını sağlar. Konsoloslarla iletişime geçmiş, onların taleplerini de dikkate alarak olayın liderlerini tutuklayarak cezalandırmıştı. Bu ise karışıklıkların kısa sürede bastırılmasını sağladı. Werry’nin babasından öğrendiği bu anlatımları Karaosmanoğullarının sahip olduğu gücü göstermesi açısından önemlidir. Werry Karaosmanoğlu ailesinin gücünün zirvesinde olduğu zamanlara bizzat şahit olmuştu. Bu aynı zamanda ailenin sadece Manisa’da değil İzmir’de de ne kadar etkin olduğunun bir göstergesidir.¹⁷

Werry, 1804-5 senelerinde İzmir’in yakın çevresindeki yerleri, dağları gezer. İzmir’e gelen yabancılarla zaman geçirir. Bunların başında da William Hamilton gelmektedir. Önceki İngiliz elçisi Lord Elgin ile İstanbul’a gelen Hamilton, antikçağ hakkında donanımlıdır. Hatta bunun için Elgin tarafından Osmanlı topraklarına getirilmişti. Napolyon’un Mısır Seferi sonrasında Mısır’a gönderilmişti. 1804 senesinde İzmir’e gelen Hamilton ile Werry, İzmir ve çevresini gezme imkanı bulur. Onunla yaptığı seyahatlerle antik çağa dair bilgilerini genişletmeyi planlamaktadır. Uzun vadedeki amacı ileride yazmak istediği antikçağ kitabına dair bilgiler toplamaktır. Bu seyahatinde Homeros’un anlattıklarıyla gördüklerini karşılaştırır. Hamilton ile gördükleri antik eserler, lahitler üzerine konuşup incelemelerde bulunur. Gezdikleri camilerde devşirme malzemelerle karşılaşır. Kendisi de defalarca İzmir’in çevresindeki dağlarda dolaşmaya çıkar ve zaman zaman yolunu kaybeder. Bu dönemde sırtlan tehlikesi söz konusudur. Hatta 1805 bir sırtlan İzmir’de gece yarısı açık olan bir fırıncıya saldırarak ölümcül şekilde yaralar.¹⁸

Hamilton, İstanbul’a gitmeden önce Hristiyanlığın yedi kilisesini gezmeyi planlar. Werry de bu seyahate eşlik eder. İlk olarak Efes’e doğru güneye gitmeyi oradan Manisa’ya doğru geçmeyi oradan da Balıkesir ve Çanakkale’yi ziyaret etmeyi planlarlar. Bunun için Osmanlı makamlarından gerekli izinleri konsolos Werry alır. Konsoloslukta görevli bir yeniçeri İbrahim ve ailesinin yanında çalışan bir Ermeni de onlara eşlik etmesi için görevlendirilir. Yolculuk için gerekli olan hayvanlar ve malzemeler onlar tarafından ayarlanır. 5 Eylül 1805’te yola çıkarlar. Güneye doğru hareket edip Küçük Menderes’e kadar ilerlerler. Irmağı geçecek sandal bulamadıkları için bir süre onu takip ederek ilerlerler. Nehri geçtikten sonra Ayasuluk’a ulaşırlar. Burada yerel “Ağa” tarafından ağırlanıp bir gün kalırlar. Sonrasında Efes’e ilerleyip

¹⁶ Neşe Esirkız, *İzmir Yangınları, (XVIII. Asrın Ortalarından 1922’ye Kadar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.7-22.

¹⁷ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.33-36.

¹⁸ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.38-45.

antik harabeleri ziyaret ederler. Oradan Scala Nova'ya doğru yol alırlar. 9 Eylül'de Priene antik kentini ziyaret ederler. Oradan Milet'e hareket edilir. Yol üzerinde Türk köylerinin yanı sıra Myas kalıntılarına uğrarlar. 13 Eylül'de Çeşme'ye varırlar. Çeşme'den pamuk tarlaları, üzüm, incir ve zeytin bahçelerinin aralarından 14 Eylül'de Güzel Hisar'a gelirler. Odadan da İnek Pazar'a geçilir. Werry ve yanındakiler geçtiği her yerde yerel ile temas etmektedir. Özellikle yerleşim yerinin ağası ile sohbet edip ya birkaç fincan kahvesini içmekte ya da yemek yiyip yatıya kalmaktadır. Ayrıca tüm antik kalıntıları ziyaret etmekteydiler.¹⁹

Grup daha sonrasında iç bölgelere yönelir. 18 Eylül'de Kasaba/Turgutlu'ya doğru yola çıkarlar. Spil Dağı'nın eteklerindeki verimli araziler, üzüm bağları, zeytin bahçelerini geçerek saat beş civarlarında yerleşime ulaşırlar. Werry, Turgutlu'yu bu bölgede gördüğü en temiz yerleşim yeri olarak değerlendirmektedir. Turgutlu'da temiz bir handa konaklarlar. Turgutlu kavunu çok fazla övülmesine rağmen Werry tarafından beğenilmez. Handaki bir doktorun odasına davet edilen yolculara antik dönem sikkeleri gösterilir. Hatta Priene, Sart ve Bergama sikkelerinden birkaç tanesini alırlar ve doktora bunun karşılığında ödeme yapılır. Oradan Sart'a geçilir. Antik Sart şehrinin etrafı verimli arazilerle çevrilidir ve kavun tarlaları kalıntıları kuşatmış haldedir. Çobanlar sürülerini otlatmaktadır. Hatta ziyaretçiler birkaç çoban köpeği tarafından saldırıya uğrar. Werry, Türkmen çobanlara dair bilgiler paylaşır. Onlar Anadolu'nun ilk fatihlerinin torunlarıdır. Sert yapılı insanlardır ve tamamen pastoral hayat sürmektedirler. Sürülerini beslemek için sürekli göç halindedirler. Çadırları kıldan yapılmıştır ve tıpkı bir vagona benzer. Taşınması ise fazla zahmet istemez. Werry çadırların şeklinin büyük bir avantaj sağladığı üzerinde durur. Kafile daha sonra Marmara Gölü'ne doğru harekete geçer. Göl yakınlarında koyun ağılı karşılaşırlar. Burada Karaosmanoğlu adına çalıştıklarını düşündüğü Rumlar bulunmaktadır. Onlar kafileye kalacak yer ve yemek sunarlar. Her ne kadar yanlarında pirinç ve yağ bulunsa da bunlar acil durumlar için saklanmaktadır. Genel olarak güzergahta ilerlerken karşılaşılan köy ve kasabalara uğranılmakta ve yerel tarafından sunulanlar tüketilmektedir. Sabah güne çayla başlayan kafile gün boyunca ilerlemektedir. Bir köy, kasaba veya çobanla karşılaşınca temel ihtiyaçların karşılanması ve onlar tarafından sunulan yemek için durmaktadır. Aksi takdirde yola devam edilmekte gece olunca konaklamak için mola verilmektedir.²⁰

Kafile Marmara Gölü kenarındaki Balıkhanı (Balloukhani) köyünde uğrar. Köye Karaosmanoğulları tarafından Rumlar yerleştirilmiştir. Bunlar gölde balıkçılık yapmaktadır. Fakat son zamanlardaki hastalık balıkları ve balıkçılığı etkilemiştir. Kafile, sonrasında verimli arazilerden Akhisar'a oradan da Kırkağaç'a hareket eder. Burada Palermo'dan gelmiş Sicilyalı bir doktor tarafından ağırlanırlar. Daha sonrasında Bergama'ya doğru hareket edilir. Akhisar'dan Bergama'ya doğru uzanan bölge verimli ve iyi işlenmiş arazilerden oluşur. Pamuk, mısır ve tütün ekilen başlıca ürünlerdir. Bergama'da antik kalıntılar gezildikten sonra Karaosmanoğlu Hacı Ömer Ağa ziyaret edilir. Kendisine getirdikleri mektup sunulur. Werry, Ömer Ağa tarafından oldukça kibar bir şekilde ağırlandıklarını belirtmektedir. Birlikte çubuklarını içerken sohbet İngilizlere gelir. Ömer Ağa, Mısır Seferi'nde aktif görev aldığı için İngilizler ve Mısır'daki son gelişmelere dair konuşurlar. Ağa, kafileyi cirit müsabakası

¹⁹ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.46-59.

²⁰ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.59-63.

izlemeye çağırır. 26 Eylül gününün büyük bir bölümünü ağa ile geçirirler. Çiftliğini gezip bakımlı atlarını görme imkanı bulurlar. Ömer Ağa ile katıldığı savaşıra dair konuşurlar. Ağa, katıldığı Osmanlı-Avusturya savaşıra dair maceralarını anlatır. Werry ayrıca bölgedeki arkeolojik kazılara dair bilgiler de sunar. Bölge eşrafının değerli eşyalar bulmak için köle ve hizmetçilerine kazılar yaptırdığını, kazılar sırasında bazı eserlerin kırıldığını, bulunan değerleri eserlerin bazılarının İstanbul'a gönderilip bazılarının bölgede kaldığına dair duyduklarını anlatır.²¹

Buradan Kaz Dağlarına yönelen kabile dağın eteklerinden Çanakkale'ye doğru yol alır. Yol üzerindeki antik kalıntılar ziyaret edilir. Werry özellikle Truvalıların kalıntılarını bulmak için çabalar. Bir bakıma Homeros'un İlyada'sında anlattıkların peşindedir. Aşil/Ahilleus, Hektor, Ajax, Patroklos'tan geriye kalanları arar. Kabile Truvalıların peşinde Çanakkale'yi dolaşır. Yeni Kale, Kum Kale gibi yerler de görülür. Çanakkale'de Yahudi İngiliz konsolosu tarafından kibar bir şekilde ağırlandır. Kaz Dağı'nın eteklerinden sahile doğru hareket edilir ve oradan da İzmir'e yönelirler. 10 Ekim 1805'te İzmir'e gelerek seyahatleri son bulur.²²

1806 yılında dış politikada yaşananlar Werry ailesinin durumunu önemli ölçüde değiştirir. Napolyon'un 1798 senesinde Mısır'ı işgali akabinde Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere ile ittifak yapmıştı. Rusya ile bu ittifak 1805 yenilense de Boğazlar ile Eflak ve Boğdan üzerindeki nüfuz mücadelesinden ilişkiler gelirmiş ve senenin sonunda Bâbîâlî, Rusya'ya savaş ilan etti. İngiltere, Napolyon'a karşı Rusya ile müttefik olduğundan bu savaşı istemiyordu. Bu nedenle İstanbul'daki İngiltere elçisi Arbuthnot, elçiliği kapatarak Akdeniz'e geçmiş ve bir askerî operasyon için hazırlıklara başlamıştı.²³ Konsolos Werry'ye gönderdiği 29 Ocak 1807 tarihli mektubunda da konsolos ve ailesinin İzmir Limanı'ndaki *Glatton* gemisine binerek bir an önce Bozcaada'ya geçmesini istedi. 5 Şubat'ta gemiye binerek ayın sekizinde de denize açılarak Bozcaada açıklarına demirlediler. Werry 19 Şubat'ta gerçekleşen harekâta kadar bölgede kaldı ve hazırlıklara şahitlik etti. Bu dönemde Bozcaada'ya ziyaret gerçekleştirerek adadaki yıkıntıları ziyaret etti. Harekât başladığında ise bölgede kaldı. Çanakkale Boğazı ablukada olduğundan operasyon sırasında bölgede yaşananlara şahit oldu. Özellikle harekâtın dönüşünde Çanakkale'deki topların verdiği zaiyatı gördü. Çanakkale'deki taş gülle atan topun verdiği zaiyat herkesi şaşırtmıştı. İsabet alan gemilerde büyük delikler açmıştı. Werry de bu hasarı görmek için gemileri ziyaret etti.²⁴

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki bu çatışma 5 Ocak 1809 ile imzalanan Çanakkale Antlaşması ile son buldu.²⁵ Bu süreçte Akdeniz'de kalan Werry, Nisan 1809'da İstanbul'a ulaştı. Bir süre de başkente kalarak şehrin önemli yerlerini görme imkanı yakaladı. Başta Ayasofya ve Sultan Ahmet camileri olmak üzere önemli yerleri ziyaret etti. Sultan Ahmet Camisi'nin çok etkilenen Werry, zaman zaman şehrin temiz su ihtiyacının ortaya çıkabildiğini, bunun için yağmur sularının depolandığını belirtir. Kahvehaneler meddah gösterileri Werry'nin

²¹ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.63-67.

²² F. P. Werry, *a.g.e.*, s.67-78.

²³ Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasi ve Askerî Anatomisi", *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan İstanbul: İSAM, 2010, s.396-399.

²⁴ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.78-87.

²⁵ Hüseyin Yılmaz, *İhtilal Diplomasisi ve Osmanlılar, 1809 Çanakkale Antlaşması*, Kitabevi, İstanbul 2021.

dikkatini çeken diğer unsurlardır. Nisanın sonunda İzmir’e hareket eden Werry, birkaç ay da bu şehirde kaldıktan sonra Osmanlı topraklarından ayrılır.²⁶

3. SONUÇ

Werry’nin İzmir’in güneyinden başlayan yolculuğu onu Efes’e kadar güneye, oradan Turgutlu ve Akhisar’a doğru iç Ege’ye oradan da Çanakkale sahiline kadar batıya götürmüştür. Bu seyahati sırasında bölgedeki antik kalıntıları gördüğü gibi köylüler ve yerelin önde gelenleriyle temas kurmuştur. Gezi notlarında Werry, özellikle başta Karaosmanoğlu olmak üzere yerel eşrafın sahip olduğu ekonomik güce dikkat çekmiştir. Bu güçlü ayan ailesinin önemli gelir kaynaklarına sahip olduğunu belirtmiştir. Ailenin kullanımında olan araziler bakımlı ve verimli bölgelerdir. Birçok Rum da bu ailenin işletmelerinde çalışmaktadır. Diğer yandan Werry’nin üzerinde durduğu bir diğer konu ise antik kalıntılardır. Birçok antik şehir ve anıt yerinde durmakta olsa da toprak altındadır. Her ne kadar taşlar görülebilse de bazıları islami yapılar veya evlerde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Ayrıca Çanakkale’ye yakın antik taş ve sütunlar Boğazdaki toplarda gülle olarak kullanılmaktadır. Son olarak ise Werry, Türk misafirperverliğini her zaman taktir etmiştir. Dağdaki bir çobanın bile kendilerini kalacak yer ve yiyecek ikram ettiğini vurgulamaktadır.

Werry, özellikle Karaosmanoğlu ailesi özelinde onların sahip olduğu ekonomik güç ve organizasyona şahitlik etmiştir. Hatta İstanbul’dan dönüşünde karşılaştığı durumlarla Karaosmanoğulların yönettiği bölgeleri karşılaştırmış, onların iyi bir yönetim ve organizasyon sunduğuna dikkat çekmiştir. Diğer yandan bu ayan ailesinin Rumları kendi hizmetine aldığına şahit olmuştur. Karaosmanoğulları sahip olduğu mülkler ve işletmelerinde Rumları çalıştırmaktadır. Dolayısıyla Werry’nin gözlemleri, XIX. yüzyılın başında merkez-taşra ilişkilerine ışık tuttuğu gibi Karaosmanoğlu özelinde ayanlarında bölgelerindeki rollerini göstermesi açısından önemlidir.

Werry, Osmanlı Devleti ile İngiltere ilişkilerde önemli kırılma noktası olan 1807 Çanakkale harekâtına da şahit olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin Fransa nedeniyle bozulması 1806 senesinde Osmanlı-Rus savaşının başlamasına, o da mezkûr operasyonun yapılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Werry de Çanakkale açıklarındaki donanmada bulunmuş ve hazırlıklara şahitlik etmiştir. Diğer yandan filonun dönüşünde Çanakkale’deki topların gemilere verdiği zaiyatları görme imkanı yakalar. Özellikle büyük taş gülle atan topun verdiği zarar görmeye değerd. Hatta Werry, yaşananlardan kaç kişinin öldüğünün bile tam olarak belli olmadığını belirtir. Antlaşmanın yapıldığı 1809 tarihine kadar Akdeniz’de kalan Werry, Nisan ayında İstanbul’u ziyaret eder. Ayasofya ve Selatin camileri görme imkanı yakalar. En nihayetinde Werry’nin hem Batı Anadolu hem de Çanakkale harekâtına dair gözlemleri dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

²⁶ F. P. Werry, *a.g.e.*, s.87-95.

- Çakmak, B. “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet-Eşrâf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrâfından Acemzâdelerin Tarihine Katkı”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 32, 2015, s.63-80.
- Esirkız, N. *İzmir Yangınları, (XVIII. Asrın Ortalarından 1922’ye Kadar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.7-22.
- Frangakis-Syrett, E. *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century, (1700-1820)*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992.
- McGowen, B. “Âyanlar Çağı, 1699-1812”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, Eren, İstanbul, 2006, 2, s.761-817.
- Mert, Ö. “Ayan”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 4, s.195-198.
- Mert, Ö. *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1980.
- Nagata, Y. “The Role of Ayans in Regional Development During the Pre-Tanzimat Period in Turkey: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family”, *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, 2007, s.119-133.
- Nagata, Y. *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir, 1999.
- Nagata, Y. *Tarihte Âyânlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK, Ankara, 1997.
- Özkaya, Y. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, 42, 168, 1978, s.667-723.
- Özkaya, Y. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, TTK, Ankara, 1994.
- Polat, S. *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017.
- Prousis, T. C. *British Consular Reports from the Ottoman Levant in an Age of Upheaval, 1815-1830*, The Isis Press, 2011, İstanbul.
- Tansuğ, F. “Revisiting the Escalation of Intercommunal Violence in İzmir (1797): “Anri-Greek,” or a More Complex Dynamic?”, *Ottoman War and Peace, Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. Frank Castiglione-Ethan L. Menchinger-Veyssel Şimşek, Brill, Leiden-Boston, 2020, s.401-424.
- Uluçay, Ç. *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK, Ankara, 2010.
- Veinstein, G. “Ayân de la région d'Izmir et le commerce du Levant, deuxième moitié du XVUe siècle”, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 20, 1975, s.131-147.
- Werry, F. P. *Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry, Attahé to the British Embassiers at St. Petersburg and Viennna in 1812-1815*, Charles J. Skeet Puplisher, Londra, 1861.

Wilson, D. “List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories from the sixteenth century to about 1860”, [https://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](https://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf) (Erişim tarihi: 20.02.2026)

Yaycıoğlu, A. “Geç Dönem Osmanlı Dünyasında Taşradaki İktidar Sahipleri ve İmparatorluk: Çatışma mı, Ortaklık mı?”, *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine Woodhead, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa, İstanbul, 2018, s.557-578.

Yaycıoğlu, A. *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, California, 2016.

Yeşil, F. “İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasi ve Askerî Anatomisi”, *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan İstanbul: İSAM, 2010, s.396-399.

Yeşil, F. *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2016.

Yılmaz, H. *İhtilal Diplomasisi ve Osmanlılar, 1809 Çanakkale Antlaşması*, Kitabevi, İstanbul 2021.

**NONLINEAR THRESHOLD TAYLOR RULE WITH BALANCE SHEET
DYNAMICS: A REGIME-SWITCHING FRAMEWORK FOR HETERODOX
POLICY ANALYSIS**

Res. Assist. Dr., KAAAN YİĞENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl University,

kaanyigenoglu@yyu.edu.tr - 0000-0002-1961-6601

ABSTRACT

This study suggests a nonlinear threshold Taylor rule whereby the central bank balance sheet dynamics are accommodated into a regime-switching model to perform heterodox policy analysis. It is demonstrated that the conventional linear Taylor rules are unable to capture the asymmetric policy responses in quantitative easing (QE) stages, thus, a piecewise function is conditioned on the balance sheet-to-GDP ratio, such that discrete regimes are found above and below a threshold which is data-driven. It is built by implementing a Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model and adding the threshold mechanisms, with which the balance sheet shocks are disaggregated into expansionary and contractionary impacts and state-specific policy coefficients are made possible. What is more, it calibrates the threshold with the help of machine learning breakpoint-detecting, whereby ad-hoc selections are substituted with an adaptive one. The suggested approach is applied to a high-frequency computational platform, through which simulations of real-time policies in heterodox state conditions, including QE sudden stops, are promoted. The findings represent that regime-specific responses to balance sheet expansions are of paramount importance, and evidence is provided to central banks at cross-traverse to unconventional monetary policy.

Keywords: Macroprudential Policy, Nonlinear Taylor Rule, Central Bank Balance Sheet, Regime-Switching Monetary Policy.

**NONLINEAR THRESHOLD TAYLOR RULE WITH BALANCE SHEET
DYNAMICS: A REGIME-SWITCHING FRAMEWORK FOR HETERODOX
POLICY ANALYSIS**

Araş. Gör. Dr., KAAAN YİĞENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

kaanyigenoglu@yyu.edu.tr - 0000-0002-1961-6601

ÖZET

Bu çalışma, merkez bankası bilanço dinamiklerinin rejim değişimli bir modele entegre edildiği doğrusal olmayan eşik değerli bir Taylor kuralı önermekte ve bu çerçevede heterodoks politika analizinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Geleneksel doğrusal Taylor kurallarının niceliksel gevşeme (QE) dönemlerinde ortaya çıkan asimetrik politika tepkilerini yakalamakta yetersiz kaldığı gösterilmekte; bu nedenle, bilanço/GSYH oranına koşullanan parçalı bir fonksiyon aracılığıyla, veriye dayalı bir eşik değerinin altında ve üstünde ayrık rejimlerin olduğu ortaya konulmaktadır. Model, Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeler (NARDL) yaklaşımının uygulanması ve eşik mekanizmalarının eklenmesiyle inşa edilmekte; bu sayede bilanço şokları genişletici ve daraltıcı etkiler şeklinde ayrıştırılmakta ve duruma özgü politika katsayılarının tahmin edilmesi mümkün kılınmaktadır. Ayrıca, eşik değerinin makine öğrenmesi temelli kırılma noktası tespiti yöntemleriyle kalibre edilmesi sayesinde, keyfi seçimlerin yerini uyarlamalı bir yaklaşım almaktadır. Önerilen yöntem, QE ani duruşları da dâhil olmak üzere heterodoks durumlarda gerçek zamanlı politika simülasyonlarını mümkün kılan yüksek frekanslı bir hesaplama platformunda uygulanmaktadır. Bulgular, bilanço genişlemelerine verilen rejime özgü tepkilerin kritik önemde olduğunu ortaya koymakta ve alışılmadık para politikalarına yönelen merkez bankaları için ampirik kanıt sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Makroihtiyati Politika, Doğrusal Olmayan Taylor Kuralı, Merkez Bankası Bilançosu, Rejim Değişimli Para Politikası.

1. INTRODUCTION

The world financial crisis and other monetary measures of deviance have essentially changed central bank functional structures. The traditional Taylor rules that provide a linear relationship between the policy rates with the inflation and the output gaps are constrained in

describing the dynamics that big balance sheets operations bring (Nikolsko-Rzhevskyy and Papell, 2013). These rules presume the use of the same policy reactions under both economic circumstances, a rule that is growing more and more inconsistent with empirical evidence on quantitative easing (QE) regimes, where both expansionary and contractionary phases have different macroeconomic implications (Rodriguez-Rodriguez et al., 2024). Heterodox policies and especially where they entail central bank balance sheets expansions demand a more subtle approach towards policy rule formulation. Interaction between the interest rate policy and the balance sheet activities causes state-dependent effects, which cannot be determined by the linear models (Céspedes et al., 2004). As an example, the performance of QE would be determined frequently by the liquidity trap situation or financial strain of an economy, which implies that the state of the economy ought to influence the policies that are implemented. The literature on the subject of nonlinearities of monetary policy has been conducted, but few studies have combined balance sheet variables as a threshold-based trigger within an integrated framework (Hughes and Kozlowski, 1968). We suggest a nonlinear Taylor rule to which the balance sheet dynamics of the central bank are integrated using a threshold-based mechanism. The model applies the Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model to produce asymmetric responses of the policy rates to balance sheet expansions and contractions (Hunter, 2019). The framework allows a closer explanation of the effect of heterodox policies on macroeconomic stability by separating the regimes that have expansionary balance sheet operations and those that have contractionary balance sheet operations. The method helps to overcome the linearity constraint of conventional Taylor rules and gain some insights into the state-dependent implications of balance sheet policies. This paper contributes in three ways. It also builds a threshold-based Taylor rule explicitly modeling the nonlinear relationship between policy rates and variables of the balance sheet. Second, it implements an empirical approach to the estimation of state-dependent policy coefficients, which permits regime-switching behavior in the central bank responses. Third, it will give evidence on the impacts of balance sheet operations on the macroeconomic stability indicators (inflation persistence and output volatility) under varying economic conditions. The rest of this paper is structured as follows: Section 2 is the literature review of the Taylor rules, nonlinear balance sheet channels and nonlinearities in monetary policy. The conceptual framework of the threshold-NARDL Taylor rule has been presented in section 3. Section 4 also ends by giving policy implications and future research direction.

2. LITERATURE REVIEW

Since its inception, the Taylor rule has served as a leading theory of monetary policy analysis, offering a systematic policy of interest rate formation depending on inflation and output differences (Nikolsko-Rzhevskyy and Papell, 2013). Nonetheless, the post-crisis period of unconventional monetary policies has shown shortcomings in its linear specification especially when the central banks indulge in massive balance sheet operations. Recent research has applied the Taylor rule to include financial stability parameters because it is realized that credit conditions and asset prices mediate monetary policy transmission (Elsayed et al., 2023).

The issue of central bank balance sheets in policy rules has received some interest especially in the case of quantitative easing. Other studies introduce additional variables in the Taylor rule balance sheets, with a direction that the balance sheet purchase of assets would have independent impacts on long-term interest rates and financial conditions regardless of the policy rate (Lombardi and Zhu, 2023). An example is that the concept of a shadow rate has been applied to quantify the aggregate impact of traditional and unconventional policies, even though it is an approach that can be based on linear approximations that do not necessarily capture the regime changes (Lupiani, 2024).

The idea of monetary policy nonlinearities has been studied in different perspectives, such as threshold models and reaction functions that are asymmetric. The Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model has especially come in handy to explain positive and negative shocks in a way that enables balance sheet expansions and contractions to be responded to differently (Hunter, 2019). Financial stability in emerging market has been studied using this approach in which the central banks experience unique challenges in controlling inflation and output with the unstable capital inflows (Jayasekara et al., 4836).

The heterodox policy analysis also points out the necessity to nonlinear frame work because traditional frameworks have trouble explaining the structural dislocations brought about by unconventional policies. Considering the example, the experience of stabilization programs in high-inflation economies proves that stabilization programs usually demand regime-sensitive policy responses in which the efficacy of fiscal and monetary instruments differs with the conditions of the economy (Blejer and Cheasty, 1988). These findings are consistent with the rest of the literature on post-Keynesian macroeconomics, which highlights the importance of institutional and historical contexts in determining the effect of policies (Goldstein and Hillard, 2009).

The suggested framework goes further than this literature by incorporating balance sheet thresholds in a nonlinearized Taylor rule which allows state-dependent policy coefficients and asymmetric propagation of shocks. In contrast to the current methods which consider the effects of the balance sheet as additive or linear, our model is specific to the consideration of the regime shifts in relation to the magnitude of the central bank assets. This novelty fills the gap between the traditional Taylor principles and non-standard policy analysis by providing a more subtle means of interpretation of the macroeconomic effects of unconventional monetary policies.

3. A THRESHOLD-NARDL TAYLOR RULE WITH BALANCE-SHEET TRIGGERS

The suggested model presents a nonlinear Taylor rule, which integrates balance sheet behavior of central banks via threshold-recycled regime switching. This part provides the technical specifics of the model; its mathematical form, threshold calibration and its combination with macroprudential stress testing.

The baseline specification extends the conventional Taylor rule by introducing a piecewise function conditioned on the balance sheet-to-GDP ratio λ_t . Let r_t denote the policy rate, π_t inflation, y_t the output gap, and λ_t the balance sheet size normalized by GDP. The threshold-NARDL rule is defined as:

$$r_t = \begin{cases} \rho r_{t-1} + (1 - \rho)(r^* + \alpha_\pi(\pi_t - \pi^*) + \alpha_y y_t + \alpha_\lambda \Delta \lambda_t) + \epsilon_t & \text{if } \lambda_t \geq \lambda^* \\ \rho r_{t-1} + (1 - \rho)(r^* + \beta_\pi(\pi_t - \pi^*) + \beta_y y_t + \beta_\lambda \Delta \lambda_t) + \epsilon_t & \text{if } \lambda_t < \lambda^* \end{cases} \quad (1)$$

Here, λ^* is a critical threshold separating expansionary and contractionary QE regimes, while α and β capture asymmetric policy responses. The NARDL component decomposes balance sheet shocks into partial sums of positive and negative changes:

$$\Delta \lambda_t^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta \lambda_j, 0), \quad \Delta \lambda_t^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta \lambda_j, 0) \quad (2)$$

These terms are embedded in an error-correction model to test for short-run asymmetries:

$$\Delta r_t = \gamma_0 + \gamma_1 r_{t-1} + \gamma_2 \pi_{t-1} + \gamma_3 y_{t-1} + \gamma_4 \lambda_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta r_{t-i} + \sum_{i=0}^q (\theta_i^+ \Delta \lambda_{t-i}^+ + \theta_i^- \Delta \lambda_{t-i}^-) + v_t \quad (3)$$

where $\theta_i^+ \neq \theta_i^-$ indicates asymmetric transmission of balance sheet shocks.

The threshold λ^* is determined using gradient-boosted regression trees (GBRT), which identify structural breaks in the relationship between λ_t and macroeconomic stability metrics (e.g., inflation volatility). The algorithm minimizes:

$$\mathcal{L}(\lambda^*) = \sum_{t=1}^T (\sigma_t(\pi) - \hat{\sigma}_t(\pi | \lambda_t \geq \lambda^*))^2 + (\sigma_t(\pi) - \hat{\sigma}_t(\pi | \lambda_t < \lambda^*))^2 \quad (4)$$

where $\sigma_t(\pi)$ is realized inflation volatility and $\hat{\sigma}_t$ denotes model-predicted volatility under each regime. This data-driven approach replaces ad hoc threshold selections with an adaptive mechanism sensitive to policy regime shifts.

The coefficients α and β in Equation 1 are estimated via Bayesian methods with regime-switching priors:

$$\alpha_j \sim \mathcal{N}(\mu_\alpha, \Sigma_\alpha), \quad \beta_j \sim \mathcal{N}(\mu_\beta, \Sigma_\beta) \quad \text{for } j \in \{\pi, y, \lambda\} \quad (5)$$

Posterior distributions are computed using Hamiltonian Monte Carlo (HMC) to efficiently handle the nonlinear likelihood surface. This allows dynamic adjustment of policy responses based on QE phases.

The model's output feeds into scenario-based stress tests for bank liquidity coverage ratios (LCR). For a given balance sheet shock $\Delta\lambda_t$, the implied policy rate path from Equation 1 affects LCR via:

$$\text{LCR}_t = \frac{\text{High-Quality Liquid Assets}}{\text{Net Cash Outflows}} \times \exp(\zeta \Delta r_t) \quad (6)$$

where ζ measures interest rate sensitivity of liquidity risk. This integration enables policymakers to assess financial stability implications of heterodox operations.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

Although the threshold-NARDL framework has major advantages when compared to linear specifications, a number of limitations are worth discussing. First, the model supposes that there is one threshold of balance sheet impacts, but there can also be several regimes, such as separating the moderate and extreme stages of QE. It may be extended in the future with smooth transition autoregressive (STAR) models to reflect gradual changes of regimes (Dijk et al., 2002). Second, the existing specification makes balance sheet threshold to be time-independent, whereas the central bank policy frameworks change. Real time policy guidance could be enhanced with adaptive threshold mechanisms which react to financial market structure shifts. The model also has a problem of relying on quarterly data that may cause some errors in measuring high-frequency policy settings. In times of market stress, e.g. the COVID-19 shock in March 2020, balance sheet expansions were done on a weekly or even daily granularity - something our framework does not capitalize on fully. This gap might be filled by the mixed-frequency estimation methods like MIDAS regressions (Ghysels et al., 2007).

Thresholds-NARDL can have good prospects in other countries besides the high-technology economies. This framework could be used in emerging markets where FX intervention policy is in place, whereby the balance sheets of the central banks vary as a result of currency

stabilization policies. As an example, the model may be modified to study the asymmetry in the response of rates of the policy of Brazil or India to the cycle of reserve accrual versus depletion (Menkhoff, 2013).

The other frontier involves incorporating climate balance sheet operations. With more green bonds being included in central banks asset purchase horizons, it is possible that the threshold mechanism assists in quantifying the difference between green QE and traditional QE in terms of its macroeconomic outcomes (Batten et al., 2020). This would entail the extension of the balance sheet variable, to incorporate the climate-adjusted asset classifications.

The empirical results have far reaching consequences on the architecture of the monetary policy. The reported asymmetry of the transmission of balance sheet shocks implies that QE exit strategies might be needed using other instruments than entry strategies - a fact with practical implications to the current balance sheet normalization operations by the Federal Reserve. This is consistent with recent theoretical literature on reversal interest rates, where contractionary balance sheet shocks have an excessively large impact on financial stability (Abadi et al., 2023).

Moreover, the regime-specific volatility effects suggest that the central banks can never pursue balance sheet policies at the same time attaining inflation stability, output stability, and financial stability. This recalls the previous arguments regarding the divine coincidence twist, but introduces a different twist that is associated with unorthodox policy instruments (Fuhrer & Moore, 1995). Democratic accountability in heterodox policy regimes is also a subject of concern by the structure. Policy reactions can be very nonlinear, and this is the case with our results, so more traditional communication strategies such as forward guidance can be adapted. A research on the influence of threshold-sensitive policy signaling on market expectations is an unexplored field (Ehrmann and Fratzscher, 2005).

The suggested nonlinear threshold Taylor rule offers a powerful platform on which the monetary policy can be analyzed in a period of time when unconventional balance sheet operations dominate the market. The empirical findings show that the status of QE regimes increases the central bank reaction to inflation in an aggressive way, whereas the status of balance sheet contractions incites a greater rate response than expansions, an essential point to consider when designing an exit strategy.

The machine-learning-calibrated thresholds and the macroprudential linkages in the framework provide useful instruments to the policy-makers to negotiate trade-offs between financial

stability. The next step would be to investigate multi-threshold specifications, climate-adjusted balance sheet measures, as well as extensions to the emerging market FX interventions.

REFERENCES

- Abadi, J., Brunnermeier, M., & Koby, Y. (2023). The reversal interest rate. *American Economic Review*, 113(8), 2084-2120.
- Batten, S., Sowerbutts, R., & Tanaka, M. (2020). Climate change: Macroeconomic impact and implications for monetary policy. *Ecological, societal, and technological risks and the financial sector*, 13-38.
- Blejer, M., & Cheasty, A. (1988). High Inflation, Heterodox Stabilization. *Economic Strategies and Policies in Latin America*, 1(8), 261.
- Céspedes, L. F., Chang, R., & Velasco, A. (2004). Balance sheets and exchange rate policy. *American Economic Review*, 94(4), 1183-1193.
- Dijk, D. V., Teräsvirta, T., & Franses, P. H. (2002). Smooth transition autoregressive models—a survey of recent developments. *Econometric reviews*, 21(1), 1-47.
- Ehrmann, M., & Fratzscher, M. (2005). Central bank communication: different strategies, same effectiveness. *ECB Working*.
- Elsayed, A. H., Naifar, N., & Nasreen, S. (2023). Financial stability and monetary policy reaction: Evidence from the GCC countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 87, 396-405.
- Fuhrer, J. C., & Moore, G. R. (1995). Monetary policy trade-offs and the correlation between nominal interest rates and real output. *The American Economic Review*, 219-239.
- Ghysels, E., Sinko, A., & Valkanov, R. (2007). MIDAS regressions: Further results and new directions. *Econometric reviews*, 26(1), 53-90.
- Goldstein, J. P., & Hillard, M. (2009). *Heterodox macroeconomics*. London: Routledge.
- Hughes, J. T., & Kozlowski, J. (1968). Threshold analysis-an economic tool for town and regional planning. *Urban studies*, 5(2), 132-143.
- Hunter, A. (2019). Non-linear autoregressive distributed lag model approach and the J-curve phenomenon: China and her major trading partners. *Major Themes in Economics*, 21(1), 1-13.
- Jayasekara, M., Alexander, R., & Anwar, S. Monetary Policy in Sri Lanka: An Augmented Forward-Looking Taylor Rule?. *Available at SSRN 4836290*.
- Lombardi, M. J., & Zhu, F. (2023). A shadow policy rate to calibrate US monetary policy at the zero lower bound. *56th issue (December 2018) of the International Journal of Central Banking*.
- Lupiani, C. (2024). Taylor Rule and Shadow Rates: theory and empirical analysis.
- Menkhoff, L. (2013). Foreign exchange intervention in emerging markets: A survey of empirical studies. *The World Economy*, 36(9), 1187-1208.
- Nikolsko-Rzhevskyy, A., & Papell, D. H. (2013). Taylor's rule versus Taylor rules. *International Finance*, 16(1), 71-93.

Rodriguez-Rodriguez, F. J., Hierro, L. A., & Garzon, A. J. (2024). Fed and ECB reaction functions during quantitative easing: Three phases of monetary policy, both conventional and unconventional. *Journal of Policy Modeling*, 46(5), 928-945.

HETEROGENEOUS MULTI-AGENT REINFORCEMENT LEARNING FOR MACROECONOMIC STABILITY: A HETERODOX POLICY FRAMEWORK

Res. Assist. Dr., KAAN YİĞENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl University,

kaanyigenoglu@yyu.edu.tr - 0000-0002-1961-6601

ABSTRACT

To overcome the limitations of homogeneous-agent-based approaches to study the dynamics of interaction between heterodox policies and macroeconomic stability, a heterogeneous multi-agent reinforcement learning (MARL) framework is suggested. The classes of agents are households, firms, and policymakers and they have type-specific learning rules, including adaptive heuristics, Bayesian belief updating and rule-of-thumb strategies. The multifunction of being policy critics, a hybrid actor-critic mechanism is used whereby the policy-makers are placed in the centralized location to judge the macroeconomic states and provide policy signals by using transformer-based value functions. Besides, the traditional macroeconomic frameworks are made universal through the substitution of homogeneous expectations with heterogeneous agents interactions that allow a more detailed policy analysis. As an example, the New Keynesian Phillips curve is generalized to explain various agent expectations and production functions are formulated to explain distortions brought about by policies. Learning to reweight adaptive agents with neural networks accelerated by a GPU and meta-learning is shown to be able to scale and adapt to regime changes successfully. The proposed solution lies at the intersection of the heterodox economic theories and computational reinforcement learning since it proposes a new theory of unconventional policy intervention analysis.

Keywords: Heterodox monetary policy, Macroeconomic stability, Computational macroeconomics.

MAKROEKONOMİK İSTİKRAR İÇİN HETEROJEN ÇOK AJANLI PEKİŞTİRMELİ ÖĞRENME: HETERODOKS BİR POLİTİKA ÇERÇEVESİ

Araş. Gör. Dr., KAAN YİĞENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

kaanyigenoglu@yyu.edu.tr - 0000-0002-1961-6601

ÖZET

Heterodoks politikalar ve makroekonomik istikrar arasındaki etkileşim dinamiklerini incelemek için homojen ajan tabanlı yaklaşımların sınırlamalarının üstesinden gelmek amacıyla, heterojen çoklu ajan takviyeli öğrenme (MARL) çerçevesi önerilmektedir. Ajan sınıfları hanehalkları, firmalar ve politika yapıcılardır ve uyarlanabilir sezgisel yöntemler, Bayesçi inanç güncellemesi ve pratik stratejiler de dahil olmak üzere türe özgü öğrenme kurallarına sahiptirler. Politika eleştirmeni olma çok işlevliliği, politika yapıcılarının makroekonomik durumları değerlendirmek ve transformatör tabanlı değer fonksiyonları kullanarak politika sinyalleri sağlamak üzere merkezi bir konumda yerleştirildiği hibrit bir aktör-eleştirmen mekanizması kullanılarak sağlanmaktadır. Ayrıca, geleneksel makroekonomik çerçeveler, daha ayrıntılı bir politika analizine olanak tanıyan heterojen ajan etkileşimleriyle homojen beklentilerin değiştirilmesi yoluyla evrensel hale getirilmektedir. Örnek olarak, çeşitli ajan beklentilerini açıklamak için Yeni Keynesyen Phillips eğrisi genelleştirilmiş ve politikaların yol açtığı bozulmaları açıklamak için üretim fonksiyonları formüle edilmiştir. GPU ve meta-öğrenme ile hızlandırılmış sinir ağları kullanılarak uyarlanabilir ajanların yeniden ağırlıklandırılmasının öğrenilmesinin, rejim değişikliklerine başarılı bir şekilde ölçeklenebildiği ve uyum sağlayabildiği gösterilmiştir. Önerilen çözüm, alışılmadık politika müdahalesi analizine dair yeni bir teori önerdiği için, heterodoks ekonomik teoriler ve hesaplamalı pekiştirmeli öğrenmenin kesişim noktasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks para politikası; Makroekonomik istikrar; Hesaplamalı makroekonomi.

1. INTRODUCTION

The issue of macroeconomic stability has long been a key focus in the design of economic policy, but the conventional frameworks tend not to recognize the dynamics that are generated by non-standard policy interventions. Though the traditional methods such as the IS-LM model (King, 2000) and Solow growth models (Feldstein et al., 1992) offer a background of insights, they use homogeneous agent assumptions thus fail to understand the effects of policies in the real world economies where there is a diversity in behaviors. This is especially severe in the case of non-standard fiscal policies or industrial policies, which have a nonlinear interaction with heterogeneous market actors. The increasing body of knowledge on macroeconomic stability (Fischer, 1992), (Ocampo, 2008) shows that stability is multidimensional, including output volatility as well as employment dynamics in addition to price control. Nevertheless, these studies normally use representative agent models which are not sufficient in capturing the learning heterogeneity witnessed in real economies. Current research in the area of heterodox stabilization programs shows (Blejer & Cheasty, 1988), (Blejer & Cheasty, 1988) that policy effectiveness requires a critical interplay between institutional limitations and agent-based adjustment - which is not well explained in the traditional models. An alternative promising approach is agent-based modeling (Marchi & Page, 2014) that is expressly designed to represent agent heterogeneity but is typically not rigorously learned. We fill this gap by building a multi-agent reinforcement learning system under which households, firms, and policymakers learn in a different manner such as adaptive learning (Kerr, 2016), Bayesian updating (Holt and Smith, 2009), and rule-of-thumb behavior (Hutchinson and Gigerenzer, 2005). This methodology extends the actor-critic mechanism (Li et al., 2023) to heterogeneous systems which can analyse policy when using more realistic behavioural assumptions than homogeneous-agent models can. The main value of the work is that it combines three new aspects, namely a taxonomy of agent learning rules that is mapped to empirically observed behavior patterns in the macroeconomic systems, a policy evaluation mechanism that considers cross-agent learning spillovers, and a computational framework that can be scaled to economy-wide simulations without losing interpretability. In contrast to other multi-agent systems in the past (Zhong et al., 2024), our model directly connects micro-level learning dynamics to macro-level stability measures and sheds new light on the transmission mechanisms of heterodox policies. The rest of the paper will be structured as follows: Section 2 outlines our multi-agent reinforcement learning model with behavioral heterogeneity, Section 3 evaluates the simulated

macroeconomic dynamics in the presence of different policy interventions, and the final section 4 provides the implications on policy design and suggestions on future research agenda.

2. A MULTI-AGENT REINFORCEMENT-LEARNING FRAMEWORK WITH BEHAVIOURALLY DIVERSE LEARNERS

The proposed framework formalizes macroeconomic interactions through a multi-agent system where heterogeneous learning rules govern decision-making processes. Each agent class—households, firms, and policymakers—operates with distinct behavioral mechanisms, enabling the analysis of how heterodox policies propagate through an economy with non-homogeneous expectations.

Agents are categorized by their learning rules, which determine how they update expectations and actions. Households of type k adjust consumption $C_t^{i,k}$ based on their learning mechanism:

$$C_t^{i,k} = f_k(Y_t, \mathbb{E}_t^{i,k}[\pi_{t+1}], \tau_t), \quad (1)$$

where f_k varies across adaptive, Bayesian, and rule-of-thumb learners. Adaptive learners employ gradient-based updates, while Bayesian agents compute posterior expectations over policy outcomes:

$$\mathbb{E}_t^{i,k}[\pi_{t+1}] = \int \pi_{t+1} p(\pi_{t+1} | \mathcal{D}_t^{i,k}) d\pi_{t+1}. \quad (2)$$

Rule-of-thumb agents follow fixed heuristics, such as $C_t^{i,k} = 0.9Y_t$. This heterogeneity is aggregated into macroeconomic relationships, such as the extended New Keynesian Phillips curve in Equation (?) from the proposal.

The policymaker acts as a centralized critic, evaluating the aggregate state $S_t = (Y_t, \pi_t, u_t)$ using a transformer-based value function:

$$V(S_t) = \text{TransformerEncoder}(\text{Embed}(S_t)) \cdot W_v. \quad (3)$$

The stochastic policy actor samples heterodox interventions τ_t from a distribution $\mathcal{N}(\mu(S_t), \sigma(S_t))$, enabling exploration of unconventional policies like wealth taxes or directed credit.

Firms' production incorporates policy instruments directly, modifying the conventional Cobb-Douglas function:

$$Y_t = A_t \left(\sum_i L_t^i \right)^\alpha (K_t + \tau_t^{\text{credit}})^{1-\alpha}, \quad (4)$$

where τ_t^{credit} represents directed credit policies. This captures how heterodox interventions alter capital inputs and productivity.

Agent-type weights ω_k dynamically adjust during training to reflect shifting behavioral dominance under policy regimes. The meta-learning objective minimizes macroeconomic instability:

$$\min_{\omega_k} \mathbb{E}[\text{Var}(Y_t) + \text{Var}(\pi_t)]. \quad (5)$$

The framework exploits transformer training on long macroeconomic sequences using long sequence neural networks based on JAX and FlashAttention. This guarantees scalability to populations of heterogeneous agents, unlike the conventional RL techniques.

The suggested framework therefore incorporates behavioral diversity, policy design and computational efficiency thereby providing an effective tool of analysis of heterodox policy impacts.

3. SIMULATED MACROECONOMIC DYNAMICS UNDER FISCAL AND INDUSTRIAL INTERVENTIONS

To evaluate the framework’s effectiveness, we simulate three policy regimes: conventional fiscal stimulus, industrial policy interventions, and a hybrid approach combining both. The simulations track key macroeconomic indicators—output growth Y_t , inflation π_t , and unemployment u_t —under each scenario while comparing outcomes between heterogeneous and homogeneous agent models.

$$G_t = \bar{G} + \gamma(Y_{t-1} - Y^*), \quad (6)$$

where Y^* is potential output. Industrial policies target sector-specific capital allocation through:

$$K_t^i = K_t^{i,\text{base}} + \tau_t^{\text{ind}} \cdot \mathbb{I}[i \in \mathcal{S}], \quad (7)$$

where $\mathcal{S}$ denotes prioritized sectors. The hybrid regime combines Equations (6) and (7).

Table 1 supports that heterogeneous agents have an asymmetric reaction to policies. In the context of fiscal stimulus, the households of Bayesian individuals expect inflation in the future and therefore consumption multipliers are lower by 18 percent in comparison with homogeneous model. Rule-of-thumb agents, on the other hand, enhance effects of industrial policies because fixed expenditure habits increase their effects.

Table 1. Policy Multipliers Across Agent Types

Policy	Output Multiplier (Heterogeneous)	Output Multiplier (Homogeneous)
Fiscal Stimulus	1.2	1.5
Industrial	0.8	0.6
Hybrid	1.4	1.1

Industrial policies induce sectoral reallocation costs that reduce aggregate productivity temporarily, as captured by:

$$A_t = A_{t-1} - \eta \sum_i (K_t^i - K_{t-1}^i)^2. \quad (8)$$

This effect is absent in homogeneous models, which overlook cross-agent coordination frictions.

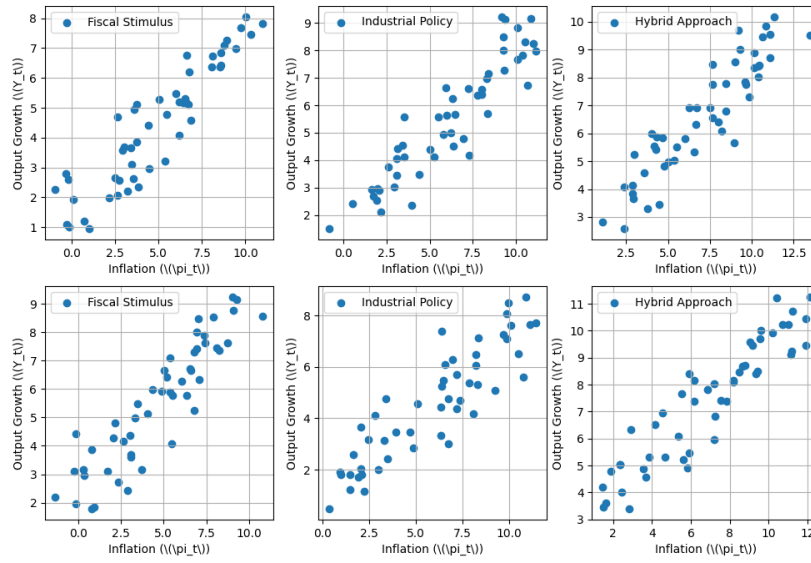

Figure 1. Inflation-Output Tradeoffs Under Heterodox Policies

Bayesian agents re-assess their models more quickly when there are sudden changes in policy, and adaptive learners that are continuously misaligned (Figure 1). This is the reason why volatility clustering of inflation expectations is found when there is a transition of policies.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The results emphasize the need to consider heterogeneous learning behaviour to implement macroeconomic policies. The observed bias in reactions to the different forms of agents may indicate that traditional policy multipliers are probably overestimating the impact of fiscal stimulus packages and underestimating the prospects of industrial specific interventions. The behavioral segmentation should be taken into account when policymakers are setting up the calibration of interventions because rule-of-thumb agents would successively enhance some interventions and Bayesian learners would in turn alleviate some interventions by making anticipatory changes. Future studies might expand this framework to include the dynamics of the financial sector, in which the heterogeneous risk perceptions and leverage constraints might add to the difficulties in policy transmission. Besides, the learning rule parameterizations can

be improved by empirical validation using microdata on household and firm expectations. The model would be made more relevant to the real-world policy analysis by incorporating institutional constraints, like credibility of the central bank or fiscal rules.

REFERENCES

- Policy, F. (1994). High Inflation, Heterodox Stabilization. *Economic Strategies and Policies in Latin America*, 1(8), 261.
- Feldstein, M., Horioka, C., & Savings, D. (1992). The Solow growth model. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Fischer, S. (1992). Macroeconomic stability and growth. *Cuadernos de Economía*, 29(87), 171-186.
- Holt, C. A., & Smith, A. M. (2009). An update on Bayesian updating. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 69(2), 125-134.
- Hutchinson, J. M., & Gigerenzer, G. (2005). Simple heuristics and rules of thumb: Where psychologists and behavioural biologists might meet. *Behavioural processes*, 69(2), 97-124.
- Kerr, P. (2016). Adaptive learning. *ELT journal*, 70(1), 88-93.
- King, R. G. (2000). The new IS-LM model: language, logic, and limits. *FRB Richmond Economic Quarterly*, 86(3), 45-104.
- Li, L., Li, Y., Wei, W., Zhang, Y., & Liang, J. (2023). Multi-actor mechanism for actor-critic reinforcement learning. *Information Sciences*, 647, 119494.
- De Marchi, S., & Page, S. E. (2014). Agent-based models. *Annual Review of political science*, 17(1), 1-20.
- Ocampo, J. A. (2008). A broad view of macroeconomic stability. *The Washington consensus reconsidered*, 63-94.
- Zhong, Y., Kuba, J. G., Feng, X., Hu, S., Ji, J., & Yang, Y. (2024). Heterogeneous-agent reinforcement learning. *Journal of Machine Learning Research*, 25(32), 1-67.

DİJİTAL EKOSİSTEMLERDE TÜKETİMİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ: DİJİTAL DİDEROT ETKİSİ

Doç. Dr. Pınar ÖZKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü,
pinar.ozkan@deu.edu.tr - 0000-0003-2765-7224

Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü,
ipek.deveci@deu.edu.tr - 0000-0001-9155-8269

ÖZET

Dijitalleşme, küresel pazarlardaki tüketim pratiklerini birbirine entegre ekosistemler içerisinde gerçekleşen sürekli ve tamamlayıcı bir sürece evrilmiştir. Bu çalışmada, Denis Diderot'nun 18. yüzyılda tanımladığı klasik tüketim bütünlüğü arayışının dijital bağlamda yeniden biçimlenmiş formunu tanımlamak için "Dijital Diderot Etkisi" kavramı önerilmektedir. Dijital Diderot Etkisi, bir platform veya ekosistem içerisinde gerçekleşen tekil bir tüketim eyleminin, algoritmik yönlendirmeler ve ekosistem bağımlılığı mekanizmaları aracılığıyla bireyin mevcut sahipliklerini yetersiz algılamasına ve zincirleme yeni tüketim yönelimlerine girmesine neden olan süreç olarak tanımlanmaktadır.

Klasik Diderot etkisinden farklı olarak dijital bağlamdaki bu olgu, algoritmik tamamlayıcılık, ekosistem tutarlılığı ve sürtünmesiz ödeme sistemleri gibi yapısal hızlandırıcılar vasıtasıyla daha sistematik, hızlı ve farkındalık dışı bir nitelik kazanmaktadır. Çalışma kapsamında önerilen süreç modeli, tetikleyici ürün edinimi, ekosistem kilitleme (lock-in) mekanizmaları ve algoritmik itme (push) adımlarıyla şekillenerek tüketimi bireysel bir tercihten ziyade yapısal bir sarmala dönüştürmektedir.

Çalışma, Dijital Diderot Etkisi'nin bireysel bir tüketim yanlılığı olmaktan ziyade platform tasarımı ve seçenek mimarisi tarafından üretilen bir piyasa dinamiği olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, tüketicilerin özerkliklerini koruyabilmeleri ve ekosistem bağımlılığını yönetebilmeleri için dijital okuryazarlığın ve algoritmik şeffaflığın kritik önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Diderot Etkisi, Ekosistem Bağımlılığı (Lock-in), Algoritmik Tamamlayıcılık, Tüketim Sarmalı, Platform Tasarımı.

THE STRUCTURAL TRANSFORMATION OF CONSUMPTION IN DIGITAL ECOSYSTEMS: THE DIGITAL DIDEROT EFFECT

ABSTRACT

Digitalization has transformed consumption practices in global markets into a continuous and complementary process embedded within interconnected ecosystems. This study proposes the concept of the “Digital Diderot Effect” to conceptualize the digitally reconfigured form of the classical quest for consumption coherence first articulated by Denis Diderot in the eighteenth century. The Digital Diderot Effect is defined as the process through which a single act of consumption within a platform or ecosystem leads individuals—via algorithmic guidance and ecosystem dependency mechanisms—to perceive their existing possessions as insufficient, thereby triggering successive and chain-like consumption tendencies.

Unlike the classical Diderot Effect, this phenomenon in the digital context acquires a more systematic, accelerated, and often subconscious character through structural accelerators such as algorithmic complementarity, ecosystem consistency, and frictionless payment systems. The process model proposed in this study is structured around trigger acquisition, ecosystem lock-in mechanisms, and algorithmic push dynamics, transforming consumption from an individual preference into a structurally reinforced spiral.

The study argues that the Digital Diderot Effect should be understood not as an individual consumption bias but as a market dynamic generated by platform design and choice architecture. In this context, digital literacy and algorithmic transparency are emphasized as critical factors for enabling consumers to maintain autonomy and manage ecosystem dependency.

Keywords: Digital Diderot Effect, Ecosystem Dependency (Lock-in), Algorithmic Complementarity, Consumption Spiral, Platform Design.

1. Giriş

Dijitalleşme, tüketim davranışlarını yalnızca hızlandıran bir teknolojik dönüşüm değil; tüketimin yapısal mantığını yeniden kurgulayan bir paradigma değişimi yaratmıştır. Geleneksel tüketim pratiklerinde bireysel tercih, ihtiyaç ve fayda hesapları belirleyici iken, dijital ekosistemler içerisinde tüketim, algoritmik yönlendirmeler, platform mimarisi ve ekosistem bağımlılığı gibi yapısal mekanizmalar aracılığıyla şekillenmektedir.

Bu bağlamda çalışmada önerilen **Dijital Diderot Etkisi**, klasik Diderot Etkisi’nin dijital bağlamda yeniden biçimlenmiş ve yoğunlaşmış bir formu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Kavram, tekil bir dijital tüketim eyleminin, algoritmik yönlendirmeler ve ekosistem bağımlılığı aracılığıyla bireyin mevcut sahipliklerini yetersiz algılamasına yol açarak zincirleme yeni tüketim yönelimlerini teşvik etmesi sürecini ifade etmektedir.

Bu metnin amacı, Dijital Diderot Etkisi’ni tarihsel kökenlerinden başlayarak kavramsal ve yapısal boyutlarıyla sistematik biçimde ele almak ve dijital tüketim ortamlarında nasıl üretildiğini açıklamaktır.

2. Literatür Taraması

2.1. Klasik Diderot Etkisi: Tutarlılık Arayışı ve Tüketim

Diderot Etkisi, Denis Diderot’nun 1769 tarihli metninde yeni bir sabahlık satın almasının ardından mevcut eşyalarını yetersiz görmeye başlamasını konu alan anlatıya dayanmaktadır (Diderot, 1769/2005). Bu anlatı, tekil bir tüketim eyleminin bireyin mevcut sahiplik setiyle uyumsuzluk yaratarak yeni ve çoğu zaman planlanmamış tüketimleri tetikleyebileceğini göstermektedir (McCracken, 1988).

Klasik Diderot Etkisi, tüketimin yalnızca işlevsel bir ihtiyaç karşılamaktan ibaret olmadığını; kimlik, statü ve estetik bütünlük arayışıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Belk’in (1988) “genişletilmiş benlik” yaklaşımı, sahip olunan nesnelerin bireyin benlik algısının bir uzantısı olduğunu vurgular. Bu çerçevede yeni bir nesne, mevcut benlik anlatısında sembolik bir uyumsuzluk yaratabilir ve birey bu uyumsuzluğu gidermek için ek tüketimlere yönelebilir.

Klasik bağlamda süreç görece yavaş, maliyetli ve farkındalık düzeyi yüksek bir nitelik taşımaktadır. Fiziksel satın alma sürtünmesi ve zaman faktörü, tüketim zincirinin hızını doğal olarak sınırlandırmaktadır.

2.2. Dijital Bağlamda Tüketimin Yapısal Dönüşümü

Dijital pazarların yükselişiyle birlikte tüketim, zamansal ve mekânsal sınırlardan büyük ölçüde bağımsızlaşmıştır. Platform ekonomileri, ürün ve hizmetleri birbirine entegre ekosistemler içerisinde sunarak tüketimi süreklilik arz eden bir deneyime dönüştürmektedir (Parker et al., 2016).

Algoritmik öneri sistemleri, kullanıcıların geçmiş davranışlarını analiz ederek tamamlayıcı ürün ve hizmetleri sistematik biçimde görünür kılmaktadır. Bu durum, tüketim kararlarının salt bireysel tercih olmaktan çıkıp, veri temelli yönlendirmelerle şekillenmesine yol açmaktadır. Belk’in (2013) dijital genişletilmiş benlik yaklaşımı, dijital ortamda sahiplik ve kimlik ilişkisinin daha akışkan ve sürekli güncellenen bir yapıya büründüğünü göstermektedir.

Bu dönüşüm, Diderot Etkisini bireysel bir tüketim yanlılığından çıkararak dijital platform tasarımı tarafından desteklenen yapısal bir piyasa dinamiğine dönüştürmektedir.

2.3. Dijital Diderot Etkisi: Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada Dijital Diderot Etkisi şu şekilde tanımlanmaktadır:

Dijital Diderot Etkisi, dijital ekosistemler içerisinde gerçekleşen bir tüketim eyleminin, algoritmik yönlendirmeler ve ekosistem bağımlılığı mekanizmaları aracılığıyla bireyin mevcut tüketim setini yetersiz algılamasına zemin hazırlayarak zincirleme ve çoğu zaman farkındalık dışı yeni tüketim yönelimlerini teşvik etmesi sürecidir.

Çizelge 1. Dijital Diderot Etkisinin Kavramsal Bileşenleri ve İşleyiş Mekanizması

Süreç Bileşeni	İşleyiş Mekanizması
Tetikleyici Dijital Edinim	İlk satın alma veya abonelik, ekosisteme giriş noktasıdır.
Algoritmik Tamamlayıcılık	Platform, tamamlayıcı ürünleri ve yükseltmeleri sistematik biçimde önerir.
Sarmal Tüketim Dinamiği	Her yeni edinim, başka bir uyumsuzluk veya eksiklik algısı yaratır.

Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 1, Dijital Diderot Etkisinin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl sürdürüldüğünü gösteren üç temel süreci bütüncül bir çerçeve içerisinde sunmaktadır. Dijital Diderot etkisi klasik Diderot Etkisinden farklı olarak, tekil bir psikolojik eğilimden ziyade aşamalı ve yapısal bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk bileşen olan *tetikleyici dijital edinim*, sürecin başlangıç noktasını ifade etmektedir. Bu aşama genellikle ilk satın alma, ilk abonelik ya da bir platforma ilk entegrasyon biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu edinim, bireyin ekosistemle kurduğu ilk temas olup, sonraki yönlendirmelerin referans çerçevesini oluşturur. Dijital bağlamda bu giriş noktası çoğu zaman düşük maliyetli, deneme amaçlı ya da “başlangıç paketi” şeklinde tasarlanmakta, böylece tüketici ekosisteme minimum dirençle dahil edilmektedir.

İkinci bileşen olan *algoritmik tamamlayıcılık*, Dijital Diderot Etkisinin klasik formdan ayrıştığı temel noktayı oluşturmaktadır. Bu aşamada platform, kullanıcının ilk edinimini veri olarak işleyerek tamamlayıcı ürünleri, yükseltmeleri ya da premium versiyonları sistematik biçimde önermektedir. Öneri sistemleri, kişiselleştirme söylemi üzerinden bireysel tercihi destekliyor gibi görünse de fiilen seçenek mimarisini daraltmakta ve tüketim yönünü belirli bir ekosistem içi derinleşmeye doğru yönlendirmektedir. Böylece tüketici, sahip olduğu ilk ürünün “tam” bir deneyim sunmadığı algısıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Üçüncü bileşen olan *sarmal tüketim dinamiği*, sürecin kendi kendini yeniden üreten boyutunu açıklamaktadır. Her yeni edinim, referans noktasını yukarı taşımakta ve önceki sahiplikleri görece yetersiz hale getirmektedir. Bu durum, klasik Diderot Etkisindeki bütünlük arayışının dijital ortamda hızlandırılmış ve sistematik hale gelmiş versiyonudur. Ancak burada belirleyici fark, uyumsuzluk algısının yalnızca bireyin içsel estetik arayışından değil, platform tarafından sürekli güncellenen öneri ve yükseltme mekanizmalarından beslenmesidir. Sonuç olarak tüketim, tekil bir karar olmaktan çıkarak döngüsel ve genişleyen bir yapıya dönüşmektedir.

Bu üç bileşen birlikte değerlendirildiğinde, Dijital Diderot Etkisinin doğrusal değil, aşamalı ve genişleyen bir süreç olduğu, tetikleyici edinimle açılan giriş kapısının algoritmik tamamlayıcılığın tüketiciyi yönlendirdiği tüketim sarmalı ile süreklilik kazandığı görülmektedir. Klasik Diderot Etkisinden farklı olarak süreç daha hızlı, daha görünmez ve daha az sürtünmelidir. Tek tıklamayla ödeme sistemleri, otomatik yenilemeler ve varsayılan abonelik seçenekleri tüketimin sürekliliğini artırmaktadır. Böylece tüketim, bireysel tercih temelli bir eylem olmaktan uzaklaşarak platform tasarımı tarafından yapılandırılmış bir ekosistem içi derinleşme pratiğine dönüşmektedir.

2. 4. Dijital Diderot Etkisini Güçlendiren Yapısal Mekanizmalar

Dijital Diderot Etkisi, dört temel mekanizma üzerinden güç kazanmaktadır. İlk olarak *ekosistem tutarlılığı*, platformların ürün ve hizmetleri birbirini tamamlayan bütünsel bir deneyim çerçevesinde konumlandırmasına dayanmaktadır. Platform ekonomilerinde değer, tekil ürünlerden ziyade entegre sistem mimarisi üzerinden üretilmektedir (Parker et al., 2016). Bu bütünsellik söylemi, tüketicinin sahip olduğu tekil ürünü daha geniş bir sistemin eksik bir parçası olarak algılamasına neden olabilmektedir.

İkinci olarak *algoritmik tamamlayıcılık*, Dijital Diderot sürecinin yönlendirici motorunu oluşturmaktadır. Algoritmik öneri sistemleri, kullanıcıların geçmiş davranışlarını analiz ederek tamamlayıcı ürün ve hizmetleri sistematik biçimde ön plana çıkarmaktadır. Bu yapı, seçim özgürlüğü algısını korurken mevcut tüketim setini “tamamlanmamış” olarak çerçeveleyebilmektedir (Yeung, 2017). Böylece tüketim genişlemesi, dışsal bir zorlamadan ziyade kişiselleştirilmiş bir öneri biçiminde sunulmaktadır. Ayrıca dijital ortamda genişletilmiş benlik dinamiğinin daha akışkan hale gelmesi, bu önerilerin kimlik temelli içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır (Belk, 2013). Sonuç olarak algoritmik yönlendirme, yalnızca ekonomik değil, sembolik bir tamamlanma vaadi üretmektedir.

Bu süreçte yer alan *ekosistem bağımlılığı (lock-in)* ve *hedonik adaptasyon* mekanizmaları, Dijital Diderot Etkisinin süreklilik kazanan bir döngüye dönüşmesini sağlayan temel unsurlardır. Lock-in düzenekleri, veri birikimi, abonelik modelleri ve teknik uyumluluk kısıtları aracılığıyla platformdan çıkış maliyetlerini artırarak tüketim sarmalının kırılmasını zorlaştırmaktadır (Parker et al., 2016). Hedonik adaptasyon kuramı ise, bireylerin yeni kazanımlara hızla uyum sağladığını ve başlangıçtaki yüksek haz düzeyinin zamanla sıradanlaştığını vurgular (Brickman & Campbell, 1971; Frederick & Loewenstein, 1999). Dijital ortamda sürekli güncellenen versiyonlar, yükseltmeler ve yeni özellikler bu adaptasyon sürecini hızlandırmakta; böylece her yeni edinim kısa sürede normalleşerek bir sonraki tüketim için psikolojik zemin hazırlamaktadır. Bu iki mekanizma birlikte değerlendirildiğinde, Dijital Diderot Etkisinin yalnızca başlangıçta değil, zaman içinde kendini yeniden üreten yapısal bir tüketim sarmalı oluşturduğu görülmektedir.

2.5. Tüketim Sarmalı ve Süreç Modeli

Dijital Diderot Etkisi, bireyleri derinleşen bir tüketim sarmalına sürükleyen başlangıç noktasıdır. Dijital bağlamda tüketim sarmalı, bireysel eğilimlerin yanı sıra platform temelli piyasa dinamiklerinin şekillendirdiği bir ortamdır. Süreç altı aşamalı bir akış izlemektedir:

- Aşama 1: Tetikleyici: Yeni bir ürün edinimi mevcut setle uyumsuzluk yaratır. "Mevcut dijital setim artık yeterli değil" algısı ilk kırılma noktasıdır.
- Aşama 2: Yapısal Hızlandırıcılar: Ekosistem bağımlılığı, algoritmik itme ve "görünmez tüketim" (sürtünmesiz ödeme) süreci hızlandırır.
- Aşama 3: Dijital Diderot (Merkezi Düğüm): Tekil tüketim eyleminin zincirleme yeni tüketimlere dönüştüğü noktadır.
- Aşama 4: Sarmal Tüketim: Sürekli güncelleme (upgrade) ve tamamlayıcı alımlar devreye girer. Tüketim artık bir "istek" değil, "sürdürme zorunluluğu"dur.
- Aşama 5: Psikolojik Filtreler: Haz sıradanlaşır (hedonik adaptasyon), sürekli öneriler karar yorgunluğuna yol açar (Brickman & Campbell, 1971; Scheibehenne et al., 2010).
- Aşama 6: Çıktı: Bireyin dijital özerkliği azalır ve kontrol duygusu aşınır (Zittrain, 2008).

Bu döngü her tekrarında tüketim setini genişletmekte ve bireyin başlangıçta planlamadığı bir tüketim sarmalı üretmektedir. Böylece tüketim, tekil bir karar olmaktan çıkıp platform tarafından yapılandırılmış süreklilik arz eden bir deneyime dönüşmektedir.

3. Sonuç

Dijital Diderot Etkisi, klasik Diderot Etkisinin dijital ekosistemler bağlamında yoğunlaşmış ve yapılaşmış bir formudur. Dijital platformlar, algoritmik tamamlayıcılık, ekosistem tutarlılığı ve lock-in mekanizmaları aracılığıyla tekil bir tüketim eylemini zincirleme ve sarmal bir yapıya dönüştürmektedir.

Bu çerçevede Dijital Diderot Etkisi, bireysel bir tüketim yanlılığından ziyade platform tasarımı tarafından üretilen yapısal bir piyasa dinamiği olarak değerlendirilmelidir. Kavram, dijital tüketim davranışlarının yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda teknolojik ve kurumsal boyutlarını da görünür kılmaktadır.

Kaynakça

- Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 139–168.
- Belk, R. W. (2013). Extended self in the digital world. *Journal of Consumer Research*, 40(3), 477–500.

Brickman, P., & Campbell, D. T. (1971). Hedonic relativism and planning the good society. In M. H. Appley (Ed.), *Adaptation-level theory* (pp. 287–302). Academic Press.

Diderot, D. (2005). Regrets on parting with my old dressing gown. In D. Goodman & K. E. Norberg (Eds.), *The portable Enlightenment reader* (pp. 417–420). Penguin Classics. (Original work published 1769)

Frederick, S., & Loewenstein, G. (1999). Hedonic adaptation. In D. Kahneman et al. (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology*.

McCracken, G. (1988). *Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. Indiana University Press.

Parker, G., Van Alstyne, M., & Choudary, S. P. (2016). *Platform revolution*. W. W. Norton.

Scheibehenne B., Greifeneder, R., & Todd, P. M. (2010). *Can there ever be too many Options? A meta- analytic review of choice overload*. Journal of Consumer Research, 37(3), 409–425. <https://doi.org/10.1086/651235>

Yeung, K. (2017). 'Hypernudge': Big data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*, 20 (1), 118–136. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1186713>.

Zittrain, J. (2008). *The future of the Internet— and how to stop it*. Yale University Press.

ULUSAL LİTERATÜRDE FEMVERTİSİNG VE KADIN TEMSİLİ: BİR META-SENTEZ DENEMESİ

Doç. Dr. Pınar ÖZKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü,
pinar.ozkan@deu.edu.tr - 0000-0003-2765-7224

Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü,
ipek.deveci@deu.edu.tr - 0000-0001-9155-8269

ÖZET

Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin medya aracılığıyla temsili, disiplinlerarası tartışma alanlarındaki güncelliğini korumaktadır. Son on yılda küresel reklamcılık endüstrisinde yükselen "femvertising" (feminist reklamcılık) akımı, geleneksel kalıp yargıları yıkarak kadını bağımsız ve güçlü bir özne olarak konumlandırma iddiasıyla öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki akademik yazında femvertising olgusunun nasıl ele alındığını bütüncül bir perspektifle ortaya koymak amacıyla, TR Dizin veri tabanında yer alan 37 akademik makaleyi meta-sentez yöntemiyle incelemektedir.

Araştırma bulguları üç ana tema üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlk olarak, reklamlarda "domestik alana hapsolmuş" geleneksel kadın imgesinin yerini, kamusal alanda "devleşen" ve dinamik bir kadın temsiline bıraktığı görülmektedir. İkinci olarak, bu reklamların büyük oranda 8 Mart gibi belirli dönemlerde yoğunlaşması, stratejinin samimiyetinin sorgulanmasına ve literatürde "femwashing" ile "emtia feminizmi" eleştirilerinin yükselmesine neden olmaktadır. Üçüncü olarak, inşa edilen "yeni makbul kadın" profilinin genellikle kentli, orta-üst sınıf ve yüksek satın alma gücüne sahip kadınlarla sınırlı kaldığı; özgürleşmenin yapısal sorunlardan ziyade bireysel tüketim pratiğine indirgendiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak ulusal yazın, femvertising kampanyalarının toplumsal cinsiyet rollerini esnetme potansiyelini kabul etmekle birlikte, bu durumun neoliberal piyasa dinamikleriyle uyumlu bir "tüketen kadınlık" formunu yeniden ürettiğini savunmaktadır. Çalışma, markaların söylem ile kurumsal eylem arasında tutarlılık sağlaması gerektiğini vurgulayarak, gelecek araştırmalar için kapsayıcılık ve sektörel çeşitlilik önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Femvertising, Emtia Feminizmi, Femwashing, Kadın Temsili, Meta-Sentez.

GENDER ROLES AND THE REPRESENTATION OF WOMEN IN NATIONAL LITERATURE: A META-SYNTHESIS STUDY

ABSTRACT

Gender roles and their representation through media remain a perennially relevant topic in interdisciplinary discourse. Over the last decade, the "femvertising" (feminist advertising) movement has emerged in the global advertising industry, claiming to dismantle traditional stereotypes by positioning women as independent and powerful subjects. This study aims to provide a holistic perspective on how the phenomenon of femvertising is addressed in Turkish academic literature by examining 37 academic articles indexed in the TR Dizin database using the meta-synthesis method.

Research findings are concentrated around three main themes. First, it is observed that the traditional image of women "confined to the domestic sphere" in advertisements has been replaced by a dynamic representation of women who "loom large" in the public arena. Second, the concentration of these advertisements during specific periods, such as March 8th, leads to questions regarding the sincerity of the strategy and gives rise to critiques of "femwashing" and "commodity feminism" in the literature. Third, it is identified that the constructed "new acceptable woman" profile is generally limited to urban, middle-to-upper class women with high purchasing power; thus, empowerment is reduced to individual consumption practices rather than addressing structural issues.

In conclusion, while national literature acknowledges the potential of femvertising campaigns to challenge gender roles, it argues that this situation reproduces a form of "consuming womanhood" aligned with neoliberal market dynamics. Emphasizing that brands must ensure consistency between discourse and corporate action, the study offers recommendations for inclusivity and sectoral diversity in future research.

Keywords: Femvertising, Commodity Feminism, Femwashing, Representation of Women, Meta-Synthesis.

1- GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin medya aracılığıyla temsili, sosyal bilimler literatüründe her dönem güncelliğini koruyan disiplinlerarası bir tartışma alanıdır. Bu tartışma alanı içerisinde medya metinleri, toplumsal cinsiyetin nasıl kurgulandığını ve dolaşıma sokulduğunu görünür kılan başlıca araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Medya metinleri arasında yer alan reklamlar, ürün ve hizmet pazarlayan ticari metinler olmanın yanı sıra ideolojik anlamların ve toplumsal normların yeniden üretildiği kültürel söylem alanları olarak da dikkat çekmektedir. Türkiye özelinde, geleneksel reklam anlatıları uzun yıllar boyunca kadını domestik alana hapsolmuş, ailevi sorumluluklarıyla tanımlanan, pasif ve "fedakâr anne/eş" rolleriyle temsil etmiştir. Ancak son on yılda küresel reklamcılık endüstrisinde yükselen ve "femvertising" (feminist advertising) olarak adlandırılan yeni akım, bu kalıp yargıları yıkarak kadını bağımsız, güçlü, başarılı ve kendi seçimlerini yapan bir özne olarak konumlandırma iddiasını taşımaktadır (Koç ve Tor-Kadıoğlu, 2021).

Femvertising, bir marka aktivizmi stratejisi olarak "kadın güçlenmesini" merkezine alsa da eleştirel yazında pek çok femvertising kampanyasının "emtia feminizmi" çerçevesinde

feminizmin politik içeriğini boşaltarak onu ticari bir değere dönüştürdüğü ileri sürülmektedir. Bu bağlamda güçlenme söylemi, bir yandan ataerkil kalıplara meydan okuyan bir temsil stratejisi olarak sunulurken, diğer yandan neoliberal piyasa mantığıyla uyumlu yeni bir kadınlık idealinin dolaşıma sokulmasına aracılık etmektedir. Türkiye’de özellikle 2018 yılından itibaren ulusal akademik yazında bu kavrama yönelik ilginin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Ulusal yazında yer alan çalışmalar, Orkid, Nike, Dove ve Elidor gibi markaların yerel kampanyalarını göstergebilimsel ve söylemsel yöntemlerle inceleyerek, küresel bir akımın yerel kültürel kodlarla nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır (Kuter, 2024; Çilgöl ve Öymen, 2022). Bu süreçte femvertising, yalnızca bir reklam stratejisi değil, dijital kamusal alana “hashtag feminizmi” ile eklemlenen bir marka aktivizmi pratiği olarak da değerlendirilmektedir (Çilgöl ve Öymen, 2022).

Bu çalışma, TR Dizin veri tabanında yer alan ve doğrudan 'femvertising' anahtar kelimesini odağına alan 37 akademik çalışmanın meta-sentezini yaparak, ulusal femvertising yazınının ışığında Türkiye’de kadın temsiliinin nasıl 'yeniden inşa edildiğini' çözümlemektir. Nitekim ulusal literatürdeki bulgular ışığında reklamlar aracılığıyla sunulan bu yeni imajın, toplumsal dönüşümü bir pazar payı stratejisine indirgerken, aynı zamanda tüketim pratikleri üzerinden meşrulaştırılan yeni bir 'makbul kadın' profili yarattığı ifade edilebilir (Erdoğan, 2022; Korkmaz, 2023). Bu çerçevede araştırma, TR Dizin’deki tam sayım niteliğindeki bu evren üzerinden, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet tartışmalarına ve pazarlama iletişimi yazınına eleştirel ve bütüncül bir perspektif kazandırmayı hedeflemektedir.

2- LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Hegemonik Kadınlıktan Post-Feminizme: Türkiye’de Kadın Temsilinin Dönüşümü

Türkiye’deki reklam anlatısı tarihsel olarak kadını ev içi alana hapsedilmiş, "fedakâr anne" ve "makbul eş" rolleriyle tanımlayan geleneksel hegemonik kadınlık ideolojisi üzerine inşa edilmiştir. Bu geleneksel yapı, kadının başarısını domestik becerileriyle sınırlar ve onu pasif bir özne olarak konumlandırır. Ancak 2010’lu yıllardan itibaren küresel iş dünyasını etkisi altına alan neoliberal dönüşümle, kadının kolektif hak mücadelesinden koparılarak bireysel tercihlerine ve tüketim gücüne odaklanılan bir özneye dönüştürüldüğü görülmektedir. Post-feminist söylem olarak adlandırılan bu yaklaşım, feminizmin "seçim" ve "güçlenme" kavramlarını reklam diline entegre ederek kadını yeniden inşa etmektedir. Ulusal literatürde bu durum, geleneksel muhafazakâr kodların tamamen terk edilmesi yerine, neoliberal "özgürleşme" vaadiyle harmanlanması şeklinde analiz edilmektedir (Dinç Kırılı ve Tan Çakır, 2021; Uğur ve Şahbaz, 2023; Songur ve Yaman, 2024).

2.2. Bir Pazarlama Stratejisi Olarak Femvertising: Emtia Feminizmi ve Femwashing

Markaların feminist değerleri ticari bir 'sos' olarak kullanması, literatürde 'emtia feminizmi' (commodity feminism) kavramıyla açıklanmaktadır (Goldman, Heath ve Smith, 1991). Bu bağlamda, feminizmin politik içeriğinin boşaltılarak yalnızca bir pazarlama enstrümanına dönüştürülmesi, markaların toplumsal dönüşümden ziyade satış odaklı hareket ettiğine dair

güçlü bir şüphe uyandırmaktadır. Reklamcılıkta kadın stereotiplerini dönüştürerek toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlama iddiasıyla ortaya çıkan 'femvertising' stratejisinin samimiyeti, küresel yazında olduğu gibi ulusal yazında da yoğun bir eleştiri konusudur. Özellikle 8 Mart Dünya Kadınlar Günü gibi dönemlerde yoğunlaşan bu reklamlar, markaların yıl genelindeki kurumsal uygulamalarıyla tutarsızlık gösterdiğinde 'femwashing' olarak nitelendirilmekte, dijital mecralarda marka aktivizmi ile fırsatçılık arasındaki o ince çizgide konumlanmaktadır (Çilgil ve Öymen, 2022).

2.3. Yeni "Makbul Kadın": Bireysel Güçlenme ve Tüketim Odaklılık

Ulusal yazındaki sentez çalışmaları, femvertising reklamlarında sunulan yeni kadın imgesinin belirli bir sosyo-ekonomik sınıfa işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Reklamlarda inşa edilen bu "yeni makbul kadın", kentli, eğitilmiş, teknolojiye hâkim ve yüksek satın alma gücüne sahip bir profildir. Kadın temsiliindeki bu dönüşümün reklamlara yansımalarının en çarpıcı örneklerinden biri hijyenik ped ürünleri sektöründe görülmektedir. Eskinin "çekingen ve sızıntı korkusu yaşayan" kadınları günümüzde "kamusal alanda devleşen ve cesurca hareket eden" bireyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Korkmaz, 2023; Kuter, 2024). Ancak bu güçlenme anlatısı, yapısal sorunlara (eşit işe eşit ücret, eğitim hakkı vb.) değinmekten ziyade, kadının "kendine güvenini" markalı ürün tüketimiyle eşleştirmektedir.

Ulusal yazındaki 37 makalenin ortaklaştığı nokta, bu reklamların toplumsal cinsiyet kalıplarını esnetme gücü olsa da özünde neoliberal piyasa dinamikleriyle uyumlu yeni bir "başarılı kadın" normu yarattığıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Deseni ve Kapsamı

Bu çalışma, Türkiye'deki akademik yazında femvertising olgusunun nasıl ele alındığını bütüncül bir perspektifle ortaya koymak amacıyla tasarlanmış bir nitel içerik analizi ve meta-sentez çalışmasıdır. Araştırma, nicel göstergeler üzerinden bir haritalama yapmanın ötesinde, literatürde üretilen söylemleri ve tematik örüntüleri anlamaya odaklanmaktadır. Çalışmanın kapsamını, TÜBİTAK ULAKBİM bünyesindeki TR Dizin veri tabanında yer alan akademik makaleler oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Süreci ve Örneklem

Veri toplama aşamasında, TR Dizin veri tabanında "tüm alanlarda" "femvertising" anahtar kelimesi kullanılarak bir tarama gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı Aralık ayı itibarıyla yapılan bu tarama sonucunda toplam 37 akademik makaleye ulaşılmıştır ve tüm makaleler veri setine dahil edilmiştir.

3.3. Analize Dahil Edilen Çalışmaların Tanımlayıcı Özellikleri

İncelenen 37 makale, Türkiye'deki femvertising yazınının 2018 yılından (İnceoğlu ve Onaylı-Şengül, 2018) başlayarak sorgunun yapıldığı 2024 Aralık tarihine kadar uzanan gelişimini

yansıtmaktadır. Çizge 1, meta-senteze dahil edilen bu evrenin metodolojik ve tematik dağılımını sunmaktadır.

Çizelge 1: Araştırma Evreninin Metodolojik ve Tematik Dağılımını

Değişken	Kategori ve Eğilim	Öne Çıkan Çalışmalar (Örneklemden Seçkiler)
Metodoloji	Nitel Yaklaşımlar: Göstergebilimsel (Semiyotik) analiz ve eleştirel söylem analizi literatürde baskındır.	(İnceoğlu ve Onaylı-Şengül, 2018; Ünlükaya, 2021; Toksarı ve Aydar, 2022; Arı, 2024; Kuter, 2024; Döker, 2025)
	Nicel Yaklaşımlar: Tüketici algısı, satın alma niyeti ve marka savunuculuğunu ölçen anket/SEM çalışmaları son yıllarda artış göstermiştir.	(Erdoğan, 2022; Levi ve Turfanda, 2023; Özata, Erol ve Tanyolu, 2023; Kartal ve Sarioğlu, 2025; Yazıcı ve Ankara, 2025)
İncelenen Markalar	Spor giyim, hijyenik ped, kişisel bakım ve otomotiv sektörleri temel analiz birimleridir.	(Nike; Orkid; Dove; Elidor; Selpak; THY; Dardanel; Atasay; Migros; Selpak)
Tematik Odak	Stratejik Analiz: 8 Mart reklamları, hashtag feminizmi ve marka aktivizmi tartışılmaktadır.	(Aydın ve Aydın, 2021; Çiligül ve Öymen, 2022; Yıldız, 2022; Omerakı Çekirdekci, 2025; Sert ve ark., 2025)
	Eleştirel Analiz: Post-feminizm, emtia feminizmi, beden politikaları ve samimiyet (femwashing) sorgulanmaktadır.	(Dabak Özdemir, 2021; Dinç Kırılı ve Tan Çakır, 2021; Mustafa ve Ozay, 2022; Korkmaz, 2023; Adalı, 2023)

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

TR Dizin veri tabanında yer alan 37 makalenin meta-sentezi sonucunda, ulusal femvertising yazınının üç ana tema üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, reklamda kadın temsiliindeki görsel kırılma, stratejik bir gerilim olarak samimiyet sorgulaması ve neoliberal bir inşa olarak "yeni makbul kadın" profilidir.

4.1. Temsildeki Görsel Kırılma: Pasiflikten Kamusal Güce

İncelenen çalışmaların büyük bir çoğunluğu, femvertising ile birlikte kadın temsiliinde radikal bir görsel değişim yaşandığını ortaya koymaktadır. En çarpıcı örneklerden birisi tabu ürün kabul edilen hijyenik ped reklamlarında yaşanmıştır. Geleneksel reklamlardaki "domestik alana hapsolmuş ve sızıntı korkusu yaşayan" kadın imgesi femvertising kampanyalarında "kamusal alanda devleşen, dinamik ve cesur" kadın imgesine dönüşmüştür (Kuter, 2024). Özellikle spor giyim ve kişisel bakım markalarının kampanyalarında kadın, sadece izlenen bir nesne değil, kendi hayatının kontrolünü eline alan, fiziksel ve zihinsel gücüyle ön plana çıkan bir özne olarak inşa edilmektedir. Bu dönüşüm, kadın karakterlerin seslerinin daha fazla duyulduğu ve

toplumsal cinsiyet kalıplarına meydan okuyan bir anlatı yapısını beraberinde getirmektedir (Koç ve Tor-Kadioğlu, 2021; Çilgöl ve Öymen, 2022).

4.2. Stratejik Gerilim: 8 Mart Odaklılık ve "Femwashing" Eleştirisi

Ulusal yazındaki en güçlü eleştirel bulgulardan biri, femvertising uygulamalarının zamansal kısıtlılığdır. Analiz edilen makaleler, kadın odaklı reklamların büyük oranda 8 Mart Dünya Kadınlar Günü döneminde yoğunlaştığını ve bu durumun stratejiyi bir çeşit "pazarlama festivaline" dönüştürdüğünü vurgulamaktadır (Adalı Aydın ve Aydın, 2021; Çilgöl ve Öymen, 2022). Bu dönemsel duyarlılık, literatürde "femwashing" tartışmalarını tetiklemekte; markaların söylem ile eylem (şirket içi eşitlik politikaları vb.) arasındaki tutarsızlıkları eleştiri konusu olmaktadır (Dabak Özdemir, 2021). Nitekim, feminizmin politik bir mücadeleden ziyade ticari bir meta haline getirilmesi (emtia feminizmi), bu reklamların toplumsal dönüşüm iddiasını zayıflatmaktadır (Dinç Kırılı ve Tan Çakır, 2021).

4.3. Yeni "Makbul Kadın": Neoliberal Güçlenme ve Sınıfsal Sınırlar

Meta-sentez sonucunda elde edilen en çarpıcı bulgu, femvertising aracılığıyla inşa edilen yeni kadın profilinin ideolojik sınırlarıdır. Reklamlar aracılığıyla sunulan "güçlü kadın" imgesi, yapısal eşitsizlikleri (eğitim, istihdam, ücret adaletsizliği) görünmez kılmakta ve özgürleşmeyi bireysel bir "kendine güven" ve "tüketim" pratiğine indirgemektedir (Mustafa ve Ozay, 2022). Bu süreçte meşrulaştırılan yeni "makbul kadın" profili, genellikle kentli, orta-üst sınıf, eğitilmiş ve yüksek satın alma gücüne sahip kadınlarla sınırlı kalmaktadır (Korkmaz, 2023; Erdoğan, 2022). Sonuç olarak ulusal yazın, femvertising'in toplumsal cinsiyet rollerini esnetme potansiyeli taşıdığını kabul etmekle birlikte, bu durumun neoliberal piyasa dinamikleriyle uyumlu, çatışmasız ve "tüketen bir kadınlık" formunu yeniden ürettiğini savunmaktadır (Mustafa ve Ozay, 2022; Korkmaz, 2023).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, 2018-2024 yılları arasında TR Dizin veri tabanında yayımlanmış 38 akademik makaleyi meta-sentez yöntemiyle inceleyerek, Türkiye'deki femvertising yazınının gelişimini ve kadın temsilindeki dönüşümü çözümlemiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen temel çıkarımlar ve gelecek çalışmalar için öneriler aşağıda sunulmuştur:

5.1. Akademik Yazının Olgunlaşması ve Metodolojik Dönüşüm

Ulusal yazın, başlangıçta femvertising olgusunu daha çok "reklamda kadın imgesi" üzerinden betimsel ve göstergebilimsel yöntemlerle ele alırken (İnceoğlu ve Onaylı-Şengül, 2018), son yıllarda tüketici psikolojisi, marka savunuculuğu ve dijital aktivizm gibi daha karmaşık ve nicel boyutlara evrilmiştir (Altunışık ve ark., 2023; Levi ve Turfanda, 2023). Bu durum, konunun Türkiye'deki pazarlama ve iletişim literatüründe kalıcı bir çalışma alanı haline geldiğini göstermektedir.

5.2. Görünürlük ile Araçsallaştırma Arasındaki Paradoks

Sentezlenen çalışmaların ortak bulgusu, femvertising'in geleneksel "pasif kadın" temsilini kırarak kadını kamusal alanda güçlü bir özne olarak konumlandırdığıdır (Kuter, 2024; Çiligül ve Öymen, 2022). Ancak bu "görünürlük" artışı, beraberinde feminizmin ticari bir meta haline getirilmesi ve politik gücünün nötralize edilmesi riskini de taşımaktadır (Dinç Kırılı ve Tan Çakır, 2021). Türkiye'deki reklamlar, kadın özgürleşmesini yapısal sorunlardan ziyade bireysel güçlenme ve tüketim tercihleri üzerinden tanımlayarak, neoliberal piyasa dinamikleriyle uyumlu yeni bir "makbul kadın" inşasına hizmet etmektedir (Korkmaz, 2023; Mustafa ve Ozay, 2022).

5.3. Markalar İçin Samimiyet ve Süreklilik İhtiyacı

Literatürdeki "femwashing" tartışmaları, markaların sadece 8 Mart gibi özel günlerde değil (Adalı Aydın ve Aydın, 2021), yılın genelinde toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen tutarlı politikalar izlemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tüketicilerin marka aktivizmine yönelik şüpheli yaklaşımı, reklam söylemi ile şirket içi uygulamaların (eşit işe eşit ücret, temsil adaleti vb.) örtüşmesini zorunlu kılmaktadır (Dabak Özdemir, 2021; Çiligül ve Öymen, 2022).

5.4. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Kapsayıcılık: Mevcut 37 makale büyük oranda kentli ve orta sınıf kadın temsiline odaklanmıştır. Gelecek çalışmalarda alt sosyo-ekonomik grupların, kırsal kesimdeki kadınların ve farklı yaş gruplarının femvertising algısı incelenmelidir.

Erkeklerin Bakış Açısı: Femvertising'in sadece kadınlar üzerindeki değil, erkek tüketicilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tutumları üzerindeki etkisi ampirik olarak araştırılmalıdır.

Sektörel Çeşitlilik: Hijyen ve spor giyim dışındaki (otomotiv, teknoloji, finans vb.) sektörlerin femvertising stratejileri ve bu alanlardaki kadın temsilleri üzerine daha fazla yoğunlaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adalı Aydın, G. ve Aydın, Ş. (2021). 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü Temalı Reklamlarda Femvertising Stratejisinin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, (61), 1-32.

Adalı, G. (2023). "Femvertising" Bir Devrim mi Yoksa Pazarlama Stratejisi mi? Sistematik Bir Analiz. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(2), 62-74.

Arı, İ. (2024). Femvertising Reklam Stratejisi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Kavramı: Elidor Reklamlarının Göstergebilimsel Analizi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 669-684.

Aydın Ünal, D. (2024). Mapping the Femvertising Landscape: A Systematic Literature Review. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 7(4), 465-489.

Çiligül, B. ve Öymen, G. (2022). Dijital Marka Aktivizminde Hashtag Feminizmi Kavramı: 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Femvertising Stratejileri Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(22), 341-367.

Dabak Özdemir, B. (2021). Kadın Odaklı Reklamcılığa Feminist Bir Eleştiri: Dove "Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde" Örneği. Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 8(1), 185-208.

Dinç Kırılı, E. S. ve Tan Çakır, N. (2021). Postfeminist Bir Pazarlama Stratejisi Olarak Femvertising: Nike, Molped ve Elidor Reklamları Örneği. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, (38), 364-385.

Döker, G. (2025). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Femvertising Reklamlarda Kadınlığın Yeniden Üretimi: Orkid Ultra İlk ve Son Reklam Filmi Göstergebilimsel Analizi. İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 5(2), 405-426.

Erdoğan, Z. (2022). Reklam İçerik Boyutlarının Feminist Reklam Değerine Yönelik Kadınlar Üzerindeki Etkisi. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 4(8), 110-144.

Goldman, Robert; Heath, Deborah; Smith, Sharon L. (1991). "Commodity feminism". Critical Studies in Mass Communication. 8 (3): 333–351. doi:10.1080/15295039109366801.

İnceoğlu, İ. ve Onaylı-Şengül, G. (2018). Bir Femvertising Örneği olarak Nike Bizi Böyle Bilin Reklam Filmine Eleştirel Bakış. Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 1(2), 20-36.

Kartal, B. ve Sarioğlu, S. (2025). Tüketici Yaşam Tarzının Feminist Reklam Algısına Etkisi: Yapısal Eşitlik Modellemesi. Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 127-142.

Koç, E. ve Tor-Kadioğlu, C. (2021). Cinsiyet Eşitliği Kültürüyle Femvertising Akımının Değerlendirilmesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(4), 2273-2284.

Korkmaz, M. Z. (2023). Beden Olumlama Kampanyaları: Z Kuşağının Yaklaşımına Dair Bir Odak Grup Çalışması. Sosyal Mucit Academic Review, 4(1), 1-20.

Kuter, D. (2024). Femvertising of Sportswear Brands: Semiotic Analysis of YouTube Campaigns. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (41), 104-128.

Levi, E. ve Turfanda, S. (2023). Sosyal Medya Kullanıcılarının Kadını Güçlendiren Reklamlara Yönelik Tutumu Üzerine Bir İçerik Analizi. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 37-55.

Mustafa, S. N. ve Ozay, S. (2022). Makbul Türk Kadını Postfeminizmle Harmanlamak: Televizyon Reklamlarındaki Hegemonik Türk Kadınlığının Söylem Analizi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 10(2), 770-797.

Omerakı Çekirdekci, Ş. (2025). Co-Brand Activism: Girls' Empowerment in Sports. Fisceconomia, 9(2), 1039-1054.

Özata, F. Z., Erol, F. ve Tanyolu, S. (2023). Femvertising Uygulamalarının Tüketici Tutum ve Davranış Niyetlerine Etkisi: Kendini Feminist Tanımlamanın Düzenleyici Rolü. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, (44), 46-72.

Sert, N. Y., Ergin, T. Ç., Yılmaz, E. ve Kopuz, S. (2025). Femvertising as a Brand Activism Tool: An Analysis of the Film Barbie. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (43), 191-214.

Songur, A. ve Yaman, D. (2024). The Concept of Gender and Representation of Women in Advertisements. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 303-326.

Toksarı, M. ve Aydar, A. F. (2022). Kurumların Reklam Stratejilerinde Femvertising Kavramının Rolü: Türk Hava Yolları'nın 8 Mart 2021 Tarihinde Dünya Kadınlar Günü İçin Yayınlamış Olduğu Reklamın Göstergebilimsel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi. Intermedia International E-journal, 9(16), 97-119.

Uğur, H. ve Şahbaz, A. (2023). Femvertising Pazarlama Yaklaşımı Çerçevesinde Cinsiyet İçerik Farklılıkları Konu Edinen Koton “Şimdi Herkese Saygı Moda” Reklam Kampanyasına Yönelik Nitel Bir Çalışma. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi, 7(2), 67-87.

Ünlükaya, A. (2021). Kadın Odaklı Reklamcılıkta (Femvertising) Sunulan Postfeminist Söylemler: L'oreal Paris - "This Is An Ad For Men" Reklam Afişlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 1-19.

Yazıcı, B. ve Ankara, A. (2025). Kadın Odaklı Reklamcılığın (Femvertising) Marka İmajına Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 28(2), 517-538.

Yıldız, S. (2022). Duyarlılık mı? Duyar Kasma mı? Marka Aktivizmine Yönelik Tepkilerin Kullanıcı İçerikleri Üzerinden Değerlendirilmesi. Etkileşim, (10), 156-185.

**SAĞLIK HİZMETLERİNİN FİNANSMANINDA ALTERNATİF MODELLER VE
POLİTİKA SEÇENEKLERİ: KARMA SİSTEMLER ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Doç. Dr. Şahin KARABULUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
sahin-karabulut@hotmail.com - 0000-0001-7955-6404

Bilim Uzmanı, Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
fbabuyukkarakurt@gmail.com - 0009-0004-3499-5648

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin finansmanı, sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliği, hizmete erişim ve finansal risk koruması açısından kritik öneme sahiptir. Günümüzde ülkelerin büyük çoğunluğu, yalnızca kamusal ya da yalnızca özel finansmana dayalı modeller yerine, farklı finansman kaynaklarının birlikte kullanıldığı karma sistemleri benimsemektedir. Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmetlerinin finansmanında kullanılan alternatif modelleri incelemek ve karma sistemlerin politika seçenekleri açısından sunduğu avantaj ve sınırlılıkları değerlendirmektir. Çalışmada vergilere dayalı finansman, zorunlu sağlık sigortası, cepten yapılan harcamalar ve özel sigorta mekanizmaları gibi temel finansman araçları karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ayrıca kullanıcı katkıları ve tamamlayıcı finansman yöntemlerinin sağlık hizmetlerine erişim, mali sürdürülebilirlik ve eşitlik üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Bulgular, karma finansman modellerinin risk paylaşımını genişleterek finansal koruma sağlama potansiyeline sahip olduğunu, ancak etkin politika tasarımı yapılmadığında gelir grupları arasında eşitsizlikleri artırabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, sağlık sistemlerinde finansman yapısının ülke koşullarına uygun şekilde planlanması, kamu-özel dengesi kurulması ve kırılgan grupların korunmasına yönelik politika araçlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çalışma, sağlık politikası yapımcıları ve araştırmacılar için finansman modellerinin değerlendirilmesine yönelik kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Sağlık finansmanı, karma finansman modeli, sağlık politikası.

**ALTERNATIVE MODELS AND POLICY OPTIONS IN HEALTH CARE
FINANCING: AN EVALUATION OF MIXED SYSTEMS**

Doç. Dr. Şahin KARABULUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
sahin-karabulut@hotmail.com - 0000-0001-7955-6404

Bilim Uzmanı, Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
fbabuyukkarakurt@gmail.com - 0009-0004-3499-5648

ABSTRACT

Health care financing plays a crucial role in ensuring the sustainability of health systems, equitable access to services, and financial risk protection. Today, most countries adopt mixed financing systems that combine multiple funding sources rather than relying solely on public or private mechanisms. The aim of this study is to examine alternative health care financing models and evaluate the advantages and limitations of mixed systems in terms of policy options. The study comparatively analyzes key financing mechanisms, including tax-based funding, compulsory health insurance, out-of-pocket payments, and private insurance schemes. In addition, the effects of cost-sharing mechanisms and complementary financing methods on access to health services, financial sustainability, and equity are discussed. The findings indicate that mixed financing models have the potential to enhance financial protection by expanding risk pooling; however, they may also increase inequalities among income groups if not supported by effective policy design. Consequently, it is emphasized that financing structures should be planned according to country-specific conditions, a balanced public–private mix should be established, and policy tools should be developed to protect vulnerable populations. This study aims to provide a conceptual framework for policymakers and researchers to evaluate health care financing models and policy alternatives.

Keywords: Health care financing, mixed financing model, health policy.

1. Giriş

Sağlık hizmetleri modern devletlerin en temel sosyal politika alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sağlık hizmetlerinin etkili, erişilebilir ve sürdürülebilir biçimde sunulabilmesi büyük ölçüde bu hizmetlerin finansman yapısına bağlıdır. Sağlık hizmetlerinin finansmanı yalnızca sağlık sistemlerinin işleyişi açısından değil aynı zamanda toplumların ekonomik ve sosyal refahı açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin finansman yöntemleri sağlık politikalarının en önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Sağlık harcamaları çoğu zaman yalnızca bir tüketim kalemi olarak görülse de aslında önemli bir yatırım niteliği taşımaktadır. Sağlık alanına yapılan yatırımlar bireylerin yaşam kalitesini artırmakta, iş gücü verimliliğini yükseltmekte ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Sağlıklı bireylerin üretim süreçlerine daha etkin katılması, iş gücü kayıplarının azalması ve üretkenliğin artması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Kocadabak, 2021).

Son yıllarda sağlık harcamalarında yaşanan artış, nüfusun yaşlanması, kronik hastalıkların yaygınlaşması ve sağlık teknolojilerindeki gelişmeler sağlık sistemleri üzerinde ciddi mali baskılar oluşturmaktadır. Bu durum sağlık hizmetlerinin finansman modellerinin yeniden değerlendirilmesini ve alternatif finansman yöntemlerinin geliştirilmesini gerekli hale getirmiştir. Günümüzde sağlık sistemlerinin büyük çoğunluğu kamu ve özel sektör kaynaklarının birlikte kullanıldığı karma finansman yapıları üzerinden işlemektedir (Mutlu & Işık, 2012).

Bu çalışmanın amacı sağlık hizmetlerinin finansmanında kullanılan temel yöntemleri incelemek ve kamusal ve özel finansman araçlarının birlikte kullanıldığı karma finansman modellerini değerlendirmektir. Çalışmada sağlık hizmetlerinin finansman kaynakları kamusal ve özel finansman yöntemleri çerçevesinde ele alınmakta ve bu modellerin sağlık sistemleri üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

2. Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Ekonomik Önemi

Sağlık hizmetlerinin finansmanı, sağlık hizmetlerinin sunulması için gerekli mali kaynakların oluşturulması, bu kaynakların toplanması ve sağlık hizmeti sunucularına aktarılması süreçlerini kapsayan geniş kapsamlı bir kavramdır. Sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliği büyük ölçüde finansman mekanizmalarının etkinliğine bağlıdır (Orhaner, 2006).

Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Sağlıklı bireyler üretim süreçlerine daha etkin katılmakta ve iş gücü verimliliği artmaktadır. Bunun yanı sıra sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar yaşam süresini uzatmakta ve toplumların refah düzeyini artırmaktadır (Kocadabak, 2021).

Sağlık hizmetlerinin finansmanı ülkelerin ekonomik yapısına, sosyal politika tercihlerine ve sağlık sistemi modellerine göre farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde sağlık hizmetleri büyük ölçüde kamu bütçesi aracılığıyla finanse edilirken bazı ülkelerde özel sağlık sigortaları ve bireysel ödemeler daha önemli bir rol oynamaktadır (Mutlu & Işık, 2012).

Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin finansmanında kullanılan modeller yalnızca ekonomik bir tercih değil aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Sağlık sistemlerinin temel amacı toplumun tüm kesimlerinin sağlık hizmetlerine eşit ve adil biçimde erişebilmesini sağlamaktır (Korkmaz & Aydın, 2019).

3. Sağlık Hizmetlerinin Finansman Kaynakları

Sağlık hizmetlerinin finansmanı genel olarak iki temel kategori altında incelenmektedir:

- Kamusal finansman yöntemleri
- Özel finansman yöntemleri

Birçok ülkede bu iki finansman yöntemi birlikte kullanılmakta ve sağlık sistemleri karma finansman yapıları üzerinden işlemektedir (Mutlu & Işık, 2012).

3.1. Kamusal Finansman Yöntemi

Kamusal finansman yöntemi, sağlık hizmetlerinin devlet tarafından organize edilen finansman kaynakları aracılığıyla karşılanmasını ifade etmektedir. Bu modelde sağlık hizmetlerinin maliyeti büyük ölçüde vergi gelirleri ve sosyal güvenlik primleri gibi kamu kaynakları aracılığıyla karşılanmaktadır.

Kamusal finansman sistemleri özellikle sosyal refah devleti anlayışının güçlü olduğu ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Bu sistemlerde sağlık hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine sunulması ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Sargutan, 1996).

Kamusal finansman kapsamında başlıca üç finansman aracı bulunmaktadır:

- Vergiler
- Harçlar
- Zorunlu sağlık sigortası

3.1.1. Vergiler

Vergiler sağlık hizmetlerinin finansmanında en yaygın kullanılan kamu gelirleri arasında yer almaktadır. Devletler sağlık hizmetlerinin finansmanı için genel bütçe gelirlerinden önemli miktarda kaynak ayırmaktadır. Bu kaynaklar çoğunlukla gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi gibi çeşitli vergi türlerinden elde edilmektedir.

Vergiye dayalı finansman sistemi özellikle ulusal sağlık sistemi modelini benimseyen ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Bu modelde sağlık hizmetleri devlet bütçesi aracılığıyla finanse edilmekte ve sağlık hizmetleri tüm vatandaşlara sunulmaktadır (Orhaner, 2006).

3.1.2. Harçlar

Harçlar, sağlık hizmetlerinden yararlanan bireylerden belirli hizmetler karşılığında alınan ücretleri ifade etmektedir. Harç uygulamaları genellikle sağlık hizmetlerinin maliyetinin bir kısmını karşılamak ve sağlık hizmetlerinin gereksiz kullanımını azaltmak amacıyla uygulanmaktadır.

Ancak yüksek harç uygulamaları sağlık hizmetlerine erişimi olumsuz etkileyebileceğinden bu uygulamanın dikkatli şekilde planlanması gerekmektedir (Mutlu & Işık, 2012).

3.1.3. Zorunlu Sağlık Sigortası

Zorunlu sağlık sigortası sistemi çalışanlar ve işverenler tarafından ödenen primlere dayalı bir finansman modelidir. Bu sistemde primler merkezi bir fonda toplanmakta ve sağlık hizmetlerinin finansmanında kullanılmaktadır.

Bu modelde sağlık harcamalarının maliyeti toplumun geniş kesimleri arasında paylaştırılmakta ve bireylerin sağlık harcamaları karşısında finansal risklere karşı korunması sağlanmaktadır (Çoban, 2009).

4. Özel Finansman Yöntemi

Özel finansman yöntemi sağlık hizmetlerinin bireyler veya özel kuruluşlar tarafından finanse edilmesini ifade etmektedir. Bu yöntem çoğunlukla kamu finansmanının yetersiz kaldığı durumlarda tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.

Özel finansman kapsamında aşağıdaki yöntemler yer almaktadır:

- Bireysel ödemeler
- Doğrudan cepten ödemeler
- Kullanıcı katkıları
- Gayri resmi ödemeler

4.1. Bireysel Ödemeler

Bireysel ödemeler bireylerin sağlık hizmetlerini herhangi bir sigorta sistemi olmadan doğrudan kendi bütçelerinden karşılmasını ifade etmektedir. Bu ödeme türü özellikle özel sağlık kuruluşlarında sunulan hizmetlerde yaygın olarak görölmektedir.

Bireysel ödemelerin yüksek olduğu sağlık sistemlerinde sağlık hizmetlerine erişimde gelir eşitsizlikleri ortaya çıkabilmektedir (Mutlu & Işık, 2012).

4.2. Doğrudan Cepten Ödemeler

Doğrudan cepten ödemeler bireylerin sağlık hizmeti aldığı anda hizmet bedelini doğrudan ödemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür ödemeler özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Cepten ödemelerin yüksek olması bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sınırlayabilmekte ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliklere neden olabilmektedir (Çoban, 2009).

4.3. Kullanıcı Katkıları

Kullanıcı katkıları sağlık sigortası kapsamında olan bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanırken belirli bir miktarda katkı payı ödemesi şeklinde uygulanan bir finansman yöntemidir.

Bu uygulamanın temel amacı sağlık hizmetlerinin gereksiz kullanımını azaltmak ve sağlık sistemine ek finansman sağlamaktır. Bununla birlikte kullanıcı katkılarının düşük gelirli bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği de belirtilmektedir (Korkmaz & Aydın, 2019).

4.4. Gayri Resmi Ödemeler

Gayri resmi ödemeler sağlık hizmeti sunucularına resmi sistem dışında yapılan ödemeleri ifade etmektedir. Bu tür ödemeler sağlık sisteminde şeffaflık sorunlarına yol açmakta ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikleri artırabilmektedir (Çoban, 2009).

5. Sağlık Hizmetlerinde Karma Finansman Modelleri

Günümüzde sağlık sistemlerinin büyük çoğunluğu karma finansman modelleri üzerinden işlemektedir. Karma finansman sistemleri kamu ve özel finansman kaynaklarının birlikte kullanıldığı yapılardır.

Bu sistemler sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini artırmakta ve sağlık sistemlerine daha fazla kaynak sağlanmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte karma finansman modellerinin etkin biçimde uygulanabilmesi için kamu ve özel sektör arasında dengeli bir finansman yapısının oluşturulması gerekmektedir (Roemer, 1971).

6. Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin finansman yapısı uzun yıllar boyunca farklı sosyal güvenlik kurumları tarafından yürütülmüştür. Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı gibi kurumlar kendi sigortalılarına sağlık hizmeti sunmuş ve bu durum sağlık sisteminde parçalı bir yapının oluşmasına neden olmuştur (Sargutan, 1996).

Ayrıca sağlık hizmetlerine erişimde gelir düzeyine bağlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözülmesi amacıyla çeşitli sağlık politikaları geliştirilmiş ve sosyal güvencesi

bulunmayan bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için farklı sosyal destek programları uygulanmıştır (Akdağ, 2009).

7. Sonuç

Sağlık hizmetlerinin finansmanı sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip bir politika alanıdır. Artan sağlık harcamaları ve sağlık hizmetlerine olan talebin sürekli yükselmesi sağlık sistemlerinde yeni finansman modellerinin geliştirilmesini gerekli hale getirmektedir.

Kamusal finansman yöntemleri sağlık hizmetlerine eşit erişim sağlanması açısından önemli avantajlar sunarken özel finansman yöntemleri sağlık sistemine ek kaynak sağlamaktadır. Bu nedenle günümüzde sağlık sistemleri büyük ölçüde kamu ve özel finansman kaynaklarının birlikte kullanıldığı karma finansman modellerine dayanmaktadır.

Sağlık politikalarının temel amacı sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve toplumun tüm kesimlerinin sağlık hizmetlerine eşit şekilde erişebilmesini mümkün kılmaktır. Bu nedenle sağlık finansmanı politikalarının sosyal adalet ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akdağ, R. (2009). Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programı değerlendirme raporu. Sağlık Bakanlığı.
- Çoban, M. (2009). Sağlık hizmetlerinin finansmanı. Nobel Yayınları.
- Kocadabak, Y. (2021). Kriz ve salgın dönemlerinde sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. Sağlık Ekonomisi ve Politikaları Dergisi, 6(2), 45–62.
- Korkmaz, S., & Aydın, B. (2019). Sağlık hizmetlerinde kamusal mallar ve finansman modelleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19(44), 85–102.
- Mutlu, A., & Işık, A. (2012). Sağlık ekonomisine giriş. Ekin Yayınları.
- Orhaner, E. (2006). Türkiye’de sağlık hizmetleri finansmanı ve genel sağlık sigortası. Gazi Kitabevi.
- Roemer, M. (1971). National health systems of the world. Oxford University Press.
- Sargutan, A. (1996). Türk sağlık politikası. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KARŞILAŞTIRILMASI: BİYOPSİKOSOSYAL YAKLAŞIM PERSPEKTİFİ

Doç. Dr. Şahin KARABULUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
sahin-karabulut@hotmail.com - 0000-0001-7955-6404

Bilim Uzmanı, Mine KARANUH

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
mine_altintas88@hotmail.com – 0009-0003-3656-2224

ÖZET

Sağlık ve hastalık kavramları, tarihsel süreç içerisinde yalnızca biyolojik temelli yaklaşımlarla değil, psikolojik ve sosyal boyutları da içeren çok yönlü modellerle açıklanmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, sağlık ve hastalık kavramlarını kavramsal çerçevede karşılaştırmak ve biyopsikososyal yaklaşım perspektifinden aralarındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada öncelikle sağlığın tanımı, ölçütleri ve sosyal belirleyicileri ele alınmış; ardından hastalık kavramı, türleri, etiyoloji ve patogeneze süreçleri ile genetik ve çevresel faktörlerin rolü incelenmiştir. Ayrıca sağlık–hastalık sürekliliği yaklaşımı çerçevesinde iki kavram arasındaki dinamik ilişki değerlendirilmiş ve psikososyal boyutların birey ve toplum sağlığı üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Araştırma, sağlık ve hastalığın birbirine zıt iki durumdan ziyade aynı süreklilik üzerinde yer alan, çok boyutlu ve etkileşimsel süreçler olduğunu ortaya koymaktadır. Biyopsikososyal modelin, bireyin sağlık durumunu anlamada daha bütüncül bir yaklaşım sunduğu ve sağlık hizmetlerinin planlanması ile sağlık politikalarının geliştirilmesinde önemli katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda sağlık sistemlerinin yalnızca hastalık tedavisine odaklanmasının yetersiz olduğu, koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Hastalık, Biyopsikososyal Model.

**COMPARISON OF HEALTH AND DISEASE CONCEPTS WITHIN A
CONCEPTUAL FRAMEWORK: A BIOPSYCHOSOCIAL PERSPECTIVE**

Doç. Dr. Şahin KARABULUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
sahin-karabulut@hotmail.com - 0000-0001-7955-6404

Bilim Uzmanı, Mine KARANUH

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
mine_altintas88@hotmail.com - 0000-0000-0000-0000

ABSTRACT

The concepts of health and disease have historically been explained not only through biological approaches but also through multidimensional models that incorporate psychological and social components. The aim of this study is to compare the concepts of health and disease within a conceptual framework and to examine their relationship from a biopsychosocial perspective. The study first addresses the definition of health, its indicators, and social determinants, followed by an analysis of the concept of disease, including its classifications, etiology, pathogenesis, and the roles of genetic and environmental factors. Furthermore, the dynamic relationship between health and disease is evaluated within the framework of the health–disease continuum, and the psychosocial dimensions affecting individual and community health are discussed. The findings suggest that health and disease are not opposing states but rather interconnected, multidimensional processes located along the same continuum. The biopsychosocial model provides a more holistic understanding of an individual’s health status and offers significant contributions to healthcare planning and health policy development. In this context, focusing solely on disease treatment within health systems is considered insufficient, and the importance of strengthening preventive and health-promoting services is emphasized.

Keywords: Health, Disease, Biopsychosocial Model.

1. Giriş

Sağlık ve hastalık kavramları, insan yaşamının niteliğini belirleyen en temel unsurlar arasında yer almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde sağlık, yalnızca hastalığın yokluğu olarak değil; bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık tanımı ile birlikte sağlık literatüründe yaygın kabul görmüştür (DSÖ).

Modern sağlık bilimleri, sağlık ve hastalık kavramlarının yalnızca biyolojik faktörlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bireyin genetik özellikleri, psikolojik durumu ve sosyal çevresi sağlık durumunu belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle sağlık bilimlerinde giderek daha fazla kabul gören yaklaşım, sağlık ve hastalık süreçlerini çok boyutlu olarak ele alan biyopsikososyal modeldir (Engel, 1977).

Biyopsikososyal model, sağlık durumunun biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimi sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Bu model sayesinde sağlık ve hastalık süreçleri daha kapsamlı bir perspektiften ele alınabilmektedir. Sağlık ve hastalık kavramlarının bu bütüncül çerçevede değerlendirilmesi, sağlık politikalarının geliştirilmesi ve sağlık hizmetlerinin planlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sağlık ve hastalık kavramlarını kavramsal bir çerçevede karşılaştırarak biyopsikososyal yaklaşım perspektifinden değerlendirmektir.

2. Sağlığın Tanımı ve Ölçütleri

Sağlık kavramı tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık, yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmaması değil, aynı zamanda fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan tam bir iyilik halidir (World Health Organization, 1948).

Bu tanım, sağlığın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlığın değerlendirilmesinde fiziksel, zihinsel ve sosyal boyutlar birlikte ele alınmaktadır. Fiziksel sağlık, bireyin biyolojik ve fizyolojik işlevlerinin normal şekilde çalışmasını ifade ederken; zihinsel sağlık bireyin psikolojik iyi oluşunu ifade etmektedir. Sosyal sağlık ise bireyin toplumla uyumlu ilişkiler kurabilme ve sosyal rollerini yerine getirebilme kapasitesini ifade etmektedir (Kılıç, 2018; Özdemir, 2019).

Sağlık ölçütleri genellikle biyometrik ölçümler, sağlık anketleri ve klinik veriler aracılığıyla belirlenmektedir. Bu ölçümler bireylerin sağlık durumlarının değerlendirilmesinde ve toplum sağlığı politikalarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Miller, 2014).

2.1. Sağlığın Biyopsikososyal Modeli

Biyopsikososyal model, sağlık ve hastalık süreçlerini açıklamada kullanılan önemli teorik yaklaşımlardan biridir. Bu model, bireyin sağlık durumunun yalnızca biyolojik faktörlerden değil; psikolojik ve sosyal faktörlerden de etkilendiğini savunmaktadır (Engel, 1977).

Biyolojik faktörler genetik yapı, fizyolojik mekanizmalar ve biyokimyasal süreçleri kapsamaktadır. Örneğin bazı genetik mutasyonlar bireylerin belirli hastalıklara karşı daha duyarlı olmasına neden olabilmektedir (Smith, 2019).

Psikolojik faktörler ise bireyin stres düzeyi, duygusal durumları ve bilişsel süreçleri ile ilişkilidir. Psikolojik iyi oluş, bireyin sağlık davranışlarını ve hastalıklarla başa çıkma kapasitesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Clark, 2017).

Sosyal faktörler ise bireyin sosyal çevresi, ekonomik koşulları ve kültürel yapısı ile ilgilidir. Sosyal destek ağları bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini artırarak sağlık durumlarını olumlu yönde etkileyebilmektedir (House, 1981).

3. Hastalık Kavramı

Hastalık, bireyin fizyolojik, psikolojik veya sosyal işlevlerini olumsuz yönde etkileyen anormal durumların genel adı olarak tanımlanmaktadır (White & Tim, 2017).

Hastalık kavramı yalnızca biyolojik bir olgu değildir. Aynı zamanda toplumsal, kültürel ve psikolojik boyutları da içermektedir. Hastalıkların algılanışı toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir (Cirinlioğlu, 2001).

Hastalıklar genel olarak bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar virüs, bakteri ve parazit gibi mikroorganizmalar tarafından ortaya çıkarken; bulaşıcı olmayan hastalıklar genellikle genetik, çevresel ve yaşam tarzı faktörleri ile ilişkilidir (Johnson, 2019; Smith, 2020).

4. Sağlık ve Hastalık Arasındaki İlişki

Geleneksel yaklaşımlarda sağlık ve hastalık birbirinin zıttı iki kavram olarak ele alınmıştır. Ancak modern sağlık bilimleri bu iki kavramın birbirine bağlı olduğunu ve bir süreklilik üzerinde yer aldığını savunmaktadır.

Sağlık-hastalık sürekliliği yaklaşımına göre bireyler tamamen sağlıklı ile tamamen hasta arasında değişen bir konumda bulunmaktadır (Morrison, 2020).

Bu süreklilik üzerinde bireyin genetik özellikleri, yaşam tarzı, çevresel koşulları ve sağlık hizmetlerine erişimi gibi birçok faktör etkili olmaktadır (Kaya, 2021; Doğan, 2018).

Sağlık ve hastalık arasındaki ilişkiyi anlamak, toplum sağlığı politikalarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

5. Sağlık Sistemleri ve Sağlık-Hastalık İlişkisi

Sağlık sistemleri, toplumların sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan kurumlar, kaynaklar ve süreçlerin bütünüdür. Dünya Sağlık Örgütü sağlık sistemini, toplumun sağlığını geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen tüm faaliyetlerin toplamı olarak tanımlamaktadır

Sağlık sistemleri genellikle finansman ve hizmet sunum modellerine göre sınıflandırılmaktadır. En yaygın sağlık sistemi modelleri Beveridge modeli, Bismarck modeli, ulusal sağlık sigortası modeli ve özel sağlık sigortası modelidir (Mossialos vd., 2016; Shi & Singh, 2017).

Bu sistemlerin temel amacı toplumun sağlık düzeyini yükseltmek, hastalıkları önlemek ve bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini sağlamaktır.

6. Sonuç

Sağlık ve hastalık kavramları bireyin yaşam kalitesi ve toplumların refah düzeyi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Modern sağlık bilimleri bu kavramların yalnızca biyolojik süreçlerle açıklanamayacağını ve psikolojik ile sosyal boyutların da sağlık durumunu önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur.

Biyopsikososyal model, sağlık ve hastalık süreçlerini bütüncül bir perspektifle ele alarak sağlık hizmetlerinin daha etkili planlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu yaklaşım bireyin yalnızca hastalığını değil, aynı zamanda yaşam koşullarını, psikolojik durumunu ve sosyal çevresini de dikkate almaktadır.

Sağlık politikalarının geliştirilmesinde sağlığın sosyal belirleyicilerinin dikkate alınması, toplum sağlığının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kaynakça

Ak, S. (2022). Geçmişten günümüze Türkiye'nin sağlık politikaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aksoy, A. (2021). Hastalıkların psikososyal etkileri ve toplum sağlığına yansımaları. İstanbul: Beta Yayınları.

Altay, A. (2007). Sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni açılımlar ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. Sayıştay Dergisi, 64, 33–58.

Boyle, S. (2011). United Kingdom health system review. Copenhagen: World Health Organization, European Observatory on Health Systems and Policies.

Cirhinlioğlu, Z. (2001). Sağlık sosyolojisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Clark, D. (2017). Mental health assessment methods. London: Routledge.

Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 129–136. <https://doi.org/10.1126/science.847460>

House, J. S. (1981). Work stress and social support. Reading, MA: Addison-Wesley.

Johnson, R. (2019). Non-communicable diseases and global health. New York: Oxford University Press.

Marmot, M. (2005). Social determinants of health inequalities. The Lancet, 365(9464), 1099–1104. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(05\)71146-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)71146-6)

Miller, A. (2014). Health measurement techniques. New York: Springer.

Mossialos, E., Wenzl, M., Osborn, R., & Sarnak, D. (2016). International profiles of health care systems. New York: The Commonwealth Fund.

Murray, P. R., Rosenthal, K. S., & Pfaller, M. A. (2016). Medical microbiology (8th ed.). Philadelphia: Elsevier.

Shi, L., & Singh, D. A. (2017). Delivering health care in America: A systems approach (7th ed.). Burlington, MA: Jones & Bartlett Learning.

Smith, J. (2012). Genetic diseases and mutations. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, J. (2020). Infectious diseases and global health. Oxford: Oxford University Press.

World Health Organization. (1948). Constitution of the World Health Organization. Geneva: WHO.

TÜKETİCİ ERKEKSİLİĞİ ÜZERİNE TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, ibrahimbozaci@kku.edu.tr

0000-0002-9584-6126

ÖZET

Erkeksi ve etkileyici bir imaj oluşturmak isteme, estetik ve görünüme kaynak ayırıp dikkat etme ve modayı takip etme gibi davranışlarla karakterize edilen tüketici erkeksiliği, son zamanlarda pazarlama ve tüketici davranışları yazınında araştırmacıların ve işletmelerin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu noktada güzellik ve kozmetik ürünleri kullanımı gibi konular daha çok kadınlar bakımından dikkat çekmiş, ideal incenin içselleştirilmesi, vücut görünümü memnuniyetsizliği gibi değişkenlerin davranışlara etkileri vurgulanmış, ancak erkeklerin bu bakımdan duygu, algılama, tutum, eğilim ve davranışları üzerine yeterince araştırma gerçekleştirilmemiştir. Son zamanlarda ise tüketici erkeksiliği yaklaşımıyla cilt bakım ürünleri ve kozmetik ürünlerinin erkekler tarafından kullanımı ortaya konulsa da, erkeklerin erkeksi ve dikkat çekici görüne doğrultusundaki davranışları yeterince incelenmemiştir. Bu araştırmada cilt bakım ve kozmetik ürünleri üzerine yoğunlaşan tüketici erkeksiliğiyle ilgili yazının özetlenmesinin ardından, sosyal etki yönetiminde kullanılan davranış türleri olarak vücut geliştirme ve dövme yaptırma davranışlarının da bu doğrultuda gerçekleştirilebileceği tartışılmaktadır. Neticede tüketici erkeksiliğinin daha geniş kapsamlı olabileceği, bunun yapısı, öncülleri ve ardılları üzerine araştırmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici erkeksiliği, cilt bakım ürünleri, kozmetik, vücut geliştirme, dövme.

A THEORETICAL EVALUATION OF CONSUMER MASCULINITY

ABSTRACT

Consumer masculinity, characterized by behaviors such as wanting to create a masculine and impressive image, allocating resources and attention to aesthetics and appearance, and following fashion, has recently become a topic of interest for researchers and businesses in marketing and consumer behavior literature. While the use of beauty and cosmetic products has primarily focused on women, highlighting the internalization of the ideal slimness and the impact of variables like body image dissatisfaction on behavior, insufficient research has been conducted on the emotions, perceptions, attitudes, tendencies, and behaviors of men in this regard. Recently, although the use of skincare and cosmetic products by men has been explored through the lens of consumer masculinity, men's behaviors aimed at appearing masculine and striking have not been adequately examined. This research summarizes the existing literature on consumer masculinity focusing on skincare and cosmetic products, and then discusses how behaviors such as bodybuilding and tattooing, used as types of behavior in social influence management, can also be implemented in this context. Ultimately, it is considered that consumer masculinity may be broader in scope, and that further research is needed on its structure, antecedents, and consequences.

Keywords: Consumer masculinity, Skincare products, Cosmetics, Bodybuilding, Tattoos.

1. GİRİŞ

Moda, güzellik ve imaj geliştirme günümüzde erkekler için de söz konusu olup (Conseur vd., 2008), kadınlarda olduğu gibi erkekler de vücut görünüm kaygıları yaşayabilmekte (Rosenmann vd., 2018) ve cilt bakım ürünleri kullanabilmektedir (Byrne & Milestone, 2023). Nitekim fiziksel özellikler erkeksiliğin göstergesi olarak algılanabilmektedir (Garousi vd., 2017). Ancak vücut görünüm kaygıları üzerine odaklanan araştırmalar daha çok kadınlara yönelik gerçekleştirilmiş olup, erkeklerin vücutla ilgili deneyimleri daha çok göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda cinsiyet rolü veya geleneksel olarak ifade edilen erkeksilik, vücudun işlevsel ve pragmatik olarak görüldüğü, görünüme önem verilmediği bir ideolojiyken, tüketici erkeksiliği ise erkek vücudunun nesneleştirildiği, vücut idealine uygun tüketimlerin önemli görüldüğü bir ideolojidir (Rosenmann & Kaplan, 2014). Nitekim günümüz toplumlarında erkekler de vücut imajına ilgi göstermekte, alışverişlerle benlik saygılarını artırabilmekte ve cilt bakım ürünleri satın alabilmektedir (Ourahmoune, 2009).

Pazarlamacılar da güzellik ve görünümüne önem veren erkek tüketicileri hedefleyebilmektedir. Nivea for Men, Garnier for Men, Vaseline for Men, Loreal for Men bu hedef kitleye odaklanan bazı markalardır (Rungfarsangaroon, 2018). Erkeklerle yönelik Maxim gibi milyonlarca okuru olan dergiler de yayımlanabilmektedir (Olsberg, 2006). Çin gibi doğu ülkelerinde de erkek yaşam tarzı dergileri batıdakilere benzer şekilde uzun zamandır faaliyet göstermektedir. Bu dergilerde resmi kıyafetler, saat, gözlük, kalem ve çanta gibi aksesuarlar, otomobil, bilgisayar, buzdolabı gibi elektronik ürünler, parfüm, saç ve yüz ürünleri gibi kozmetik ürünleri pazarlanmakta ve “yeni erkeksilikler” teşvik edilmektedir (Lee, 2008). Araştırmalar da erkek cilt bakımı pazarının araştırmaya değer olduğunu göstermektedir. Nitekim erkek vücudu popüler ve tüketici kültüründe daha görünür hale gelmekte, erkeklerin erkeksi vücut ideallerine uyma doğrultusunda artan bir baskı yaşadığı ifade edilmektedir. Bunlara bağlı olarak kozmetik cilt bakımı gibi sektörlerde erkek kullanıcıların sayısı artmaktadır. Buna göre erkeklerle yönelik kozmetik hizmetlerinde; kadınsılık yerine erkeklik, endişe yerine öfke ve rekabet gibi erkek hegemonik klişeler kullanılabilmektedir (Rasmussen, 2021). Bu araştırmada tüketici erkeksiliğiyle ilgili yazın özetlenip, tüketici erkeksiliğinin erkek cilt bakım ürünlerin yanında vücut geliştirme ve dövme yaptırma gibi davranışlar şeklinde görünümünün olabileceği tartışılmaktadır.

2. TÜKETİCİ ERKEKSİLİĞİ

Tüketici erkeksilik ideolojisi, erkeksiliğin tüketimlerle oluşturulduğu, iletildiği ve geçerli hale getirildiğinin ileri sürüldüğü bir yaklaşımdır (Rosenmann vd., 2018). Geleneksel erkeksi cinsiyet rolündeki anlayışın aksine, tüketici erkeksiliği modaya veya alışverişe ilgi duyan erkekleri ifade etmede kullanılmaktadır (Clarkson, 2005). Tüketici erkeksiliği, erkeklerin ideal olarak kim ve ne olması gerektiğinin yapılandırılması, özellikle erkekliğin çeşitli tüketimlerle oluşturulması, iletilmesi ve onaylanması olarak da ifade edilir. Nitekim erkeklerin vücut kaygılarının son zamanlarda arttığı ileri sürülmekte ve geleneksel olarak daha çok kadınlara özgü olduğu düşünülen davranışlar erkekler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Kısaca tüketici erkeksiliği ideolojisi, tüketimlerle erkeksiliğin oluşturulması anlamına gelen toplumsal bir değişimi ifade etmede kullanılmaktadır. Buna göre erkekler estetik ve erkeksi görünmeye yatırım yapabilmektedir (Rosenmann vd., 2018).

Bu noktada kadınların kimliğine ve kadın haklarına bakış açısının, kadınsı güzellik standartlarına daha fazla kaynak ayırma, kimliği destekleyici makyaj, kişisel bakım, manikür gibi ürünlerin tercihini artırabildiği görülmektedir (Siegel & Calogero, 2019; Harrold vd., 2023). Benzer şekilde, ilişkiler muhtemelen bunun kadar net olmasa da, erkeklerin de yakışıklı

veya erkeksi görünme gibi ihtiyaç veya isteklere bağlı olarak, bu doğrultuda kimliğini destekleyici tüketim davranışlarında bulunması beklenebilir. Nitekim tüketici erkeksiliği konusu daha çok cilt bakım ürünleri bakımından araştırmacıların dikkatini çeken bir konu olmuştur.

İşletmeler de erkek bedenlerinin güzelleştirilmesine yönelik pazarlama iletişimleri kurarak, cilt bakım ürünleri pazarındaki değişime ayak uydurmaktadır. Buna göre erkeklerin estetik emeklerinin olduğu ifade edilmekte, erkeklerin yüzü cilt bakım ürünleriyle iyileştirilebilecek bir sorun olarak tanımlanmakta ve aslında geleneksel olarak kadınsı algılanabilecek şekilde erkekler de ciltlerine özen göstermeye ve cilt bakımı yapmaya teşvik edilmektedir (Kenalemang-Palm, 2023). Coffey-Glove'un (2023) tüketici erkeksiliğini anlamada Men's Health dergisindeki erkek cilt bakım ürünlerini incelediği araştırmada, kadınlara yönelik iletişimlerden farklı olarak güçlü, enerjik ve genç bedenler gibi erkeksi mesajların iletildiği görülmüştür. Örneğin kadın kozmetik ürünleri reklamlarındaki esnek ve yumuşaklık gibi mesajlar yerine daha çok nemli, uyanık ve beslenmiş gibi vaatler verilmekte, fiziksel emeğin stresi ve sağlıkla ilgili iyileştirmeler (antremanın cilt nemine etkisi, tıraş kaynaklı tahriş, sert sakal vb.) vurgulanmaktadır. Ayrıca ürün ambalajlarında daha koyu renkli, keskin çizgili, kalın ve köşeli yazı tipleri gibi geleneksel erkeksi estetikle ilişkilendirilen semiyotikten yararlanıldığı belirlenmiştir. Sonuçta kozmetik kadınlar içindir inancını reddetmekten ziyade, erkeklerin cilt bakımını onları daha erkeksi yapacağına yönelik ikna edilmesinin söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

Duarte vd.'nin (2025) erkeksiliğin cilt bakım ürünü satın alma niyetini negatif etkilediğinin belirlendiği saha araştırmasında, erkeklerin cilt sağlığı kaygılarının, benlik imajı kaygılarının ve cilt bakımıyla ilgili algılamalarının cilt bakım ürünü satın alma niyetini pozitif etkilediği belirlenmiştir. Byrne & Milestone'un (2023) nitel araştırmasında ise erkeklerin cilt bakım ürünleri tüketimi hakkında diğerlerinin konuşmasından rahatsız olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle erkeklerin nemlendirici veya diğer yüz cilt bakım ürünleri kullanma davranışlarıyla ilgili açık şekilde konuşmak istemedikleri ve dolayısıyla bunun bir tür gizli tüketim davranışı olduğu anlaşılmıştır. Rungfarsangaroon'ın (2018) araştırmasında ise erkek cilt bakım ürünleri satın alma niyetinin yaş (özellikle 19-22 yaş arasındakiler) ve hobiden etkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca fotoğrafı, otomobil özelleştirme ve bilgisayar oyunu oynamayı sevenlerin de daha yüksek satın alma niyetine sahip olduğu belirlenmiştir. Khuong & Duyen'in (2016) Viyetnam'da gerçekleştirdiği betimleyici saha araştırmasında, cilt sağlığına dikkat etme, vücut çekiciliği, yaş ve yaşlanma süreci, benlik imajı ve erkek cilt bakım ürünleri kullanma bilincinin, bu ürünleri satın alma olasılığının artmasıyla ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Balkıs & Barış'ın (2013) Türkiye'de erkeklerle gerçekleştirdiği büyüyen erkek kozmetik pazarının varlığına dikkat çektiği araştırmada, fiziksel çekici görünme isteği, benlik oluşturma inancı, sağlıklı görünme isteği ve kariyere verilen önemin kozmetik tüketim eğilimiyle pozitif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada erkeklerin bazen % 60,6'sının el kremi, % 48'inin tıraş sonrası krem, % 49,5'inin nemlendirici krem, % 28,1'inin dudak koruyucu, % 28,5'inin dudak koruyucu krem, % 39,8'inin saç bakım ürünleri kullandığı belirlenmiştir. Yanı sıra, erkeklerin çok büyük oranda düzenli/günlük olarak deodorant veya parfüm kullandığı tespit edilmiştir.

Rosenmann vd.'nin (2018) araştırmasında erkeksi cinsiyet rolünün vücut kaygılarına etkisinde tüketici erkeksiliğinin aracılık ettiği tespit edilmiştir. Çalışmada tüketici erkeksiliği; erkeklerin kim olduklarını gösteren ürünleri kullanması, kişisel estetiğine yatırım yapması, modayı ve ilgili medyayı takip etmesi gibi düşüncelerle ölçülmüştür. Garousi vd.'nin (2017) erkek üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği nitel araştırmasında, bunların vücudun ve çekiciliklerinin farkında olduğu, ideal erkek görünümüyle ve kendi vücutlarıyla ilgili derin açıklamalar yaptığı (uzun boyluluk, kaslı ve güçlü olma vb.) görülmüştür. Ayrıca birçok

öğrencinin saç tarzını değiştirme, kozmetik kullanma, vücut tıraşı, diyet yapma, egzersiz yapma ve moda giysiler giyme gibi ideal vücuda ulaşmak için davranışlarda bulunduğu anlaşılmıştır.

Ourahmoune'nin (2009) nitel araştırmasında, erkeklerin kişisel ve vücut bakımını mutluluk ve rahatlama arayışı olarak gördüğü, bunlarla benlik saygısı ve kendine güveni artırdığı, benliklerini açıkladığı, erkeklerin cilt bakımı ve güzellik gibi davranışları doğal karşıladığı belirlenmiştir. Conseur vd.'nin (2008) erkeklerin görünümleriyle ilgili olduğunun belirlendiği araştırmasında; moda, vücut farkındalığı ve erkek yaşam tarzıyla ilgili dergilerle ilgilenme anlamlarında kullanıldığı tüketici erkeksilik davranışının, medya önemi (trend veya modayı medyadan takip etme) ve görünümle ilgili benlik saygısından etkilendiği tespit edilmiştir.

3. VÜCUT GELİŞTİRME, DÖVME YAPTIRMA VE TÜKETİCİ ERKEKSİLİĞİ

Kadınlarda ince, zayıf ve atletik olmanın ideal olarak algılanmasında ve sosyal çevrede bunun iletişim unsuru olarak kullanılmasında (Woolley, 2017; Webb vd., 2013; Ahern vd., 2011) olduğu gibi, erkeklerde ideal vücut tarzının ne olması gerektiğiyle ilgili algılamalar da muhtemelen kaslı olma üzerine yoğunlaşmaktadır. Nitekim Garousi vd.'nin (2017) erkek üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, ideal vücuda ulaşmak için bazılarının vücut geliştirme ve kozmetik cerrahi işlem gibi kararlar alabildiği görülmüştür. Dolayısıyla, tüketici erkeksiliğinin vücut veya kas geliştirme davranışları aracılığıyla gerçekleştirilmesi mümkündür. Geleneksel erkeksilik anlayışı veya erkeksi cinsiyet rolüyle de örtüşen vücut geliştirme; uzun süren, yoğun çaba ve zorlayıcı hareketleri gerektiren (Whitmore, 2015) bir tür görünüm sporu (Scott, 2011) olarak ifade edilmektedir.

Genelde kadınlar için uygun olmadığı algılanan vücut geliştirme (Rahbari, 2019); ağırlıklar kaldırarak kas yapmayı kapsamamasının yanında (Wesely, 2001); sanatsal, artistik bir ifade şekli, daha çok çeşitli beslenme kalıpları, besin takviyesi kullanımı ve egzersiz gibi davranışları kapsayan bir tür spor olarak açıklanmaktadır. Buna hızlandırılmış kardiyovasküler egzersiz ve kreatin gibi besin takviyesi kullanımının eşlik edebilmektedir (Rukstela vd., 2023). Neticede vücut insanlar için bir gurur ve utanma duygusu kaynağı olabilmekte, bu doğrultuda kaslı bir vücut sahibi olmak için çaba gösterilebilmektedir (Sparkes vd., 2013). Ancak kadınlarda olan ideal inceye ulaşma arzusu, ideal incenin içselleştirilmesi, bunun olumsuz duygulara ve vücut memnuniyetsizliğine, yeme bozuklukları ve zayıflama gibi davranışlara etkileri (Merino vd., 2024; Ahern vd., 2011; Stice, 2002; Davis & Scott-Robertson, 2000) gibi konularda gerçekleştirilen araştırmalara benzer şekilde, erkeksi ideal kaslı ve yakışıklı bir vücuda sahip olma arzusu ve bununla ilgili memnuniyetsizliğin tüketici erkeksiliği başta olmak üzere etkilerine yönelik bulgular kısıtlıdır. Nitekim son zamanlarda ortaya atılan ve gelişmekte olan tüketici erkeksiliği literatüründe vücut geliştirme konusunun yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Esasında erkeksi kimliğin inşasında, vücut geliştirme bakımından erkekler toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal baskı bakımından kadınlara göre daha avantajlıdır.

Bunların yanında erkeksi vücudun oluşturulmasında, öz denetim ve öz saygı duygularının kazanılmasında vücut geliştirme bir yöntem olarak ifade edilmektedir. Buna göre kaslı erkek bedeni, sosyal ilişkilerden de etkilenen ve tehdit altında olduğu algılanan erkek hegemonyasını yeniden ortaya koyan ve erkeksiliği gösteriye dönüştüren cinsiyet ideolojisiyle uyumludur (Gillett & White, 1992). Her ne kadar geleneksel olarak aşağılık hissi yaşama, erkeksiliğin yetersizliği gibi durumlarla ilişkilendirilse de, son zamanlarda vücut geliştirme bireyin kimliğinin bir parçası olarak kabul edilebilir bir davranış olarak görülmektedir. Özellikle erkeklerin vücut geliştirme davranışlarıyla erkeksi kimliğini oluşturmada bundan yararlanabildiği ileri sürülmektedir (Marshall vd., 2020; Wiegers, 1998).

Tüketici erkeksiliğinin oluşturulmasında diğer bir davranış türünün dövme yaptırma olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim özellikle kozmetik dövmelemlerinin bir güzellik tekniği ve uzun

süren bir makyaj olarak son yıllarda erkek ve kadınlar tarafından kullanımı artmaktadır (Lo, 2024). Geleneksel olarak sapkın bir tüketici davranışı (Sanders, 1985), alt kültür (Bell, 1999), sosyal normlardan sapan veya bunlara karşı bir davranış olarak ifade edilen (Follett, 2009; Irwin, 2003), belirli etnik gruplar ve marjinal kültürlerle ilişkilendirilen dövme; günümüzde yaşam tarzının ana akım haline gelmekte olan bir parçası (Watson, 1998), kitlesel iletişim araçlarında da sıklıkla karşılaşılan bir moda nesnesi (Doleac & Stein, 2013; Walzer & Sanjurjo, 2016) ve çok yönlü bir iletişim aracı olarak ifade edilmektedir (Wymann, 2010).

Kimliği, benliği veya anlamları dışa vurma gibi amaçlarla yaptırılabilen dövmeler (Coleman vd., 2017; Sierra vd., 2013; Pentina & Spears, 2011; Kjeldgaard & Bengtsson, 2005; Velliquette vd., 1998) insanların nasıl algılandığını etkilemekte ve bunun etkilerine yönelik ilgi son zamanlarda artmaktadır. Bu noktada dövme erkeksilikle ilgili algılamaları da etkileyebilmektedir. Örneğin Arndt & Glassman'ın (2012) oto ve konut sektörüne yönelik gerçekleştirdiği araştırmasında, erkeksi dövmeleri olan satış elemanlarının daha erkeksi değerlendirildiği, kadınsı dövmesi olanların ise daha olumlu değerlendirildiği, dolayısıyla tüketicilerin kadınsı dövmesi olan kadın satış elemanlarına daha fazla güvendiği ve bunlarla çalışmak istediği anlaşılmıştır. Ayrıca dövmesi olan müşterilerin dövmeli satış elemanlarına daha fazla güvendiği ve onlarda çalışmaya daha fazla istekli olduğu belirlenmiştir. Broussard & Harton'un (2018) deneysel araştırmasında ise, dövmesi olanların olmayanlara göre daha güçlü ve bağımsız algılanırken, diğer özellikler bakımından olumsuz değerlendirildiği tespit edilmiştir. Timming & Perrett'in (2017) araştırmasında ise şiddet ve çıplaklık görsellerinden oluşan dövmelerin algılanan güvenilirliği azaltırken, dini ve doğal dövme türlerinin artırdığı belirlenmiştir. Dolayısıyla dövmenin varlığından önce türünün önemli olduğu değerlendirilmiştir. Kısaca erkeksi çağrışımlar yapabilen dövmelerin, erkeksi cinsiyet kimliğinin oluşturulmasında kullanılabilmesi veya tüketici erkeksiliğinin bir boyutu olması mümkündür. Ancak bunun yaygın olmaması, topluma genelleştirilebilir geliştirilecek ölçeklerde kullanılması bakımından bir sorun olarak görülebilir. Diğer taraftan özellikle dövme yaptıranlara yönelik araştırmalarda tüketici erkeksiliğini anlamada bu değişkenden yararlanılması mümkündür.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Erkeklerin kadınlarda olduğu gibi sosyal olarak çekici veya etkili görünme doğrultusunda tüketimlerde bulunabildiği anlayışı ifade eden tüketici erkeksiliği üzerine yazında bulguların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu olgunun kavramsallaştırılması ve ölçülmesinde daha çok; erkeksi ve güzel görünmeyle ilgili olma, kişisel estetiğe ve giyime özel zaman ve para harcama, satın alımlarla özel zevklerini diğerlerini gösterme, egzersiz yapma gibi davranışlardan (Rosenmann vd., 2018; Conseur vd., 2008) yararlanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise vücut geliştirme ve dövme yaptıranın da özellikle erkeksi görünmeyle ilgili davranışlar içerisinde olabileceği fikri tartışılmıştır. Ayrıca kadınların güzellik ve kozmetik ürünleri tüketimini etkileyen faktörlerin ve bu davranışların etkilerine yönelik çok sayıda araştırma olmasına karşın, erkeklerin güzellik ve kozmetik ürünleri kullanımıyla ilgili yazındaki bulguların yetersiz olduğuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla tüketici erkeksiliğinin ne olduğunun ve yaygınlığının anlaşılmasının yanında, bunu etkileyen faktörler ve bunun etkileriyle ilgili anlayışımızın artması için araştırmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin erkeksi cinsiyet rolünün yanında; vücut görünüm imajı kaygısı, cilt sağlığı veya yaşlanma kaygısı, kaslı olma arzusu, ideal kaslı vücudun içselleştirilmesi, sosyal karşılaştırma duyarlılığı, sosyal medyada ideal erkeksi vücuda maruz kalma gibi değişkenlerin tüketici erkeksiliğini ne düzeyde etkilediği incelenebilir. Diğer taraftan; tüketici erkeksiliğinin kozmetik ürünleri kullanma sıklığı, estetik cerrahi yaptırma, belirli markalara sadakat, erkeksi olarak görülen ürünlere bağlılık, bakımlı olma baskısı kaynaklı stres yaşama gibi pek çok

bakımdan etkilerinin incelenmesi mümkündür. Ayrıca bu değişkenin, egzersiz bağımlılığı veya kontrolsüz kozmetik kullanımı gibi sorunlu davranışlara neden olup olmadığı da incelenebilir.

KAYNAKÇA

Ahern, A. L., Bennett, K. M., Kelly, M., & Hetherington, M. M. (2011). A qualitative exploration of young women's attitudes towards the thin ideal. *Journal of health psychology*, 16(1), 70-79.

Arndt, A. D., & Glassman, M. (2012). What tattoos tell customers about salespeople: The role of gender norms. *Marketing Management Journal*, 22(1), 50-65.

Balkıs, P., & Barış, G. (2013). Erkekler ve kişisel bakım: Türk erkeklerinin kozmetik ürünleri tüketme eğilimleriyle ilişkili değişkenler. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 91-116.

Bell, S. (1999). Tattooed: A participant observer's exploration of meaning. *Journal of American Culture*, 22(2), 53-58.

Broussard, K. A., & Harton, H. C. (2018). Tattoo or taboo? Tattoo stigma and negative attitudes toward tattooed individuals. *The Journal of social psychology*, 158(5), 521-540.

Byrne, A., & Milestone, K. (2023). 'He wouldn't be seen using it...' Men's use of male grooming products as a form of invisible consumption. *Journal of Consumer Culture*, 23(1), 146-167.

Clarkson, J. (2005). Contesting masculinity's makeover: Queer Eye, consumer masculinity, and "straight-acting" gays. *Journal of Communication Inquiry*, 29(3), 235-255.

Coffey-Glover, L. (2023). "5 ways to give your skin a fresh workout": Semiotized and Mediatized 'Consumer Masculinity' in UK Branding and Advertising for Men's Skincare Products. In *Masculinities and Discourses of Men's Health* (pp. 273-306). Cham: Springer International Publishing.

Coleman, L. J., Cote, L. E., Gu, J., & Nicolau, V. (2017). Getting my tat on... and off: Consumer explanation of tattoos' roles in presentation-of-self in everyday life. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 27(1), 46-59.

Conseur, A., Hathcote, J. M., & Kim, S. (2008). Consumer masculinity behavior among college students and its relationship to self esteem and media significance. *Sex Roles*, 58, 549-555.

Davis, C., & Scott-Robertson, L. (2000). A psychological comparison of females with anorexia nervosa and competitive male bodybuilders: body shape ideals in the extreme. *Eating behaviors*, 1(1), 33-46.

Doleac, J. L., & Stein, L. C. (2013). The visible hand: Race and online market outcomes. *The Economic Journal*, 123(572), F469-F492.

Duarte, P., Silva, S., & Carvalho, M. J. (2025). Is masculinity ruining the male skincare market? Comprehensive insights on consumer behavior in cosmetics. *Journal of Consumer Marketing*, 42(2), 159-173.

Follett, J. A. (2009). *The consumption of tattoos and tattooing: The body as permanent text*. Doktora Tezi, University of Wolverhampton.

Garousi, S., Khajeh Dolatabad, R., & Garrusi, B. (2017). Concerns about body change behaviors, and construction of flexible masculinity among Iranian students. *Quality & Quantity*, 51(6), 2831-2846.

- Garousi, S., Khajeh Dolatabad, R., & Garrusi, B. (2017). Concerns about body change behaviors, and construction of flexible masculinity among Iranian students. *Quality & Quantity*, 51(6), 2831-2846.
- Gillett, J., & White, P. G. (1992). Male bodybuilding and the reassertion of hegemonic masculinity: A critical feminist perspective. *Play & Culture*. 5(4), 358-369.
- Harrold, M. L., Miller, C. J., & Perkins, A. W. (2023). Pink tasks: Feminists and their preferences for premium beauty products. *Psychology & Marketing*, 1-14, 10.1002/mar.21826.
- Irwin, K. (2003). Saints and sinners: Elite tattoo collectors and tattooists as positive and negative deviants. *Sociological Spectrum*, 23(1), 27-57.
- Kenalemang-Palm, L. M. (2023). The beautification of men within skincare advertisements: A multimodal critical discourse analysis. *Journal of Aging Studies*, 66, 101153.
- Khuong, M. N., & Duyen, H. T. M. (2016). Personal factors affecting consumer purchase decision towards men skin care products—A study in Ho Chi Minh City, Vietnam. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(2), 44-50.
- Kjeldgaard, D., & Bengtsson, A. (2005). Consuming the Fashion Tattoo. *Advances in Consumer Research*, 32(1), 172- 177.
- Lee, T. K. (2008). Constructing consumerist masculinities: Men's lifestyle magazines in contemporary China. Makalah disampaikan dalam 17th Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia in Melbourne (1-3 July), 1-12.
- Lo, H. Y. (2024). Motivation and Influencing Consumer Behavior in Semi-Permanent Makeup Tattoo (Master's thesis, College of Management, National Taiwan Normal University, Taiwan.
- Marshall, K., Chamberlain, K., & Hodgetts, D. (2020). Male bodybuilders on Instagram: Negotiating inclusive masculinities through hegemonic masculine bodies. *Journal of Gender Studies*, 29(5), 570-589.
- Merino, M., Tornero-Aguilera, J. F., Rubio-Zarapuz, A., Villanueva-Tobaldo, C. V., Martín-Rodríguez, A., & Clemente-Suárez, V. J. (2024). Body perceptions and psychological well-being: a review of the impact of social media and physical measurements on self-esteem and mental health with a focus on body image satisfaction and its relationship with cultural and gender factors. *Healthcare*, 12(14), 1396.
- Olsberg, J. E. (2006). Maxim-izing profit: New men's magazines and the rise of consumer masculinity. Yüksek lisans tezi, Master of Arts in Sociology, The Faculty of the Graduate School of The University of Texas at Arlington.
- Ourahmoune, N. (2009). Intimacy-Related Male Consumption and Masculine Identity Construction: a Consumer Point of View. *Asia-Pacific Advances in Consumer Research*. 8, 130-136.
- Pentina, I., & Spears, N. (2011). Reasons behind body art adoption: what motivates young adults to acquire tattoos?. *Journal of Customer Behaviour*, 10(1), 73-94.
- Rahbari, L. (2019). Pushing gender to its limits: Iranian women bodybuilders on Instagram. *Journal of Gender Studies*, 28(5), 591-602.
- Rasmussen, S. R. (2021). 'Men don't do Botox, they do Brotox'—Emerging Configurations of Masculinity in the Marketing of Cosmetic Treatments Online. *Somatechnics*, 11(1), 27-47.

- Rosenmann, A., & Kaplan, D. (2014). Masculine body ideologies as a non-gynocentric framework for the psychological study of the male body. *Body Image*, 11(4), 570-580.
- Rosenmann, A., Kaplan, D., Gaunt, R., Pinho, M., & Guy, M. (2018). Consumer masculinity ideology: Conceptualization and initial findings on men's emerging body concerns. *Psychology of Men & Masculinity*, 19(2), 257.
- Rukstela, A., Lafontant, K., Helms, E., Escalante, G., Phillips, K., & Campbell, B. I. (2023). Bodybuilding coaching strategies meet evidence-based recommendations: A qualitative approach. *Journal of Functional Morphology and Kinesiology*, 8(2), 84, 1-12.
- Rungfarsangaroon, W. (2018). A study of the factors influencing the rejection of men skincare products among thai male millennials. Master of Science Program in Marketing (International Program). Faculty of Commerce and Accountancy, Thammasat University.
- Sanders, C. R. (1985). Tattoo consumption: Risk and regret in the purchase of a socially marginal service. *Advances in Consumer Eesearch*. 12(1), 17-22.
- Scott, A. (2011). Pumping up the pomp: An exploration of femininity and female bodybuilding. *Vis-à-vis: Explorations in Anthropology*, 11(1), 70-88.
- Siegel, J. A., & Calogero, R. M. (2019). Conformity to feminine norms and self-objectification in self-identified feminist and non-feminist women. *Body Image*, 28, 115-118.
- Sierra, J. J., Jilapalli, R. K., & Badrinarayanan, V. A. (2013). Determinants of a lasting purchase: The case of the tattoo patron. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 20(4), 389-399.
- Sparkes, A. C., Batey, J., & Owen, G. J. (2013). The shame–pride–shame of the muscled self in bodybuilding: A life history study. *Critical readings in Bodybuilding* (107-121). Routledge.
- Stice, E. (2002). Risk and maintenance factors for eating pathology: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 128(5), 825-848.
- Timming, A. R., & Perrett, D. I. (2017). An experimental study of the effects of tattoo genre on perceived trustworthiness: Not all tattoos are created equal. *Journal of Trust Research*, 7(2), 115-128.
- Velliquette, A. M., Murray, J. B., & Creyer, E. H. (1998). The tattoo renaissance: An ethnographic account of symbolic consumer behavior. *Advances in Consumer Research*, 25(1), 461-467.
- Walzer, A., & Sanjurjo, P. (2016). Media and contemporary tattoo. *Communication & Society*, 29(1), 69-81.
- Watson, J. (1998). "Why did you put that there?": Gender, materialism and tattoo consumption. *Advances in Consumer Research*. 25(1), 453-460.
- Webb, J. B., Warren-Findlow, J., Chou, Y. Y., & Adams, L. (2013). Do you see what I see?: An exploration of inter-ethnic ideal body size comparisons among college women. *Body image*, 10(3), 369-379.
- Wesely, J. K. (2001). Negotiating gender: Bodybuilding and the natural/unnatural continuum. *Sociology of Sport Journal*, 18(2), 162-180.
- Whitmore, D. (2015). Muscle memory: Life on the female bodybuilding circuit. *Virginia Quarterly Review*, 91(4), 30-53.

Wiegers, Y. (1998). Male bodybuilding: The social construction of a masculine identity. *Journal of popular culture*, 32(2), 147-161.

Woolley, D. (2017). Aberrant consumers: Selfies and fat admiration websites. *Fat Studies*, 6(2), 206-222.

Wymann, C. (2010). Tattoo: a multifaceted medium of communication. *MedieKultur: Journal of media and communication research*, 26(49), 41-54.

ETİK DIŞI ÇALIŞAN DAVRANIŞLARI VE TÜKETİCİYE ETKİLERİ ÜZERİNE TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, ibrahimbozaci@kku.edu.tr

0000-0002-9584-6126

ÖZET

Etik dışı çalışan davranışlarıyla örgütlerde yaygınlıkla karşılaşılmaktadır. Yönetim ve organizasyon yazınında bunların yapısı, olumsuz etkileri ve bunları etkileyen faktörler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bireysel çıkarların ötesinde örgüt veya diğer çalışanların yararına da gerçekleştirilebildiği görülen; manipülasyon, baskı ve gizleme gibi davranışları kapsayan etik dışı çalışan davranışlarının, örgütsel özdeşleşme, diğer çalışanların ve liderlerin davranışları gibi bireysel ve örgütsel öncüllerin olduğu anlaşılmaktadır. Pazarlama ve tüketiciye etkileri bakımından ise; çalışanların müşterilerle yanıltıcı, abartılı veya baskıcı iletişim kurması veya bazı müşterilere ayrımcı hizmet sunması gibi şekillerde gerçekleşen müşterilere yönelik etik dışı çalışan davranışlarının, güven kaybı, memnuniyetsizlik, olumsuz duygu ve davranışlarla ilişkili olabildiği anlaşılmaktadır. Ancak etik dışı çalışan davranışlarının tüketiciye etkilerini daha geniş bakış açısıyla ele alınabileceği, özellikle müşterinin örgüt içi çalışanlar arası etik dışı davranışlara tanık olmasının etkilerinin araştırılabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim çalışanların etik dışı davranışlarının işletmenin temel paydaşlarından biri olan tüketiciler nezdindeki örgütün imajını zedelemesi beklenebilir. Araştırmada son olarak araştırmacı ve işletmelere yönelik öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik dışı çalışan davranışları, Tüketici.

A THEORETICAL EVALUATION OF UNETHICAL EMPLOYEE BEHAVIORS AND THEIR EFFECTS ON CONSUMERS

ABSTRACT

Unethical employee behavior is commonly encountered in organizations. Management and organizational literature focuses on its structure, influencing factors, and negative impacts. Furthermore, it is understood that unethical employee behaviors, encompassing actions such as manipulation, coercion, and concealment, which can be carried out not only for individual benefit but also for the benefit of the organization or other employees, have individual and organizational antecedents, such as organizational identification and the behaviors of other employees and leaders. Regarding marketing and consumer impacts, unethical employee behaviors towards customers, such as misleading, exaggerated, or coercive communication, or discriminatory service towards certain customers, have been shown to be associated with loss of trust, dissatisfaction, and negative emotions and behaviors. However, it is considered that the effects of unethical employee behavior on consumers can be addressed from a broader perspective, particularly by investigating the impact of a customer witnessing unethical behavior among employees within an organization. Indeed, unethical employee behavior can be expected to damage the image of a business in the eyes of consumers as a key stakeholder. Finally, the research develops recommendations for researchers and businesses.

Keywords: Ethics, Unethical Employee Behaviors, Consumer.

1. GİRİŞ

Daha çok kurumsal skandallara bağlı akademik ilginin arttığı ve örgütlerde yaygın olarak karşılaşılan etik dışı davranışlar, kurumların gelişimi için önemli bir sorundur (Moore & Gino, 2015). Bu noktada iş yerinde etik dışı davranışların; amacı, maruz kalanın türü (çalışan, müşteri vb.) gibi bakımlardan çok çeşitli olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu davranışlar örgütsel düzeyde; bireyin kendi yararına yönelik açık veya gizli olabileceği gibi, diğerlerinin yararına yönelik açık veya gizli olabilmektedir (Veetikazhi vd., 2022). Etik dışı çalışan davranışları; maliyet gibi bilgileri tahrif etme, gizli bilgileri kötüye kullanma, yatırımcılara uygun olmayan bilgileri sağlama gibi finansman sağlayanlara yönelik olabildiği gibi, ayrımcılık, ırkçılık, güvenlik kurallarını veya çalışan gizliliğini ihlal gibi diğer çalışanlara yönelik de gerçekleştirilebilmektedir. Bunların yanında; tedarikçi seçim kurallarını ihlal etme, uygunsuz hediyeleri kabul etme, sebepsiz ödeme, sözleşme şartlarını ihlal gibi davranışlarla tedarikçilere yönelik de olabilmektedir. Yanı sıra, çevresel standartları ihlal, yanlış bilgi sağlama, rüşvet verme gibi davranışlarla daha çok topluma yönelik etkileriyle kendini gösterebilmektedir. Son olarak müşterilere yanlış bilgi sağlama ve baskıcı olma gibi davranışlar da etik dışı olarak kabul edilmektedir (Kaptein, 2008). Kısaca etik dışı davranışlar, işletmelerde her türden paydaşa yönelik olabilmektedir.

Bu noktada; etik dışı çalışan davranışlarını anlamada daha çok örgüt içi aldatmaya odaklanılırken (Newstrom & Ruch, 1975), bunların müşterilere yönelik gerçekleştirilebildiği de bilinmektedir. Pazarlama yazınında ise etik dışı çalışan davranışlarının daha çok müşterilerle etkileşimler bakımından incelendiği görülmektedir. Bu araştırmada, etik dışı çalışan davranışlarıyla ilgili yazın özetlendikten sonra, müşteriye yönelik gerçekleştirilen veya müşterinin maruz kaldığı etik dışı çalışan davranışlarının ötesinde, genel olarak çalışanların diğer etik dışı davranışlarının da tüketiciye olası etkileri tartışılmaktadır.

2. ETİK DIŞI ÇALIŞAN DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Örgütlerdeki etik dışı davranışların; ahlaki karakterin düşüklüğü (Cohen vd., 2014), tükenmişlik, üstlerin etik dışı davranışları (Liu vd., 2022), güç gibi çalışma değerlerinin yüksekliği (Arciniega vd., 2019), diğerlerinin dürüstlüğüne yönelik algı, statü yükseltme arzusu (Pascual-Ezama vd., 2015), örgütsel özdeşleşme (Doğan, 2022), olumlu dini başa çıkma stratejileri (Alper Ay & Karakaya, 2024) gibi bireysel ve örgütsel pek çok faktörden etkilenebildiği görülmektedir. Grosch & Rau'nun (2020) araştırmasında, çalışanlara yönelik adil olmayan veya ayrımcı ödeme süreçlerinin etik dışı davranışları artırdığı ve eşitsizlikten kaçınmanın zararlı davranışın temel güdüleyicisi olduğu belirlenmiştir. Arciniega vd.'nin (2019) araştırmasında ise çalışma değerlerinin etik dışı karar alma ve davranışı etkilediği belirlenmiştir. Buna göre gücü daha önemli bir değer olarak gören genç profesyonellerin mesleki etik kodları ihlal etme veya siber aylaklık gibi etik dışı davranışlarda bulunma olasılığının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Hong vd.'nin (2017) araştırmasında çalışanların duygusal emeğinin yüzeysel çaba boyutunun etik dışı davranışlarla duygusal sahtelik aracılığıyla pozitif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bolino & Klotz'un (2015) araştırmasında ise örgütsel vatandaşlığın kaynak tükenmesi, adaletsizlik, öfke, vatandaşlık baskısı ve izlenim yönetimi gibi bazı durumlarda çalışanların etik dışı davranışlarla ilgilenmesini etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Moore vd.'nin (2012) araştırmasında ahlaki kopuşun; etik dışı davranış, sahtekarlık yapma, üst ve iş arkadaşı tarafından belirtilen etik dışı davranışları pozitif etkilediği belirlenmiştir. Suar & Khuntia'nın (2010) yöneticilerin en önemli değerlerinin ürün kalitesi ve müşteri hizmeti olduğu ve özel sektörde kişisel/örgütsel değer uyumunun daha yüksek olduğunun belirlendiği araştırmasında,

kişisel değerlerin (kurumsal mükemmeliyetçilik, toplumsal kaygı, dürüstlük vb.) ve değer uyumunun etik dışı davranışları (manipülatif ve çıkarıcı davranış, performansta aldatma, örgütsel değerleri ihlal vb.) azalttığı belirlenmiştir. Collins'in (2006) araştırmasında; kişisel kariyer çıkarlarının, diğerleri için kaygı duyma ve diğer çalışanların diğerleriyle ilgili kaygı duyduğunu düşünmenin etik dışı davranışlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Jones & Kavanagh'ın (1996) deneysel araştırmasında ise; iş deneyimi, makyavelizm, içsel kontrol odağı, akran etkisi (akranların etik dışı davranışı) ve yönetsel etkilerin (yöneticinin etik dışı davranışı) etkileşiminin etik dışı davranma niyetini (seyahat masrafını şişirme) etkilediği belirlenmiştir. Kısaca etik dışı çalışan davranışlarının bireysel veya örgütsel birçok değişkenden etkilenebildiği anlaşılmaktadır.

3. ÖRGÜT YARARINA (ÖRGÜT YANLISI) VE ÇALIŞAN YARARINA ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Yapısı veya amaçları itibarıyla etik dışı çalışan davranışları; örgütün ve diğer çalışanların (çalışma arkadaşı, yönetici, ekip vb.) yararına veya zararına yönelik olabilmektedir (Mo vd., 2023; Tang vd., 2022; Johnson & Umphress, 2019; Umphress vd., 2010). Örgüt yanlısı etik dışı davranışlar; işletmeye yararı olacağını düşünerek gerçekleri saptırma, başka bir işletmede çalışmak için başvuran beceriksiz bir çalışana olumlu referans olma, bazı bilgileri insanlardan saklama gibi davranışlarla açıklanabilir (Umphress vd., 2010). Benzer davranışlar çalışma arkadaşlarına yönelik de olabilmektedir. İş arkadaşını iyi göstermek için gerçekleri söylememe veya çarpıtma, onunla ilgili bazı bilgileri gizleme, iş arkadaşının yaptığı bir hatayı önemsiz gösterme, iş arkadaşına zarar verebilecek bilgileri gizleme gibi davranışlarla da örgütlerde karşılaşmaktadır (Umphress vd., 2010; Welsh vd., 2022). Bu noktada yöneticiler ve diğer çalışanlar tarafından göz ardı edilebilen örgüt yanlısı etik dışı davranışlarla sık sık karşılaşmakta ve bunlar örgütleri olumsuz etkileyebilmektedir (Alper Ay & Karakaya, 2024).

Aliane & Sadiq'in (2023) Suudi Arabistan'da telekom sektöründeki işletmelerde gerçekleştirdiği şefe güvenin örgüt yanlısı etik dışı davranışları (örgüt lehine doğruları yanlış sunma, abartma vb.) etkilediğinin belirlendiği çalışmada, iş arkadaşı nezaketsizliği (görmezden gelme vb.), şef nezaketsizliği ve lider mütevaziliğinin (çalışanları dinleme vb.) ise şefe güveni etkilediği anlaşılmıştır. Mumcu'nun (2022) banka çalışanlarıyla gerçekleştirdiği çalışmada ise ahlaki çözülmenin (ahlaki standartlardan soyutlanma) örgüt yararına etik olmayan davranışları etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca evlilerde bu ilişkinin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Doğan'ın (2022) sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirdiği çalışmada ise, örgütsel özdeşleşmenin örgüt yanlısı etik olmayan davranışları pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Tang vd.'nin (2022) duyguların değerlendirilmesi teorisine (appraisal theory of emotion) ve davranışsal etik yazınına dayalı satış elamanlarıyla gerçekleştirdiği deneysel araştırmasında, örgüt yararına etik dışı davranışları (abartma, yanlış yönlendirme vb.) gözlemlemenin üçüncü birimlerin bunu takdir etmesine ve bunu gerçekleştiren aktöre daha fazla yardımcı olma motivasyonuna, diğer taraftan aynı zamanda iğrenme duygusuna ve kendilerini bu davranışı gösterenlerden sonraki etkileşimlerde kaçınmalarına neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca gözlemleyen çalışanların etik dışı davranan çalışana yaptırım için ifşa davranışında bulunabileceği de ileri sürülmüştür. Çalışmada, gözlemleyenlerin ahlaki duyarlılığının etik dışı davranış ile iğrenme arasındaki ilişkide düzenleyici olduğu anlaşılmıştır.

Shu'nun (2015) saha araştırmasında, sergilenen örgüt yararına etik dışı davranışlarla, iş arkadaşlarının sergilediği etik dışı davranışlar arasın pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu ilişkiye ahlaki gerekçelendirmenin aracı olduğu anlaşılmıştır. Son olarak çalışma arkadaşının etik dışı davranışının ahlaki gerekçelendirmeye ilişkisinin örgütsel özdeşleşmeye bağlı olarak güçlendiği anlaşılmıştır. Benzer şekilde Umphress vd.'nin (2010) araştırmasında

örgütte yüksek düzeyde özdeşleşen çalışanların örgüt yararına etik dışı davranışları özellikle güçlük pozitif karşılıklılık inanışları olduğunda daha fazla gösterdiği belirlenmiştir.

Çalışanların kendisi haricindekilerin yararına etik dışı davranışlarının, araştırmalar görece az olsa da, diğer çalışanlara yönelik de gerçekleştirilebildiği görülmektedir (Welsh vd., 2022). Nitekim etik dışı davranışlara yönelik araştırmaların çoğu bireyin kendi faydasına davranışlar üzerine odaklanırken, son zamanlarda haricindeki kişiler için de bu davranışların gerçekleştirilebildiğine yönelik bulgular artmaktadır. Örneğin Mo vd. (2023) etik dışı dayanışmacı davranışların yaygın olduğuna dikkat çektiği araştırmasında, bunların örgüte yönelik olabileceği gibi çalışma arkadaşları, lider ve gruba yönelik de olabileceği ifade edilmiştir. Umphress vd.'nin (2020) araştırmasında, aktive edilen pozitif (güçlü, heyecanlı, kararlı) ve negatif (korkmuş, gergin, utanmış) ruh hallerinin takım arkadaşı faydasına etik dışı davranışta (arkadaşa zarar verecek bir negatif bilgiyi, hatayı gizleme vb.) bulunmayı pozitif etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca pozitif aktive edilen ruh halinin bu davranışa etkisinde yaratıcı zihinsel halin (yaratıcı, özgün, içgörülü) aracı olduğu anlaşılmıştır. Johnson & Umphress'in (2019) araştırmasında ise, çalışanlar örgütleriyle veya şefleriyle daha fazla özdeşleştikçe onların yararına etik dışı davranma olasılığının arttığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışan daha yüksek ahlaki kimliğe sahip olduğunda bu etkinin zayıfladığı anlaşılmıştır.

4. ETİK DIŞI ÇALIŞAN DAVRANIŞLARININ ETKİLERİ

Ayrımcılık, zorbalık ve adaletsizlik gibi yaklaşımlardan yararlanılarak ortaya konulan “etik etki teorisi” etik dışı çalışan davranışlarının; stres ve sinir gibi negatif duygular (Sufi vd., 2024; Quade vd., 2019; Meier vd., 2013), işyerinde ilişki çatışmaları yaşama (Quade vd., 2017), etik dışı davranma niyetinin artması (Ruiz-Palomino vd., 2019), bireysel iyi oluşun kötüleşmesi gibi negatif etkilerinin olduğunu göstermektedir (Giacalone vd., 2016; Giacalone & Thompson, 2006). Ayrıca etik dışı çalışan davranışlarının; bunları gerçekleştiren, gözlemleyen ve bunlara maruz kalanları etkileyebildiği görülmektedir (Trevino & Victor, 1992).

Etik dışı dayanışmacı davranışların negatif etkilerinin yanında pozitif etkilerinin de olabileceği tartışılmakta veya belirli negatif etkilerinin olmayabileceği de görülmektedir. Örneğin Mo vd.'nin (2023) araştırmasında etik dışı dayanışmacı davranışların; gurur, suçluluk, iğrenme, kaygı gibi duyguları tetikleyebileceği, ahlaki açık, hizmet odaklı yardımlaşma, örgütsel vatandaşlık gibi değişkenleri pozitif etkileyebileceği, lidere güven ve iş memnuniyetini negatif etkileyebileceği, işgören devir hızı ve üretkenlik karşıtı davranışları pozitif etkileyebileceği ileri sürülmüştür. Oktay & Özdemir'in (2024) sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirdiği hemşirelerin diğer meslek gruplarına göre daha fazla örgüt yanlısı etik dışı davranışlarda bulunduğu belirlendiği çalışmada, bu davranışlar ile iş yerinde dışlanma arasında bir ilişki saptanmamıştır. Bu bulgulara karşın, genel olarak etik dışı davranışların bireysel ve kurumsal düzeyde negatif etkileri ön plandadır. Etik dışı davranışların düzeyi, türü ve hedefi gibi özelliklerinin negatif etkilerinde belirleyici olması beklenebilir.

Etik dışı davranışların öncelikle çalışanların duygu ve algılamalarına negatif etkileri incelenebilir. Örneğin Zhaou & Ma'nın (2025) araştırmasında, iş arkadaşlarıyla ilgili işyeri dedikodusu yapmanın, ahlaki benlik imajını negatif etkilerken, suçluluk duygusunu pozitif etkilediği belirlenmiştir. Sufi vd.'nin (2024) araştırmasında, akran etik dışı davranışlarının sinir, kaygı, utanmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca örgütsel özdeşleşme yüksek olduğunda etik dışı davranışın sinire ve utanmaya etkisinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Welsh vd.'nin (2022) sosyal mübadele teorisine dayalı gerçekleştirdiği araştırmasında ise, iş arkadaşının etik dışı destek davranışının çalışanın borçluluk hissini pozitif, dürüstlük algısını negatif etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca borçluluk hissi sosyal mübadele ilişkisini düşük düzeyde pozitif etkilerken, dürüstlüğün yüksek düzeyde pozitif etkilediği anlaşılmış, sosyal

mübadelelerin ise iş arkadaşına yönelik örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif etkilediği belirlenmiştir. Bunların yanında, destekçi etik dışı davranışın örgütsel vatandaşlık davranışını dürüstlük ve sosyal mübadele ilişkisi aracılığıyla dolaylı olarak negatif etkilediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla etik dışı davranışta bulunana yönelik dürüstlük algılamalarının azalmasının sosyal mübadeleleri özellikle çıkarıcı ilgilerle olduğu düşünüldüğünde zayıflattığı değerlendirilmektedir. Quade vd.'nin (2019) sosyal karşılaştırma teorisine dayalı gerçekleştirdiği çalışmada, kendilerini diğerlerine göre daha etik algılayan çalışanların karşılaştırılan iş arkadaşına yönelik negatif duygular yaşadığı, karşılaştırılanların daha düşük performansı olduğu değerlendirildiğinde bunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bunların yanında, etik dışı davranışların çalışanların etik dışı davranışlarının artmasıyla da ilişkili olabildiği görülmektedir. Benzetme olarak kırmızı ışıktaki beklerken birçok insan sabırla beklediği görüldüğünde bizim de beklememiz ve bazıları kuralı ihlal edip karşıya geçtiğinde sosyal etkiyle herkesin karşıya geçmesinde olduğu gibi, diğerlerinin etik dışı davranışları bizim de bunlara bakışımızı ve bu bakımdan davranışlarımızı etkileyebilmektedir (Pascual-Ezama vd., 2015). Ayrıca etik psikolojisi bakış açısıyla, çalışanların etik dışı davranışları özellikle çalışanın performansının yüksek olmasına bağlı olarak hoş görülebilmekte veya reddedilebilmektedir (Quade vd., 2017). Liu vd.'nin (2022) emlak işletmesi çalışanlarıyla gerçekleştirdiği araştırmasında, duygusal tükenmişliğin ve koçun etik dışı davranışlarının yeni işe başlayanların etik dışı davranışlarını pozitif etkilediği belirlenmiştir. Diğer taraftan çalışanın uzmanlaşma odağı düşük olduğunda ve performans odağı yüksek olduğunda duygusal tükenmişliğin etik dışı davranışları pozitif etkilediği, bu olmadığında ise ilişkinin ortadan kalktığı (negatif ve anlamsız hale geldiği) anlaşılmıştır. Benzer şekilde Ruiz-Palomino vd.'nin (2019) banka çalışanlarıyla gerçekleştirdiği çalışmada, iş arkadaşlarının etik dışı davranışlarının çalışanların etik davranma niyetini negatif etkilediği, makyavelizm'in ise bunda kısmi aracı olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle akran etik dışı davranışlarını makyavelizmi pozitif etkilediği ve bu değişken aracılığıyla etik davranma niyetini negatif etkilediği anlaşılmıştır. Gould & Kaplan'ın (2011) araştırmasında ise çalışanların etik dışı davranışları (sporda performans artırıcı alma vb.) diğer çalışanlardan öğrenebileceği belirlenmiş, dolayısıyla etik dışı davranışların çalışanlar arasında yayılabileceği değerlendirilmiştir.

Çalışmaların bazılarında ise etik dışı çalışan davranışlarının çalışanlar arası ilişkilere negatif etkileri vurgulanmıştır. Örneğin Quade vd.'nin (2017) araştırmasında çalışan etik dışı davranışlarının ilişki çatışmasını, ilişki çatışmasının ise iş yeri dışlanmasını pozitif etkilediği belirlenmiştir. Diğer taraftan iş performansının etik dışı davranışın ilişki çatışmasına etkisini azalttığı anlaşılmıştır. Yanı sıra, etik dışı davranışlar, buna tanık olanların bunu önlemesi veya ortaya çıkarılması bakımından içsel çatışmalar yaşamalarına neden olabilmektedir. Örneğin King III & Hermodson'un (2000) etik dışı çalışan davranışlarını gözlemleyenlerin bunu raporlama bakımından sorunlar yaşadığını ileri sürüldüğü hemşirelerle gerçekleştirdiği araştırmasında, bireysel etik gibi kişisel faktörlerin, etik dışı davranışının düzeyi gibi durumsal faktörlerin ve politikalara uyum gibi örgütsel faktörlerin etik dışı davranışları raporlamayı etkilediği belirlenmiştir.

Bunların yanında, etik dışı lider davranışlarının etkilerinin de son zamanlarda dikkat çektiği görülmektedir. Bu noktada liderlik tarzlarının ve lider davranışlarının çalışanların etik davranışlarına etkisine yönelik bulgular kısıtlıdır (Treviño & Brown, 2005). İlgili araştırmalarda daha çok etik liderliğin etkileri incelenmektedir. Fehr vd.'nin (2020) araştırmasında, etik dışı lider davranışının lidere güvene negatif etkisinin çalışanın ahlaki kopuş-çözülme eğilimi tarafından düzenlendiği, lidere güvenin lidere desteği pozitif etkilediği belirlenmiştir. Zoghbi-Manrique-de-Lara & Suárez-Acosta'nın (2014) araştırmasında ise, etik

liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışlarını pozitif ve kişiler arası sapkın işyeri davranışlarını negatif etkilediği belirlenmiştir. Mayer vd.'nin (2013) araştırmasında etik dışı davranışların içsel ifşasının etik liderlik ve iş arkadaşı etik davranışlarından etkilendiği anlaşılmıştır. Kısaca etik dışı davranışların, liderler bakımından da farklı bakış açılarıyla incelendiği görülmektedir.

5. ETİK DIŞI ÇALIŞAN DAVRANIŞLARI VE TÜKETİCİYE ETKİLERİ

Yönetici veya liderin özellikleri, satış gücü özellikleri (iş güvencesi, hedef baskısı vb.), örgütsel özellikler (örgüt kültürü vb.) ve agresif rekabetçi ortama bağlı olarak, müşterilere yönelik etik dışı çalışan davranışlarıyla yaygınlıkla karşılaşmakta (Adnan vd., 2013) ve çalışanlar bu davranışlara yönelik olumlu tutumlara sahip olabilmektedir (Lee vd., 2009). Dolayısıyla satış ekibinin etik dışı davranışlarının engellenmesi, kontrol edilmesi, etik standartların geliştirilmesi ve satış gücünün bu bakımdan yönetilmesi uzun zamandır dikkat çeken bir konu olmuştur (Cadogan vd., 2009; De Coninck, 1992).

Pazarlama ve tüketime bakan yönüyle; ürünlerin özelliklerini abartma, yanlış, yanıltıcı, yalan ve eksik bilgi verme, müşteriden pazarlama sunularının zayıflık veya eksiklikleri gizleme, fahiş fiyat belirleme, onay almadan işlem yapma, müşteriyi dinlememe, kaba bir dil kullanma, ayrımcılık yapma ve sözünde durmama gibi tüketicilere yönelik çok çeşitli etik dışı davranışla karşılaşmaktadır (Kanyurhi vd., 2024; Yang vd., 2019; Barsky, 2011; Umphress vd., 2010; Lagace vd., 1991; Saxe & Weitz, 1982). Örneğin, bankacılık sektöründe çalışanlar, işlem ücretleri için “yapabileceğimiz bir şey yok”, “iptali yok” gibi ifadeler kullanabilmekte, gerçekte olmasa da bir ürünün tam müşteriye göre olduğunu söyleyebilmekte ve bazı bilgileri müşteriden gizleyebilmektedir (Uzunbacak vd., 2019). Örgüt yararına etik dışı davranış yazınında da, müşterilerden alınan fazla parayı geri vermekten kaçınma, onlara abartılı açıklamalar yapma, negatif bilgileri saklama gibi örgüt yararına etik dışı çalışan davranışlarının önemli bir kısmının müşterilere yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Umphress vd., 2010; Alper Ay & Karakaya, 2024). Bu noktada; etik dışı çalışan davranışlarının tüketicilere etkilerine yönelik bulguların daha çok satış elemanları veya hizmet sunanların müşterilere yönelik etik dışı davranışlarına yoğunlaştığı, diğer etik dışı davranışların tüketiciye etkilerine yönelik bulguların ise kısıtlı olduğu görülmektedir.

Hinterhuber & Khan'ın (2025) araştırmasında, etik dışı satış müzakere tekniklerinin, çalışanların finansal performansı iyileştirmediği, davranışsal performansı ve değer oluşturma becerisini azalttığı anlaşılmıştır. Akçay & Özdemir'in (2021) araştırmasında, hizmet müşterilerinde etik dışı satış elemanı davranışların hizmet sektörüne yönelik müşteri kinini pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Kankonkar'ın (2020) araştırmasında ise yaşam sigortası satış elemanı etik davranışlarının daha fazla müşteri memnuniyeti, güveni ve sadakatiyle ilişkili olduğu görülmüştür. Tosun'un (2020) bankacılık üzerine gerçekleştirdiği müşteriye yönelik etik dışı çalışan davranışlarının saygısızlık ve ücret aldatması gibi boyutlarının ortaya konulduğu araştırmasında, bunların sorunun düzeltme ve şikayetleri dile getirme gibi davranışlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bateman & Valentine'nin (2015) araştırmasında, müşterinin algıladığı etik çalışan davranışının satış elemanına güven ve satın alma niyetini etkilediği anlaşılmıştır. Benzer şekilde, Demirgüneş'in (2015) araştırmasında da etik satış elemanı davranışının müşteri güveni ve tekrar satın alma davranışını etkilediği belirlenmiştir. Hansen & Riggle'in (2009) araştırmasında, etik satış elemanı davranışının satış elemanına güveni pozitif etkilediği, bunun ise satış elemanı bağlılığı ve satın alıcı davranışına (satın alma sıklığı, satın elemanı ile iletişim, olumlu ağızdan ağıza iletişim) aracılık ettiği belirlenmiştir. Román & Ruiz'in (2005) araştırmasında da algılanan etik satış davranışlarının müşteri memnuniyeti, güveni ve satış elemanına bağlılığı etkilediği belirlenmiştir. Lagace vd.'nin (1991) araştırmasında ise ilaç satış elemanı etik davranışları ve uzmanlığının doktorların satış elemanına güveni ve satış elemanından memnuniyetini etkilediği belirlenmiştir. Nitekim bu

bağlamda satış elemanlarının; ürünlerin özellik ve faydalarını abartması, ürün mevcudiyeti, özellikleri, hizmetler veya rekabetle ilgili yalanlar söylemesi, ihtiyaç olmayan ürünleri satmaya çalışması, tutamayacağı sözler vermesi ve zararlı ürünlerin satılması gibi davranışlarla karşılaşılabilir.

Bu bulgulara karşın, çalışanların müşterilerle ilgili etik dışı davranışlarını sadece müşterilerin maruz bırakıldığı davranışlarla sınırlandırmak mümkündür. Bu noktada çalışanlar sweethearting olarak ifade edilen müşteri yararına ve işletme zararına diğer müşterilerin tanık olduğu etik dışı davranışlarda da bulunabilmektedir (Leidner, 1993). Örneğin, kasada barkodu okutmama veya kapatma gibi uyumsuz ve etik dışı bu davranışlarla (Pankanti vd., 2009) restoran ve konaklama gibi sektörlerde yaygınlıkla karşılaşılmaktadır (Hawkins, 1984). Bir tür hırsızlık olarak da ifade edilen bu davranışlar, perakendeciler için yönetilmesi gereken önemli bir sorun olarak görülmektedir (Fan vd., 2009; Flandez, 2008). Bu konuyla ilgili araştırmalar ise daha çok olgunun varlığı, özelliklerini ve nedenlerini belirlemeye yöneliktir. Neticede; örgütsel normlar, riske yatkınlık, cezaların yüksekliği (Brady vd., 2012), vardiyalı çalışma, mağaza ortamı (Dabil, 2014) gibi faktörlerden etkilendiği görülen bu etik dışı davranışlarla; yiyecek, giyecek, gıda ürünleri gibi pek çok bağlamda karşılaşılmaktadır (Dabil, 2013).

Ayrıca hizmet eşitliğini incelemenin müşterilere eşit davranmayla ilişkili olduğunu gösteren ayrımcı hizmetle ilgili yazındaki araştırmaların da bu bakımdan değerlendirilmesi mümkündür (Brewster vd., 2018). Her ne kadar müşterilerin yararına olmasına bağlı adalet algılaması ve olumlu duyguların oluşabileceği (Boukis, 2016), çalışan memnuniyeti ve müşteri sadakatının artabileceği görülse de (Brady vd., 2012), sweethearting davranışının buna maruz kalan müşterilerin yanında, diğer müşterilere etkileri gibi konularda bulgular kısıtlıdır. Nitekim ayrımcı hizmet davranışlarının bunları gözlemleyenlerin haset duygusu başta olmak üzere duygu, tutum, niyet ve davranışlarını (haset, kin, sinir, memnuniyetsizlik, olumlu/olumsuz ağızdan ağıza iletişim, satın alma vb.) negatif olarak etkilediği görülmektedir (Huang vd., 2018; Park & Jang, 2015; Wobker & Kenning, 2012). Tüm bunların yanında, çalışanlar veya üstler ile astlar arasında etik dışı davranışlara tanık olan müşterilerin olumsuz etkilenmesi mümkündür. Nitekim çalışanlar arasındaki nezaketsizlik, dedikodu, bağırma, aşağılama, dışlama, zorbalık veya işten kaytarma gibi çok çeşitli çalışan etik dışı davranışlarına tanık olan müşterilerin stres ve kin gibi olumsuz duygular hissetmesi, memnuniyet, devam eden eğilim ve davranışlarının olumsuz etkilenmesi beklenebilir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, etik dışı çalışan davranışlarının çok boyutluluğu ve başlıca türleri, bunları etkileyen faktörler ve bunların başlıca etkileri değerlendirilmiştir. Kısaca etik dışı çalışan davranışlarının sadece kişisel çıkar nedenli olmadığı, örgüt ve diğer çalışanların yararına da yapılabildiği görülmektedir. Diğer taraftan bunların tüketiciye etkileri bakımından; daha çok müşterilere yönelik gerçekleştirilen etik dışı davranışların konu alındığı çalışmalara karşın, genel olarak örgüt içi gerçekleştirilen etik dışı çalışan davranışlarının da tüketicileri etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Gelecek çalışmalarda, tüketicinin tanık olduğu örgüt içi etik dışı çalışan davranışlarından nasıl etkilendiğinin saha araştırmalarıyla incelenmesi mümkündür. Bu bakımdan; müşterilerin çalışanlar arası etik dışı davranışlara tanık olmasının; hizmet deneyimine, sinir ve stres gibi olumsuz duygulara veya hizmet kalite algısına etkileri gibi farklı bakış açılarıyla araştırmalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Nitekim etik dışı davranışlara tanık olmanın ve diğer müşterilere yönelik etik dışı çalışan davranışlarına tanık olmasının negatif etkilerinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bakış açısıyla da etkilerin olmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Neticede etik dışı çalışan davranışlarının yönetilmesinde; dürüstlük, nezaket, şeffaflık gibi ilkelere dayalı olarak

pazarlama ve tüketici odaklı bakış açısının da göz önünde bulundurulduğu etik bir örgütsel kültür oluşturması önemlidir.

KAYNAKÇA

Adnan, A., Saher, N., Naureen, H., Qureshi, S., & Khan, N. Y. (2013). What shapes ethical behavior of sales team? A case study of banking sector of Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(1), 424-442.

Akçay, G., & Özdemir, E. (2021). The effect of unethical sales behaviors on consumer cynicism and the moderating role of demographic characteristics: A study on the service sector. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2394-2413.

Aliane, N., & Sadiq, M. (2023). Determinant of unethical pro-organizational behaviour: Role of co-worker uncivility, supervisor incivility and trust. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 18(2), 275-293.

Alper Ay, F., & Karakaya, A. (2024). Dini başa çıkma stratejilerinin etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar, makyavelizm ve ifşa üzerindeki etkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14(2), 238-261.

Arciniega, L. M., Stanley, L. J., Puga-Méndez, D., Obregón-Schael, D., & Politi-Salame, I. (2019). The relationship between individual work values and unethical decision-making and behavior at work. *Journal of Business Ethics*, 158(4), 1133-1148.

Barsky, A. (2011). Investigating the effects of moral disengagement and participation on unethical work behavior. *Journal of Business Ethics*, 104(1), 59-75.

Bateman, C., & Valentine, S. (2015). The impact of salesperson customer orientation on the evaluation of a salesperson's ethical treatment, trust in the salesperson, and intentions to purchase. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 35(2), 125-142.

Bolino, M. C., & Klotz, A. C. (2015). The paradox of the unethical organizational citizen: The link between organizational citizenship behavior and unethical behavior at work. *Current Opinion in Psychology*, 6, 45-49.

Boukis, A. (2016). Achieving favourable customer outcomes through employee deviance. *The Service Industries Journal*, 36(7-8), 319-338.

Brady, M. K., Voorhees, C. M., & Brusco, M. J. (2012). Service sweethearting: Its antecedents and customer consequences. *Journal of Marketing*, 76(2), 81-98. 81

Brewster, Z. W., Brauer, J. R., & Lynn, M. (2018). Morality at work: Do employees' moral commitments inhibit service disparities and reactive workplace behaviors?. *Social Currents*, 5(3), 244-263.

Cadogan, J. W., Lee, N., Tarkiainen, A., & Sundqvist, S. (2009). Sales manager and sales team determinants of salesperson ethical behaviour. *European Journal of Marketing*, 43(7/8), 907-937.

Cohen, T. R., Panter, A. T., Turan, N., Morse, L., & Kim, Y. (2014). Moral character in the workplace. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 943.

Collins, F. (2006). Career self-interest and concern for others-the effects of co-worker attitudes on fraudulent behavior. *Accounting and the Public Interest*, 6(1), 95-115.

- Dabil, S. (2013). Sweethearting: The complicity relatives theft CRT in Saudi Arabia, *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 7(3), 709-713.
- Dabil, S. (2014). The prevalence of organized retail crime in Riyadh, Saudi Arabia. *World Academy of Science, Engineering and Technology. International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 8(2), 542-548.
- De Coninck, J. B. (1992). How sales managers control unethical sales force behavior. *Journal of Business Ethics*, 11(10), 789-798.
- Demirgüneş, B. K. (2015). Ethical behavior of salesperson: the impact of consumer's perception on trust, satisfaction and repeat purchasing behavior. *Turkish Journal of Business Ethics*, 8(1), 26-46.
- Doğan, S. (2022). Sağlık kurumlarında örgütsel özdeşleşme ile etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(2), 217-228.
- Fan, Q., Yanagawa, A., Bobbitt, R., Zhai, Y., Kjeldsen, R., Pankanti, S., & Hampapur, A. (2009, April). Detecting sweethearting in retail surveillance videos. *Acoustics, Speech and Signal Processing, 2009. ICASSP 2009. IEEE International Conference (1449-1452)*. IEEE.
- Fehr, R., Fulmer, A., & Keng-Highberger, F. T. (2020). How do employees react to leaders' unethical behavior? The role of moral disengagement. *Personnel Psychology*, 73(1), 73-93.
- Flandez, R. (2008). Stop that thief. *The Wall Street Journal*, 16.
- Giacalone, R. A., & Thompson, K. R. (2006). Business ethics and social responsibility education: Shifting the worldview. *Academy of Management Learning & Education*, 5(3), 266-277.
- Giacalone, R. A., Promislo, M., & Jurkiewicz, C. (2016). Ethical impact theory: How unethical behavior at work affects individual well-being. In *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance* (pp. 1-5). Springer.
- Gould, E. D., & Kaplan, T. R. (2011). Learning unethical practices from a co-worker: The peer effect of Jose Canseco. *Labour Economics*, 18(3), 338-348.
- Grosch, K., & Rau, H. A. (2020). Procedural unfair wage differentials and their effects on unethical behavior. *Economic Inquiry*, 58(4), 1689-1706.
- Hansen, J. D., & Riggle, R. J. (2009). Ethical salesperson behavior in sales relationships. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 29(2), 151-166.
- Hawkins, R. (1984). Employee theft in the restaurant trade: Forms of ripping off by waiters at work. *Deviant Behavior*, 5(1-4), 47-69.
- Hinterhuber, A., & Khan, O. (2025). Antecedents and performance consequences of unethical negotiation behavior in sales. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/10696679.2025.2553190>, 22.1.2026.
- Hong, M. C., Barnes, C. M., & Scott, B. A. (2017). Collateral damage from the show: Emotional labor and unethical behavior. *Business Ethics Quarterly*, 27(4), 513-540.
- Huang, Yu-Shan ve Brown, Tom, J. (2018), The positive influence of watching others receive preferential treatment: The rrole of envy, 2018 Summer AMA Proceedings, CE-25-26.
- Johnson, H. H., & Umphress, E. E. (2019). To help my supervisor: Identification, moral identity, and unethical pro-supervisor behavior. *Journal of Business Ethics*, 159(2), 519-534.

- Jones, G. E., & Kavanagh, M. J. (1996). An experimental examination of the effects of individual and situational factors on unethical behavioral intentions in the workplace. *Journal of Business Ethics*, 15(5), 511-523.
- Kankonkar, S. (2020). Relevance of ethical sales behaviour on the customer loyalty with special reference to life insurance companies. *Studies in Indian Place Names*, 40(ö. S.26), 68-80.
- Kanyurhi, E. B., Bugandwa Mungu Akonkwa, D., Murhula Lusheke, B., Cubaka, P. M., Kadundu Karhamikire, P., & Bucekuderhwa Bashige, C. (2024). When unethical practices harm relationship outcomes: Testing the influence of consumer-perceived unethical behaviour on trust and satisfaction in the banking sector. *International Journal of Bank Marketing*, 42(6), 1178-1211.
- Kaptein, M. (2008). Developing a measure of unethical behavior in the workplace: A stakeholder perspective. *Journal of Management*, 34(5), 978-1008.
- Karadal, H., & Akyazı, T.E. (2015), Psikolojik sahiplenme ile etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar arasındaki ilişkinin analizi üzerinde aksaray ilinde bir araştırma, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 5-8 Kasım, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Tokat
- King III, G., & Hermodson, A. (2000). Peer reporting of coworker wrongdoing: A qualitative analysis of observer attitudes in the decision to report versus not report unethical behavior. *Journal of Applied Communication Research*. 28(4), 309-329.
- Lagace, R. R., Dahlstrom, R., & Gassenheimer, J. B. (1991). The relevance of ethical salesperson behavior on relationship quality: the pharmaceutical industry. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 11(4), 39-47.
- Lee, N., Beatson, A., Garrett, T. C., Lings, I., & Zhang, X. (2009). A study of the attitudes towards unethical selling amongst Chinese salespeople. *Journal of Business Ethics*, 88(s3), 497-515.
- Leidner, Robin. 1993. *Fast food, fast talk: Service work and the routinization of everyday life*. Los Angeles, CA: University of California Press.
- Liu, X., Greenbaum, R. L., Allen, D., & Zhang, Z. (2022). A newcomer socialization perspective on the proliferation of unethical conduct in organizations: The influences of peer coaching practices and newcomers' goal orientations. *Journal of Business Ethics*, 176(1), 73-88.
- Mayer, D. M., Nurmohamed, S., Treviño, L. K., Shapiro, D. L., & Schminke, M. (2013). Encouraging employees to report unethical conduct internally: It takes a village. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 121(1), 89-103.
- Meier, L. L., Semmer, N. K., & Spector, P. (2013). Unethical work behavior as a stressor. *Handbook of unethical work behavior: Implications for individual well-being*. M.E. Sharpe, 168-179.
- Mo, S., Lupoli, M. J., Newman, A., & Umphress, E. E. (2023). Good intentions, bad behavior: A review and synthesis of the literature on unethical prosocial behavior (UPB) at work. *Journal of Organizational Behavior*, 44(2), 335-354.
- Moore, C., & Gino, F. (2015). Approach, ability, aftermath: A psychological process framework of unethical behavior at work. *Academy of Management Annals*, 9(1), 235-289.

- Moore, C., Detert, J. R., Klebe Treviño, L., Baker, V. L., & Mayer, D. M. (2012). Why employees do bad things: Moral disengagement and unethical organizational behavior. *Personnel Psychology*, 65(1), 1-48.
- Mumcu, A. (2022). Ahlakî çözümlenin etik olmayan örgüt yararına davranış üzerindeki etkisi: Demografik faktörlerin düzenleyici rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 481-491.
- Newstrom, J. W., & Ruch, W. A. (1975). Ethics of management and management of ethics. *MSU Business Topics*, 23(1), 29-37.
- Oktay, S., & Özdemir, B. N. (2024). Etik olmayan örgüt yanlısı davranışların iş yerinde dışlanma üzerine etkisi sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 6(1), 72-86.
- Pankanti, S., Fan, Q., Zhai, Y., Bobbitt, R., Yanagawa, A., Miyazawa, S., Kjeldsen, R. & Hampapur, A. (2009, June). Multi-media compliance: A practical paradigm for managing business integrity. *Multimedia and Expo, 2009. ICME 2009. IEEE International Conference on* (1562-1563). IEEE.
- Park, J., & Jang, S. (2015). You got a free upgrade? What about me? The consequences of unearned preferential treatment. *Tourism Management*. 50, 59–68.
- Pascual-Ezama, D., Dunfield, D., Gil-Gómez de Liaño, B., & Prelec, D. (2015). Peer effects in unethical behavior: Standing or reputation?. *PloS One*, 10(4), e0122305.
- Quade, M. J., Greenbaum, R. L., & Mawritz, M. B. (2019). “If only my coworker was more ethical”: When ethical and performance comparisons lead to negative emotions, social undermining, and ostracism. *Journal of Business Ethics*, 159(2), 567-586.
- Román, S., & Ruiz, S. (2005). Relationship outcomes of perceived ethical sales behavior: the customer's perspective. *Journal of Business Research*, 58(4), 439-445.
- Ruiz-Palomino, P., Bañón-Gomis, A., & Linuesa-Langreo, J. (2019). Impacts of peers' unethical behavior on employees' ethical intention: Moderated mediation by Machiavellian orientation. *Business Ethics: A European Review*, 28(2), 185-205.
- Saxe, R., & Weitz, B. A. (1982). The SOCO scale: A measure of the customer orientation of salespeople. *Journal of Marketing Research*, 19(3), 343-351.
- Shu, X. (2015). Contagion effect of unethical pro-organizational behavior among members within organization. *Metallurgical & Mining Industry*. 5, 235-242.
- Suar, D., & Khuntia, R. (2010). Influence of personal values and value congruence on unethical practices and work behavior. *Journal of Business Ethics*, 97(3), 443-460.
- Sufi, A. F., Raja, U., & Butt, A. N. (2024). Impact of peer unethical behaviors on employee silence: The role of organizational identification and emotions. *Journal of Business Ethics*, 190(4), 821-839.
- Tang, P. M., Yam, K. C., Koopman, J., & Ilies, R. (2022). Admired and disgusted? Third parties' paradoxical emotional reactions and behavioral consequences towards others' unethical pro-organizational behavior. *Personnel Psychology*, 75(1), 33-67.
- Tosun, P. (2020). Unethical sales practices in retail banking. *International Journal of Bank Marketing*, 38(6), 1305-1327.

- Trevino, L. K., & Brown, M. E. (2005). The role of leaders in influencing unethical behavior in the workplace. *Managing Organizational Deviance*, 5, 69-87.
- Trevino, L. K., & Victor, B. (1992). Peer reporting of unethical behavior: A social context perspective. *Academy of Management Journal*, 35(1), 38-64.
- Umphress, E. E., Bingham, J. B., & Mitchell, M. S. (2010). Unethical behavior in the name of the company: the moderating effect of organizational identification and positive reciprocity beliefs on unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 769-780.
- Umphress, E. E., Gardner, R. G., Stoverink, A. C., & Leavitt, K. (2020). Feeling activated and acting unethically: The influence of activated mood on unethical behavior to benefit a teammate. *Personnel Psychology*, 73(1), 95-123.
- Uzunbacak, H. H., Akçakanat, T., Dinç, M., & Bayrakçı, E. (2019). İyi niyetli kötü davranışlar: banka çalışanlarının örgüt yararına ahlaki olmayan davranışları üzerine nitel bir araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 658-683.
- Veetikazhi, R., Kamalanabhan, T. J., Malhotra, P., Arora, R., & Mueller, A. (2022). Unethical employee behaviour: a review and typology. *The International Journal of Human Resource Management*, 33(10), 1976-2018.
- Welsh, D. T., Baer, M. D., Kim, J. K., Thiel, C., & Smith, I. H. (2022). Desirable or deceitful? How social exchange dynamics shape responses to pro-coworker unethical behavior. *Personnel Psychology*, 75(3), 619-644.
- Welsh, D. T., Baer, M. D., Kim, J. K., Thiel, C., & Smith, I. H. (2022). Desirable or deceitful? How social exchange dynamics shape responses to pro-coworker unethical behavior. *Personnel Psychology*, 75(3), 619-644.
- Wobker, I., & Kenning, P. (2012). Don't treat others better than me: Drivers and outcomes of customer envy. *Proceedings NeuroPsychoEconomics Conference (NPE)*.
- Yang, J., Yu, K. H. F., & Huang, C. J. (2019). Service employees' concurrent adaptive and unethical behaviors in complex or non-routine tasks: The effects of customer control and self-monitoring personality. *Asia Pacific Journal of Management*, 36(1), 245-273.
- Zhao, H., & Ma, Y. (2025). How is it going to end? Negative workplace gossip about coworkers, compensatory ethics and gossipers helping behavior toward coworkers. *Personnel Review*, 54(2), 557-580.
- Zoghbi-Manrique-de-Lara, P., & Suárez-Acosta, M. A. (2014). Employees' reactions to peers' unfair treatment by supervisors: The role of ethical leadership. *Journal of Business Ethics*, 122(4), 537-549.

ÇALIŞANLARA YÖNELİK GÖNÜLLÜ SOSYAL SORUMLULUKLARIN YERİNE GETİRİLMESİNDE FİRMA BÜYÜKLÜĞÜNÜN ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. YAHYA NAS

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

yahyanas@mu.edu.tr-0000-0002-7858-438X

ÖZET

Çalışma koşullarını iyileştirerek çalışanların motivasyonlarını sağlamak üretim maliyetlerini azaltırken üretimde verimliliği ve beraberinde faaliyet karını da artırmaktadır. Çalışanların motivasyonunu sağlamada firmaların birden fazla koşulu dikkate alarak hareket etmeleri ve bu sürecin dinamik bir süreç olduğu bilincinde olmaları oldukça önemlidir. Bu noktada firmaların çalışanlarına karşı, öncelikle yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri, devamında ise gönüllü sosyal sorumluluklarına dayalı olarak çalışma ortamını iyileştirmeleri gerekmektedir. Carroll tarafından geliştirilen kurumsal sosyal sorumluluk piramidinin en üst noktasında bulunan gönüllü sosyal sorumluluklar; yerine getirilmesi zorunlu olmayan sorumluluklar olarak tanımlanmakla birlikte, aynı zamanda ileri düzey sorumluluklar olarak nitelendirilmektedir. Firmaların ekonomik ve yasal sorumluluklarının yanı sıra özellikle etik ve gönüllü sorumluluklarını yerine getirmeleri, firma içi motivasyonu ve müşteri sadakatini artırarak kendilerine; toplumsal koşulları iyileştirmeleri nedeniyle de içinde bulundukları toplumlara olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada firmaların büyüklüğünün çalışanlarına karşı gönüllü sorumluluklarını yerine getirmede ne derecede etkili olduğu ölçülmüştür. Bu kapsamda farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve mal üretimi yapan toplam 433 firma yetkilisiyle yüz yüze görüşülerek anket soruları yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular sıralı lojistik regresyon modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, firmaların faaliyet süresi, çalışan sayısı, yıllık satış karı ile çalışanlarına yönelik gönüllü sosyal sorumluluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Firmaların çalışan sayıları, satış karları arttıkça; faaliyet süreleri azaldıkça, çalışanlarına karşı gönüllü sosyal sorumluluk faaliyetleri de artmaktadır. Ayrıca firmaların yasal sorumlulukları ile büyüklükleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Çalışan Motivasyonu, Gönüllü Sosyal Sorumluluklar, Sıralı Lojistik Regresyon

THE IMPACT OF COMPANY SIZE ON THE FULFILLMENT OF VOLUNTARY SOCIAL RESPONSIBILITIES TOWARDS EMPLOYEES

ABSTRACT

Improving working conditions and motivating employees reduces production costs while increasing productivity and, consequently, business profits. It is crucial for companies to consider multiple factors in motivating employees and to be aware that this is a dynamic process. At this point, companies must first fulfill their legal responsibilities towards their employees, and then improve the working environment based on their voluntary social responsibilities. Voluntary social responsibilities, which are at the top of Carroll's corporate social responsibility pyramid, are defined as non-mandatory responsibilities, but are also considered advanced responsibilities. Companies' fulfill ethical and voluntary responsibilities by side their economic and legal responsibilities contribute positively both to themselves by increasing intrinsic motivation and customer loyalty and to society by improving social conditions in the communities in which they operate. In this study what level company size affects at fulfill its voluntary social responsibilities towards its employees was measured. Within this scope, a total of 433 company officials operating in different sectors and produced goods production were asked survey questions by interviewing face-to-face. The findings were analyzed using an ordered logistic regression model. At the analysis, a statistically significant relationship between companies' operating time, number of employees, annual sales profit, and their level of voluntary social responsibility towards their employees was determined. Employee numbers and sales profits of companies increasing, working hours of companies decreasing is increasing their voluntary social responsibility activities towards their employees. Furthermore, it was determined that there is no statistically significant relationship between companies' legal responsibilities and their size.

Keywords: Employee Motivation, Voluntary Social Responsibility, Sequential Logistic Regression

ÇİN'İN SINCAN POLİTİKALARI BAĞLAMINDA DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ SİSTEMATİK HAK İHLALLERİ

Dr, Seda Gözde Tokatlı

İzmir Demokrasi Üniversitesi

E mail:sedagozde.tokatli@idu.edu.tr,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1880-1338>

ÖZET

Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi), tarih boyunca Türk topluluklarının yaşadığı, İpek Yolu'nun merkezindeki stratejik bir bölgedir. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bölge, Çin yönetimine dahil edilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bu bölgeye yönelik son derece baskıcı, sert ve dışa kapalı bir dış politika izlediği gözlemlenmiştir. Bu çalışma, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşananların ulusal güvenlik endişesi mi, yoksa insan hakları ihlalleri mi olduğu sorusuna cevap aramaktır. Özellikle, Uygur Türkeri'nin karşı karşıya kaldıkları asimilasyon sürecinden ne ölçüde etkilendikleri, temel hak ve özgürlüklerinde artan ciddi kısıtlamalara nasıl cevap verebildikleri ve uluslararası toplumun artan insani kısıtlamalar karşısında nasıl bir aksiyon aldıkları bu çalışma kapsamında ele alınacaktır. Doğu Türkistan'ın insan hakları, kimlik politikaları, güvenlik stratejileri ve uluslararası diplomasi açısından kritik bir mesele olması, bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan, İnsan Hakları

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti, 1949 yılından beri tek parti sistemiyle (ÇKP) yönetilen, çok derin tarihi olan bir medeniyettir. Çin Komünist Partisi, kuruluşundan bu güne kadar tek partili yönetim söz sahibi olmuştur. Çin yönetiminin en önemli ilkeleri ise ulusal kimliğin ve kültürün bütünlüğü, ulusal güvenlik, istikrar ve partinin devamlılığıdır. Bu bağlamda Çin hükümetinin izlediği milliyetçi politikaların insan hakkı ihlallerine sebebiyet verdiği de aşikârdır. Çin'in özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde uyguladığı güvenlik merkezli yönetim anlayışı, bölgedeki Uygur Türkleri ve diğer Müslüman azınlıkların temel hak ve özgürlüklerinde ciddi kısıtlamalara yol açmaktadır. Bölgedeki uygulamalar uluslararası hukuk, azınlık hakları ve insan hakları sözleşmeleri açısından tartışmalı bir nitelik taşıdığı geniş ölçüde kabul görmektedir. Küresel insan hakları normları bakımından uluslararası gündemi meşgul eden en

önemli konulardan biridir. Bu çalışma, Çin'in Doğu Türkistan halkına yönelik izlediği eğitim, ekonomi, nüfus ve göç politikaları azınlık hakları bağlamında hak ihlallerinin yaşanmasına neden olan temel faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Doğu Türkistan Bölgesi

Doğu Türkistan bölgesi, tarihsel gelişiminde Çarlık Rusya vasıtasıyla işgal altına alınan Batı Türkistan ve Çin Mançu İmparatorluğu'nun emperyal genişlemeleri sonucunda Doğu ve Batı Türkistan olarak ikiye ayrılmıştır. Rusya işgali altındaki Batı Türkistan'da İngilizler üzerinden desteklenen Yakup Bey Devleti meydana gelmiştir. Ayrıca bu hükümeti Osmanlı Devleti de onaylamıştır. Batı Türkistan'da ise Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan dahil olmak üzere beş farklı Orta Asya Türk Cumhuriyeti inşa edilmiştir.

1933 ve 1944'te iki kez kısa süreliğine özgürlüğüne kavuşan Doğu Türkistan, 1949 yılında Çin'in merkezi gücünü toplamasıyla birlikte tamamen Çin hâkimiyeti altına girmiştir. 1955 yılınca Doğu Türkistan bölgesi resmen Sincan Özerk Bölgesi olarak ilan edilmiştir (Çakan, 2023). Çin'in beş özerk bölgesinden biri olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygurlar bugün birçok hak ihlaliyle karşı karşıyadır. 1955 yılında Doğu Türkistan'da kendine has bir milliyet politikası uygulayarak "Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi" adı altında birleştirerek özerk bir yönetim oluşturmuş ve bölgede yaşayan halkı Uygur, Kazak, Kırgız, Moğol gibi adlandırarak birbirinden ayırıp Çin birliğinin idaresi düşünülmüştür (Hayitt, 1975, 335). Çin Halk Cumhuriyeti'nin en geniş idari bölgesidir. Başkenti Urumçi, resmî dilleri Uygurca ve Çince'dir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan (Çin resmî adıyla Sincan Uygur Özerk Bölgesi) politikası; güvenlik, entegrasyon, ekonomik kalkınma ve etnik-kültürel kontrol eksenlerinde şekillenmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, 1949 yılında işgal ettiği Doğu Türkistan'da uygulamaya başladığı baskı politikaları nedeniyle ne yazık ki 2015 yılından itibaren sistematik şekilde asimilasyon politikalarına doğru değişim yaşamıştır. Çin, Doğu Türkistan bölgesinin geçmişten günümüze kendi toprakları olduğunu iddia ederken, Uygurlar ise kendilerini bu toprakların hem siyasi hem de kültürel olarak gerçek sahibi görmektedirler.

Uygur azınlıkların yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesi konumu ve yeraltı kaynakları potansiyeliyle stratejik öneme sahip bir bölgedir. Ekonomik olarak, efsanevi İpek Yolu'nun bölgeden geçmesi, Çin petrolünün beşte ikisini üretmesi, zengin altın ve bakır yataklarına sahip olması ve büyük miktarlarda yün üretilmesi bölgeyi stratejik olarak önemli bir konuma sokmaktadır. (Hayitt, 2017, 334) Çin'in yeraltı zenginliklerinin dörtte üçünün bu bölgede bulunması, petrol ve doğal gaz yataklarının Tarım Havzası'nda bulunması, Kazakistan'dan petrol taşıyan boru hattının bu bölgeden geçiyor olması Sincan'ı Pekin açısından gerçekten vazgeçilmez kılmaktadır. (Dokuzlar, 2016). Çin'in toplam petrol rezervinin yüzde 30'u, doğal gaz rezervinin de yüzde 34'ü bulunmaktadır.

Doğu Türkistan enerji kaynakları bakımından olduğu kadar sahip olduğu birçok madenle de adından söz ettirmektedir. Bölgede 100'den fazla maden ocağında krom, demir, taş pamuğu, mangan, bakır, silisyum, kurşun, pırlanta, altın, gümüş gibi önemli madenler çıkarılmaktadır.

Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Hak İhlalleri

1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla Orta Asya'da etnik bağı olan Sincan'a karşı Çin ayrılıkçı eğilimleri azaltmak, toprak bütünlüğünü güçlendirmek ve Çin'e entegre etmek için erken dönemde hoşgörülü bir politika izlemiş, zamanla "Çin İslam Derneği" aracılığıyla dini kurumları kontrol altına almaya çalışmıştır. 1954 yılında bölgede kontrolü sağlamak için Şincan Üretim ve İnşaat Topluluğu'nu kurmuştur. 1958 yılında Mao'nun ileri sıçrama planıyla birlikte hoşgörü politikası bırakılarak asimilasyonist politika izlenmiş, bölgeye devlet destekli Hanlılar göç ettirilmeye başlanmış, bunun yanında zorla kültürel homojenleşmeye gidilmiştir. ÇKP'nin kurucu lideri Mao Zedong, Kültür Devrimi ile tek dil, tek millet politikası uygulanmıştır ve Çin, her anlamda dünyaya kapalı bir kutu haline gelmiştir. Mao'nun ölümüyle sona eren Kültür Devrimi'nin etkileri bu dönemde hâlâ bölge üzerinde devam etmiştir. Kültür devrimi Uygurlara göre sosyal ve siyasi bir saldırı değil, aynı zamanda kendi özgün kimliklerine yapılmış bir saldırıydı. Deng Xiaoping 1978-1979 yıllarında iktidara geldiğinde Çin'de ekonomik reformlara başlanmış, Sincan'da da daha hoşgörülü bir döneme girilmiştir.

Bu dönemde Sovyet tarzı komünizmden uzaklaşmıştır. "1978 yılında Ekonomik Reform ve dışa açılım" politikası ile Çin artık komünizmden tamamen uzaklaşarak siyasi olarak tek parti iktidarına dayanan, fakat kapitalist ekonomik ilkeleri uygulayan bir devlet haline gelmiştir. 1990 yılında Sovyetlerin çöküşü, Orta Asya'da yeni Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıkışı ve bölgesel İslami uyanış Çin'i tedirgin etmiştir.

11 Eylül saldırıları, bu tarz olayları kendi sistemlerine bağlamak isteyen ülkeler için fırsat olmuş; Pekin de bundan faydalanarak Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin el Kaide ve Taliban bağlantılı olduğu gerekçesiyle ABD'ye sunmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan saldırılar Çin ve Uygur problemi için hayati bir rol oynamıştır. Çin yönetimi bu tarihlere kadar Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygurlar için "ayrılıkçı" tabirini sıkça kullansa da bundan sonra artık yerini "terörist" söylemi almıştır. Bunun yanı sıra, bu tarihten itibaren yaşanan uluslararası olayları İslamofobi'yi meşrulaştırmak için araç olarak kullanmıştır. Özellikle bu tarihten sonra Sincan bölgesinde meydana gelen hemen her olayın terörle ilişkilendirilmesi durumu da mevcuttur. (Karaca, 2007)

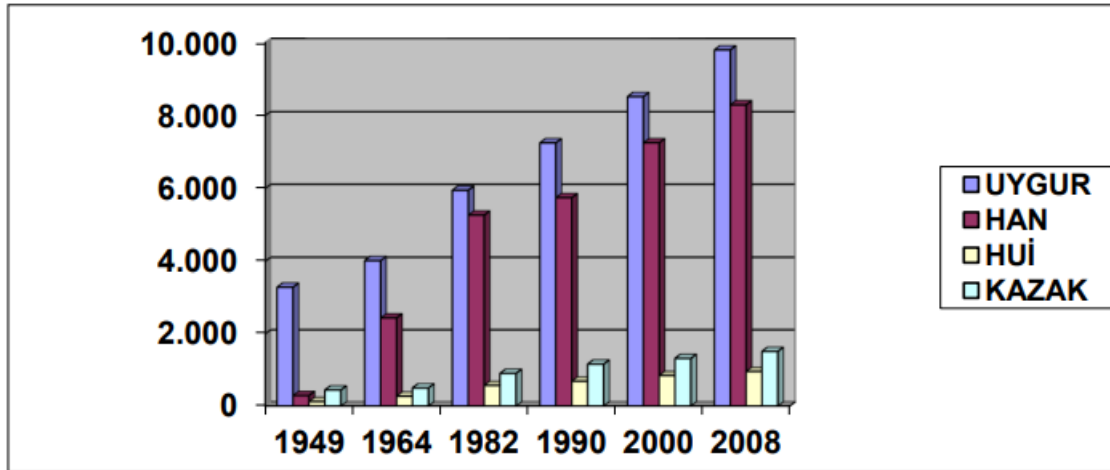
Çin ayrıca Sincan'daki sözde Uygur teröristlere karşı Orta Asya devletlerinden de destek istemiş, Çin'le ekonomik çıkarları olan bu devletler de istenilen desteği sağlamıştır. 11 Eylül sonrasında Çin, Ramazan ayında Sincan'daki camileri kapatmış, din adamlarını gözlem altında tutmuş, Uygurlar üzerinde kontrolünü daha da artırmıştır. Bölge topraklarının verimli oluşu, zengin doğal kaynaklara sahip olması, ve stratejik konumuyla Çin için batıya açılan ve aynı zamanda Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada güvenli bir koridordur

Doğu Türkistan'ın en önemli sorunu asimilasyon amaçlı, planlı bir şekilde bölgeye yerleştirilen Han Çinlisi göçmenlerdir. Böylelikle bölgenin demografik yapısının değişimi planlanarak Uygur nüfusu azınlık duruma düşürülerek halk kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Sincan Politikası

1949 yılında Sincan Uygur bölgesinde Han nüfusu 600 bin kişiyle yüzde 6'ya denk gelirken, günümüzde Han Çinli göçü nedeniyle Türkler azınlık durumuna gelmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü 2011 raporuna göre Çin, 2010 yılında geleneksel Uygur mahallelerini yıkıp Uygurları zorla buralardan tahliye etmiştir. HRW (2011) Zorla bölgelerinden göç ettirilen yerli halkın nüfusu sistemli olarak azalırken, Han Çinli göçü teşvik edilerek Doğu Türkistan halkı etkisiz bir hâle getirilmiştir. Çin, Han Çinlilerini iş garantisi vererek, maaşlarını yüksek tutarak ve tek çocuk politikasından tavizler vererek bölgeye göçe teşvik ederken, Uygurların ticari alanda sivrilmeleri engellenmektedir.(Bilgin, 2010, 188) Çin resmi kültür politikası eşitlikçi ve uyumluluk üzerine kurulurken, gayriresmi politikası 1980'lerden itibaren Sincan'daki büyük azınlığın asimilesine odaklanarak Çin kültürünü baskın hale getirmek olmuştur. Çin'in hesaplı ve planlı politikalarıyla, Xinjiang'da Uygur nüfusunu bastırmak için Han Çinlileri güçlendirilerek Han-Uygur nüfusunu dengelemiştir. (Israeli,2010).

Tablo 1: 1949-2008 Yılları Arası Şincan-Uygur Özerk Bölgesi Nüfus Dağılımı (milyon)

Kaynak: Castets, Remi, The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China Perspectives, September-October 2003

1949 yılında Uygur nüfusu üstünlüğü varken, 1964'ten itibaren Han nüfusu yoğun bir şekilde artmaya başlamış, Uygur nüfusu ise neredeyse yerinde saymıştır. Oransal olarak 1949'da yüzde 75 olan Uygur nüfusu, 2002 yılında yüzde 47'ye düşmüş, fakat Han nüfusu oranı 1949'da yüzde 7 iken 2002'de yüzde 40'lara çıkmıştır. Çin hükümeti Han Çinlilerini bölgeye göç ettirme programıyla bölgenin nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmıştır.

Human Rights Watch, "Break Their Lineage, Break Their Roots" başlıklı raporda Çin rejiminin Sincan Özerk Bölgesi'ndeki Uygur Türklerine insanlık dışı işkenceler, toplu gözaltı ve tutuklama, kültürel ve dini zulüm ve hatta soykırım gibi birçok insanlığa aykırı suç işlendiğini açıkladı. (Human Rights Watch, 2021). Ayrıca raporda Müslüman Uygur Türklerinin baskın olduğu Sincan bölgesindeki bölge halkına İslami ibadetlerini yerine getirmemeleri için kamplara alınması ve feci şekilde şiddet uygulandığı yer alıyor. (Human Rights Watch,2021, s.9) Bu durumda Çin'in, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi beşinci maddesinde yer alan "Hiç

kimse işkenceye ya da acımasız, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ya da muameleye uğratılamaz” ilkesini tamamıyla ihlal eder. (United Nations, 1948) Gözaltı merkezlerinde: Fiziksel ve psikolojik baskı, zorla itiraf ve insanlık dışı muamele İddiaları rapor edilmiştir . Gözaltına alınan mahkûmlar arasındaki kadınlar birçok dezavantaja sahiptir. Bu kamplarda sistematik şekilde kadınlar cinsel saldırıya da uğramaktadır. BBC News’e röportaj veren Uygur Türkü bir kadın, kampta kaldığı süre boyunca maske takan erkekler tarafından seçilip kameraların olmadığı yerlere götürülerek cinsel şiddete uğradığını dile getirmiştir. Mağdurlarda ciddi psikolojik travmalara sebep olmaktadır. Buna ek olarak, kadınların yaşadıkları bir diğer insan hakkı ihlali de “nüfus politikası” adı altında zorla uygulanan ve insanlık dışı olan doğum kontrol uygulamalarıdır. Kısırlaştırma, zorla kürtaj gibi politikalar uygulanıyor ve çok çocuk doğuranlar cezalandırılmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in 2023 yılında açıkladığı rapora göre, Sincan bölgesinde gerçekleştirilen özellikle çocuklara yönelik zorunlu Çince eğitimin zorlayıcı bir asimilasyon hedefi ile yapıldığı açıklanmıştır. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2023). Bölgede kasıtlı şekilde eğitim seviyesi yükseltilmemekte ve Çince zorunlu hâle getirilmektedir. Bu durumda daha etkili bir asimilasyon süreci yürütülmektedir. Ayrıca sağlık konusunda da sorunlar yaşanmaktadır. Sağlık çalışanlarının çok büyük kısmı Çinliyen, Uygur Türklerine yeterli sağlık hizmeti sağlanmamaktadır. Son yıllarda Han okullarının ve Uygurlar da dahil olmak üzere bu okulları tercih edenlerin sayısının artışıdır. Burada yatan temel sebep, 1992 yılında Çin’de başlatılan “ikili dil eğitimi” sistemidir. Burada öğrencilere Mandarin dili eğitimi de verilmekte ve bu öğrenciler bu okullardan mezun olduklarında daha rahat iş bulacaklarına inanmaktadırlar. 1990’ların ortalarından itibaren Çince genel eğitim dili olmaya başlamış, hatta 1949 yılında iki dilli bir şekilde eğitime başlamış olan Şincan Üniversitesi’nde 3 olan azınlık (Uygur) sınıfı önce bir, günümüzde ise sıfıra inmiştir. Han Çinlileri aldıkları eğitim sayesinde Sincan’daki sanayi sektöründe kontrolü sağlamışlardır. Petrol endüstrisi neredeyse tamamen Hanlılar tarafından yönetilmektedir. Çin Ulusal Petrol Şirketi, Sincan’daki çalışanlarının çoğunu ülkenin diğer bölgelerinden getirmektedir. (Karaca, 2007).)

Kültür Devrimi sırasında çok yoğun baskılara maruz kalmışlar, toplu ibadetleri yasaklanmış, dini ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi ve 1997’de de cuma hutbeleri yasaklanmıştır (Önel,2011). 2002 yılından itibaren Şincan-Uygur Bölgesi’ndeki üniversitelerde Uygurca yasaklanmıştır. Dini değerlerini korumada zorlanan Uygurlara son olarak 2012 Ramazan ayında oruç tutma yasağı gelmiştir. 2 Ağustos 2012 tarihli Hürriyet gazetesinin haberine göre bölgede devlet memurlarının ve öğrencilerin oruç tutması yasaklanmıştır. *Camide kalabalık gruplar halinde ibadet etme, vaaz verme, uzun bir şekilde dua okuma ve bazı ayetlerin okunması konusunda kısıtlamalar getirilmiş olup kadınların ibadet etmesi ve özel şahıslar tarafından dini okul veya kurs açılması, öğrencilerin dini kurs ve okullarda okumaları yasaklanmıştır.* (Dauliatova,2007).

Çin, 2002 yılından itibaren Uygur dilindeki kitapları yakmış, düğün ve cenaze törenleriyle ilgili yasaklamalar getirmiş, Müslüman Uygurların hac ibadeti yapmalarını engellemiştir. (HRW, 2013) Çin kamplarına gazetecilerin veya insan hakları gruplarının girmesine izin verilmiyor. Avustralyalı bir düşünce kuruluşu, Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde Müslüman Uygur

Türklerini gözaltında tuttuğu 380 kamp inşa ettiğini ve onlarca kampın inşaatının da son iki yıldır devam ettiğini açıkladı (BBC News,2020).

Sonuç

Şincan-Uygur Özerk Bölgesi nüfus verileri incelendiğinde net bir şekilde Han Çinli sayısının artırıldığı, Uygur nüfusunun ise sistemli ve bilinçli bir şekilde azaltıldığı görülmüştür. Sincan Uygur Özerk Bölgesi, stratejik konumu itibarıyla Çin için vazgeçilmez bir noktada ve tartışmaya kapalı bir konudur. Özellikle doğal gaz, petrol, kömür açısından zengin olan bu bölge, Çin Halk Cumhuriyeti'ne güvenlik açısından tampon bölge işlevi de görmektedir. Özellikle, Xi Jinping'in başkanlığa gelmesiyle asimilasyon politikalarının hızla arttığını görmekteyiz. Özellikle diğer şehirlerdeki işsiz Han Çinlileri'ni Sincan bölgesine entegre ederek bölge nüfusundaki Han Çinlileri oranının hızla yükselmesi hedeflenmiştir. Bölgede yaşanan insan hakkı ihlalleri, açıklanan raporlar ile desteklendiği gibi, soykırım boyutuna ulaşmıştır. Özellikle Müslüman Uygur Türkleri'nin dini ibadetlerinin dahi gerçekleştirilmesine izin verilmemektedir. Bölge halkı çeşitli bahanelerle gözaltına alınıyor, tutuklanıyor, türlü işkencelere maruz kalıyor ve kamplara alınıyor. Bu kamplarda şiddet, cinsel taciz, zorla Çince dilini konuşturmaya zorlama gibi insanlık dışı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar Pekin yönetimi tarafından genellikle “terörle mücadele” kapsamında değerlendirilmiş olup bir etnik gruba, insanlığa karşı suç işlenmektedir.

Çin, Uygurların ibadetlerine kısıtlamalar getirerek de azınlık hakları ihlaline devam etmektedir. Devlet memurlarına ve üniversite öğrencilerine oruç yasağı, cuma namazlarının yasaklanması, yine cuma namazlarında hutbe okutulmasının yasaklanması bunlardan bazılarıdır. Çin'in Doğu Türkistan politikasını devletin menfaati ve kolektif çıkarları belirlemektedir. Uygur halkının dinlerini, özgürlüklerini savunmak için düzenlediği herhangi bir girişim çok sert bir şekilde bastırılmakta, birçok Uygur hızlı bir şekilde insan haklarına aykırı bir şekilde yargılanmaktadır.

Uygurlar genel hatlarıyla Çin'den, Doğu Türkistan'a Han göçünün durdurulmasını, bölgelerinde çıkan doğal kaynaklardan yararlanmayı, dini ve kültürel baskıların sona erdirilmesini, zorunlu doğum kontrolünün kaldırılmasını, etnik ayrımcılığın kaldırılmasını ve kendi kaderlerini tayin hakkı elde etmeyi amaçlamaktadır. Uygur halkı kendi öz kimliklerini koruyamamaktadır. Çin hükümeti: Uygulamaların terörle mücadele amacı taşıdığını, insan haklarının ülkelerin tarihsel ve kültürel koşullarına göre değişebileceğini, Batılı güçlerin eleştirilerinin siyasi ve çifte standartlı olduğunu savunmaktadır. Uluslararası hukuk açısından ciddi, sistematik ve yaygın ihlal iddiaları mevcuttur.

Kaynakça

BBC News (2020) Çin'in Sincan Özerk Bölgesi'nde 'Uygurların tutulduğu 380 gözaltı kampı tespit edildi'.<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54269516>

Bilgin, Hasan (2010), Stratejik Açından Çin, USAK Yayınları, Ankara.

Castets, Remi; (2003), The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China Perspectives, <http://chinapersonpectives.revues.org/648?&id=648>, 12.05.2012.

Çakan, V. (2023). Tarihte ve Bugün Doğu Türkistan Meselesi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (Cumhuriyet'in 100. Yılına Armağan Özel Sayısı), 1-6.

Dauliatova, Şahzade; (2007), Çin'in Doğu Türkistan Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dokuzlar, B., H. Yılmaz, C.Pala; (2006), “Çin'in Orta Asya Enerji Politikası”, Avrasya Dosyası: Türk Dünyası – Çin”, cilt: 12, sayı: 1.

Hayit, Baymirza; (1975), Turkestan zwischen Russland und China, Çev: Abdulkadir Sadak, Otağ Yayınevi, İstanbul.

HRW. (2011), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013

HRW. (2021, April 19). *China: Crimes against humanity in Xinjiang*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2021/04/19/china-crimes-against-humanity-xinjiang>

HRW.(2013), <http://www.hrw.org/en/languages?filter0=tr>, 28.02.2013

Israeli, Raphael; (2010), “China's Uyghur Problem”, <http://israelcfr.com/documents4-7-Raphael-Israeli.pdf>, 04.05.2012.

MANİSA'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM MÜMKÜN MÜ? OLASI-ÖNERİ SENARYO TEMELLİ MEKANSAL ÇIKARIMLAR¹

Dr. Öğr. Üyesi SELİN YILDIZ GÖRENTAŞ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İTBF, Coğrafya Bölümü
syildiz@kilis.edu.tr- 0000-0001-5497-0967

Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER

Sakarya Üniversitesi, İTBF, Coğrafya Bölümü
fdoker@sakarya.edu.tr- 0000-0002-0414-0428

Arş. Gör. Dr. Ahmet GÜL

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İTBF, Coğrafya Bölümü
ahmet.gul@kilis.edu.tr- 0000-0003-2975-1388

Doç. Dr. Cem KIRLANGIÇOĞLU

Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
kirlangicoglu@sakarya.edu.tr- 0000-0002-5998-9496

ÖZET

Manisa'da 1990'lardan itibaren hızlanan kontrolsüz şehirleşme ve sanayileşmenin bölgedeki verimli tarım arazileri üzerinde yarattığı baskı, arazi kullanımı uyumsuzluklarını artırarak kentin mekânsal sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Bu yönüyle Manisa, mevcut mekânsal dönüşümü ortaya koymanın yanı sıra, senaryo temelli yaklaşımlarla kentsel büyümenin gelecekte hangi alanlara ve nasıl yönlendirilebileceğini tartışmak için kritik bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Hücresel Otomat-Markov Zinciri (CA-Markov) entegrasyonu ile Manisa kentinde geleceğe yönelik arazi kullanımı senaryoları üretmek; olası ve öneri simülasyon sonuçlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirerek kentsel büyümenin sürdürülebilir mekânsal yönlendirme olanaklarını ortaya koymaktır. Landsat uydu verileri ve çeşitli veri setleri kullanılarak dört aşamalı modelleme tasarımı kapsamında analizler yapılmış ve 2035 ve 2050 yıllarına ilişkin olası ile öneri simülasyonlar geliştirilmiştir. Bulgular, mevcut eğilimin sürmesi halinde şehirleşmenin özellikle ana yollar boyunca verimli ova tabanına yayılacağını ve 2050'ye kadar yaklaşık 1.950 hektar tarım arazisinin geri dönüşsüz biçimde kaybedileceğini göstermektedir. Buna karşılık öneri senaryolar, gelişmeyi tarım baskısının yoğunlaştığı ova tabanından uzaklaştırarak kuzeydeki sağlam zeminli ve tarımsal niteliği düşük

¹ Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 223K370 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

yamaçlara yönlendirmektedir. Sonuç olarak çalışma, Gediz Ovası'nın mutlak koruma statüsüyle güvence altına alınması ve yeni yerleşimlerin kuzey aksındaki rezerv alanlara kaydırılması durumunda Manisa'da sürdürülebilir mekânsal gelişimin mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kentsel gelişim, tarımsal arazi, CA-Markov, Manisa

IS SUSTAINABLE DEVELOPMENT POSSIBLE IN MANISA? SPATIAL INFERENCES BASED ON POTENTIAL AND PROPOSED SCENARIO ANALYSES

ABSTRACT

Manisa has experienced accelerated and largely unregulated urbanization and industrialization since the 1990s. This process has increased land-use conflicts and has negatively affected the city's spatial sustainability, particularly through growing pressure on the fertile agricultural lands of the Gediz Plain. In this context, Manisa offers a critical case to examine ongoing spatial conversion and to discuss how scenario-based approaches can guide the future direction of urban growth. This study aims to generate future land-use scenarios for Manisa using the Cellular Automata–Markov Chain (CA–Markov) integration and to assess sustainable options for steering urban expansion by comparing potential (trend-based) and proposed simulations. Landsat satellite data and multiple supporting datasets were employed within a four-stage modelling design. Based on these analyses, potential and proposed land-use simulations were produced for 2035 and 2050. The results indicate that if current trends continue, urban expansion will spread across the productive plain, particularly along major road corridors, leading to an irreversible loss of approximately 1,950 hectares of agricultural land by 2050. In contrast, the proposed scenarios restrict expansion into the plain and redirect development toward the northern hillslopes, where ground conditions are more stable and agricultural productivity is lower. Overall, the study suggests that spatially sustainable development in Manisa is feasible if the Gediz Plain is secured under strict protection status and new urban growth is shifted to designated reserve areas along the northern axis.

Keywords: Sustainable urban development, agricultural land, CA-Markov, Manisa

SÜRDÜRÜLEBİLİR AKILLI ŞEHİR PLANLAMASINDA LUCIS VE CA-MARKOV ENTEGRASYONU¹

Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER

Sakarya Üniversitesi,
fdoker@sakarya.edu.tr - 0000-0002-0414-0428

Arş. Gör. Dr. Ahmet GÜL

Kilis 7 Aralık Üniversitesi,
ahmet.gul@kilis.edu.tr - 0000-0003-2975-1388

Dr. Öğr. Üyesi Selin Yıldız GÖRENTAŞ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi,
syildiz@kilis.edu.tr - 0000-0001-5497-0967

Doç. Dr. Cem KIRLANGIÇOĞLU

Sakarya Üniversitesi,
kirlangicoglu@sakarya.edu.tr - 0000-0002-5998-9496

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Manisa şehri ve çevresinde arazi kullanım çatışmalarını ortaya koymak, nüfus projeksiyonu ve arazi talebini temel alarak 2035-2050 yılları için sürdürülebilir şehir büyüme senaryoları geliştirmektir. Çalışmada Arazi Kullanım Çatışması Tanımlama Stratejisi (LUCIS) ve Hücresel Otomat-Markov Zinciri (CA-Markov) modellerinin entegrasyonuna dayalı bir model geliştirilmiştir. Şehrin 2035-2050 yıllarına ait nüfus tahminleri derin öğrenmeye dayalı Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM) modeli ile gerçekleştirilmiştir. Şehrin gelecek nüfus tahminleri, derin öğrenmeye dayalı Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM) modeli ile üretilmiş; nüfusun 2035 yılında 497.843'e, 2050 yılında ise 550.622 kişiye ulaşacağı öngörülmektedir.

Yapılan analizler kapsamında şehrin gelecek yıllarda yaşayacağı muhtemel arazi kayıpları ile gelişme imkânı bulabileceğini lokasyonlar üç farklı senaryo ile ortaya konulmuştur. Mevcut büyüme eğiliminin devam ettiği Senaryo 1'de, şehirleşmenin verimli tarım arazilerine yayılarak II. sınıf topraklarda 2035 yılına kadar 1.399 hektar, 2050 yılına kadar ise 1.775 hektar kayba yol açacağı tespit edilmiştir. Tarım alanlarının mutlak korunduğu Senaryo 2'de, büyüme şehir içindeki uygun boşluklara yönlendirilmiştir. Bu senaryo, 2035 yılı için 1.602 hektar rezerv alan

¹ Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 223K370 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

sunarak ihtiyacı karşılasa da 2050 nüfusunun talep ettiği 1.441 hektarlık alan karşısında sadece 467 hektar rezerv sağlayarak yetersiz kalmıştır. Rezerv alan yetersizliğini aşmak için geliştirilen Senaryo 3'te, LUCIS modelinin belirlediği yerleşme öncelikli alanları değerlendirilmiştir. Bu senaryo, toplam rezerv kapasitesini 1.761 hektara çıkararak 2050 yılı nüfus ihtiyacını karşılamış ve büyümeyi tarım dışı alanlara yönlendirerek ekolojik sürdürülebilirliği sağlamayı hedeflemektedir. Sonuç olarak geliştirilen model, büyüme baskısı altındaki şehirlerde koruma-kullanma dengesini gözetken veri odaklı bir karar destek aracı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arazi Kullanım Çatışması, CA-Markov Simülasyonu, Nüfus Projeksiyonu, Sürdürülebilir Şehir Planlama, Manisa.

INTEGRATION OF LUCIS AND CA-MARKOV IN SUSTAINABLE SMART CITY PLANNING

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal land use conflicts in Manisa city and its surroundings and to develop sustainable urban growth scenarios for the years 2035-2050 based on population projections and land demand. In the study, a model based on the integration of the Land Use Conflict Identification Strategy (LUCIS) and Cellular Automata-Markov Chain (CA-Markov) models was developed. Future population forecasts for the city were generated using the deep learning-based Long Short-Term Memory (LSTM) model; it is projected that the population will reach 497 843 in 2035 and 550 622 in 2050.

Within the scope of the analyses conducted, the city's potential land losses in the coming years and locations where development opportunities may arise have been presented in three different scenarios. In Scenario 1, where the current growth trend continues, it has been determined that urbanisation spreading to productive agricultural land will result in a loss of 1,399 hectares of Class II land by 2035 and 1,775 hectares by 2050. In Scenario 2, where agricultural areas are absolutely protected, growth is directed towards suitable open spaces within the existing urban. Although this scenario meets the demand by providing 1,602 hectares of reserve land for 2035, it falls short by providing only 467 hectares of reserve land compared to the 1,441 hectares required by the 2050 population. To overcome the reserve area deficiency, Scenario 3 was developed by evaluating the settlement priority areas identified by the LUCIS model. This scenario meets the 2050 population demand by increasing the total reserve capacity to 1,761 hectares and aims to ensure ecological sustainability by directing growth to non-agricultural areas. In conclusion, the developed model provides a data-driven decision support tool that balances conservation and use in cities under growth pressure.

Keywords: Land Use Conflict, CA-Markov Simulation, Population Projection, Sustainable Urban Planning, Manisa.

TÜRK MEDENİ KANUNU'NDA BEKLEME SÜRESİ (İDDET MÜDDETİ): TEMEL HAKLAR IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Av. Arb. MÜJGÂN ELİF KAPLAN

Isparta Barosu

mujganelifkaplan@gmail.com - 0000-0002-8110-8907

ÖZET

Türk Medeni Kanunu (TMK)'nın 132. maddesinde düzenlenen iddet müddeti, evliliğin sona ermesinden sonra kadının yeniden evlenebilmesini üç yüz günlük bir bekleme süresine bağlayan ve evlenme engelleri arasında yer alan bir hukuki kurumdur. Hükme göre, evlilik sona erdiğinde kadın, evliliğin sona ermesinden itibaren üç yüz gün geçmedikçe evlenememektedir. Ancak doğumla bu süre kendiliğinden sona ermektedir. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığının tespit edilmesi veya boşanan eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde ise mahkeme kararıyla bu sürenin kaldırılması mümkündür. Bu düzenleme kesin bir evlenme engeli niteliği taşımadığından, üç yüz günlük süreye uyulmadan yapılan evlilikler geçerli kabul edilmektedir.

İddet müddetinin tarihsel ve hukuki gerekçesi, doğacak çocuğun soybağında karışıklığı önlemek ve çocuğun korunmasını sağlamaktır. İddet müddeti ile kadının hamile olup olmadığı bilinmeden yeniden evlenmesi hâlinde ortaya çıkabilecek nesep sorunlarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ancak gebe olmadığının tespiti ve eşlerin yeniden evlenmek istemeleri gibi hâllerde sürenin kaldırılması için mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bununla birlikte düzenleme, yalnızca kadına uygulanması nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında eleştirilmektedir. Bekleme süresi kadının evlenme hakkını sınırlamakta ve özel hayatına müdahale niteliği taşımaktadır. TMK'daki babalık karineleri ve modern tıp imkânları da soybağının korunması gerekçesinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Yabancılık unsuru taşıyan evlenmelerde ise MÖHUK m. 13 uyarınca evlenme ehliyeti tarafların milli hukukuna tabi olduğundan, Türk vatandaşı kadın bakımından iddet şartı aranırken yabancı kadın açısından milli hukuk esas alınacaktır. Bu çalışmada iddet müddeti, temel haklar, eşitlik ilkesi ve milletlerarası özel hukuk boyutuyla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İddet Müddeti, Ayrımcılık Yasağı, Eşitlik, Evlenme Engeli, Soybağının Korunması.

1. GİRİŞ

İddet müddeti, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) 132. maddesinde düzenlenen ve evliliğin sona ermesinden sonra kadının yeniden evlenebilmesini belirli bir süre ile sınırlayan bir hukuki kurumdur¹. Söz konusu düzenlemeye göre evlilik sona erdiğinde kadın, evliliğin sona ermesinden itibaren üç yüz gün geçmedikçe yeniden evlenemez². Bununla birlikte, kadının önceki evliliğinden gebe olmadığına tıbbi olarak tespit edilmesi veya boşanan eşlerin yeniden birbirleriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme kararıyla bu sürenin kaldırılması mümkündür³.

İddet müddeti düzenlemesinin temel amacı, doğacak çocuğun soybağının belirlenmesinde ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek ve bu suretle hem çocuğun hem de ailenin hukuki statüsünü korumaktır⁴. Bununla birlikte modern hukuk sistemlerinde soybağının tespitine yönelik gelişmiş tıbbi yöntemlerin bulunması, ayrıca düzenlemenin yalnızca kadınlara uygulanması sebebiyle eşitlik ilkesi bakımından doğurduğu tartışmalar, iddet müddeti kurumunun günümüzde yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır⁵.

Bu çalışmada TMK’de düzenlenen iddet müddeti kurumu, kavramsal çerçevesi ve tarihsel arka planı ile ele alınacak; ardından Türk hukukundaki düzenleme incelenecek ve bekleme süresinin hukuki amacı değerlendirilecektir. Son olarak düzenleme, temel haklar, eşitlik ilkesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde analiz edilerek günümüz hukuk anlayışı bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

2. İDDET MÜDDETİ KAVRAMI VE TARİHSEL KÖKENİ

2.1. İddet Müddeti Kavramı ve Hukuki Niteliği

İddet müddeti, evliliğin sona ermesinden sonra kadının yeniden evlenebilmesi için geçmesi gereken zorunlu bekleme süresini ifade eden bir hukuki kurumdur⁶. Bu süre boyunca kadının evlenmesi hukuken sınırlandırılmakta, ancak bu sınırlandırma mutlak bir evlenme engeli niteliği taşımamaktadır⁷.

TMK’nin 132. maddesinde "bekleme süresi" (iddet müddeti) olarak adlandırılan düzenleme, evliliği ölüm, boşanma veya butlan kararı gibi sebeplerle sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken yasal süreyi ifade etmektedir⁸. Madde hükmüne göre kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün geçmedikçe yeni bir evlilik yapamaz⁹.

¹ Durak, s. 1311; Vardar Hamamcıoğlu, s. 177.

² Özkan Duvan, s. 674; Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 112.

³ Durak, s. 1312; Pürselim, s. 514.

⁴ Pürselim, s. 514; Vardar Hamamcıoğlu, s. 182.

⁵ Özkan Duvan, s. 680; Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 117.

⁶ Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 113.

⁷ Durak, s. 1317; Vardar Hamamcıoğlu, s. 191.

⁸ Özkan Duvan, s. 674.

⁹ Durak, s. 1311.

Bu sürenin hesaplanmasında ölüm halinde ölüm tarihi, boşanma veya butlan hallerinde ise mahkeme kararının kesinleştiği tarih esas alınmaktadır¹⁰.

Hukuki niteliği itibarıyla iddet müddeti, "kesin olmayan bir evlenme engeli"dir¹¹. TMK'nin 154. maddesi uyarınca kadının bekleme süresi bitmeden evlenmiş olması, gerçekleşen bu yeni evliliğin butlanını gerektirmez¹². Bununla birlikte uygulamada evlendirme memurları, Evlendirme Yönetmeliği hükümleri gereğince bu süre dolmadan veya mahkemece kaldırılmadan evlenme başvurusunu kabul etmemektedir. Bu durum, teoride kesin olmayan bir engel niteliğinde olan bekleme süresinin uygulamada kadının evlenme özgürlüğünü doğrudan sınırlandıran bir engele dönüşmesine yol açmaktadır¹³.

2.2. İddet Müddeti Kavramının Tarihsel Kökeni

Bekleme süresi uygulamasının kökeni oldukça eski hukuk sistemlerine kadar uzanmaktadır. Roma hukukunda kadının evliliğin sona ermesinden sonra belirli bir süre yeniden evlenmemesi gerektiği kabul edilmiştir¹⁴. Bu uygulama, doğacak çocuğun babalığının belirlenmesinde ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek amacıyla geliştirilmiştir.

Benzer şekilde İslam hukukunda da “iddet” olarak adlandırılan bir bekleme süresi düzenlemesi bulunmaktadır¹⁵. İslam hukukunda iddet süresi evliliğin sona erme sebebine göre değişmekte olup boşanma, ölüm veya fesih hâllerinde farklı süreler öngörülmektedir. Bu düzenlemenin temel amacı da soybağının korunmasıdır¹⁶.

Modern medeni hukuk sistemlerinde ise bekleme süresi düzenlemeleri zaman içerisinde önemli ölçüde değişime uğramıştır. Özellikle tıbbi gelişmeler ve DNA testlerinin yaygınlaşması, soybağının belirlenmesini kolaylaştırmış ve birçok ülkede bekleme süresi uygulamalarının kaldırılmasına veya önemli ölçüde sınırlandırılmasına yol açmıştır¹⁷.

3. İDDET MÜDDETİNİN AMACI VE SOYBAĞI KARİNELERİ İLE İLİŞKİSİ

İddet müddetinin kanundaki temel varlık sebebi, doğacak çocuğun soybağında meydana gelebilecek olası karışıklıkları önlemek ve babalığın tespitini güvence altına almaktır¹⁸. En uzun gebelik süresinin üç yüz gün olarak kabul edilmesinden hareketle, kadının önceki evliliğinden hamile olup olmadığının anlaşılması hedeflenmiştir¹⁹.

¹⁰ Pürselim, s. 522; Vardar Hamamcıoğlu, s. 185.

¹¹ Durak, s. 1317.

¹² Özkan Duvan, s. 675; Vardar Hamamcıoğlu, s. 191-192.

¹³ Özkan Duvan, s. 675; Pürselim, s. 515.

¹⁴ Pürselim, s. 518; Vardar Hamamcıoğlu, s. 180.

¹⁵ Özkan Duvan, s. 673; Pürselim, s. 517-518.

¹⁶ Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 113; Vardar Hamamcıoğlu, s. 181.

¹⁷ Durak, s. 1314; Vardar Hamamcıoğlu, s. 193-194.

¹⁸ Durak, s. 1312; Özkan Duvan, s. 675.

¹⁹ Özkan Duvan, s. 674; Vardar Hamamcıoğlu, s. 182.

Ancak TMK'nin sistematığı incelendiğinde bu düzenlemenin işlevselliği tartışmalıdır. Zira TMK'nin 285. maddesi, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının önceki koca olduğunu karine olarak kabul etmektedir²⁰. Kadının bu süreyi beklemeden evlenmesi ve çocuk doğurması ihtimalinde ise TMK'nin 290. maddesindeki "karinelerin çakışması" hükmü devreye girmektedir²¹. Buna göre ikinci evlilikteki koca baba sayılmakta, bu karinenin çürütülmesi hâlinde ise ilk koca baba kabul edilmektedir²².

Günümüzde DNA teknolojisi sayesinde biyolojik babalığın son derece yüksek bir doğruluk oranıyla tespit edilebilmesi, ayrıca kanunda yer alan bu babalık karineleri birlikte değerlendirildiğinde, bekleme süresinin soybağını koruma fonksiyonunun önemli ölçüde zayıfladığı görülmektedir²³.

4. BEKLEME SÜRESİNİN SONA ERMESİ VE MAHKEMECE KALDIRILMASI

Kadının üç yüz günlük süreye tabi olmasını ortadan kaldıran hâller TMK m. 132/II ve III hükümlerinde düzenlenmiştir²⁴. Bekleme süresi öncelikle doğum ile kendiliğinden sona ermektedir. Kadının bu süre içerisinde doğum yapması hâlinde bekleme süresi ortadan kalkmaktadır²⁵. Hukuki açıdan ölü doğum, düşük veya kürtaj gibi gebeliğin sona ermesine yol açan durumlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir²⁶.

Bekleme süresinin sona ermesinin bir diğer yolu ise mahkeme kararıdır. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığını tıbbi raporla ispatlaması hâlinde mahkeme bekleme süresini kaldırabilmektedir²⁷. Bunun yanında boşanan eşlerin yeniden birbirleriyle evlenmek istemeleri hâlinde de bekleme süresi uygulanmamaktadır²⁸.

Bu başvuru, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) uyarınca çekişmesiz yargı işidir ve kadının yerleşim yeri aile mahkemesinde görülmektedir²⁹.

5. TEMEL HAKLAR VE EŞİTLİK İLKESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Kadına yönelik üç yüz günlük bekleme süresi düzenlemesi, modern hukuk sistemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları bağlamında yoğun eleştirilere konu olmaktadır. Boşanmış erkeklerin yeniden evlenmeleri bakımından herhangi bir süre sınırlaması

²⁰ Vardar Hamamcıoğlu, s. 182-183.

²¹ Özkan Duvan, s. 676.

²² Durak, s. 1314; Özkan Duvan, s. 676; Vardar Hamamcıoğlu, s. 183.

²³ Özkan Duvan, s. 676-677; Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 116-117; Vardar Hamamcıoğlu, s. 192-193.

²⁴ Durak, s. 1315-1316.

²⁵ Özkan Duvan, s. 674; Vardar Hamamcıoğlu, s. 188.

²⁶ Durak, s. 1316; Vardar Hamamcıoğlu, s. 189.

²⁷ Durak, s. 1316.

²⁸ Özkan Duvan, s. 674; Vardar Hamamcıoğlu, s. 191.

²⁹ Durak, s. 1317; Vardar Hamamcıoğlu, s. 190.

bulunmazken, kadınların yalnızca doğurganlık özellikleri nedeniyle potansiyel olarak hamile kabul edilmesi hukuki açıdan tartışmalıdır³⁰.

Bu durum Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi bakımından değerlendirilmekte ve ayrıca Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) çerçevesinde de eleştirilmektedir³¹.

Evlenme özgürlüğü hem ulusal hukukta hem de uluslararası insan hakları belgelerinde güvence altına alınmış temel haklardan biridir. Bu nedenle evlenme hakkına getirilen sınırlamaların meşru bir amaca dayanması ve ölçülülük ilkesi ile uyumlu olması gerekmektedir³².

6. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

Bekleme süresi düzenlemesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına da konu olmuştur. AİHM'in 27 Haziran 2023 tarihli Nurcan Bayraktar v. Türkiye kararında, kadına bekleme süresi uygulanması ve bu sürenin kaldırılması için kadının gebe olmadığını kanıtlayan tıbbi bir sağlık raporu sunmaya zorlanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde güvence altına alınan özel hayata saygı hakkına müdahale teşkil ettiği belirtilmiştir³³.

Mahkeme ayrıca bu uygulamanın yalnızca kadınlara yönelik olması sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde düzenlenen evlenme hakkı ile bağlantılı olarak 14. maddede düzenlenen ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. AİHM kararında, düzenlemenin cinsiyete dayalı doğrudan ayrımcılık oluşturduğu açıkça ifade edilmiştir³⁴.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TMK'nin 132. maddesinde düzenlenen iddet müddeti, hukuki niteliği itibarıyla kesin olmayan bir evlenme engeli olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte uygulamada evlendirme makamlarının bu düzenlemeyi fiilen kesin bir evlenme engeli gibi uygulaması, evlenme özgürlüğü bakımından önemli tartışmalara yol açmaktadır.

TMK'nin iktibas kaynağı olan İsviçre Medeni Kanunu'nda bekleme süresi 2000 yılında, Alman Medeni Kanunu'nda ise 1998 yılında tamamen kaldırılmıştır. Günümüzde DNA teknolojisinin gelişmesi ve babalık karinelerinin varlığı dikkate alındığında, bekleme süresinin

³⁰ Özkan Duvan, s. 679; Vardar Hamamcıoğlu, s. 196-197.

³¹ Paksoy Erbaydar-Balseven Odabaşı, s. 115-116; Vardar Hamamcıoğlu, s. 198.

³² Özkan Duvan, s. 679-680; Vardar Hamamcıoğlu, s. 195.

³³ Özkan Duvan, s. 681; Durak, s. 1324; Vardar Hamamcıoğlu, s. 194-195.

³⁴ Özkan Duvan, s. 684; Durak, s. 1326; Vardar Hamamcıoğlu, s. 196-197.

soybağını koruma amacı bakımından rasyonel gerekçesinin önemli ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir.

Öğretide yer alan görüşler, uluslararası insan hakları belgeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları birlikte değerlendirildiğinde cinsiyete dayalı farklı muamele içeren bu düzenlemenin hukukun temel eşitlik prensipleri ile uyumlu olmadığı yönünde güçlü bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türk hukuk sisteminde bekleme süresi düzenlemesinin kaldırılması yönünde güçlü bir eğilim bulunduğu ifade edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Durak, Y. (2024). Kadının Bekleme Süresi ile İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Vermiş Olduğu Bayraktar/Türkiye Kararının Değerlendirilmesi. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), ss. 1311-1333, 2024.

Özkan Duvan, A.. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kadının Bekleme Süresi: İddet. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 83(2), ss. 667-688, 2025.

Paksoy Erbaydar, N. ve Balseven Odabaşı, A.. Medeni Kanunun Bekleme Süresi (İddet Müddeti) İle İlgili 132. Maddesinin Kadın Hakları ve Modern Tıptaki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 10(1), ss. 112-119, 2018.

Pürselim, H. S., MÖHUK Kapsamında İddet Müddetinin Soybağının Reddi ve Babalık Davalarına Etkileri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), ss. 513-542, 2021.

Vardar Hamamcıoğlu, G.. Türk Hukukunda Yürürlükten Kaldırılması Gereken Bir Hüküm Olarak Evliliği Sona Eren Kadın İçin Bekleme Süresi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 27.06.2023 Tarihli Bayraktar-Türkiye Kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(1), ss. 177-204, 2025.

AİLE KONUTUNUN KORUNMASI

Av. Arb. MÜJGÂN ELİF KAPLAN

Isparta Barosu

mujganelifkaplan@gmail.com - 0000-0002-8110-8907

ÖZET

Aile konutu, evlilik birliği içinde eşlerin birlikte yaşama iradesini somutlaştıran ve aile hayatının merkezini oluşturan özel bir mekân olarak, Türk medeni hukukunda özel koruma altına alınmıştır. 4721 sayılı TMK'nin 194. maddesi, aile konutu üzerinde malik olmayan eşe de belirli ölçüde tasarruf yetkisi tanıyarak, konutun devri, kira sözleşmesinin feshi veya aynı hak tesis edilmesi gibi işlemleri diğer eşin açık rızasına bağlamıştır. Bu düzenleme, mülkiyet hakkının aile birliğinin korunması amacıyla sınırlanmasının tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

Çalışmada, öncelikle aile konutunun hukuki niteliği ve belirlenme kriterleri incelenmekte; konutun fiilen aile yaşamının merkezi olması, eşlerin birlikte yaşama iradesi ve süreklilik unsuru çerçevesinde değerlendirme yapılmaktadır. Ardından, aile konutuna ilişkin korumanın maddi boyutu ile tapu siciline konulan “aile konutu şerhi”nin şekli ve aleniyet sağlayan fonksiyonu arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Ayrıca aile konutu üzerindeki tasarruf işlemlerinin diğer eşin rızası olmaksızın gerçekleştirilmesi hâlinde işlemin hukuki akıbeti, iyiniyetli üçüncü kişilerin durumu, tapu siciline güven ilkesi ile aile birliğinin korunması arasındaki denge ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, aile konutuna ilişkin düzenlemelerin yalnızca bireysel mülkiyet hakkını sınırlayan teknik hükümler değil, aynı zamanda aile birliğinin devamını ve zayıf eşin korunmasını amaçlayan sosyal içerikli normlar olduğu tespit edilmektedir. Aile konutu şerhinin etkin kullanımının teşvik edilmesi ve uygulamada ortaya çıkan tereddütlerin içtihat birliğiyle giderilmesi, hukuki güvenliğin sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Medeni Kanunu, Aile Konutu, Aile Konutu Şerhi, Hukuki İşlem, Eşin Rızası.

1. AİLE KONUTU KAVRAMI

Aile konutu kavramı, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile hukukumuza girmiş ve kanunun gerek evliliğin genel hükümleri gerek mal rejimleri gerekse mirasın paylaşımına ilişkin düzenlemeleri arasında yer almak suretiyle büyük bir önem kazanmıştır¹. Bununla birlikte ne TMK’de ne de kaynağını teşkil eden İsviçre Medeni Kanunu’nda aile konutuna ilişkin kanuni bir tanıma yer verilmiştir². Kavramın kanunda tanımlanmamış olması, öğretide farklı tanımların ve ölçütlerin geliştirilmesine yol açmış, uygulamada ise kanun gerekçesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü genelgeleri ile Yargıtay içtihatları belirleyici rol üstlenmiştir.

TMK’nin 194. maddesinin gerekçesinde aile konutu; “eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği, acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir mekân” olarak ifade edilmiştir³. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nün 11.06.2002 tarihli 2002/7 sayılı genelgesinde aile konutu, “eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve düzenli yerleşim amacıyla kullandıkları mekân” şeklinde tanımlanmıştır⁴. Yargıtay ise aile konutunu “eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdikleri, yaşamlarını yoğunlaştırdıkları ve müşterek yaşamlarını sürdürdükleri mekân” olarak nitelendirmektedir⁵. Bu tanımlarda ortak olan unsur, aile konutunun ailenin yaşam merkezi olmasıdır.

Bu anlamda aile konutu; resmen evli eşlerin birlikte seçtikleri ve varsa çocuklarıyla birlikte fiilen yaşadıkları, sosyal ve yaşamsal ilişkilerinin odak noktası haline getirdikleri, süreklilik arz eden ve kaybı halinde barınma hakkının zarar göreceği ortak konut olarak tanımlanabilmektedir⁶. Buna göre aile konutunun, eşlerin ortak iradesiyle aile yaşamının merkezi haline getirilmiş olması ve bu durumun dışarıdan bakıldığında üçüncü kişilerce objektif olarak anlaşılabilir nitelik taşıması gerekmekte ve aynı zamanda eşlerin salt subjektif iradeleri yeterli olmayıp, konutun fiilen kullanılması suretiyle bu niteliğin dış dünyada bilinebilir olması önem arz etmektedir⁷.

Aile konutundan söz edilebilmesi için öncelikle geçerli bir evlilik birliğinin varlığı şarttır. Evlilik, Türk hukukunda resmi şekle bağlı olup, evlenme işlemiyle eş sıfatı kazanılır. Yasal evlilik ilişkisine dayanmayan birliktelikler, imam nikâhı şeklindeki ilişkiler veya evlilik benzeri serbest beraberlikler aile konutu korumasından yararlanamamaktadır⁸. Evliliğin ölüm, boşanma veya iptal gibi sebeplerle sona ermesi hâlinde, kural olarak konutun aile konutu

¹ Ebru Ceylan, "Yeni Türk Medeni Kanunu’nda Aile Konutunun Önemi", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 128, 2017, s. 204; Şebnem Nebioğlu Öner, "Aile Konutunun Özellikleri, Unsurları, Koruma Süresi ve Korunma Nedenleri", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 97, 2011, s. 120.

² Nebioğlu Öner, s. 120-121; Ceylan, s. 205; Can Yalçın Armutcuoğlu, "Aile Konutuna Sağlanan Koruma ve Aile Konutu Şerhinin Hukuki Niteliği", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF - HAD)*, Cilt 17, Sayı 1-2, s. 414.

³ Armutcuoğlu, s. 414; İhsan Hüseyin, "Aile Konutu: Kavram, Üzerindeki Haklar ve Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 67, Sayı 3, 2018, s. 582; Nebioğlu Öner, s. 120; Ceylan, s. 205.

⁴ Nebioğlu Öner, s. 121; Hüseyin, s. 585.

⁵ Y.2.HD., 02.02.2006 T., 2005/16473 E., 2006/799 K. künyeli Yargıtay kararının detayları için bakınız: Nebioğlu Öner, s. 121-122.

⁶ Ceylan, s. 205-206; Hüseyin, s. 585.

⁷ Nebioğlu Öner, s. 123; Hüseyin, s. 583; Armutcuoğlu, s. 415; Ceylan, s. 206.

⁸ Nebioğlu Öner, s. 127-128; Ceylan, s. 207; Hüseyin, s. 581-582.

niteliği de sona ermektedir⁹. Ancak mal rejiminin tasfiyesi ve mirasın paylaşımı aşamasında sağ kalan eşe tanınan haklar saklı tutulmaktadır.

Aile konutunun bir diğer unsurunu ise “konut” kavramı oluşturmaktadır. Konut, dış ortamdan az veya çok ayrılmış, barınmaya elverişli, kişilerin özel hayatlarını sürdürdükleri kapalı ve güvenli alanı ifade etmektedir. Aile konutunun mutlaka taşınmaz olması veya tapu kütüğüne kayıtlı bulunması şart değildir; taşınır nitelikteki mekânlar da aile konutu olabilmektedir¹⁰. Bununla birlikte, konutun aile konutu sayılabilmesi için geçerli bir ayni ya da şahsi hakka dayanması gerekmektedir. Hukuka aykırı olarak kullanılan veya herhangi bir ayni ya da şahsi hakka dayanmaksızın oturlan bir yer, aile konutu olarak korunamamaktadır. Eşlerden birinin malik, intifa ya da oturma hakkı sahibi olması veya kiracı sıfatıyla konutu kullanması mümkündür. Ancak önemli olan kullanımın hukuka uygun bir sebebe dayanmasıdır¹¹.

Aile konutu kural olarak tektir¹². Hayatın olağan akışı, her ailenin tek bir yaşam merkezine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle yazlık ev, dağ evi, yayla evi, devre mülk, yat, karavan gibi ikincil ve geçici nitelikteki konutlar aile konutu sayılmamaktadır¹³. Zira bu tür yerler ailenin sürekli kullanımına özgülenmiş ve yaşam faaliyetlerinin yoğunlaştığı mekânlar değildir. Ancak mesleki faaliyetler, çocukların eğitimi veya sağlık nedenleri gibi zorunlu hâllerde, aile yaşamının yılın belirli dönemlerinde farklı konutlarda odaklanması mümkündür¹⁴. Bu gibi istisnai durumlarda, diğer unsurların da gerçekleşmesi şartıyla birden fazla konut aile konutu niteliği kazanabilmektedir¹⁵.

Aile konutu kavramı, eşlerin konutu ve yerleşim yeri kavramlarıyla çoğu zaman örtüşmekle birlikte her somut olayda aynı anlamı ifade etmemektedir¹⁶. TMK m. 186 uyarınca eşlerin birlikte seçtikleri konut, eşlerin ortak konutudur. Öğretide ve uygulamada aile konutu ile eşlerin konutunun aynı olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, aile konutu kavramı eşlerin konutuna göre daha dar bir alanı ifade etmektedir¹⁷. Zira aile konutunda aranan ölçüt, müşterek yaşamın odak noktası olma niteliğidir. Benzer şekilde yerleşim yeri kavramı da aile konutuna yakın olmakla birlikte, her yerleşim yeri aile konutu değildir ve iki kavram eş anlamlı değildir.

Bu itibarla aile konutu, resmen evli eşlerin birlikte yaşamlarının merkezi haline getirdikleri, sürekli olarak aileye özgülenen, hukuka uygun bir hakka dayanan ve bu niteliği üçüncü kişilerce de objektif olarak anlaşılabilen konuttur. Kavramın kanunda tanımlanmamış olması, her somut olayın özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapılmasını zorunlu

⁹ Nebioğlu Öner, s. 138; Ceylan, s. 209-210.

¹⁰ Hüseyin, s. 586; Nebioğlu Öner, s. 129; Ceylan, s. 207; Armutcuoğlu, s. 415.

¹¹ Armutcuoğlu, s. 414-415; Ceylan, s. 207; Hüseyin, s. 578; Murat Dönmez, "Aile Konutunun Haczi", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 77, 2008, s. 349.

¹² Hüseyin, s. 578; Armutcuoğlu, s. 415; Nebioğlu Nebioğlu Öner, 2011, s. 129; Ceylan, 2017, s. 207; Dönmez, s. 349.

¹³ Hüseyin, s. 586; Armutcuoğlu, s. 414; Nebioğlu Öner, s. 131; Ceylan, s. 207; Dönmez, s. 349.

¹⁴ Hüseyin, s. 586; Armutcuoğlu, s. 415; Nebioğlu Öner, s. 130; Ceylan, s. 208.

¹⁵ Hüseyin, s. 586; Dönmez, s. 350.

¹⁶ Hüseyin, s. 581; Nebioğlu Öner, s. 132; Ceylan, s. 208.

¹⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Hüseyin, s. 582; Nebioğlu Öner, s. 133.

kılmakta; bu durum da aile konutunun korunmasına ilişkin düzenlemelerin amacına ve hakkaniyete uygun sonuçlara ulaşılmasına hizmet etmektedir.

2. AİLE KONUTU ÜZERİNDEKİ HAKLAR

Bir yerin hukuken aile konutu niteliği kazanabilmesi için, bu yerin hukuka uygun bir şekilde kullanılmakta olması ve kullanımın bir aynî ya da şahsî hakka dayanması gerekir¹⁸. Hukuka aykırı şekilde işgal edilen ya da herhangi bir hakka dayanmaksızın kullanılan yerler TMK'nin 194. maddesinde öngörülen korumadan yararlanamaz. Bu nedenle aile konutunun hukuki statüsünün belirlenebilmesi bakımından konut üzerindeki hakkın niteliği önem taşır¹⁹. Aile konutu üzerindeki haklar genel olarak aynî haklar ve şahsî haklar olmak üzere iki temel grupta incelenmektedir.

2.1. Aynî Haklar

2.1.1. Mülkiyet Hakkı

Aile konutu eşlerden birinin tek başına mülkiyetinde bulunabileceği gibi, eşlerin birlikte malik olduğu bir taşınmaz da olabilir²⁰. Bunun yanında eşlerden birinin üçüncü kişilerle birlikte paylı mülkiyet sahibi olduğu bir taşınmazın da aile konutu olarak kullanılması mümkündür. Taşınmazın eşlerden yalnızca birine ait olması hâlinde, malik olan eşin konutu diğer eşin açık rızası olmaksızın devretmesi mümkün değildir²¹.

Paylı mülkiyetin söz konusu olduğu durumlarda ise eşya hukukuna göre her paydaşın kendi payı üzerinde kural olarak serbestçe tasarrufta bulunabileceği kabul edilmekle birlikte, konutun aile konutu olarak kullanılabilmesi için paydaşlar arasında kullanım ve yararlanma konusunda bir anlaşmanın yapılmış olması gerektiği söylenebilmektedir. Doktrinde, bu tür bir tahsisin varlığı hâlinde, paydaş olan eşin payını devretmesinin dahi diğer eşin rızasına bağlı olduğu ileri sürülmektedir²².

Elbirliği mülkiyetinde ise zaten taşınmaz üzerinde yapılacak tasarruf işlemleri bakımından oybirliği aranması sebebiyle, aile konutuna ilişkin koruma düzenlemesinin uygulanması bakımından doğal bir zemin oluşmaktadır²³. Bu durumda eşlerden birinin tek başına tasarruf işlemi gerçekleştirmesi mümkün değildir.

2.1.2. Sınırlı Aynî Haklar

Aile konutu yalnızca mülkiyet hakkına dayanmak zorunda değildir. İntifa hakkı, oturma (sükna) hakkı veya üst hakkı gibi sınırlı aynî haklar da aile konutunun hukuki temelini oluşturabilir. Bu tür hakların varlığı hâlinde, hak sahibi olan eşin söz konusu haklardan diğer eşin açık rızası olmaksızın feragat etmesi veya bunları devretmesi mümkün değildir²⁴.

¹⁸ Hüseyin, s. 577; Armutcuoğlu, s. 415; Nebioğlu Öner, s. 123; Ceylan, s. 207; Dönmez, s. 349.

¹⁹ Ceylan, s. 207.

²⁰ Hüseyin, s. 588; Ceylan, s. 212.

²¹ Hüseyin, s. 588; Armutcuoğlu, s. 418; Ceylan, s. 212.

²² Armutcuoğlu, s. 417.

²³ Hüseyin, s. 588; Armutcuoğlu, s. 417.

²⁴ Hüseyin, s. 589; Armutcuoğlu, s. 416-417.

Bununla birlikte, yalnızca çıplak mülkiyetin varlığı tek başına o taşınmazın aile konutu olarak şerh edilmesine veya aile konutu korumasından yararlanmasına yeterli görülmemektedir²⁵.

2.2. Şahsî Haklar

2.2.1. Kira Hakkı

Aile konutu bir kira sözleşmesine dayanılarak da sağlanabilir. TMK'nin 194. maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca, kira sözleşmesinin tarafı olmayan eş, kiralayana yapacağı tek taraflı bir bildirim ile kira sözleşmesinin tarafı hâline gelebilir. Bu durumda söz konusu eş kira borçlarından diğer eş ile müteselsilen sorumlu olur²⁶.

Bunun yanı sıra, kiracı sıfatına sahip olan eşin, diğer eşin açık rızasını almaksızın kira sözleşmesini feshetmesi mümkün değildir²⁷. Böylece aile konutunun kira ilişkisine dayalı olarak korunması amaçlanmıştır.

2.2.2. Ariyet (Kullanım Ödücü) ve Lojman

Aile konutunun kullanımının ariyet sözleşmesine dayanması durumunda TMK'nin 194. maddesinin uygulanıp uygulanamayacağı öğretide tartışmalıdır. Bazı yazarlar, ariyet sözleşmesinin geçici ve karşılıksız bir kullanım ilişkisi olması nedeniyle bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir²⁸. Buna karşılık öğretide ağırlıklı görüş, aile bireylerinin barınma hakkının korunması gerektiği gerekçesiyle ariyet sözleşmesine dayanan kullanımların da aile konutu koruması kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır²⁹.

Buna karşılık kamu konutları, lojmanlar veya kapıcı daireleri gibi iş veya statü gereği tahsis edilen konutların farklı bir hukuki niteliğe sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu tür konutların tahsisi doğrudan doğruya çalışma ilişkisi veya hizmet sözleşmesi ile bağlantılı olduğundan, doktrinde genel olarak bu yerlerin aile konutu koruması kapsamında değerlendirilmediği belirtilmektedir³⁰.

3. TASARRUF YETKİSİNİN SINIRLANDIRILMASI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

TMK'nin 194. maddesinin birinci fıkrasında, aile konutu üzerindeki tasarruf yetkisi bakımından önemli bir sınırlama getirilmiştir. Hükme göre eşlerden biri, diğer eşin açık rızası bulunmadıkça aile konutuna ilişkin kira sözleşmesini feshedemez, aile konutunu devredemez veya aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamaz.

²⁵ Hüseyin, s. 589-590.

²⁶ Armutcuoğlu, s. 420-421; Ceylan, s. 212-213.

²⁷ Ceylan, s. 212; Armutcuoğlu, s. 420.

²⁸ Hüseyin, s. 586 ve 590; Armutcuoğlu, s. 422.

²⁹ Armutcuoğlu, s. 422-423.

³⁰ Hüseyin, s. 591.

Eşlerden birinin rızasının alınamaması veya rızanın haklı bir sebep olmaksızın verilmemesi hâlinde ise işlem yapmak isteyen eş, hâkimin müdahalesini talep edebilmektedir³¹. Bu düzenleme ile aile konutunun korunması ve aile bireylerinin barınma hakkının güvence altına alınması amaçlanmıştır.

Söz konusu sınırlamanın hukuki niteliği öğretide önemli tartışmalara konu olmuştur.

3.1. Fiil Ehliyetinin Sınırlandırılması Görüşü

Bir görüşe göre TMK'nin 194. maddesinde yer alan düzenleme, işlemi gerçekleştiren eşin fiil ehliyetine yönelik bir sınırlama niteliği taşımaktadır. Bu görüşü savunan yazarlara göre, ailesini barınma imkânından yoksun bırakabilecek nitelikte tasarruf işlemleri yapabilecek durumda olan bir kişinin fiil ehliyetine kanun tarafından müdahale edilmesi söz konusudur. Bu yaklaşıma göre diğer eşin rızası alınmadan gerçekleştirilen borçlandırıcı işlemler ve tasarruf işlemleri kesin hükümsüzdür³².

3.2. Tasarruf Yetkisinin Sınırlandırılması Görüşü

Diğer bir görüş ise söz konusu düzenlemenin fiil ehliyeti ile ilgili olmadığını, eşin yalnızca belirli bir malvarlığı değeri üzerindeki tasarruf yetkisinin sınırlandırıldığını ifade etmektedir. Bu görüşe göre eş, genel olarak fiil ehliyetini korumakta; ancak aile konutu üzerinde tek başına tasarrufta bulunma yetkisi sınırlandırılmaktadır³³.

Bu yaklaşım doğrultusunda, aile konutuna ilişkin borçlandırıcı işlemlerin geçerli olduğu, buna karşılık mülkiyetin devrine yönelik tasarruf işlemlerinin diğer eşin rızası bulunmadığı takdirde askıda hükümsüz veya butlan benzeri bir geçersizlikle sakat olduğu ileri sürülmektedir³⁴.

4. AİLE KONUTU ŞERHİ VE ÜÇÜNCÜ KİŞİLERİN İYİ NİYETİ

TMK'nin 194. maddesinin üçüncü fıkrası, aile konutu üzerinde tapu kütüğüne aile konutu şerhi verilmesini isteme imkânı tanımaktadır. Bu şerh, konutun aile konutu niteliğini kuran bir işlem değildir. Başka bir ifadeyle, konut şerh verilmeden önce de kanunen aile konutu niteliğini taşıyabilmektedir. Bu nedenle aile konutu şerhinin hukuki niteliği açıklayıcı veya bildirici bir şerh olarak kabul edilmektedir³⁵.

Bununla birlikte, şerhin bulunmadığı durumlarda aile konutunu hak sahibi eşten devralan üçüncü kişilerin iyi niyetinin korunup korunmayacağı hususu öğretide önemli tartışmalara yol açmıştır. Öğretide hâkim görüş, TMK'nin 194. maddesi ile getirilen sınırlamanın tapu sicili dışında doğan bir tasarruf yetkisi kısıtlaması olduğunu, bu nedenle tapu

³¹ Armutcuoğlu, s. 414; Ceylan, s. 211-212.

³² Detaylı bilgi için bakınız: Armutcuoğlu, s. 423-424; Ceylan, s. 213.

³³ Detaylı bilgi için bakınız: Armutcuoğlu, s. 424, 427; Ceylan, s. 213.

³⁴ Armutcuoğlu, s. 424, 427; Ceylan, s. 213.

³⁵ Armutcuoğlu, s. 433; Ceylan, s. 214.

sicilinde şerh bulunmasa bile üçüncü kişinin iyi niyetinin korunamayacağını savunmaktadır³⁶. Bu görüşe göre rıza alınmadan yapılan tescil yolsuz tescil niteliğindedir.

Buna karşılık Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bazı kararlarında, tapu kütüğünde aile konutu şerhi bulunmayan durumlarda üçüncü kişinin iyi niyetinin korunması gerektiği yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur³⁷. Bu yaklaşıma göre kötü niyetin varlığını ispat yükü rızası alınmayan eşe aittir. Bu yorumun, aile konutunun korunması amacını zayıflattığı ve şerhe fiilen kurucu bir etki tanıdığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.

Doktrinde bu tartışmayı aşmak amacıyla bazı yazarlar, aile konutu şerhinin klasik anlamda bir tasarruf yetkisi kısıtlaması şerhi olarak değil, öncelenmiş geçici tescil şerhi niteliğinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir³⁸.

5. AİLE KONUTUNUN HACZİ VE CEBRİ İCRA

TMK'nin 194. maddesinde öngörülen koruma esas olarak eşlerin iradi işlemlerini hedef almaktadır. Bu nedenle aile konutunun eşlerden birinin borcu nedeniyle cebri icra yoluyla satılmasına söz konusu hüküm doğrudan engel teşkil etmemektedir³⁹.

Aile konutunun hacizden korunabilmesi bakımından başvurulabilecek temel mekanizma İcra ve İflas Kanunu'nun 82. maddesinin 12. bendinde düzenlenen "borçlunun hâline münasip evinin haczedilemeyeceği" kuralıdır. Bu düzenleme doktrinde ve uygulamada meskeniyet iddiası olarak adlandırılmaktadır⁴⁰.

Yargıtay, meskeniyet iddiasının kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğunu kabul etmekte ve bu iddianın yalnızca borçlu eş tarafından ileri sürülebileceğini belirtmektedir⁴¹. Buna göre diğer eşin meskeniyet iddiasında bulunma yetkisi bulunmamaktadır.

Buna karşılık öğretide önemli bir görüş, aile konutunun korunmasının yalnızca borçlu eşe bağlı olmaması gerektiğini, barınma hakkının aile bireylerinin tamamını ilgilendiren bir hak olduğunu ileri sürmektedir⁴². Bu nedenle borçlu olmayan eşin de meskeniyet şikâyetinde bulunabilmesi gerektiği savunulmaktadır.

6. KORUMANIN SONA ERMESİ VE SAĞ KALAN EŞİN HAKLARI

Aile konutuna ilişkin koruma kuralı olarak evlilik birliğinin devam ettiği süre boyunca geçerlidir. Eşlerin anlaşarak konutun aile konutu niteliğini ortadan kaldırmaları, konutun yok

³⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Armutcuoğlu, s. 429-431; Ceylan, s. 214.

³⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun (04.10.2006 tarihli kararı) şerh bulunmadığı takdirde üçüncü kişinin iyi niyetinin korunacağı ve ispat yükünün rızası alınmayan eşe düşeceğine ilişkin kararı ile bu karara doktrinde yöneltilen eleştiriler için bakınız: Armutcuoğlu, s. 433-435.

³⁸ Armutcuoğlu, s. 429, 432; Ceylan, s. 214-215.

³⁹ Dönmez, s. 351; Armutcuoğlu, s. 416.

⁴⁰ Dönmez, s. 351-352.

⁴¹ Y.12.HD. 04.05.2006 T. E.5829 K.8852 künyeli Yargıtay kararının detayları için bakınız: Dönmez, s. 352.

⁴² Detaylı bilgi için bakınız: Dönmez, s. 352.

olması veya evliliğin boşanma, iptal ya da ölüm gibi sebeplerle sona ermesi hâlinde TMK'nin 194. maddesi kapsamında sağlanan koruma da sona erer⁴³.

Bununla birlikte evliliğin ölüm sebebiyle sona ermesi durumunda, sağ kalan eşin yaşam standardının korunabilmesi amacıyla aile konutuna ilişkin bazı özel düzenlemeler uygulanmaya devam etmektedir⁴⁴. Bu düzenlemeler uygulanmakta olan mal rejimine ve miras hukukuna ilişkin hükümler çerçevesinde farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

6.1. Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi (TMK m. 240)

Edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulanması hâlinde sağ kalan eş, katılma alacağına mahsuben aile konutu üzerinde intifa veya oturma hakkı kurulmasını talep edebilir⁴⁵. Katılma alacağının yeterli olmaması durumunda eksik kalan kısmın bedelini ödeyerek bu hakkı elde etmesi de mümkündür. Haklı sebeplerin bulunması hâlinde konutun mülkiyetinin kendisine verilmesini talep etmesi de söz konusu olabilir.

6.2. Paylaşmalı Mal Ayrılığı Rejimi (TMK m. 254–255)

Paylaşmalı mal ayrılığı rejiminde boşanma hâlinde dahi hâkim, hakkaniyet gerektiriyorsa aile konutunun eşlerden birine tahsis edilmesine karar verebilir. Ölüm hâlinde ise sağ kalan eş, paylaşmadan doğan hakkına veya miras payına mahsuben aile konutunun mülkiyetinin kendisine verilmesini talep edebilmektedir⁴⁶.

6.3. Mal Ortaklığı Rejimi (TMK m. 279)

Mal ortaklığı rejiminin uygulanması durumunda, aile konutu ortaklık malları arasında yer alıyorsa sağ kalan eş konutun mülkiyetinin kendisine verilmesini isteyebilmektedir⁴⁷.

6.4. Miras Hukuku Kapsamında (TMK m. 652)

Mal rejimi ne olursa olsun, tereke içerisinde bulunan aile konutunun sağ kalan eşe miras payına mahsuben özgülenmesi mümkündür. Bu özgüleme mülkiyet devri, intifa hakkı kurulması veya oturma hakkı tanınması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Böylece sağ kalan eşin barınma ihtiyacının devamı güvence altına alınmış olur⁴⁸.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aile konutu kurumu, TMK'de açık bir tanımı bulunmamakla birlikte, evlilik birliğinin korunması ve aile bireylerinin barınma hakkının güvence altına alınması bakımından önemli bir hukuki düzenleme niteliği taşımaktadır. Öğreti, kanun gerekçesi ve yargı kararları birlikte değerlendirildiğinde aile konutu; eşlerin ortak yaşamlarının merkezi hâline getirdikleri, süreklilik arz eden ve aile hayatının fiilen sürdürüldüğü konut olarak kabul edilmektedir. Bu

⁴³ Hüseyin, s. 593-596; Nebioğlu Öner, s. 136-137.

⁴⁴ Nebioğlu Öner, s. 144-145.

⁴⁵ Ceylan, s. 215-216; Nebioğlu Öner, s. 137.

⁴⁶ Ceylan, s. 219-221; Nebioğlu Öner, s. 137-139.

⁴⁷ Ceylan, s. 222-223; Nebioğlu Öner, s. 137.

⁴⁸ Ceylan, s. 224-225; Nebioğlu Öner, s. 137-145.

nedenle aile konutu koruması, konut üzerindeki hakkın türünden bağımsız olarak, esasen konutun aile yaşamı açısından taşıdığı işlev üzerine kurulmuştur.

TMK'nin 194. maddesi ile getirilen düzenleme, aile konutu üzerinde tasarruf yetkisini sınırlayarak eşlerden birinin diğer eşin açık rızası olmaksızın konut üzerinde tasarrufta bulunmasını engellemektedir. Bu sınırlama ile aile bireylerinin barınma hakkı korunmakta ve aile konutunun tek taraflı işlemlerle ortadan kaldırılmasının önüne geçilmektedir. Bununla birlikte aile konutu şerhinin hukuki niteliği, üçüncü kişilerin iyi niyetinin korunup korunmayacağı ve tasarruf yetkisinin sınırlandırılmasının hukuki karakteri gibi konular öğretide ve uygulamada tartışılmaya devam etmektedir.

Diğer yandan aile konutuna ilişkin korumanın kapsamı sınırsız değildir. Aile konutunun cebri icra yoluyla satışına Türk Medeni Kanunu doğrudan engel teşkil etmemekte, bu noktada koruma İcra ve İflas Kanunu'nda düzenlenen meskeniyet iddiasına bırakılmaktadır. Ayrıca evlilik birliğinin sona ermesi hâlinde kural olarak aile konutu koruması da sona ermekle birlikte, özellikle ölüm durumunda mal rejimi ve miras hukuku hükümleri çerçevesinde sağ kalan eş lehine çeşitli güvenceler öngörülmektedir. Bu düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde aile konutunun, aile birliğinin korunması ve eşlerin barınma hakkının güvence altına alınması bakımından Türk medeni hukukunda önemli bir sosyal koruma mekanizması olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Armutcuoğlu, C.Y., "Aile Konutuna Sağlanan Koruma ve Aile Konutu Şerhinin Hukuki Niteliği", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHFD-HAD)*, Cilt 17, Sayı 1-2.

Ceylan, E., "Yeni Türk Medeni Kanunu'nda Aile Konutunun Önemi", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 128, 2017, ss. 204-230.

Dönmez, M., "Aile Konutunun Haczi", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 77, 2008, s. 349-358.

Hüseyin, İ., "Aile Konutu: Kavram, Üzerindeki Haklar ve Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 67, Sayı 3, 2018, s. 577-604.

Nebioğlu Öner, Ş., "Aile Konutunun Özellikleri, Unsurları, Koruma Süresi ve Korunma Nedenleri", *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, Sayı 97, 2011, s. 118-154.

Serozan, R., "Aile Konutunun Şerhine Değişik Bir Yaklaşım", *Prof. Dr. Zahit İmre'ye Armağan*, İstanbul, 2009.

**BİR ÇÜRÜK ELMA TÜM SEPETİ BOZABİLİR Mİ? ÇALIŞANLARIN İŞ DIŞI
DAVRANIŞLARININ MARKA İTİBARINA ETKİLERİ: ÇÜRÜK ELMA TEORİSİ
BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, serhatkaraoglan@kku.edu.tr,
ORCID:0000-0002-4120-4013

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, t.durukan@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5228-3274

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, dr_cihat_kartal@yahoo.com,
ORCID:0000-0003-2390-8268

ÖZET

Çürük elma teorisi, bir işletmede, grupta ya da herhangi bir ortamdaki, sorunlu davranış gösteren bir bireyin, ortam ya da grup dinamiklerini olumsuz etkileyebildiğini ortaya atan bir yaklaşımdır. Bu kişilere hemen her toplumda ve hemen her yerde rastlanabilmektedir. Örneğin birkaç kararsız müşteriyi ikna etmeye çalışan bir satış görevlisinin bulunduğu ortama negatif yönlü bakan bir tüketicinin geldiğini düşünelim. Pratik deneyimlerde göstermektedir ki; ortalama 30 dakikalık negatif bir görüşme grubun önemli bir kısmını satın alma eyleminden uzaklaştıracaktır. Bu tür bir etkiden uzaklaşmak isteyen bazı özel okulların veli toplantılarını toplu biçimde yapmaktan çok bağımsız olarak her bir veli ile ayrı ayrı görüşerek yaptıkları görülmektedir. Ya da hemen her iş ortamında da olduğu üzere bir toplantıda organizasyon içinde bulunan negatif yönlü birinin, toplantı esnasında diğer bütün grup üyelerinin motivasyonunu düşürebildiğine de rastlanabilmektedir. Bu insanlar yakın ya da uzak her yerde bulunmaktadır. Bu çalışma, çürük elma teorisinin pazarlama faaliyetleri ve marka itibarına olan olumsuz etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Teori esas itibarıyla davranış bilimlerinin konusu olup, pazarlama bilimi ile de yakından ilişkilidir. Çalışmada verilen

örnekler, bireylerin iş yeri ya da iş yeri dışındaki ihlallere yönelik davranışlarının marka itibarına etkisini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma negatif davranışların diğerlerine bulaşma etkisini de vurgulayarak işletmeler için önleyici stratejiler önermektedir. Teorik çalışmalardan elde edilen veriler olumsuz davranışların, tüketicilerdeki marka algılarını bozabileceğini göstermekte olup, stratejik düzeltici önlemler öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çürük Elma Teorisi, Pazarlama Stratejileri, Marka İtibarı, Çalışan Davranışları, Bulaşma Etkisi

CAN ONE BAD APPLE SPOIL THE WHOLE BARREL?
THE EFFECTS OF EMPLOYEES' OFF-THE-JOB BEHAVIORS ON BRAND
REPUTATION: A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE ROTTEN APPLE THEORY

ABSTRACT

The rotten apple theory is an approach that posits that an individual exhibiting problematic behavior in a business, group, or any environment can negatively impact the dynamics of that environment or group. Such individuals can be found in almost every Society and every place. For example, imagine a sales representative trying to persuade several hesitant customers, and then a consumer with negative attitudes enters the room. Practical experience shows that an average 30-minute negative conversation will deter a significant portion of the group from making a purchase. To avoid this kind of effect, some private schools hold parent-teacher meetings individually, rather than collectively, meeting with each parent separately. Similarly, as is common in almost every business environment, we can observe that a negative individual within an organization can lower the motivation of all other group members during a meeting. These people are found everywhere, near or far. This study aims to reveal the negative effects of the rotten apple theory on marketing activities and brand reputation. The theory is essentially a subject of behavioral science and is closely related to marketing science. The examples given in the study reveal the impact of individuals' behavior regarding violations in the workplace or outside the workplace on brand reputation. In this context, the study emphasizes the contagion effect of negative behaviors on others and suggests preventive strategies for businesses. Data obtained from theoretical studies show that negative behaviors can damage brand perceptions among consumers, and strategic corrective measures are proposed.

Keywords: Rotten Apple Theory, Marketing Strategies, Brand Reputation, Employee Behavior, Contagion Effect

1. GİRİŞ

Yönetim biliminde “bir çürük elma tüm sepeti bozar” atasözü, bir grup içinde yer alan bireyin negatif davranışlarının, grup dinamikleri üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Çürük elma teorisi özellikle davranış bilimlerinde Felps vd. (2006) tarafından sistematik biçimde incelenmiş olup, negatif bireyin grup motivasyonunu ve performansını düşürebileceğini savunmuştur¹. Teori negatif bireylerin etkilerinin pozitif bireylerden daha fazla olduğunu ifade ederken, olumsuz anıların daha fazla akılda kalıcılığını ortaya koymaktadır. Bir bireyin pozitif etkisi daha uzun sürede ortaya çıkarken negatif bireyin etkisi çok daha kısa sürede yaygınlaşarak grup sistematığını bozabilmektedir.

Çürük elma teorisi pazarlama biliminde çok çalışılmayan ancak bir o kadar da marka yönetimiyle yakından ilişkili bir teoridir. Özellikle sosyal medyanın yaygın etkisi çürük elmaların diğerlerini kolaylıkla olumsuz etkilemelerine sebebiyet verebilmektedir. Kimi zaman bireyin yaşadığı küçük bir olumsuz durumu ya da ürün hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan farklı nedenlerle ürünü kötülemesi markalara ciddi zararlar verebilmektedir. Sosyal medya çürük elmaların etkilerini hızla diğerlerine yayabilmektedir. Bireylerin olumsuz davranışları bilinçli olabileceği gibi bazen de gereken özeni göstermemekten de kaynaklanabilir. Bir çalışanın iş yerinde paylaştığı olumsuz görüntüler işletmenin itibarına bu nedenle önemli zararlar verebilmektedir. Örneğin; 2025 yılı içinde süt ve süt ürünleri üreten bir işletme çalışanın süt kazanı içinde banyo yaptığı görüntüler kısa sürede tepki toplamış ve işletme markasına ciddi biçimde zarar vermişti. Benzer bir görüntünün bir turşu imalathanesinde de ortaya çıkması gıda sektörünün birçok işletmesine de olumsuz yansımıştı. Kısaca çürük elmalar bir işletme markasına olduğu kadar sektöre de büyük zararlar verebilmektedir.

Bu bağlamda çalışma, teoriyi pazarlama bilimine uyarlayarak, çalışan davranışlarının marka itibarını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Çürük Elma Teorisi ve Kapsamı

İlk olarak 1340'ta İngilizcede kullanılan “Çürük bir elma komşusunu hızla enfekte eder” atasözünden kaynaklanmaktadır. Bu atasözü 19. yy.da kilisede popüler hale geldi ve “Bir kötü elma diğerlerini şımarttığı gibi, günaha da sürükleyebilir” olarak tanımlandı². Deyimin İngilizce’de kaydedilen ilk kullanımı ise Benjamin Franklin’in 1736’daki “Poor Richard’s

¹ Felps, W., Mitchell, T. & Byington, E. (2006). How, When, and Why Bad Apples Spoil the Barrel: Negative Group Members and Dysfunctional Groups, *Research in Organizational Behavior* 27(3):175-222, DOI: 10.1016/S0191-3085(06)27005-9.

² Wikipedia (2026). Badapples, https://en.wikipedia.org/wiki/Bad_apples, (Erişim Tarihi: 08.02.2026).

Almanack”ıdır³. Günümüzde çürük elma, dürüst olmayan biri hakkında bahsedilirken kullanılmaktadır. Bu kişilerait oldukları grup veya organizasyon içinde birçok soruna neden olurlar⁴. Atasözlerin çeşitli versiyonları 16.yy. başlarından itibaren görülmektedir. Geoffrey Chaucer’ın “The Cook’s Tale” eserinde, Perkin adlı bir çırağın, şefinin alkol, ahlaksızlık ve eğlence alışkanlıklarının meslektaşlarına da etki edeceği gerekçesiyle yanından ayrılması çürük elmaların tarihin en eski dönemlerinde de görüldüğünü ortaya koymaktadır⁵.

Yakın tarihte ise çürük elma teorisi, Amerika’da polis şiddeti vakalarını açıklamak üzere ileri sürülmüştür. Mesleğini kötüye kullanan bir polis memuru, iyi bir sepette çürük bir elma olarak derhal kınanması gerektiği ifade edilmiştir⁶.

Teorinin temel öğretisi⁷;

- ✓ Kötü bir etki bütün bir grubu bozabilir: Bir çürük elmanın geri kalanını bozabileceği gibi, bir kişinin kötü davranışı da diğerlerini olumsuz yönde etkileyebilir.
- ✓ Seçilen işletme konusunda dikkatli olunmalıdır: İyi arkadaş seçmek, iyi alışkanlıklar kazanmaya yardımcı olurken kötü bir işletme seçimi de bireyin karakterine olumsuz etki eder.
- ✓ Yanlışlara karşı erken harekete geçilmelidir: Sorunlar veya olumsuz etkiler görüldüğü anda bertaraf edilmelidir.

shutterstock.com • 207518032

Görsel 1: Çürük Elma⁸.

³ Dictionary.com (2026). Rotten Apple, <https://www.dictionary.com/browse/rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).

⁴ Collins, (2026). Rotten Apple, <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).

⁵ Merriam-Webster, (2026). One ‘Bad Apple’ Can Spoil a Metaphor, THA history of a rogue phrase, <https://www.merriam-webster.com/wordplay/one-bad-apple-spoil-the-barrel-metaphor-phrase>, (Erişim Tarihi: 03.02.2026).

⁶ Dick, J.A. (2010). Abuseand the Rotten Apple Theory, <https://foranothervoice.com/2010/09/27/abuse-and-the-rotten-apple-theory/>, (Erişim Tarihi: 03.02.2026).

⁷ Askfilo (2026). Moral of the Chapter "Rotten Apples", <https://askfilo.com/user-question-answers-smart-solutions/what-moral-do-you-learn-from-the-lesson-chapter-rotten-3331303536383735>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).

⁸ Shutterstock.com

Çürük elma teorisi, örgütsel davranış bilimi ile yakından ilgili olup, negatif davranışlara sahip takım üyelerinin, takım dinamiklerini bozabileceğini savunmaktadır. Bir çürük elma nasıl yenilemeyeceği için atılması gerekiyorsa, dürüst olmayan personelin de işletmeden atılması gerektiği düşünülebilir. Ancak bu yaklaşıma karşı en önemli eleştiri, takımdansadece çürük elmaların atılmasıyla dürüstlüğün sağlanamayacağıdır. Zira çürük elmaların devamı gelecektir. Teoriye uygun bir diğer yaklaşım ise “çürük bidon/sepet”. Çürük bir bidonun/sepetin tamir imkânı varsa, etik dışı davranışlar da düzeltilebilir⁹. Çürük elma teorisi, uygun olmayan davranışların nedenlerini kötü kişilik yapısı ve zayıf ahlâki değerler ile ilişkilendirmiştir. Buna göre olumsuz davranışta bulunan bireyin kötü karakteri; aşırı hırslı ve açgözlü olması, suça eğilimli olması veya zayıf ahlâki değerler bu davranışları doğurmaktadır¹⁰.

Organizasyonda yer alan liderler, bazen aşağıdaki nedenlerle çürük elmalara sessiz kalabilmektedirler¹¹;

- ✓ Liderler işletmenin belirli bir alanını iyi bilmiyorlarsa kendilerini güvensiz hissederler ve bu nedenle en yüksek sesle bağırarak dinlerler.
- ✓ Liderler, uzun ve zahmetli bir süreç olacağı için disiplin süreçleriyle uğraşmazlar. Bunun yerine, “çürük elmanın” iyiliğine olan inançları sahiplenirler.
- ✓ Bazen “iyi insanlar”, “kötü” çalışanları tutarlar ve ona katlanırlar. Bunun nedeni liderin travmatik geçmişi ile ilişkili olabilir.

İş hayatının ve sosyal çevrenin hemen her yerinde çürük elmalar sıklıkla bulunmaktadır. Örneğin; Shojania ve Dixon-Woods isimli araştırmacılar, bir hastanede görev alan doktorların %3'ünün, bu hastanedeki toplam şikâyetlerin % 49'una neden olduklarını keşfetmişlerdir. Araştırmalar aynı zamanda çürük elmaların başarısız bir sistemin ürünü olduğunu da kabul etmişlerdir. Bu noktada, disiplin uygulamalarına ihtiyaç vardır¹². Gerçekte bu tür olayların kendisinden ziyade daha da olumsuz olan durumu normalleştirme eğilimidir. Bireyler uygun olmayan bir davranışa duyarsız kaldıklarında, bu durumu yanlış hissetmemeye başlamakta ve koşulları normal olarak algılamaktadırlar. Benzer bir duruma semt pazarlarında da rastlanılmaktadır. Bugün bir çok tüketici tezgahın önündeki ürünlerin iyi ancak arkasındakilerin kötü olduğunu bilir. Bu durum ile aşırı derecede karşılaşan tüketici normalleştirme sürecine girmiştir. Fiyatlandırmada da benzer bir durum söz konusudur. Ürünün niteliği ne olursa olsun diğer ürünler ile aynı fiyatı istemek çürük elma teorisi ile ilişkilidir. Örneğin; bir mahalledeki daire kiralari binanın iyi olup olmadığına bakılmaksızın benzer fiyatlar seyretmektedir. Normalleştirme ile ilgili bir başka örnek ise eğitim camiasından

⁹ Eryılmaz, B. & Biricikoğlu, H. (2011). İş Ahlakı Dergisi Turkish, Journal of Business Ethics, Mayıs 2011, 4(7):19-45.

¹⁰ Bircan, N.G. (2022). Suistimal Denetimi ve Sigorta Şirketlerinde Görülen Suistimal Vak'alarına Yönelik Bir Araştırma, İ.Ü., S.B.E., Doktora Tezi

¹¹ Wolf, M.C. (2019). “Rottenapple”: how oneteammember can keep a wholecompany in check. Andthecouragetomakedecisions, <https://www.linkedin.com/pulse/rotten-apple-how-one-team-member-can-keep-whole-company-wolf/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2026).

¹² Lock, G. (2022). Do ‘Bad Apples’ Actually Exist?, <https://indepthmag.com/do-bad-apples-actually-exist/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).

verilebilir. Bir eğitmenin vermiş olduğu dersin geri bildirimi, eğitmenin gelecekte onlara kötü davranabileceği endişesi ile olumsuz yönde olmayabilir. Bir süre sonra bu durum normalleşebilir. Normalleşme bireyi zamanla çürük elma haline getirebilmektedir.

Görsel 2: Çürük Elma¹³

Diane Vaughan'ın Challenger uzay felaketi üzerine yaptığı çalışma, uygun olmayan davranışların bir organizasyonda nasıl normalleşebileceğini, bunun kazaların nedeni olabileceğini göstermiştir¹⁴.

Felps vd. (2006) çaba sarf etmeyenler, duygusal negatifler ve norm ihlalcileri olarak üç temel çürük elma tipi tanımlamıştır. Bu davranışlar grup performansını önemli ölçüde düşürmekte olup; negatif etkileşimleri pozitif olanlardan daha güçlüdür¹⁵.

Çizelge 1: Çürük Elma Tipleri¹⁶

Çürük Elma Tipi	Tanım	Pazarlama Etkisi	Örnek
Çaba Sarf etmeyen	Gruptan çaba kaçınma	İç pazarlama motivasyon düşüşü	Satış ekibinde, hizmet kalitesinde azalma, tembellik
Duygusal negatif	Sürekli olumsuz	Ekip moralinin bozulması	Medyada negatif paylaşım
Norm ihlalcisi	Etik kuralları çiğner	Tüketici güven kaybı, viral skandallar	Havayolu olayı

¹³ Istockphoto.com

¹⁴ Levin, S. (2015). Bad apples or rotten barrels? How sociological thinking can help address financial misconduct, <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2015/07/24/bad-apples-and-rotten-barrels-of-the-financial-industry/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2026).

¹⁵ Felps, W., Mitchell, T. & Byington, E. (2006).

¹⁶ A.g.e.

Çürük elmaların genel özellikleri¹⁷;

- ✓ İşe geç kalırlar,
- ✓ Sürekli şikâyet ederler,
- ✓ Başkalarını suçlarlar,
- ✓ Başkalarını şikâyet ederler,
- ✓ Ne yaptıklarını veya yapmadıklarını söylerler,
- ✓ Olumsuz yorumlarda bulunurlar,
- ✓ Değişime direnirler,
- ✓ Sık sık hasta numarası yaparlar,
- ✓ Başkalarının kazançlarını kıskanırlar,
- ✓ Başkalarını küçük düşürmeye çalışırlar,
- ✓ Başkalarını fikirlerinden vazgeçmelerini sağlamaya veya fikirlerinin işe yaramayacağını söylemeye çalışırlar,
- ✓ Tutkuları yoktur,
- ✓ Başkalarına iltifat edemezler,
- ✓ Kişisel çıkarları için çok mücadele ederler ve marka, takım ve işletme hedefini unuturlar,
- ✓ Özel hayatlarında da mutsuzdurlar.

2.2. Çürük Elmanın Marka ve Pazarlama Üzerindeki Etkileri

Zhang vd. (2020) çürük elmaların, çevreye olan zararlı davranışlarının işletmenin yeşil marka imajını nasıl zedelediğini tartışmış; bir çürük elmanın tüm marka algısını bozabileceğini savunmuştur¹⁸. Johnson vd. (2015) bu durumu sosyal kimlik teorisiyle birleştirerek çalışanların olumsuz davranışlarının marka ahlakına yansıdığını belirtmiştir¹⁹.

Çalışan davranışlarının marka itibarına olumsuz etkileri, özellikle sosyal medya üzerinden hızla yayılmaktadır. Bazı negatif paylaşımlar, ağızdan ağza iletişimle yayılmakta ve bu da markaya olan sadakate zarar vermektedir. Sutton (2011) çürük elma sendromunu iş yerinde üretkenliği düşüren bireyler bağlamında ele almış ve bunun pazarlama ekibinin moralinin bozulmasını ile açıklamıştır²⁰. Teori ve olası sonuçları ile ilgili çok sayıda eleştiri

¹⁷ Wolf, M.C. (2019).

¹⁸ Zhang, L., Wu., J., Chen, H. & N guyen, B. (2020). Does one bad apple ruin a firm's green brand image? Examining frontline service employees' environmentally irresponsible behaviors, *European Journal of Marketing*, 54(10):2501-2521, DOI: 10.1108/EJM-11-2019-0844.

¹⁹ Johnson, A.R., Folkes, V.S. & Wang, J. (2018). "When one bad apple spoils consumers' judgment of the brand: exposure to an employee's non-work place transgression and potential remedies," *Journal of the Academy of Marketing Science*, Springer, vol. 46(4), pages 725-743, July. DOI: 10.1007/s11747-018-0588-3.

²⁰ Sutton, R.I. (2011). The Bad Apple Syndrome, <https://www.forbes.com/sites/knowledgewharton/2011/11/10/52011/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).

mevcuttur. Çürük elma teorisi bireysel suçlamayı ön plana çıkarırken organizasyonel kültürün rolünü ihmal edebilmektedir. Bu nedenle personel eğitimi ve etik kodlar önerilmektedir.

The Journal of International Hospitality’ de yayınlanan makalede, bir restorandaki krizin, ortaya gitmemelerine rağmen, diğer restoranlarda yemekte tereddüt ettiğini ortaya koymuştur. Butüketici davranışı olumsuz yayılma etkisidir. Kriz bütün restoran zincirine zarar vermektedir. Vaka, küçük elmaların tüm sepeti bozabildiğini göstermektedir. Washington Eyalet Üniversitesi’nden Soobin Seo’ya göre insanlar bir otomobil firması hakkında kötü bir haber duyduklarında, başka birinden aynı markayı kolayca satın alabilirlerken restoran sektöründeki etki daha yaygındır²¹. Tarih çürük elmalar ile ilgili birçok vakaya ev sahipliği yapmıştır.

Örneğin; 2018’de California Üniversitesi’ndeki araştırmacılar tarafından tespit edilen Romain marul salgını tüm ekonomiyi etkilemiştir. Haberin duyulmamsının ardından 20 Kasım 2018’de ABD ve Kanada sağlık kuruluşları, tüketicileri Romain yememeye çağıran tavsiyelerde bulunmuşlardır. 26 Kasım’da, bu tavsiye sadece Kaliforniya’nın Orta Kıyısı’nda üretilen Romaine için sınırlandırıldı. 13 Aralık 2018’de, ise kontamine ürün kaynağının Santa Barbara County’deki tek bir tarım işletmesinden kaynaklandığı tespit edildi. Toplam kayıp tahminen 280-350 milyon dolar arasında gerçekleşirken sınırlandırmanın kalmasına rağmen tüketiciler ortalama 10-12 hafta boyunca ürünü satın almadılar²². Bu vaka, bir başarısızlık olayının ya da bir kişinin büyük bir sektörde ne kadar olumsuz etki yaratabileceğini göstermektedir.

Ülkemizde ise 2022 yılında gerçekleşen özel bir hava yollarındaki olan teorinin klasik bir örneğini sunmaktadır. Bir kabin memuru, kadir gecesinde alkol kadehiyle bir fotoğrafı paylaşmasının ardından sosyal medyada paylaşım viral olmuş ve muhafazakar kesimlerden yoğun tepki görmüştür. İşletme marka itibarını korumak için süratle çalışanı işten çıkarmıştır. Bu olay sadece bir personelin büyük bir markaya nasıl zarar verebileceğini yanı sıra hızlı müdahalenin zararı da sınırlayabileceğini göstermiştir.

En yakın bir diğer örnek ise ABD’deki Ford fabrikasında gerçekleşmiştir. Bir personel fabrikayı ziyarete gelen Trump’ı, Epstein bağlantıları nedeniyle eleştirmiş ve Trump tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ancak bu vakada işten çıkarılan personel sosyal medyadan büyük bir destek görmüş ve kendisine ciddi bir miktarda bağış toplanmıştır. Kısaca çürük elma teorisi tersine bir gelişim göstermiştir. Sosyal medyada Ford işletmesi haksız olarak görülmüş ve adaletsizlik ile suçlanmıştır. Bu örnek, halk tepsinin işletme kararlarını tersine çevirebileceğini ortaya koymuştur.

²¹ York, T. (2021). One Rotten Apple, <https://lgma.ca.gov/news/one-rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 30.01.2026).

²² York, T. (2021). One Rotten Apple, <https://lgma.ca.gov/news/one-rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 30.01.2026).

Görsel 3: Ford, Çalışanı İşten Çıkardı²³.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çürük elma teorisi pazarlamacılara bireysel davranışların kurumsal risklerini yönetmede rehberlik edebilecek bir potansiyele sahiptir. Mevcut vakalar kriz durumlarında erken müdahalenin ve adil kararların önemini vurgulamaktadır. Etik eğitim, şeffaflık ve organizasyonel iyileştirmeler çürük elmanın önleyici stratejileri olarak öne plana çıkmaktadır. Alınacak tedbirler ve düzeltici önlemler marka itibarını koruyarak rekabet avantajı sağlayacaktır. Bu nedenle teorinin bireysel yaklaşımı organizasyonel faktörlerle uyumlaştırılmalı ve daha bütüncül bir anlayış geliştirilmelidir.

Uygulamada,

- ✓ Personel seçiminin ön aşamalarında psikolojik değerlendirmeler yapılabilir,
- ✓ Çalışan personelin sosyal medya kullanımı ile ilgili politikalar geliştirilebilir,
- ✓ Çalışanlara düzenli olarak etik eğitim, grup kültürü gibi eğitimler verilebilir,
- ✓ Kriz durumlarının yönetimi için adil ve şeffaf düzeltici önlemler geliştirilebilir,
- ✓ Herhangi bir personel ihlali sonrası iletişim için halkla ilişkiler geliştirilebilir,
- ✓ Personelde kültürel duyarlılıklar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Felps, W., Mitchell, T. & Byington, E. (2006). How, When, and Why Bad Apples Spoil the Barrel: Negative Group Members and Dysfunctional Groups, Research in Organizational Behavior 27(3):175-222, DOI: 10.1016/S0191-3085(06)27005-9.

²³ Instagram (2026). Ford, Çalışanı İşten Çıkardı, https://www.instagram.com/reel/DThrtzvjt_u/, (Erişim Tarihi: 10.02.2026).

- [2] Wikipedia (2026). Bad apples, https://en.wikipedia.org/wiki/Bad_apples, (Erişim Tarihi: 08.02.2026).
- [3] Dictionary.com (2026). Rotten Apple, <https://www.dictionary.com/browse/rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- [4] Collins, (2026). Rotten Apple, <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- [5] Merriam-Webster, (2026). One ‘Bad Apple’ Can Spoil a Metaphor, THA history of a rogue phrase, <https://www.merriam-webster.com/wordplay/one-bad-apple-spoil-the-barrel-metaphor-phrase>, (Erişim Tarihi: 03.02.2026).
- [6] Dick, J.A. (2010). Abuse and the Rotten Apple Theory, <https://foranothervoice.com/2010/09/27/abuse-and-the-rotten-apple-theory/>, (Erişim Tarihi: 03.02.2026).
- [7] Askfilo (2026). Moral of the Chapter "Rotten Apples", <https://askfilo.com/user-question-answers-smart-solutions/what-moral-do-you-learn-from-the-lesson-chapter-rotten-3331303536383735>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- [8] Shutterstoc.com.
- [9] Erylmaz, B. & Biricikoğlu, H. (2011). İş Ahlakı Dergisi Turkish Journal of Business Ethics, Mayıs 2011, 4(7):19-45.
- [10] Bircan, N.G. (2022). Suistimal Denetimi ve Sigorta Şirketlerinde Görülen Suistimal Vak’alarına Yönelik Bir Araştırma, İ.Ü., S.B.E., Doktora Tezi.
- [11] Wolf, M.C. (2019). “Rotten apple”: how one team member can keep a whole company in check. And the courage to make decisions, <https://www.linkedin.com/pulse/rotten-apple-how-one-team-member-can-keep-whole-company-wolf/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2026).
- [12] Lock, G. (2022). Do ‘Bad Apples’ Actually Exist?, <https://indepthmag.com/do-bad-apples-actually-exist/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- [13] Istockphoto.com
- [14] Levin, S. (2015). Bad apples or rotten barrels? How sociological thinking can help address financial misconduct, <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2015/07/24/bad-apples-and-rotten-barrels-of-the-financial-industry/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2026).
- [15] Felps, W., Mitchell, T. & Byington, E. (2006).

- [16] A.g.e.
- [17] Wolf, M.C. (2019).
- [18] Zhang, L., Wu., J., Chen, H. & Nguyen, B. (2020). Does one bad apple ruin a firm's green brand image? Examining frontline service employees' environmentally irresponsible behaviors, *European Journal of Marketing*, 54(10):2501-2521, DOI: 10.1108/EJM-11-2019-0844.
- [19] Johnson, A.R., Folkes, V.S. & Wang, J. (2018). "When one bad apple spoils consumers' judgment of the brand: exposure to an employee's non-work place transgression and potential remedies," *Journal of the Academy of Marketing Science*, Springer, vol. 46(4), pages 725-743, July. DOI: 10.1007/s11747-018-0588-3.
- [20] Sutton, R.I. (2011). The Bad Apple Syndrome, <https://www.forbes.com/sites/knowledgewharton/2011/11/10/52011/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2026).
- [21] York, T. (2021). One Rotten Apple, <https://lgma.ca.gov/news/one-rotten-apple>, (Erişim Tarihi: 30.01.2026).
- [22] A.g.e.

AFETLER PAZARLANABİLİR Mİ? KARA TURİZMİ BAĞLAMINDA FELAKET TURİZMİNİN ETİK SINIRLARI VE PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, t.durukan@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5228-3274

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, dr_cihat_kartal@yahoo.com,
ORCID:0000-0003-2390-8268

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, serhatkaraoglan@kku.edu.tr,
ORCID:0000-0002-4120-4013

ÖZET

Felaket turizmi, pazarlama biliminde kara turizm olarak adlandırılan literatürün en tartışmalı alanlarından biri olup, temelinde doğal ya da insan kaynaklı afetlerin meydana geldiği alanlara yönelik turistik ziyaretleri kapsamaktadır¹. Karanlık turizm temelinde ölüm, felaket ve ıstırapla ilişkili ziyaretlerdir. Bu turizm türü, savaş alanları, hapishaneler, mezarlıklar, toplama kampları ve trajik olaylara adanmış müzeler de dâhil olmak üzere birçok turistik alandan oluşmaktadır (Polonya'daki Auschwitz toplama kampı, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi gibi). Akademik dünya ilgi çekici yönlerine rağmen karanlık turizmin etik boyutunu ve ziyaretçileri bu alanlara çeken motivasyonu sorgulamışlardır². Bu çalışma; afetlerin bir ürün olarak pazarlanabilirliğini sorgulamakta, ziyaretçi motivasyonu, etik ikilemler, destinasyon konumlandırma stratejilerini ve toplumsal etkilerini incelemektedir. Teorik çerçeve insanların acıları ve öteki mekân kavramları üzerine kurulmuş olup vaka incelemeleri (Çernobil, Fukuşima, Katrina sonrası New Orleans, Etna Yanardağı ve Türkiye'deki Çanakkale savaş alanları ile 2023 Kahramanmaraş depremleri) ile topluluk odaklı yaklaşımların gerekliliği vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, felaket turizminin ekonomik canlanma potansiyeli

¹ Stone, P.R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabrerelated tourist sites, attractions and exhibitions, *anuary 2006Tourism* 54(2):145-160.

² Cait, C. (2024). Dark tourism, <https://www.ebsco.com/research-starters/sports-and-leisure/dark-tourism>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

taşıdığını ancak etik sınırların aşılması halinde travma sömürüsü riskini arttırdığını ortaya koymuştur^{3,4}.

Anahtar Kelimeler: Felaket turizmi, Kara turizm, Etik Pazarlama, Yeniden doğuş turizmi, Afet sonrası destinasyon yönetimi

CAN DISASTERS BE MARKETING? ETHICAL BOUNDARIES AND MARKETING STRATEGIES OF DISASTER TOURISM IN THE CONTEXT OF DARK TOURISM

ABSTRACT

Disaster tourism, also known as dark tourism in marketing science, is one of the most controversial areas in the literature, encompassing tourist visits to areas where natural or man-made disasters have occurred⁵. Dark tourism involves visits associated with death, disaster, and suffering. This type of tourism includes many locations, including battle fields, prisons, cemeteries, concentration camps, and museums dedicated to tragic events (such as the Auschwitz concentration camp in Poland and the World Trade Center in New York). Despite its appealing aspects, the academic world has questioned the ethical implications and motivations that draw visitors to dark tourism⁶. This study examines the marketability of disasters as a product, exploring visitor motivations, ethical dilemmas, destination positioning strategies, and societal impacts. The theoretical framework is based on the concepts of human suffering and other spaces, and case studies (Chernobyl, Fukushima, post-Katrina New Orleans, Mount Etna, the Çanakkale battle fields in Turkey, and the 2023 Kahramanmaraş earthquakes) emphasize the necessity of community – focused approaches. The findings reveal that disaster tourism has the potential for economic revitalization, but exceeding ethical boundaries increases the risk of trauma exploitation^{7,8}.

Keywords: Disaster tourism, Dark tourism, Ethical marketing, Rebirth tourism, Post-disaster destination Management

1. GİRİŞ

Karanlık turizm olgusu ilk kez, Glasgow Caledonian Üniversitesinden Lennon ve Foley (1996), tarafından incelenmiş ve kavramsallaştırılmıştır. Bu turizm türünün kökenleri Roma Coliseum ve gladyatör etkinliklerine dayanmaktadır. O dönemlerden itibaren insanlar ölüm ve felaketlere ilgi duymuşlardır. İnsanların infaz edilmeleri, önemli dini figürlerin ölüm yerlerine seyahat, savaş alanı ve morg ziyaretleri, Nazi toplama kampları, Kamboçya ölüm tarlaları ve diğer kitlesel ölüm yerleri zamanla turistik yerler haline gelmiştir⁹. Bu turizm şekli, eğitsel ve anıtsal değerleri barındırır da saplantılı merak ve gözetleme duygusu gibi eleştirilere maruz

³ Yankovska, G. & Hannam, K. (2014). Dark and toxic tourism in the Chernobyl exclusionzone, March 2013 Current Issues in Tourism 17(10), 929-939, <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.820260>

⁴ Light, D. (2017). Progress in dark tourism and than atourism research: An uneasyrelationship with heritage tourism, August 2017 Tourism Management 61(2):275-301, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011>

⁵ Stone, P.R. (2006).

⁶ Cait, C. (2024).

⁷ Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).

⁸ Light, D. (2017).

⁹ Cait, C. (2024).

kalmaktadır^{10,11}. Günümüzde afet sonrası destinasyonlar (nükleer kazalar, depremler, volkanik etkinlikler) turistleri çekmekte olup yerel toplulukların travmasının ticarileştirilme riski en önemli etik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır¹². Bu bildiri, afetler pazarlanabilir mi? sorusunu etik çerçevede incelemeyi esas almıştır. Çalışmada ulusal ve uluslararası literatür sentezlenerek teori ile vakalar bir araya getirilmiş ve Türkiye uygulamasına ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMAMSI

2.1. Karanlık Turizm

Karanlık turizm, turizmin özel dallarından biridir. İnsanlar her zaman ölümle bağlantılı bölgelere seyahat etmişlerdir, bu nedenle tamamen yeni bir olgu değildir. Profesyonel anlamda, araştırmacıların ancak 1990'larda incelemeye başladığı daha modern bir turizm biçimini temsil etmektedir. Ölüm, çağdaş gezginler arasında oldukça popüler bir faktör haline gelmiştir ve bu durum, vahşet olaylarının yaşandığı bölgelere organize geziler sunan seyahat acenteleri tarafından da fark edilmiştir¹³. Karanlık turizmin önemli bir yönü, insanların geçmiş olaylar üzerinde düşünmelerini ve bunların bugün yaşadığımız dünyayı nasıl etkilediğini anlamalarını sağlamasıdır. Karanlık turizmle ilişkilendirilen tarihi mekanlar, geçmiş trajedilere tanıklık eden ve bu tür olayların tekrarını önlemenin önemini vurgulayan anıt alanları olarak hizmet vermektedir¹⁴. Karanlık turizm kavramı literatüre Stone, (2006) ile girmiştir. İlk örnek olmasa da, 1934'teki SS Morro Castle'deki bir yangın ve 137 kişinin ölümüdür. Bu olay Amerikan tarihinin en tartışmalı deniz felaketlerinden biriydi. Felaketten hemen sonra, tarihçilerin ilgisi sonucu, enkazı görmek isteyen büyük kalabalıklar ziyarete geldi ve hızla bir turistik cazibe merkezine dönüştü. (Kartpostallar ve hediyelik eşya satışı, radyo yayınları, yanan insanlar ile ilgili canlı açıklamalar o günün önemli olaylarıdır). Ardından gelen örnekler, ölüm ve ıstırapla ilişkili yerlere seyahat eden turist sayısını arttırmıştır¹⁵.

Görsel 1: SS Morro Castle Felaketi^{16, 17}

¹⁰ Stone, P.R. (2006).

¹¹ Stone, P.P. (2013). Dark Tourism, Heterotopias, and Post-Apocalyptic Places: The case of Chernobyl. In: Dark Tourism and Place Identity: Managing and Interpreting Dark Places. Contemporary Geographies of Leisure, Tourism and Mobility. Routledge, Melbourne. ISBN 9780415809658.

¹² Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009). The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism (Aspects of Tourism, 41), Channel View Publications.

¹³ Lambersek, E. (2020). Motivizaobiskdestinacijtemačnega turizma v državahbivšeJugo-slaviije. Univerza V Ljubljani Ekonomska Fakulteta, Ljubljana, december 2020, <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/lambersek4114-B.pdf>.

¹⁴ Oman, A. (2020). Temačniturizem: potovanje v kraje, povezane s trpljenjem in smrtjo., <https://www.metropolitan.si/scena/temacni-turizem/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

¹⁵ Cait, C. (2024).

¹⁶ Shipwreckology.com, (2012). SS Morro Castle Felaketi, <https://shipwreckology.com/2012/09/08/september-8-1934-ss-morro-castle-disaster-leads-to-improved-maritime-safety/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

¹⁷ Rarehistoricalphotos.com (2026). SS Morro Castle Burnt and Ship wrecked Off the Coast of New Jersey, 1934, <https://rarehistoricalphotos.com/ss-morro-castle-burnt-1934/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

2012 yılında Central Lancashire Üniversitesi'nde kurulan Karanlık Turizm Araştırmaları Enstitüsü İcra Direktörü Philip Stone, karanlık turizmin ölüm, felaket veya sıtma ile ilişkili herhangi bir seyahat olduğunu belirterek bu durumu “ölümün ticarileşmesi” olarak açıklamıştır. Stone’a göre karanlık turizmin başlıca özelliklerinden biri, sınır eksikliğidir. Böylece ölüm erişilebilir hale gelmiş ve toplumda yaşamı ve ölümü ayıran yapay engel ortadan kalkmıştır¹⁸. Olumsuzluklarına rağmen Ruanda, Mozambik ve Kamboçya gibi birçok ülke felaket sonrasında karanlık turizminden yararlanmıştır¹⁹. Bu nedenle turizm alanında bir akademisyen olan Suosheng Wang’a göre karanlık turizmin iyi ya da kötü bir şey olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu karanlık turizmin nasıl organize edildiği ve yerel toplulukların karanlık turizmden ne bekledikleri ile ilgilidir. Örneğin; bazı turizm işletmeleri asıl amacın, ziyaretçilerin kurbanları anmalarını ve ‘bir daha asla’ umudunu sağlamak için eğitim almalarıdır. Diğer taraftan bazı işletmelerde karanlık turizm ile yerel halkı acı verici veya rahatsız edici bir duruma sokabilmektedir²⁰.

Karanlık turizm yerel halk kadar ziyaretçilere de travma yaşatabilmektedir. Seyahat tıbbı uzmanı Dr. Irmgard Bauer’a göre; Örneğin, 1994 Ruanda soykırımından kalan çeşitli alanlar, kan lekeli giysiler, kurbanların gerçek kalıntıları ve bazı faillerle şahsen tanışma fırsatı gibi etkenler, ziyaretçileri psikoz dâhil olmak üzere, asla öngörülemeyen tepkiler vermelerine ve psikolojik yara izlerine maruz bırakabilmektedir²¹. Bir zindandaki işkence aletleri ya da eski bir toplama kampına ziyaret, turistler üzerinde derin izler bırakabilir. Diğer taraftan karanlık turizm, sadece yas tutmayı değil, aynı zamanda açıklanamayan insan ıstırapına, hatta hayal edilemez bir kötülüğe karşın kendi tepkilerini keşfetme fırsatı da vermektedir²². Bazı turizm firmaları ziyaretçilerin üzerindeki psikolojik etkiyi arttırabilmek için, ziyaretleri senarize etme yoluna başvurmaktadırlar. Örneğin; İşkence ve infazları ile bilinen, 20. yy.’da Nazi ve

¹⁸ Thehistorybandits.com (2016). Dark Tourism and the SS Morro Castle as a Visceral Seaside Attraction, <https://thehistorybandits.com/2016/03/11/dark-tourism-and-the-ss-morro-castle-as-a-visceral-seaside-attraction/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

¹⁹ Duthie, K. (2018). What is Dark Tourism? And What Are the Pros and Cons?, <https://www.worldnomads.com/responsible-travel/make-a-difference/participation/is-dark-tourism-ever-ok>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

²⁰ Zeek, A. (2018). What you should know about the rise of dark tourism, <https://news.iu.edu/live/news/26426-what-you-should-know-about-the-rise-of-dark>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

²¹ James Cook University, (2021). Dark tourism can lead to dark places, <https://www.jcu.edu.au/news/releases/2021/august/dark-tourism-can-lead-to-dark-places>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

²² Fukui, M. (2015). What does the rise of ‘dark tourism’ mean?, <https://www.abc.net.au/listen/programs/earshot/the-trouble-with-dark-tourism/6412726>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

Sovyet’ler tarafından askeri amaçla kullanılan (Liepaja, Letonya yakınlarında) Karosta Hapishanesi’nde ziyaretçilere gezi sırasında hükümlü gibi davranılmaktadır. Ziyaretçiler parmaklıklar ardına alınmakta ve geceyi orada geçirmektedirler²³.

Görsel 2: Karosta Hapishanesi²⁴

Turistlerin felaket alanlarını ziyaret etmelerinde farklı motivasyonlar vardır. Bazıları, bu seyahatler ile geçmişlerinin veya aile tarihinin bir kısmıyla yüzleşirken diğerleri ne kadar kötü olursa olsun, bir olayın tarihini öğrenmek güdüsünde olabilmektedirler. Örneğin; Auschwitz’de ölenlerin geride bıraktıkları eşyalara bakmak ya da 11 Eylül anıtında hayatını kaybeden insanların isimlerini okumak ziyaretçiler ile trajediler arasında kişisel bir bağlantı kurmalarını sağlamaktadır²⁵. Kısaca motivasyonlar çok farklıdır. Yoksul bölgeleri (hasta turizmi), savaş bölgelerini (savaş turizmi) ya da mağaraları keşfetmek (tehlikeli turizm) gibi motivasyonlar ile seyahatler gerçekleştirilebilmektedir. Bournemouth Üniversitesi’nden Duncan Light’a göre ölüm ve ıstırap yerlerini ziyaret eden insanlar ölümle ilgili hastalıklı bir hayranlığa sahiptir. Buna rağmen araştırmalar bu tür motivasyonailişkin neredeyse hiçbir kanıt bulamamıştır. İnsanların felaket alanlarını ziyaret etmelerinin sebebi geçmişi öğrenmek ve ulusal kimlik için önemli olan yerleri ziyaret etmektir²⁶. Turistler trajik geçmişe sahip bir yerde yürüdüklerinde dünya tarihini daha iyi anlayabilirler. Bu nedenle, trajik bir yeri ziyaret etmek hiçbir anlamda yanlış değildir²⁷. Stone’a göre, insanlar karanlık turizm ile başkalarının gerçek ölümü sayesinde kendi ölümlerini hayal edebilmektedir²⁸.

İrlanda’daki Althone Teknoloji Enstitüsü Turizm Başkanı Tony Johnston, insanların bu yerleri ziyaret etme motivasyonları bireyden bireye değişmektedir. Bazıları tarihi öğrenme arayışı içinde olabilirken bazıları sadece eğlenceli ve macera için felaket alanlarına gitmektedirler. Bu

²³ Khan, G. (2016). Eerie Photos of “Dark Tourism” Sites Around the World, <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/dark-tourism/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

²⁴ National Geographic (2016), Eerie Photos of “Dark Tourism” Sites Around the World, Photographs by Ambroise Tézenas, <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/dark-tourism/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

²⁵ Neath, A. (2025). What is ‘dark tourism’? Why tourists visit destinations with tragic histories, <https://www.independent.co.uk/travel/inspiration/dark-tourism-destinations-tragic-histories-b2703410.html>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

²⁶ Neath, A. (2025).

²⁷ Sarang, M. (2021). What Is Dark Tourism? 5 Best Dark Tourism Destinations In India, <https://www.justwtravel.com/blog/what-is-dark-tourism-5-best-dark-tourism-destinations-in-india/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

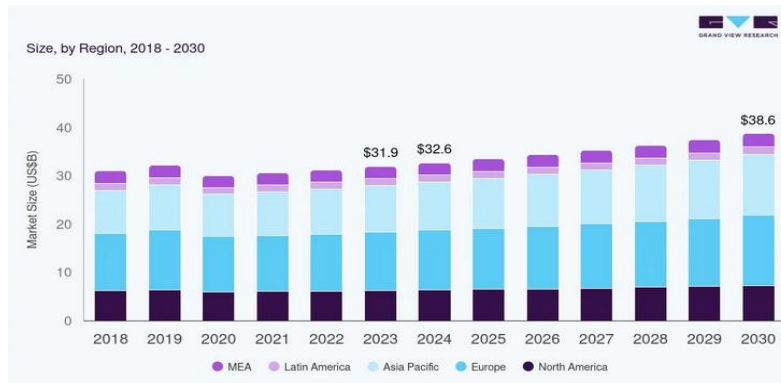
²⁸ Netafri.com (2026). Dark tourism, <https://www.netafri.com/tourism/types/dark-tourism/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

nedenle Johnston karanlık turist kavramını reddetmektedir²⁹. Ölüm turizmi açısından ele alındığında³⁰ ziyaretçiler ölümle yüzleşerek güvenlik arayışında bulunabilir ki bu süreç etik gri alan olarak nitelendirilir³¹.

2.2.Ekonomik Büyüklük

Küresel karanlık turizm pazar büyüklüğünün 2023 yılında 31,89 milyar ABD doları olarak tahmin edilirken 2030 yılına kadar 38,64 milyar ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. Kuzey Amerika'daki pazar, 2023'te küresel gelirin %19,46'sına sahip olmuştur. Karanlık turizmin popüleritesi, küresel seyahatin artan erişilebilirliği, deneyimsel turizmin yükselişi, medya ve popüler kültürün etkisi vb. faktörler nedeniyle artmıştır. Belgeseller, filmler ve TV dizileri, ünlü sitelere dikkat çekmiş, merak uyandırmış ve gezginler arasında bu yerlere ilk elden tanık olma arzusuna yol açmıştır³². Görsel 3, pazarın gittikçe büyüdüğünü göstermektedir. Diğer taraftan pazar büyüdükçe karanlık turizm çeşitliliği de (Holokost, Postkolonyal, Soykırım, Paranormal, Savaş Alanı, Nükleer, Soykırım, Kölelik, vs.) artmaktadır.

Görsel 3: Karanlık Turizm Pazarı³³

Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) teknolojilerinin rehberli turlara entegrasyonu, siteler üzerindeki fiziksel etkiyi en aza indirirken ziyaretçi deneyimlerini geliştiren başka bir büyüme alanı sunmaktadır. Ayrıca, turizm işletmeleri ile eğitim kurumları arasındaki işbirlikleri, etik hikâye anlatımının sağlanmasında tarihsel iç görüler sağlayan yapılandırılmış tur programları oluşturabilir. Bununla birlikte, trajik olayların ticarileştirilmesine ilişkin etik kaygılar, bu tür sitelerin bütünlüğünü korumak için sorumlu turizm uygulamalarının gerekli olması için bir zorluk olmaya devam etmektedir. Genel olarak, karanlık turizm pazarı, gelişen gezgin tercihleri ve miras turizmi stratejilerindeki gelişmelerden kaynaklanan önemli bir

²⁹ CNN (2019). Chernobyl and the dangerous ground of 'dark tourism', <https://edition.cnn.com/travel/article/dark-tourism-chernobyl>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

³⁰ Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009).

³¹ Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).

³² Grandviewresearch.com (2026). Dark Tourism Market (2024 - 2030), <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/dark-tourism-market-report>, (Erişim Tarihi: 14.02.2026).

³³ Grandviewresearch.com (2026).

potansiyele sahiptir³⁴. Piyasa iç görülerine göre³⁵; a) Savaş ile ilgili destinasyonlar, eğitim, hatıra ve kurumsal seyahat nedeniyle en büyük paya sahiptir. b) Karanlık turizmi müfredata entegre eden üniversiteler, okullar ve araştırma kurumları tarafından da desteklenen ve önde gelen bir seyahat motivasyonudur. c) Avrupa, Dünya Savaşı miras alanları, soykırım anıtları ve yapılandırılmış koruma politikaları tarafından yönlendirilen en büyük bölgesel paya sahiptir. d) Asya-Pasifik bölgesi giderek artan turizm ve hükümet tarafından anma girişimleriyle desteklenen Japonya, Çin, Vietnam ve Kamboçya liderliğindeki en hızlı büyüyen bölgedir. e) Grup ve kurumsal seyahat, rehberli deneyimler yoluyla öngörülebilir talep istikrarlı bir gelir tabanını temsil eder. f) Dijital hikâye anlatımı ve yeni teknolojiler, etik standartları korurken ziyaretçi katılımını artırmaktadır.

Dahası, dijital çağ karanlık turizmin çoğalmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Instagram ve YouTube gibi sosyal medya platformları, karanlık turizm destinasyonlarını paylaşmak ve keşfetmek için güçlü araçlar haline gelmiştir. Etkileyiciler ve seyahat blogcuları genellikle bu sitelere yaptıkları ziyaretleri vurgulamakta ve bu da takipçilerine benzer deneyimleri keşfetmeleri için ilham vermektedir. Çevrimiçi rezervasyon ve bilgiye erişim kolaylığı, bu pazarın büyümesini daha da körüklemiştir. Örneğin; Çernobil Bölgesi, özellikle 2019'daki HBO dizisi "Chernobyl" in yayınlanmasından sonra, karanlık turizm için bir odak noktası haline gelmiştir³⁶.

3. KARANLIK TURİZM PAZARLAMASI

Karanlık turizm işletmelere avantajlarının yanı sıra pek çok dezavantajı da getirmektedir. Bu hususlar, aşağıda Tablo 1'de sıralanmaktadır;

Çizelge 1: Karanlık Turizmin Avantaj ve Dezavantajları³⁷

Avantajlar	Dezavantajlar
Eğitim ve Farkındalık	Anlamayı değil, heyecanı ön plana çıkaran yüzeysel bir etkileşime yol açabilir.
Geçmişe bakış	Trajedilere tekrar tekrar maruz kalmanın duyarsızlaşma riski
Acı çekme konusunda artan farkındalık	Trajediyi kâr amacıyla ticarileştirerek istismar potansiyeli
Sorumlu turizmi teşvik eder	Yüksek ziyaretçi sayıları nedeniyle doyumluk ve sitelere saygısızlık riski
Tarihsel hafızayı korur	Duygusal etkisi nedeniyle ziyaretçilerden psikolojik dayanıklılık gerektirir
Tarihe olan ilginin artması	Kurbanlara ve olaylara gösterilmesi gereken saygıyı gölgede bırakabilir
Olayların anılması	Ziyaretçilerin saygı gösterilmesi için davranış kurallarına uymaları gerekmektedir.

³⁴ Pangarkar, T. (2025). Dark Tourism Market to Reach USD 40.2Billionby 2033 at a 3.1% CAGR, <https://www.news.market.us/dark-tourism-market-news/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2026).

³⁵ DM (2026). Dark Tourism Market Size, <https://deepmarketinsights.com/report/dark-tourism-market-research-report>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

³⁶ Grandviewresearch.com (2026).

³⁷ Vorina, A., Pokorny, T., Vorina, T. & Klicek, T. (2024). Understanding the Dynamics and Impact of Dark Tourism, 8th International Thematic Monograph: Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era, <https://doi.org/10.31410/tmt.2023-2024.233>.

Barındırdığı riskler sebebiyle karanlık turizm pazarlaması oldukça zordur³⁸; a) Karanlık turizm, sömürü, gözetim ve trajedinin metalaştırılmasıyla ilgili etik soruları da beraberinde getirmektedir. Tartışmalar, mağdurlara ve torunlarına saygı gösterirken hassas tarihi olayları anmak ve yorumlamak için uygun yollar bulma çabası devam etmektedir. b) Karanlık turizm sitelerini ziyaret etmek, turistlerin ve site yöneticilerinin yerel halk ve geçmiş olaylardan kurtulanlar için önemli bir zorluk oluşturduğundan duygusal olarak zorlayıcı ve kültürel olarak hassas olabilir. c) Karanlık turizm için bazı yerler, çevresel değişikliklere karşı savunmasız alanlarda bulunur. Ziyaretçi sayılarındaki bir patlama, habitata zarar verebilir, çevresel koşulları kötüleştirebilir ve bölgesel ekosistemde rahatsızlık yaratabilir.

Ayrıca küresel pazar için kısıtlamalar karanlık turizmi pazarlamayı da zorlaştırmaktadır³⁹; a) Etik ve Düzenleyici Hassasiyetler: Karanlık turizm işletmecileri, ticarileştirme, temsil ve ziyaretçi davranışı ile ilgili sıkı etik problemler ile karşılaşmaktadır. Kötü yönetilen siteler kamu tepkisi, itibar hasarı ve düzenleyici müdahale riski taşır. Koruma standartlarına ve kültürel duyarlılık yönergelerine uygunluk, agresif gelir genişlemesi konusunda bir kısıtlama görevi gören fiyatlandırma esnekliğini ve promosyon stratejilerini sınırlayabilir. b) Jeopolitik ve Erişilebilirlik Zorlukları: Birçok karanlık turizm destinasyonu, siyasi olarak hassas veya daha önce çatışmadan etkilenen bölgelerde bulunur. Seyahat kısıtlamaları, güvenlik endişeleri ve diplomatik gerilimler ziyaretçi akışlarını bozabilir ve uluslararası talebi azaltabilir. Sigorta sınırlamaları ve altyapı kısıtlamaları, site yöneticileri ve tur operatörleri için operasyonel risklere daha fazla katkıda bulunur.

3.1.Etik Değerlendirme

Karanlık turizmdeki endişe kaynaklarını ise: kültürel alçakgönüllülüğün yokluğu, eğlence ve eğitim arasındaki kesişmeler, teori ve pratik arasındaki boşluk nedeniyle sosyal, politik ve çevresel öneme sahip gerçek konularla ilgilenmeye isteksizlik ve materyalist bakış açılarının artan kullanımı şeklinde sıralamak mümkündür⁴⁰. Karanlık turizmle ilgili önemli etik sorulardan birisi karanlık turizmin insanlara neden cazip geldiği? ve bir insanı şiddet alanlarını aramaya iten motivasyonun ne olduğudur. Akademik çalışmalar medyanın bu konudaki etkinliğini tartışmaktadırlar. Küresel iletişim teknolojisi, insanlara dünyadaki vahşet haberlerine daha fazla erişim sağlamış ve bu olaylara olan ilgiyi arttırmıştır⁴¹. Auschwitz Anıt Müzesi, kampının dışındaki tren raylarında poz veren ziyaretçilerin istenmeyen görüntülerinin olduğu bir tweet’de “1 milyonun üzerinde insanın öldürüldüğü yerde olduğunuzu unutmayın.” ifadesi yer alırken yine bir twitter kullanıcısının Çernobil’de çekildiğini iddia ettiği dört fotoğrafı tepki yaratmıştır. Fotoğraflarda bir kadının iç çamaşırı yer almaktaydı. Ancak bu

³⁸ FMI, (2026). Dark Tourism Market Size and Share Forecast Outlook 2025 to 2035, <https://www.futuremarketinsights.com/reports/dark-tourism-sector-overview>, (Erişim Tarihi: 14.02.2026).

³⁹ DM (2026). Dark Tourism Market Size, <https://deepmarketinsights.com/report/dark-tourism-market-research-report>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).

⁴⁰ Sharma, N. ve Martini, A. (2024). Dark tourism geographies: ontological, epis-temological and axiological perspectives, *Tourism Geographies*, An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, Volume 27, 2025 - Issue 3-4, <https://doi.org/10.1080/14616688.2024.2319103>.

⁴¹ Cait, C. (2024).

tepkilerin en önemlileri arasında selfie çekimleri vardı ve bu da takipçiler tarafından narsizm olarak nitelendirilmişti⁴².

Olumsuz tepkiler ile karşılaşmak istemeyen Japonya, Fukuşima Eyaleti'nde temayı felaket turizmi yerine "umut turizmine" çevirmişlerdir. Japonya turistlerin Fukuşima'yı görmelerini isterken zengin tarihi ve doğasını ön plana çıkarmışlardır⁴³. Bu nedenle pazarlama açısından kriz sonrası iyileştirme pazarlaması ve yeniden doğuş turizmi kavramları ön plana çıkmıştır. Afet sonrası destinasyonlar "yeniden doğuş" kavramı ile lanse edilir⁴⁴. Türkçe literatürdeki felaket turizmi, kara turizm bağlamında ele alınmakta; savaş alanları ile doğal afet bölgeleri pazarlanabilirliği tartışılmaktadır^{45,46}.

Karanlık turizm ile ilgili olarak yapılan bir anket aşağıda yer alan sonuçları vermiştir; a) İnsanların çoğu karanlık turizmi olumlu görmekte (%46's). b) Buna karşılık, sadece % 18'i bu konuda çok olumlu hissediyor. c) Bu arada, %27'si tarafsız, %7'si olumsuz bir görüşe sahipken sadece %2'si çok olumsuz görüyor. d) Gezginlerin yaklaşık %57'si trajik sitelerde selfie'lere tıklayan insanlar hakkında olumsuz hissediyor. e) ABD'de, %51'i karanlık turizmle bağlantılı yerlerde düzenlemeleri görmezden gelen ziyaretçileri sevmiyor. Felaket turizmi, çekicilik ile saygısızlık arasında bir ikileme sebep olmaktadır⁴⁷. Etik yönetim için; a) Yerel topluluk katılımı sağlanmalı, b) Sürdürülebilirlik Standartları geliştirilmeli (Etik Kodlar), c) Sosyal medya pazarlamasında şeffaflık sağlanmalı.

Türkiye bağlamında turizm konusunda etik dışı davranışları önleyebilmek amacıyla kurumsal çevreler geliştirilmelidir.

3.2.Felaket Turizmi Destinasyonlarından Örnekler

1. Çernobil (Ukrayna 1986, Nükleer Felaketi): 26 Nisan 1986'da Çernobil Nükleer Santrali'ndeki patlamadan bu yana 4 bin kilometrekarelik bir bölge tamamen izole edilmiş durumdadır⁴⁸. Ancak zamanla bu izole bölge resmi turlara açılmış olup ziyaretçi sayısı artmaktadır⁴⁹. 2011 Yılından itibaren turistlerin Çernobil'deki izole bölgeye girmesine resmen izin verildi⁵⁰. Bu nedenle Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, Çernobil

⁴² CNN (2019). Chernobyl and the dangerous ground of 'dark tourism', <https://edition.cnn.com/travel/article/dark-tourism-chernobyl>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

⁴³ CNN (2019).

⁴⁴ Alabaster, O. (2019). Kara turizm: Binlerce insanı Çernobil'e ve Kamboçya'nın ölüm tarlalarına çeken ne?, <https://www.indyturk.com/node/62536/ya%C5%9Fam/karanl%C4%B1k-turizm-binlerce-insan%C4%B1-%C3%A7ernobile-ve-kambo%C3%A7ya'n%C4%B1n-%C3%B6l%C3%BCm-tarlalar%C4%B1na-%C3%A7eken-ne>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁴⁵ İzmir, O. (2025). Kara turizm bağlamında afet turizmi, Afetler pazarlanabilir mi? Acil durum ve afet yönetiminde multidisipliner yaklaşımlar II, (ed.Sevil Cengiz), Gazi Kitabevi, Ankara.

⁴⁶ Köseoğlu, A.,& Sezgin, M. (2024). Hüzün Turizmi Kapsamında Çanakkale Savaş Alanlarının Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 165-173. <https://izlik.org/JA37UH37FR>.

⁴⁷ Light, D. (2017).

⁴⁸ BBC News (2021). Çernobil: 1986'daki nükleer felaketin gölgesinde yaşayanlar anlatıyor, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48494042>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁴⁹ Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).

⁵⁰ Alabaster, O. (2019).

bölgesine yürüyüş yolları ve GSM çekimini artıracak çalışmaları da onaylamış oldu⁵¹. Ukrayna Ulusal Çernobil Müzesi felakete yönelik çok sayıda belge ve eşyayı saklamaktadır. Müzede ziyaretçiler taziyelerini yazarak felaket günü ile empati kurabilmektedir⁵². Pazarlama açısından bakıldığında ziyaretler eğitimsel odak taşımakta, ancak çeşitli sosyal medya içerikleri birçok insanın gözetleme merakını tetiklemektedir⁵³. Nükleer turizm (NuclearTourism) veya Atomik Turizm (AtomicTourism) olarak da adlandırılan bu turizm biçimi nükleer kazaların tarihi ile ilişkilibölgeleri ziyareti amaçlamaktadır. Bu faaliyetin **eğitici ve deneyimsel** olduğu belirtilmektedir⁵⁴ (Demirel, 2024).

Görsel 4: Nükleer Turizm⁵⁵

Nükleer Turizm kavramı, 1990 yıllarında ortaya çıktığı, ABD'nin New Mexico eyaleti, nükleer turizmin başlangıç noktası olarak gösterilmektedir⁵⁶.

2. Fukuşima (Japonya, 2011): 11 Mart 2011'de Japonya'nın en büyük depremi (9.0 büyüklüğün) dünya'nın eksenini kaydırabilecek kadar güçlü bir depremdi. Dev tsunami 18 bin kişinin ölümüne neden olurken Fukuşima nükleer santralinde büyük bir felaket meydana gelmişti⁵⁷. “Karanlık bir turizm” destinasyonu olarak on yıldan fazla bir süre sonra, Japonya'nın en büyük adası olan Honshu'nun kuzey kısmı, gezginlere belirgin bir şekilde farklı bir deneyim sunmak üzere turizme açılmış oldu⁵⁸. Fukuşima'daki Büyük

⁵¹ BBC News-2 (2019). Çernobil: Ukrayna'nın yeni turizm merkezi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48959645>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁵² Bertelsen, O. (2018). Chornobyl as an Open AirMuseum: A Polysemic Exploration of Powerand Inner Self, Kyiv-Mohyla Humanities Journal, July 2019, <https://doi.org/10.31235/osf.io/w26h3>.

⁵³ Rush-Cooper, N. (2020). Nuclear land scape: tourism, embodiment and exposure in theChernobylZone, Published in Cultural Geographies 1 April 2020, <https://doi.org/10.1177/1474474019876616>.

⁵⁴ Demirel, A. (2024). Nükleer Turizm, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/nukleer-turizm>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁵⁵ Türkiye Turizm Ansiklopedisi (2024). Nükleer Turizm, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/nukleer-turizm>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁵⁶ Demirel, A. (2024).

⁵⁷ BBC News (2021). Fukuşima felaketi: Nükleer santralde 11 yıl önce neler oldu?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56351140>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁵⁸ Ryall, J. (2023). Holiday in Fukushima? 12 years after earthquake and tsunami Tohoku, Japan shifts from dark tourism to 'hope tourism', with tours focused on its rebuilding, <https://www.scmp.com/lifestyle/travel-leisure/article/3228419/holiday-fukushima-12-years-after-earthquake-and-tsunami-tohoku-japan-shifts-dark-tourism-hope>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

Doğu Japonya Deprem ve Nükleer Afet Anıt Müzesi⁵⁹ bu felaketi anlatan eserler barındırmaktadır. Bölgedeki turizm, **umut turizmi** olarak yeniden konumlandırılmış olup, topluluk odaklı yaklaşımlar ile etik sınır korunmaktadır⁶⁰. Benzer bir turizm alanı Hiroshima içinde açılmış durumdadır.

Görsel 5: Fukushima Büyük Depremi ve Nükleer Felaketi⁶¹

3. New Orleans (ABD Katrina Kasırgası 2005): ABD'nin en yıkıcı kasırgalarından biridir. Kasırga, 23 Ağustos 2005 günü oluşmaya başlayarak, Meksika Körfezinden itibaren orta-kuzeye kadar büyük hasarlara yol açtı. En büyük can kaybı New Orleans'ta meydana geldi⁶². Katrina Kasırgası'nın New Orleans'ı vurmasından on yıl sonra, turizm faaliyetleri şehri toparlamakla kalmayıp, neredeyse yeniden kurmuş oldu⁶³. 2005 Yılından itibaren Katrina turları oluşturuldu⁶⁴. Felaket turları genelde ekonomik canlanma (**yeniden doğuş**) sağlamasına rağmen, travma sömürsüne yönelik tepkiler de meydana gelebilmektedir⁶⁵.

Görsel 6: Katrina Kasırgası⁶⁶

⁵⁹ Kendle, A. (2023). Fukushima, Japan: Hope Tourism, not Dark Tourism – Episode 310 of The Thoughtful Travel Podcast, <https://www.notaballerina.com/2023/11/fukushima-japan-hope-tourism-not-dark-tourism-episode-310-thoughtful-travel-podcast.html>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶⁰ Stone, P.P. (2013).

⁶¹ EMO (2016). Fukushima Büyük Depremi ve Nükleer Felaketi, https://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=112858, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶² Wikipedia (2026). Katrina Kasırgası, https://tr.wikipedia.org/wiki/Katrina_Kas%C4%B1rgas%C4%B1, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶³ Harpaz, B.J. (2015). 10 years after Katrina, New Orleans' tourism industry a text book success story of rebirth, <https://globalnews.ca/news/2163713/10-years-after-katrina-new-orleans-tourism-industry-a-textbook-success-story-of-rebirth/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶⁴ Eiken (2026). Dark tourism, New Orleans, United States, https://eikenshop.com/blogs/the-traveller-notebook/dark-tourism-when-the-macabre-becomes-attractive?srltid=AfmBOoqUD519_xvi-xf2k0Gbzz4nQzN8itM4V_1WBgR-tmTz0ZZdDSR, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶⁵ Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009).

⁶⁶ NPR (2026). From devastation to determination: Hurricane Katrina's legacy in pictures, <https://www.npr.org/sections/the-picture-show/2025/08/29/g-s1-84738/hurricane-katrina-legacy-in-pictures>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

4. Etna Yanardağı (İtalya-Sicilya, Aktif Volkanik Etkinlikler): Bu turizm volkan turizmi olarak adlandırılmaktadır. Yanardağların püskürtme sonrası lav akıntılarını izlemek için bölgeye birçok turist akını yaşanır. Bu turizm biçimi felaket turizminin sınır noktası kabul edilebilir. Oldukça tehlikelidir. Tehlikenin yanı sıra ortaya çıkan görsel şölen çekicilik yaratırken, riskli, yaklaşımlar (turist kısıtlamaları ve rehber protestoları) güvenlik ile gözetleme merakı sorunlarını gündeme getirmektedir⁶⁷. Örneğin Amerika’da Sivil Koruma ve Volkanoloji Enstitüsü tarafından iletilen volkanik risk raporları bu turizm biçiminde rehberler tarafından kullanılmaktadır. Gerçekte volkanın aktivitesi günlük olarak değişir ve patlama riski sürekli vardır. Eğer bu risk artarsa, belediyeler, irtifa limitleri belirleyerek belirli bölgelere erişimi sınırlamaktadırlar⁶⁸. Dünyanın en aktif yanardağlarından biri olan son on yılda neredeyse sürekli bir aktivite durumunda olan Etna, 2000 yılından bu yana en az altı önemli patlama yaşamıştır⁶⁹. Yeniden doğuş yerine “**sürekli tehlike** gösterisi” pazarlanması etik sınırları zorlamaktadır. Nitekim sınırlamalar bazı turistler ve rehberler tarafından protesto edilmektedir.

Görsel 7:Etna Yanardağı Turları⁷⁰

⁶⁷ Euronews (2026). Mount Etna tour guides protest new restrictions on visiting Europe’s most active volcano, <https://www.euronews.com/travel/2026/01/08/mount-etna-tour-guides-protest-new-restrictions-on-visiting-europes-most-active-volcano>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

⁶⁸ Etna Live (2026). Excursion to the craters of Etna, <https://guidevulcanologicheetna.it/en/excursion-to-the-craters-of-etna/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁶⁹ Salisbury, V. (2024). What It’s Like to Live in the Shadow of an Active Volcano in Italy, <https://www.thrillist.com/travel/nation/volcano-tourism-mount-etna-sicily>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁷⁰ Getyourguide (2026). Etna Tours, https://www.getyourguide.com/tr-tr/etna-dagi-l1901/etna-volkan-rehberi-esliginde-zirve-kraterleri-trekking-3350-m-t227776/?ranking_uuid=533f5603-4cec-450c-9b3b-2a8626f2f910, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

5. Çanakkale Savaş Alanı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı): Kara turizm literatüründe **hüzün turizmi** veya **savaş alanları turizmi** olarak adlandırılmaktadır^{71,72}. Savaşın en önemli alanlarından birisi olan Gelibolu Yarımadası önemli bir turizm yeridir. Osmanlı İmparatorluğu, Müttefikler ve Rusya arasındaki iletişimi engellemek için Çanakkale Boğazı'nı kapattı. Bugün bölgede çok sayıda anıt ve müze bulunmaktadır⁷³. Çanakkale, hayatın her kesiminden insanlar tarafından ziyaret edilen bir yerdir. Ziyaretçiler, burada atmosferi soluyabilir ve kahramanlığın ruhunu hissedebilir. Her santiminde bir şehidin olduğu, şehit kanına batırılmış her toprak parçası, büyük bir onur ve ihtişamı simgelemektedir⁷⁴. Savaş turizmi, kahramanlık destanı ve milli anma vurgusuyla pazarlansa da altındaki felaket boyutu, genç kayıplar ve savaş travması bu turizm biçimini gri alanda konumlandırmaktadır. Anma törenleri eğitimsel değer taşıırken, merak duygusu etik tartışmaları tetiklemektedir.

Görsel 8: Anzak Koyundaki Anıt⁷⁵

4. SONUÇ

Karanlık turizm, sıra dışı turizm alanıdır. Başta eğitim olmak üzere önemli fayda sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Her şeyden turistler tarihi yerleri ziyaret ederek destinasyonların tarihi geçmişleri hakkında bilgi alırlar ve çoğu zaman değerlerini anlayabilmelerine de yardımcı olur. Geçmişini daha iyi tanıyan birey geleceğe karşı bakış açısını değiştirebilecektir. Ancak karanlık turizmden faydalanırken etik değerlere de dikkat etmek gereklidir. Bu destinasyonlar çoğu zaman toplumsal anıları saklayan yerlerdir. Karanlık turizmden en etkili şekilde yararlanabilmek için önce ziyaretçiler bu yerler hakkında doğru bilgi edinmeli ve sürece yerel topluluklar da dâhil edilmelidir.

⁷¹ Köseoğlu, A.,& Sezgin, M. (2024). Hüzün Turizmi Kapsamında Çanakkale Savaş Alanlarının Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 165-173. <https://izlik.org/JA37UH37FR>.

⁷² İlsay, S. & Doğdubay, M. (2015). Çanakkale yöresinin hüzün dark turizmi potansiyelinin swot analizi yoluyla incelenmesi, <https://acikerisim.balikesir.edu.tr/server/api/core/bitstreams/85ccd369-01b8-411f-9042-1830dd96a131/content>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).

⁷³ Mandala Tours (2026). Dark Tourism and World Wars, with Mandala Tours, <https://mandalatours.com/en/dark-tourism-and-world-wars-with-mandala-tours/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁷⁴ Edirneturkey.com, (2026).The Epic Battle of Çanakkale, <https://edirneturkey.com/the-epic-battle-of-canakkale/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

⁷⁵ Turkeystock.com

Karanlık turizm pazarlanabilir mi? Teorik çalışmalar ve bulgular soruyu evet olarak cevaplamaktadır. Buradaki sınırı etik yaklaşımlar çözecektir. Dolayısıyla karanlık turizm etik sınırlar içinde yapıldığı ve bölgeye ekonomik katkılar sağlayabildiği ve halkın katılımı sağlanabildiği sürece yarar sağlayacaktır. Diğer taraftan Çanakkale gibi milli hafıza alanları ile Etna gibi tehlikeli alanlar, kara turizmin gri bölgesini temsil etmeye devam edecektir.

KAYNAK

- [1] Stone, P.R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabrerelated tourist sites, attractions and exhibitions, *anuary 2006Tourism* 54(2):145-160.
- [2] Cait, C. (2024). Dark tourism, <https://www.ebsco.com/research-starters/sports-and-leisure/dark-tourism>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [3] Yankovska, G. & Hannam, K. (2014). Dark and toxic tourism in the Chernobyl exclusionzone, *March 2013 Current Issues in Tourism* 17(10), 929-939, <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.820260>.
- [4] Light, D. (2017). Progress in dark tourism and than atourism research: An uneasy relationship with heritage tourism, *August 2017 Tourism Management* 61(2):275-301, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011>.
- [5] Stone, P.R. (2006).
- [6] Cait, C. (2024).
- [7] Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).
- [8] Light, D. (2017).
- [9] Cait, C. (2024).
- [10] Stone, P.R. (2006).
- [11] Stone, P.P. (2013). Dark Tourism, Heterotopias, and Post-Apocalyptic Places: The case of Chernobyl. In: *Dark Tourism and Place Identity: Managing and Interpreting Dark Places. Contemporary Geographies of Leisure, Tourism and Mobility*. Routledge, Melbourne. ISBN 9780415809658.
- [12] Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009). *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism (Aspects of Tourism, 41)*, Channel View Publications.
- [13] Lambersek, E. (2020). Motivizaobiskdestinacijtemačnega turizma v državahbivšeJugoslavije. Univerza V Ljubljani Ekonomska Fakulteta, Ljubljana, december 2020, <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/lambersek4114-B.pdf>.
- [14] Oman, A. (2020). Temačniturizem: potovanje v kraje, povezane s trpljenjem in smrtjo.,<https://www.metropolitan.si/scena/temacni-turizem/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [15] Cait, C. (2024).
- [16] Shipwreckology.com, (2012). SS Morro Castle Felaketi, <https://shipwreckology.com/2012/09/08/september-8-1934-ss-morro-castle-disaster-leads-to-improved-maritime-safety/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [17] Rarehistoricalphotos.com (2026). SS Morro Castle Burnt and Ship wrecked Off the Coast of New Jersey, 1934, <https://rarehistoricalphotos.com/ss-morro-castle-burnt-1934/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

- [18] Thehistorybandits.com (2016). Dark Tourism and the SS Morro Castle as a Visceral Seaside Attraction, <https://thehistorybandits.com/2016/03/11/dark-tourism-and-the-ss-morro-castle-as-a-visceral-seaside-attraction/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [19] Duthie, K. (2018). What is Dark Tourism? And What Are the Pros and Cons?, <https://www.worldnomads.com/responsible-travel/make-a-difference/participation/is-dark-tourism-ever-ok>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [20] Zeek, A. (2018). What you should know about the rise of dark tourism, <https://news.iu.edu/live/news/26426-what-you-should-know-about-the-rise-of-dark>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [21] James Cook University, (2021). Dark tourism can lead to dark places, <https://www.jcu.edu.au/news/releases/2021/august/dark-tourism-can-lead-to-dark-places>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).
- [22] Fukui, M. (2015). What does the rise of ‘dark tourism’ mean?, <https://www.abc.net.au/listen/programs/earshot/the-trouble-with-dark-tourism/6412726>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [23] Khan, G. (2016). Eerie Photos of “Dark Tourism” Sites Around the World, <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/dark-tourism>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [24] National Geographic (2016), Eerie Photos of “Dark Tourism” Sites Around the World, Photographs by Ambroise Ténas, <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/dark-tourism>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [25] Neath, A. (2025). What is ‘dark tourism’? Why tourists visit destinations with tragic histories, <https://www.independent.co.uk/travel/inspiration/dark-tourism-destinations-tragic-histories-b2703410.html>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [26] Neath, A. (2025).
- [27] Sarang, M. (2021). What Is Dark Tourism? 5 Best Dark Tourism Destinations In India, <https://www.justwtravel.com/blog/what-is-dark-tourism-5-best-dark-tourism-destinations-in-india/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [28] Netafri.com (2026). Dark tourism, <https://www.netafri.com/tourism/types/dark-tourism/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [29] CNN (2019). Chernobyl and the dangerous ground of ‘dark tourism’, <https://edition.cnn.com/travel/article/dark-tourism-chernobyl>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [30] Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009).
- [31] Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).
- [32] Grandviewresearch.com (2026). Dark Tourism Market (2024 - 2030), <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/dark-tourism-market-report>, (Erişim Tarihi: 14.02.2026).
- [33] Grandviewresearch.com (2026).
- [34] Pangarkar, T. (2025). Dark Tourism Market to Reach USD 40.2Billion by 2033 at a 3.1% CAGR, <https://www.news.market.us/dark-tourism-market-news/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2026).

- [35] DM (2026). Dark Tourism Market Size, <https://deepmarketinsights.com/report/dark-tourism-market-research-report>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [36] Grandviewresearch.com (2026).
- [37] Vorina,A., Pokorny, T., Vorina, T. & Kliceck, T. (2024). Understanding the Dynamics and Impact of Dark Tourism, 8th International Thematic Monograph: Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era, <https://doi.org/10.31410/tmt.2023-2024.233>.
- [38] FMI, (2026). Dark Tourism Market Size and Share Forecast Outlook 2025 to 2035, <https://www.futuremarketinsights.com/reports/dark-tourism-sector-overview>, (Erişim Tarihi: 14.02.2026).
- [39] DM (2026). Dark Tourism Market Size, <https://deepmarketinsights.com/report/dark-tourism-market-research-report>, (Erişim Tarihi: 12.02.2026).
- [40] Sharma, N. ve Martini,A. (2024). Dark tourism geographies: ontological, epis-temological and axiological perspectives, Tourism Geographies, An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, Volume 27, 2025 - Issue 3-4, <https://doi.org/10.1080/14616688.2024.2319103>.
- [41] Cait, C. (2024).
- [42] CNN (2019). Chernobyl and the dangerous ground of ‘dark tourism’, <https://edition.cnn.com/travel/article/dark-tourism-chernobyl>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [43] CNN (2019).
- [44] Alabaster, O. (2019). Karanlık turizm: Binlerce insanı Çernobil'e ve Kamboçya'nın ölüm tarlalarına çeken ne?,<https://www.indytrk.com/node/62536/ya%C5%9Fam/karanl%C4%B1k-turizm-binlerce-insan%C4%B1-%C3%A7ernobile-ve-kambo%C3%A7yan%C4%B1n-%C3%B6l%C3%BCm-tarlalar%C4%B1na-%C3%A7eken-ne>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [45] İzmir, O. (2025). Kara turizm bağlamında afet turizmi, Afetler pazarlanabilir mi? Acil durum ve afet yönetiminde multidisipliner yaklaşımlar II, (ed.Sevil Cengiz), Gazi Kitapevi, Ankara.
- [46] Köseoğlu, A.,& Sezgin, M. (2024). Hüzün Turizmi Kapsamında Çanakkale Savaş Alanlarının Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 165-173. <https://izlik.org/JA37UH37FR>.
- [47] Light, D. (2017).
- [48] BBC News (2021). Çernobil: 1986'daki nükleer felaketin gölgesinde yaşayanlar anlatıyor, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48494042>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [49] Yankovska, G. & Hannam, K. (2014).
- [50] Alabaster, O. (2019).
- [51] BBC News-2 (2019). Çernobil: Ukrayna'nın yeni turizm merkezi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48959645>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [52] Bertelsen, O. (2018). Chornobyl as an Open AirMuseum: A Polysemic Exploration of Powerand Inner Self, Kyiv-Mohyla Humanities Journal,July 2019, <https://doi.org/10.31235/osf.io/w26h3>.

- [53] Rush-Cooper, N. (2020). Nuclear land scape: tourism, embodiment and exposure in theChernobylZone, Published in Cultural Geographies 1 April 2020, <https://doi.org/10.1177/1474474019876616>.
- [54] Demirel, A. (2024). Nükleer Turizm, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/nukleer-turizm>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [55] Türkiye Turizm Ansiklopedisi (2024). Nükleer Turizm, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/nukleer-turizm>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [56] Demirel, A. (2024).
- [57] BBC News (2021). Fukuşima felaketi: Nükleer santralde 11 yıl önce neler oldu?,<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56351140>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [58] Ryall, J. (2023). Holiday in Fukushima? 12 years after earthquake and tsunami Tohoku, Japan shifts from dark tourism to ‘hope tourism’, with tours focused on its rebuilding, <https://www.scmp.com/lifestyle/travel-leisure/article/3228419/holiday-fukushima-12-years-after-earthquake-and-tsunami-tohoku-japan-shifts-dark-tourism-hope>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [59] Kendle, A. (2023). Fukushima, Japan: Hope Tourism, not Dark Tourism – Episode 310 of The Thoughtful Travel Podcast, <https://www.notaballerina.com/2023/11/fukushima-japan-hope-tourism-not-dark-tourism-episode-310-thoughtful-travel-podcast.html>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [60] Stone, P.P. (2013).
- [61] EMO (2016). Fukuşima Büyük Depremi ve Nükleer Felaketi, https://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=112858, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [62] Wikipedia (2026). Katrina Kasırgası, https://tr.wikipedia.org/wiki/Katrina_Kas%C4%B1rgas%C4%B1, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [63] Harpaz, B.J. (2015). 10 years after Katrina, New Orleans’ tourism industry a text book success story of rebirth, <https://globalnews.ca/news/2163713/10-years-after-katrina-new-orleans-tourism-industry-a-textbook-success-story-of-rebirth/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [64] Eiken (2026). Dark tourism, New Orleans, United States, https://eikenshop.com/blogs/the-traveller-notebook/dark-tourism-when-the-macabre-becomes-attractive?srsltid=AfmBOoqUD519_xvi-xf2k0Gbzz4nQzN8itM4V_1WBgR-tmTz0ZZdDSR, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [65] Sharpley, R. & Stone, P.R. (2009).
- [66] NPR (2026). From devastation to determination: Hurricane Katrina’s legacy in pictures, <https://www.npr.org/sections/the-picture-show/2025/08/29/g-s1-84738/hurricane-katrina-legacy-in-pictures>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [67] Euronews (2026). Mount Etna tour guides protest new restrictions on visiting Europe’s most active volcano, <https://www.euronews.com/travel/2026/01/08/mount-etna-tour-guides-protest-new-restrictions-on-visiting-europes-most-active-volcano>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [68] Etna Live (2026). Excursion to the craters of Etna, <https://guidevulcanologicheetna.it/en/excursion-to-the-craters-of-etna/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).

- [69] Salisbury, V. (2024). WhatIt's Like to Live in the Shadow of an Active Volcano in Italy, <https://www.thrillist.com/travel/nation/volcano-tourism-mount-etna-sicily>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [70] Getyourguide (2026). Etna Tours, https://www.getyourguide.com/tr-tr/etna-dagi-11901/etna-volkan-rehberi-esliginde-zirve-kraterleri-trekking-3350-m-t227776/?ranking_uuid=533f5603-4cec-450c-9b3b-2a8626f2f910, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [71] Köseoğlu, A.,& Sezgin, M. (2024). Hüzün Turizmi Kapsamında Çanakkale Savaş Alanlarının Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 165-173. <https://izlik.org/JA37UH37FR>.
- [72] İlsay, S. & Doğdubay, M. (2015). Çanakkale yöresinin hüzün dark turizmi potansiyelinin swot analizi yoluyla incelenmesi, <https://acikerisim.balikesir.edu.tr/server/api/core/bitstreams/85ccd369-01b8-411f-9042-1830dd96a131/content>, (Erişim Tarihi: 11.02.2026).
- [73] Mandala Tours (2026). Dark Tourism and World Wars, with Mandala Tours, <https://mandalatours.com/en/dark-tourism-and-world-wars-with-mandala-tours/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [74] Edirneturkey.com, (2026).The Epic Battle of Çanakkale, <https://edirneturkey.com/the-epic-battle-of-canakkale/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2026).
- [75] Turkeystock.com

TEO-POLİTİK NEDİR?

Dr. Öğretim Üyesi ERSİN SAVAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,

esavas@agri.edu.tr- <https://orcid.org/0000-0002-9603-2749>

ÖZET

Teo-politik, din ile siyasetin kesişim alanını ifade amacıyla kullanılan bir terim olarak tanımlanabilmektedir. İlgili kavramın etki alanını ise kutsal referansların iktidar ve otoriteyi nasıl etkileyip yönlendirdiği noktasına taşımak mümkündür. Bu bakımdan teo-politik kavramının geniş bir etki alanına sahip olduğunu söylemek yanlış olmamaktadır. Çünkü teo-politik kavramı irdelenirken atlanan noktalardan biri de ilgili kavramın kendisiyle irtibatlandırılan ve çokça da karıştırılan teokrasi kavramından daha geniş bir anlam kümesine sahip olması hususudur. Bu durumun sebebi olarak ise teo-politiğin sadece din olgusunun sağladığı siyasi gücün yönetimiyle sınırlandırılmaması olgusu gösterilebilmektedir. Bu bağlamda teo-politik kavramının sadece dini otoritenin yönetim analizi boyutunu aşarak gerek hukuk gerekse de siyasi temelde gücün kutsal referanslarla nasıl üretildiğine işaret ettiği bilinmektedir. Ayrıca toplumsal kimliğin de bu hususlara ilave edilmesi gerekmektedir. Çünkü bir toplumda inşa edilen kolektif kimliklerin de teo-politik kavramının süzgecinden geçtiği iddia edilebilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar teo-politik kavramı, teokrasi terimiyle yakından ilişkili olsa da ondan daha fazlasına işaret etmektedir. Bu duruma başka bir gerekçe olarak seküler devlet yapıları örnek verilebilmektedir. Bir devlet her ne kadar seküler olarak konumlansa da toplum tabanından gelen dini sembol ve söylemler ilgili ülkedeki politika ve siyasi düzlemi etkilemektedir. Dolayısıyla devlet mekanizması ile toplumsal yapının kesişim kümesinde yine teo-politik kavramı baskın konuma yükselebilmektedir. Geline nokta teo-politik kavramının dayandığı esaslara da değinmek yerinde olacaktır. Bu minvalde Carl Schmitt'in "istisnai durumlara" kimin karar vereceği üzerinden geliştirmiş olduğu egemenlik tanımı burada öne çıkmaktadır. Bir toplumda egemenlik hususları ya da başka bir ifade ile yasal güç kutsal alanın referansları ile belirleniyorsa ilgili toplumun sosyolojik analizinde teo-politik kavramı oldukça başat unsur olmaktadır. Çünkü bilindiği üzere Schmitt'e göre, seküler olarak bilinen kavramların kökeninde yine kutsal unsurlar bulunmaktadır. Bu bakımdan gerek seküler gerekse de dini referansları dikkate alan toplum yapılarını objektif analiz etmede teo-politik kavramının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Siyaset, Politika, Toplumsal Bağlam, Kutsal.

WHAT IS THEO-POLITICS?

ABSTRACT

Theo-politics may be defined as a term employed to denote the intersection between religion and politics. The scope of the concept can be extended to the manner in which sacred references influence and shape power and authority. In this respect, it would not be inaccurate to argue that theo-politics possesses a broad field of impact. One frequently overlooked point in discussions of the concept is that theo-politics encompasses a wider semantic domain than the closely related—and often conflated—concept of theocracy. This distinction stems from the fact that theo-politics cannot be confined solely to the governance of political power derived from religion. Within this framework, theo-politics transcends the analysis of direct religious rule and points instead to the ways in which power is produced and legitimized through sacred references, whether in legal or political terms. In addition, collective identity must be incorporated into this analysis, since the construction of social identities within a given society may also be understood as passing through a theo-political filter. Therefore, although theo-politics is closely related to the concept of theocracy, it signifies a broader analytical perspective. Secular state structures provide a further justification for this distinction. Even when a state is formally positioned as secular, religious symbols and discourses emerging from the social base may continue to influence political processes and the broader political sphere. Consequently, at the intersection of state mechanisms and social structures, the concept of theo-politics may once again assume a dominant analytical role. At this juncture, it is also appropriate to address the theoretical foundations upon which theo-politics rests. In this regard, Carl Schmitt's definition of sovereignty—formulated around the question of who decides on the "state of exception"—is particularly significant. If sovereignty or legal authority within a society is determined by references to the sacred realm, theo-politics becomes a central category in its sociological analysis. As Schmitt argues, even concepts regarded as secular ultimately derive from theological origins. Accordingly, the importance of theo-politics becomes evident in the objective analysis of social structures that engage with both secular and religious references.

Keywords: Religion, Politics, Political Theory, Social Context, Sacred.

GİRİŞ

Bilindiği üzere din ve siyaset kavramları insanoğlu var olduğundan beri çoğunlukla tartışılmalıdır. Bu tartışmaların da başında söz konusu iki kavramın ilişkilerinin nasıl olması gerektiği gelmektedir. Bu bağlamda ihtimaller dahilinde olarak; din mi siyaseti belirleyecek, siyaset mi dini belirleyecek yoksa her iki kavram birbirlerinin etki alanına müdahale etmeden bağımsız biçimde mi var olacaklar problemleri ortaya çıkmaktadır. Bugünkü dünya konjonktüründe din ve siyaset arasındaki ilişkide devletler aldıkları pozisyona göre kategorize edilmektedir.

Din ile siyaset ya da politika ilişkisinde tartışılan konulardan biri de eğer söz konusu kavramlar birbirlerinin alanlarına müdahalede bulunursa ilgili kavramların bundan nasıl etkileneceği

hususudur. Bu bakımdan din ve politika arasında bir etkileşim olursa bundan hangi kavramın ne yönde etkileneceği, olumlu ya da olumsuz bir durum vuku bulursa bunların muhtemel sebepleri ve son olarak etkileşimin sonuçlarının sayısal olarak neyi ifade ettiği sorunları da entelektüel çevreyi meşgul eden problemler bağlamında düşünülebilmektedir.

Çalışmaya konu olan iki kavram çifti din ve politika terimlerinin hatırlatma babında tanımlarının yapılması faydalı olacaktır. Bu çerçevede din kavramını genel anlamda Otto'dan iktibasla "*kutsalın tecrübesi*" şeklinde yapmak mümkündür (Tümer, 1994, s. 315). Görüldüğü üzere bu tanım son derece genel bir anlam ifade etmektedir. Bu bakımdan ilgili tanımın hemen hemen tüm dinleri kapsadığı da ifade edilebilmektedir. Çünkü kutsal kavramı ile din arasında oldukça önemli bir bağ bulunmaktadır (Tekin, 2021, s. 44). Başka bir ifade ile kutsal kavramı ancak dini terminoloji içerisinde değerlendirilebilmektedir (Otto, 2014, s. 35).

Teoloji terimi ise ilahiyat alanına işaret etmektedir. Kelime bağlamında bakılırsa Tanrı bilimi olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla kelime kökünden gidip terimsel anlamı ile birlikte değerlendirildiğinde teoloji kavramı, Tanrı'nın varlığı ve Tanrı ile ilgili konuları vahiy ıstılahı çerçevesinde sistematize etme girişimi bağlamında okunabilmektedir. Genel anlamda teolojik araştırmalarda hem akıl hem de vahiy temelli bir bilgi üretme mekanizmasından söz etmek mümkündür. Ayrıca teolojinin doğası gereği Tanrı ve Tanrısal olanı savunma pozisyonunda bulunduğu da belirtilmelidir (Kirman, 2011, s. 324). Teolojik bakışın dine ve ilahi olana içten bir sistematik bakış olarak konumlandırılması mümkündür (Marshall, 2009, s. 727).

Bu çalışmada ele alınan diğer kavram olan politika, Aristotelesçi perspektiften, insan birlikteliklerinin en kapsayıcı formu olan devlet içinde en yüksek iyiye ulaşmayı amaçlayan yönetim ve düzenleme faaliyetleri olarak tanımlanabilir (Aristoteles, 1975, s. 7).

Görüldüğü üzere Aristoteles'in politika tanımı en iyiye ulaşmayı hedefleyen bir mahiyettedir. Sadece bu noktada bile bu tanımın din mefhumu ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Çünkü din kavramı da bilindiği üzere müntesiplerine iyiye ulaşmayı salık vermektedir. Başka bir ifade ile din, bireylerin davranışlarını yönlendiren değer ve normlar sistemi sunarak onları ahlaka ve kalıcı duygulara yönelten bir işlev görmektedir (Durkheim, 1964, s. 387; Geertz, 1973, s. 90). Bu bakımdan gaye bağlamında politika ve din kavramlarının insanlara en azından teorik düzlemde aslında benzer hedefler sunduğunu iddia etmek mümkündür.

Çalışma konusu olan teo-politik kavramı ile ilgili tüm terimler açıklanmadan ilgili kavramın irdelenmesi istenilen düzeye ulaşamayacaktır. Böylece teo-politik kavramının oturduğu zemine işaret edilmiş olundu. Şimdi teo-politik kavramının ne olduğu üzerinde durulacaktır.

Teo-politik Nedir?

En genel anlamıyla teo-politik kavramını, kutsal metinlere dayandırılarak yapılan politika olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu kavram, İngilizce olarak *political theology*, Fransızca olarak ise *théologie politique* şeklinde ifade edilmektedir. Bu bakımdan Türkçe'de kullanılan teo-politik ifadesinin Fransızca isimlendirmeden hareketle türetilen bir kısaltma olarak okunabilir. Teo-politikteki temel amacı ilahi kanunlara dayalı beşerî bir sistem üretebilme faaliyeti zeminine oturtmak yerinde olacaktır. Çünkü politik ve sosyal alan bu

anlayışa göre ilahi metinlerden çıkarılan temel düsturlarla tanzim edilmelidir. Bu bağlamda siyaset ve siyasete dair olan her şey ilahi bir kaynağa başvurulmuş olarak şekillendirilmelidir. Burada özellikle İslam ve Yahudi öğretilerinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Her iki dinden bazı görüşler hem bireysel hem de kamusal alanın söz konusu dinlerin ışığında oluşturulmasını savunmaktadır. Bu anlayışa göre, insan ve insana dair olan alanda temel söz sahibi ilahi kanunlar olmalıdır (Cevizci, 2013, s. 1270).

Öncelikle dini alandan bağımsız bir politika üretmek mümkün müdür sorusunun cevabının verilmesi gerekmektedir. Politik teoloji kavramıyla ilgili önemli değerlendirmeleri bulunan Carl Schmitt'e göre bu mümkün değildir. Çünkü onun anlayışına göre seküler görülen ve öyle anlaşılan kavramlar dahi dini terminolojiden hareketle ortaya atılmıştır. Schmitt'e göre süreç şöyle işlemektedir: Önce kavramın dini kaynaktan gelen hali bulunmaktadır. Sonrasında uygun şartların oluşmasıyla ilgili kavram dini özelliğinden soyutlanıp seküler bir bağlama oturmaktadır. Schmitt bu noktada mucize kavramı ile istisna kavramı arasında bir ilinti kurmaktadır. Bu çerçevede dini öğretilerde mucize nasıl ki olağandışı bir durumu ifade ediyorsa hukuk nosyonunda da istisna hali benzer bir yaklaşımla ele alınabilir. Başka bir ifadeyle, dini terminolojiden gelen mucize kavramı sonraki süreçte seküler bir bağlama oturan hukuktaki istisna terimine evrilmiştir (Schmitt, 1985, s. 36).

Schmitt'in değindiği bir diğer nokta da istisna haline kimin karar vereceği hususudur. Aslında bu nokta egemenliğin ve gücün yönetiminin kim tarafından ve nasıl icra edileceği probleminin ta kendisi olarak düşünülebilmektedir. Bu bağlamda Schmitt'e göre *"Egemen olan istisna haline karar verendir."* (Schmitt, 2005, s. 5).

Teo-politik hususunda değinilmesi gereken bir diğer noktanın da insan konumu meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda insanı ve insanın kâinat içerisindeki yerini değerlendirmede iki farklı anlayış olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki teosentrik bakıştır. Teosentrik bakış, Tanrı'dan hareketle evreni anlama ya da Tanrı'yı merkeze alarak teoloji kurma anlayışına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda insanı, evreni ve insanın evrendeki yerini tespit noktasında da geçerli olmaktadır. Yani teosentrik bakış açısı; insanı, evreni ve insanın evren içindeki yerini Tanrı merkezli bir anlam bütünüyle izah etmektedir. Diğer bakış açısı olan antroposentrik anlayış ise insan, evren ve insanın evrendeki konumunu açıklamada insanı ve insana ait olanı merkeze almaktadır (Düzgün, 2020, s. 91). Bu bakımdan söz konusu iki bakış açısı, siyaset ve gücün yönetiminde ortaya çıkan teo-politik/seküler ayrımı hususunda kimin neyi neden seçtiğini anlamada önemli bir konumdadır.

Gelinen noktada felsefenin yöntemi ile dinin yöntemi arasındaki farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda felsefe ile din, doğaları gereği insan hayatında mutluluk verici olanı konumlandırmada farklı yaklaşımlara sahiptir. Dolayısıyla söz konusu iki olgu arasındaki gaye bakımından bir benzerlik bulunması (Erdem, 1997, s. 187) ulaştıkları sonuç bakımından da benzerlik olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan felsefe hakikati aramakta ve bulduğundan emin olmamakta iken din ise hakikati zaten sunan ve bundan da kesin emin konumdadır (Erdem, 1997, s. 200-201). Çünkü felsefe mutluluğu sorgulamada bulurken, din ise itaate önem vermektedir. Çünkü ilahi kaynak zaten insanın ihtiyaç duyduğu doğru

eylemlerle ilgili tüm doğru ilkeleri bireye sunmuştur. Böyle bir durumda teo-politiği benimseyen kişiye düşen sadece kendisine sunulan hakikati anlayıp hayata geçirmekten ibarettir. Teo-politikte bir diğer amaç din kişiye sunduğu hakikati anlamasının yanında nasıl uygulayacağı noktasında da kafa yormasıdır. Kişi ilahi hakikatleri iyice anlamalı ve hangi hakikati sosyal düzlemde nerede kullanacağını da bilmelidir. Başka bir deyişle bunun için sorgulama yapmalıdır. Böylece kişi ilahi kaynaktan gelen hakikatleri beşerî düzleme nasıl entegre edeceğini bulup ona göre hareket edecektir (Cevizci, 2013, s. 1270).

Bilindiği üzere dinin politik düzleme konumlandırılmasında hakimiyet meselesi ön plana çıkmaktadır. Burada önem kazanan nokta ontik hakimiyet ile politik hakimiyetin farklılıklarıdır. Örneğin İslam için düşünülürse Kur'an'ın belirttiği varlığın Allah'a ait oluşu hususu ontik hakimiyete işaret etmektedir (Kirman, 2011, s. 288). Burada bir nevi varlığın ve yaratılanların ilahi kaynağa isnat edilmesi yani Allah'ın iradesiyle var olmalarına değinilmektedir. Hatta bu meyanda Allah ile ilgili "vâcibü'l vücûd" yani var olması zorunlu varlık anlamında bir sıfat kullanılmaktadır. Bu bakımdan Allah'ın zatı istisna olmak üzere tüm varlıkların var olmaları kendi güçleri dışında gerçekleşmektedir (Yavuz, 2013, s. 136-137). Bu durumdan daha farklı olan ve daha değişik bir düzleme işaret eden siyasi noktada ise yine İslam örnek alınır ise sadece belli ilkeler bulunmaktadır. Bunlar da ortak kanı, adalet ve hürriyet gibi prensipler olarak kategorize edilebilmektedir. Ancak söz konusu ilkelerin tatbiki ve ilgili tatbikin nasıllığı zaman ve şartlara göre inanlara bırakılmıştır. En azından İslam için düşünülürse söz konusu serbestlik siyasi yapının mahiyeti ile alakalandırılabilir. Çünkü bilindiği üzere siyasi yapı dinamik bir mahiyet arz etmektedir. Ayrıca siyasi otoritenin içerisinde bulunan kültürle olan bağı da yadsınmamalıdır. Dolayısıyla zaman ve şartlara göre konumlanma bu sebeple inanan bireylere ve onların içinde bulundukları zaman ve mekâna bırakılmıştır (Kirman, 2011, s. 288).

Anlaşıldığı kadarıyla politik teolojide hakimiyet unsurunun ilahi kaynağa irca edilmesi yukarıda işaret edilen noktadan habersiz olmak ya da onu farklı izah etmekten kaynaklanmaktadır. Çünkü varlığın kaynağı ile siyasi gücün nasıl kullanılacağı ya da ne kadar kullanılacağı farklı iki soruna ve problematiğe dayanmaktadır.

Teo-politikle ilgili değinilmesi gereken bir diğer noktanın da zamanla teo-politiğin önemli konularının ve onlarla ilgili üretilen anlam dünyalarının değişebileceği hususudur. Bu bağlamda İslam özelinde bir örnek verilmesi gerekirse Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçiminde kimin buna daha layık olacağı problemi artık günümüz için fazla bir şey ifade etmemektedir. Çünkü söz konusu problem o dönemle alakalı önemli bir siyasi soruna işaret etmektedir. Ayrıca ilgili problemin çözüm biçimi olarak da kim önce halife olmuşsa onun aynı zamanda takva bakımından da önceliğe sahip olduğunu düşünmek özellikle yeni dönem kimi teoloji araştırmacılarınca eleştirilmektedir. Ayrıca birey eksenli bir teoloji anlayışı kurulduğunda, büyük günah işleyen kimselerin nasıl bir konumda olacakları ve eski dönemde bunlarla ilgili ortaya konulanlarla ilgili kritik daha da önem kazanmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'ın ahlak ve akıl temalı bilgi üretme mekanizması günümüzde kimi teologlarca ön plana çıkarılmalıdır. Son olarak anlam kümesi üretilirken özellikle dışlayıcı bir dilden de uzak durulmalıdır (Düzgün, 2017, s. 199).

SONUÇ

Din ile siyaset arasındaki ilişki, insanlık tarihi boyunca en karmaşık meselelerden biri addedilmiştir. Farklı tarihsel dönemlerde ve kültürlerde kutsal olan ile siyasal güç yani politika arasındaki etkileşim, çok sayıda kurum, ideolojik bağlam ve toplumsal pratik ortaya koymuştur. Teo-politik kavramı bu kesişim noktasında ortaya çıkmaktadır. İlgili kavram dinî otorite ile siyasal otorite arasındaki karşılıklı iç içe geçişi incelemeye imkân sağlayan analitik bir perspektif önermektedir. Bu çalışma boyunca değinildiği üzere teo-politik, yalnızca teokratik bir yönetim biçiminin varlığına indirgenebilecek bir olgu olarak kısıtlanamamaktadır. Bilakis görünüşte seküler olarak kategorize edilen siyasal sistemler içerisinde dahi kutsal referansların siyasal kabulü, otoriteyi ve toplumsal örgütlenmeyi nasıl etkilemeye devam ettiğini analiz eden daha geniş bir kavramsal çerçeveye işaret etmektedir.

Bu çalışmanın temel savunularından ilki, teo-politiğin ilahi alan ile siyasal alan arasında yorumlayıcı bir köprü işlevi üstlenmesidir. Klasik siyaset anlayışı çoğu zaman dini ve siyaseti birbirinden ayrı alanlar olarak ele alma yaklaşımındadır. Özellikle modern seküler çevreler bu ayrımı belirgin biçimde savunmaktadır. Ayrıca birçok toplum tarihsel ve sosyolojik bağlamda bu iki alanın gerçekte birbirleriyle derinden bağlantılı olduğuna olarak gösterilebilmektedir. Bilhassa dinî semboller, anlatılar ve normatif kuramlar çoğu zaman siyasal otoritenin meşruiyet kaynakları olarak rol üstlenmektedir. Bu yolla ilgili fenomenler hem iktidarın yapısını hem de onu ayakta tutan kolektif kimlikleri biçimlendirmektedir. Dolayısıyla teo-politik, yalnızca dinî yönetimi savunan doktrinel bir yaklaşım olarak değil, kutsal anlamların siyasal formlara dönüştürüldüğü sosyolojik bir fenomen bağlamında da konumlandırılmalıdır.

Bu çalışmada ileri sürülen yaklaşımlar kavramsal netliğin önemine de işaret etmektedir. Çünkü teo-politik kavramı etrafındaki en yaygın yanlış anlamalardan biri, onun doğrudan teokrasi kavramıyla aynı anlam kümesinde ele alınmasıdır. Her ne kadar söz konusu iki kavram birbirleriyle benzer kesişim noktalarına işaret etseler de aynı kapsama alanına sahip değildir. Teokrasi, genel olarak dinî otoritelerin devleti doğrudan yönettiği başka bir ifade ile ilahi hukukun siyasal yönetimin temelini oluşturduğu politik sisteme karşılık gelmektedir. Teo-politik ise politik otoritenin ilahi referanslara dayanılarak nasıl meşrulaştırıldığı, üretildiği ve yorumlandığı daha geniş bir sürece işaret etmektedir. Buradan hareketle teo-politik kavramının hem dinî hem de seküler politik sistemlerde var olabildiği ileri sürülebilmektedir. Bu bağlamda kendisini seküler olarak tanımlayan toplumlarda bile sosyal tabandan gelen dinî semboller ve söylemler, politik iradeyi, siyasal söylemi ve kamusal kabulü biçimlendirmeye devam etmektedir.

Çalışmada ele alınan bir diğer önemli teorik boyut ise seküler siyasal kavramlar ile onların teolojik kökenleri arasındaki bağlantıdır. Burada Carl Schmitt'in düşüncesi merkezi bir önem ifade etmektedir. Schmitt'in modern siyasal kavramların aslında sekülerleşmiş teolojik kavramlar olduğu yönündeki argümanı bu bakımdan dikkate değerdir. Çünkü ilgili tez, politik düşünce içerisinde kutsal yapıların sürekliliğini anlamak açısından güçlü bir anlam kümesine işaret etmektedir. Örneğin, Schmitt'e göre egemenlik kavramı dini terminolojideki ilahi otoriteyi yansıtırken, "istisna hali" ise dini terminolojideki mucize kavramına karşılık

gelmektedir. Nasıl ki mucize doğal düzenin ilahi müdahale ile askıya alınmasını ifade ediyorsa, istisna hali de hukuki normların egemenin kararıyla kısıtlanması hususuna işaret etmektedir. Bu çerçevede Schmitt'in meşhur "Egemen, istisna haline karar verendir" yargısı, modern politik otoritenin arka planında yer alan dini anlam zeminini ortaya koymaktadır. Bu perspektiften bakıldığında teo-politik, politik otoritenin çoğu zaman anlam ve yapı köklerini dinî düşünceye dayandıran sembolik yapılardan aldığını izaha imkân sağlayan bir kavramsal çerçeve önermektedir. Her ne kadar politik otorite bazen kendisini dinî kurumlardan bağımsız olarak inşa etse de iktidarın anlaşılmasını sağlayan kavramsal dil çoğu kez dini kökenin izlerini taşımaya devam etmektedir. Bu durum çalışmanın temel tezini sağlamaktadır.

Çalışmada başka bir bağlam olarak antroposentrik ve teosentrik bakış açılarının politik düşüncenin biçimlenmesindeki etki de ele alınmıştır. Bu iki yaklaşım, insan fiili ile ilahi güç arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik farklı felsefi bakış açılarına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda teosentrik bakış açısı Tanrı'yı evrenin merkezine yerleştirmektedir. Bu yolla birey toplumsal düzenini nihai olarak ilahi iradeye dayandırmaktadır. Bu perspektifte politik otorite, meşruiyetini ilahi kanunlara veya kutsal ilkelere denk düşmekten almaktadır. Buna karşılık antroposentrik yaklaşım ise toplumsal ve siyasal düzenin kurulmasında insanı ve insan aklını başat unsur olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla bu anlayışta politik otorite, kutsal alandan ziyade insan aklı, toplumsal uzlaş ve tarihsel süreçler üzerinden temellendirilmektedir.

İşaret edilen iki perspektif arasındaki farklılık, din ile politika arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına dair tartışmaların biçimlenmesinde başat bir rol oynamıştır. Teo-politik bağlamlar çoğu zaman farklı iki yaklaşımın kesişim noktasında belirlemektedir. Bu da ilahi otorite ile insan merkezli siyasal örgütlenme arasında bir uzlaşma kurma çabası bağlamında okunabilmektedir. İki bakış açısı arasındaki farklılık aynı zamanda dinî gelenekten etkilenen politik sistemlerin neden çoğu zaman karma bir karaktere sahip olduğuna da cevap bağlamında düşünülebilmektedir.

Çalışmada vurgulanan bir diğer önemli husus ontolojik egemenlik ile siyasal egemenlik arasındaki farklılıktır. Bu bağlamda İslam gibi bazı dinî geleneklerde varlık üzerindeki nihai egemenlik Tanrı'ya aittir. Ontolojik egemenlik olarak isimlendirilen bu bakış açısı, tüm varlığın ilahi iradede neşet ettiğini savunmaktadır. Ancak bu dini ilke, zorunlu olarak belirli bir politik yönetim şeklini dayatmamaktadır. Bu bakımdan farklı birçok dinî gelenek, adalet, istişare ve ahlaki sorumluluk gibi umumi etik ilkeler sunmakla yetinmekte ve siyasal otoritenin kurumsal biçimini tarihsel yorumlara irca etmektedir. Söz konusu durum kutsal egemenlik fikrinin dinî düşüncede bulunmasının aynı zamanda sabit bir politik sistem anlamına gelmediğini göstermektedir. Bu ayrımın kabul edilmesi, çağdaş teo-politik tartışmalar açısından özellikle anlam kazanmaktadır. Çünkü modern toplumlar farklı siyasal örgütlenme biçimleriyle karakterize edilmektedir. Bu bakımdan tek bir dinî modele dayalı siyasal yapı kurma girişimleri çoğu zaman politik hayatın dinamik ve bağlamsal niteliğini pas geçmektedir. Politik kurumlar; tarihsel şartlar, kültürel bağlam ve sosyal dönüşümler doğrultusunda biçimlenmektedir. Bu nedenle kutsal ilkelerin politik bağlamlarda yorumlanması da esnek ve yeniden yorumlanmaya açık olmayı zaruri kılmaktadır.

Çalışma teo-politik söylemlerin durağan olmadığını, aksine tarihsel süreç içerisinde değişim gösterdiğini de savunmaktadır. Geçmiş dönemlerde büyük önem taşıyan dini ve politik tartışmalar, daha sonraki dönemlerde merkezi önemini yitirebilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam toplumunda ortaya çıkan hilafet tartışmaları, kendi tarihsel bağlamında başat dini bir sorunsal olarak okunabilmektedir. Ancak ilgili tartışmalar günümüz politik düzlemi açısından aynı işlevi görmemektedir. Bunun yerine çağdaş teolojik yaklaşımlar, kutsal metinlerden üretilen etik ve akli ilkelere daha fazla vurgu yapma eğilimindedir.

Bu tarihsel dinamizm, teo-politiğin bir başka önemli yönünü, yani yorumlayıcı boyutuna da işaret etmektedir. Kutsal ilkelerin politik hayata entegre edilmesi sürekli bir düşünme ve yeniden yorumlama sürecini zaruri kılmaktadır. Oysaki ilahi metinler ise çoğu zaman ayrıntılı kurumsal düzenlemelerden ziyade daha genel etik yönelimler içermektedir. Bu nedenle kutsal normların siyasal pratiğe aktarılması kaçınılmaz biçimde insan yorumu inhisarındadır. Bu yorumlayıcı boyut, aynı kutsal kaynaklardan beslenen farklı dinî toplulukların neden farklı siyasal modeller geliştirebildiğine de izah getirmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında teo-politik kavramı, kutsal otorite ile politik güç arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamada önemli bir analitik araç önermektedir. Din ile siyaseti tamamen ayrı alanlar olarak ele almak yerine teo-politik yaklaşım, bu iki alanı birbirine bağlayan derin sembolik ve kavramsal ilişkileri önemsemektedir. Kutsal anlatıların, sembollerin ve kavramların politik meşruiyeti ve kolektif kimliği nasıl biçimlendirdiğine değinen bu yaklaşım, siyasal otoritenin çok boyutlu karakterini anlamaya da zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın ulaştığı nokta, teo-politiğin günümüzde de geçerliliğini koruyan bir analitik kategori olduğuna işaret etmektedir. Seküler siyasal kurumların hâkim olduğu bir çağda dahi kutsal referanslar kimlik, meşruiyet ve ahlaki yönelimler açısından güçlü bir nüfuz alanına sahip gözükmemektedir. Bu nedenle siyasal otoritenin sosyolojik analizinde dinî sembollerin ve teolojik kavramların etkisini göz ardı etmek imkân dâhilinde değildir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, teo-politik söylemlerin farklı kültürel ve siyasal bağlamlarda nasıl işlediğini inceleyerek bu analitik çerçeveyi daha da ileri boyuta taşıyacaktır. Farklı dinî geleneklerde kutsal anlatıların politik meşruiyeti nasıl biçimlendirdiğini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar, siyasal teoloji literatürüne önemli katkılar sunacaktır. Bunun yanı sıra sosyoloji, siyaset teorisi, ilahiyat ve tarih disiplinlerini bir araya getiren disiplinler arası yaklaşımlar, din ile siyasal güç arasındaki ilişkinin dönüşümünü daha kapsamlı biçimde anlamayı kolaylaştıracaktır.

Sonuç olarak teo-politik, modern öncesi siyasal yapıların bir kalıntısı olarak değil, insan toplumsal teşkilatlanmasının dinamik bir boyutu olarak ele alınmalıdır. Kutsal bağlam ile politik otorite arasındaki etkileşim, iktidarın hem teorik olarak anlaşılmasını hem de pratik olarak uygulanmasını etkilemeyi mümkün kılacaktır. Bu etkileşimin farkına varmak, siyasal meşruiyetin temellerini ve onu ayakta tutan kültürel kodları daha kapsamlı ve derin bir biçimde analiz etmeye yarayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aristoteles. (1975). *Politika* (M. Tuncay, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Durkheim, E. (1964). *The elementary forms of the religious life* (J. W. Swain, Trans.). George Allen & Unwin.
- Düzgün, Ş. A. (2017). *Kimliksiz hakikatler* (2. bs.). Otto Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2020). *Sarp yokuşun eteğinde insan* (5. bs.). Otto Yayınları.
- Erdem, H. (1997). *Problematik olarak din–felsefe münasebeti*. Sebat Ofset.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Kirman, M. A. (2011). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. Rağbet Yayınları.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Otto, R. (2014). *Kutsala dair* (S. Ghaffari, Çev.). Altıkırkbeş Yayınları.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.). MIT Press.
- Tekin, M. (2021). *Din sosyolojisinin 300'ü*. Otto Yayınları.
- Tümer, G. (1994). Din. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı (Ed.), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, ss. 312–320). TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2013). Vücûd. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı (Ed.), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 43, ss. 136–137). TDV Yayınları.

TARİHİ İÇ MEKÂNLARDA MALZEME VE DETAY UYUM PROBLEMLERİ

İdil Erdal

Fenerbahçe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Öğrencisi

İdilerdal004@gmail.com

Orcid: 0009-0003-7913-8335

Öğr. Gör. Gültekin Erdal

Bursa Uludağ Üniversitesi TBMYO Tasarım Bölümü

Orcid: 0000-0003-0425-6196

gultekinerdal@uludag.edu.tr

Özet

Tarihi yapılar, yalnızca taşıyıcı sistemleri ve mimari strüktürleriyle değil; iç mekânlarda kullanılan malzeme, detay ve yüzey özellikleriyle de kültürel miras niteliği taşımaktadır. Bu envanter niteliğindeki veriler, yapının inşa edildiği dönem hakkında önemli bilgiler sunarken, aynı zamanda dönemin estetik anlayışını, yapım tekniklerini ve yaşam kültürünü yansıtan temel göstergeler olarak değerlendirilmektedir. İç mekânda yer alan özgün malzemeler, detay çözümleri ve yüzey dokuları, yapının tarihsel kimliğinin okunabilirliğini sağlayan başlıca bileşenlerdir. Ancak günümüzde tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve çağdaş kullanımlara uyarlanması sürecinde gerçekleştirilen iç ve dış mekân müdahaleleri, çoğu zaman koruma ilkeleri göz ardı edilerek ele alınmaktadır. Bu durum, tarihsel kimliğin zedelenmesine ve özgün mekânsal niteliklerin geri dönüşü olmayan biçimde kaybolmasına yol açabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, tarihi iç ve dış mekânlarda malzeme ve detay uyumuna ilişkin temel problemleri incelemek, bu problemlerin ortaya çıkış nedenlerini irdelemek ve doğru müdahale yaklaşımlarını tartışmaktır. Çalışma kapsamında; çağdaş ya da pratik malzemelerin baskın kullanımı sonucu oluşan uyumsuzluklar, detay ölçeğinin bozulması, yüzey ve doku ilişkilerindeki kopukluklar ile mekanik ve teknik donatıların neden olduğu sorunlar ele alınmıştır. Araştırma, tarihi mekânlarda gerçekleştirilecek müdahalelerin yalnızca estetik bir tercih, geçici bir çözüm ya da ekonomik kazanç olarak değerlendirilmemesi gerektiğini; bu sürecin aynı zamanda etik, kültürel ve bilimsel bir sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi iç mekân, malzeme uyumu, detay çözümü, koruma, yeniden işlevlendirme

MATERIAL AND DETAIL COMPATIBILITY PROBLEMS IN HISTORIC INTERIOR SPACES

Historic buildings possess cultural heritage value not only through their structural systems and architectural forms but also through the materials, details, and surface characteristics used within their interior spaces. These inventory-based elements provide significant information about the period in which the building was constructed, while also serving as key indicators reflecting the aesthetic approach, construction techniques, and lifestyle of that era. Original materials, detail solutions, and surface textures found in interior spaces constitute the primary components that ensure the readability of a building's historical identity. However, contemporary interventions carried out during the processes of adaptive reuse and functional transformation of historic buildings are often implemented without adequate consideration of conservation principles. This situation may lead to the deterioration of historical identity and the irreversible loss of original spatial qualities. The aim of this study is to examine the fundamental problems related to material and detail compatibility in historic interior and exterior spaces, to analyze the underlying causes of these problems, and to discuss appropriate intervention approaches. Within the scope of the study, issues such as incompatibilities resulting from the dominant use of contemporary or practical materials, the distortion of detail scale, disruptions in surface and texture relationships, and problems caused by mechanical and technical installations are addressed. The research emphasizes that interventions in historic spaces should not be regarded merely as aesthetic choices, short-term solutions, or means of economic gain, but rather as processes that involve ethical, cultural, and scientific responsibility.

Keywords: Historic interior space, material compatibility, detail resolution, conservation, adaptive reuse

Giriş

Tarihi yapılar, geçmişin mirasını günümüze taşıyan önemli kültürel varlıklardır. Bu yapılar, sadece mimari güzellikleriyle değil, aynı zamanda taşıdıkları tarihsel ve kültürel değerlerle de toplumlar için büyük önem taşır (106 Mimarlık, 2024). Bu yapıların korunmasında iç mekânlar, cepheler ve strüktür kadar kritik bir role sahiptir. İç mekânlarda kullanılan özgün malzemeler, detay çözümleri ve yüzey özellikleri, yapının tarihsel kimliğini oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Günümüzde tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve çağdaş kullanımlara uyarlanması sürecinde, iç mekânlara yapılan müdahaleler artış göstermektedir. Ancak bu müdahaleler, malzeme ve detay uyumu gözetilmeden gerçekleştirildiğinde, yapının özgün karakteri zarar görmekte ve tarihsel okunabilirlik zayıflamaktadır. Bu çalışma, tarihi iç mekânlarda malzeme ve detay uyum problemlerini koruma ilkeleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda tarihi iç mekânlarda kullanılan malzemeler; dönemin teknik olanaklarını, estetik anlayışını ve yerel üretim kültürünü yansıtmaktadır. Elde edilen tecrübeler, ahşap, taş, tuğla, kireç bazlı sıvalar ve el işçiliğine dayalı bezemelerin, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır (Ahunbay, 2019). Detay çözümleri ise malzemelerin bir araya geliş biçimini ve mekânın algısını belirlemektedir. Kapı-pencere doğramaları, birleşim detayları, tavan süslemeleri ve

sabit mobilyalar, iç mekânın bütüncül karakterini oluşturan unsurların “Dönem ve üslup birliği”, bakımından kullanılan malzemelerin renk, doku uyumu, form birliği bütünlüğü, biçimsel benzerlik ve uyumu dönem ve üslup birliğinin sağlamalıdır (Ataş ve Aytekin, 2024). Bu nedenle malzeme ve detay uyumu, tarihi iç mekânların korunmasında temel bir ölçüt olarak değerlendirilmelidir.

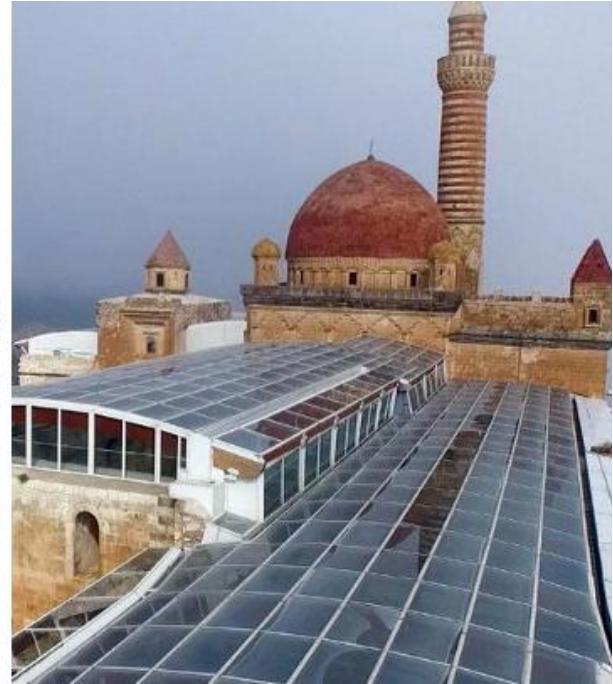
Malzeme Uyum Problemlerinin Nedenleri

1. Özgün Malzemenin Ortadan Kaldırılması

Tarihi iç mekânlarda sıkça karşılaşılan problemlerden biri, özgün malzemelerin çağdaş kaplama ve yüzeylerle gizlenmesidir. Ahşap döşemelerin laminat parke ile kaplanması ya da taş yüzeylerin alçı sıva ile örtülmesi, mekânın tarihsel katmanlarını görünmez hâle getirmektedir. Ancak Uluslararası Tarihi Anıtların ve Sitlerin Korunması ve Restorasyonu Hakkında Tüzük gereği yapının her dönemine ait değerli katmanların saygı görmesi gerektiği, modern eklemelerin özgün kısımları gizlememesi veya onlara zarar vermemesi gerekir (ICOMOS, 1964, 9. Ve 12. Madde).

2. Çağdaş Malzemelerin Baskın Kullanımı

Cam, çelik ve parlak yüzeyli modern malzemelerin tarihi mekânlarda yoğun biçimde kullanılması, doku ve ölçek uyumsuzluğuna yol açmaktadır. Bu durum, yeni eklerin mekânın önüne geçmesine ve tarihi yapının arka planda kalmasına neden olmaktadır (ICOMOS, 2013).

Resim 1. İshak Paşa Sarayı Osmanlı dönemi sivil mimarisinin seçkin örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sarayın mimarî önemi, bölgesel taş işçiliği ve süsleme repertuarının özgün sentezinde yatmaktadır. Ancak 2014 yılında yürütülen son restorasyon çalışmaları, özellikle sarayın üstünün şeffaf bir cam ya da benzeri koruyucu malzemeyle örtülmesi, yapının tarihi dokusunu geri planda bırakarak eleştiri konusu olmuştur. Tarihi yapıların dış mekân restorasyonları, iç mekân da olduğu gibi ICOMOS tüzüğüne bağlı kalmalıdır.

3. Birleşim Detaylarında Uyum Eksikliği

Yeni eklenen elemanların özgün yüzeylerle birleştiği noktalar, koruma ve restorasyon uygulamalarında hassas alanlardır. Çünkü bu bölgelerde yapılan tasarım ve uygulama kararları hem yapının özgünlüğünü hem de görsel bütünlüğünü doğrudan etkiler. Özellikle sert geçişler, özgün dokuyla uyumsuz malzeme kullanımı veya tarihsel unsurları taklit eden detaylar, ICOMOS koruma ilkeleri açısından sorunlu kabul edilmektedir. Nitekim uluslararası koruma ilkelerini belirleyen Venedik Tüzüğü, yeni eklemelerin yapının tarihsel kimliğini yanıltıcı biçimde taklit etmemesi gerektiğini vurgular (ICOMOS, 1964, Madde 9). Benzer şekilde Cesare Brandi, restorasyon kuramında yeni müdahalelerin özgün yapıdan ayırt edilebilir olması gerektiğini savunur. Brandi için restorasyon eylem halindeki kritiktir; sanat eseri üzerinde uygulandığı zaman, objenin malzeme bütünlüğüne ve özgünlüğüne saygı gösterilmelidir (Brandi, 2005, s. 5, Akt. Ersen). Koruma literatüründe uyumsuz birleşimlerin yalnızca estetik değil, aynı zamanda algısal ve tarihsel sorunlar yarattığı da vurgulanmaktadır.

4. Detay Ölçeğinin Bozulması

Tarihi yapılarda detaylar genellikle ince işçilik ve el emeğine dayalıdır. Modern yapı üretiminde yaygın olan seri üretim elemanları ise çoğu zaman standart ölçülere, endüstriyel üretim tekniklerine ve farklı bir estetik dile sahiptir. Sorunun öncelikle malzeme ölçeğinde ele alınması, tarihi binaların aktif sistemlere olan bağımlılığını azaltmak ve küresel iklim değişikliklerine katkı sunacak yeni sorunların önüne geçilebilmesi adına önemlidir (Bakırhan, 2025, s. 802) Bu durum, tarihî yapılarda bulunan ince ölçekli ve zanaatkârlık temelli detaylarla uyumsuzluk yaratabilmektedir. Bernard M. Feilden'e göre tarihî yapılara yapılan müdahalelerde kullanılan yeni elemanların, yapının ölçeği ve karakteriyle uyumlu olması gerekmektedir; aksi durumda mimari bütünlük ve mekânsal algı zarar görebilir (Feilden, 2003).

5. Yüzey, Doku ve Renk Uyumsuzlukları

Yüzey dokuları ve renkler, tarihi iç mekânların atmosferini belirleyen önemli unsurlardır. Onarımlarda kullanılacak doğal taşların orijinalleri ile benzer nitelikte olması, özgünlük değerini koruması, mekanik dayanımı, renk, doku, gözeneklilik vb. fiziksel özellikleri ile uyumlu olması gerekmektedir (Önür, ve Yerli, 2022, s.201). Dönemsel renk anlayışına aykırı çağdaş renk paletlerinin kullanımı veya özgün dokuların kapatılması, mekânsal kimliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Ayrıca, yanlış malzeme kullanımı yapı elemanlarının nefes alma özelliğini ortadan kaldırarak fiziksel bozulmalara yol açabilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Dinçer ve Ertuğral'ın deyimleriyle Türkiye'de kültürel mirasın korunması konusunun yeterince ciddiye alınmamaktadır (2000, s.69). Özellikle de tarihi iç mekânlarda malzeme ve detay uyumu, yalnızca estetik bir sorun değil; kültürel mirasın korunmasına yönelik etik ve bilimsel bir sorumluluktur. Yapılan müdahalelerde özgün malzemenin korunması, yeni eklerin çağdaş ama geri planda kalan bir dil ile tasarlanması ve detay çözümlerinin sökülebilir nitelikte olması büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, tarihi iç mekânlarda başarılı bir müdahale yaklaşımı, yeni olan ile eski arasında dengeli bir ilişki kurarak yapının tarihsel kimliğini güçlendiren bir tasarım anlayışını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. (5. Baskı), YEM Yayınları. ISBN:975-7438-38-3
- Ataş, H. D., & Aytekin, E. B. (2024). İç Mekân ve Mobilya Tasarımında Modern Dönem Bakış Açısıyla Tasarımda Uyum Cetveli. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(3), 400-428. <https://doi.org/10.56590/stdarticle.1569758>
- Bakırhan, E. K. (2025). Tarihi yapılarda tespit edilen sorunların yapı malzemeleri üzerinden iyileştirilmesi, *DÜMFMD*, 16 (3), ss. 797–804. Doi: 10.24012/dumf.1671361.
- Dinçer, F.İ., & Ertuğral, S. M. (2000). Kültürel Mirasın Korunması ve İstanbul İlindeki Tarihi Yapıların Turizm Amaçlı Kullanımı Üzerine Bir Deneme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11 (Prof. Dr. Hasan Olali Özel Sayısı), ss. 69 – 78.
- Ersen, A (2005). Cesare Brandi (1906-1988) ve Restorasyon Teorisi. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/806736> (E.T. 08.03.2026).
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings* (3rd ed.). Architectural Press.
- ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. ICOMOS.
- Önür, Ö.Ö., & Yerli, Ö. (2022). Topkapı Sarayı Müzesinin Peyzaj Tasarımında Kullanılan Doğal Taşların Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi. Gece Kitaplığı.
- Venedik Tüzüğü. (1964). *Tarihi anıtların ve sitlerin korunması ve restorasyonu için uluslararası tüzük*.
- 106 Mimarlık (2024). Tarihi Yapılar Koruma: Geçmiş Geleceğe Taşımak. <https://www.1061mimarlik.com.tr/post/tarihi-yapilar>. E.T. 30.01.2026

GESTALT KURAMI IŞIĞINDA MEKÂNSAL ORGANİZASYON VE ALGI

Öğr. Gör. Gültekin Erdal

Bursa Uludağ Üniversitesi TBMYO Tasarım Bölümü

Orcid: 0000-0003-0425-6196

gultekinerdal@uludag.edu.tr

İdil Erdal

Fenerbahçe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Öğrencisi

Idilerdal004@gmail.com

Orcid: 0009-0003-7913-8335

Özet

Gestalt kuramı, algının tekil öğelerden ziyade bu öğelerin oluşturduğu bütünsel yapı üzerinden anlam kazandığını savunan temel bir algı yaklaşımıdır. Söz konusu kuram, yalnızca sanat ve tasarım alanlarında değil, mimarlık ve iç mimarlık disiplinlerinde de mekânın kullanıcı tarafından nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Sanat, tasarım ve yaşamsal alan uygulamaları bağlamında mekânsal organizasyon; form, boşluk, ışık, renk ve malzeme gibi tasarım bileşenlerinin belirli bir düzen içinde bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Anılan bileşenler, Gestalt ilkeleri doğrultusunda bir araya gelerek algısal bir bütünlük meydana getirmektedir. Çalışmanın temel amacı, Gestalt kuramının yakınlık, benzerlik, süreklilik ve figür–zemin gibi temel ilkeleri çerçevesinde mekânsal organizasyon ile algı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma kapsamında, söz konusu ilkelerin mekânsal okunabilirlik, kullanıcı yönelimi ve algısal bütünlük üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Gestalt ilkelerine dayalı mekân kurgularının kullanıcı deneyimini güçlendirdiğini ve algısal karmaşayı azalttığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gestalt kuramı, mekânsal algı, mekânsal organizasyon, iç mekân tasarımı, algısal bütünlük

SPATIAL ORGANIZATION AND PERCEPTION IN THE LIGHT OF GESTALT THEORY

Abstract

Gestalt theory is a fundamental perceptual approach that argues perception gains meaning through holistic structures rather than isolated elements. The theory in question

provides an important conceptual framework not only in the fields of art and design but also in architecture and interior architecture for understanding how space is perceived and experienced by users. Within the context of art, design, and lived environments, spatial organization emerges through the systematic arrangement of design components such as form, void, light, color, and material. These components, when organized in accordance with Gestalt principles, create a perceptual unity. The primary aim of this study is to examine the relationship between spatial organization and perception within the framework of core Gestalt principles, including proximity, similarity, continuity, and figure–ground relationships. Within the scope of the research, the effects of these principles on spatial legibility, user orientation, and perceptual coherence are evaluated. The findings reveal that spatial configurations based on Gestalt principles enhance user experience and reduce perceptual complexity.

Keywords: Gestalt theory, spatial perception, spatial organization, interior design, perceptual unity

Giriş

İnsan eli veya zekâsı ile oluşturulmuş her obje, eşya, kıyafet veya mekânsal şeylerin bir tasarım sonucu oluştuğunu görmek mümkündür. Çünkü tasarım, estetik olsun veya olmasın işlevselliği olduğu sürece günlük yaşantımızda sıradanlaşmış, yaşantımızın ayrılmaz parçası olmuştur. Mekân, “insanın içinde yaşamakta olduğu uzay boşluğu içerisinde bilinçli veya bilinçsiz bir araç kullanarak sınırladığı üç boyutlu boşluk” olarak yorumlanabilir (Yurttaş, 2019, s.28). Bu mekânsal boşluk algısı, yalnızca fiziksel bir çevre değil; kullanıcı tarafından algılanan, deneyimlenen ve anlamlandırılan çok katmanlı bir olgudur (Çelebi, 2025). Lefebvre’nin üçlü katman olgusu mekânın toplumsal olarak üretildiğinden bahseder. Yaşanan mekân (l’espase vécu; lived space), algılanan mekân (l’espase perçu; perceived space), tasarlanan mekân (l’espase conçu; conceived space) (Avar, 2009, s.7). Mimarlık ve iç mimarlık disiplinlerinde tasarım süreci, mekânın fiziksel organizasyonunun ötesinde, algısal boyutların da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda algı kuramları, mekânsal tasarımın anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Gestalt kuramı, bireyin çevresini parça parça değil, bütüncül bir yapı olarak algıladığını savunarak, mekânsal organizasyonun algı üzerindeki etkilerini açıklamada güçlü bir kuramsal altyapı sunmaktadır. Gestaltçılar bütünün parçalarından ziyade kendisiyle ilgilenirler. Bu yaklaşımla tasarım, bütünün parçalarının uyumlu ve işlevsel olması veya algılanması olarak tanımlanabilir. Bağımsız her bir parçanın, oluşturduğu bütünün anlatı veya işlevi dikkate alınır. Ancak her bir parçanın bütünün içinde uyumlu olmaları önemlidir. Bu uyumun derecesi ayrıca önemlidir çünkü “tasarımda çok fazla uyum varsa sıkıcı veya tekrar eden bir tasarım çalışmasına dönebilir. Diğer taraftan tasarım çalışmasında, çok fazla değişken kullanılırsa da sonuç kaotik ve kullanılmaz olabilir” (Ambrose, 2013:56). Gestalt kuramı iyi bir tasarımın ilkelerinin olması gerektiğini savunur. Gestalt kuramının benzerlik, süreklilik, tamamlama, yakınlık ve şekil–zemin algısı olmak üzere beş temel ilkesi (Ambrose, 2013, s. 56), mekânın algılanma biçimini doğrudan etkileyen kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilkeler, mekânın yalnızca fiziksel sınırlarıyla değil,

kullanıcı tarafından bütüncül bir yapı olarak nasıl algılandığıyla da ilişkilidir. Mekânsal algıyı oluşturan fiziksel faktörler; mekânın kurgusunu belirleyen renk, doku, biçim, ölçü–oran, ışık, ısı, koku ve ses gibi duyuşsal bileşenlerden oluşmakta ve bu bileşenler Gestalt ilkeleri doğrultusunda bir araya gelerek algısal bütünlüğü sağlamaktadır. Özellikle bu fiziksel öğelerin mekân içerisindeki dağılımı, sürekliliği ve birbiriyle olan ilişkisi, mekânın derinlik, genişlik ve yönelme gibi algısal boyutlarının kullanıcı tarafından nasıl deneyimleneceğini belirlemektedir.

Bu çalışma, Gestalt kuramının temel ilkeleri ışığında mekânsal organizasyonun nasıl algılandığını incelemeyi ve bu ilkelerin tasarım sürecindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Gestalt Kuramının Kuramsal Arka Planı ve Mekânsal Organizasyon

Gestalt kuramı, 20. yüzyılın başlarında Max Wertheimer, Wolfgang Köhler ve Kurt Koffka tarafından geliştirilmiştir. Kuramın temel yaklaşımı, “bütün, parçaların toplamından farklıdır” ilkesine dayanmaktadır (Wertheimer, 1923). Gestalt kuramına göre algı, tekil uyarıcıların basit bir toplamı değil, bu uyarıcıların oluşturduğu düzenli ve anlamlı bir bütündür (Kızılaslan ve Demir, 2024). Bu yaklaşım, görsel algının nasıl örgütlendiğini açıklamakla birlikte, mekânsal algının da anlaşılmasında etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Gestalt algı sürecine dayalı olarak mimari çalışmaların ve çevresindeki peyzajın oranları analiz edilmektedir. Aslında şekil ve zemin ilişkisi ve morfolojik tasarım akımı bu doğrultuda ortaya çıkmıştır (Akar ve Doraj, 2023, s.133). Mimari mekânda algı, öğeler arasındaki ilişkiler yoluyla oluşmakta ve Gestalt ilkeleri bu ilişkilerin nasıl okunacağını belirlemektedir.

Gestalt ilkeleri, mekânsal organizasyonun algısal düzeyde nasıl yapılandığını açıklayan önemli bir kuramsal temel sunmaktadır. Gestalt psikolojisinin temelini oluşturan parça-bütün ilişkisini sorgulayan ve bütünün kendisini oluşturan parçalardan farklı olduğu düşüncesini savunan yapısalcı yaklaşım, “mekan”ı da aynı bakış açısıyla değerlendirerek, fiziksel bileşenlerin oluşturduğu mekanın-bütünün farklı olduğunu savunmaktadır (Turgay, 2009, s.56). Bu bağlamda benzerlik, yakınlık, süreklilik, tamamlama ve şekil–zemin algısı ilkeleri, mekân içerisindeki elemanların kullanıcı tarafından bütüncül bir sistem olarak algılanmasını sağlamaktadır. Mekânsal organizasyon yalnızca fiziksel elemanların yerleşimiyle değil, bu elemanlar arasındaki görsel ve algısal ilişkilerle şekillenmektedir. Mekânda kullanılan renk, doku, biçim, ölçü–oran ve ışık gibi tasarım bileşenleri, Gestalt ilkeleri doğrultusunda düzenlendiğinde, mekânın okunabilirliği artmakta ve işlevsel hiyerarşi daha net bir biçimde algılanabilmektedir. Dolayısıyla Gestalt ilkeleri, mekânsal organizasyonun kullanıcı deneyimini güçlendiren, yönlendirme ve anlamlandırma süreçlerini destekleyen temel bir tasarım yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.

Yakınlık İlkesi

Yakınlık ilkesi, birbirine yakın olan öğelerin algısal olarak bir grup oluşturduğunu ifade etmektedir. Mekânsal tasarımda bu ilke, fonksiyonel alanların gruplanmasında ve mekânsal zonlamada etkili bir rol oynamaktadır.

Benzerlik İlkesi

Benzerlik ilkesi, biçim, renk, doku veya malzeme açısından benzer olan elemanların birlikte algılanmasını ifade etmektedir. İç mekân tasarımında benzer malzeme ve renklerin kullanımı, mekânsal bütünlüğü güçlendirmektedir.

Süreklilik İlkesi

Süreklilik ilkesi, algının kesintisiz ve akıcı biçimde devam etme eğiliminde olduğunu savunmaktadır. Mekânsal sirkülasyonun açık ve yönlendirici biçimde kurgulanması, bu ilkenin mekânsal karşılığıdır.

Figür–Zemin İlişkisi

Figür–zemin ilkesi, mekânda hangi öğenin öne çıktığı ve hangisinin arka planda kaldığı ile ilgilidir. Mimari mekânlarda odak noktalarının belirgin olması, mekânın okunabilirliğini artırmaktadır.

Mekânsal Algı ve Organizasyon Kavramı

Mekânsal algı çok modludur, bireyin çevresini duyuşsal veriler aracılığıyla algılaması ve zihinsel olarak anlamlandırması sürecidir (Kwon & Iedema,2022). Mekânsal organizasyon ise mekânı oluşturan elemanların belirli bir düzen ve hiyerarşi içinde kurgulanmasını ifade etmektedir. Mekânın algılanabilirliği, organizasyonun açıklığı ve bütünlüğü ile doğrudan ilişkilidir. Gestalt kuramı, mekânsal organizasyonun algısal düzeyde nasıl yapılandığını açıklayarak, tasarımcıya mekânın kullanıcı tarafından nasıl okunacağını öngörme imkânı sunmaktadır. Örneğin, bir sergi mekânında benzerlik ve yakınlık ilkeleri doğrultusunda düzenlenen sergileme panoları, kullanıcı tarafından tekil öğeler yerine ilişkili bir bütün olarak algılanmakta; bu durum mekânın işlevsel hiyerarşisinin daha kolay kavranmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde, süreklilik ilkesi kullanılarak zemin kaplamasında ya da tavan elemanlarında oluşturulan yönlendirici çizgisel düzenlemeler, kullanıcıyı mekân içerisinde doğal bir akışla yönlendirmekte ve dolaşımın sezgisel olarak algılanmasına katkıda bulunmaktadır. Şekil–zemin ilişkisi ise odak noktalarının belirginleşmesini sağlayarak, kullanıcının mekân içinde hangi elemanların öncelikli olduğunu algılamasını kolaylaştırmaktadır.

Benzerlik, Yakınlık ve Süreklilik İlkeleri

Sonuç

İç mekân tasarımı Gestalt ilkeleri, mekânsal hiyerarşinin kurulmasında, algısal karmaşanın azaltılmasında ve kullanıcı deneyiminin güçlendirilmesinde etkili olmaktadır. Açık planlı mekânlarda zonlama, malzeme ve ışık kullanımı yoluyla sağlanan algısal ayrımlar, Gestalt kuramının uygulama alanlarına örnek oluşturmaktadır. Bu çalışma, Gestalt kuramının mekânsal organizasyon ve algı arasındaki ilişkiyi açıklamada güçlü bir kuramsal çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır. Gestalt ilkeleri doğrultusunda kurgulanan mekânların algısal bütünlüğü artırdığı, kullanıcı yönelimini kolaylaştırdığı ve mekânsal okunabilirliği güçlendirdiği görülmektedir. Sonuç olarak, Gestalt kuramı, mimarlık ve iç mimarlık tasarım sürecinde algı odaklı mekânsal organizasyonun oluşturulmasında önemli bir tasarım aracı olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akar, Ü., & Doraj, P. (2023). Analysis of four garden system structures in the context of Gestalt principles (The case of Taj Mahal). *BSJ Engineering Sciences*, 6(2), 132–142.
- Ambrose, G. (2013). *Grafik tasarımda dil ve yaklaşım*. Literatür Yayınları.
- Arnheim, R. (1974). *Art and visual perception: A psychology of the creative eye*. University of California Press.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'nin üçlü – algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân – diyalektiği [PDF]. İnternet kaynağı.
- Çelebi, Y. N. (2025). Mekânın sınırları, yaşın kısıtları: Kamusal alanlarda yaşlılık deneyimi. *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(?), 58–73.
- Goldstein, E. B. (2014). *Sensation and perception* (9th ed.). Cengage Learning.

- Kızılaslan, S., & Demir, Ö. (2024). Sinema sanatındaki anlatıların peyzaj mimarlığı perspektifinden Gestalt ilkeleri kapsamında yorumlanması. *Modular Journal*, 7(1–2), 119–137. <https://doi.org/10.59389/modular.1588466>
- Koffka, K. (1935). *Principles of Gestalt psychology*. Harcourt, Brace & World.
- Kwon, J., & Iedema, A. (2022). Mekânsal deneyimde beden ve duyular: Kinestetik ve sinestetik algıların tasarım düşüncesi için implikasyonları. *Çevre Psikolojisindeki Güncel Eğilimler*, 1. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.864009>
- Turgay, O. (2009). Mekânın kurgulanmasında ve algılanmasında “bellek”in belirleyici etkisinin analizi (Sanatta yeterlik tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Wertheimer, M. (1923). Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt. *Psychologische Forschung*, 4, 301–350.
- Yurttaş, N. B. (2019). Mekânsal algı kavramı ve iç mekân tasarımı ilişkisi. *Eurasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(1), 27–34.

GÖRSEL KÜLTÜR AKTARIMINDA YAPAY ZEKÂNIN KULLANIMI

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAROĞLU

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

E-Posta hulya.karoglu@karatay.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7250-5871

Yunus Şafak KAHRAMAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

E-Posta: yunussafakkahraman@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-4304-9790

ÖZET

Bu çalışma, masal illüstrasyonlarının geleneksel sanatlara ait kültürel ve estetik öğelerinin, yapay zekâ destekli görsel üretim teknolojileri aracılığıyla çağdaş biçimlerde yeniden üretilmesini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, yapay zekâ aracılığıyla üretilen masal illüstrasyonlarında geleneksel sanat öğelerinin kullanılarak, kültürümüze ait unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmaktır. İllüstrasyonların yapımında günümüz teknolojilerinden yararlanarak geçmişle gelecek arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Kendi kültürümüzden beslenen görsel üretimler, kültürel değerlerin estetik ve simgesel göstergeler aracılığıyla görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Bireylerin ve toplumların kendi kültürlerini tanıması onu gelecek kuşaklara aktarmaları için en temel gerekliliktir. Görsel kültür ürünleri olarak adlandırılan üretimler artık profesyoneller için üretilmiş eserler değil, kendimizi ifade etme, başkalarıyla iletişim kurma ve dünyayı deneyimleme biçimimiz haline gelmiştir. Üretim süreçlerinin gelişerek değiştiği bir dünyada sanayi ve teknoloji dönüm noktalarında olduğu gibi görsel üretim süreçleri de mağara resimlerinden fırça ve baskı tekniklerine oradan dijital tasarım süreçlerine doğru evrilmiştir. Yapay zekâ ve görsel sanatların yakınlaşması, yaratıcılık ile teknolojinin kesiştiği, yenilikçi sanatsal ifade biçimlerine yol açan ve hızlı büyüyen güçlü bir alandır. Bu sebeple bu çalışmada Anadolu halk masallarından olan Zümrüdüanka Masalının bir sahnesinin illüstrasyonu geleneksel sanatlara özgü estetik ve anlatı unsurları kullanılarak yapay zekâ aracılığıyla yapılmıştır. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımında, belge incelemesine dayalı kuramsal analiz ile uygulama temelli üretim sürecini birleştiren bütüncül bir araştırma modeli olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın sürecinde elde edilen veriler doğrultusunda yapay zekâ ile oluşturulan görseller mekân, ışık, renk, kompozisyon ve üslup açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel kültür, Masal illüstrasyonu, Yapay zekâ.

ABSTRACT

This study deals with the reproduction of the cultural and aesthetic elements of traditional arts belonging to fairy tale illustrations in contemporary forms through artificial intelligence-supported visual production technologies. The aim of the study is to contribute to the transfer of elements belonging to our culture to future generations by using traditional art elements in fairy tale illustrations produced through artificial intelligence. By benefiting from today's technologies in the making of the illustrations, an attempt has been made to establish a connection between the past and the future. Visual productions nourished by our own culture enable cultural values to become visible through aesthetic and symbolic indicators. Individuals and societies recognizing their own culture is the most basic requirement for transferring it to future generations. Productions called visual culture products are no longer works produced for professionals, but have become the way we express ourselves, communicate with others, and experience the world. In a world where production processes develop and change, just as in the turning points of industry and technology, visual production processes have also evolved from cave paintings to brush and printing techniques and from there to digital design processes. The convergence of artificial intelligence and visual arts is a powerful and rapidly growing field that leads to innovative artistic forms of expression where creativity and technology intersect. For this reason, in this study, an illustration of a scene from the Phoenix (Zümrüdüanka) Tale, which is one of the Anatolian folk tales, was made through artificial intelligence by using aesthetic and narrative elements specific to traditional arts. This study was designed as a holistic research model that combines theoretical analysis based on document review with a practice-based production process within the qualitative research approach. In line with the data obtained during the process of the study, the visuals created with artificial intelligence were evaluated in terms of space, light, color, composition and style.

Keywords: Visual culture, Fairy tale illustration, Artificial intelligence.

GİRİŞ

Varlığımızın ve benlik algımızın şekillendiği temel zemini oluşturan kültür, toplum ve sanat hakkındaki çağdaş yazında son derece derin ve kapsamlı bir kavram olarak ele alınır. Toplumbilimi, edebiyat ve sanat gibi dalların konu edindiği kültür, iletişim alanında da anlam üretimi ve aktarımı bağlamında incelenen temel konulardan biridir. Genel olarak Kültür tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada ve sonraki nesillere aktarmada kullanılan araçların bütünü (Türk Dil Kurumu, 2026) olarak tanımlanır. Bu tanımdan kültürün nesilden nesile aktarılan bir değerler sistemi olduğu anlaşılmaktadır. Kültürün gelecek nesillere aktarılması konusu bireyler ve toplumlar tarafından önemle üzerinde durulan eğitsel ve kültürel bir gerekliliktir. Toplumsal değerler, inançlar, davranışlar, estetik anlayış ve toplum tarafından ortaya çıkarılan ürünler kültür aktarımı yoluyla yeni kuşaklara iletilmekte; bu sayede toplumlar yalnızca biyolojik olarak değil kültürel olarak da varlıklarını sürdürebilmektedir. Hızla değişen dünyada kültürel kimliğimizi belirleyen

değerlerin aktarılması, bireylerin aidiyet duygusunu ve ortak kimlik bilincini kuvvetlendirerek geçmişle gelecek arasında bağ kurmalarını sağlayan yaşamsal bir süreçtir.

Kültür aktarımı; aile, eğitim, dil, gelenekler, sanat ve iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşen çok boyutlu bir süreçtir. Bu çalışmada dilimizin bize sunduğu kültürel zenginliklerimizden olan masalların kültür aktarımındaki işlevinden yola çıkılarak görsel üretimlere nasıl ilham kaynağı olduğu incelenmiştir. Özellikle Anadolu masalları binlerce yıllık göç ve kültürel alışverişin tarihi izlerini taşımaktadır. İçerdiği mesajları, konuları ve olay örgüleriyle hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap edecek zenginliktedirler. Bu özelliğiyle masallar çağlar boyunca sadece bir eğlence aracı olmamış aynı zamanda eğitici ve öğretici bir işleve de sahip olmuştur (Arıcı, 2012). Duygusal, psikolojik ya da sosyolojik birçok sebeple masallar toplumlar ve bireyler için geçmişten günümüze çekiciliğini korumayı başarmıştır. Bu sayede kendi içinde mesajlar ve metaforlar barındıran masallar tarihin her döneminde sanatçılar için de başlıca ilham kaynaklarından biri olmuştur. İnsanlığın deneyimlerini, efsanelerini, kendileri için önemli olayları resimler aracılığıyla görselleştirme geleneği tarihin çok eski çağlarından bu yana devam etmektedir. Bu sayede unutulması muhtemel sözlü anlatılar görselleriyle beraber yaşamaya devam etmiştir. Sözlü anlatıların resimlenmesi aracılığıyla kadim hikayeler görsel, sanatsal ve sezgisel bir şekilde canlandırılıp, felsefeleri ve estetiğiyle yeniden yorumlanmışlardır. Aynı anlatının farklı yorumlarla resmedilmesi onu daha zengin, daha çekici ve daha çok etkileşime açık hale getirmiştir. Masalların illüstrasyonu tarih boyunca çok farklı tekniklerle uygulanmış ve günümüze kadar evrilmeye devam etmiştir. Tahta baskı ve elle renklendirilmiş illüstrasyonlardan günümüzün dijital sanatına ve etkileşimli teknolojilerine kadar, illüstratörler anlatıların görselleştirilmesinde her zaman daha iyiye ulaşmayı hedeflemişlerdir. Görseller, ister yazılı metni tamamlayıcı olarak hizmet etsin ister güçlü bir görsel anlatı biçimi olarak tek başına kullanılsın, kelimelerin tek başına yapamayacağı şekillerde etkileme, eğitme ve ilham verme gücüne sahiptir. Bu bağlamda masallar, yalnızca dilsel bir anlatım biçimi olarak değil, görsel kültürün oluşumuna katkı sağlayan önemli bir kültürel kaynak olarak değerlendirilebilir. Masallardan beslenen görsel üretimler, kültürel belleğin imgeler aracılığıyla yeniden yorumlanmasını ve çağdaş anlatım biçimleriyle yeniden üretilmesini mümkün kılarak kültür aktarımının sürekliliğine katkı sağlayabilir.

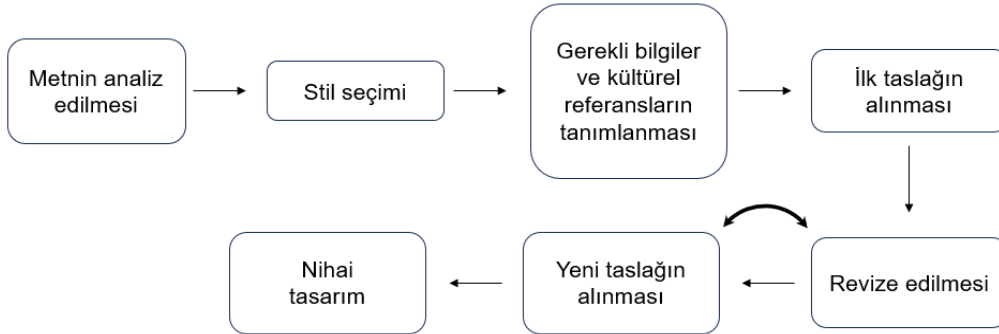
Çağımız insanlığı hiçbir döneminde olmadığı kadar çok görsel imgelerle dolu bir dünyada yaşamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görsel imgelerin toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin artması görsel kültür kavramının literatüre girmesini sağlamıştır. Özellikle filmler, fotoğraflar ve dijital medya gibi görsel teknolojilerin hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması, kültürün yalnızca yazılı ve sözlü metinler üzerinden değil, görsel imgeler aracılığıyla da üretilip aktarıldığını göstermektedir. Bu gelişmeler, görselliğin bağımsız bir inceleme alanı olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Tasarım ve Görsel Kültür adlı kitabında Barnard (2002) görsel kültürü kavramsallaştırarak, insanlar tarafından üretilmiş, yorumlanmış veya meydana getirilmiş, işlevsel, iletişimsel ve estetik amacı olan her şey olarak tanımlamıştır. Görsel kültür, insan emeği ve hayal gücüyle üretilen, estetik, sembolik, törensel veya ideolojik-politik amaçlara ya da pratik işlevlere hizmet eden ve önemli ölçüde görme duyusuna hitap eden muazzam bir maddi eserler, imgeler, zamana dayalı medya ve performanslar külliyatı olarak da düşünülebilir (Walker 2003). Günümüzde görsel olanın hızla çoğalması ve

çeşitlenmesi görsel kültürün kapsamının çok geniş olmasına neden olmuştur. Bu sebeple araştırmacılar görsel kültürü farklı boyutlarda konu edinmiştir. Araştırmacıların bir kısmı görsel çalışmaları sanat tarihinin uygun bir genişlemesi olarak görmüş; ikinci bir grup bu yeni alanı dijital ve sanal çağa ilişkin görme teknolojileriyle daha uygun bir şekilde incelenmesi gerektiği varsayımını öne sürmüştür; başka bir grup görsel çalışmaları geleneksel sanat çalışmalarını tehdit eden ve bilinçli olarak meydan okuyan bir alan olarak değerlendirmiştir. Bazıları ise sanat çalışmalarının profesyonel alanını, tüm tarihi dönemlerden ve kültürlerden eserleri içerecek şekilde genişletmek gerektiğini söylemiştir. Nihayetinde görsel kültür çalışmalarında incelenen ürünleri sadece görüntüler ve nesneler olarak görmek yerine, onları görme biçimlerimize, izleyicilerine ve görselin toplum içindeki yolculuğuna da bakmak gerekir (Dikovitskaya, 2021). Bu bağlamda bir görsel kültür ürününün tarihsel bağlamı oldukça karmaşık olabilir. Yüzyıllar boyunca efsaneler, mitler masallar görsel sanatsal ürünlerin ilham kaynağı olmaya devam etmiştir. Masallar, sözlü ve yazılı anlatılar yoluyla aktarılan kültürel ürünlerdir. Masal illüstrasyonları bu anlatıları görsel imgeler aracılığıyla görünür kılarak kültürel anlamlarını pekiştirir. Bu nedenle masal illüstrasyonları görsel kültürün somut ve işlevsel örneklerinden biri olarak değerlendirilir. Masal illüstrasyonları, ait oldukları toplumun estetik anlayışını, sembolik dilini ve kültürel kodlarını yansıtarak görsel kültürün oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda karakter tasarımları, mekân betimlemeleri, renk kullanımı ve kompozisyon tercihleri, yalnızca anlatıyı destekleyen unsurlar değil; aynı zamanda kültürel belleği taşıyan görsel göstergeler olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle masal illüstrasyonları, görsel kültür içinde kültür aktarımını sağlayan önemli bir temsil alanı oluşturmaktadır. Görsel kültür ve masal resimleri anlatıyı sanatla birleştirerek, tarihi el yazmalarından modern dijital medyaya kadar imgeler aracılığıyla öykülerin nasıl yorumlandığının bir göstergesidir. Bu illüstrasyonlar, kompozisyon, renk ve sembolizmi kullanarak duygusal, kültürel ve sembolik anlatıları aktarır.

Çağdaş görsel kültür, görsel dünyanın teknoloji tabanlı görüntülerini üretmeyi, bu görüntüleri manipüle etmeyi, kopyalamayı ve depolamayı, hareketli sunmayı ve bunları geniş alanlara anında iletmeyi mümkün kılan teknolojiler olmadan düşünülemezdi. Birçok yönden, dijital platformlar ve hizmetler aracılığıyla başkalarıyla ve çevremizle etkileşim kurarken, görsel kültürün kişisel kullanımı çok yaygın. Görsel ürünler artık profesyoneller için üretilmiş nesneler değil, kendimizi ifade etme, başkalarıyla iletişim kurma ve dünyayı deneyimleme biçimimiz haline geldi. Yapay zekânın hayatımıza girmesinin üzerinden uzun yıllar geçmedi fakat yapay zekâ kullanımı hızla artarak mühendislik, eğitim, sanat ve tasarım gibi birçok alanda kullanılmaya başladı. Bilgisayarların veya dijital sistemlerin normalde insan zekâsı gerektiren öğrenme, akıl yürütme, problem çözme, dil anlama, karar verme ve örüntü tanıma gibi bilişsel görevleri gerçekleştirebilmesini sağlayan bir algoritma ve hesaplama sistemi olan yapay zekâ bir tasarımcı için görsel içerik üretiminde tasarım sürecini destekleyen, öneriler sunabilen ve yaratıcı çıktılar oluşturabilen bir tasarım aracıdır. Bu haliyle yapay zekâ tasarım ve üretim hızını artırabilir, benzersiz ve sanatsal özelliklere sahip illüstrasyon çalışmaları üretebilir. Üretim süreçlerinin gelişerek değiştiği bir dünyada sanayi ve teknoloji dönüm noktalarında olduğu gibi görsel üretim süreçleri de mağara resimlerinden fırça ve baskı tekniklerine oradan dijital tasarım süreçlerine doğru evrilmiştir. Yapay zekâ ve görsel sanatların yakınlaşması, yaratıcılık ve teknolojinin kesiştiği, yenilikçi sanatsal ifade biçimlerine yol açan,

büyüyen ve güçlü bir alandır. Bu geçiş, yeni sanat biçimlerinin ortaya çıkmasını sağladığı gibi, geleneksel süreçlerin dönüşümüne yol açarak sanatçı ile sanatı tanımlayan sınırları değiştirmiştir. Yapay zekâ yazılımları ve bunların teknolojiyle entegrasyonları, estetik deneyimi ve anlatım ile kurgu arasındaki etkileşimi keşfetmemize yardımcı olarak, etkileşimli bir sürecin oluşmasına olanak tanımıştır (Ezhilmurugan ve Yashavini, 2024).

Dijitalleşme ve yapay zekâ temelli görsel üretimlerin yaygınlaşmasıyla birlikte masal illüstrasyonları, geleneksel üretim biçimlerinin ötesine geçerek çağdaş görsel kültür pratikleriyle yeniden üretilebilmektedir. Bu süreç, masalların kültürel içeriğinin korunarak güncel görsel anlatım biçimleriyle aktarılmasına olanak tanımakta; böylece görsel kültür ile masal illüstrasyonları arasındaki ilişki dinamik ve süreklilik gösteren bir yapı kazanmaktadır. Bu çalışmada yapay zekâ ile illüstrasyon hazırlanırken genel olarak bir tasarımcının yaptığı gibi öncelikle çalışılacak metnin bölümünün karakter, mekân, sembol bakımından analizi yapılır. Tasarımcı Art Nouveau, Ukiyo-e veya Minyatür gibi herhangi bir stilde çalışmak istiyorsa bu stil tanımlanır. Daha sonra yapay zekâya gerekli bilgiler ve kültürel referansların tanımlandığı bir prompt yazılır. Örneğin “Anadolu motifli kıyafetleri olan minyatür stilinde yaşlı bir kadın karakteri oluştur.” Tıpkı klasik yöntemdeki eskiz-revizyon döngüsünde olduğu gibi çıktı alınır kompozisyon değerlendirilir prompt geliştirilir ve arzu edilen sonuç alınana dek yinelemeler yapılır (Şekil 1).

Şekil 1: Yapay zekâ ile masal metni illüstrasyon süreci.

Bu çalışmanın amacı, kültürümüze ait masallardan yola çıkarak bu masalların illüstrasyonlarının geleneksel sanatlarımızdan saz yolu üslubunun estetik anlayışı ile yapılması ve bu sayede milli kültürümüze ait unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmaktır. İllüstrasyonların yapımında günümüz teknolojilerinden yararlanarak geçmişle gelecek arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Kültürün devamlılığı bireylerin ve toplumların kendi kültürlerini tanıması ve gelecek kuşaklara aktarmaya istekli olmasıyla sağlanabilir. Kendi kültürümüzden beslenen görsel üretimler, kültürel değerlerin estetik ve simgesel göstergeler aracılığıyla görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Kültürel mirasımızın görünür ve tanınır olması onun devamlılığının sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bu amaçla yapılan bu çalışma, masal illüstrasyonlarının geleneksel sanatlara özgü estetik ve anlatı unsurlarının, günümüz teknolojileri ve dijital araçlar aracılığıyla görsel üretimlere nasıl dönüştürülebileceğini ortaya koymayı hedeflemiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımında, doküman incelemesine dayalı kuramsal analiz ile uygulama temelli üretim sürecini birleştiren bütüncül bir araştırma modelinde tasarlanmıştır. Candy (2006) uygulama temelli araştırma (Practice-based research), modelini sistematik biçimde tanımlayarak, yaratıcı çıktının araştırmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve araştırma sürecinde ortaya çıkan eserin bilgi üretiminin somut göstergesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Candy'ye göre uygulama temelli araştırmada veri, yalnızca ortaya çıkan ürün değil; üretim sürecinin kendisi, tasarım kararları, revizyonlar ve reflektif değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda mevcut çalışma, görsel kültür ve kültür aktarımı bağlamında yapay zekâ destekli bir masal illüstrasyonu üretim sürecini araştırmanın uygulama alanı olarak ele almaktadır. Üretim aşamalarında geliştirilen promptlar, yeniden yapılandırmalar ve revizyon süreçleri sistematik olarak dokümanite edilmiş; süreç boyunca alınan tasarım kararları araştırma verisi olarak değerlendirilmiştir. Böylece yaratıcı üretim pratiği, kuramsal tartışmayı somutlaştıran metodolojik bir araç olarak görülmüştür.

UYGULAMA

Birinci Aşama-Metin Analizi ve illüstrasyonu Yapılacak Sahnenin Belirlenmesi: Bu çalışmada Anadolu halk masallarından olan Zümrüdüanka masalının bir sahnesinin yapay zekâ aracılığıyla illüstrasyonu yapılmıştır. Illüstrasyon oluşturulma sürecinde saz yolu üslubu referans alınarak kendi kültürümüzü yansıtan illüstrasyonlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Görselin oluşturulma aşamaları ve düzeltmeler aşama aşama anlatılmış ve üretim sürecinde oluşturulan görsellerin bazılarını yer verilerek mekân, kompozisyon, ışık ve renk açısından istenilen çıktının elde edilip edilmediği belirlenmiştir. Oluşturulan görsellerin tamamı verilmeyip bazı düzeltme süreçleri ve uygulama promptlarına yer verilmiştir.

Masalda özetle, masalın kahramanı olan şehzade iki erkek kardeşiyle birlikte sarayın bahçesindeki büyümlü ağaçtan elmaları çalan devin peşine düşer. Devin kuyuya girdiğini anlayınca kuyuya girerler kuyuda üç güzel kızla karşılaşan masal kahramanı kızları yeryüzüne çıkarır fakat kardeşleri onu kuyunun dibinde bırakırlar. Böylece yeraltı yolculuğu başlayan şehzade yeryüzüne çıkmanın yollarını arar. Bu macerada önce dokuz başlı ejderha ile savaşır daha sonra Zümrüdüanka kuşunun yavrularını kara yılandan kurtarır. Bu iyiliğinin karşılığında Zümrüdüanka onu yeryüzüne çıkarmayı kabul eder fakat yolculuk çok uzun ve güçtür. Yolculuk sırasında yiyecekleri bitince masal kahramanı yolculuğun tamamlanmasını sağlayacak gücü kazanması için Zümrüdüanka'ya kendi bacağına keserek bir parça et verir. Yolculuk tamamlandığında Zümrüdüanka iyileştirici gücü ile kahramanın yaralı bacağına iyileştirir ve şehzade yeryüzüne çıkar. Şehzade yeryüzünde de bazı zorlukların üstesinden geldikten sonra saraya döner. Kardeşlerini affeder ve güzellerden biriyle evlenir. Bu masalın bölümlerinden yapay zekâ ile çalışmak için şehzadenin Zümrüdüanka yavrularını yılandan kurtarması sonrası Zümrüdüanka'nın yuvaya dönüşü sahnesi belirlenmiştir. Bu sahnenin seçilmesinin sebebi Zümrüdüanka sembolünün kültürel anlatılarımızla beraber görsel eserlere de konu olmasıdır.

Zümrüdüanka derin anlamlar içeren bir semboldür. Asya ve Anadolu'da hakkında çeşitli anlatılar bulunan ve tasvirleri yapılan efsanevi bir kuştur. Kültürel anlamda ilgi duyulan ve bilinen bir sembol olduğu için görsel tasarımlara da ilham olmuştur. Yılan ise kötülüğü temsil eden bir semboldür bu sebeple siyah ve korkutucu tasvir edilir. Bu çalışmada illüstrasyonu yapılacak sahne olarak şehzadenin karayılanı öldürdükten sonra uyurken Zümrüdüanka'nın yavrularının yanına geldiği sahnedir.

Hey gidi devlet kuşu hey! Yetimin, yoksulun başını düşünmekten aman bulamıyor ki, kendi başına gelecekleri düşünsün! O gün de yine yavrularımın çığır çığır çığıştıklarını yedi dağın ötesinden duymaz mı? Yetmiş iki bin tüyünün dibi birden sızlar. Gayrı ne ilin aşını düşünür ne başını; dört kanadını birden açar, gözünü sevdiğimin, gözlerinde öyle bir kan bürür ki, varıp da bir ağacın altında uzanmış yatan birini görünce, yavrularım öldü mü, kaldı mı demez bin yıllık düşmanını bulmuş gibi kızıl kanat üzerine süzülür. Bereket versin yavruları, cıvıl cıvıl cıvıldaşıyor: "Ana ana, uzanıp yatana değil, şu sallanıp durana bak!" diye ötüşürler. Bir de anaları dönüp bakar ki, şu sallanıp duran o her gün ayaklarının dibinde sürünen kara yılan değil mi? "Vay canına, demek bunca yıldır yavrularımın canına kıyan bu yılanmış ha? (Güney, 1997 s. 235)

İkinci ve Üçüncü Aşama-Kültürel Temayı Belirleme ve Görsel Veri Ön Hazırlığı: Çalışmanın amacına uygun bir şekilde masal illüstrasyonunun sanatsal tarzı olarak saz yolu üslubu seçilmiştir. Saz yolu üslubu Osmanlı resim sanatında XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülen kendine has tarzı ve tekniğiyle minyatür resimden ayrılan bir resim tekniğidir. Zümrüdüanka, ejderha, peri gibi doğaüstü yaratıkları zarif bir fırça tekniğiyle işleyen bu resim tarzı Osmanlı sarayında ilgi ve iltifatla karşılanmıştır (Mahir, 2022).

Stil seçimi yapıldıktan sonra yapay zekâya saz yolu üslubunu tanıması için bazı orijinal görseller tanıtılır. İllüstrasyon renkli olacağı için orijinal illüstrasyonu renklendirmesi istenir. Promptlar ve çıktıları aşağıdaki gibidir.

-Yazar: Türk tezyini sanatlarında saz yolu üslubunu araştır, örnek görselleri bul ve incele

-ChatGPT: Araştırma sonucu (Görsel 1).

-Yazar: Şahkulu anka ve ejderha görselini incele

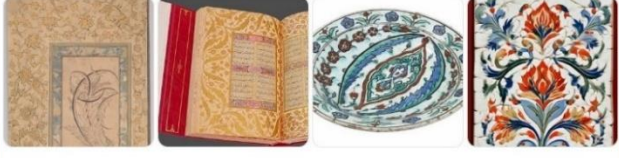
-ChatGPT: Araştırma sonucu (Görsel 1).

-Yazar: Eflatun Cem Güney'e ait Zümrüdü Anka masalını araştır.

-ChatGPT: Araştırma sonucu (Görsel 1).

-Yazar: Masaldan bir sahneyi anlatan edebi metin örneği yazacağım, o sahneyi analiz edip en iyi görsel oluşturacak şekilde "prompt" örneği ver.

17's boyunca düşündüm >

Saz yolu (saz üslubu) nedir, nereden ortaya çıktı?

- Saz yolu, Osmanlı saray nakkaşanesinde 16. yüzyılın ilk yarısında yeni bir bezeme anlayışı olarak öne çıkar; kaynaklar üslubun kurucu/öncü ismi olarak Tebrizli Şahkulu'nu işaret eder. TDV İslâm Ansikl., +2
- Klasik tezhip düzenlerine kıyasla daha serbest, akışkan ve "orman/bitki dünyası" çağrışımlı kompozisyonlar; iri yaprak hareketleri ve güçlü kontur dili belirgindir. ackartim.mgs., +2
- Üslup, kitap sanatları yanında çini, kalem işi, kumaş/tekstil gibi farklı yüzeylere de taşınır. kumalda.com, +1

Ayırt edici görsel özellikler (tezvinî dil)

Saz yolunu bir desende hızlıca tanımak için şu "işaretlere" bakılır:

- Haçer yaprak (sivri, uzun, kıvrak "dagger leaf"):** Sazın en ikonik formu; yaprak kütleli kompozisyonu sürükler. TDV İslâm Ansikl., +1
- Kalın/kararlı kontur + güçlü ritim:** Yaprak damarları ve kıvrımlar çizgiyle vurgulanır; desen "rüzgârla savruluyormuş" gibi akar. ackartim.mgs., +1
- Hatâyî-rûmî ile birliktelik ve serbest yerleşim:** Klasik repertuar korunur ama yerleşim daha özgür bir kurguya taşınır. ackartim.mgs., +1
- Figür/yaratık eşikleri (bazı örneklerde):** Özellikle erken örneklerde ejder vb. fantastik unsur ve "bulut" karakterli kıvrımlar görülebilir. TDV İslâm Ansikl.

Örnek görseller üzerinden kısa inceleme (yukarıdaki 4 görsel)

- Met Museum – "Dragon Wrapped around Saz Leaves" (turn1image6)**
 - Saz yapraklarının kıvrak **haçer formu** ile ejderin hareketi birbirine kilitleniyor: "dinamik, döngüsel akış" tipik saz etkisini güçlendiriyor. (Müze kaydı: başlık/konu doğrudan saz yaprak vurgulu) TDV İslâm Ansikl.
- Kara Memi – Muhibbî Divân'ından tezhipli sayfa (turn1image1)**
 - Kenar bezemelerinde saz kıvrımları ve bitkisel akış; Kara Memi'nin çevresinde gelişen **çiçek/natüralist eğilim** ile sazın dili aynı yüzyıl içinde yan yana görülebilir. Kara Memi'nin Şahkulu'yla ilişkilendirilen saray üslup çizgisi kaynaklarda açıkça anlatılır. TDV İslâm Ansikl., +1
- İznik tabak – "saz leaves" ve floral düzen (turn1image4)**
 - Saz yolu, kitap sayfasından çıkıp çini yüzeye geçtiğinde de haçer yaprak formu korunur; kompozisyon "merkez + iki yanal saz yaprağı" gibi şemalarla okunur. Üslubun çini/tekstil gibi alanlara yayılımı literatürde özellikle vurgulanır. kumalda.com, +1
- Saz yolu karakterli tezvinî desen örneği (turn0image0)**
 - Yaprak kütleli, kıvrımlar ve "alev/haçer" hissi veren loblar sazın görsel dilini çağrıştırıyor; bu tür örnekler sazın **yüzey doldurma ve ritmik akış** kurma gücünü iyi gösterir. (Bu görsel akademik katalog değil; ama biçim okumaya yardımcı.) ackartim.mgs.,

Daha iyi "örnek seti" bulmak için arama ipuçları

Ararken şu anahtar kelimeler çok verimli olur:

- "Şahkulu saz üslubu haçer yaprak", "saz yolu murakka albümü", "Dragon wrapped around saz leaves", "İznik dish saz leaves", "Muhibbî Divânı Kara Memi tezhip". TDV İslâm Ansikl., +1

İstersen bir sonraki adım olarak:

- Senin çalışmana uygun olacak şekilde 10–15 görsellik bir "referans panosu" mantığında (kitap tezhibi / çini / kumaş diye) örnekleri gruplayıp, her grup için **motif listesi + kompozisyon şeması** çıkarabilirim.

 Kaynaklar

Şahkulu Üslubunda Anka ve Ejderha İncelemesi

16. yüzyıl Osmanlı saray nakkaşanesinde gelişen saz üslubunun kurucusu kabul edilen Şahkulu, özellikle ejder ve anka (simurg) figürlerini haçer yapraklı kompozisyonlarla birleştirerek dinamik sahneler üretmiştir. Bu tür eserlerin örnekleri bugün **The Metropolitan Museum of Art** ve farklı müze koleksiyonlarında bulunmaktadır.

1. Kompozisyon Kurgusu

◆ **Spiral ve Diyagonal Hareket**

- Kompozisyon genellikle tek eksenli değildir.
- Anka yukarı doğru yükselirken.
- Ejder yatay ya da spiral biçimde karşıt hareket oluşturur.
- Aradaki qarilim, saz yapraklarının kıvrımlarıyla desteklenir.

Bu saz üslubunun "enerji hattı" anlayışını gösterir.

2. Anka (Simurg) Figürü Analizi

◆ **Biçim Özellikleri**

- Yumru ve kıvrımlı kuyruk
- Yüksek, dik boyun

İşte Eflatun Cem Güney'in adıyla ilişkilendirilen **Zümrüt Anka** (veya Zümrüdüanka) masalıyla ilgili temel bilgiler

◆ **Eser Hakkında Genel Bilgi**

- Zümrüt Anka**, Eflatun Cem Güney'in çocuk edebiyatı türünde yayımlanan bir kitabıdır; ilk basısı 1940'lı yıllarda yapılmış olduğu bilinir. Kitap yaklaşık 36 sayfa uzunluğundadır ve siyah-beyaz resimlerle desteklenmiştir. Hayat Köş., +1
- Eser, Doğan Kardeş Yayınları tarafından yayımlanan eserler arasında yer alır ve Türkiye'de mitolojik efsane örgüsüyle kurulan **masal** geleneğinin bir parçası olarak okunur. Wikipedia

◆ **Masalın İçeriği ve Tema**

- Masal genelinde efsanevi bir kuş olan **Zümrüdüanka** (**Zümrüt Anka**) etrafında gelişir; anlatı kurgusu tipik bir masal giriş formülü olan "Evel zaman içinde..." ile başlar ve dinleyiciyi gerçeküstü bir dünyaya çeker. Anadolu
- Anlatıda Zümrüdüanka, çoğu kaynaksız efsanevi bir kuş olarak yer alır; kökeni İran-Türk mitolojisine dayanır ve Simurg/Anka mitolojisi geleneğinin yerel Türk anlatılarına yansımalarıdır. Bu kuş genelinde **bilgelik, yeniden doğuş ve umut** sembolüdür. DeepPedia
- Metinde masalın başlangıcı, klasik sözlü halk anlatısı tekerlemeleriyle güçlendirilir; bu tekerlemeler dinleyiciyi "masal dünyası"na hazırlayan geleneksel girişlerdir. Anadolu

◆ **Bağlam ve Kültürel Önemi**

- Zümrüdüanka motifleri Anadolu sözlü edebiyatında yaygındır ve masalların yanı sıra destanlarda da rastlanır; bu motifler Türk kültüründe **umut, dönüşüm ve kahramanlık** gibi temaların anlatımında kullanılır. DeepPedia
- Eflatun Cem Güney'in derlemesi de bu sözlü gelenekleri yazılı **çocuk masalına** dönüştüren erken örneklerden biridir ve 20. yüzyıl Türk çocuk edebiyatının gelişiminde yer alır. Hayat Köş.

◆ **Notlar**

- İnternette dolaşan birçok "Zümrüdüanka masalı" versiyonu vardır; bunların hepsi aynı kaynağa ilişkili olmayabilir. Eflatun Cem Güney'in eserine özel versiyon bulmak için kitaptaki özgün metne bakmak daha

Görsel 1: ChatGPT, Yazar sohbeti

Görsel 2: Şahkulu, Yapraklar arasında ejderha, Cleveland Sanat Müzesi

Görsel 3: Sırayla, Colorize CC(A.I.), Reve-v1.1(A.I.), DALL·E 3 (A.I.) Seedream-5.0-lite (A.I.), Firefly Flux (A.I.), Gemini-3(A.I.) Yapraklar arasında ejderha

Görsel 4: Nano-banana-2 (A.I.) Yapraklar arasında ejderha.

Dördüncü Aşama: ilk taslağın oluşturulması için promptlar

-Yazar: Masaldan bir sahneyi anlatan edebi metin örneği yazacağım, o sahneyi analiz edip en iyi görsel oluşturacak şekilde "prompt" örneği ver.

-ChatGPT: Metni gönder, sahneyi birlikte görsele dönüştürelim.

-Yazar: Hey gidi devlet kuşu hey!...

- ChatGPT: 1. Profesyonel detaylı prompt
- 2. Sanatsal / daha şiirsel prompt
- 3. Kompozisyon odaklı prompt
- Yazar: Profesyonel detaylı prompt oluştur.

-ChatGPT: Görsel Oluştur. Şahkulu saz tarzında Osmanlı minyatürü, Zümrüdü Anka; dramatik kırmızı tonlu gözler, bir ağacın altında uyuyan prensin üzerine koruyucu bir şekilde açılmış devasa bir kanat, bir daldan kıvrılarak sallanan siyah bir yılan, spiral hareketle dönen hançer şeklindeki hançer yaprakları, güçlü siyah kontur çizgileri, altın zemin, stilize edilmiş rüzgar hareketi, dinamik diyagonal kompozisyon, karmaşık tüy detayları, saz yapraklarıyla karışan uzun Anka kuşu kuyruğu, düz perspektif, 16. yüzyıl Osmanlı el yazması aydınlatması, yüksek detay, zengin kırmızı, mavi ve zümrüt tonları.

Görsel 5: Oluşturulan İlk Taslak(A.I.)

- 1: Masalda belirtilen sahneye göre ortam aydınlık oluşturulmuş.
- 2: Şehzadenin öldürdüğü yılan canlı olarak oluşturulmuş.
- 3: Kuşun baş kısmı kaynağa uygun olarak oluşturulmamış.
- 4: Şehzade karakteri uygun oluşturulmamış.
- Renk: sahne yeraltında geçtiği için oluşturulan sahnenin renkleri mekâna uygun değil.
- Mekân: Mekân yeraltı olarak tasvir edilmemiş
- Işık: oluşturulan görsellerde ışık kaynağı için ay kullanılmış.
- Karakterler: Şehzadenin kıyafetleri ve yastıkta yatması sahnenin doğasına uygun olmamış.
- Zümrüdüanka'nın başı seçilen sanat tarzına uygun değil.

Kompozisyon: Objelerin konumlandırılması genel olarak iyi fakat kuş yavruları sayısı doğru değil ve yılanın canlı değil ölü olması gerekli.

Son Aşama-Revizyonlar ve diğer denemeler

-Yazar: Osmanlı minyatüründe şehzade örneklerini incele

-ChatGPT: Sahnedeki şehzadeyi klasik 16. yy. nakkaşhane tipine göre yeniden tasarlayalım

Ya da sadece yüz ve duruş için ayrı bir referans şehzade taslağı üretelim

Ya da Şehzade + Zümrüdü Anka ikonografisini birlikte sistemleştirelim

-Yazar: Sahnedeki şehzadeyi klasik 16. yy. nakkaşhane tipine göre yeniden tasarlayalım

Görsel 6: Görsel Oluşturma Denemesi 17 (A.I)

1: Şehzadenin öldürdüğü yılan canlı olarak oluşturulmuş.

2: Kuşun baş kısmı kaynağa uygun olarak oluşturulmamış.

3: Yay ve sadakta bozulmalarla oluşturulmuş.

Renk: Mekâna göre renkler düzeltilmiş ve koyu hale getirilmiş. Şehzadenin kıyafeti kuşun rengi ile aynı olmuş. Hâkim renk yeşil olduğu için bu resmin görsel etkisini zayıflatmış.

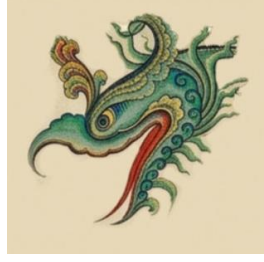
Mekân: Mekân yeraltına dönüştürülmüş.

Işık: Işık kaynağı olarak ay kullanılmış.

Karakterler: Şehzadenin yatış pozisyonu düzeltilmiş. Zümrüdüanka'nın başı hala üsluba uygun değil.

Kompozisyon: objelerin yerleşimi daha iyi fakat yılan ve kuş yavruları istenilen şekilde oluşturulmamış.

Revizyon Aşamasında Zümrüdüanka'nın başının bir türlü öğretilen sanat tarzında olmaması promptu görselle desteklenerek yeniden oluşturmayı gerektirmiştir.

Görsel 7: Görsel 4'e ait döndürülmüş Anka başı

-Yazar: Görseldeki anka kuşunun baş kısmını verdiğim görseldeki baş ile değiştir, Anka kuşunun gövdesinde ve kuyruklarında değişiklik yapma, görselin kalan kısmında orijinalliği koru.

Görsel 8: Görsel Oluşturma Denemesi 25 (A.I)

1: Yılan canlı olarak oluşturulmuş.

2: Kuş, başında oklar ile oluşturulmuş.

3: Kuşun kuyruğuna çiçekler eklenmiş.

Renk: Sahnenin renkleri koyudan açığa dönüşmüş. Şehzadenin kıyafetinin rengi düzeltilmiş.

Mekân: Mekân yeraltına göre çok aydınlık oluşturulmuş.

Işık: Görseldeki aydınlık istenilen karanlık ve koyu mekân için daha uygun fakat yeterli değildir.

Karakterler: Şehzadenin kıyafetleri düzeltilmiş. Karakterin boyutları büyümüş. Zümrüdüanka'nın başı üsluba uygun şekilde değiştirilmiş fakat boyun uzunluğu kaybolduğu için kuşun görüntüsü eski zarafetinden uzaklaşmış. Yılan ve kuş yavrularında bozulmalar oluşmuş.

Kompozisyon: Oklar yılana isabet etmiş fakat yılanın başı belirsiz. Kuş yavrularının görüntüsü bozulmuş. Arkada bulutlar üslubu yansıtır nitelikte fakat yeraltı izlenimi kaybolmuş.

Görsel 9: Görsel Oluşturma Denemesi 30 (A.I.)

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, yapay zekâ tarafından üretilen bir masal illüstrasyonunun oluşturulma süreci ve istenilen çıktının elde edilip edilmediği eleştirel bir şekilde incelenmiştir. Görseller incelendiğinde tasarımcı açısından beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı yönünde bazı sonuçlar elde edilmiştir. 30 denemeden sonra yapay zekâ ile üretilen illüstrasyonların geliştirilmesi gereken yönlerinin olduğu görülmüştür. Nihai taslağa ulaşmak için daha fazla denemeye ihtiyaç olabilir ya da en son çıktı en iyi çıktı olmayabilir. Promptlara dayalı oluşturulan görsellere ilişkin sınırsız deneme yapılabilir fakat bu zaman ve maliyet açısından kayıplara yol açmaktadır. Görülüyor ki her denemenin ardından bazı istenmeyen öğeler ve

özellikle detaylarda bozulmalar meydana gelmektedir. Eksiklere rağmen ortaya çıkan görseller estetik ve sanatsal açıdan yeterli görülmüştür. Özellikle geleneksel sanat tarzını yansıtmada konusunda oldukça başarılıdır. Burada önemli olan üretilen görselin tasarımcının bakış açısından tatmin edici olmasıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sanatçıların büyük çoğunluğunun uzun ve zahmetli bir süreçte oluşturduğu sanat eserleri yapay zekâ modelleri tarafından saniyeler içinde üretilebilmektedir. Yapay zekâ modellerinin sanatçılar ve tasarımcılar için istemler aracılığıyla karmaşık ve görsel olarak çarpıcı görseller oluşturmaları, görsel ve sanatsal çalışmalarda üretken yapay zekâ modellerinin kullanımını hızla yaygınlaştırmıştır. Bu durum tasarım çalışmalarının ve yaratıcı görseller oluşturma etkinliklerinin çok daha geniş bir kitleye yayılmasını sağlamıştır. Ağ bağlantısı ile kolay ulaşılabilirlik, hızlı sonuç alma, yaratıcılık ve sınırsız denemeye imkân tanınması görsel tasarlama ve üretme sürecinde uygulayıcılar tarafından yapay zekâ modellerini daha sık başvurulan araçlar haline getirmiştir. Bu aynı zamanda uygulayıcılar için yeni teknolojileri sürekli öğrenme, anlama ve nitelikli bir şekilde kullanma gibi yeni zorunluluklar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda üretilen görseller insan-yapay zekâ iş birliğinin bir ürünüdür. Üretim aşamasında verilen promptların amaca yönelik doğru ve eksiksiz verilmesi yani tasarımcının yapay zekâ modelinin nasıl işlediğini bilerek ve hedeflediği görsel için gerekli promptları verebilmesi esastır. Bu sebeple yapay zekâ ile oluşturulan görseller insan-yapay zekâ iş birliğinin yaratıcı bir ürün olarak değerlendirilebilir. Nihayetinde yapay zekânın kullandığı veri setlerinin daha önce insanlar tarafından oluşturulmuş olması üretilen görsellere insani bir boyut kazandırır. Görselin üretim aşamasında çıkan ürün yapay zekâ tarafından üretilmiş olsa da verilen promptlar tasarımcının kendi ana dili ve dili kullanma becerilerine bağlı olarak yapay zekâyı yönlendirmektedir. Nitekim görselleri tasarlayan, anlamlandıran, yorumlayan, beğenen ve dolaşıma çıkaran yine insandır. Bu yönleriyle yapay zekâ ile üretilen görseller birer görsel kültür ürünü olarak nitelendirilir. İnsan-yapay zekâ etkileşimi ile oluşturulan görseller, görsel kültür bağlamında değerlendirilebilecek yeni bir görsel üretim alanıdır. Yapay zekâ modellerinin mevcut görsel kültür birikiminden beslenerek geniş görsel veri setlerinden öğrenmesi yapay zekâ görsellerine kültürel bir boyut kazandırır. Özellikle masal illüstrasyonları gibi kültürel anlatıları görselleştirme süreçlerinde, insanın yönlendirdiği yapay zekâ destekli üretimler hem geleneksel görsel anlatım biçimlerinden yararlanmakta hem de yeni estetik yaklaşımlar ortaya koyarak görsel kültürün dönüşümüne katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak görsel üretim sürecinde yapay zekânın kullanımı sanatçının teknolojiyle etkileşimini arttırarak, geleneksel ve yeni arasında bir köprü kurmasına olanak tanır. İnsan-yapay zekâ iş birliğine dayalı geleneksel olanla teknolojik olanın birleşimi izleyiciye ve sanat meraklılarına farklı deneyimler sunmaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin geldiği nokta görsel tasarımlarda farklı biçimlerde büyümenin devam edeceğini göstermektedir.

Çalışmanın uygulama bölümünde, görsellerin üretim sürecinde nihai tasarıma ulaşmak için yapay zekâ programının çalışma ilkelerinin daha iyi anlaşılması ve daha iyi istemler oluşturulması için daha fazla uygulamaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. İstenilene daha yakın bir

sonuç alınması için tasarımcının elde edilen görsellere nihai olarak çeşitli görsel ve grafik düzenleme programları ile müdahale edebilme özgürlüğünü kullanması önerilir.

KAYNAKÇA

Arıcı, A. F. *Masalın sesi*. Pegem Akademi/Ankara 2012.

Barnard, M. *Sanat Tasarım ve Görsel Kültür*. Ütopya Yayınları/ Ankara, 2002.

Candy, L., Practice-based research: A guide, Creativity & Cognition Studios. November, 11, 2006

Dikovitskaya, M. Visual culture studies: twenty years later, Taylor and Francis, October, 26,10,2021

Ezhilmurugan, P., and Yashavini, E., *Exploring the Impact of Artificial Intelligence in the Visual Arts: A Comprehensive Study*. International Conference on Innovative Techniques in Artificial Intelligence and Communication Technologies,74–84, Madhya Pradesh, 2024.

Güney, E. C., *Masallar*. Kültür Bakanlığı Yayınları/Ankara 1997.

Mahir, B., *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu*. Hayalperest/İstanbul, 2022.

Walker, John A., Visual Culture and Visual Culture Studies, The Art Book, December, 12, 22, 2003.

PARAMETRİK MİMARİDEN İLHAM ALAN LAZER KESİM UYGULAMALARI: TEKSTİL YÜZEYİ VE AKSESUAR TASARIMI ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sevdanur ULUSOY

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
sevdanurulusoy@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-5428-3632

Dr. Öğr. Üyesi, Nursen GEYİK DEĞERLİ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi
nursen.degerli@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9144-3066

ÖZET

Günümüzde dijital üretim teknolojilerinin sunduğu yeni üretim olanakları, tekstil ve moda tasarımında disiplinlerarası ve deneysel yüzey tasarım arayışlarını güçlendirmektedir. Bu teknolojik gelişim süreci, moda tasarımı ile mimarlık arasındaki etkileşimin daha görünür hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Mimari yapılar, çağın estetik ve işlevsel taleplerine göre sürekli form değişimi içerisinde. Bu bağlamda mimarlık, özellikle biçim üretme yöntemleri açısından moda için önemli bir referans alanı oluşturmaktadır. Mimaride veriye dayalı tasarım yöntemlerini kapsayan parametrik yaklaşım, sistemli düzen ve biçimsel çeşitlilik ile moda tasarımına yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşım, giysi formlarında alışılmışın dışında derinlik algısı ve geometrik yapılar kurulmasına olanak tanımaktadır. Moda tasarımcıları, bu karmaşık yapıları hayata geçirmek için dijital çizim ve gelişmiş üretim yöntemlerinden yararlanarak moda tasarımında özgün formlar yaratmaktadırlar. Bu çalışma, mimari formlardaki düzen ve boşluk ilişkilerini temel alarak, parametrik mimari yapıların lazer kesim tekniğiyle tekstil yüzeyine aktarılmasını konu almaktadır. Çalışma kapsamında, parametrik mimarlık kavramı kuramsal olarak tanımlanmakta, bu disiplinin moda tasarımı ile olan ilişkisi ve mimari formlardan ilham alan tasarımcıların yaklaşımları incelenmektedir. Literatür taramasıyla desteklenen bu çalışmada, farklı malzemeler üzerinde lazer kesim ile özgün aksesuar ve yüzey tasarımları deneysel bir yöntemle gerçekleştirilmektedir. Bulgular, mimari ilkelerin lazer kesim teknolojisiyle birleşmesinin, tekstil ve aksesuar tasarımında özgün bir yüzey tasarımı oluşturduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışma, lazer kesim tekniğini parametrik mimari izlerden beslenen bir yüzey tasarımı üretim yöntemi olarak değerlendirmekte ve moda tasarımındaki yüzey tasarımı arayışlarına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Parametrik Mimari, Lazer Kesim, Tekstil Yüzeyi, Aksesuar Tasarımı, Disiplinlerarası Tasarım

GİRİŞ

Dijital tasarım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte mimarlık ve tasarım disiplinleri arasındaki sınırlar giderek daha geçirgen hale gelmiştir. Özellikle parametrik tasarım anlayışı, formun sabit kalıplar yerine değişken ilişkiler üzerinden üretilebildiği bir yaklaşım sunarak çağdaş mimaride dikkat çekici örnekler ortaya koymuştur. Akışkan yüzeyler, süreklilik gösteren boşluk sistemleri ve dinamik geometriler, parametrik mimarinin ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır. Bu biçim dili, yalnızca mimari ölçekte değil, farklı tasarım alanlarında da yeni yüzey arayışlarına ilham vermektedir.

Günümüzde tekstil ve moda tasarımı da dijital üretim teknikleri sayesinde mimari formlarla daha doğrudan ilişki kurabilmektedir. Ancak literatürde parametrik mimarinin estetik etkileri sıklıkla ele alınmasına rağmen, bu formların lazer kesim teknolojisi aracılığıyla tekstil yüzeyine yapısal bir sistem olarak aktarımı yeterince incelenmemiştir. Parametrik formun yalnızca görsel bir referans değil, malzeme üzerinde boşluk ve derinlik oluşturan bir yüzey kurgusu olarak ele alınması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada tasarım temelli deneysel bir yöntem benimsenmiştir. Çalışmanın amacı, parametrik mimarinin akışkan ve strüktürel form anlayışını lazer kesim uygulamaları aracılığıyla tekstil yüzeylerine ve aksesuar tasarımlarına uyarlamak ve bu aktarımın malzeme üzerindeki estetik ve yapısal etkilerini incelemektir. Bu bağlamda lazer kesim, parametrik formların karmaşık boşluk düzenini malzeme üzerinde hassas ve kontrollü bir biçimde oluşturmayı mümkün kılan bir üretim aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada parametrik tasarım doğrudan algoritmik bir üretim süreci olarak uygulanmamış; bunun yerine parametrik mimaride görülen ilişkisel boşluk üretim mantığı, lazer kesim ve katmanlama teknikleri aracılığıyla tekstil yüzeyine analogik olarak aktarılmıştır. Tasarım temelli deneysel araştırma modeli çerçevesinde geliştirilen uygulamalar, dijital tasarım ile malzeme arasındaki ilişkiyi görünür kılarak disiplinlerarası tasarım pratiğine hem kuramsal hem de uygulamaya dayalı bir katkı sunmaktadır.

PARAMETRİK MİMARİ KAVRAMI

Parametrik tasarımın temelini oluşturan “parametre” kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “değişken” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2026).. Bilgisayar bilimleri perspektifinden bakıldığında ise parametre, sisteme girilen bir dizi komutun farklı veriler üzerinde işlem yapabilme kabiliyetini ifade eden teknik bir terimdir. Günümüzde bu sayısal tasarım araçlarının tasarımcılar tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmesi, serbest formlara sahip projelerin üretimini hızlandırmış ve tasarıma yeni bir dinamizm kazandırmıştır (Kaçmaz, 2019: 3)

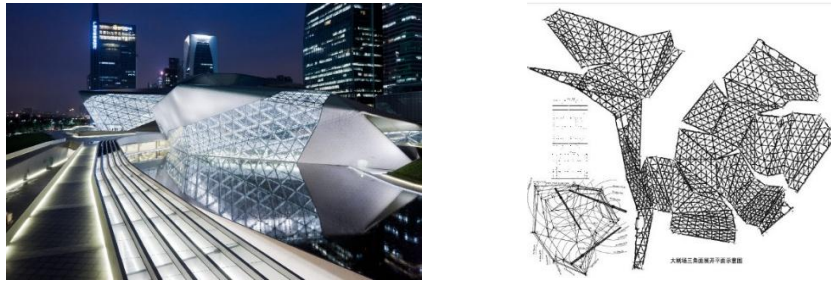
Mimarlık, insanın barınma gereksiniminden doğarak zaman içinde fiziksel, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara yanıt veren bir tasarım disiplini hâline gelmiştir. Tarihsel süreç boyunca doğa hem malzeme hem de biçimsel referans olarak mimari üretimi etkilemiş; insan toplulukları çevrelerini gözlemleyerek yapı tekniklerini geliştirmiştir (Macit İlal, 2025: 489).

Parametrik mimarlığın kuramsal temelleri, mimari biçimin sayısal veriler ve algoritmik ilişkiler aracılığıyla üretilebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşımın erken örnekleri, Luigi Moretti’nin parametrik mantıkla biçim üretme denemeleriyle ortaya çıkmış; daha sonra John

Frazer’ın bilgisayar destekli tasarım sistemleri üzerine geliştirdiği çalışmalarla sistematik bir çerçeve kazanmıştır (Mendilcioğlu, 2023: 131).

Mimarlıkta Sayısal Tasarım ve Parametrik Yaklaşımlar

Parametrik tasarım, geometrik öğelerin tekil biçimler olarak değil, değişkenler arasındaki ilişkiler bütünü olarak tanımlandığı bir dijital tasarım yaklaşımıdır. Bu anlayışta form, sabit bir sonuçtan ziyade belirli parametreler ve kısıtlar doğrultusunda türetilen dinamik bir yapı olarak ele alınır. Sayısal algoritmalar, bu ilişkisel sistemin temelini oluştururken; tasarımın geometrik kurgusu, çoğunlukla bir “tanım” (schema) aracılığıyla yapılandırılmakta ve farklı geometrik verilerle yeniden ilişkilendirilebilmektedir. Böylece tasarım süreci, biçimin çizilmesinden çok, biçimi üreten kuralların tanımlanmasına dayalı bir modele dönüşmektedir (Mendilcioğlu, 2023).

Görsel 1. Guangzhou Opera House, Zaha Hadid, parametrik mimari tasarım örneği

Kaynak: <https://www.zaha-hadid.com/architecture/guangzhou-opera-house/> Erişim tarihi: 27/02/2026

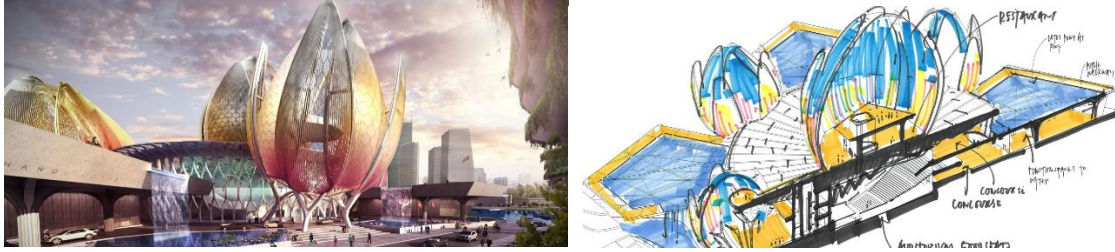
Parametrik tasarımın sunduğu hesaplamalı düşünce biçimi, dijital ortamdaki form üretimini doğrudan fiziksel fabrikasyon yöntemleriyle ilişkilendiren bir zemin hazırlamıştır (Aydın, 2024: 1239).

Parametrik tasarım, tasarımın belirli değişkenler üzerinden kurgulanması ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin sistematik biçimde tanımlanması anlamına gelmektedir. Tasarım sürecini sistemleştiren bu yaklaşım sayesinde tasarımcı, incelenen obje ile dinamik bir ilişki kurabilmekte; parametrik tasarım iletişim ve bilgi aktarımında bir ara yüz işlevi görmektedir (İner, 2019: 20).

Mimari tasarım sürecinde çevresel ve yapısal veriler belirli parametreler üzerinden tanımlanmaktadır. Rüzgâr yönü ve şiddeti, güneş ışığı, insan yoğunluğu gibi çevresel girdiler; ölçü, açı ve malzeme kalınlığı gibi strüktürel değişkenler tasarımın biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu parametreler bilgisayar ortamında tanımlanan değerler aracılığıyla form üretimini yönlendirmekte; ışık, ses ve mekânsal değişimlerin kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece tasarım, sabit bir sonuçtan ziyade parametreler arasındaki ilişkilere bağlı olarak oluşan dinamik bir sistem hâline gelmektedir (İner, 2019: 20).

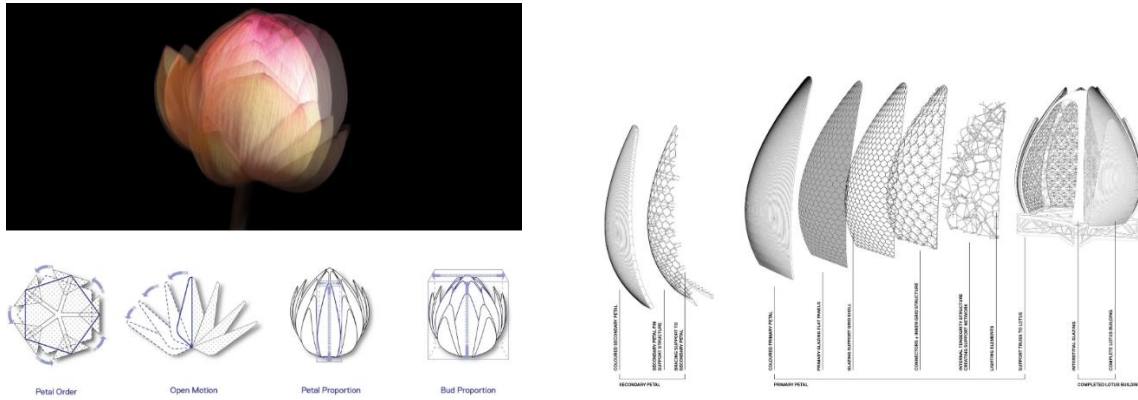
Parametrik tasarım, sadece matematiksel verilerin bir sonucu değil; aynı zamanda dijital araçların sunduğu olanaklarla yaratılan sanatsal bir temsil biçimidir. Nitekim Aydın (2024), Schumacher’in sistem odaklı yaklaşımının aksine, Hadid’in tasarımlarındaki sanatsal dehanın ve dijital ortamın sunduğu görsel aşkınlığın önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada

gerçekleştirilen yüzey tasarımları ve aksesuar tasarımları da parametrik formları sadece teknik bir uygulama olarak değil, sanatsal bir dışavurum ve yüzeyde derinlik yaratan bir estetik dil olarak benimsemektedir.

Görsel 2. Lotus Tapınağı, Desibel Architecture, Doğadan ilham alan parametrik mimari örneği

Kaynak: <https://www.db-a.co/projects/hanoi-lotus> Erişim tarihi: 28/02/2026

Görsel 3. Lotus çiçeğinden ilham alınarak kodlama ve katmanlama yapılan Lotus tapınağı projesi

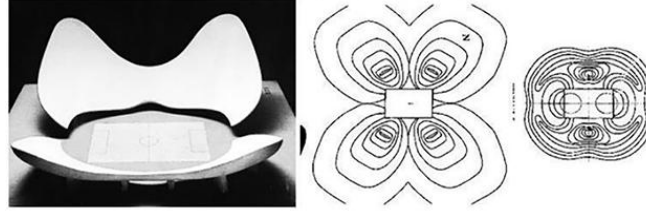
Kaynak: <https://www.db-a.co/projects/hanoi-lotus> Erişim tarihi: 28/02/2026

Doğadan alınan formların parametrik bir dille yapıya dönüştürülmesinin en güncel örneklerinden biri olan Hanoi Lotus projesi, lotus çiçeğinin büyüme potansiyelini ve geometrik yapısını cephe tasarımına taşımaktadır. Yapının yaprak formundaki panelleri sadece estetik bir dış kabuk oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda restoran ve VIP alanları için işlevsel bir gölgeleme sistemi sunmaktadır (Decibel Architecture, 2024). İç kısımdaki gerilimli strüktür ise aydınlatma sistemini destekleyen karmaşık bir iskelet yapısı kurmaktadır. Bu projenin sunduğu morfolojik bütünlük, bu çalışmada ele alınan doğadan ilham alan parametrik formların tekstil ve aksesuar yüzeyinde nasıl strüktürel bir kimlik kazanabileceğine dair somut bir örnek teşkil etmektedir.

Parametrik Mimarının Evrimi ve Karakteristik Özellikleri

Parametrik tasarımın tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu kavramın sadece günümüz dijital araçlarıyla sınırlı olmadığı görülmektedir. 1940'larda İtalyan mimar Luigi Moretti tarafından atılan ilk adımlar, tasarımın matematiksel parametrelerle somutlaştırılmasına dayalı bütüncül bir yaklaşım sunmuştur (Aydın, 2024: 1245). Moretti'nin stadyum tasarımlarında kullandığı bu yöntem, masaüstündeki teorik çizim ile fiziksel inşa süreci arasındaki mesafeyi en aza

indirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada ele alınan lazer kesim uygulamaları da benzer bir mantıkla; tasarım aşamasındaki geometrik verilerin, malzeme üzerinde doğrudan bir üretim pratiğine dönüşmesini sağlayarak, fikir ile nesne arasındaki mesafeyi kısaltmaktadır.

Görsel 4. Luigi Moretti, 1960, Stadyum/The Stadium.

Kaynak:(Yüksekkaya, 2023; 557)

Dijital araçların sağladığı üretim kolaylığı, parametrik tasarımı bazen sadece biçimsel bir arayışa indirgeme riski taşımaktadır. Özellikle mimari ölçekte işlevden kopuk, sadece 'kabuk' niteliğinde formlar üretilmesi bu disipline yönelik eleştirileri beraberinde getirmektedir. Ancak Yüksekaya (2023) vurguladığı gibi, bu tür biçimsel yoğunluktaki sonuç ürünler, küçük ölçekli tasarımlarda veya enstalasyonlarda sanatsal bir değer kazanabilmektedir. Bu durum, parametrik mimarinin sunduğu morfolojik karmaşıklığın aksesuar ve tekstil yüzeyi gibi daha küçük ölçekli disiplinlere aktarılmasının, formun sanatsal bir ifade biçimi olarak değerlendirilmesine olanak tanıdığını göstermektedir (Yüksekkaya; 2023:570).

Parametrik mimarinin en ayırt edici özelliklerinden biri, tasarım sürecine kazandırdığı esneklik ve geri döndürülebilirlik kabiliyetidir. Geleneksel manuel çizim yöntemlerinde yapılan bir hatanın veya değişikliğin tüm süreci en başa döndürme riskine karşılık; parametrik modelleme, dijital ortamdaki “geri al” komutu gibi tasarımcıya deneme yanılma özgürlüğü sunmaktadır (Architizer, t.y.).

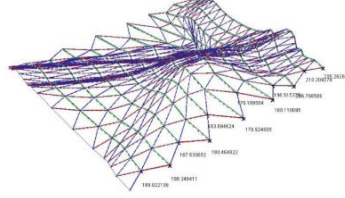
Dijital modelleme, fiziksel ya da kavramsal tasarımların üç boyutlu geometri, yüzey ve mekânsal veriler aracılığıyla sayısal ortamda temsil edilmesini ifade etmektedir. Dijital modelleme temelde geometrik modelleme ve bilgi temelli modelleme olarak ikiye ayrılmakta; geometrik modelleme formun sayısal yeniden inşasına odaklanırken, BIM gibi bilgi temelli sistemler yapıya ilişkin malzeme ve süreç verilerini de içermektedir (Sevim ve Özdemir, 2025: 125-126).

Dijital Tasarım Araçları ve Süreç Yönetimi

Bu çalışmada dijital tasarım süreci, parametrik mimaride gözlemlenen boşluk organizasyonu ve biçimsel tekrar mantığının iki boyutlu yüzey kurgusuna uyarlanması üzerine kurulmuştur. Tasarım geliştirme aşamasında vektörel tabanlı çizim programları kullanılarak geometrik sistemler oluşturulmuştur.

Parametrik tasarım, değişkenler ve algoritmalar aracılığıyla form üretimini mümkün kılan dijital bir tasarım yaklaşımıdır. Geleneksel çizim programlarında yapılan değişiklikler tasarımın yeniden düzenlenmesini gerektirirken, parametrik sistemlerde parametreler

arasındaki ilişkiler sayesinde form eş zamanlı olarak güncellenebilmektedir. Bu durum tasarım sürecinde esneklik ve zaman yönetimi açısından önemli avantaj sağlamaktadır.

Görsel 5. Parametrik Tasarımda Sayısal Veriler ve Otomatik Üretim İlişkisi (Salon Architects, t.y.).

Kaynak: <https://salonarchitects.com/projects/facade-technologies/> Erişim Tarihi: 28/02/2026

Parametrik tasarımda formun sayısal parametreler aracılığıyla kontrol edilmesi, tasarımcıya karmaşık geometrik sistemleri yönetme ve anlık revizyonlar yapma imkânı sunmaktadır. Görselde görüldüğü üzere, düğüm noktalarına atanan sayısal değerler ve ilişkisel ağlar sayesinde elemanlar dijital ortamda otomatik olarak çizilmekte ve doğrudan üretim aşamasına hazır hale getirilmektedir (Salon Architects, t.y.).

Mimarlık alanında parametrik tasarım üretimi için sıklıkla Rhinoceros–Grasshopper, Revit–Dynamo (BIM tabanlı sistemler) ve 3ds Max gibi yazılımlar kullanılmaktadır. Bu araçlar karmaşık geometrilerin, boşluk–doluluk ilişkilerinin dijital ortamda kontrollü biçimde oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Suyabatmaz, ve Aytar Sever, 2023: 31).

Bu çalışma kapsamında ise mimarideki parametrik düzen anlayışı referans alınmış; tasarım süreci moda bağlamında vektörel çizim programları olan Corel Draw ve Adobe Illustrator aracılığıyla geliştirilmiştir. Oluşturulan dijital veriler lazer kesim üretim sürecine aktarılmış ve yüzey tasarımı parametrik bir sistem mantığıyla kurgulanmıştır.

Parametrik tasarımın uygulama aşamaları literatürde belirli bir sistematik çerçeveye oturtulmaktadır. Kaçmaz'a (2019) göre bu tasarım süreci; temel parametrelerin belirlenmesi, bu parametreler arasındaki ilişkisel ağın tanımlanması ve tahmini geometrik kurgunun oluşturulmasıyla başlamaktadır. Bu çalışmada yürütülen tasarım süreci de benzer bir metodolojiyle; mimari formların dijital parametrelere dönüştürülmesi ve lazer kesim teknolojisi aracılığıyla fiziksel materyaller üzerinde test edilmesi prensibine dayanmaktadır.

DİSİPLİNLERARASI ETKİLEŞİM: MİMARİ VE MODA

Moda ve Mimari Bağlamında Ortak Kavramlar

Moda tasarımı tarih boyunca mimariden biçimsel ve yapısal referanslar almıştır. Tasarımcılar, mimari üslupları ve detayları giysi formuna uyarlayarak disiplinlerarası bir aktarım gerçekleştirmiştir. Antik Yunan döneminde kolonlarda görülen oluklu yüzey düzeni ile chiton giysisindeki drape katlanmaları arasındaki benzerlik, mimari formun giysi yapısına nasıl yansıdığını göstermektedir. İyonik ve Dorik düzenin oran anlayışı da farklı chiton türlerinde biçimsel bir karşılık bulmuştur. Bu örnek, mimari oran ve form sistemlerinin tarihsel olarak moda tasarımına aktarıldığını ortaya koymaktadır (Keleş, ve Nas, 2025: 263).

Son yıllarda moda ve mimarlık arasındaki ilişki daha görünür ve tartışılır hâle gelmiştir. Malzeme teknolojilerindeki ve dijital tasarım yazılımlarındaki gelişmeler, her iki disiplinin üretim sınırlarını genişletmiştir. Bu süreçte mimari yapılar daha akışkan ve deneysel biçimler kazanırken, giysi tasarımları da hacim ve strüktür açısından daha mimari bir karakter göstermeye başlamıştır. Mimarlar, katlama, pileleme ve dokuma gibi tekstil temelli stratejilerden yararlanırken; moda tasarımcıları da hacim, yapı ve mekânsal kurgu kavramlarını mimarlık disiplininin ödünç almaktadır (Hodge, 2006).

Modanın Dijitalleşme Süreci ve Parametrik Tasarım Etkisi

Günümüzde görsel kodlama dillerinin ve üç boyutlu modelleme yazılımlarının tasarım süreçlerine entegre olması, parametrik tasarım algısının kapsamını genişletmiştir. Aydın'ın (2024) belirttiği üzere bu durum; matematiğin kapsayıcı dünyası içerisinde, çok yönlü tasarım karmaşıklıklarının bir arada sunulmasını zorunlu kılmaktadır.

Görsel 6. 16. Yüzyıl Yaka Tasarımları ile FOA (Virtual House) Mimari Strüktür İlişkisi

Kaynak: Keleş ve Nas, 2025: 264)

Kraliçe Elizabeth dönemi giysi tasarımlarında görülen hacimli ve bol kıvrımlı yaka formları, mimari disiplindeki yapısal düzen ve strüktür arayışlarının moda üzerindeki tarihsel yansımaları temsil etmektedir. FOA'nın "Virtual House" gibi projelerinde sergilediği karmaşık yüzey kurguları, bu geleneksel hacimlerin dijital mimari perspektifiyle nasıl morfolojik bir bütünlük kurabileceğini ortaya koymaktadır.

Bilgisayar destekli tasarım (CAD) sistemlerinin tekstil ve hazır giyim sektöründe yaygınlaşması, tasarım sürecini hızlandırmış ve dijital prototipleme olanaklarını artırmıştır. Parametrik düşünme; geometri, tekrar ve organik eğriler üzerinden yenilikçi formlar üretmeyi mümkün kılmakta ve moda ile mimarlık arasında disiplinlerarası bir etkileşim alanı oluşturmaktadır (Karabulak ve Kozbekçi Ayrancı, 2024: 172).

Disiplinlerarası Sınırdaki Tasarımcılar: Moda ve Mimari İlişkisi

Zaha Hadid'in mimari yaklaşımı, özellikle dijital tasarım araçlarının henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde sunduğu yenilikçi formlarla parametrik düşüncenin öncüsü kabul edilmektedir. (Aydın, 2024). Tasarımcının formlar üzerinde yarattığı bu çarpıtma ve akışkanlık hissi, modern

mimarlığın statik form anlayışına meydan okurken; günümüzde tekstil yüzeylerinde aranan üç boyutlu hareketlilik ve strüktürel derinlik için temel bir esin kaynağı oluşturmaktadır.

Türkiye’de mimari disiplini moda tasarımına doğrudan entegre eden isimlerden biri olan Niyazi Erdoğan, mimarlık eğitiminin getirdiği yapısal bakış açısını koleksiyonlarına yansıtmaktadır. Tasarımcı, 2014 koleksiyonunda mimar Sedad Hakkı Eldem’in yapılarındaki rasyonel çizgileri, grid sistemlerini ve metalik yüzey detaylarını tekstil yüzeyine aktararak, plan ve kesit gibi mimari unsurları giyilebilir formlara dönüştürmüştür (Fashion Incube İstanbul, 2014). Erdoğan’ın bu yapısal aktarım yöntemi, mimari bir sistemin moda alanında nasıl yeni bir estetik dil oluşturabileceğini kanıtlamaktadır.

Görsel 7. Niyazi Erdoğan, 2014 Sonbahar/kış koleksiyonu, ünlü mimar Sedad Hakkı Eldem'den ilham alınan koleksiyonu

Kaynak: <https://www.fashionincube.com/FotoGallery.aspx?GalleryID=3055&ProductID=1836> Erişim Tarihi: 26/02/2026

Görsel 8. Iris Van Herpen ,Voltage 2013 Koleksiyonu, Mimarlık ve teknoloji etkileşimli koleksiyonu

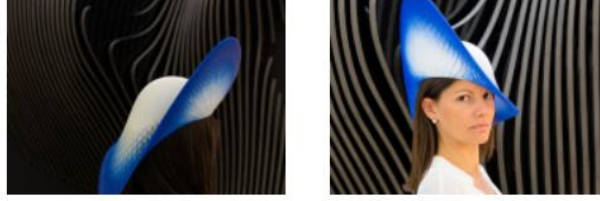
Kaynak: <https://www.irisvanherpen.com/collections/voltage> Erişim Tarihi: 27/02/2026

Mimari strüktürlerin ve enerji alanlarının tekstil yüzeyine aktarıldığı bu koleksiyonda (Görsel 8), Iris Van Herpen ve Kanadalı mimar Philip Beesley'nin 'yaşayan mimari' anlayışı ile dijital fabrikasyon teknikleri bir araya gelmiştir. Tasarımlar, insan bedenini sadece statik bir form değil, mimari bir iskelet ve dinamik bir enerji alanı olarak yeniden kurgulamaktadır. Bu iş birliği; lazer kesim ve 3D modelleme gibi yöntemlerin, moda tasarımında mekânsal derinlik ve yapısal karmaşıklık oluşturma potansiyelini sergilemektedir.

Görsel 9. Elif Cığızoğlu, 2011-2012 Sonbahar/Kış Hide koleksiyonu

Kaynak : <https://vogue.com.tr/defile/elif-cigizoglu-2011-2012-sonbaharkis> Erişim Tarihi: 25/02/2026
Cığızoğlu'nun "Hide" koleksiyonunda, mimari görsellerden alınan ilhamla oluşturulan yoğun tekstür kullanımı ve sistematik olarak kendini tekrar eden yapılar dikkat çekmektedir. Tasarımlarda benimsenen bu yapısal yaklaşım, kumaş yüzeyinde oluşturulan katmanlar aracılığıyla giysiyi heykelsi bir forma dönüştürmektedir (Nas ve Keleş, 2025: 267).

Görsel 11. Zaha Hadid parametrik tasarım ile yapılan H-Line şapka

Kaynak: <https://www.zaha-hadid.com/design/h-line-hat/> Erişim Tarihi: 27/02/2026

Görsel 12. Zaha Hadid parametrik tasarım ile yapılan Melissa ayakkabıları

Kaynak: <https://www.zaha-hadid.com/design/melissa-shoes/> Erişim tarihi: 27/02/2026

Zaha Hadid Design tarafından (Görsel 11) High Line için özel olarak tasarlanan bu parça, akışkan mimari formların kişisel bir aksesuara aktarılmasının dijital üretim teknolojileriyle desteklendiği özgün bir örnektir. Tasarım, parametrik düşünce sisteminin sadece büyük ölçekli binalarda değil, şapka gibi küçük ölçekli nesnelerde de üç boyutlu bir strüktürel kimlik oluşturabileceğini kanıtlamaktadır (Zaha Hadid Architecture, t.y).

Zaha Hadid ve Melissa iş birliğiyle tasarlanan (Görsel 12) bu ayakkabı, mimari akışkanlığın plastik enjeksiyon teknolojisiyle giyilebilir bir forma dönüştürülmesinin öncü bir örneğidir. Tasarım, parametrik modelleme tekniklerinin moda endüstrisine entegre edilerek ergonomi ve estetiğin yeni sınırlarını keşfetme fırsatı sunduğunu kanıtlamaktadır (Zaha Hadid Architecture, t.y.).

Uygulama ve Yöntem

Üretim Teknolojisi Olarak Lazer Kesim.

Lazer" kavramı, İngilizce "Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation" ifadesinin baş harflerinden türetilmiştir ve Türkçe literatürde "Uyarılmış Işıyım Yayımlanması Yoluyla Işıyın Kuvvetlendirilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Lazer sistemleri, aktif bir ortamdaki moleküllerin, atomların ve elektronların uyarılması prensibiyle çalışmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında, stimüle ışımanın varlığı ilk kez 1917 yılında Albert Einstein tarafından öngörülmüş; 1960 yılında ise Theodore Maiman optik frekansta lazer hareketini gerçekleştirerek yakut lazerinin varlığını kanıtlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren hızla gelişen bu teknoloji, günümüzde endüstri, tıp, mühendislik, savunma teknolojileri ve otomotiv gibi çok geniş bir yelpazede temel üretim aracı olarak kullanılmaktadır (Batur ve Kozbekçi Ayrancılar, 2021: 1052).

Parametrik tasarım süreci, sayısal veriler ve değişken parametreler aracılığıyla bilgisayar ortamında oluşturulan algoritmik form üretimine dayanmaktadır. Benzer biçimde lazer kesim uygulamaları da vektörel tabanlı dijital çizimler üzerinden çalışmakta ve tasarımın sayısal verisini doğrudan malzemeye aktarmaktadır. Bu ortak dijital üretim mantığı, parametrik formun aracısız ve kontrollü bir biçimde yüzeye aktarılmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla lazer kesim, yalnızca bir kesim tekniği değil, parametrik tasarımın kurgusu ile fiziksel malzeme arasında doğrudan bir üretim ilişkisi kuran özgün bir üretim aracı olarak değerlendirilmektedir.

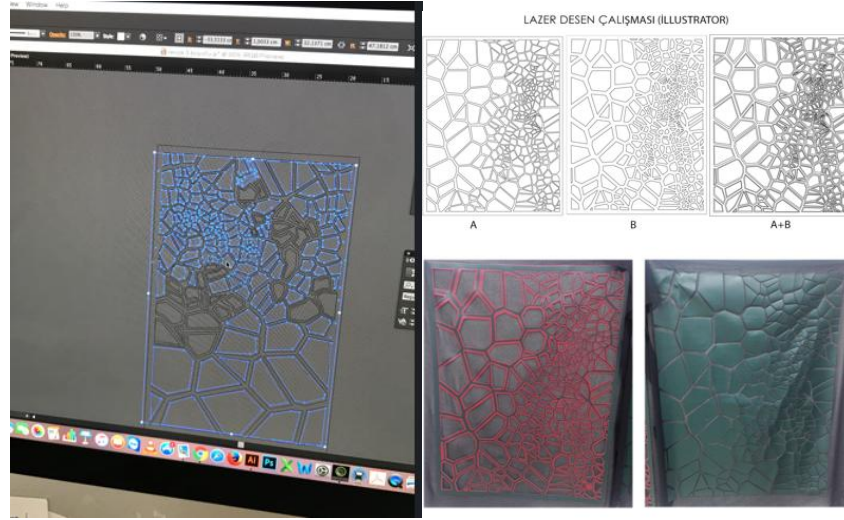
Parametrik Formların Malzeme ile Buluşması

Görsel 13. Şanghay Doğa Tarihi Müzesi, cephe kurgusu, doğadaki nautilus kabuğu formunun dijital modelleme ile mimari şekle dönüştürülmüş bir örneğidir.

Kaynak: (ArchDaily, 2015)

Bu yapı, doğadaki en saf geometrik biçimlerden biri olan nautilus kabuğundan esinlenerek tasarlanmıştır. Yapının genel form organizasyonu spiral ve hücreli sistem mantığına dayanmakta; cephe tasarımında ise bitki ve hayvanların hücreli yapısını temsil eden merkezi hücre duvarı, doğudaki canlı duvar ve kuzey cephesinde tektonik plakaları çağrıştıran taş duvar gibi doğa referanslı elemanlar yer almaktadır. Bu yaklaşım, doğanın morfolojik ve biyolojik yapılarının parametrik sistemler aracılığıyla mimari forma dönüştürülmesini örneklemektedir (ArchDaily, 2015).

Görsel 14. Yapılan yüzey çalışmasının İllustratör programında hazırlanması,ve çalışmanın şematik gösterimi

Kaynak: Sevdanur Ulusoy Arşivi, 2017

Bu çalışmada (Görsel 14) esin kaynağı olarak Shanghai Natural History Museum'un hücreli ve doğal organizasyon prensibi referans alınmıştır. Yapının cephe kurgusunda görülen hücreli yapı anlayışı, tekstil yüzeyine aktarılırken parametrik boşluk-doluluk ilişkisi üzerinden yeniden yorumlanmıştır. Çizimler vektörel tabanlı olarak (Görsel 14) Adobe Illustrator programında hazırlanmış, lazer kesim makinesinin DXF format gereksinimi nedeniyle Corel Draw aracılığıyla uygun formata dönüştürülmüştür.

Dijital ortamda oluşturulan hücreli sistem, katmanlı bir yapı prensibi ile fiziksel malzemeye uygulanmıştır. İlk aşamada siyah suni deri üzerine ana iskelet form (şematik gösterimdeki B vektörel çizimi) tasarlanmıştır; ikinci aşamada gri suni deri (A vektörel çizimi) üzerinde daha ince kesitli bir hücreli revizyon gerçekleştirilerek üst üste geldiğinde (A+B vektörel görünümü) mekânsal derinlik oluşturan bir yüzey kurgulanmıştır. Lazer kesim öncesinde, her bir suni deri katmanının altına yapışmasını sağlayacak özel bir tela uygulanmış ve ardından kesim işlemi gerçekleştirilmiştir.

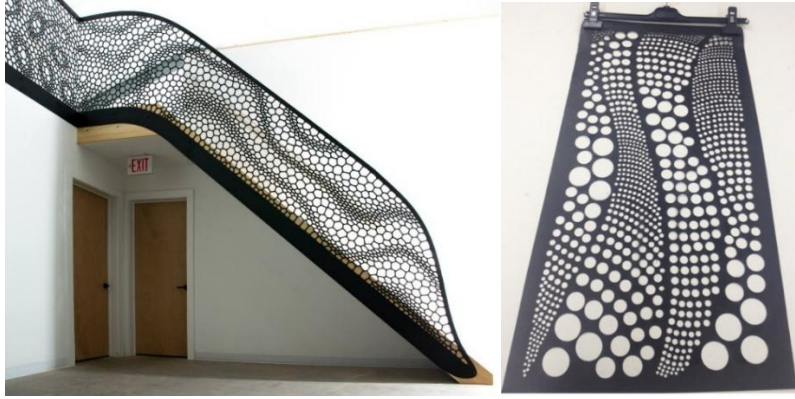
Katmanlar belirli ısı değerlerinde preslenerek lamine edilmiş; son aşamada şifon zemin üzerine tekrar pres uygulanarak yarı geçirgen, çok katmanlı ve derinlik etkisi taşıyan bir tekstil yüzeyi elde edilmiştir. Bu süreçte dijital ortamda tanımlanan parametrik ilişkiler, fiziksel üretimde katman yoğunluğu, kesim inceliği ve malzeme sertliği üzerinden karşılık bulmuştur.

Görsel 15. Şanghay Doğa Tarihi Müzesinin Parametrik mimarisinden esinlenerek yapılan yüzey çalışması

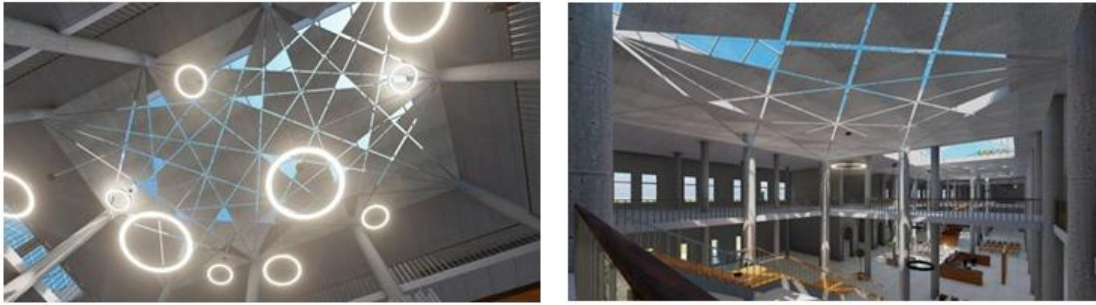
Kaynak: Sevdanur Ulusoy Arşivi , 2017

Tekstil Yüzeylerinde Lazer Kesim Uygulamaları.

Görsel 16. Soldaki görsel iç mimaride tasarlanan Korollaria korkuluk, Parametrik tasarım yöntemi ile belli algoritmalarla oluşan, lazerle kesilmiş çelik korkuluk. Sağdaki görsel ise Parametrik tasarım anlayışı ile Korollaria korkuluktan esinlenerek yapılan lazer kesim yüzeyi

Kaynak : [IMG6739.JPG - Sinir sistemi](#) ve yazar arşivi, 2017

Görsel 17. İzu Kütüphanesi Parametrik tasarım iç örtü sistemi (gölgelendirme entegrasyonu)

Kaynak: (Köymen, 2020: 911)

Kütüphanesi'nin iç örtü sisteminde, taşıyıcı noktalardan birbirine bağlanan çelik teller aracılığıyla parametrik bir ağ yapısı oluşturulmuştur. Bu sistemde çelik teller arasına belirli ofset değerleri ile kesilmiş gölgelendirme elemanları yerleştirilmiştir; bazı kaplama parçalarının çıkarılmasıyla kontrollü bir doluluk-boşluk dengesi sağlanmıştır (Köymen, 2020: 911).

Görsel 18. Polyester siyah zemin kumaş üzerine, parametrik tasarım ilkeleri doğrultusunda geometrik formlarda lazer kesim uygulanmış parlak suni deri parçalarının laminasyonu ile oluşturulan yüzey denemesi.

Kaynak: Sevdanur Ulusoy Arşivi, 2017

(Görsel 18) Söz konusu boşluk-doluluk dengesi ve çoklu bağlantı prensibi, bu çalışmada geliştirilen tekstil yüzey tasarımında kavramsal bir referans olarak ele alınmıştır. Hücresel sistem mantığıyla kurgulanan yüzeyde, kesilerek çıkarılan parçalar ve üst üste gelen katmanlar aracılığıyla kontrollü geçirgenlik ve derinlik etkisi oluşturulmuştur.

Görsel 19. Spiral formu lazer kesim pleksi parçaların file zemin üzerine kurgulandığı parametrik yüzey denemesi.

Kaynak: Sevdanur Ulusoy Arşivi, 2018

Pleksi malzemenin dairesel bir aks etrafında değişken açılarla konumlandırıldığı bu çalışma, parametrik mimarideki radyal organizasyon mantığını tekstil yüzeyine taşımaktadır. File zemin üzerine monte edilen rijit (sert) parçalar, malzemenin statik yapısını kırarak yüzeyde dinamik bir hareketlilik ve strüktürel bir derinlik oluşturmaktadır. Bu uygulama, parametrik formların sadece geometrik bir desen değil, farklı materyallerin birleşimiyle oluşan hibrit bir yüzey kurgusu sunduğunu kanıtlamaktadır.

Aksesuar Tasarımında Form ve Fonksiyon: Suni Deri ve Pleksi Denemeleri.

Görsel 20. Pleksi malzemeden, parametrik tasarım ilkeleri doğrultusunda kurgulanmış ve lazer kesim tekniği ile üretilmiş aksesuar örnekleri

Kaynak: Sevdanur Ulusoy Arşivi, 2018

Pleksi malzeme ile üretilen aksesuar tasarımları, parametrik formun doluluk-boşluk organizasyonu aracılığıyla hacimsel derinlik ve geçirgenlik oluşturma potansiyelini ortaya koyan deneysel çalışmalar olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalar, parametrik tasarımın yalnızca yüzey üretiminde değil, aksesuar ölçeğinde hacimsel organizasyon üretiminde de uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, parametrik mimari disiplininin sunduğu algoritmik tasarım dilinin, moda ve tekstil yüzeylerine aktarılmasındaki olanakları 'lazer kesim' teknolojisi odağında incelemiştir. Literatür taraması ve uygulama denemeleri sonucunda; mimari formların sahip olduğu 'doluluk-boşluk' ile 'matematiksel düzen' prensiplerinin, tekstil malzemesinin geleneksel yapısını dönüştürerek ona yeni bir strüktürel kimlik kazandırdığı saptanmıştır. Söz konusu teknolojik altyapı bir köprü olarak kullanılarak; mimari parametrik izlerin tekstil ve aksesuar tasarımına yansıtılması üzerine deneysel bir yüzey araştırması yürütülmüştür. Bu süreçte, lazer kesim aracılığıyla karmaşık formların somut materyallere dönüştürülme kabiliyeti, özgün tasarım örnekleri üzerinden analiz edilmiştir.

Uygulama sürecinde elde edilen veriler, lazer kesim teknolojisinin sadece bir kesim aracı değil, aynı zamanda karmaşık geometrik verileri hatasız bir şekilde yüzeye işleyen dijital bir zanaat enstrümanı olduğunu kanıtlamıştır. Kumaş gibi esnek yüzeylerde akışkan formlar elde edilirken; pleksi ve sunî deri gibi rijit/yarı-rijit malzemelerle kurgulanan aksesuar tasarımlarında, parametrik formun üç boyutlu hacim oluşturma kabiliyeti gözlemlenmiştir. Özellikle spiral formlu pleksi parçaların file zeminle birleşimi, malzemenin sertliğini kırarak yüzeye dinamik bir hareketlilik katmıştır.

Sonuç olarak; parametrik tasarım yaklaşımının moda ürünlerine entegrasyonu, tasarımcıya sınırsız bir biçimsel özgürlük sunmaktadır. Bu çalışma, sadece kişisel bir uygulama süreci değil, aynı zamanda moda ve tekstil tasarımcıları için disiplinlerarası bir teknik yaklaşım ve yeni bir yüzey kurgulama modeli sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, bu parametrik yapıların doğa dostu akıllı tekstiller ve sürdürülebilir malzeme teknolojileriyle (sıfır atık odaklı dijital üretim) birleştirilmesi, moda tasarımında dijitalleşme sürecine ve çevresel farkındalığa daha kapsamlı katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ArchDaily, (2015), Shanghai Natural History Museum / Perkins+Will. <https://www.archdaily.com/623197/shanghai-natural-history-museum-perkins-will> (Erişim tarihi: 01.03.2026)
- Architizer, Architecture 101: What is Parametric Architecture?. <https://architizer.com/blog/practice/details/architecture-101-what-is-parametric-architecture/> (Erişim tarihi: 01.03.2026)
- Aydın, S., Parametrik mimarların virtüelliği üzerine, İdealKent, 15(45), 1236-1274, 2024.
- Batur, G. ve Kozbekçi Ayrancınar, S., Lazer teknolojisi: Sürdürülebilir denim üretiminde ekolojik çözüm, ART&DESIGN-2021 International Congress on Art and Design Research and Exhibition Book of Proceedings, 1050-1060, 2021.
- Decibel Architecture, Hanoi Lotus. <https://www.db-a.co/projects/hanoi-lotus> (Erişim tarihi: 28.02.2026)
- Fashion Incube İstanbul, Niyazi Erdoğan Sonbahar/Kış 2014 Koleksiyonu, 14 Mart, 2014.Erişim Tarihi: 28.02.2026
- Hodge, B., Skin + Bones: Parallel Practices in Fashion and Architecture, Los Angeles: Museum of Contemporary Art (MOCA), 2006.
- İnner, S. (2019). Biyomimikri Ve Parametrik Tasarım İlişkisinin Mimari Alanında Kullanımı Ve Gelişimi. Tasarım Enformatiği, 1(1). <https://izlik.org/JA53LN83CH> (Erişim tarihi: 28.02.2026)
- Kabakulak, H. ve Kozbekçi Ayrancınar, S. (2025). Parametrik tasarım yaklaşımıyla moda ürünlerinin gelişimi. Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2). <https://izlik.org/JA63RZ82AY> (Erişim tarihi: 01.03.2026)
- Kaçmaz, Ş. (2019). Parametrik Tasarım ve BIM. Yapı Bilgi Modelleme, 1(1). <https://izlik.org/JA32YZ75PP> (Erişim tarihi: 27.02.2026)
- Keleş, E. ve Nas, E., Türk moda tasarımcılarının moda-mimari ilişkisi kapsamında tasarımları, Turkish Journal of Fashion Design and Management, 7(2), 261-278, 2025.
- Köymen, E., Geniş İç Açıklıklardaki Yüksek Düzeyli Doğal Aydınlatma Sorununa Parametrik bir Çözümleme: İZÜ Kütüphanesi İç Mekân Gölgeleme Enstalasyonu, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 19, 904-915, 2020.
- Macit İlal, S., Biyomimetik tasarım yaklaşımının parametrisizm manifestosu kapsamında değerlendirilmesi, BAUN Fen Bil. Enst. Dergisi, 27(2), 488-500, 2025.

- Mendilcioğlu, R. F., Kültürel Mekan Yaratım Aracı Olarak Parametrik Tasarım: Lizbon Sanat, Mimarlık Ve Teknoloji Müzesi Örneği, Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 4 (2), 124-146, 2023.
- Salon Architects, Facade Technologies. <https://salonarchitects.com/projects/facade-technologies/> (Erişim tarihi: 27.02.2026)
- Sevim, H. ve Özdemir, N. C. (2025). Mimari Restorasyon ve Koruma Uygulamalarında Parametrik Bir Yöntem. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 7(2). <https://doi.org/10.58608/augsfd.1771991> (Erişim tarihi: 05.03.2026)
- Suyabatmaz, E. ve Aytar Sever, İ. (2023). İç Mekanlarda Biyomorfik Yaklaşımlarla Parametrik Tasarım. Yapı Bilgi Modelleme, 5(1). <https://doi.org/10.53033/ybm.1132835> (Erişim tarihi: 04.03.2026)
- Türk Dil Kurumu, Parametre. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 26.02.2026)
- Yüksekkaya, A. (2023). Parametrik Tasarım Bağlamında Mimaride Biçim Ve İşlev İlişkisinin İncelenmesi: Philips Ve Lüksemburg Pavilyonu. Sanat Yazıları, 49. <https://izlik.org/JA54FW96AG> (Erişim tarihi: 02.03.2026)

GRUP DANIŞMANLIĞINDA MANEVİ YAKLAŞIMLAR SPIRITUAL APPROACHES IN GROUP COUNSELING

Sümeyye AYATA

Milli Eğitim Bakanlığı, Erbil Kuru Anadolu Lisesi, sumeyyeayata42@gmail.com,

ORCID ID:0009-0009-0282-6838

Doç. Dr. Tolga SEKİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, tlg.seki@gmail.com,

ORCID ID:0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, bulentdilmac@gmail.com,

ORCID ID:0000-0001-5753-9355

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, manevi danışmanlıkta grup çalışmaları ve topluluk temelli manevi destek sistemleri konularını incelemek amacıyla literatür taraması yapmaktır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak alan yazın taranmış grup danışmanlığı süreçlerinde manevi yaklaşımların işlevini ve bu yaklaşımların topluluk temelli destek sistemleriyle nasıl bütünleştirilebileceği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Doküman analizi yöntemi, belirli çerçevede mevcut kaynakların sistematik bir şekilde incelenerek, belirlenen konuyla ilgili bilgileri toplama, okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerini içerir. Bu kapsamda belirtilen konularla ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Manevi danışmanlıkta psikolojik teknikler, terapötik beceriler ve dini teknikler kullanılmaktadır. Empati, etkin dinleme, yansıtma ve özetleme gibi terapötik beceriler grup sürecinin temelini oluştururken; dua, tefekkür, zikir, kutsal metin okumaları, nefis muhasebesi, bibliyoterapi, hikâye anlatma gibi dini temelli uygulamalar bireyin anlam arayışını destekleyen müdahaleler olarak öne çıkmaktadır. Grup danışmanlığı bağlamında bu tekniklerin kullanımı sadece bireysel iyileşmeyi değil, aynı zamanda kolektif bilinç ve karşılıklı destek mekanizmalarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Manevi içerikli grup uygulamaları, üyeler arasında aidiyet duygusunu artırmakta, ortak değerler üzerinden sosyal dayanışma oluşturmaktadır. Bu yönüyle manevi yaklaşımlar, topluluk temelli destek sistemlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, grup danışmanlığında manevi yaklaşımların etik sınırlar ve danışanın rızası çerçevesinde kullanılması; bireysel anlam inşasını desteklerken aynı zamanda topluluk temelli destek mekanizmalarını da besleyen bütüncül bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Manevi danışmanlık ve rehberlik, grup çalışmaları.

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct a literature review to examine the topics of group work and community-based spiritual support systems in spiritual counseling. Using document analysis, the study attempts to investigate the function of spiritual approaches in group counseling processes and how these approaches can be integrated with community-based support systems. Document analysis involves systematically examining existing resources within a specific framework, collecting, reading, taking notes, and evaluating information related to the chosen topic. Theoretical information on the specified topics is included in this study. Spiritual counseling utilizes psychological techniques, therapeutic skills, and religious techniques. Therapeutic skills such as empathy, active listening, reflection, and summarizing form the basis of the group process; while religiously based practices such as prayer, contemplation, chanting, reading sacred texts, self-reflection, bibliotherapy, and storytelling stand out as interventions supporting the individual's search for meaning. The use of these techniques within the context of group counseling aims not only at individual healing but also at strengthening collective consciousness and mutual support mechanisms. Spiritual group practices enhance a sense of belonging among members and foster social solidarity based on shared values. In this respect, spiritual approaches contribute to the development of community-based support systems. Consequently, the use of spiritual approaches in group counseling, within ethical boundaries and with the client's consent, offers a holistic model that supports individual meaning-making while simultaneously nurturing community-based support mechanisms.

Keywords: Spirituality, Spiritual counseling and guidance, group work.

1.GİRİŞ

Bireyler hayatları boyunca fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkileyebilecek birtakım sorunlar, zorlayıcı yaşam olayları ve stres kaynaklarıyla karşılaşmaktadır. Bu süreçte her birey, bu güçlüklerle başa çıkabilmek amacıyla işlevsel ya da işlevsel olmayan birçok başa çıkma stratejileri geliştirmektedir. İnsanların içsel ya da dışsal kaynaklı çatışma ve karmaşalarla başa çıkmaya yönelik benimsedikleri bu stratejiler arasında dini ve manevi temelli yaklaşımlar da yer almaktadır. Dini ve manevi başa çıkma stratejileri, bireylerin yüz yüze kaldıkları sorunlar ve stresli yaşam olaylarıyla mücadele ederken dinsel ya da manevi kaynaklardan faydalanmalarını ifade etmektedir. Bu bağlamda, dini inanç ve yaşam tarzının bireyin yaşamındaki belirleyicilik düzeyi arttıkça, psikolojik ve ruhsal sıkıntılarla başa çıkma sürecinde bu kaynakların etkisinin de arttığı söylenebilir (Dilmaç vd., 2016).

Bireyin karşılaştığı olumsuzlukların neden kendi başına geldiğini sorgulaması, özünde varoluşsal bir anlam sorununa işaret etmektedir. Bununla birlikte, dinî içerikli varoluş ve anlam sorunlarının altında çoğunlukla başka duygusal ya da psikolojik zorlukların bulunduğu da ifade edilmektedir. Bu gerçekliğin görmezden gelinmesi, bireyin yaşadığı psikolojik görünümlü sıkıntıların üzerinin örtülmesine neden olabilmektedir. Özellikle danışanın yaşadığı sıkıntılar temelde varoluşsal nitelik taşıdığı hâlde, bu sorunlar çözümlenmeden sadece psikolojik problemler olarak ele alındığında, aslında teolojik boyutu olan temel sorunların ihmal edildiği söylenebilir. Bu tür dinî ve varoluşsal soru ve sorunlar, özellikle ağır hastalık sürecinde olan bireylerde, yaşamının son dönemindeki kişilerde ve yas sürecindeki bireylerde daha yoğun bir şekilde görülmektedir (Şahin, 2014). Frankl'a göre kişinin anlam arayışını karşılayabilecek üç tane temel yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bireyin bir eser ya da iş ortaya koyarak üretkenlik göstermesidir. İkincisi, diğer bir insanla sevgiye dayalı bir ilişki kurarak anlamlı ve derin bir bağ geliştirmesidir. Üçüncü ve daha da dönüştürücü yol ise, bireyin kaçınılmaz acı ve trajik yaşam şartları karşısında bu deneyimi bir içsel dönüşüm fırsatına çevirerek kendini aşmasıdır (Frankl, 2019). Birey, öncelikle kendi inanç ve değerler sisteminin farkında olmakta ve bu sistemin günlük hayatına nasıl tesir ettiğini değerlendirmektedir. Karşılaştığı sorunlarla aktif biçimde yüzleşerek başa çıkma sürecini ise manevi danışmanlık ve rehberlik vasıtasıyla yürütmektedir. Bu süreçte, manevi danışmanın dinin temel kaynakları ile ilgili bilgiye sahip olması ve uygun bir din dili kullanarak danışmanlık sürecini yönetmesi önemli görülmektedir (Işık & Karaman, 2020).

Maneviyat, bireyin yaşamda amaç ve anlam arayışını yansıtan içsel bir süreç olarak tanımlanmakta ve insan deneyiminin özgün ve evrensel bir boyutu olarak kabul görmektedir. Bu süreç, özellikle bireyin yaşamı algılama ve takdir etme biçimiyle ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra maneviyat, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde hakikati ve otantikliği keşfetmeye yönelik içsel sorgulama alanını ifade etmektedir. Bu anlam arayışı, bireyin yaşamında bütünlük ve tutarlılık sağlamayı hedeflemektedir (Wink & Dillon, 2002). Bireyler yaşamları boyunca çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu tür zorluklarla başa çıkma sürecinde maneviyattan destek almak doğal bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, sıkıntılarla baş etmede yardımcı bir kaynak olarak dinî unsurlardan faydalanmak ve bireyin

manevi potansiyelini etkin biçimde ortaya koyabilmesi her zaman bireyin tek başına gerçekleştirebileceği bir süreç değildir. Bu nedenle, uyum sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bireylerin profesyonel destek hizmetlerine ihtiyaç duyabildiği görülmektedir (Doğan, 2017).

Manevi danışmanlığın tarihini incelediğimizde Hristiyanlığın ilk zamanlarına kadar uzandığı görülmektedir. Başta Avrupa ülkelerinde kurumsal ve sistemli bir biçimde insanlara sunulan bir destek faaliyeti olarak başlamıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sadece Hristiyanlık geleneklerine ait olduğu söylenemez. Türk- İslam tarihi ve kültüründe de manevi bakım ve danışmanlık faaliyetlerinin temelini oluşturan birçok emir, ilke ve tavsiyelerin olduğu görülmektedir (Şahin, 2016). Manevî danışmanlık, Batı’da pastoral bakım ve danışmanlık anlayışı doğrultusunda gelişim göstermiştir. “Pastör” sözcüğü İngilizcede “papaz, rahip, din adamı” anlamlarına gelirken, Türkçede “vaiz” anlamında karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda Batı’da *pastoral counselling* ve *pastoral care* olarak adlandırılan bu disiplin, Türkiye’de “vaizsel danışmanlık”, “dinsel danışmanlık” ya da “dinî danışmanlık” kavramlarıyla akademik çalışmalarda yer bulmuştur (Özdoğan, 2006).

Manevi danışmanlık ya da manevi odaklı psikoterapi, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları krizlerin çözümünde etkili bir müdahale yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Maneviyat, birey için önemli bir psikolojik kaynak işlevi görmektedir; korunması, beslenmesi ve dönüştürülmesi gereken dinamik bir yapı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, bazı durumlarda bireysel manevi arayışların güçlenmesi gerekli olabilmektedir. Manevi odaklı danışmanlık süreci ise danışanların manevi arayışlarını destekleyerek kişisel gelişimlerine katkı sunmaktadır (Shafranske & Sperry, 2007). Manevi danışmanlık, bireylerin karşılaştıkları sorunları manevi değerler doğrultusunda anlamlandırmalarını ve bu değerlerden hareketle çözüm yolları geliştirmelerini sağlayan oldukça önemli bir destek mekanizmasıdır. Bu süreç, bireylerin manevi değerlerle daha güçlü bağlar kurarak duygusal dayanıklılıklarını artırmalarına ve yaşamlarına daha derin bir anlam kazandırmalarına katkı sağlamaktadır. Özellikle yaşam doyumunun artırılmasında, manevi danışmanlık etkili bir rehberlik aracı olarak öne çıkmaktadır (Kenneth, 2001).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, hastalık, yas, ölüm, askerli, hapis, afetler, yaşlanma, anlam arayışı ve varoluşsal krizler gibi bireyin yaşamını etkileyen sıkıntılı dönemlerinde ihtiyaç duyduğu destek ve moral gücünü sağlayan bir hizmet alanıdır (Ayten ve Düzgüner, 2020). Manevi danışmanlık, din ve psikoloji alanlarında bilgi ve yeterliliğe sahip uzmanlarca yürütülen; bireyin bedensel ve zihinsel ihtiyaçlarının yanı sıra ruhsal gereksinimlerine de karşılayan bütüncül bir yardım ve destek hizmeti olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2017).

Din, bireylerin yaşamında önemli bir yer tutmakta olup, bu doğrultuda manevi danışmanların, bireylerin yaşamlarının temel bileşenlerinden biri olan değerler ve dinî inançlardan faydalanarak danışanlara destek vermeleri doğal bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu desteğin sunulmasında, psikoloji alanına ilişkin kuramsal bilgilerin göz ardı edilmeden, dinî bilgilerle bütünleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu açıdan manevi danışmanların, danışmanlık sürecini sadece dinî bir çerçevede ele almadıkları; aksine dinin ve maneviyatın insan

yaşamındaki önemini dikkate alarak, psikoloji alanındaki güncel gelişmeleri takip eden bütüncül bir yaklaşım benimsedikleri ifade edilmektedir (Özen, 2010).

Dinî/manevî danışmanlıkta bütüncül yaklaşım, bireylerin ruhsal sorunlarına hem ruh sağlığı alanının hem de teoloji disiplininin perspektifinden yaklaşmayı temel almaktadır. Bu çerçevede, psikolojik problemlerin ele alınmasında psikoloji biliminin kuramsal ve uygulamalı bilgileri ile din ve maneviyatın öğretileri bir arada kullanılmaktadır. Sürecin başlangıcında bireyin dinî ve manevi yönelimleri ortaya konulmaya çalışılmakta; kişinin belirli bir dine güçlü biçimde bağlı ya da manevi inançlarını yoğun biçimde yaşıyor olması zorunlu görülmemektedir. Bunun yerine, bireyin mevcut ya da potansiyel manevi kaynaklarının fark edilmesi ve bu kaynaklardan yola çıkarak ruhsal sorunlarla başa çıkmasının desteklenmesi amaçlanmaktadır (Yaman, 2016).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoterapi teknikleri ile psiko-teospiritüel yaklaşımları bütünleştirerek bireyin zorlu yaşam olayları ve/veya travmatik süreçlerle başa çıkma sürecine katkı sunmaktadır. Bu yaklaşım, sadece semptomların azaltılmasını değil; aynı zamanda bireyin anlam arayışının desteklenmesini ve varoluşsal bütünlüğünün güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda manevi danışmanlar, hem psikolojik danışma kuram ve teknikleri hem de teolojik/manevi bilgi alanlarında formasyon kazanarak hizmet vermektedir. Böylece bireyin sekülerleşme sürecinde karşılaşabileceği ruhsal boşluklar, değer çatışmaları ve anlam krizleri karşısında daha kapsamlı ve bütüncül bir terapötik destek sağlayabilmektedir. Manevi danışmanlığın temel amacı; bireyin ruhsal iyilik halini güçlendirmek, inanç temelli başa çıkma kaynaklarını etkinleştirmek ve psiko-spiritüel gelişimini desteklemektir. Bu yönüyle manevi danışmanlık, psikolojik dayanıklılığı artırırken bunun yanı sıra bireyin manevi kaynaklarını terapötik sürece katan bir destek modeli olarak değerlendirilmektedir (Bidwell & Marshall, 2011; Underwood, 1993).

2. YÖNTEM

Çalışmada grup danışmanlığında manevi yaklaşımlar ve topluluk temelli manevi destek sistemleri konuları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman analizi, araştırmanın konusuyla ilgili olarak farklı kişiler ya da kurumlar tarafından ortaya konulan belgelerin, yapımların, yazılı metinlerin veya kalıntıların sistemli şekilde incelenmesini ve değerlendirilmesini kapsayan bir veri toplama yöntemidir (Seyidoğlu, 2016).

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Manevi Danışmanlıkta Grup Çalışmaları

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, genellikle uzman ile danışan arasında birebir yürütülen bir süreçtir. Ancak okul gibi çok sayıda bireyin eş zamanlı olarak destek ihtiyacı duyduğu durumlarda her öğrenciye ayrı bir uzman tahsis edilmesi pratik olarak mümkün olmamaktadır. Bu durumda, hizmetlerin grup formatında yapılandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Hayes vd., 2002). Bu çerçevede grupla psikolojik danışmanlık ve rehberlik, aynı

anda birden fazla bireye ulaşmayı mümkün kılan, terapötik ve yapılandırılmış nitelik taşıyan bir yardım sürecidir. Grup süreci; bireylerin kişilerarası ilişki becerilerini geliştirmelerine, kendilerini daha yakından tanımalarına ve duygu, düşünce ile davranış örüntülerinin farkına varmalarına imkan sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca grup ortamı, üyelerin karşılıklı etkileşim yoluyla geri bildirim almalarını ve sosyal öğrenme süreçleri vasıtasıyla yeni başa çıkma becerileri kazanmalarını desteklemektedir (Voltan Acar, 2001).

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çoğunlukla bireysel olarak sunulmakla birlikte, bazı durumlarda danışman sayısının yetersiz, danışan sayısının ise fazla olması durumlarında bu hizmetlerin grupla yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu gereksinim, özellikle okul ve benzeri kurumsal ortamlarda grupla psikolojik danışmanlık uygulamalarının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Öçalan, 2003). Bununla birlikte grupla psikolojik danışmanlık sadece pratik bir çözüm değil, aynı zamanda kendine özgü terapötik avantajlar barındıran bir müdahale biçimidir. Grup süreci, katılımcıların farklı yaşantılar, bakış açıları ve başa çıkma stratejileriyle karşılaşmalarına olanak tanımakta; böylece kişilerarası öğrenmeyi ve sosyal farkındalığı desteklemektedir. Üyeler, grup etkileşimi aracılığıyla hem kendi deneyimlerini yeniden değerlendirme fırsatı bulmakta aynı zamanda da başkalarının yaşantılarından öğrenerek içgörü geliştirmektedir (Çitemel, 2014).

Grupla psikolojik danışmanlık ve rehberlik; kimlik krizleri, davranış sorunları, güven ve onay ihtiyacı, evlilik sorunları, anlam arayışı ile eğitim ve kariyer planlaması gibi bireylerin gelişimsel ve yaşantısal ihtiyaçlarına yönelik pek çok konuda uygulanabilmektedir. Bu yönüyle grup çalışmaları, hem gelişimsel hem de önleyici müdahaleleri kapsayan geniş bir hizmet alanına sahiptir. Diğer taraftan grupla psikolojik danışmanlık, bireysel danışmanlığa göre bir çok avantajlar sunmaktadır. Öncelikle, daha fazla bireye aynı anda ulaşabilmesi bakımından işlevsel ve ekonomik bir yöntemdir. Bunun yanı sıra grup ortamı, bireylerin yaşadıkları sorunlarda yalnız olmadıklarını fark etmelerine imkan tanımakta; ortak yaşantılar üzerinden kabul duygusu ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Grup üyeleri arasındaki etkileşim ve dayanışma, karşılıklı destek mekanizmalarını harekete geçirerek sorunların çözümünde kolektif bir iyileşme sürecine zemin hazırlamaktadır (Ervin, 1999; Drum & Knott, 2009).

Bireysel psikolojik danışmanlık süreçlerinde din ve maneviyatın kullanımına görece daha sık rastlanırken, grupla psikolojik danışmanlıkta bu iki unsurun entegrasyonu daha sınırlı kullanılmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda din ve maneviyat temelli grup çalışmalarının önemi fark edilmekte ve konu araştırmacıların gündeminde giderek daha fazla yer edinmektedir. Dinî içerikli ya da manevi temelli grupla danışmanlık süreçleri, dinî öğretilerin aktarıldığı ya da doğru–yanlış yargılamalarının yapıldığı ortamlar olmamakla birlikte aksine bu gruplar, katılımcıların manevi inançlarını ve hoşgörü düzeylerini güvenli bir ortamda keşfedebilecekleri terapötik alanlar şeklinde yapılandırılmaktadır. Süreç, herhangi bir inanç dayatmasından uzak; bireyin öznel deneyimine saygı temelinde yürütülmektedir. Bu tür gruplarda katılımcılar, manevi deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini, yaşadıkları sıkıntıları ve endişelerini paylaşmaları konusunda cesaretlendirilmekte; karşılıklı empati ve kabul atmosferi içerisinde anlam inşa etme süreçleri desteklenmektedir (Post, 2012).

Manevi iyi oluşu desteklemeye yönelik olarak yürütülen manevi danışmanlık uygulamalarında kullanılan yöntem ve teknikler, genel terapi süreçlerinde başvuru yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Ancak bu uygulamalar, bireyin manevi ve inanç temelli boyutunu da sürece dâhil ederek sürece bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda manevi danışmanlık; psikoloji, psikiyatri, psikolojik danışma ve rehberlik ile teoloji disiplinlerinin kesişiminde konumlanan entegre bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlerini ele alırken aynı zamanda manevi anlam dünyasını ve değer sistemini de terapötik sürece entegre etmektedir (Koç, 2012). Manevi danışmanlık, kullanılan teknikler yönünden tek yönlü bir yapıya sahip değildir. Yöntemsel açıdan diğer psikolojik danışmanlık yaklaşımlardan önemli ölçüde farklılaşmamakla birlikte, belirli bir kuramsal modelin tek tip ve dışlayıcı şekilde uygulanmasına dayanmaması önerilmektedir. Bu süreçte danışmanın kendi dinî ya da inanç temelli yönelimlerinden ziyade, danışanın manevi yapısı ve inanç sistemi temel alınmaktadır. Bu doğrultuda, dinî öğretiler doğrudan ve yoğun biçimde kullanılmamakta; ancak danışan tarafından gündeme getirildiği durumlarda, sınırlı ve dolaylı bir biçimde sürece dâhil edilmektedir (Köylü & Altaş, 2017).

Bireysel psikolojik danışmanlık için geçerli olan etik ilkeler, terapötik beceriler ve mesleki yeterlik koşullarına ilişkin temel unsurlar, grupla psikolojik danışmanlık için de geçerlidir (Kök, 1994). Bu yönüyle grup çalışmaları, bireysel danışmanlığın kuramsal ve etik temelleri üzerine inşa edilen profesyonel bir yardım sürecidir. Grupla psikolojik danışmanlık süreci; bireyin kendisini kabul etmesini, benlik saygısını güçlendirmesini ve hem kendisine hem de çevresine karşı güven duygusu geliştirmesini amaç edinmektedir. Aynı zamanda bireyin yaşamına ilişkin farkındalık kazanmasını, yakın ilişkiler kurma konusunda yaşadığı kaygı ve endişeleri azaltmasını ve iletişim becerileri ile etkili dinleme geliştirmesini destekler. Süreç içerisinde duygu, düşünce ve davranışlar arasında tutarlılık sağlanması ve bireyin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesine teşvik edilir. Bu bağlamda grup ortamı, bireyin kendini güvende hissedebileceği, kabul gördüğü ve desteklendiği bir atmosfer sunar. Profesyonel bir rehber eşliğinde yürütülen bu süreç, bireyin daha anlamlı, dengeli ve sorumluluk temelli bir yaşam sürmesine zemin hazırlamayı hedeflemektedir (Karagöz, 2020).

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında yer alan manevi içeriklerin başında erdemler gelmektedir. Her ne kadar erdem kavramı felsefe, ilahiyat ve edebiyat alanlarında uzun yıllardır tartışılmakta olsa da psikoloji literatüründe ve uygulamalı çalışmalarda sistematik biçimde ele alınması görece daha yenidir. Özellikle geleneksel psikolojinin daha çok patolojiye odaklanan yaklaşımına karşılık, bireyin güçlü ve olumlu yönlerini incelemeyi amaç edinen pozitif psikoloji akımı, erdemlerin psikolojik çerçevede yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Pozitif psikolojide karakter kavramı merkezi bir öneme sahiptir. İyi karakter, erdemlerin bütüncül bir biçimde bir araya gelmesiyle oluşmakta; bireyin bu erdemleri bilinçli ve iradi biçimde hayata geçirmesi oldukça önem arz etmektedir (Seligman, 2002). Bu perspektif doğrultusunda sabır, şükür, affedicilik, tevekkül, yardımseverlik, alçakgönüllülük, sorumluluk, merhamet, diğerkâmlık, iyimserlik, cesaret ve umut gibi erdemler, bireyin psikososyal gelişiminde temel yapı taşları olarak görülmektedir (Peterson & Seligman, 2004).

Hook ve Hook (2010) tarafından Hristiyan bireylere yönelik olarak geliştirilen ve “Şifa Döngüsü” olarak adlandırılan grup çalışmasında, duygusal sorunların gelişim süreçleri ele alınmış ve bu sorunların iyileştirilmesine yönelik bir model sunulmuştur. Model kapsamında merhamet, güvenlik, doğruluk, incinebilirlik, sahiplik ve itiraf kavramları sistematik biçimde çalışılmıştır. Bu yapılandırılmış süreç, katılımcıların hem kendi duygusal sıkıntılarının farkında olmalarını hem de güvenli bir grup ortamında içsel iyileşme deneyimi yaşamalarını hedeflemektedir. Benzer biçimde, Rosmarin vd. (2011), hastalara yönelik olarak grupla manevi yönelimli bilişsel davranışçı terapi (BDT) programı uygulamışlardır. Bu program; psikiyatrik semptomlarla maneviyat arasındaki ilişkiye dair psiko-eğitim verilmesini, manevi inançların terapi sürecine entegre edilerek bilişsel yeniden yapılandırma yapılmasını ve çeşitli manevi egzersizlerin kullanılmasını içermektedir. Christmas ve Horn (2012), grupla psikolojik danışmanlık alanında maneviyatın yeterince yapılandırılmış biçimde ele alınmamasından hareketle, uzmanlara örnek oluşturabilecek psiko-eğitim ağırlıklı bir grup modeli ortaya koymuşlardır. Model altı oturumdan oluşmakta; maneviyatın bireyin yaşamındaki rolü, “manevi yaşam haritası” oluşturma, meditasyon egzersizleri, suçluluk, umut ve affedicilik temalarını içermektedir. Model, katılımcıların hem bilişsel hem de duygusal düzeyde manevi farkındalık geliştirmelerini ve bu farkındalığı günlük yaşamlarına entegre etmelerini hedeflemektedir. Terminal dönem kanser tanısı almış hastalarla yürütülen bir başka grupla psikolojik danışmanlık çalışmasında Breitbart vd. (2010) anlam merkezli bir müdahale modeli yürütülmüştür. Bu çalışmada özellikle yaşamın anlamı, hayatın amacı ve yaşamın sonuna yaklaşma süreci gibi varoluşsal konular ele alınmıştır.

Ülkemizde manevi içerikli destek programlarının giderek önem kazandığı ve özellikle grupla yürütülen müdahale çalışmalarının sınırlı sayıda olmakla birlikte gittikçe artış gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda Şirin (2013), İslâmî öğelerin entegre edildiği bilişsel davranışçı terapi temelli bir programı üniversite öğrencilerinden oluşan deney grubuna uygulamış; müdahale sonucunda öğrencilerin hem durumluk hem de sürekli kaygı düzeylerinde anlamlı azalma olduğu tespit etmiştir. Benzer şekilde Göcen (2015), okul çağı çocuklarında şükür günlükleri tutmanın etkisini incelemiş; uygulama sonucunda katılımcıların şükretme eğilimlerinde ve yaşam memnuniyeti düzeylerinde artış olduğu gözlenmiştir. Belen (2014) ise manevi içerikli bibliyoterapi programını deney grubuna uygulamış; müdahale sonucunda stres düzeylerinde azalma, olumlu dini başa çıkma stratejilerinde artış ve Allah tasavvurunda daha olumlu bir yönelim geliştiğini belirlemiştir. Memiş (2018), ergenlerle yürüttüğü “İhsan Modeli” temelli grupla manevi danışmanlık uygulamasında, programın ergenlerin gelişimsel sorunlarla başa çıkma düzeylerini artırdığını ortaya koymuştur. Karagöz (2020) tarafından özel gereksinimli çocuk sahibi annelerle gerçekleştirilen 10 haftalık manevi içerikli grup rehberliği programında dini başa çıkma düzeylerinde anlamlı düzeyde artış gözlenmiştir. Niyazibeyoğlu (2022), lise öğrencileriyle yürüttüğü 15 oturumluk tema odaklı manevi danışmanlık çalışmasında öz-yeterlik ve değer algısında artış gözlemlenmiştir. Akça ve Kızılgeçit (2023) tarafından madde kullanıcılarına yönelik geliştirilen din/maneviyat temelli bağımlılık programında psikolojik iyi oluş düzeylerinde iyileşme raporlanmıştır. Duran’ın (2023) otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynleriyle yürüttüğü manevi içerikli gelişim destek programında, katılımcıların umutsuzluk düzeylerinde azalma belirlenmiştir. Koç (2025) ise 12

oturumluk bibliyoterapi temelli psiko-eğitim programı sonucunda manevi iyi oluş düzeyinde artış raporlamıştır.

3.2.Topluluk Temelli Manevi Destek Sistemleri

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, sadece Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında değil; üniversitelerin İslami İlimler/İlahiyat fakültelerinde, dinî vakıf ve derneklerde, hastanelerde, rehabilitasyon merkezlerinde, aile danışmanlığı merkezlerinde, gençlik ve eğitim kurumlarında ve çeşitli toplum merkezlerinde de sunulmaktadır. Bu alanlarda görev yapan manevi danışmanlar; bireylerin yaşam evrelerine bağlı gelişimsel süreçleri, karşılaştıkları dönemseller zorlukları ve bu süreçlerin kişisel gelişimleri üzerindeki etkilerini dikkate alarak destek sağlamaktadır. Özellikle ergenlik, yetişkinliğe geçiş, hastalık, kayıp, travma ve kriz gibi yaşam olayları bireyin anlam arayışını derinleştirmekte; bu noktada manevi danışmanlık önemli bir işlev üstlenmektedir. Manevi danışmanlar, bireylerin yaşadıkları değişimleri anlamlandırmalarına destek sağlamakta; empatik bir yaklaşım çerçevesinde onların iç dünyalarını keşfetmelerini desteklemekte ve varoluşsal düzeyde anlam inşasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle manevi danışmanlık, yalnızca sorun odaklı değil; aynı zamanda anlam, değer ve yönelim kazandırmaya yönelik bütüncül bir destek süreci olarak değerlendirilmektedir (Kocaoğlu, 2023).

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili manevi danışmanlık kurulları ve akademik çevrelerin iş birliğiyle gelişim göstermekte olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda yürütülen aile ve dinî rehberlik çalışmaları; çocuk sevgi evleri, kadın konukevleri, cezaevleri huzurevleri, hastaneler, öğrenci yurtları ve rehabilitasyon merkezlerinde yürütülmekte olup, bu hizmetlerin olumlu dönütler aldığı ifade edilmektedir (Ayten & Düzgüner, 2020).

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri; hastaneler, öğrenci yurtları, ceza infaz kurumları, huzurevleri, rehabilitasyon merkezleri ile göçmenlere yönelik hizmet alanları gibi bireylerin kriz, travma, kayıp ve uyum güçlükleri yaşayabildiği ortamlarda yoğunlaşmaktadır. Bu hizmetler, bireylerin anlam krizleri ve toplumsal bunalımlar karşısında psikososyal ve manevi destek almasını amaç edinen bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Türkiye’de manevi danışmanlık hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) uhdesinde kurumsallaşmış ve farklı kamu kurumlarıyla imzalanan protokoller vasıtasıyla uygulama alanını genişletmiştir (Ayten, 2019). Özellikle 2010’lu yıllardan itibaren alanın akademik ve kurumsal temelleri güçlenmiştir. 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde ilk tezsiz yüksek lisans programının açılması bu sürecin önemli bir dönüm noktası olmuş; ilerleyen yıllarda diğer üniversiteler de benzer programlar başlatmıştır. 2015 yılında DİB’in hastanelerde “manevi destek” hizmetini uygulamaya koyması süreci hızlandırmış; 2018’de İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nde ilk tezli yüksek lisans programı açılmıştır. Programlar çoğunlukla ilahiyat fakülteleri bünyesinde yürütülmekle birlikte, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi’nde psikoloji bölümü altında; Sakarya Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nde ise bağımsız anabilim dalları olarak örgütlenmiştir (Ege, 2021).

2003 yılında DİB bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının kurulması, alandaki resmi yapılanmanın önemli adımlarından biridir. Ardından 2011 yılında Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan iş birliği protokolleri sayesinde ceza infaz kurumlarında sunulan manevi rehberlik hizmetlerinin görev tanımları ve uygulama esasları resmî çerçeveye belirlenmiştir. Bu dönemde ayrıca Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Yeşilay gibi kurumlarla gerçekleştirilen iş birlikleri sayesinde manevi rehberliğin uygulama alanı yalnızca ceza infaz kurumlarıyla sınırlı kalmamış; afet, sağlık, gençlik ve bağımlılıkla mücadele gibi farklı hizmet alanlarına da yayılmıştır. Günümüzde manevi danışmanlık ve rehberlik personelinin eğitimi, atanması ve hizmet süreçleri ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilmektedir (Söylev, 2014).

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, grup danışmanlığında manevi yaklaşımların işlevini ve bu yaklaşımların topluluk temelli destek sistemleriyle nasıl bütünleştirilebileceğini literatür temelli bir bağlamda ele almıştır. İncelenen kuramsal ve uygulamalı çalışmalar, maneviyatın grup danışmanlığı süreçlerinde sadece bireysel iyilik halini destekleyen bir unsur olmadığını; aynı zamanda kolektif bilinç, karşılıklı destek mekanizmaları ve aidiyet duygusunu güçlendiren bir yapı sunduğunu göstermektedir. Grup ortamında yürütülen manevi içerikli müdahaleler, bireylerin anlam arayışlarını yapılandırmalarına, varoluşsal sorularını ifade etmelerine ve dini/manevi başa çıkma kaynaklarını daha işlevsel bir biçimde kullanmalarına olanak sağlamaktadır.

Literatürde yer alan uluslararası ve ulusal müdahale programları incelendiğinde; manevi temelli grup çalışmalarının kaygı, umutsuzluk, psikolojik iyi oluş ve stres gibi değişkenler üzerinde olumlu etkiler ortaya koyduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye’de grupla yürütülen manevi danışmanlık uygulamalarının henüz sınırlı sayıda olduğu; ancak son yıllarda akademik ve kurumsal düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve üniversiteler iş birliğinde yürütülen çalışmalar, manevi danışmanlığın kurumsal kimliğini güçlendirmiştir.

Manevi yaklaşımların grup danışmanlığına entegrasyonunda dikkat edilmesi gereken en temel husus, etik sınırlar, danışanın rızası ve kültürel duyarlılıktır. Manevi içeriklerin dayatmacı değil; danışanın ihtiyaç ve yönelimi doğrultusunda, terapötik bir çerçevede ve profesyonel yeterlik ilkeleri göz önünde bulundurularak kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda manevi danışmanlık, psikoloji ve teolojinin kesişiminde yer alan bütüncül bir model sunmakta; bireyin hem psikolojik hem de psiko-spiritüel boyutunu dikkate alan entegre bir yaklaşım sunmaktadır.

Sonuç olarak, grup danışmanlığında manevi yaklaşımlar; bireysel anlam inşasını desteklerken aynı zamanda topluluk temelli destek sistemlerinin güçlenmesine de katkı sağlayan bir yapı sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda deneysel desenlerin artırılması, uzun dönemli etki analizlerinin yapılması ve farklı örneklem gruplarında uygulamaların çeşitlendirilmesi alanın bilimsel derinliğini artıracaktır. Böylece manevi danışmanlıkta grup çalışmaları, hem teorik hem de uygulamalı boyutta daha sistematik ve kanıta dayalı bir yapıya kavuşabilecektir.

KAYNAKÇA

Akça, E., & Kızılgeçit, M., Denetimli Serbestliğe Tabi Tutulan Madde Kullanıcılarına Yönelik Din/Maneviyat Temelli Bağımlılık Programı Model Önerisi, Dicle İlahiyat Dergisi, 26,1, 2023.

Ayten, A. (Ed.), *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirmeler*, Dem Yayınları, 2019.

Ayten, A. & Düzgüner, S., *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020.

Belen, F. Z., *Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulaması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Bidwell, D. R., & Marshall, J. L., Formation: Content, Context, Models And Practices. [İçinde] Ed. D. R. Bidwell & J. L. Marshall. *The Formation of Pastoral Counselors: Challenges and Opportunities* (Ss. 1-7). Routledge, 2011.

Breitbart, W., B. Rosenfeld, C. Gibson, H. Pessin, S. Poppito, C. Nelson, A. Tomarken, A. K. Timm, A. Berg, C. Jacobson, B. Sorger, J. Abbey ve M. Olden., Meaning-Centered Group Psychotherapy for Patients with Advanced Cancer: A Pilot Randomized Controlled Trial, *Psycho-Oncology*. 19,1, 2010.

Christmas, C. ve S. M. V. Horn., SPARC Groups: A Model for Incorporating Spiritual Psychoeducation in to Group Work, *The Journal for Specialists in Group Work*. 37,3, 2012.

Çitemel, N., *Çözüm Odaklı Kısa Süreli Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Akran Zorbalığına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2014.

Dilmaç, B., Ekşi, F., & Şimşir, Z., Psikolojik Danışma Deneyimi Yaşayanların Dini Başa Çıkma, Psikolojik İyi Olma ve Affetme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler: Bir Model Önerisi. A. Ayten (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I*, Dem Yayınları, İstanbul, 2016

Doğan, M., Hastane Örneği Üzerinden Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21,2, 2017.

Drum, D.J. ve Kontt E.J., Theme Groups at Thirty. *International Journal of Group Psychotherapy*, 59,4, 2009.

Duran, M. E., *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Yönelik Manevi İçerikli Gelişim Destek Programının Etkisi*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2023.

Ege, R., Türkiye’de Manevi Danışman Yetiştirme Eğitimi Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme, İslami Araştırmalar, 32,3, 2021.

Ervin, P. G., The Effects of A Programme of Training in Structured Group Counselling, Counselling Psychology Quarterly, 12,2, 1999.

Frankl, Viktor E., *Duyulmayan Anlam Çığılığı, Psikoterapi ve Hümanizm*, Çeviren: Selçuk Budak, Totem Yayınları, İstanbul, 2019.

Göcen, G., *Bir Değer Eğitimi Olarak Şükür Günlükleri*, R. Kaymakcan, N. Tınaz, Z. Ş. Altın, M. Zengin, A. Y. Okudan ve H. Yiğit, Değerler ve Eğitimi-II Sempozyum Bildirileri Kitabı, Dem Yayınları, 237-259, İstanbul, 2015.

Hayes, R. L., Nelson, J., Tabin, M., Pearson, G. ve Worthy, C., Using Schoolwide Datato Advocate for Student Success, Professional School Counseling, 6,2, 2002.

Hook, J. P. ve J. N. Hook., The Healing Cycle: A Christian Model for Group Therapy, Journal of Psychology & Christianity. 29,4, 2010.

Işık, H., ve Karaman, K., *Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020.

Karagöz, S., *Manevi İçerikli Grup Rehberliğinin Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Annelerin Dini Başa Çıkma, Psikolojik İyi Oluş ve Kaygı Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, İstanbul, 2020.

Kenneth I. P., *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. Guilford Press, 2001.

Kocaoğlu, M., *Türkiye’de Manevi Danışmanlığın Alanları ve Psikolojik Danışma Becerileri Perspektifinden Yerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Koç, M., Manevi Danışmanlık İle İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Yapılan Bir Çalışma, Adana: Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12,2, 2012.

Koç, M., Bibliyoterapi Temelli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Psiko-Eğitim Programı: Karma Desenli Bir Uygulama, OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59, 2025.

Kök, M., Psikolojik Danışmanın Dezavantajlı Çocukların Öğrenilmiş Çaresizlik, Benlik Tasarımı ve Genel Kaygı Düzeylerine Etkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994.

Köylü, M., ve Altaş, N., *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Dem Yayınları, İstanbul, 2017.

Memiş, H., *Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Niyazibeyoğlu, T., Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması, Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, 6, 2022.

Öçalan, S., *Çevik Kuvvet Polisinin İş Stresi ve Depresyon Düzeyinin Azaltılmasında Grupla Psikolojik Danışmanın Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

Özdoğan, Ö., İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji, *AÜİFD*, 47,2, 2006.

Özdoğan, Ö., İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 2006.

Özen, Y., Tanrı-Sen ve Ben Üçümüzün Yolu -Pastoral Psikoloji ve Danışmanlığın Gerekliği Üzerine, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10,2, 2010.

Özkan, A., *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri* (A. Ayten, Ed.), Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori Ve Uygulama Alanları İçinde (S. 61-101), Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2017.

Peterson, C. ve Seligman, M.E.P., *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*, Oxford University Press, New York, 2004.

Post, B. C., *Religious and Spiritual Issues in Group Counseling: Beliefs and Preferences of University Counseling Center Clients and Therapists*, Unpublished Doctoral Dissertation, Iowa State University, Iowa, 2012.

Rosmarin, D. H., R. P. Auerbach, J. S. Bigda-Peyton, T. Björgvinsson ve P. G. Levendusky., Integrating Spirituality in to Cognitive Behavioral Therapy in an Acute Psychiatric Setting: A Pilot Study. *Journal of Cognitive Psychotherapy: A International Quarterly*. 25,4, 2011.

Seligman, M. E. P., *Authentic Happiness Using the New Positive Psychology to Realize your Potential for Lasting Fulfillment*, Atria Paperback Books, New York, 2002.

Seyidoğlu, H., *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Can Yayınları, 2016.

Shafranske, E. P., & Sperry, L., Addressing The Spiritual Dimension in Psychotherapy, In L. Sperry & E. P. Shafranske (Eds.), *Spiritually Oriented Psychotherapy* (pp. 333–350), DC: American Psychological Association, Wahington, 2007.

Söylev, Ö., F., *Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik Alanları, İmkânları ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014.

Şahin, Z. A., *Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Dini Danışmanlık: Teori – Eğitim – Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Şahin, Z. A., Hristiyan Gelenekte Manevi Bakımın Teorik Temelleri, *Spiritual Psychology and Counseling*. 1,1, 2016.

Şirin, T., *Bilişsel Davranışçı Terapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2013.

Tıgılı, B. N., *Bibliyoterapi Tekniğinin Kaygı Düzeyine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2025.

Underwood, R. L., Pastoral Counseling in The Parish Setting. [İçinde] Ed. R. J. Wicks, R. D. Parsons, & D. Capps. *Clinical Handbook of Pastoral Counseling-1* (Ss. 332–348). Paulist Press, 1993.

Voltan Acar, N., *Grupla Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2001.

Wink, P., & Dillon, M., Spiritual Development Across The Adult Life Course: Findings From A Longitudinal Study, *Journal Of Adult Development*, 9, 2002.

Yaman, N., *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2016.

MANEVİ DANIŞMANLIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER METHODS USED IN SPIRITUAL COUNSELING

Sümeyye AYATA

Milli Eğitim Bakanlığı, Erbil Kuru Anadolu Lisesi, sumeyyeayatat42@gmail.com,

ORCID ID:0009-0009-0282-6838

Doç. Dr. Tolga SEKİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, tlg.seki@gmail.com,

ORCID ID:0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E.F Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, bulentdilmac@gmail.com,

ORCID ID:0000-0001-5753-9355

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının kuramsal temellerini ve manevi danışmanlıkta kullanılan yöntemleri incelemek amacıyla literatür taraması yapmaktır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak alan yazın taranmış, manevi danışmanlık ve rehberliğin kuramsal temelleri ve kullanılan yöntemleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Doküman analizi yöntemi, belirli çerçevede mevcut kaynakların sistematik şekilde incelenerek, belirlenen konuyla ilgili bilgileri toplama, okuma, not alma ve değerlendirme aşamalarını içerir. Bu kapsamda belirtilen konularla ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Hızlı sosyo-kültürel dönüşüm, teknolojik gelişmeler ve artan varoluşsal kaygılarla şekillenen günümüz toplumlarında bireyler sıklıkla anlam arayışı, uyum sorunları ve psikolojik sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda maneviyat, psikolojik iyi oluşun, koruyucu ve dayanıklılığı artırıcı bir boyutu olarak önem kazanmıştır. Maneviyat sadece dinî uygulamalarla sınırlı bir kavram olarak değil; bireyin yaşamda anlam, özgünlük, tutarlılık ve aşkınlık arayışını yansıtan içsel bir süreç olarak ele alınmaktadır. Alan yazında yer alan kuramsal temelli ve uygulamaya yönelik çalışmalar sistematik biçimde incelenmiştir. Bulgular, manevi danışmanlığın klasik psikolojik danışma becerileri ile manevi temelli teknikleri bütünleştirdiğini göstermektedir. Bu teknikler arasında bibliyoterapi, dua temelli müdahaleler, logoterapi, şükür uygulamaları, tövbe, nefis muhasebesi, tefekkür, dinî metin okumaları ve zikir yer almaktadır. Söz konusu yöntemlerin, danışanın inanç sistemi, manevi ihtiyaçları ve terapötik hedefleri doğrultusunda; etik ve mesleki sınırlar çerçevesinde uygulandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, manevi danışmanlık ve rehberlik, manevi danışmanlık ve rehberlik yöntemleri.

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct a literature review to examine the theoretical foundations of the field of spiritual counseling and guidance and the methods used in spiritual counseling. Using document analysis, the literature was reviewed, and an attempt was made to reveal the theoretical foundations and methods used in spiritual counseling and guidance. Document analysis involves systematically examining existing resources within a specific framework, collecting, reading, taking notes, and evaluating information related to the determined topic. Theoretical information on the specified topics is included in this study. In today's societies, shaped by rapid socio-cultural transformation, technological advancements, and increasing existential anxieties, individuals frequently face a search for meaning, adjustment problems, and psychological distress. In this context, spirituality has gained importance as a protective and resilience-enhancing dimension of psychological well-being. Spirituality is not considered merely a concept limited to religious practices; it is considered an internal process reflecting an individual's search for meaning, authenticity, consistency, and transcendence in life. Theoretical and application-oriented studies in the literature were systematically examined. The findings show that spiritual counseling integrates classical psychological counseling skills with spiritually based techniques. These techniques include bibliotherapy, prayer-based interventions, logotherapy, gratitude practices, repentance, self-reflection, contemplation, reading of religious texts, and dhikr (remembrance of God). These methods are applied within ethical and professional boundaries, in accordance with the client's belief system, spiritual needs, and therapeutic goals.

Keywords: Spirituality, spiritual counseling and guidance, methods of spiritual counseling and guidance.

1. GİRİŞ

Günümüz toplumunun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı, hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile birlikte değerlendirildiğinde, bireyin yeniden ve sürekli varoluşsal bir anlam arayışına yönelmek durumunda kaldığı görülmektedir. Sosyal ve kültürel benliği göz ardı eden ideolojik yaklaşımlar, maneviyatı hayatın merkezinden dışlayarak modern bireyi bir taraftan varoluşsal sorunlarla yüzleşmeye zorlamakta, diğer taraftan onu kendisine ve çevresine yabancılaştırarak sosyal ilişkilerden uzaklaştırmakta ve yalnızlaşmasına sebep olmaktadır (Bahadır, 2018). Manevi değerler, kriz ve stres dönemlerinde bireylerin psikolojik dayanıklılığını güçlendirerek, bu tür zorlayıcı yaşam koşullarıyla etkili biçimde başa çıkmalarına katkı sunmaktadır. Maneviyatın sunduğu içsel güç, bireylerin yaşadıkları güçlükleri daha geniş bir perspektiften değerlendirmelerine olanak tanımakta ve stresli süreçlerde daha olumlu bir bakış açısıyla mücadele etmelerini destek sağlamaktadır (Linda vd., 2002).

Frankl’a göre kişinin hayatında ön sırada yer alan motivasyon kaynağı anlam istemidir. Anlamı elde etme çabası insanı anlam arayışına yönlendirir ve yaşamı boyunca anlamı arayan insan, aradığı anlama varınca mutluluğa ulaşır (Frankl, 1994). Varoluşçu psikoloji, bireyden bağımsız, nesnel bir yaşam anlamının bulunmadığını; yaşamın anlamının bireyin kendi çabaları çerçevesinde inşa edildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda anlam, bireyin temel yaşamsal sorumluluklarından biri olarak değerlendirilmekte ve kişinin aktif katılımıyla oluşturulması gereken bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu anlayış, bireyin edilgen bir yaşam sürmesini engelleyerek, kendi yaşamına sahip çıkmasını teşvik etmektedir. Varoluşçu yaklaşımın temel dayanak noktası, yaşamın özgün ve biricik bir deneyim olarak algılanmasıdır. Buna göre varoluş, her şeyden önce gelmekte; yaşamın diğer bütün boyutları bireyin kendi çabalarıyla şekillenmektedir. Bu doğrultuda, bireyin yaşamın anlamını kendi dışında araması, kendi varoluşuna karşı sorumluluktan kaçınma olarak değerlendirilmektedir. Varoluşçu psikoloji, bireyin her şartta anlam arayışından sorumlu olduğunu ve anlam bulmanın her durumda mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Sezer, 2012).

“Manevi” kelimesi, Arapça kökenli bir sıfat olup maddi olmayanı ifade etmektedir. Bu bağlamda manevi, gönül, ruh, değerler ve din ile ilişkili soyut bir anlam dünyasını içermektedir. Bedensel güçlerin bireyin yaşamını idam ettirmesindeki rolüne benzer bir biçimde, manevi değerler de insanı içsel olarak harekete geçiren temel güç kaynağı olarak değerlendirilebilir. Buna göre bireyin yaşamın zorluklarıyla başa çıkabilmesi ve karşılaştığı engellerle mücadele edebilmesi, manevi değerlerinin sürekliliği ve canlılığı ile yakından ilişkilidir (Seyyar, 2012). Dünya Sağlık Örgütüne göre maneviyat, bireylerin genel sağlığı bakımından temel bir unsur olarak kabul görülmektedir (Sharifi vd., 2023). Maneviyat, dini boyutu aşan bir kavram olmakla birlikte, kutsal ve aşkın olana yönelmesi, nihai anlam ve yaşam amacını merkeze alması yönünden din ile yakından ilişkilidir. Din, maneviyatın kurumsallaşmış bir şekli olarak değerlendirilebilirken; maneviyat ise bireysel ve toplumsal düzeyde, gelenekler ve kültürel bağlamlar temelinde gelişim göstermektedir (Messias vd., 2020). Bireyin iyilik hâli, psikolojik danışma sürecinin merkezinde yer almakta olup, maneviyatın da bu iyilik hâlinin temel

bileşenlerinden biri olduğu gerçeği, maneviyat ile psikolojik danışma arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır (Ekşi, 2020).

Maneviyat kavramının sadece dinsel bir çerçeveye sınırlandırılmaması, manevi danışmanlığın dinsel danışmanlıktan bağımsız bir alan olarak gelişmesini sağlayan temel ayrım noktalarından biridir. Başlangıçta manevi ve dini danışmanlık süreçleri daha çok birbirinin yerine kullanılmış olsa da, zaman içerisinde dindar olmamakla birlikte maneviyata değer veren bireylerin danışmanlık hizmetlerine yönelmesi, bu iki alanın birbirinden ayrılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Kılınçer, 2017).

Dinî-manevî danışmanlık ve rehberlik kavramlarının ilk olarak Batı dünyasında ortaya çıkmasından dolayı, bu alandaki erken dönem çalışmaların kilise hizmetleri kapsamında yürütülen faaliyetlere dayandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, dinî-manevî danışmanlık ve rehberlik alanı ile ilgili kavramların uzun süre boyunca Hristiyanlıkla yakından ilişkilendirildiği, hatta çoğu zaman bu dinle özdeşleştirildiği ifade edilmektedir. Hristiyan din adamları tarafından *Pastoral Care* olarak adlandırılan bu yaklaşım, papaz ve rahiplerin özellikle kilise dışındaki cezaevi, hastane ve benzeri ortamlarda yürüttükleri dinî hizmetleri ve danışmanlık faaliyetlerini içermektedir. Batı’da din adamları tarafından sunulan manevi yardım, öğüt, telkin ve rehberlik uygulamaları, günümüzdeki dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin temelini oluşturmaktadır (Söylev, 2017). Psikolojinin dinî ve manevi değerlere yeniden yönelmesinde, Hristiyan din adamlarının yürüttüğü etkili eleştirilerin etkili olduğu söylenebilir. Pozitivist yaklaşıma dayalı psikoloji anlayışının, özellikle ruhsal sorunların tedavisinde beklenen seviyede başarı sağlayamaması, din adamlarının bu alana daha aktif şekilde yönelmelerine zemin hazırlamıştır. Nitekim 1842 yılında Oxford Üniversitesi bünyesinde, dinî çerçevede şekillenen psikolojik danışmanlık uygulamalarını geliştirmek amacıyla “Pastoral Teoloji” adı altında akademik bir disiplin oluşturulmuştur (Coşkunsever, 2018).

Manevi danışmanlık, psikoloji ve din bilimleri arasında konumlanan bir uygulama alanıdır. Temel referanslarını dinî bilgilerden alan ancak bunun yanı sıra psikolojik danışmanlık beceri, yöntem ve tekniklerini de kullanan bir uygulama alanıdır (Şirin, 2013). Altaş’a (2000) göre manevî danışmanlık, bireyin davranışlarında uyumun sağlanması ve davranışlardaki olumlu değişimlerin desteklenmesi amacıyla, dinî kaynaklar ile psikolojik danışma tekniklerinin birlikte kullanıldığı bir yardım sürecidir. Bu süreç, bireyin hem kendisiyle hem de çevresindeki kişilerle olan ilişkilerinde olumsuzluklara neden olan duygusal sorunların tanınmasını ve giderilmesini hedeflemektedir. Karaca’ya (2010)’a göre manevî danışmanlık, bireyin dinî yaşantısında karşılaştığı sorunların çağın gerekliliklerine, bilimsel akla ve dinî ilkelere uygun şekilde ele alındığı; bireyin yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte, çevresiyle uyumunu destekleyen, sosyalleşme sürecine katkı sağlayan ve dinî ya da dinî olmayan tüm yaşam alanlarında kendini gerçekleştirmesine imkan sağlayan, uzmanlar tarafından sunulan psikolojik yardım hizmetleridir.

Manevi danışmanlık ve rehberliğin amacı; ölüm, yas gibi psikolojik bakımdan kriz yaşayan bireylere yaşadıkları acı ve ıstırapta eşlik etmek ve çektikleri acıyı hafifletebilmektir (Şahin, 2016). Manevi danışmanlığın temel amacı, danışanın manevi ve dinsel yaşantısını yönlendirmek ya da ona nasihat etmekten ziyade, karşılaştığı psikolojik sorunları manevi ve dinsel öğretiler doğrultusunda çözümlemesine, anlamlandırmasına ve yaşamına ilişkin sağlıklı kararlar almasına destek sağlamaktır. Bu bağlamda manevi danışmanlık, danışanın psikolojik ve ruhsal boyutlarına bütüncül bir biçimde hitap ederek, uyum ve öznel iyi oluş seviyesinin artırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca manevi danışmanlığın eğitsel bir işlevi de bulunmakta olup, danışanın tutum ve davranışlarında olumlu değişimlerin geliştirilmesi vasıtasıyla yaşama yönelik yeni bir bakış açısı kazanmasını amaçlamaktadır (Coşkunsever, 2018).

Günümüzde dinî ve manevi danışmanlık, psikoloji literatüründe yer alan pek çok konuyla ilişkili olmakla birlikte, tüm psikiyatrik rahatsızlıklar için evrensel olarak uygulanabilir bir müdahale modeli olarak değerlendirilmemektedir. Yapısı gereği, bu yaklaşımın özellikle iletişim kurabilen ve dinî ya da manevi ihtiyaçlarının farkında olan bireylerde kullanılması önerilmektedir. Bununla birlikte, danışmanlık sürecinde sorunların sadece dinî boyutlarıyla ele alınarak diğer psikolojik ve sosyal yönlerinin görmezden gelinmesi de uygun görülmemektedir. Bu nedenle danışmanların, kendilerini dar bir çerçeveye sınırlandırmadan, sahip oldukları tüm danışmanlık becerilerini danışanların bireysel özelliklerine göre esnek biçimde uygulayabilmeleri önem arz etmektedir (Şirin, 2013).

2. YÖNTEM

Çalışmada manevi danışmanlık ve manevi danışmanlıkta kullanılan yöntemler konuları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman analizi, araştırmanın konusuyla ilgili olarak farklı kişiler ya da kurumlar tarafından ortaya konulan belgelerin, yapımların, yazılı metinlerin veya kalıntıların sistemli şekilde incelenmesini ve değerlendirilmesini kapsayan bir veri toplama yöntemidir (Seyidoğlu, 2016).

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Manevi Danışmanlıkta Kullanılan Yöntemler

Manevi danışmanlık ve rehberlikte kullanılan teknikler, beceri ve kuramsal temeller bakımından diğer psikolojik danışmanlık ve rehberlik yaklaşımlarından farklılaşmamaktadır (Coşkunsever, 2018). Cebeci (2016), alana ilişkin teknikleri üç başlık altında sınıflandırmıştır: (a) psikanalitik teknikler (görüşme ve gözlem teknikleri, otobiyografi, sosyometri, çeşitli test uygulamaları, olay kaydı, vb.); (b) terapötik teknikler (empati kurma, mülakat, bilgilendirme, etkin dinleme, konuşmayı özendirme, yapılandırma, yansıtma, katılıma teşvik, yüzleştirme, susma, özetleme ve kişiselleştirme vb.); (c) teolojik teknikler (zikir, sistematik düşünme deneyimi, dua ve niyaz, bibliyoterapi, hikâyeleştirme ve kendini denetleme vb.).

Danışmanlık sürecinde kullanılacak dinî ve manevi müdahaleler ile kaynaklar, danışmanın kişisel inançlarından bağımsız biçimde ele alınmalıdır. Bu noktada esas nokta, danışanın yaşamında dinin rolü ve işlevinin dikkate alınmasıdır. Müdahaleler, danışanın açık rızası ve danışmanın mesleki yeterlik sınırları içerisinde uygulanmalıdır. Ayrıca psikolojik danışma sürecine entegre edilen dinî ve manevi müdahalelerin, terapinin amaç ve görevleriyle uyumlu olması ve terapötik iş birliğini destekleyecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir (Shafranske, 2013). Manevi Danışmanlık ve rehberlik, hem dinden hem de hayattan kaynaklanan çeşitli psikolojik sorunları yine dinin kendi içinden veya manevi dünyadan alınan verilerle birlikte yapmaktadır. Danışmanlık sürecinde öyküler ve dinsel kahramanlar ile dinsel motif ve sembollerden faydalanabilir. Bundan dolayı Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte, danışanın inandığı dinin temel inanç ve davranış kurallarının bilinmesi gerekmektedir (Şenbaş, 2019).

Adams (1975), manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışmanın sadece empatik bir dinleyici rolüyle sınırlı kalmaması gerektiğini; aynı zamanda manevi liderlik ve rehberlik sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Manevi danışman, pasif bir gözlemci değil; danışanın manevi gelişimine yön veren, değer temelli bir perspektif sunan ve yeri geldiğinde yönlendirici rol üstlenen bir manevi mentördür. Bu doğrultuda manevi danışmanlık süreci, sadece psikolojik rahatlama sağlamayı değil; danışanın psiko-spiritüel dengesini koruyarak daha derin bir manevi farkındalık kazanmasına eşlik etmeyi hedeflemektedir. Manevi danışman, danışanın inanç dünyasını dikkate alarak anlam arayışını destekler ve içsel bütünlüğünü güçlendirmesine yardımcı olur. Manevi danışmanlık hizmeti verecek bireyin sadece dinî bilgiye sahip olması yeterli olmayıp, aynı zamanda psikolojik danışmanlık alanına ilişkin yöntem ve teknikleri de bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle her iki alanda da eğitim almış uzmanların manevi danışmanlık hizmeti sunmasının, danışanlar açısından daha etkili ve sağlıklı ve bir süreç oluşturacağı ifade edilmektedir (Işık, 2018).

Richards ve Bergin (2011), manevi danışmanlık sürecinde belirlenen hedeflere ulaşmayı destekleyen dinî müdahale teknikleri arasında dua, meditasyon ve tefekkür, kutsal metinlerin okunması, af dileme ve tövbe, ibadet ve ritüeller ile birlikte toplu ibadet ve din kardeşliği uygulamalarını saymaktadır. Şirin (2014) ise “ihşan modeli” olarak adlandırdığı ve bilişsel davranışçı terapi ile bütünleştirdiği dinî danışmanlık yaklaşımında; tövbe, zikir, tefekkür, nefis muhasebesi, imanın bütünleştirilmesi, Kur’an okumaları, dinî tebliğ ve telkinler, olumsuz dinî inanç ve tutumların ele alınması, dinî bilgilendirme, olumlu dinî başa çıkmanın güçlendirilmesi, dinî hikâye anlatımı, dua, ibadet ve cemaat çalışmaları gibi çeşitli tekniklerden faydalanmıştır.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte kullanılan yöntemler şunlardır;

3.1.1. Bibliyoterapi yöntemi

Bibliyoterapi, bireylerin sorunlarını çözmelerine ya da kendilerini daha iyi tanıyıp anlamalarına destek sağlamak amacıyla edebî eserlerden faydalanılmasını içeren planlı bir müdahale sürecidir (Ekşi ve Kaya, 2016). Bibliyoterapi, literatürde “okuma terapisi” ya da “kitaplarla

terapi” olarak da adlandırılmakta olup, bireyin sorunlarıyla başa çıkma sürecinde kitaplardan faydalanmasını temel alan bir müdahale yöntemidir. Uzmanlar, boşanma, ayrılık, stres, ölümlü evlat edinme ve yas gibi yaşamda önemli uyum sorunlarına yol açabilen durumlarda özellikle gelişimsel bibliyoterapi tekniğini kullanmaktadırlar (Ekşi, 2020). Terapi, eğitim ve kişisel gelişim gibi alanlarda uygulanan bu yaklaşım, bireylerin kendi yaşantılarıyla özdeşlik kurabilecekleri edebî eserler vasıtasıyla içgörü geliştirmelerini amaçlamaktadır (Russell & Shrodes, 1950; Shechtman, 2009).

Bibliyoterapi, 19. yüzyılın başlarından itibaren yetişkin hastaların tedavisi sürecinde kullanılan bir yöntem olarak literatüre girmiştir. Forgan (2002), bu yaklaşımı bireylerin ruh sağlığını desteklemek ve kişisel sorunlarına çözüm üretmek amacıyla kitapların sistematik biçimde sürece dahil edilmesi olarak tanımlamaktadır. Uzun süredir farklı alanlarda etkili bir şekilde uygulanan bibliyoterapinin, alanyazında özellikle çocuklarda karakter eğitimi, matematik becerileri, duygusal sorunlar, davranışsal güçlükler, kaygı bozuklukları, zorbalık, saldırgan davranışlar ve karanlık korkusu gibi farklı alanlarda kullanıldığı ve bu uygulamaların olumlu sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmektedir (Furner, 2017; Shechtman, 2006). Bibliyoterapi, bireyin yaşamında karşılaşılabileceği gündelik sorunların çözümünde kullanılabileceği gibi, daha yoğun ve karmaşık duygusal güçlüklerin ele alındığı psikolojik danışma süreçlerinde de etkili bir yöntem olarak uygulanabilmektedir. Kaynak kitaplarla yürütülen bibliyoterapi sürecine katılan danışanlar, yaşadıkları yoğun duygusal deneyimlerden arınma, içgörü geliştirme ve öyküdeki karakterlerin davranışlarını model alma gibi olumlu değişimler yaşayabilmektedirler (Öner, 2007).

Bibliyoterapi, bireyleri etkili sosyal davranışlara yönlendirmekte, duygu ve düşüncelerini netleştirmelerinde, kültürel kimlik ve etnik gurur gelişimini desteklemektedir. Bu yöntem, bireysel ve grup uygulamaları şeklinde yürütülebilmekte; grup uygulamalarında katılımcıların birbirlerinden geri bildirim almaları, model alma yoluyla öğrenmeleri, uygun davranışları gözlemlemeleri ve iletişim becerilerini geliştirmeleri bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bibliyoterapinin etkisi yalnızca okuma eylemine değil, bunun yanı sıra seçilen materyalin niteliğine de bağlıdır. Bu nedenle, terapötik süreçte kullanılan okuma materyali müdahalenin temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Pehrsson & McMillen, 2007).

Bibliyoterapi uygulayıcılarının süreci etkili biçimde yürütebilme yetkinliğinde olmaları kritik bir önem taşımaktadır. Çünkü bu süreç, yoğun duygusal paylaşımları ve değişimleri içeren, uygulayıcı ile katılımcılar arasında güçlü duygusal etkileşimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu doğrultuda, uygulayıcıların ruhsal açıdan sağlıklı olmaları, etkin dinleme becerilerine sahip bulunmaları ve özellikle çocuklarla iletişim kurma konusunda yüksek düzeyde yeterlik göstermeleri önem arz etmektedir (Cornett & Cornett, 1980).

3.1.2. Dua Yöntemi

Dua, farklı din ve kültürlerle mensup bireylerin duygu ve düşünce dünyasında önemli bir yere sahip evrensel bir olgudur. Dua üzerine yapılan birçok çalışmada, bireylerin çeşitli sebeplerle dua ettikleri görülmektedir. Yapılan araştırmada katılımcılara neden dua ettiklerini sorulduğunda, dua etme gerekçeleri arasında “Tanrı’dan karşılaşılan zorluklara dayanma gücü isteme” isteğinin öne çıktığını belirlenmiştir (Kayıklık, 2018). Dua, birçok birey için Tanrı’nın sevgisini ve şifa gücünü deneyimlemelerine katkı sağlayan temel bir dinî eylem ve ibadet biçimidir. Özellikle ciddi sorunlarla mücadele eden danışanlar açısından dua, rahatlatıcı bir işlev görmekte, bireylere dayanma gücü kazandırmakta ve huşu içinde ibadet etmeye teşvik etmektedir. Bu bağlamda dua, danışanların yaşadıkları sorunlarla başa çıkma süreçlerinde güçlü ve etkili bir destek aracı olarak değerlendirilmektedir (Richards & Bergin, 2011).

Duâ, herhangi bir dine mensup bireyin yaratıcısıyla kurduğu en özel ve mahrem ibadet biçimlerinden biridir. Duanın bireye kazandırdığı huzur ve güven duygusu, sadece dinî içerikli sorunlarla sınırlı kalmayıp, dünyevi problemlerin çözümünde de destekleyici bir manevi bir kaynak işlevi görebilmektedir. Yapılan araştırmalar ve klinik gözlemler, duanın hastalıklarla başa çıkma sürecine katkı sağladığını; bunun yanı sıra kişiliğin bütünleşmesi ve psikolojik düzenin sağlanmasında da etkili olabildiğini göstermektedir. Özellikle ölüm, hastalık, felaket ve çaresizlik gibi kriz durumlarında duaya yönelmenin bireyin direnme ve katlanma gücünü artırdığı, hatta bazı fiziksel hastalıkların iyileşme sürecine olumlu katkılar sunduğu yönünde bulgular bulunmaktadır (Hökelekli, 2009).

Bu bağlamda, dinî temelli tekniklerde bireyin duaya yönlendirilmesi önemli bir müdahale unsurudur. Duanın terapötik yönü ise büyük ölçüde dua esnasındaki zihinsel ve duygusal süreçlerle ilişkilidir. Psikologlar, dua ritüelini çoğunlukla bireyde gevşeme, içsel farkındalık ve odaklanmayı sağlayan manevi bir trans ya da meditasyon benzeri deneyim olarak ele almaktadırlar (Tarhan, 2009). Manevi danışmanlık hizmetlerinden faydalanan bireyler için dua terapisi, yaşanan olayların farklı bir bakış açısıyla gözden geçirilmesine olanak tanıyarak durumların kabullenilmesini ve duygusal iyileşmenin desteklenmesini sağlamaktadır. Bu yöntem, bireylerin psikolojik ve duygusal sıkıntılarla başa çıkmalarında kullanılan önemli bilişsel stratejilerden biri olarak görülmektedir. Özellikle ergenler arasında dinî başa çıkma yöntemlerinden biri olan dua, manevi huzur ve rahatlatma sağlayarak stres ve zorlayıcı yaşam koşullarıyla daha sağlıklı biçimde başa çıkılmasına katkı sağlamaktadır (Arıcı, 2005).

3.1.3. Logoterapi Yöntemi

Günümüz insanının karşılaştığı psikolojik ve varoluşsal problemlere, klasik psikolojinin geleneksel bilimsel yaklaşımlarından farklı bir çözüm sunmayı hedefleyen çağdaş danışmanlık yöntemlerinden biri logoterapidir. Viktor E. Frankl, “logoterapi” kavramını ilk kez 1920’li yıllarda Viyana’da düzenlenen bir psikoloji kongresinde kullanmış; geliştirdiği bu yaklaşım sayesinde “Üçüncü Viyana Okulu”nun temsilcisi olarak tanınmıştır. Logoterapi, Avusturyalı psikiyatrist Viktor E. Frankl tarafından geliştirilmiş bir psikoterapi yaklaşımıdır. Kavram, Yunanca “anlam” anlamına gelen logos sözcüğünden türemektedir. Frankl’a göre insan yaşamını ve davranışlarını yönlendiren temel motivasyon kaynağı “anlam istenci”dir.

Logoterapi, bireyin geçmiş yaşantılarından ziyade geleceğe yönelik yaşam amaçlarına ve hedeflerine odaklanmakta; danışanın içgörü kazanmasını ve yaşamındaki anlamı keşfetmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşımda terapist, danışana hazır değerler sunmaz ya da neyin anlamlı olduğuna dair yönlendirici bir tutum sergilemez. Anlamın, birey tarafından özgür iradesiyle bulunması gerektiği vurgulanır. Dolayısıyla logoterapi, anlamı doğrudan vermek yerine danışanın kendi anlamını keşfetmesine rehberlik eder. Viktor E. Frankl, varoluşsal boşluk yaşayan bireyler için en etkili yöntemin logoterapi olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte logoterapi, dinî konulara yaklaşımda danışanın özerkliğini temel almakta; din ile psikoterapi arasında bir denge kurarak bu alandaki sorumluluğu bireyin kendisine bırakmaktadır (Frankl, 2021).

Frankl, insan davranışını yönlendiren temel güç kaynağının yaşamda anlam arayışı olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlam arayışının önemli kaynaklarından biri olarak ise din ve maneviyata olarak göstermektedir. Dinlerin sunduğu zengin anlam dünyası, bireylere varoluşsal tehditler karşısında güçlü bir psikolojik koruma sağlamaktadır. Frankl, bu potansiyeli fark ederek söz konusu varoluşsal kaynakların terapötik süreçte kullanılmasının etkili sonuçlar ortaya koyacağını gözlemlemiştir. Bu bağlamda ölüm korkusu, özgürlük, yalnızlık, sorumluluk ve anlamsızlık gibi varoluşsal temalar logoterapinin merkez kavramları arasındadır (Ekşi, 2020). Frankl tarafından geliştirilen logoterapi yöntemine özgü çeşitli teknikler bulunmaktadır. Bu teknikler, bireyin yaşamına anlam kazandırmasının yanı sıra, neye, kime ve ne için sorumlu olduğuna dair bütüncül bir yaşam perspektifi geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Okan ve Ekşi'ye (2017) göre bu kapsamda kullanılan teknikler; davranış ve tutumların değiştirilmesi, yeniden çerçeveleme, geleceğe yönelik karar verme, düşünce odağını değiştirme, paradoksal niyet, çekici teknik, Sokratik diyalog, bireyin kendi duasını seçmesi, manevi yönün keşfedilmesi, maneviyat ile duanın bütünleştirilmesi, manevi gücün uyandırılması ve yaratıcı potansiyelin keşfedilmesidir.

3.1.4. Şükür Yöntemi

Seligman'a (2002) göre, geçmiş yaşantıların değerini yeterince takdir edememek ve olumsuz olaylara gerektiğinden fazla odaklanmak, bireyin memnuniyet, dinginlik ve doyum düzeyini azaltan ve psikolojik iyi oluşunu olumsuz şekilde etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Geçmişe ilişkin olumlu duyguların artırılmasında şükretme ve bağışlama, geleceğe yönelik olumlu duyguların geliştirilmesinde ise mantık temelli düşünme yoluyla umut ve iyimserliğin öğrenilmesi, içinde bulunulan ana yönelik farkındalığın ve hazzın artırılmasında ise alışkanlık döngüsünün kırılması, tat alma ve bilinçli farkındalık geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Şükür, psikiyatristler, psikologlar ve din psikologları gibi farklı disiplinlerdeki profesyonellerin çalışma alanına dâhil olan önemli bir kavram olup, aynı zamanda dinî öğretilerde de merkezi bir yer tutmaktadır. Bu duygunun bireyin hayat tarzını şekillendirmede etkili bir rolü bulunmaktadır. Şükür; yardımseverlik, dürüstlük, diğerkâmlık ve minnettarlık gibi erdemlerle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Nitekim Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm ve

Budizm gibi farklı inanç sistemlerinde, bireylerin bu duyguyu geliştirmelerine yönelik öğretisel yaklaşımlar ve uygulamalar sunulmaktadır (Eserler, 2022).

Fredrickson (2004), şükürün iyi oluş üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekerek, “genişletme ve inşa etme kuramı” kapsamında şükür duygusunun kişinin olumlu duygularını artırdığını, kişisel ve sosyal bağlarını güçlendirdiğini, sevmeye ve takdir etmeye gibi olumlu yaşantıları artırdığını, böylece depresif belirtileri azalttığını ve psikolojik iyi oluşu artırdığını belirtmektedir. Nitekim psikolojik sağlık üzerinde etkili olduğu kabul edilen duygulardan biri olan şükür, bireylerin yaşam doyumlarını, psikolojik iyi oluş düzeylerini ve ruh sağlıklarını olumlu bir biçimde etkilemektedir (Ayten vd., 2012; Göcen, 2012; Uygur, 2016).

3.1.5. Tövbe Yöntemi

Dinî hayatın yeniden yapılandırılması ve istikrarlı biçimde sürdürülmesine önemli ölçüde katkı sağlayan tövbe, din psikolojisinin ilgi duyduğu temel kavramlardan biridir. Tövbede aranan kararlılık, süreklilik ve samimiyet gibi özellikler, bireyin irade gücünü yansıtmakta ve psikolojik danışma sürecinin geneline yayılması beklenen nitelikler olarak değerlendirilmektedir. Bu özellikleri başarıyla sergileyen danışanlardan, söz konusu tutumları sadece danışma süreciyle sınırlı tutmamaları, uzun vadede yaşamlarının bütününe yansıtmaları beklenmektedir. Bireyin bir yasağı ihlal etmesi ya da yerine getirmesi gereken bir sorumluluğu yerine getirmemesi sonucunda ortaya çıkan gerginlik ve ruhsal sıkıntı durumu olarak tanımlanan suçluluk duygusu ise tövbe sürecinde öne çıkan temel duygulardan biridir. Pişmanlığın yoğun biçimde yaşandığı bu duygu durumu, tövbe sürecini başlatan önemli bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Yapıcı, 1997).

Tövbe, danışan bireyin duygu ve düşüncelerini ayırt edebilmesine, içinde bulunduğu zihinsel durumdan uzaklaşmasına, kendini ve inancını ifade etmesine yardımcı olmaktadır. Bu süreç, bireyin kendi farkındalığını geliştirmesine ve içsel dünyasını gözlemleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece tövbe, Müslüman bireyin manevi uyanışına destek veren ve onu rahatsız eden olumsuz duygulardan arınmasına katkı sağlayan bir işlev olmaktadır (Kaymakcan & Şirin, 2013).

3.1.6. Kendini Denetleme (Nefis Muhasebesi) Yöntemi

Nefs, insanın özü ve mahiyetini ifade eden, ilahî bir latife olarak kabul edilen, aynı zamanda bayağı arzuların ve olumsuz eğilimlerin kaynağı olarak tanımlanan maktadır (Kutluer, 2000). Nefs, bireyin özü ve benliğiyle ilişkili olmakla birlikte, aynı zamanda olumsuz arzuların ve huyların ve merkezi olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bireyin içgüdüsel mekanizmasının sosyopsikolojik ve fizyopsikolojik boyutlarda değerlendirilebilecek tüm eğilimlerini kapsayan genel bir kavram olarak ele alınmaktadır (Kızılgeçit, 2021). Bireyin dinî yaşamı da düzenli olarak öz değerlendirme ve muhasebe ihtiyacı vardır. Bu gereklilik, bireyin Yaratıcı'ya karşı sorumluluklarını yerine getirme bilinciyle yakından alakalıdır. Kişinin dinî yaşamını sorgulaması ve değerlendirmesi, “dinî murakabe” kavramı çerçevesinde ele alınabilmektedir. Bu kavram, mistik bir boyuta işaret etmekte olup, bireyin dini kendi öznel

tercihlerine göre yorumlamasından ziyade, kendisini sürekli olarak Tanrı'nın huzurunda hissetmesi, öz-denetim geliştirmesi ve sürekli bir içsel muhasebe hâli içerisinde olması anlamına gelmektedir (Ünal, 2010)

Bu teknikte danışana, gerçekleştirdiği tüm davranışları ile zihninden geçen duygu ve düşüncelerini sürekli olarak değerlendirme ve sorgulama becerisi kazandırılması hedeflenmektedir. Bireylerin, çoğu zaman kendi davranışlarını doğru ve haklı görme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Ancak kişinin kendini denetlemesi, hatalarını fark ederek kabul etmesi ve içsel kontrol geliştirmesi her zaman kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Bundan dolayı bireyler, söz konusu süreci sağlıklı biçimde yürütebilmek için zaman zaman rehberliğe ihtiyaç duymaktadır (Cebeci, 2016).

3.1.7. Sistematik Düşünme Deneyimi (Tefekkür)

Karşılaşılan olumsuz yaşantılar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan karamsarlık karşısında danışanın deneyimlerini yeniden değerlendirmeye teşvik edilmesi, olumlu düşünce örüntüleri geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreçte danışana tefekkürle ilgili bilgi verilmesi ve yapılandırılmış ödevler verilmesi, söz konusu düşünme biçimine sistematik olarak alışmasını ve bu yaklaşımı günlük yaşamında sürdürebilmesini desteklemektedir (Şirin, 2013).

3.1.8. Dini Metin Okumaları

Dinî boyut içeren psikolojik danışmanlık uygulamalarında başvurulabilecek tekniklerden biri, dinî metinlerin okunması ve danışma sürecinde yapılandırılmış şekilde ele alınmasıdır. İslam dini bağlamında değerlendirildiğinde Kur'an okumaları bu çerçevede yer almaktadır. Kutsal metin okumaları farklı amaçlarla gerçekleştirilebilmektedir. Bu amaçlardan biri, danışanın eksik ya da hatalı dinî bilgilerinin giderilmesi ve dinî anlayışının sağlıklı bir zeminde tekrar yapılandırılmasıdır. İslam dininin temel ve birincil kaynağı olan Kur'an'ın ve mealinin okunması, danışanın temel dinî bilgileri kaynaktan edinmesine imkân tanımaktadır (Şirin, 2013).

3.1.9. Zikir

Zikir, kelime itibarıyla anmak, hatırlamak anlamına gelmektedir. Cebeci'ye göre kişinin Yaratıcı ile olan en içten, en duyarlı, en sıcak ilişkisi olup ve bu ilişkinin şeffaf bir biçimde farkındalığı zikir ile karşılık bulur (Cebeci, 2016). Zikir, kalbin uyanıklığını artırarak bireyin Allah'ı kalbinde hissetmesine, O'nu görüyormuşçasına bilinç geliştirmesine ve geliştirdiği bilinç doğrultusunda davranışlarını düzenlemesine katkı sağlamaktadır. Zikir uygulaması, kişinin Allah ile kurduğu manevi bağı güçlendirmekte ve O'na yönelik sevgi ve bağlılık seviyesini artırmaktadır. Bu süreçte bireyin dünyevi meşguliyetlerden uzaklaşarak manevi odaklanma geliştirmesi desteklenmekte, böylece içsel teslimiyet ve huzuru güçlenmektedir.

Ayrıca zikir, bireyin manevi farkındalığını artırarak “kalp gözü”nün açılmasına katkı sağlayan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Öngören, 2013).

3.1.10. Tevekkül

Tevekkül terimi Arapça kökenli olup “vekl” kökünden türemektedir ve “birinin işini üstlenme, güvence verme, ona güvenme ve işi başkasına havale etme” gibi anlamları içermektedir. Bu çerçevede tevekkül, insanın Allah’a güvenerek O’na dayanması, işlerini O’na emanet etmesi ve nihai sonucu İlahi takdire bırakması anlamdadır. Tevekkül anlayışında birey, kendi çaba ve sorumluluğunu yerine getirdikten sonra kapasitesini aşan durumlarla karşılaştığında Allah’a yönelir ve işin sonucunu O’na havale eder. Bu durum, pasif bir bekleyişten ziyade aktif sorumluluk ile teslimiyetin dengeli biçimde bir arada bulunması anlamındadır. Dolayısıyla tevekkül, insanın dünya işlerini yürütürken aynı zamanda Allah’ın takdirine rıza göstermesi ve O’na tam bir güven duyması şeklinde tanımlanabilir (Çağırıcı, 2010).

Din eğitiminin, bireylerin yaşamlarını yönlendiren temel kavramlardan biri olan tevekkülü ele alması önem taşımaktadır. Tevekkülün sağlıklı ve bütüncül biçimde anlaşılabilmesi için hem inanç boyutunun hem de davranışsal yansımalarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira tevekkül sadece zihinsel bir kabul değil; bireyin günlük yaşam pratiklerine yön veren aktif bir tutumdur. Doğru bir tevekkül anlayışına sahip birey, İslam’ın öğrettiği şekilde çalışma hayatında sorumluluklarını yerine getirir, rızık temininde gerekli çabayı gösterir ve sonucunu Allah’a bırakır. Bu anlayış, pasiflik ya da kadercilik değil; çaba ile teslimiyet arasında kurulan dengeli bir yaklaşım demektir. Nitekim İslam dini, dünya hayatını ihmal etmeden ahiret için hazırlanmayı öğütlemekte ve bu iki alan arasında denge kurulmasını teşvik etmektedir (Eren, 2023).

3.1.11. Rüya Yorumlama Tekniği

İslam geleneğinde, özellikle tasavvuf düşüncesinde rüyaların önemli bir yere sahiptir. Rüyaların sembolik anlamlar içerdiği ve bireylere varoluşsal konularda yol gösterici olabileceği dile getirilmektedir (Aktay, 2023). Bu bağlamda rüyalar, bireyin iç dünyasını anlamlandırmasında ve manevi farkındalık geliştirmesinde bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak rüya yorumlama tekniğinin manevi danışmanlık sürecinde kullanılabilmesi için danışmanın bu alanda gerekli bilgi, etik hassasiyete ve yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Nitekim rüya yorumlamada temel yaklaşım, rüyaların olumlu ve yapıcı bir çerçevede ele alınması; danışanın umut, güç ve anlam duygusunu destekleyecek biçimde yorumlanmasıdır. Bu doğrultuda danışanın rüyalarını pozitif bir perspektifle değerlendirmeye teşvik edilmesi önem arz etmektedir (Ekşi, 2020).

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik alanının kuramsal temelleri ile uygulamada kullanılan yöntemler literatür taraması yoluyla sistematik bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, manevi danışmanlığın sadece dinî içerikli bir rehberlik hizmeti olmadığını; psikolojik danışma ilke ve teknikleri ile manevi temelli müdahalelerin bütünleştirildiği disiplinler arası bir uygulama alanı olduğunu göstermektedir. Maneviyatın bireyin anlam arayışı, psikolojik dayanıklılığı ve varoluşsal sorgulamaları üzerinde oldukça önemli bir işleve sahip olduğu; bundan dolayı psikolojik danışma sürecinde göz ardı edilmemesi gereken temel bir boyut olduğu anlaşılmaktadır.

Bibliyoterapi, dua, logoterapi, şükür uygulamaları, tövbe, tefekkür, nefis muhasebesi, dinî metin okumaları, zikir, tevekkül ve rüya yorumlama gibi yöntemlerin; danışanın inanç sistemi, ihtiyaçları ve terapötik hedefleri bağlamında yapılandırıldığında, psikolojik iyi oluşu destekleyici ve anlam inşasını güçlendirici bir rol üstlendiği görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu tekniklerin etkili biçimde uygulanabilmesi, danışmanın hem psikolojik danışma becerilerine hem de dinî-manevi içeriklere ilişkin yeterli bilgi ve etik duyarlılığa sahip olmasını da gerektirmektedir. Bu bağlamda manevi danışmanlık sürecinde temel ilkenin, danışanın özerkliğine saygı göstermek ve müdahaleleri danışanın açık rızası doğrultusunda yapılandırmak olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak manevi danışmanlık, bireyin sadece semptomlarına değil; anlam dünyasına, varoluşsal yönelimlerine ve değer sistemine de temas eden bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Günümüz toplumunda artan varoluşsal kaygılar, anlam boşluğu ve yalnızlık göz önüne alındığında, manevi danışmanlık uygulamalarının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir işlev üstlenebileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, alanda yapılacak deneysel ve uygulamalı araştırmaların artırılması; kullanılan yöntemlerin etkililiğinin bilimsel kanıtlarla daha fazla desteklenmesi ve mesleki standartların güçlendirilmesi, manevi danışmanlığın akademik ve uygulamalı zeminde daha sağlam bir konuma ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adams, J. E., *Shepherding God's Flock: A Handbook on Pastoral Ministry, Counseling, and Leadership*, Zondervan, 1975.

Aktay, E. N., Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisi ve Nefs Psikoterapisi, *Türk Manevi Danışman ve Rehberlik Dergisi*, 8, 2023.

Altaş, N., Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41,1, 2000.

Arıcı, A., *Ergenlerde Dinî Başaçıkma Yöntemi Olarak Dua*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa, 2005.

Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E., Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Amprik Bir Araştırma, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12,2, 2012.

Bahadır, A., *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.

Cebeci, S., *Dini Danışma ve Rehberlik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016.

Cornett, C. E., & Cornett, C. F., *Bibliotherapy: The Right Book at The Right Time*, Phi Delta Kappa Educational Foundation, 1980.

Coşkunsever, A., *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Dem Yayınları, İstanbul, 2018.

Çağrı, M., *Şükür*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010.

Ekşi, H., Kaya, Ç., & Çiftçi, M., Kavramsal Çerçeve: Maneviyat ve Psikolojik Danışma, H. Ekşi & Ç. Kaya (Ed.), *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (Ss. 13–28), Kaknüs Yayınları, 2016.

Ekşi, H., *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

Eren, B., *İslâm Düşünce Geleneğinde Tevekkül Eğitimi (Gazzâlî Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Şırnak, 2023.

Eserler, T., *Yetişkinlerde Dindarlık, Şükür ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya, 2022.

Forgan, JW., Problem Çözmeyi Öğretmek İçin Bibliyoterapi Kullanımı, Okul ve Klinik Müdahalesi, 38,2, 2002.

Frankl, V. E., *Anlam İstenci: Logoterapinin Temelleri ve Logoterapi Uygulamaları*, (M. Yalçinkaya, Çev.), Totem Yayınları, 2021.

Frankl, V. E., *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, Öteki Yayınları, İstanbul, 1994.

Fredricson, B. L., *Gratitude, Like Other Positive Emotions, Broadens and Builds*. İçinde R. A. Emmons & M. E. McCullough (Ed.), *The Psychology of Gratitude* (Annotated edition, ss. 145-166), Oxford University Press, 2004.

Furner, J. M., Helping All Students Become Einstein's Using Bibliotherapy When Teaching Mathematics to Prepare Students for A STEM World. *Pedagogical Research*, 2,1, 2017.

Göcen, G., *Şükür Ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2012.

Hökelekli, H., *İslam Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul, 2009.

Işık, Z., Bebek Kaybı Yaşayan Ailelere Yas Sürecinde Manevi Danışmanlık Neden Gerekli? İçinde A. Ayten, M. Koç & N. Tınaz (Eds.), *Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Cilt II*, (2. Baskı, S.S. 41-65). Dem Yayınları, İstanbul, 2018.

Karaca, F. K., *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010.

Kayıklık, H., *Din Psikolojisi-Bireysel Dindarlık Üzerine*, (5. Baskı), Karahan Kitabevi, 2018.

Kaymakcan, R. & Şirin, T., Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11,26, 2013.

Kılınçer, H., Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Üzerine: Psikoloji, İlahiyat ve Tıp Alanlarında Maneviyat Ve MDR Algısı. İçinde A. Ayten(Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları*, DEM Yayınları, İstanbul, 2017.

Kızılgeçit, M., *Din psikolojisinin 200'ü*, Otto Yayınları, Ankara, 2021.

Kutluer, İ., İlmü'n-Nefs Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*22. (Ss. 148-151), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Linda K. George, Christopher G. Ellison ve David B. Larson, Explaining The Relationships Between Religious Involvement and Health, *Psychological Inquiry* 13,3, 2002.

Messias, E. L., Peseschkian, H., & Cagande, C. (Eds.), *Positive Psychiatry, Psychotherapy and Psychology: Clinical Applications*, Springer International Publishing, 2020.

Okan, N., Ekşi, H., *Logoterapi ve Maneviyat İlişkisi, Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. Halil Ekşi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.

Öner, U., Bibliyoterapi, Çankaya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Journal of Arts and Sciences, 7, 2007.

Öngören, R., *Zikir*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c. 44, ss. 409-112), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

Pehrsson, E., & Mcmillen, P., *Bibliotherapy: Overview and Implications for Counselors*, Professional Counseling Digest, 2007.

Richards, P. & Bergin, A., *A Spiritual Strategy for Counseling and Psychotherapy*. Washington DC: American Psychological Association, 2011.

Russell, D., & Shrodes, C., *Bibliotherapy: A Theoretical and Clinical-Experimental Study*, University of California, 1950.

Seligman, M. E. P., *Gerçek Mutluluk* (çev. S. K Akbaş), HYB Basım Yayın, Ankara, 2002.

Seyidoğlu, H., *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Can Yayınları, 2016.

Seyyar, A., Manevî Sosyal Hizmetlerin İslâmî Çerçevesi, *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (ss. 140-170). Editörler: Altaş N., Köylü, M., Gündüz Yayınları, Ankara, 2012.

Sezer, S., Yaşamın Anlamı Konusuna Kuramsal ve Psikomet-Rik Çalışmalar Açısından Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 45,1, 2012.

Shafranske, E. P., Addressing Religiousness and Spirituality in Psychotherapy: Advanced Evidence-Based Practice. In R. F. Paloutzian, & L. Crystal Park (Eds.), *Handbook of The Psychology of Religion and Spirituality* (Pp. 595–617), NY: The Guilford Press, New York, 2013.

Sharifi, M., Saeidi, S., Al-Zaben, F. N., Dadfar, M., & Turan, Y., The Effectiveness of Spiritual Group Therapy on Resilience in Mothers of Children With Learning Disabilities, *Mankind Quarterly*, 64,1, 2023.

Shechtman, Z., The Contribution of Bibliotherapy to The Counselling of Aggressive Boys, Psychotherapy Research, 16,5, 2006.

Shechtman, Z., *Treating Child and Adolescent Aggression Through Bibliotherapy*, Springer New York, 2009.

Söylev, Ö. F., Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 21, 2017.

Şahin, Z. A., Hristiyan Gelenekte Manevi Bakımın Teorik Temelleri, Spiritual Psychology and Counseling. 1,1, 2016.

Şenbaş, H., *Psiko-Sosyo-Teolojik Yaklaşımlar Çerçevesinde Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Teorik Temelleri ve Pratik Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019.

Şirin, T., *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dinî Danışmanlık Modeli*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2013.

Şirin, T., *Dini Danışma ve Rehberlik: İhsan Modeli Manevi Danışmanlık*, Mim Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Tarhan, N., *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Uygur, A. E. (2016). *Değerler Sisteminin (Dini Başa Çıkma, Affedicilik Ve Emmons Şükür Ölçekleri Açısından) Anksiyete Duyarlılığı Üzerindeki Yordayıcı Etkisi: Metakognisyonların Aracı Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2016.

Ünal, M. S., Dinsel Bireycilik Tehdit Mi, Fırsat Mı?, Dini Araştırmalar. 13,37, 2010.

Yapıcı, A., *İslam'da Tövbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1997.

**LORD HERBERT OF CHERBURY’NİN ETİK DÜŞÜNCESİ: DOĞAL AHLAK
KURAMININ FELSEFİ TEMELLERİ VE ETKİLERİ**

Ülkü Koçak

Başöğretmen Dr. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

Türkiye

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7317-8884>

kocakulku78@gmail.com

Telefon: 505 920 9484

ÖZET

Bu çalışma, 17. yüzyıl İngiliz düşünürü Edward Herbert of Cherbury’nin doğal ahlak kuramını inceleyerek, söz konusu kuramın çağdaş etik tartışmalarındaki konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Herbert, akıl ve vicdanı ahlaki doğruların temel belirleyicileri olarak görür. Dolayısıyla evrensel etik ilkelerin vahye bağlı olmadan temellendirilebileceğini savunur. Araştırma, Herbert’ın beş “ortak ilke” öğretisinin felsefi arka planını çözümlemeye odaklanmaktadır. Bununla birlikte bu ilkelerin modern seküler etik yaklaşımları, insan hakları söylemi ve dinler arası diyalog bağlamlarında nasıl yorumlandığını değerlendirmeye amaçlamaktadır. Çalışma, Herbert’in De Veritate ve De Religione Laici başta olmak üzere temel metinlerine dayanır. Metinler yakın okuma (metin çözümlemesi) ve kavramsal analiz ile incelenmiştir. Tartışma, seçilmiş ikincil literatürle desteklenmiştir. Böylece Herbert’ın rasyonalist çizgisinin Aydınlanma etiğiyle ve günümüz evrensel etik arayışlarıyla kesişen yönleri ortaya konmuştur. Bulgular, akıl ve vicdana dayalı bu etik anlayışın kapsayıcı bir model sunduğunu göstermektedir. Bu model, farklı kültür ve inanç toplulukları arasında ortak değerlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kuramın, modern insan hakları düşüncesinin temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik ve adaletle uyumlu bir çerçeve sunduğu da tespit edilmiştir. Sonuç olarak Herbert’ın doğal ahlak kuramı, yaşadığı dönemin dogmatik ahlak anlayışına karşı eleştirel bir alternatif oluşturmaktadır. Aynı zamanda günümüz çok kültürlü toplumlarında evrensel ahlaki normların temellendirilmesine uygun bir felsefi zemin sunmaktadır. Bu yönüyle Herbert’ın düşüncesi, akıl ve vicdan temelli etik yaklaşımların tarihsel sürekliliğini göstermektedir. Ayrıca günümüzde çağdaş etik, insan hakları ve dinler arası diyalog tartışmalarına da önemli katkılar sağlamayı sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler : Din Felsefesi, Lord Herbert of Cherbury, Doğal Ahlak Kuramı, Evrensel Etik, Akıl ve Vicdan, Dinlerarası Diyalog, İnsan Hakları

**THE ETHICAL THOUGHT OF LORD HERBERT OF CHERBURY: THE
PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS AND IMPACTS OF THE NATURAL ETHICS
THEORY**

Abstract

This study aims to examine the natural moral theory of the seventeenth-century English thinker Edward Herbert of Cherbury and to clarify the position of this theory within contemporary ethical debates. Herbert regards reason and conscience as the fundamental determinants of moral truths. Accordingly, he maintains that universal ethical principles can be grounded independently of revelation. The research focuses on analysing the philosophical background of Herbert's doctrine of the five "common notions". In addition, it aims to evaluate how these principles are interpreted within the contexts of modern secular ethical approaches, human rights discourse, and interreligious dialogue. Drawing on qualitative content analysis and an extensive review of the literature, the study makes visible the points at which Herbert's rationalist stance intersects with Enlightenment ethics and contemporary quests for universal ethics. The findings show that this reason- and conscience-based ethical understanding offers an inclusive model that provides a basis for the formation of common values among different cultural and religious communities. It has also been determined that the theory presents a framework compatible with the fundamental principles of modern human rights thought, namely freedom, equality, and justice. In conclusion, Herbert's natural moral theory constitutes a critical alternative to the dogmatic moral understanding of his own time. At the same time, it offers a philosophical ground suitable for grounding universal moral norms in today's multicultural societies. In this respect, Herbert's thought demonstrates the historical continuity of ethics based on reason and conscience. It also continues to make an important contribution to contemporary debates on ethics, human rights, and interreligious dialogue.

Keywords: Philosophy of Religion, Lord Herbert of Cherbury, Natural Moral Theory, Universal Ethics, Reason and Conscience, Interfaith Dialogue, Human Rights

NORMATİF YAŞAM DÖNGÜSÜNÜ KIRMAK: ÇOCUKSUZ YAŞLANMAK

Dr. Arş. Gör. Meryem Sarıköse

İstanbul Gelişim Üniversitesi,

msarikose@gelisim.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-6428-184X>

ÖZET

Normatif yaşam döngüleri, bireylerin belirli yaşam ritimlerini takip etmesi olarak işlevselleştirilmektedir. Bu döngüde yetişkinlik evresinde askere gitme, iş bulma, evlenme, çocuk sahibi olma gibi adımlar adeta birer yaşam reçeteleri gibi sunulmaktadır. Yaşlılık ise yetişkinliğin ardından deneyimlenen evreye tekabül etmekte, yetişkinlik döneminin doğal çıktılarıyla deneyimlenmektedir. Bu doğrultuda toplumda yaşlılık, genel itibarıyla bakım ihtiyaçları, destek mekanizmaları, ilişkisel aidiyetler çerçevesinde anlamlandırılmakta, çocuk özellikle bu dönemin aidiyet ve bakım kaynağı olarak görülmektedir (Dykstra, 2009). Çocuk sahibi olmamak ise aksi bir konuma işaret etmekte, toplumsal ilişkilerde yalnızlık, görünmezlik, damgalanma tehditleriyle karşılaşabilmektedir. Yaşlılıkta tüm bu unsurlar nispeten daha yoğun yaşanmakta ve sık sık “pişman”, “bencil”, “eksik” etiketlerine hapsedilmektedirler (Letherby, 2002). Diğer bir ifadeyle hem çocuksuz bir yaşam sürdürdüklerinden hem de yaşam döngülerinde kültürel meşruiyetleri kazanamamalarından ötürü yalnızlık deneyimleri sosyal izolasyona dönüşebilmektedir (Victor vd., 2005). Bu çalışmada, çocuksuz yaşam sürdüren yaşlı bireylerin yalnızlık deneyimleri, normatif beklentiler ve toplumsal anlatılar ekseninde sorguya açılacaktır. Çalışmada, damgalanma ve toplumsal rollerden sapma kavramları etrafında yaşlılık deneyiminin yalnızlıkla kesişme alanları görünür kılınacaktır. Nitel araştırma yöntemiyle kurgulanan çalışmada, fenomenoloji desenine başvurulmuş böylelikle yaşlılık döneminde çocuk sahibi olmamanın sosyal ilişkiler ve bakım emeği açısından kırılğanlığının açığa çıkartılması hedeflenmiştir. Gerçekleştirilen 12 derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler, MAXQDA 24 programında içerik analizi yöntemiyle analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda, yaşam döngüsünden sapmanın bedeli, damgalanma ve ilişkisel yalnızlık ana temalarına ulaşılmıştır. Söz konusu temalar, yaşlılık döneminde çocuksuz yaşam pratiğinin toplumsal anlatılarla kesiştiğini, yetişkinlik evresinde inşa edilemeyen kültürel meşruiyet alanlarının yalnızlıkla sonuçlandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler : Yaşam Döngüleri, Yaşlılık, Çocuksuzluk, Toplumsal Normlar, Kültürel Meşruiyet

KIRSALDA MATEMATİK EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, SEVGİ ÇOBAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

sevgicbn2@icloud.com – 0009-0007-1963-9137

Prof Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesidir. Kırsal bölgelerde yaşayan öğrencilerin matematiksel başarılarında gözlemlenen farklılıkların arka planını anlamak, eğitimde fırsat eşitliği bağlamında önemli bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda çalışmada, toplam 50 yüksek lisans tezi ve makale incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, kırsalda görev yapan öğretmenlerin mesleki motivasyon eksikliği, eğitim materyallerine erişim sorunları, altyapı yetersizlikleri, öğrenci ilgisizliği ve ailelerin eğitime bakış açısı gibi çok yönlü sorunların matematik öğretimini olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Araştırmanın sonunda, kırsal bölgelerdeki matematik eğitimine yönelik daha kapsayıcı politikaların geliştirilmesi, öğretmen destek programlarının artırılması ve yerel koşullara duyarlı öğretim materyallerinin geliştirilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırsalda matematik eğitimi, eğitsel eşitsizlik, alan yazın analizi.

1. GİRİŞ

Kırsal bölgeler, genellikle tarım ve hayvancılıkla geçinen, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu ve kentlere kıyasla ekonomik, sosyal ve kültürel imkanların daha sınırlı olduğu yerleşim alanlarıdır. Bu bölgelerde altyapı hizmetleri, ulaşım olanakları ve teknolojik imkanlar kısıtlı olabilir, bu da yaşamın pek çok alanında olduğu gibi eğitimde de çeşitli zorluklara neden olmaktadır. Kırsal bölgelerde eğitim, öğretmen temini, okul donanımı, öğrenci motivasyonu ve ebeveyn desteği gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Bu bölgelerde yaşayan öğrencilerin, eğitim süreçlerinde karşılaştığı çeşitli engeller akademik başarılarını doğrudan etkileyebilmektedir. Matematik eğitimi gibi soyut düşünme ve problem çözme becerileri

gerektiren dersler, kırsal alanlarda daha fazla desteğe ihtiyaç duyulan konular arasında yer almaktadır.

Kırsal bölgelerde matematik eğitimi, modern eğitimin en önemli ve en karmaşık meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu bölgelerdeki koşullar, matematik gibi soyut ve kavramsal öğrenme gerektiren bir dersin öğretimini daha da zorlaştırmaktadır. Kırsal bölgelerde eğitim eşitsizlikleri, sadece yerel düzeyde değil, ulusal ve uluslararası çapta da büyük bir kaygı konusu olmuştur. Eğitimde eşitlik ve erişim, çağdaş eğitim sistemlerinin temel ilkelerinden biri olmasına rağmen, kırsal bölgelerde bu ilkelerin uygulanabilirliği sıklıkla sorgulanmaktadır (UNESCO, 2020). Kırsaldaki eğitimdeki bu eşitsizlik, günümüz dünyasında hâlâ çözülmemiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal bölgelerde düşük kalitede matematik eğitimi, bu bölgelerdeki öğrencilerin matematiksel becerilerinin gelişmesinde büyük bir engel oluşturmaktadır. Eğitimin kalitesinin düşük olması öğrencilerin öğrenme süreçlerinde daha fazla zorluk yaşamalarına neden olur ve bu durum onların genel akademik başarılarını olumsuz bir şekilde etkiler (Smith & Schorr, 2019). Kırsaldaki öğrenciler, genellikle eğitimde daha az fırsata sahip olurlar; bu da onların hem matematiksel bilgi seviyelerini hem de problem çözme yeteneklerini olumsuz yönde etkiler. Ayrıca, kırsal bölgelerdeki öğrencilerin matematiksel başarılarının, kent merkezlerine kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu başarı farkı, yalnızca öğretim yöntemlerinin etkisizliği ile değil, aynı zamanda kırsal öğrencilerin toplum yapısı, sosyoekonomik durum ve kültürel farklılıklar gibi faktörlerle de bağlantılıdır (Jansen, 2017). Kırsalda yaşayan öğrenciler, genellikle daha düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedir ve bu durum onların eğitimdeki genel performanslarını ve özellikle matematik gibi soyut derslerdeki başarılarını olumsuz etkilemektedir.

Özellikle kırsaldaki öğretmen eksiklikleri, eğitimde karşılaşılan en önemli engellerden biridir. Kırsal bölgelerde öğretmenlerin yüksek niteliklere sahip olmaması da, eğitim kalitesinin düşmesine yol açabilmektedir. Öğretmenlerin matematiksel içerik bilgisi ve pedagojik becerilerinin eksikliği, öğrencilerin matematiksel kavramları anlamalarında ve problem çözme yeteneklerini geliştirmelerinde ciddi sorunlar yaratmaktadır (Chavez & Huerta, 2021). Kırsal bölgelerde, öğretmenlerin genellikle şehir merkezlerine göre daha az eğitim fırsatına sahip olmaları, bu sorunun temel sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Ayrıca, kırsalda çalışmakta olan öğretmenlerin profesyonel gelişim fırsatlarının sınırlı olması, bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yapılan yatırımın yetersizliği, eğitimin kalitesini doğrudan etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Kırsaldaki öğrencilerin matematiksel becerilerinin gelişiminde bir diğer önemli faktör de eğitim materyallerine erişimdir. Kırsal okullarda, öğretim araçları ve materyalleri genellikle yetersizdir. Bu durum, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini olumsuz yönde etkiler ve matematik gibi soyut bir dersin öğrenilmesini güçleştirir (Ginsburg, 2018). Eğitim materyallerine yapılan bu yatırımların eksikliği, kırsal öğrencilerin kavramsal öğrenme süreçlerini aksatabilir, öğretmenler eğitim yöntemlerini çeşitlendirmekte zorluk yaşayabilir. Ayrıca, teknolojiye erişimin sınırlı olması, dijital eğitim araçlarının kullanılmasını engellemektedir, oysa dijital materyaller, öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerini

geliştirmeleri açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (OECD, 2022). Bu bağlamda, kırsal alanlarda eğitim materyallerinin ve teknolojinin daha geniş bir şekilde erişilebilir hale getirilmesi, öğrencilerin eğitimdeki fırsat eşitliğini artıracak ve matematiksel başarıyı olumlu yönde etkileyecektir.

Özpınar (2021) yapmış olduğu çalışmada, kırsalda matematik öğretmenlerinin matematik dersi öğretim programını uygulamada karşılaştıkları zorlukları ve çözüm yaklaşımlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda programı uygulama ile ilgili hemen her ögede önemli sorunlar tespit etmişlerdir. En hatalı ögenin içerik olduğunu görmüşler ve içerik konusunda kazanımların eksik olması, kazanımlar için ayrılan zamanın yetersiz olması gibi önemli zorlukların varlığı dikkat çekmiştir. Pandemi döneminde ise en çok öğrencilerin derse katılımında zorluk yaşandığını, bu dönemde öğrencilerin derse katılımının azaldığını tespit etmişler ve bu durumu en başta kırsaldaki maddi yetersizliklere bağlamışlardır.

Çiftçi (2010), çalışmada kırsal bölgelerdeki ortaokul matematik eğitiminde yaşanan sorunları öğrenci ve öğretmenler açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutumlara sahip olduklarını gözlemlemiş ancak kırsal kesimlerde eğitim alan öğrencilerin ilkokulda kazanmaları gereken hedeflerin çoğuna sahip olmadıklarını tespit etmiştir. Ayrıca kırsal bölgelerde çalışan matematik öğretmenlerinin aile eğitimsizliği, öğretmen eksikliği, teknolojik ve ekonomik imkansızlıklar gibi durumlardan dolayı kırsal matematik eğitiminde sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Karadeniz (2014) tarafından yapılan çalışmada kırsal kesimde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematiğe ilişkin kaygıları ile tutumları arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda kırsal bölgelerdeki ortaokul öğrencilerinin matematiğe karşı tutum ve kaygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, matematik kaygısındaki artış ile birlikte matematiğe karşı olan olumlu tutumlarının aynı oranda azaldığı tespit edilmiştir.

Akbayır ve Ece (2016) kırsal bölgelerde çalışan sınıf öğretmenlerinin matematik eğitiminde karşılaştıkları sorunlara yönelik bir araştırma yapmışlar, çalışma sonucunda kırsal bölgede görev alan sınıf öğretmenlerinin; mesleki durumlarına, matematik müfredatına, çevresel koşullara yönelik karşılaştıkları sorunların kırsal bölgelerdeki mevcut durumdan ve bu durumun göz ardı edilmesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Boyras ve Güçlü (2018) yaptıkları çalışmada matematik dersinde karşılaşılan; öğretim programı, öğretmen, öğrenci, veli ve okul idaresi gibi faktörlerden kaynaklı sorunları ele almışlardır. Araştırma sonucunda programın hedefleri yönünde hareket edildiğinde matematiğin eğlenceli bir ders haline geldiğini ve öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Öğrenciler tarafından değerlendirmenin notla yapılmasının istenmediğini tespit etmişlerdir. Öğretmenler için ise sınıfların kalabalık olmasının dersin işlenişini zorlaştırdığını belirlemişlerdir.

Bu çalışma kırsal bölgelerde matematik eğitime dair mevcut sorunları tespit ederek, eğitim politikalarına yönelik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kırsal bölgelerdeki matematik eğitimi üzerine yapılan bilimsel araştırmalar incelenerek, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri detaylı bir şekilde ortaya konulacaktır. Literatür taraması, kırsal eğitimdeki eşitsizlikleri, öğretmenlerin karşılaştığı zorlukları ve öğrencilerin matematiksel

başarılarındaki engelleri ayrıntılı bir şekilde ele alacaktır. Ayrıca, bu sorunların çözülmesine yönelik önerilen stratejiler de tartışılacaktır. Kırsal eğitimdeki bu eşitsizlikleri giderebilmek adına yapılacak çalışmalar, hem yerel hem de küresel düzeyde öneme sahip olacaktır. Sonuç olarak, kırsaldaki matematik eğitiminde daha etkili yöntemler geliştirilmesi gerektiği vurgulanacak ve bu alandaki gelişmelere katkı sağlamak amacıyla çözüm odaklı yaklaşımlar sunulacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin bilimsel çalışmaların incelenmesini amaçlayan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar; veri toplama tekniklerinden gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olayların ve durumların müdahale olmadan gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkarılmasına yönelik araştırmalar olarak bilinmektedir. Nitel araştırmalar yapılırken veri toplama yöntemi olarak yaygın olarak görüşme, gözlem ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi ise araştırılması hedeflenen durumlar ile ilgili veriler sunan yazılı materyallerin analizidir.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin bilimsel çalışmaları incelemek amacıyla doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında tezler ve makaleler taranmış ve ilgili veriler elde edilmiştir. Veriler YÖK Tez Merkezi ve Google Scholar aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında, “kırsalda matematik eğitimi”, “kırsal bölgelerde matematik öğretimi”, “kırsalda yaşanan sorunlar” gibi anahtar kelimeler kullanılarak belirtilen veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Ortaya çıkan bilimsel çalışmalardan bazıları tekrarlayan içerikler içermesi, erişim kısıtlamaları bulunması veya araştırma konusu ile doğrudan ilişkili olmaması gibi nedenlerle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Tüm eleme kriterleri uygulandıktan sonra toplam 50 makale ve tez bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada bilimsel çalışmaların incelenmesinde nitel veri analiz tekniklerinden betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmada veriler araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından belirlenen ölçütler aracılığıyla analiz edilmiştir. Veri analizinde; çalışmaların türü, çalışmaların yıllara göre dağılımı, örneklem türü, araştırmanın türü, kullanılan veri toplama aracı ve veri analiz yöntemi gibi kriterlere göre elde edilen çalışmaların dağılımları incelenmiştir. Bu dağılımlar frekans ve yüzde tabloları ile bulgular bölümünde sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında incelenen bilimsel çalışmaların türleri, yılları, örneklem türleri, yöntemleri, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemlerine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Araştırmada incelenen çalışmalar toplam 50 makale ve tezden oluşmaktadır. İncelenen çalışmaların belirtilen kategorilere göre dağılımları frekans, yüzde değerlerini gösteren çizelgeler şeklinde gösterilmiştir.

Araştırmada incelenen çalışmalar türlerine göre; makale, yüksek lisans ve doktora tezi olmak üzere üç grupta incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. İncelenen Çalışmaların Türüne Göre Dağılımı

Çalışma Türü	f	%
Makale	30	60
Yüksek Lisans Tezi	19	38
Doktora Tezi	1	2

Çizelge 1’e göre çalışma türlerine bakıldığında kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak makale türünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doktora tezi türündeki çalışmaların matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar kapsamında daha az sayıda olduğu görülmüştür.

Kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlarla ilgili yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. İncelenen Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	f	%
2002	1	2
2003	1	2
2004	2	4
2005	2	4
2010	4	8
2011	3	6
2012	2	4

2013	2	4
2014	1	2
2015	2	4
2016	3	6
2018	1	2
2019	2	4
2020	4	8
2021	5	10
2022	4	8
2023	7	14
2024	4	8

Çizelge 2’ye göre, kırsalda matematik eğitiminde yaşanan zorluklar ile ilgili çalışmalara en çok çalışma 2023 yılında rastlanmıştır. Kırsalda matematik eğitimiyle ilgili çalışmaların belirli dönemlerde yoğunlaşmasının ya da azalmasının temel nedenleri, eğitim politikalarındaki değişimler, toplumsal ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmelerle ilgili olabileceği düşünülmektedir. 2020 sonrası dönemde ise COVID-19 pandemisi, kırsal bölgelerde dijital erişim ve eğitimde fırsat eşitsizliklerini daha görünür kılmış, bu da akademik ilgiyi yeniden canlandırmıştır.

Araştırmada incelenen çalışmalar öğrenim düzeylerine göre; ilkokul düzeyi ve ortaokul düzeyi şeklinde iki grupta incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3’de sunulmuştur.

Çizelge 3. İncelenen Çalışmaların Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
İlkokul Düzeyi	4	8
Ortaokul Düzeyi	17	34
Öğretmen	29	58

Çizelge 3’e göre, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara yönelik bilimsel çalışmalarının en çok öğretmenlerle yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum öğretim programının uygulayıcısının öğretmenler olmasından kaynaklı olabilir. Ayrıca, araştırmada sonunda ilkokul düzeyinde yapılan çalışmaların daha az sayıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada incelenen çalışmalar araştırma yöntemlerine göre; nicel yöntem, nitel yöntem ve karma yöntem şeklinde üç kategoride incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 4. İncelenen Çalışmaların Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	f	%
Nicel	10	20
Nitel	26	52
Karma	14	28

Çizelge 4’e göre, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunların incelenmesinde ağırlıklı olarak nitel araştırma yönteminin tercih edildiği belirlenmiştir.

Kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar ile ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı Çizelge 5’de verilmiştir.

Çizelge 5. İncelenen Çalışmaların Kullanılan Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%
Görüşme Formu	32	53,3
Anket	7	11,6
Ölçek	12	20
Öğrenci Günlükleri	1	1,6
Video Konferans	1	1,6
Görüşme	7	11,6

Çizelge 5’de görüldüğü gibi kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar ile ilgili çalışmalarda veri toplama aracı olarak daha çok görüşme formu, bununla birlikte ölçek ve anket de veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Çizelge 6. İncelenen Çalışmaların Kullanılan Veri Analiz Yöntemine Göre Dağılımı

Nicel Veri Analizi	f	%	Nitel Veri Analizi	f	%
Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi	1	2,8	İçerik Analizi	17	53,1
Kruskal Wallis H Testi	2	5,7	Betimsel Analiz	12	37,5
T-testi	15	42,8	Doküman Analizi	3	9,3
ANOVA	10	28,5			
Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi	4	11,4			
MannWhitney U Testi	3	8,5			

Çizelge 6 incelendiğinde kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar ile ilgili çalışmalarda yüksek oranda içerik analizi yöntemi kullanıldığı, daha sonra sırasıyla t-testi ve betimsel analiz kullanıldığı görülmektedir. Buna karşın sadece 3 çalışmada doküman analizi nitel veri analiz yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada incelenen çalışmalar kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara göre; öğretmen kaynaklı sorunlar, öğrenci ve aile temelli sorunlar, öğretim süreci ve öğrenme ortamına ilişkin sorunlar, okul ve yönetsel yapıya ilişkin sorunlar şeklinde dört grupta incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çizelge 7. İncelenen Çalışmalarda Karşılaşılan Sorunların Temalara Göre Dağılımı

Temalar	Alt Temalar	f	%
Öğretmen Kaynaklı Sorunlar	- Alan dışı görevlendirme - Sürekli öğretmen değişimi - Mesleki gelişim olanaklarının kısıtlılığı - Kırsal yaşama uyumda zorluk - Motivasyon ve tükenmişlik sorunları	28	22,4
Öğrenci ve Aile Temelli Sorunlar	- Öğrencilerin temel bilgi eksikliği - Devamsızlık - Düşük öğrenme motivasyonu - Ailelerin eğitime ilgisizliği - Ekonomik ve sosyal yetersizlikler - Eğitime yönelik toplumsal bakışın olumsuzluğu	41	32,8
Öğretim Süreci ve Öğrenme Ortamına İlişkin Sorunlar	- Ezbere dayalı öğretim yöntemleri - Matematikte soyut kavramların öğretiminde güçlük - Etkinlik ve materyal eksikliği - Teknoloji ve dijital içerik kullanımında yetersizlik	37	29,6
Okul ve Yönetimsel Yapıya İlişkin Sorunlar	- Fiziksel donanım eksiklikleri (sınıf, araç-gereç, internet) - Yöneticiler arası iletişim sorunları - Rehberlik ve denetim eksikliği - Ulaşımın zor olması - İş birliği ve ekip çalışması yetersizliği	19	15,2

Çizelge 7' ye göre araştırmada incelenen çalışmalarda, öğrenci ve aile temelli sorunlara daha çok değinildiği görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre okul ve yönetsel yapıya ilişkin sorunlarla diğer sorunlardan daha nadir karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin yapılmış 50 bilimsel çalışma incelenmiş ve bu çalışmalar; çalışmanın türü, yılı, örneklem türü, yöntemi, veri toplama aracı ve veri analiz yöntemi açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları, kırsalda matematik öğretimiyle ilgili literatüre dair önemli eğilimleri ortaya koymakta ve bu alanda yapılması gereken çalışmalara dair yol göstermektedir.

İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun (%60) makale türünde olduğu, bunu %38 oranla yüksek lisans tezlerinin izlediği, doktora düzeyindeki çalışmaların ise oldukça sınırlı (%2) olduğu görülmektedir. Bu durum, kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar bağlamında yürütülen araştırmaların genellikle lisansüstü düzeyde değil, daha kısa süreli akademik yayınlarla sınırlı kaldığını göstermektedir. Benzer şekilde Çiftçi (2010) de kırsal bölgelerde matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu ve bu alanda yapılacak çalışmaların önemli bir boşluğu dolduracağını ifade etmektedir.

Yıllara göre dağılım incelendiğinde, çalışmaların 2020 sonrası artış gösterdiği, özellikle 2023 yılının en yoğun yıl olduğu görülmektedir. 2020 sonrası dönemde, kırsalda dijital kaynaklara erişimde yaşanan sorunlar ve eğitimde fırsat eşitsizliği gibi konuların daha görünür hale gelmesi bu artışın nedenleri arasında değerlendirilebilir. Benzer olarak Baki ve Çelik (2021), pandemi sürecinde kırsalda görev yapan matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yaşadığı zorluklar, öğrencilerin derse erişememesi, materyal eksikliği ve internet altyapısının yetersizliği gibi konuları ele almıştır. Bu da karşılaşılan sorunların akademik ilgiyi bu alana yönelttiğini desteklemektedir.

Örneklem türü açısından bulgular, çalışmaların %58'inin öğretmenlerle gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, kırsal bölgelerde eğitim uygulamalarının başat aktörü olan öğretmenlerin deneyimlerinin araştırmalar için temel veri kaynağı olduğunu göstermektedir. Ancak ilkökul düzeyine dair sadece dört çalışmanın bulunması (%8), erken yaş gruplarında kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine yapılmış araştırmaların yetersizliğini işaret etmektedir. Oysa bu yaş grubundaki öğrencilerin matematiksel kavramları anlamlandırma sürecinde yaşadıkları güçlüklerin erken yaşta tespit edilmesi, uzun vadeli kazanımlar açısından kritik öneme sahiptir (Altun & Memiş, 2020).

Yöntem bakımından yapılan değerlendirmede, nitel yöntemlerin (%52) daha sık kullanıldığı görülmektedir. Karma yöntem (%28) ve nicel yöntem (%20) daha az tercih edilmiştir. Nitel yöntemlerin daha çok tercih edilmesi, kırsalda yaşanan sorunların derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyan açık uçlu veri toplama tekniklerine duyulan ihtiyacı da yansıtmaktadır. Bu durum, Yıldırım ve Şimşek (2016) tarafından da

vurgulandığı üzere, nitel araştırmaların katılımcıların deneyimlerini ve yaşantılarını daha iyi yansıttığı gerçeğiyle örtüşmektedir.

Veri toplama araçlarına bakıldığında, en çok kullanılan aracın görüşme formu (%53,3) olduğu belirlenmiştir. Bu da nitel araştırmalarda kullanılan araçlara olan yönelimin bir yansımasıdır. Görüşme formu kırsalda görev yapan öğretmenlerin ve öğrencilerin deneyimlerinin doğrudan alınmasına olanak tanıyan etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ölçek (%20) ve anket (%11,6) gibi yapılandırılmış araçlar ise daha sınırlı kullanılmıştır. Bu bulgu, yapılandırılmış ölçme araçlarının kırsalın kendine özgü dinamiklerini anlamakta yetersiz kalabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca çok az sayıda çalışmada öğrenci günlükleri veya video konferans gibi çağdaş veri toplama tekniklerinin kullanılması, veri çeşitliliği bakımından sınırlı bir yelpaze ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Veri analiz tekniklerine bakıldığında, nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizinin en sık kullanılan yöntem (%53,1) olduğu görülmektedir. Ayrıca betimsel analiz (%37,5) de oldukça sık kullanılmıştır. Bu, kırsal bağlamda elde edilen görüşme verilerinin anlamlı temalara dönüştürülmesinde tercih edildiğini göstermektedir. Nicel analizlerde ise en sık t-testi (%42,8) ve ANOVA (%22,8) kullanılmıştır. Bununla birlikte sadece üç çalışmada doküman analizinin kullanılması, yazılı kaynaklardan yararlanma konusunda henüz yeterli düzeyde bir eğilim olmadığını göstermektedir. Oysa doküman incelemesi, kırsalda uygulanan projeler ve öğretim programları gibi bağlamsal belgelerin de sistemli bir biçimde değerlendirilmesine olanak tanıyabilir.

Araştırmanın bulguları, kırsal bölgelerde yürütülen matematik öğretiminin çok boyutlu zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle öğrenci ve aile temelli sorunlar öne çıkmakta; öğrencilerin temel bilgi eksiklikleri, derse karşı düşük motivasyonları ve ailelerin eğitime olan ilgisizliği öğretim sürecini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Bu bulgu, Gönülal ve Susam'ın (2024) kırsalda öğrencilerin bilişsel hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olmasının öğretim sürecini güçleştirdiğini belirttiği çalışmasıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte, öğretim süreci ve öğrenme ortamına ilişkin eksiklikler – ezbere dayalı öğretim yöntemlerinin yaygınlığı, materyal ve etkinlik yetersizliği, teknolojik araç-gereç eksikliği – öğrencilerin matematiksel kavramları anlamlandırmasını zorlaştırmaktadır. Öğretmen kaynaklı sorunlar da araştırmada belirli bir düzeyde dikkat çekmektedir. Sürekli öğretmen değişimi, alan dışı görevlendirmeler ve mesleki gelişim fırsatlarının yetersizliği, öğretim sürecinde sürekliliğin sağlanamamasına ve öğretmen motivasyonunun düşmesine neden olmaktadır.

Araştırmanın genel bulguları doğrultusunda kırsalda matematik eğitimi konusunda yürütülen çalışmaların artmakla birlikte belirli alanlarda derinleşmeye ve çeşitlenmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Özellikle öğretmen temelli çalışmaların yoğunluğu dikkat çekerken, öğrenci merkezli ve erken yaş gruplarına yönelik çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinin ağırlıklı olarak tercih edildiği, bu sayede kırsalda yaşanan sorunların daha ayrıntılı biçimde ele alındığı görülmektedir. Ancak

kullanılan veri toplama araçları ve analiz teknikleri çeşitliliğinin artırılması gerektiği de dikkat çeken bir bulgudur.

Kırsalda matematik eğitiminde karşılaşılan sorunlar konusunda daha derinlikli ve uzun soluklu akademik katkılar sunulabilmesi için doktora düzeyinde çalışmaların artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle ilkökul düzeyine odaklanan araştırmalar teşvik edilmeli; öğrencilerin erken dönem matematik öğrenmeleri üzerine yapılacak çalışmalarla gelecekteki öğrenme süreçlerine katkı sağlanmalıdır. Ayrıca, kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumları, başarıları ve karşılaştıkları güçlükleri doğrudan ele alan öğrenci temelli araştırmaların sayısı artırılmalıdır. Kırsalda yaşanan sorunların daha gerçekçi bir biçimde anlaşılabilmesi için karma yöntemlerin kullanımı teşvik edilmeli; hem nicel hem de nitel verilerle elde edilen bütüncül bulgulara dayalı analizler yapılmalıdır. Ek olarak bu çalışmalarda video kayıtları, öğrenci günlükleri ve dijital gözlem araçları gibi yeni nesil veri toplama yöntemleri kullanılarak veri kaynakları zenginleştirilmelidir. Karşılaşılan sorunların konu başlıkları ele alındığında ise öğrencilerin temel bilgi eksikliklerini gidermeye yönelik destekleyici kursların, telafi programlarının ve bireyselleştirilmiş öğrenme uygulamalarının yaygınlaştırılması gerektiği söylenebilir. Ailelerin eğitime katılımını artırmak amacıyla okul-aile iş birliğini güçlendiren rehberlik çalışmaları ve veli seminerleri düzenlenmeli, ailelerin çocuklarının eğitim sürecine aktif olarak dahil olmaları teşvik edilmelidir. Öğrenme ortamlarının fiziksel ve teknolojik altyapısı geliştirilmeli; özellikle matematik öğretiminde kullanılabilecek somut materyaller, etkileşimli içerikler ve dijital kaynaklar okullara sağlanmalıdır. Kırsal bölgelerde görev yapan öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sürdürebilmeleri için hizmet içi eğitim programları, çevrim içi seminerler ve deneyim paylaşım platformları oluşturulmalıdır. Kırsalda uzun süreli öğretmen istihdamını teşvik eden kalıcı politikalar geliştirilmeli; öğretmenlerin bu bölgelerde görev yapmalarını cazip kılacak ekonomik, sosyal ve mesleki destek mekanizmaları güçlendirilmelidir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği sağlanarak, kırsal bölgelerdeki eğitimde fırsat eşitliğini artırmaya yönelik projeler geliştirilmeli ve sürdürülebilir çözümler üretmeye odaklanılmalıdır. Son olarak, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla kırsal bölgelerdeki durumun iyileştirilmesi için yerel yönetimler ve Milli Eğitim Bakanlığı ile etkili iş birlikleri geliştirilmelidir.

Bu çalışma, kırsalda matematik eğitime dair yapılmış bilimsel üretimleri sistemli biçimde analiz ederek, alandaki boşlukları ve güçlü yönleri ortaya koymuş; bundan sonraki araştırmalara yol gösterecek nitelikli bir kaynak olma potansiyeline sahiptir. Ancak bu bulguların daha geniş örneklem grupları ve farklı veri kaynakları ile desteklenmesi, gelecekteki çalışmalara ışık tutacaktır.

5. KAYNAKÇA

- Akbayır, K., & Ece, A. (2016). Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri (Diyarbakır ili örneği). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 220–229.

- Boyraz, Ç., & Güçlü, N. (2018). Ortaokul matematik öğretiminde karşılaşılan sorunların değerlendirilmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(1), 1–15.
- Chavez, M. D., & Huerta, M. E. (2021). Teacher preparation in rural education: Challenges and innovations. *Journal of Rural Education Research*, 37(2), 101–115.
- Çiftçi, S. (2010). *Kırsal bölgelerdeki ilköğretim ikinci kademe matematik eğitiminde yaşanan sorunlar*. (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ginsburg, H. P. (2006). Mathematical play and playful mathematics: A guide for early education. In J. van Kuyk (Ed.), *Mathematics education in early childhood* (pp. 1–10). Oxford University Press.
- <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195304381.003.0008>
- Jansen, A. (2017). Equity in mathematics education: Addressing socioeconomic disparities. *International Journal of Educational Research*, 82, 79–90.
- Karadeniz, İ. (2014). Ortaokul öğrencilerinin matematik kaygı ve tutumları arasındaki ilişki: Kırsal kesim örneği. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 5(3), 259–273. <https://doi.org/10.16949/turcomat.89931>
- OECD. (2022). Digital divide in education: The role of technology in reducing learning gaps. <https://doi.org/10.1787/4b0b8f3e-en>
- Özpınar, İ. (2021). *Kırsal bölgelerde görev yapan matematik öğretmenlerinin öğretim programını uygulamada karşılaştıkları zorluklar*. [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Smith, J. K., & Schorr, R. Y. (2019). The impact of limited educational resources on rural student performance in mathematics. *Journal of Educational Development*, 63, 112–124.
- Susam, E., & Gönülal, H. (2024). Kırsal Bölgelerdeki İlkokul Öğrencilerinin Matematik Becerilerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 100-123.
- UNESCO. (2020). Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>

KENT KIRSALINDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, HAYRUNİSA ZİNCİRYILDIZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

hyrns.zinciryildiz@gmail.com - 0009-0000-3028-3505

Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüş ve Bursa ilinde kent kırsalında yer alan ortaokullarda öğrenim gören 126 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, Aytekin (2015) tarafından geliştirilen Matematik Eğitiminde Teknoloji Tutum Ölçeği (METTÖ) kullanılarak toplanmış ve SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA testlerinden elde edilen bulgular, öğrencilerin matematik dersinde teknoloji kullanımına yönelik genel tutumlarının olumlu olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmazken; sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiş, ancak 7. sınıf öğrencilerinin tutum puanları diğer sınıflara kıyasla daha düşüktür. Ölçek maddelerinden elde edilen veriler, öğrencilerin teknolojiyi eğlenceli, motive edici ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir unsur olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bazı öğrencilerde teknolojiye yönelik kaygı ve güvensizlik hissi de gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, kırsal bölgelerde teknoloji entegrasyonunun desteklenmesi gerektiğini ve bireysel farklılıkların dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

1.GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerini geliştirmeye yardımcı olan en önemli toplumsal süreçlerden biridir (Smith, 2017). Bu süreç, bireyin yaşadığı çevreye bağlı olarak farklı değişkenlerden etkilenmektedir. Bölgelerin kentsel ve kırsal olarak ayrılması, eğitim sisteminde farklılıklara yol açmakta ve öğrencilerin eğitim hayatlarını etkilemektedir. Bu farklılıklar bireylerin eğitim hayatlarını da etkilemektedir. Kırsal bölgelerdeki eğitim, coğrafi konum, sosyoekonomik koşullar, teknolojik imkanlar ve bulunulan yerin gelenek ve

görenekleri gibi bir çok açıdan dezavantajlı yapıya sahip olmakla birlikte öğrencilerin eğitim süreçlerini doğrudan etkilemektedir (Öztürk, 2020; Yıldırım & Karadeniz, 2018; Brown, 2021). Bu dezavantajları eğitimde fırsat eşitliğine sahip olmalarını engellemekte ve eğitim öğretim süreçlerinin içeriğini sınırlamaktadır.

Kırsal bölge tanımlarına baktığımızda bazıları kırsal bölgelerin nüfus özellikleri üzerinde dururken bazıları da coğrafi ve sosyoekonomik özellikleri üzerinde durmaktadır. (Haas,1990). Farklı özelliklerin üzerinde durulması, kırsal bölgenin tanımında ortak bir fikir birliğine varılamamasına sebep olmuştur (Kurt, 2003). Türkiye’de yapılan bazı kırsal bölge tanımları ise şu şekildedir: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), tarafından ‘Nüfusu 20.000 ve daha az olan yerleşim merkezleri’ olarak tanımlanmışken; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı tarafından hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda (2000) ise 81’e çıkarılan il sayısı dahilinde, metropolitan yerleşimler dışında kalan illeri kapsayan, ilçe, köy ve mezralarda her türlü sosyal güvenceden yeterince yararlanmayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal alanlar olarak tanımlanmıştır (Garan, 2005).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin ekonomik, sosyal, coğrafi ve kültürel yapıları, öğrencilerin eğitim olanaklarını da olumsuz etkilemektedir. Güneş (2018)’e göre, kırsal bölgelerdeki okullar, altyapı eksiklikleri, öğretmen yetersizliği ve teknolojik imkânsızlıklar nedeniyle dezavantajlı durumdadır. Kırsal kesimde öğrencilerin yeterli düzeyde eğitimi alamamaları, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Kırsalda yaşayan bir öğrenci ile kentte yaşayan bir öğrenci arasında kültürel, ekonomik ve sosyal olanaklar açısından farklılık gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar öğrencilerin akademik başarılarını ve derslere olan motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Günümüz şartlarında kentsel ve kırsal bölgelerin arasındaki etkileşimleri ve geçiş bölgelerini ifade eden yeni bir kavram daha ortaya çıkmıştır: kent kırsalı. Literatürde kent kırsalı kavramının mekânsal, ekonomik, sosyo-kültürel boyutları ele alınarak tanımlandığı görülmektedir. Halfacree (2006) kent kırsalını, ‘kentsel ve kırsal alanların kesiştiği, hem kentsel hem de kırsal yaşam biçimlerinin bulunduğu alanlar’ olarak tanımlarken, Woods (2011), ise ‘kentsel yayılma, kırsal dönüşüm ve çok işlevli arazi kullanım süreçlerinin bulunduğu mekanlar’ olarak tanımlamıştır. Türkiye’de kent kırsalı kavramı ise kırsal üretim biçimlerinin kullanıldığı ancak kentsel imkanların arttığı bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Öztürk ve Bayraktar, 2021). Bununla beraber, büyükşehir yasası sonrası birçok kırsal bölge kentsel sınırların içine dahil edilmiş ve kırsal bölge tanımı yeniden oluşturulmuştur (Koroğlu ve Uysal, 2019).

Kent kırsalındaki eğitim sistemine baktığımızda, kentsel bölgelere yakın oldukları için avantaj sahibi iken kırsal bölgelerin yapısal özelliklerini taşıdığı için de dezavantajlı konumda oldukları görülmektedir. Kent kırsalındaki eğitim, kentsel bölgelere yakın konumda bulunmuş olmalarına rağmen kırsal bölgedeki eğitimle daha fazla paralellik göstermektedir. Koroğlu ve Uysal (2019), kent kırsalında bulunan öğrencilerin, kentsel bölgelere kıyasla daha sınırlı materyaller, teknoloji kullanımı ve ek öğrenme fırsatlarına (kütüphane, laboratuvarlar, internet erişimi vb.) sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu sınırlılıkların yanı sıra öğretmen eksikliği, altyapı sorunu

ve ulaşım problemleri de diğer dezavantajlar arasındadır (Gümüş ve Apak, 2020). Kent kırsalındaki öğrenciler, eğitim ortamı ve okul özelliklerinin yanı sıra dış etkenlerden de etkilenmektedirler. Bu bağlamda, kent kırsalında bulunan öğrencilerin, hem kentsel hem de kırsal eğitimin özelliklerini taşıyan hibrit bir eğitim sistemine sahip oldukları söylenebilir.

Matematik eğitiminde ders araç-gereçleri öğrencilerin derse olan moral ve motivasyonu için oldukça önemlidir (Piaget,1952). Özellikle soyut kavramların somutlaştırılması, öğrencilerin konuya daha hakim olmalarını ve böylece başarılarının da artmasını sağlamaktadır (Bruner, 1966). Bu somutlaştırma işlemi öğrencilerin matematiksel problemleri günlük yaşamla birleştirmesinde kolaylık sağlamaktadır. Günümüzde bu süreci destekleyen ders araç-gereçlerinin büyük bir kısmı ise teknolojik temellidir. Etkileşimli tahta, dijital içerikler, simülasyonlar ve çeşitli eğitim yazılımları gibi araçlar, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını artırmakta ve soyut matematik kavramlarının somutlaştırılmasını kolaylaştırmaktadır (Kurt, 2010; Yıldırım, 2011). Bu durum, öğrenmenin kalıcılığını artırmakta, öğrencilerin derse karşı olan motivasyonlarını ve dikkatini arttırmakta ve öğrencilerin problem çözme becerilerine doğrudan katkı sağlamaktadır.

Teknolojinin kullanımı öğrenciler için bu kadar önemliyken her eğitim kurumunda aynı teknolojik imkânlar bulunmamaktadır. Kösa ve Karakuş (2018), kırsal bölgelerdeki okullarda teknolojiye erişimin sınırlı olmasının, öğrencilerin başarılarını olumsuz etkileyebileceğini ve günlük yaşamla bağdaştırmada zorluk çekeceklerini vurgulamıştır. Kent kırsalındaki okullar kentsel bölgelere yakın olmalarına rağmen teknolojik altyapı açısından dezavantajlıdır (Livingstone, 2012)

Toker (2015), yapmış olduğu çalışmada, kırsaldaki ortaokul öğrencilerinin matematik algıları ile öğrenci ve öğretmenlerin matematik eğitimi hakkındaki görüşlerini incelemiştir. Çalışmasının sonucunda kırsal kesimdeki öğrencilerin matematiğin önemini ve gerekliliğini kavradığını, kırsal kesimde yaşamının zorluklarından dolayı daha iyi bir ortaöğretime geçmek için gayret gösterdiklerini, bunun için de matematiği çıkış yolu olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bu durumda öğrencilerin matematiğe ve matematik dersine ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu gözlemlemiştir.

Çiftçi (2010), kırsaldaki matematik öğretmenleri üzerine bir araştırma yapmıştır. Yapmış olduğu araştırmasında kırsaldaki matematik öğretmenlerinin sorunlarına değinmiştir. Kırsaldaki eğitimin en önemli sorunlarının; yetersiz kaynaklar, eğitime önem verilmemesi, sosyoekonomik konumun düşük olması, ailelerin yeteri kadar öğrencilerle ilgilenmemesi, donanımlı öğretmen eksikliği olduğunu belirtmiştir.

Çalışkan ve Yenilmez (2012) kırsalda matematik eğitiminde çoklu zeka uygulamalarına yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin en çok gelişmiş zeka alanlarının görsel-uzamsal zeka, bedensel-kinestetik zeka ve doğa zekası olduğunu tespit etmişlerdir.

Kösa ve Karakuş (2018) tarafından yapılan çalışmada, kırsal bölgelerdeki eğitimde teknoloji kullanımının zorlukları incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, altyapı eksiklikleri, öğretmenlerin teknoloji Kullanımına İlişkin yetersiz olmaları ve kaynak yetersizliği gibi sorunlar olduğunu tespit etmişlerdir.

Zhang ve Sheu (2013) tarafından yapılan çalışmada, kırsal bölgelerde matematik eğitimi için etkili yatırım stratejileri incelenmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda, eğitim kaynaklarının etkin dağılımının ve öğretmen eğitiminin, öğrencilerin matematik performansını artırdığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda kırsal bölgelerde eğitim süreçlerinin coğrafi, sosyoekonomik ve teknolojik değişkenlerden etkilendiği (Öztürk, 2020; Yıldırım ve Karadeniz, 2018; Brown, 2021), kırsal kesimdeki öğrencilerin matematiğe bakış açılarının ve başarılarının da bu değişkenlerin etkisi altında şekillendiği (Toker, 2015), buna ek olarak kırsal kesimde öğretmen ve kaynak eksikliğinin de öğrencilerin başarılarında etkili olduğu söylenebilir (Çiftçi, 2010). Literatürdeki bu bulgular doğrultusunda, bu çalışmada kent kırsalında bulunan öğrencilerin matematik derslerinde teknoloji kullanımına ilişkin tutumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin teknolojiye erişim düzeyleri ve kullanım sıklıklarının matematiği öğrenme süreçleri üzerindeki etkileri de incelenecektir.

2.YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek amaçlandığından nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki mevcut ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan bir nicel araştırma desendir. Bu modelde, değişkenler arasında sebep-sonuç ilişkisi değil, sadece ilişki olup olmadığı ve ilişkinin yönü ile derecesi incelenir (Karasar, 2012).

2.2 Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Bursa ili kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Basit seçkisiz örnekleme, evrendeki her bireyin eşit seçilme şansına sahip olduğu ve seçimin tamamen olasılığa bağlı olduğu ve aynı zamanda önyargıyı en aza indirgeyerek sonuçların genellenebilirliğini artırır (Büyüköztürk vd., 2017). Kent kırsalında yer alan ortaokuldan belirlenen öğrenciler rastgele seçilerek örneklem oluşturulacaktır. Bu yöntem sayesinde örneklemin evreni temsil etme gücü artırılacak ve teknolojiye yönelik tutumları daha nesnel biçimde değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır (Creswell, 2018). Bu doğrultuda Bursa ilinde kent kırsalında yer alan ortaokul öğrencileri arasından rastgele seçilen 126 öğrenci oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 2.2.1 Katılımcıların Cinsiyete göre Dağılımları

	f	%
KADIN	62	49,2
ERKEK	64	50,8
TOPLA M	126	100,0

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadın ve erkeklerin dengeli dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.2.2. Katılımcıların Sınıf Düzeylerine göre Dağılımları

	f	%
6.SINIF	22	17,5
7.SINIF	47	37,3
8.SINIF	57	45,2
TOPLA M	126	100,0

Katılımcıların sınıf düzeylerine göre dağılımına bakıldığında 6.sınıftan 8.sınıfa doğru katılımcı sayısının daha da artış gösterdiği görülmektedir.

2.3 Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Matematik Eğitiminde Teknoloji Tutum Ölçeği (METTÖ) kullanılmıştır. Aytekin (2015) tarafından geliştirilen ölçek matematik derslerinde teknoloji kullanımına ilişkin öğrenci tutumlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Aytekin tarafından tamamlanmıştır.

Ölçek 5’li derecelendirme yapısına sahiptir ve 41 maddeden oluşmaktadır. 1 ‘Kesinlikle Katılmıyorum’, 2 ‘Katılmıyorum’, 3 ‘Kararsızım’, 4 ‘Katılıyorum’ ve 5 ‘Kesinlikle Katılıyorum’ şeklinde puanlanmaktadır. Yüksek puan alan öğrencinin matematik dersinde teknoloji kullanımına yönelik olumlu tutum gösterdiği, düşük puan alan öğrencinin ise matematik dersinde teknoloji kullanımına yönelik olumsuz tutum gösterdiği ifade edilebilir.

2.4 Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programına aktararak analizi yapılmıştır. Oluşan verilerin analizinde betimsel istatistikler (frekans, aritmetik ortalama, yüzde ve standart sapma), t- testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Betimsel istatistikler kullanılarak öğrencilerin teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının analizi yapılmıştır. Bağımsız gruplar t-testi yapılarak cinsiyet grupları arasında öğrencilerin tutumları açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Sınıf düzeyi ve matematik başarısı açısından, matematik dersinde kullanılan teknolojiye yönelik

tutumlarının farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiştir.

3.BULGULAR

Bu araştırmada, kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına ilişkin tutumları incelenmiştir. Bu bölümde, araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesiyle ulaşılan bulgular tablo ve açıklamalarla birlikte sunulmuştur.

Öğrencilerin teknoloji kullanımına yönelik tutumlarına ilişkin genel istatistikler Tablo 3.1.’de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Ölçek Genel Analizi

	N	Minimu m	Maksimu m	Ortalama	Standart Sapma
OLCEK	126	78,00	202,00	154,9127	25,74491

Katılımcıların ölçek genel analizine bakıldığında öğrencilerin matematik dersindeki teknoloji tutumuna yönelik olumlu düzeyde tutuma sahip olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin tutum puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2. Cinsiyete Göre Tutum Analizi

	Cinsiye t	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
OLCEK	KADI	62	154,0323	24,10154	-,077	,707
	ERKEK	64	155,7656	27,40684		

Bağımsız örneklem t-testi sonucuna bakıldığında öğrencilerin tutumlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Kadın ve erkek öğrencilerin teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının birbirine yakın ve olumlu yönde olduğu söylenebilir.

Sınıf düzeyleri arasında teknolojiye yönelik tutum puanları açısından farklılık olup olmadığı incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3.3.’te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. ANOVA Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Gruplar arası	1405,212	2	702,606	1,061	,349
Grup içi	81444,828	123	662,153		
Toplam	82850,040	125			

ANOVA testi sonucuna bakıldığında sınıf düzeyleri arasında teknoloji kullanımı tutumu açısından anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir.

SINIF	N	Ortalama
7.SINIF	47	150,5957
8.SINIF	57	157,2807
6.SINIF	22	158,0000

İstatiksel olarak her ne kadar test sonucunda anlamlı bir farklılık olmadığı görülse de sınıf ortalamalarına bakıldığında 7.sınıfların tutumlarının diğer sınıflara göre daha bir parça daha düşük olduğu söylenebilir. 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin olumlu bir tutum gösterirken, 7.sınıf öğrencileri nötr bir tutum sergilemektedir.

Tablo 3.4. Ölçek Maddeleri Genel Analizi

	N	Min imum	Maks imum	Ortala ma	Standart Sapma
1. Matematik dersinde teknoloji kullanmada kendime güvenirim.	126	1,00	5,00	3,4524	1,15660
2. Matematik dersinde teknoloji kullanılması beni çok eğlendirir.	126	1,00	5,00	3,8492	1,12476
3. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması görsellik ve işitsellik (resim ve animasyon kullanımı) sağladığı için öğrenmemi kalıcı yapar.	126	1,00	5,00	3,7857	1,26242
4. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasını severim.	126	1,00	5,00	3,8968	1,07204
5. Matematik dersinde teknoloji kullanmaya başlayınca bırakmak zor gelir.	126	1,00	5,00	2,6111	1,27732
6. Matematik derslerinde teknoloji kullanılmasının gerekli olmadığını düşünürüm.	126	1,00	5,00	2,3968	1,36282
7. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması matematik başarıyı artırır.	126	1,00	5,00	3,6667	1,21984

8. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasının ilgi çekici bulurum.	126	1,00	5,00	3,6349	1,34226
9. Matematik dersinde teknoloji kullanarak problem çözmek için uygun biri değilim.	126	1,00	5,00	2,3651	1,26872
10. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından moralimi bozar.	126	1,00	5,00	1,7937	1,09045
11. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması arkadaşlarımla olan iletişimimi artırır.	126	1,00	5,00	2,9127	1,36247
12. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından endişelenirim.	126	1,00	5,00	1,9048	1,01531
13. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından huzursuz olurum.	126	1,00	5,00	1,8571	1,13641
14. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması derse karşı motivasyonumu artırır.	126	1,00	5,00	3,5952	1,26604
15. Matematik derslerinde teknoloji kullanılmasından kaygılanırım.	126	1,00	5,00	2,0000	1,10272
16. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasına sinirlenirim.	126	1,00	5,00	1,6270	1,05629
17. Matematik dersinde kullanılan teknolojiyi içimden parçalamak geçer.	126	1,00	5,00	1,7143	1,10169
18. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması şekilleri (örn; kare, düzgün beşgen..)çizmemde yardımcı olur.	126	1,00	5,00	3,7302	1,32914
19. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından rahatsız olurum.	126	1,00	5,00	1,8095	1,06369
20. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasına düşman olduğumu hissediyorum.	126	1,00	5,00	1,6032	,92156
21. Matematik dersinde teknoloji kullanıldığında kendimi rahat hissedirim.	126	1,00	5,00	3,5159	1,21151
22. Matematik dersinde teknoloji kullanabileceğimden eminim.	126	1,00	5,00	3,6032	1,23987
23. Matematik dersinde teknoloji kullanıldığında dersi dinlemek hiç içimden gelmez.	126	1,00	5,00	2,0397	1,18929
24. Matematik dersinde teknoloji kullanmanın benim için zor olduğunu düşünürüm.	126	1,00	5,00	2,2619	1,25334
25. Matematik dersinde teknoloji kullanmayı beceremem.	126	1,00	5,00	2,0873	1,12442
26. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından sıkılırım.	126	1,00	5,00	2,1349	1,12679
27. Matematik dersinde teknoloji kullanmayı öğrenebilecek kadar kendime güvenmiyorum.	126	1,00	5,00	2,6587	1,48142
28. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması kavramları (örn; üçgende yükseklik, çıkarma işlemi) öğrenmemi sağlar.	126	1,00	5,00	3,6984	1,24752
29. Matematik dersinde teknoloji kullanılması derse olan ilgimi arttırır.	126	1,00	5,00	3,8413	1,14132

30. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması uzun işlemleri doğru ve hızlı yapmamı sağlar.	126	1,00	5,00	3,5794	1,27971
31. Matematik dersinde teknoloji kullanılması hoşuma gider.	126	1,00	5,00	3,7778	1,23864
32. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması boşa zaman kaybıdır.	126	1,00	5,00	1,9048	1,28018
33. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması sıkıcı konuların ilginç hale gelmesini sağlar.	126	1,00	5,00	3,5476	1,26875
34. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması problemleri çözmemde bana yardımcı olur. (bilgiyi organize ve analiz etmede kolaylık sağladığı için).	126	1,00	5,00	3,6984	1,20844
35. Matematik dersinde teknoloji kullanıldığında aklım karışır.	126	1,00	5,00	2,1667	1,16447
36. Matematik dersinde teknoloji kullanılmasından korkarım.	126	1,00	5,00	1,7063	1,11762
37. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması soruların çözümlerinin doğruluğunu test etmemi sağlar.	126	1,00	5,00	3,7381	1,26604
38. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması öğrenmemi zorlaştırır.	126	1,00	5,00	1,9206	1,13563
39. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması teoremlerin, kuralların ve özelliklerin nereden geldiğini anlamama yardımcı olur.	126	1,00	5,00	3,4603	1,28157
40. Matematik derslerinde teknoloji kullanılması kendi hızıma göre ilerlememi sağlar.	126	1,00	5,00	3,6111	1,19313
41. Matematik dersinde teknoloji kullanıldığında zamanın hızlı geçtiğini hissedirim.	126	1,00	5,00	3,6587	1,36331

Bu tabloda, öğrencilerin matematik derslerinde teknoloji kullanımına ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik ifadelerin ortalama (mean) ve standart sapma (std. deviation) değerleri yer almaktadır. Öğrencilerin genel olarak ortalamalarının 3,5 ile 4,4 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların en yüksek ortalamayı verdikleri ifadelerden biri “Matematik dersinde teknoloji kullanılması beni çok eğlendirir” (Ort.=3,8968), diğeri ise “Matematik dersinde teknoloji kullanılması beni çok eğlendirir” (Ort.=3,8492) şeklindedir. Bu maddeler, öğrencilerin teknolojiyi sadece bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal açıdan da destekleyici bir araç olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan, “Matematik dersinde teknoloji kullanılması düşman olduğumu hissediyorum” (Ort.=1,6032) ve “Matematik dersinde teknoloji kullanılması sinirlenirim” (Ort.=1,6270) ifadelerinin ortalamalarının düşük olması, öğrencilerin teknoloji kullanımına karşı olumsuz bir tutum geliştirmediklerini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, öğrencilerin matematik öğretiminde teknolojinin entegrasyonuna büyük ölçüde olumlu yaklaştıklarını ve teknoloji destekli öğrenme ortamlarının onların ilgisini çekme ve öğrenme motivasyonlarını artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

4.SONUÇ – TARTIŞMALAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Bursa ili kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırma bulguları, öğrencilerin genel olarak teknoloji kullanımına olumlu tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Matematik Eğitiminde Teknoloji Tutum Ölçeği (METTÖ) genel puan ortalaması 154,91 olup, bu değer ölçeğin üst yarısında yer almakta ve öğrencilerin teknoloji kullanımına yönelik eğilimlerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Cinsiyete göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda, kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durum, cinsiyetin teknolojiye yönelik tutumlar üzerinde belirleyici bir değişken olmadığını göstermektedir. Sınıf düzeyine göre yapılan ANOVA analizinde de anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > 0,05$), ancak ortalamalara bakıldığında 7. sınıf öğrencilerinin tutum düzeyinin 6. ve 8. sınıflara kıyasla daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Literatürde benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Toker (2015) kırsal bölgelerdeki öğrencilerin matematik derslerinde teknoloji kullanımını olumlu karşıladıklarını ve teknolojik araçların ders başarısı üzerinde motive edici bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Kösa ve Karakuş (2018) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin teknoloji kullanımını öğrenme sürecini kolaylaştıran ve derse olan ilgiyi artıran bir unsur olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, mevcut araştırmadaki olumlu tutum düzeyini destekler niteliktedir.

Araştırmada, cinsiyet değişkeni açısından yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda kadın ve erkek öğrenciler arasında teknoloji kullanımına ilişkin tutum açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu bulgu, Yıldırım (2011) tarafından yapılan çalışmayla paralellik göstermektedir. Yıldırım'ın çalışmasında da teknoloji kullanımına ilişkin cinsiyet temelli anlamlı bir tutum farklılığına rastlanmamıştır. Güngören ve Öztürk (2022) tarafından yapılan çalışmada da cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık gözlenmemiş, hem kadın hem de erkek öğrencilerin teknoloji kullanımına olumlu yaklaştığı belirtilmiştir. Bu durum, özellikle ortaokul çağındaki bireylerde dijital araçlara erişim olanaklarının benzeşmesi ve cinsiyet temelli teknoloji ayrımının giderek azalması ile açıklanabilir. Diğer yandan bazı araştırmalarda, erkek öğrencilerin teknolojiye yönelik daha olumlu tutum sergilediği belirtilmiştir (Akkoyunlu & Orhan, 2003). Ancak mevcut çalışmanın bulguları, bu görüşten farklı olarak cinsiyete göre tutumların birbirine oldukça yakın olduğunu göstermektedir.

Sınıf düzeyi değişkeni açısından yapılan ANOVA analizine göre, öğrencilerin sınıf düzeyleri açısından teknolojiye yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bununla birlikte, sınıf ortalamaları incelendiğinde 7. sınıf öğrencilerinin tutum puanlarının diğer sınıflara kıyasla daha düşük, 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin ise teknoloji kullanımına karşı daha olumlu tutum sergilediği görülmektedir. Benzer şekilde, Gümüş ve Apak (2020) tarafından yapılan çalışmada da sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte, bazı sınıflarda tutumların görece olarak daha düşük olduğu rapor edilmiştir. Bu durum, Yağcı (2019) tarafından yapılan çalışmayla örtüşmektedir. Yağcı,

özellikle orta sınıf gruplarında (örneğin 7. sınıf) öğrencilerin akademik baskı, sınav hazırlıkları veya öğretim yöntemleri nedeniyle teknolojiye karşı nötr ya da olumsuz yaklaşabildiğini belirtmiştir.

Benzer şekilde, Çelik ve Şahin (2021) çalışmalarında, sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerin teknolojiyi daha bilinçli kullandıklarını, ancak aynı zamanda teknolojiye yönelik motivasyonlarının dalgalanma gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, mevcut araştırmada 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin olumlu tutum sergilemesi, yaşa ve bilişsel olgunluğa bağlı olarak teknolojiyi eğitimsel bir araç olarak daha fazla içselleştirmeleriyle ilişkili olabilir.

Öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtların ortalamaları incelendiğinde, özellikle “Matematik dersinde teknoloji kullanılmasını severim” (Ort. = 3,89) ve “Matematik dersinde teknoloji kullanılması beni çok eğlendirir” (Ort. = 3,84) ifadelerine yüksek düzeyde katılım gösterdikleri görülmektedir. Benzer şekilde, “Teknoloji kullanılması derse olan ilgimi artırır” (Ort. = 3,84) ve “Matematik dersinde teknoloji kullanılması sıkıcı konuların ilginç hale gelmesini sağlar” (Ort. = 3,54) maddeleri de öğrencilerin dikkat, ilgi ve motivasyonlarının teknoloji aracılığıyla desteklendiğini göstermektedir. Bu bulgular, teknoloji kullanımının öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, “Matematik dersinde teknoloji kullanılmasına düşman olduğumu hissediyorum” (Ort. = 1,60), “Sinirlenirim” (Ort. = 1,63) ve “Korkarım” (Ort. = 1,70) gibi maddelere verilen düşük düzeyde katılım, öğrencilerin büyük çoğunluğunun teknolojiye karşı olumsuz bir duyuşsal tepki geliştirmediğini ortaya koymaktadır. Ancak “Teknoloji kullanmayı öğrenebilecek kadar kendime güvenmiyorum” (Ort. = 2,65) ve “Matematik dersinde teknoloji kullanmaya başlayınca bırakmak zor gelir” (Ort. = 2,61) gibi bazı maddelere verilen görece yüksek ortalamalar, bazı öğrencilerde teknolojiye yönelik kaygı, güvensizlik veya bağımlılık hissi gibi ikircikli tutumların da var olabileceğini göstermektedir. Bu durum, Livingstone’un (2012) dijital donanım eksikliği ve bireyler arası dijital beceri farklarının, özellikle yeterince desteklenmeyen öğrenme ortamlarında öğrencilerde stres, huzursuzluk ve güvensizlik yaratabileceğine yönelik bulgularıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla, matematik derslerinde teknoloji kullanımının öğrenciler açısından genellikle olumlu karşılandığı, ancak bireysel farklılıkların dikkate alınarak teknoloji entegrasyonunun planlanmasının önem arz ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak, kent kırsalında öğrenim gören öğrencilerin teknolojiye yönelik genel tutumları olumlu olmakla birlikte; bazı öğrencilerin teknolojiye karşı olumsuz duygular geliştirdiği, sınıf düzeylerinin tutumu sınırlı düzeyde etkilediği ve cinsiyetin anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir.

ÖNERİLER:

Bu araştırmada, kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutumları incelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma bulgularından hareketle, eğitim politikaları, öğretim programları ve uygulayıcılar için aşağıda yer alan öneriler sunulmuştur:

1. Öğrencilerin teknolojiye karşı olumlu tutumları dikkate alınarak, özellikle kırsal bölgelerde görev yapan matematik öğretmenlerine yönelik teknoloji destekli öğretim stratejilerinin geliştirilmesi ve bu stratejilerin sınıf içi uygulamalarla desteklenmesi önerilmektedir.
2. Öğrencilerin teknolojik araçlara erişim düzeyleri farklılık gösterdiğinden, bu bölgeler için daha erişilebilir, sadeleştirilmiş ve öğrenci merkezli dijital içeriklerin hazırlanması önem arz etmektedir.
3. Araştırmada bazı öğrencilerin teknolojiye karşı kaygı ve huzursuzluk geliştirdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle okullarda yürütülecek sistematik rehberlik ve destek programları aracılığıyla öğrencilerin dijital araçlara karşı olumlu duyuşsal tepkiler geliştirmesi teşvik edilmelidir.
4. Teknolojiyi etkili biçimde kullanan öğretmenlerin öğrencilerin tutumlarını olumlu etkileyebileceği göz önünde bulundurularak, öğretmen yetiştirme süreçlerinde teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) temelli uygulamalara ağırlık verilmelidir.
5. Matematik öğretiminde kullanılacak dijital araçlar, öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine uygun olarak uyarlanmalı ve bireyselleştirilmiş öğrenme olanakları sunulmalıdır.
6. İleride yapılacak araştırmalarda, öğrencilerin tutumları ile matematik başarıları arasındaki nedensel ilişkiler çok değişkenli modellerle analiz edilmelidir. Bu çalışmada yalnızca sınırlı sayıda değişken incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda yapısal eşitlik modeli, yol analizi gibi ileri düzey istatistiksel tekniklerle öğrencilerin tutumları, akademik başarıları ve dijital yeterlilikleri arasındaki ilişkiler çok boyutlu olarak ele alınmalıdır.
7. Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler artırılmalıdır. Öğretmenlere dönem aralarında derslerle entegre edilmiş teknolojiyi nasıl kullanmaları gerektiği, hangi uygulamaların öğrenciler için daha avantajlı olacağına dair seminer ve toplantılar düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA:

Akkoyunlu, B., & Orhan, F. (2003). Bilgisayar destekli öğretime ilişkin öğrenci görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 1–10.

Aytekin, E. (2015). *Matematik eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi* [Yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi].

Bozkurt, G. (2022). Matematik eğitiminde teknoloji odaklı gerçekleştirilen bir proje kapsamında matematik öğretmenlerinin teknolojiye yönelik görüş ve farkındalıklarının incelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 196–211.

Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. Harvard University Press.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Çalışkan, S., & Yenilmez, K. (2012). Kırsalda matematik eğitiminde çoklu zekâ uygulamaları. *Kastamonu Education Journal*, 20(3), 837–848.
- Çelik, B., & Şahin, M. (2021). Ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre teknoloji kullanımına yönelik tutumları. *Eğitim Teknolojileri Kuram ve Uygulama*, 11(2), 87–102.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage Publications.
- Gökçek, T., & Toker, S. (2015). Ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin kırsaldaki matematik eğitimine bakış açıları. *Boğaziçi University Journal of Education*, 33(2), 43–67.
- Güngören, B., & Öztürk, G. (2022). Ortaokul öğrencilerinin dijital teknolojilere yönelik tutumlarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 21(1), 150–168.
- Gümüş, S., & Apak, Ö. (2020). Kırsal eğitimde altyapı sorunları ve teknolojik yetersizlikler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 132–150.
- Karadeniz, İ., & Karadağ, E. (2014). Kırsal bölgelerdeki ortaokul öğrencilerinin matematik kaygı ve tutumları: Korelasyonel bir araştırma. *Turkish Journal of Computer & Mathematics Education*, 5(3).
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kösa, T., & Karakuş, F. (2018). Kırsal bölgelerde matematik eğitiminde teknoloji kullanımı: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 18(1), 93–112.
- Kurt, A. A. (2010). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. In A. Sünbül (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* (s. 231–255). Pegem Akademi.
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22(140), 1–55.
- Livingstone, S. (2012). Critical reflections on the benefits of ICT in education. *Oxford Review of Education*, 38(1), 9–24.
- Tatar, E., Kağızmanlı, T. B., & Akkaya, A. (2013). Türkiye’deki teknoloji destekli matematik eğitimi araştırmalarının içerik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 33–45.
- Toker, G. (2015). *Kırsal bölgelerde matematik eğitimi: Öğrenci ve öğretmen görüşleri* [Yüksek lisans tezi].

Tosun, E. K. (t.y.). Kırsal kesimde eğitim sorunları. (s. 154–170).

Yalmancı, S. G., & Aydın, S. (2014). Ortaokul öğrencilerinin teknolojiye yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 125–138.

Yağcı, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinde sınıf düzeyine göre teknoloji kullanımı ve akademik tutum ilişkisi. *Eğitimde Güncel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 112–128.

Yenilmez, K., & Küçükay, S. (2021). Kırsalda öğrenim gören öğrencilerin uzamsal zekâ, uzamsal yetenek ve uzamsal kaygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 6(1), 31–45.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, S. (2011a). Eğitimde teknoloji kullanımı ve öğrenci başarısı üzerindeki etkileri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 1(1), 1–12.

Yıldırım, S. (2011b). Öğrencilerin teknolojik araçlara yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 275–289.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN İNGİLİZCE YAZMADA METİNDEN GÖRSELE ÜRETEN YAPAY ZEKA UYGULAMASI

Miray İlgi AYAZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
mirayilgi12@gmail.com

Doç. Dr. Zeynep YURTSEVEN AVCI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
zavci@ogu.edu.tr - 0000-0001-7740-743X

ÖZET

Güncel araştırmalar, yeni nesil öğrencilerin, dijital yerlilerin, teknolojiyi doğal bir araç olarak gördüğünü ve eğitim ortamlarında kullanmak istediklerini göstermekte. Eğitimdeki diğer birçok alanın yanı sıra, çalışmalar yapay zekanın ilgi çekici ve etkili dil öğretme ortamları oluşturma potansiyelini vurgulamakta. Yazma aktiviteleri, öğrencilerin zorlandığı ve güncel eğitim yöntemlerle öğrencilerin motive edilmesi gerekli görülen bir alandır. Bu çalışmada, güncel Üretken Yapay Zeka (GAI) uygulamalarından biri olan Canva, ortaokul düzeyinde bir İngilizce öğretmeni ile on dokuz öğrencisi tarafından kullanıldı. Amaç, öğrencilerin İngilizce yaratıcı yazma becerilerini geliştirmek ve cümle oluşturma becerilerini ilgi çekici bir etkinlik aracılığıyla artırmaktır. Veri toplama aracı olarak, sınıf gözlemleri ve öğretmen görüşmesi kullanıldı. Öğrencilerden, ortaokul müfredatındaki "Gezegeni Kurtarmak" bölümünden "Dünya'yı kurtarmak için ne yapmalıyız?" sorusunu yanıtlamak için boş kağıtlara üç cümle yazmaları istendi. Öğrenciler cümlelerini yazdıktan sonra cümleler Canva AI aracına aktarıldı. Daha sonra, öğrencilerden yapay zeka tarafından oluşturulan görüntülerden yapay zekaya hangi cümlelerin verildiğini tahmin etmeleri istendi. Araştırmacı gözlemleri ve öğretmen yanıtlarına göre, yapay zeka aracı öğrencilerin yazma becerilerinin gelişimine katkı sağlarken, öğrencilerin derse dikkatini çekmede ve yazmaya motivasyonlarını artırmada etkili oldu. Öğrenciler yazdıkları cümlelerin görsel versiyonlarını gördüklerinde hemen tanıdılar ve bu cümleleri İngilizce olarak dile getirdiler. Öğretmen ayrıca teknolojinin çocukları heyecanlandırarak, derse katılımlarını artırdığını, yapay zeka aracının metni görselleştirmesinin daha önce yazmakta zorluk çeken öğrencileri İngilizce yazmaya teşvik ederek, konuyu daha iyi anlamalarına katkı sağladığını belirtti.

Anahtar Kelimeler: İngilizce yazma, üretken yapay zeka, ortaokul, metinden görsel üretme

TEXT TO IMAGE GENERATIVE AI FOR ENGLISH WRITING WITH MIDDLE SCHOOLERS

Miray İlgi AYAZ

Eskisehir Osmangazi University,
mirayilgi12@gmail.com

Doç. Dr. Zeynep YURTSEVEN AVCI

Eskisehir Osmangazi University,
zavci@ogu.edu.tr - 0000-0001-7740-743X

Recent research suggests that the new generation of students, the so-called digital natives, see technology as a natural tool and expect to use it in their education. Along with many other areas in education, studies emphasize the potential of AI to create engaging and effective ELT environments. Writing is an area students struggle and need motivating contemporary educational methods. In this study, one of the contemporary Generative Artificial Intelligent (GAI) applications, Canva, was used by an English teacher in middle school level with nineteen students. The goal was to improve students' English creative writing skills increasing their sentence construction abilities through an engaging activity. Teacher interviews and class observations were conducted. Students were asked to write three sentences on the blank papers to answer the question “What should we do to save the Earth?”, from "Saving the Planet" from the middle school curriculum. After the students wrote their sentences, they were transferred to the Canva AI tool. Then they were asked to guess which sentence was provided to the AI from the AI-generated images. According to the researcher observations, the artificial intelligence tool improved students' writing skills, attracted the students' attention and sufficiently motivated them to write in the course. When the students saw the visual versions of the sentences they wrote, they immediately recognized them and spoke to them in English. Based on the teacher interview, children get excited when technology is involved, and for those who cannot write in class, the GAI's visualization of the text encouraged them to write a little more and understand the subject better.

Keywords: English writing, generative AI, middle school, text-to-image

DİL BİLİNCİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KİMLİK EKSENİNDE TÜRKÇENİN YOZLAŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hakan SARITİKEN

Düzce Üniversitesi,

hakansaritiken@duzce.edu.tr- 0000-0002-0805-7330

Yüksek Lisans Öğrencisi Betül Sude BATMAN

Düzce Üniversitesi,

betulsudebatman@gmail.com- 0009-0005-2615-1573

ÖZET

Dil, iletişim aracı olmakla birlikte bir milletin kültürel kimliğini oluşturan ve kuşaklar arası aktarım sağlayan temel değerdir. Bu çalışma, kaynak taramasına dayalı bir derleme niteliğinde olup dil kavramını, kültür, kimlik ve toplum ilişkisini, dil kirliliği ve dil bilinci kavramlarını ele alınmıştır. Günümüzde karşı karşıya olduğumuz yozlaşma sorunu da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Küreselleşme, yabancılaşma ve yabancı dil özentisi ve bunlardaki kitle iletişim araçlarının ve eğitim politikalarının etkisi alan yazın doğrultusunda ele alınmış ve ana dili eğitiminin ve dil bilincinin bundaki rolü vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda bunun bireysel tercih değil toplumsal bir sorumluluk olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Dil Bilinci, Türkçenin Yozlaşması, Kültürel Kimlik, Ana Dili Eğitimi, Dil Kirliliği

THE IMPACT OF LANGUAGE AWARENESS ON THE CORRUPTION OF TURKISH İN THE CONTEXT OF EDUCATION AND CULTURAL IDENTİTİY FROM THE PERSPECTİVE OF THE AXIS

ABSTRACT

Although language is a means of communication, it is a fundamental value that forms the cultural identity of a nation and provides intergenerational transmission. The aim of this study is to determine the dimensions of language pollution or language corruption, which has become a social problem in terms of Turkish in the context of the relationship between language and culture, through field literature scanning, to determine the individual and social elements arising from this deterioration and to propose solutions to these problems. In this study, which is a

compilation based on resource scanning, the relationship between language, culture, identity and society; language pollution, language awareness concepts were discussed. The corruption problem we are facing today has also been evaluated in this context. Globalization, foreignness and foreign language wannabe and the effect of mass media and education policies in them were discussed in line with field literature and the role of mother tongue education and language awareness was emphasized. In the study, it was concluded that the linguist phenomenon can be possible not only with individual responsibility but also with a social responsibility.

Keywords: Language Awareness, Degeneration of Turkish, Cultural Identity, Native language Education, Language Pollution

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, içinde yaşadığı toplumla iletişim kurmak için dili kullanır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik olan dil, aynı zamanda temel ve en etkili bildirişim aracıdır (İpek, 2015). Bu bildirişim milleti de bir arada tutan bir unsurdur. Kültürün, tarihin aktarımı ve milleti yekte tutan en önemli araçtır. Bu sebeple dilin ayakta tutulması, ona sahip çıkılması ve korunması millet için de önem teşkil etmektedir.

Kaplan dilin tanımını üç boyutta yapmaktadır: Genel tanımı ile “dil, bazı ses veya ses gruplarının o şeylerin hayalini uyandırması sürecinden ibarettir”, işlevi bakımından “dil, vasıttadan başka bir şey değildir, manevî bakımdan ise “dil, hayatın aldığı bir şekildir ve milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir.” (Kaplan, 2001). Kaplan dilin önemini vurgularken ana dilini ayrı ve önemli bir yerde tutar. Ana dili, konuşucusunun millî kimliğini belirleyen ve dil bilincini sağlam tutan en temel unsurdur. Sonradan öğrenilen diller ana dilinin yerini tutamaz. Kaplan, ana dilinin önemini özellikle vurgulamaktadır: “Anneler çocuklarına sütleri ve sevgileriyle beraber onlar kadar güzel, onlar kadar besleyici bir şey daha verirler: Dil. Dil analardan öğrenildiği için bir insanın kendi diline ana dili denilir. Biz, daha sonra, istersek başka dilleri de öğrenebiliriz ama onlar hiçbir zaman anadilimizin yerini tutmazlar. Anadil bizi ailemize, akrabalarımıza, milletimize, tarihimize bağlar.” (Kaplan, 1985)

Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamusa uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali, tek mukaddese saygı göstermiş: kamusa. (Meriç,1974)

Bu bağlamda dil, yalnızca bir iletişim aracı olmaktan ziyade milleti bütünleştiren, kuşaklar arası aktarım sağlayan yegâne temeldir. Bu temeli sarsan en belirgin yanlışlıklar, dil kirliliği, dilin yozlaşması ve sonucunda dilin zaman içinde kaybolacak olmasıdır. Araştırmadaki kaynak taramasında bu kavramların neler olduğu, kavramlar arasındaki bağlantılar, yapılan yanlışlar ve olası sonuçlara değinilmiştir.

Amaç

Türkçenin kirliliği, yozlaşmasıyla ilgili alan yazında pek çok çalışma yapılmıştır. Bu bildirinin amacı, dil bilinci çerçevesinde Türkçenin günümüzde karşı karşıya olduğu yozlaşmayı ve dil kirliliğini ve bunların sebep sonuçlarını ortaya koymak; dil, kültür ve kimlik arasındaki bağı alan yazın doğrultusunda değerlendirmektir. Türkçenin korunmasını bireysel ve toplumsal sorumluluk boyutlarını göz önüne koymaktır.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma deseni olan doküman incelemesine dayalı bir kaynak taraması niteliğinde olup bu kapsamda dil, dil bilinci, dil kirliliği, ana dili eğitimi ve kültürel kimlik konularında yayımlanmış olan makaleler, bildiriler, kitaplar ve tezler incelenmiştir. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009). Elde edilen veriler değerlendirilmiş; bulgular öne çıkan görüşler doğrultusunda verilmiştir.

DİL NEDİR?

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir” (Ergin, 2003). Yani dil, anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta olmasının yanı sıra milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan bir sosyal müessesedir ve bu dilin bozulması, yozlaşması yahut kaybolması milletin de bozulması, kaybolması anlamına gelecektir.

Dil; bir toplumun sadece iletişimini sağlayan araç olmaktan ziyade, bir ulusun düşünme ve yorumlama zenginliğidir, bağımsızlığıdır. Kendi diline sahip çıkamayan ve onu yabancı dillerin etkisinden koruyamayan bir milletin; kültürüne ve değerlerine yabancı, geçmişi ile bağları kopuk bir nesille karşılaşması, o toplumun korkulu rüyası, aynı zamanda da kaçınılmaz gerçeğidir çünkü toplumları ayakta tutan temel unsurun teknolojik ve medeni gelişmelerin yanında manevi değerleri olduğu ve bunun da dille gelecek kuşaklara aktarıldığı bilinmektedir (Sezer, 2018).

Dil, aynı milletin fertleri arasında olduğu gibi, farklı milletlerin fertleri ve ülkeler arasında da anlaşmayı, bilgi ve kültür alışverişini sağlayan en önemli araçtır. Fertler, ülkeler, milletler her çağda aynı dünya üzerinde yaşamının getirdiği şartların zorlamalarıyla birbirlerinin dillerine ilgi göstermek durumunda kalmışlardır. Türkler dünyanın dışı açık milletlerinden biri olarak diğer milletlerin dillerini öğrenmişler, hatta bazı dönemlerde bu yabancı dillerden birkaçını ana dillerinden önde tutmuşlardır (Özkan, 1996).

Kuşkusuz dil, insanın kotardığı kültür ürünlerinden biridir. Dolayısıyla kültürden kültüre, dönemden döneme, kuşaktan kuşağa değişir durur. Değişir durur dil ama değişmez gerçek şudur: İnsan, diliyle yaşar ve sözcükleriyle düşünür. Çünkü dil, evrendeki varlıklara, nesnelere yalnızca bir ad koymakla, varlıkların ve nesnelerin birbiriyle ilişkilerini, bağlantılarını sadece yansıtmakla kalmaz. Bunların derinlerinde neleri sakladığını de söyler, dil. Hem de kimileyin haykırırcasına... Bu yüzden soran, anlamaya çalışan, kısaca düşünen insanın en önemli aracı dildir. (Selçuk, 2019).

KİMLİK NEDİR?

Kimlik (identity) terimi, aynılığı ve sürekliliği içeren Latince "idem" kökünden türetilmiştir. Türkçe'de ise kimlik, "kim" soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet), aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade eder. Connolly'de kimlik, seçip istediğimiz yahut rıza gösterdiğimiz şeylerden çok, ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla ilişkilidir. Aynı zamanda “Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür.”

Gleason’a göre ise, “Kimlik” kavramı sosyal bilimlerde temel olarak birey ve toplum arasındaki ilişkiden bahsetmek için 1950’li yıllarda yoğun olarak kullanılmaya başlanmış, “Ben kimim?” ve “Ben nereye aidim?” sorularıyla bağlantılı bir kavramdır.

Weeks kimliğın insanlarla aramızda aynı ya da farklı noktalar bağlamında bir aidiyet problemi olduğunu belirler. Bu anlamda kimlik, “benliğin” nasıl tanımlandığına ve başkalarıyla bağlantılı olarak nasıl sınıflandırıldığına işaret eder. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde de kimlik "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak tarif edilir.

Kimliğin tanımı noktasında Sarup ise iki tur yaklaşımdan söz eder: Kimliği verili ve daha statik olarak tahayyül eden geleneksel yaklaşım sınıf, ırk, cinsiyet bağlamında tutarlı ve bütüncül bir yapının varlığını kabul eder. Diğer yaklaşım ise kimliğin dinamik ve inşa edilen bir olgu olduğunu kabul eder. Özellikle siyasal iktidarların ulusal kimlikle ilişkileri bağlamında kimliğin inşa edilebilir özelliği daha da ön plana çıkmaktadır. “Ulusal kimlik değişkendir, öznenin ‘ötekiler’le güç çatışması sonucu oluşur ve de bu çatışma sürekli devam eder(...)Kimlikler, söylemler tarafından oluşur, ama oluşan olgu bir son nokta değildir çünkü söylemler arasındaki güç ilişkisi devam etmektedir.” (Dalbay, 2018).

DİLİN YOZLAŞMASI ve DİL KİRLİLİĞİ

Dil kirliliği, “girdiği dile yerleşerek o dilin ses ve yazım kurallarına uyan yerleşmiş ve yabancılığını devam ettiren yerleşmemiş yabancı kelimelerin hızla yazılı ve sözlü dile girerek yaygınlaşması, kullanım sıklığının artması, Türkçe kelimeler yerine tercih edilmesi, kullanım ve kavram alanlarının Türkçe kelimeler aleyhine genişlemesi, eğitim-öğretim diline, yazılı ve görsel basına, reklam diline yerleşmesi şeklinde” tanımlanabilir. (Küçük, 2007).

Bugün ülkemizde dil kirliliğine bağlı olarak Türkçeden kaçış, Türkçenin sokaklardan, evlerden, eğitim ve öğretim kurumlarından yazılı ve görsel basından dışlanması gibi bir durumla karşı karşıyayız. Yemek adları, kafe, disko, bar gibi mekân adları, kıyafet, tekstil, gıda, alışveriş merkezleri, yerleşim yerleri de dil kirliliğinden önemli ölçüde nasibini almaktadır. (Küçük, 2007).

Dilimizdeki kirliliğe çok sayıda örnek vermek mümkündür. En yaygın örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz: Günümüzde iş yerlerine daha çok İngilizce isim verilmektedir. Tatil beldelerindeki otel, tabela, menü vs. her şey turistler için düzenlenmektedir. Bunların dışında bize yabancı olan kültürler de dilimize birçok yabancı kelime girmesine neden olmaktadır (Örneğin yemek kültürü ile ilgili marine etmek, ban mari usulü, al dante kıvamı gibi kullanımlar dilimize yerleşmiştir). Dildeki kirliliğin en büyük sebeplerinden birisi de artan internet kullanımınıdır. İnternet kullanımının artması ile birlikte Türkçeden ve diğer dillerden farklı yeni

bir dil türemekte ve özellikle gençler bu dili yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Medyanın da dilin kullanımına özen göstermemesi, dil kirliliğini ileri boyutlara taşımaktadır. Ayrıca Türkçenin yazım ve sesletim kurallarına uygun olmayan kullanımlar da dil kirliliğinin örneklerindendir (Karakaş, Ö., Türkan, A.H. ve Özdemir, Ş., 2013).

Bahsi geçen bu ve bunun gibi pek çok örnekler dil bilincine tam anlamıyla ulaşamamış olmamızdan kaynaklanmaktadır. Günlük hayatta sıkça maruz kaldığımız basın-yayın organlarında, izlediğimiz bir haber kuşağında, çarşı ve pazar vitrinlerinde apaçık gözlerimizin önündeki bu etki, dil bilincine erişememiş ve yabancı dil tutkunu olmuş olan bizlerden kaynaklanmaktadır.

Küçük (2007), dildeki yanlış kullanımları, Ürün ve iş yeri adlarında yabancı kelime kullanımı, Kullanım kılavuzlarında yabancı kelime kullanımı, Türkçenin söz dizimine aykırı kullanımlar, Türkçe kısaltmaların İngilizce seslendirilmesi, Türkçe terimler yerine yabancı terimler kullanmak, Renk isimlerinde yabancılaştırma şeklinde sınıflandırmıştır.

Korkmaz, dilimizi değişik etkenler altında yozlaşmaya doğru sürükleyen başlıca sorunları şu şekilde sıralar:

1. Söyleyişle ilgili sorunlar,
2. Yazımla ilgili sorunlar,
3. Söz dağarcığımızdaki daralma ve anlatım kısırlılığı ile ilgili sorunlar,
4. Yabancı dilde eğitim ve yabancı dil tutkusunun getirdiği sorunlar,
5. Dilin yapı ve işleyişine aykırı kullanımlardan kaynaklı sorunlar,
6. Dilin bilim dallarına ait terimlerdeki yabancılaştırma sorunları,
7. Dil sevgisindeki bilinçsizlikten veya ana diline karşı duyulan ilgisizlikten kaynaklanan sorunlar ve bunlara eklenecek daha başkaları...(Korkmaz,1996)

KÜLTÜR NEDİR?

Kültür kelimesinin ortaya çıkışına yönelik görüşler kelimenin tarımla ilgili kök anlamı üzerinde birleşmektedir. Dilbilimciler “kültür” sözcüğünün Latince de daha çok toprak kültürü anlamında kullanılan edere-cultura sözcüğünden geldiğini ileri sürmektedirler (Mejuyev, 1987, s.22).

Bu görüşü destekler nitelikteki bir diğer çalışmada ise kültür kelimesinin kökeninin Latince ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları olan colere kök sözcüğünden gelen cultura olduğu belirtilmektedir (Williams, 1976/2005, ss.106-107). Colere; işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bu fiilden üretilen cultura terimi, ilk kez tarımsal etkinlikleri nitelemekte kullanılmıştır. Romalılar cultura terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Bugün de tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere kültür bitkisi adı verilmektedir. Türkçede kültür teriminin karşılığı olarak önerilen ekin terimi de colere fiili esas alınarak türetilmiştir. Kültür kelimesinin tarımla ilgili kök anlamının sonraları ona yüklenen diğer anlamları ve kullanımları etkilediğini belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142).

Kültür kelimesi XV. yüzyılın başlarında İngilizceye culture olarak geçmiştir ve çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren kelimenin anlamı insan gelişimini de içine alacak biçimde genişlemiştir. Ancak kelimedeki en can alıcı değişim, anlamına yüklenen soyut kavramlardan sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecine dair kesin bir tarih verilmemekle birlikte (Williams, 1976/2005, ss.106-107), kimi çalışmalarda kültür teriminin, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kez kullananların Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olduğu belirtilmektedir (Özlem, 2000, s.142). Cicero tarafından cultura animi şeklinde kullanılan terim insan nefsinin terbiyesi anlamına gelmektedir ve kültür kelimesi aynı anlamıyla insanın gerekli bilgileri edinerek akıl yürütme, belli ilkelere göre davranma, nefesine hâkim olma, kişilik sahibi olma hali için bugün de kullanılmaktadır (Özlem, 2000, s.142).

Tarihsel gelişimde kültür kelimesinin üç kullanımı dikkat çekmektedir. Birincisi XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür; ikincisi özel ya da genel biçimde kullanılsın bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimini anlatan kültür ve üçüncüsü düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür (Williams, 1976/2005, s.110). Üçüncü kullanımın birinci kullanımın bir uygulaması olduğunu ileri süren Williams (1976/2005, s.110) düşünsel ve sanatsal ürünlerin zihinsel, manevi ve estetik gelişimin sonuçları olduğunu belirtmektedir. (Oğuz, 2011).

Williams’a (1977, s.80) göre, tarihsel süreçte kültür kavramının kullanımında gözlenen farklılıklar kendisini günümüzde kültür kelimesinin üç farklı şekilde kullanımıyla göstermektedir. Bunlar;

1. Bireyin, toplulukların ya da toplumların düşünsel, dinsel ve estetik gelişimini ifade etmek,
2. Düşünsel ve sanatsal etkinliklere ve bunların ürünlerine (sinema filmi, tiyatro vb.) sahip çıkmak. (Bu özelliği ile kültür sanat ile eşanlamli kullanılmaktadır.)
3. Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak.

DİL BİLİNCİ

Üzerinde durulması gereken bireysel değerlerden biri dil bilincidir. Türkçenin zenginliğinin ve öneminin milletimize en iyi şekilde kavratılması gerekmektedir. Özellikle son yıllarda yabancı dil özentisi ayyuka çıkmış; sosyal medyada, bilgisayar oyunlarında, futbolda, dükkân-mağaza isimlerinde ve en önemlisi de günlük konuşmalarda, yabancı kelimelerin kullanım oranı artmaya başlamıştır. İlgili kurumlar ve kişiler bu konuda üzerine düşeni yapmaya çalışsalar da bu durum, topyekûn bir dil bilinciyle hareket etmeden kolayca çözülmeyecektir. (Sezer, 2018)

Dil bilincinin oluşturulması ve Türkçe sevgisinin gönüllere yerleştirilmesinde, yetkili kişi ve kurumların yanında, topluma mesajın en kolay yönden ulaştırılabileceği bütün kanallar kullanılmalıdır. Televizyonlardaki reklamlarda, haberlerde, sayısı her geçen gün artan dizilerde, dilin kullanımına dikkat edilmelidir. “Türkçe keyfi kullanımlara uygun bir dil değildir. Herkes istediği gibi kelime uydurmamalıdır. Dili özensiz ve keyfi kullanış, radyo ve televizyon yayınları aracılığı ile toplumun dilini etkilemekte; iletişimi, anlaşmayı zorlaştırmaktadır. Yapılan yayınların birçoğu, içerikleri, amaçları ve nitelikleri bakımından halkın dil becerilerini geliştireceği, kültürel seviyelerini yükselteceği, onlara Türkçeyi sevdireceği yerde dilin yozlaşmasına yol açmaktadır.” (Tekalan Toman, 2010).

Dile sahip çıkmak, her şeyi dilimizin kökeninde aramak, içinde bulunulan çağın işleyişinin dile yansımalarına kapıları tamamen kapatmak ve Türkçeye ait görülmeyen tüm kelimelerin yerine Türkçe karşılık bulmak değildir. Bir sözcüğü dilimizden atmayı düşündüğümüzde; onun toplumdaki kabul ve benimsenmişlik seviyesi, kullanım oranı, kültürel fonksiyonu ve anlatımı daraltıp daraltmayacağı dikkate alınmalıdır. Dilini korumak; sadece Türkçe kökenli olmayan bütün kelimelere cephe alma değil, Türkçeyi bilinçli bir şekilde kullanma ve her kelimeyi

dilimizin bir hazinesi gibi görerek en az kelime tasfiyesiyle en duru Türkçe kullanımını oluşturmaktır. (Sezer, 2018).

Ana dilini kaybedenler sömürge toplumlardır. Kaplan'ın kültür ve dil üzerinde özellikle durması, Türk kültürünün ancak Türk dilinde yaşayacağı gerçeğine dayanmaktadır. Buna göre Kaplan, ortak ve sürekli inançların dilin içine sindiğini ve milyonlarca insanın binlerce yıl denediği hakikatlerin deposu olan dilin bizi yanıltmayacağını ifade eder. (Kaplan,1985) Dil insanları bir toplum olarak, millet olarak bir araya getirebildiği gibi onları ayırabilecek bir güç, bir silah olarak da kullanılabilir. (Erenoğlu, 2008).

Dili iyi kullanmak, dil bilincine sahip olmakla olur. Bu bilinçten yoksun bireyler dile zarar verir. Önemli olan bireyin bu konularda duyarlı, uyarılara yatkın ve hazımlı olmasıdır (Zülfükar, 2008). Dil bir varlık, olgu olarak yozlaşamaz. Bu yozlaşma dilin kullanımıyla doğrudan ilgilidir. Bu nedenle de bu yozlaşma kelimesi dilin kendisiyle değil, dili kullananlarla ilgili olmalıdır.

Dilin bilinçli bir şekilde kullanılmasını sağlamak için öncelikle başvurulacak nokta dersler ve haliyle ders kitapları olacaktır. Ders kitabı, bir dersin öğretimiyle ilişkili olarak hazırlanan ya da seçilen, belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak salık verilen kitaptır (Oğuzkan, 1993:38). Öğretimde öğretmenin, gücünü daha iyi kullanmasına, öğretmek istediklerini daha dizgesel bir biçimde vermesine, öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını, istediği zaman ve yerde, istediği hızda yinelemesine olanak veren temel gereçtir (Aycan vd., 2001).

Türkçe öğretiminin en önemli aracı; Türkçenin sözvarlığını ve anlatım olanaklarını yansıtan, çocuğun gelişim düzeyine, yaşına ve ilgi alanına uygun yazılmış (aynı zamanda iletileri günümüz sorunlarına dönük ve çocuğu bugünün yaşam gerçekleriyle buluşturan) yazınsal nitelikli metinlerdir. Yaygın olarak kullanılan ve özenli hazırlandığı durumda dilsel becerileri edindirmede, dilbilgisel konuları öğretmede önemli bir yere sahip olan diğer önemli eğitim aracı da “ders kitabı”dır (Aslan, 2006).

Çocukta dil gelişiminin 2,5 yaşında tüm seslerin çıkarılmasıyla ilk adımı atılan, 11 yaşında 3000 kelimelik bir söz dağarcığı kazanılmasıyla tamamlanan, ailede başlayıp ilköğretimde olgunlaşan bir süreç olduğu düşünülürse ilköğretimde Türkçenin zorunlu hale getirilmesinin yararı daha iyi anlaşılır (Şahin, 1995, akt. İlhan,2005).

Ancak bugün üniversitelerimizin bütün bölümlerinde Türk dili dersinin veriliyor olmasından ilk ve orta öğrenimde tamamı ile halledilmesi gereken ana dili gelişimi ve eğitiminin

yükseköğretime sarktığını, üniversite mezunlarımızın Türkçe yazma ve konuşma becerisinin yeterli olmadığı düşünüldüğünde de, ana dili eğitiminin bu seviyede bile tamamlanamadığını görüyoruz (Özkan, 1996).

Aslan'ın (2006) yaptığı çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ilköğretim 1.-5. sınıf Türkçe ders kitaplarının izlek başlarında ve izlek sonlarındaki sorularında “Türkçe olmayan sözcüklerin” çözümlenmesi gerçekleşmiş ve bulgularında, kimi özel durumlar dışında sayılmış, toplamda 4710 sözcüğün olduğu saptanmıştır. Daha sonra, bu sözcüklerin içinden Türkçe karşılıklarının olmasına ve dilin çevrim alanına girmesine karşın kullanılmayan sözcükler sayılmıştır. Bu sözcüklerin de 41 olduğu; ancak kimilerinin birden fazla kullanılması nedeniyle bu sayının 273'e ulaştığı görülmüştür.

Bu “dil bulamacı”, Türk insanında yeterince “dil bilinci” bulunmadığının utanç belgesidir; insanın içini acıtmaktadır. Çünkü bir topluluk gerçekten ulus ise, kendi toprağında ürettiği dilin sözcükleriyle düşünür, duyar, anlaşı; bilim yapar, sanat yapar. Türkilizce, ne İngilizcedir ne de Türkçe. Düşündürmez ki, insanlar anlaşsınlar, bilim yapsınlar. Duygulandırmaz ki, duyumsatmaz ki, insanlar sanat yapsınlar. Eğer dilinizde yeterince düşündüren ana dil kökenli sözcük, özellikle de bilimsel kavram, terim yoksa ne bilim yapabilirsiniz ne de felsefe. (Selçuk, 2019).

Konfüçyüs'e sormuşlar; bir ülkeyi yönetmeye çağrılıydınız, yapacağınız ilk iş ne olurdu? diye... Ünlü filozof şöyle cevap vermiş: “Hiç şüphesiz, dili gözden geçirmekle işe başladım. Eğer dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken işler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir.” (Uygur, 2001).

Dil nesilden nesile bir kültürü nakleden köprü olduğu ve ortak hafızayı, birikimi aksettirdiği için konu sadece dilcileri değil, sosyologları da ilgilendirir. Dil ferdin fertle, sosyal gruplanan grup içi ve dışı ilişkilerini düzenleyen, toplumla bağları güçlendiren ve mensubiyet duygusunu ortaya çıkaran bir sosyal müessesedir. Dil, sosyal akrabalık bağını kurar ve geliştirir. Dil, sosyal boyutu ile bir toplumda milli kimliği belirleyen önemli bir unsurdur. Türkçe'ye saygı, Türk Milletine ve Türk Dünyasına saygıdır. Anadil hükümlerlik hakları ile ilgilidir. Bu bakımdan Türkçe'yi bayrak gibi görmek ve değerlendirmek gerekir. En az anadilleri ilim dili olmuş ve Dünyada yaygınlaşmış bazı Avrupa Ülkelerinin anadillerine gösterdikleri hassasiyet kadar Türkçe üzerinde hassas olmak Türk aydınının görevi olmalıdır. (Erkal ve Baloğlu, 2011).

EĞİTİM POLİTİKALARI VE DİL

Dil bilincinin başlayacağı ve sağlam temellerin atılacağı yer başta okullardır ve bu okullardaki eğitim politikaları bu doğrultuda sağlam temeller atmaz, dil bilincini aşamazsa yozlaşma kaçınılmaz olacaktır.

Dil öğrenimi geçmişten günümüze en önemli konuların başında gelmektedir. İnsanoğlu yaradılışından itibaren çevresindeki insanlarla iletişim kurabilmek için önce ana dilini öğrenmek zorunda kalmış ve ardından farklı milletlerden insanlarla tanışıp iletişim kurmak için çeşitli dilleri öğrenmek durumunda kalmıştır.

6.000'den fazla dilin konuşulduğu dünyamızda yabancı dil öğrenmek sınırları aşmak adına büyük önem kazanmıştır. Ana dil dışında başka bir dili öğrenmek, kişisel ve mesleki yaşamımızda daha geniş bir kitleyle iletişim kurma açısından eşsiz bir fırsattır. Dil öğrenmenin birçok bilişsel yararı olduğu da bilinen bir gerçektir. Birden fazla dil konuşan insanlar tek dilli insanlara göre bellek, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerine, çoklu görev yapabilme yeteneğine, daha iyi dinleme becerilerine ve daha yüksek motivasyona sahiptirler. Ayrıca, daha fazla yaratıcılık ve esneklik belirtileri gösterirler.

Bunun yanında, iki dilli ya da çok dilli olmak zihinsel yaşlanmayı ve bilişsel gerilemeyi önlemeye yardımcı olmaktadır (Karadüz, 2010; Marian ve Shook, 2012). Dahası, başka bir dilde iletişim kurabilmek, o dili kullanan insanların gelenek ve göreneklerini, dinlerini, sanatlarını, tarihini, kültürünü kısacası kimliğini tanımayı sağlar. Daha fazla anlayış, hoşgörü ve empatiyi teşvik eder. Bu da farklı kültürlerle karşı olumlu tutumlar sergilemeyi ve saygı duymayı sağlar (Byram ve Doye, 2005; Byram ve Fleming, 1998; Karacan & Babayiğit, 2017). Dolayısıyla, kültürel farkındalığın dil öğreniminin ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. (Talayhan,2022)

Günümüzde yeni dünya düzeni ve globalleşme ile kitle haberleşme araçlarının artan tesiri sonucu dünyamız küçülmüştür. Bu küçülen dünyada teknoloji üreten, çeşitli buluş ve gelişmelere damgasını vuran Anglosakson Kültürü, İngilizceyi ön plana çıkarmış, dünyamızda fark edilmeye başlayan kitle kültürünün yaygın kültür dili haline getirmiştir. Türkiye gibi kalkman ve sanayileşen ülkeler bir sel gibi gelen yabancı kelime ve kavramların bombardımanına uğramıştır. Teknoloji transferi, bilgisayar ağının genişlemesi, bilgide ve teknolojiye ortaya çıkan standartlaşma, ister istemez İngilizce öğrenmeyi gerekli hale

getirmiştir. Ancak, İngilizce öğrenmenin gerekliliği ile yüksek öğrenimde Türkçe yerine İngilizce eğitim-öğretim yapmak birbirinden oldukça farklı şeylerdir. Bu fark yeterince kavranmadığı sürece bu konudaki tartışmalar sürecektir. Bilhassa değişen dünya şartlarında Türk Cumhuriyetleri ve Özerk Türk Bölgeleri ile ilişkilerin geliştirilmek durumunda olduğu bir ortamda sorun gerekli şekilde tartışılmak ve çözüme kavuşturulmak durumundadır. (Erkan ve Baloğlu,2011).

Türk dilinin en iyi şekilde öğretilmesinde doğru dil politikası, bireye kendi dilinin yanında en az bir yabancı dili de öğretmektir. Bu süreçte, yabancı dil eğitimi kesinlikle ana dili eğitiminin önüne geçmemelidir. Yabancı dil öğretimi gerektiği gibi yapıldığında insanın ufkunu, yaşama bakışını genişletir. Millete uluslararası güç sağlar. Fakat yabancı dil öğretmek adına yıllarca bireyleri oyalayarak ne kendi dilini ne de yabancı bir dili konuşabilen mankurt bireyler topluluğu meydana getirmek asla amaç olmamalıdır. (Erenoğlu, 2008).

1956 yılında kurulan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile başlayan İngilizce yükseköğretim uygulaması, kademeli olarak bu gün Boğaziçi, Andolu, Dokuz Eylül, Ege, Gaziantep, Hacettepe, İnönü, İstanbul, Marmara, Osman Gazi, Yıldız Teknik üniversitelerinin bütün fakültelerine veya bir kısım fakülte veya bölümlerine yaygınlaştırılmıştır. Daha öncelisi, bu gün bu üniversitelerimizin yabancı dille eğitim yapan bölümleri, en yüksek puanla öğrenci alan yükseköğretim kurumları haline gelmiştir. Yabancı dille eğitimde büyük ölçüde İngilizce, az bir oranda da Almanca ve Fransızca kullanılmaktadır (Milliyet ,1995).

Oktay Sinanoğlu bu grubun önemli temsilcilerinden biridir. Sert eleştirilerde bulunan Sinanoğlu yalnızca kültürel cinayetten ve kokuşmuşluktan bahsetmekle kalmayıp aynı zamanda eğitim alanında kapitülasyonların varlığından da söz etmektedir. Buradan da, “kültürel ekoloji” kavramına varmaktadır. Sinanoğlu, ülkede İngilizce eğitim verilmesi çabalarının arkasında dışarıdan gelen kötü niyetlerin olduğundan bahsetmekte ve ülkede İngilizce eğitime geçen TED (Türk Eğitim Derneği) kolejinin hikâyesini anlatmaktadır. Bu okul Türkçe eğitim veren mükemmel bir okul olarak kurulmuş ve 1953 yılında İngilizce eğitim vermeye başlamıştır. Onun düşüncesine göre bu büyük bir hata idi. Sinanoğlu, Bulgar ayaklanmasında önemli bir role sahip olan Robert kolejinin daha sonra şimdiki Boğaziçi Üniversitesine dönüşmesini de yanlış buluyor. Oktay Sinanoğlu'nun görüşüne göre Ankara'da Amerikan yardımıyla kurulan ODTÜ'de kapasitesi henüz kendi halkına yetmezken yabancı öğrencileri çekmek için öğretim dili olarak İngilizceyi seçmekle yanlış görüş ve kişilerin etkisinde kalmıştır ve yanlış bir etiketle çalışmaktadır (Schwenk, 2003).

Ömer Demircan'ın özellikle vurguladığı konu ise Türk eğitiminin gelişimini durduran etkilere. Kendisine göre görünüşteki iki dilliliğin etkisiyle öğrencilerin bilişsel gelişimlerine ket vurulmakta ve okuma alışkanlığı kazandırılmamaktadır. Öğrencilerin sadece ders kitaplarına bağlı kaldığını ve konuları ezberleme yoluna gittiklerini vurgulamaktadır. Bu duruma karşı şimdiye kadar bir eğitim yaklaşımının geliştirilmediğini ve öğretmenlerin de buna göre özel bir eğitime tabi tutulmadıklarını belirtmektedir. Demircan, bu sorunun öğretim dili İngilizce olan üniversiteler tarafından, sadece değişik branşlarda çalışan ancak yabancı dil bilen branş hocalarına görev vermekle halledilmeye çalışıldığını vurguluyor (Schwenk, 2003).

Bunun için temel alınacak kaynaklar çeşitli dil ve kültür çevrelerinden gelmeli ve tartışmalar ülkenin resmî dili olan Türkçe 'de yapılmalıdır. Ancak bu şekilde dil eğitiminde ana dili ve yabancı dil için temel yapılanma verimli bir şekilde tartışılabilir ve resmî dil düşünme dili olarak gelişme imkânını bulur.

Millî Eğitim Bakanlığı, az sayıdaki üst tabakaya hitap eden ve toplumun geneli açısından tıkayıcı bir fonksiyona sahip olan Türkiye'ye has bir İngilizce eğitim modeliyle yetinmemelidir. Ancak o zaman eğitim alanında “çoktan seçmeli” şemaya göre (multiple-choice) şekillendirilmiş sınav sistemi ve bugünkü uygulayıcı öğretmenlerin formasyonlarını değiştirecek olan daha farklı reformlar da başarıyla uygulanabilir. Netice olarak, ancak bu şekilde özel dershanelerin ortadan kaldırılması mümkün kılınır. Bu değişiklikler belki Avrupa Birliğine katılma hedefinde de yardımcı olabilir! (Schwenk, 2003).

TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkçenin karşı karşıya olduğu yozlaşma ve dil kirliliği sorunun dilbilimsel olduğu kadar; kültürel kimlik, eğitim politikaları, toplumsal ve bireysel bilinçle doğrudan ilişkili çok boyutlu bir sorun alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada yer alan yazında vurgulandığı üzere dil yalnızca iletişim aracı değil, tarihsel birikim, kültürel kodlar ve kolektif hafızanın taşıyıcısı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda dilde yaşanan yozlaşmanın yalnızca sözcük düzeyinde bir değişim değil kültürel bir kırılma anlamına da gelmekte ve büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçları, özellikle aşırı yabancı özentiliğinin Türkçenin kullanım alanını daralttığını göstermektedir. Medya dili, dijital ve yazılı platformlar ve kamusal alanlarda yaygınlaşma Türkçenin söz varlığını geri plana itip anlatım gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum, Korkmaz'ın (1995) dile getirdiği “dil sevgisindeki bilinçsizlik” olgusunu doğrular

niteliktedir. Dil yozlaşmasının dilin kendinden kaynaklanan değil onu kullanan bireylerin bilinç düzeyinden kaynaklandığı görüşler çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Eğitim politikaları bağlamında elde edilen bulgular ise yabancı dil öğretimi ile yabancı dilde öğretim arasındaki ayrımın yeterince gözetilmediği yönündedir. Ana dil temelli bir eğitim anlayışı geliştirilmediği sürece ne yabancı dil eğitim uygulamalarının ne de ana dil kullanımının yeterli düzeyde olmayacağını, nitekim ana dili eğitiminin sağlam oturtulmadığı toplumlarda yozlaşma, kültürel yabancılaşmanın da kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır.

Bir diğer bulgu ise dil bilincinin bireysel tercih olmayıp toplumsal bir sorumluluk olduğudur. Bu “dil koruma bilinci” yalnızca dilcilerin ya da eğitimcilerin değil medyanın, eğitim kurumlarının, kamu politikalarının ve bireylerin ortak duyarlılığının sorumluluğundadır. Bu yönüyle de araştırma dil bilincinin toplumsallaştırılması gerektiği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir.

Son sözde bu çalışma, Türkçenin yozlaşmasının, dilin kirlenmesinin raslantısal bir süreç olmayıp; bilinçli politikalar nitelikte ana dili eğitimi ve toplumsal farkındalıkla önlenebilecek bir sorun olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgularda dilin korunmasının yalnızca dilbilimsel bir mesele olmayıp; kültürel kimlik, toplumsal sorumluluk ve eğitim politikalarıyla doğrudan ilişkili çok boyutlu ve kapsamlı bir olgu olduğunu göstermiştir. Türkçenin bilinçsiz kullanımı hem günümüz Türkçesine zarar vermekte hem de kuşaklar arası dil aktarımını tehdit etmektedir.

Sonuç olarak, dil bilincinin geliştirilmesi; ana dil eğitiminin güçlendirilmesi, medya ve eğitim dilinde özenli kullanımın yaygınlaştırılması ve denetlenmesi, toplumsal farkındalığın arttırılmasıyla mümkündür. Türkçeyi korumak demek yabancı dil öğretimine karşı olmak demek değil, ana dili merkez alan bilinçli dil politikası geliştirmek demektir. Bu doğrultuda dilin kültürel kimliğin yapı taşı olduğunu ilke yaparak dil bilincinin bireysel ve kurumsal düzeyde desteklenmesi önem taşımaktadır.

Ana dili eğitimi güçlendirilmeli, yalnızca dil bilgisi kurallarının aktarımıyla sınırlı kalmayıp dil bilinci ve dil sevgisi bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp ders niteliğinde verilmelidir. Öğretmen yetiştirme sürecinde de dil bilincine ve ana dil hassasiyetine önem verilip hizmet içi eğitimlerle desteklenmelidir. Medya ve dijital platformlara denetim arttırılmalı ve ciddi yaptırımlar

uygulanmalıdır. Yabancı dil eğitimi verilmeli fakat yabancı dil eğitimiyle yabancı dilde eğitim birbirine karıştırılmamalıdır. Dil bilinci meselesi toplumsal bir mesele haline getirilmelidir.

Gelecek araştırmalarda; yabancı dille eğitim veren kurumlar, kullandıkları yöntemlerin ve bu uygulamanın ardından sonuçları hem öğrenci hem öğretmen gözünden etkileri araştırılabilir ve bu ekseninde “yabancı dille eğitim mi yabancı dil eğitimi mi?” sorusuna alan açılabilir. Dil bilincini destekler nitelikte geliştirilen politikaların ne düzeyde etkili olduğu tartışılabilir. Ana dile bağlılığın küreselleşen dünyada ne denli uygulanabilir olup olmadığı alan yazın incelemesiyle tartışılabilir.

KAYNAKÇA

[Başlıksız haber]. (1995, 4 Nisan). *Milliyet*, s.18.

Aycan, Ş., Ü.H. ve Kaynar, S. Türkoğuz, E. Arı (2001). İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı kriterlere göre incelenmesi. *Fen Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*. ODTÜ, Ankara.

Aydoğdu, H. (2004). “Modern kimlikte öznenin ölümü”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.10, s.116-117.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. (Erişim: 20.01.2026

https://www.researchgate.net/publication/240807798_Document_Analysis_as_a_Qualitative_Research_Method)

Byram, M., & Doyé, P. (2005). “Intercultural Competence and Foreign Language Learning in the Primary School”. İçinde *Teaching Modern Languages in the Primary School* (155-168). Routledge.(Erişim:20.01.2026

<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203983430-13/intercultural-competence-foreign-language-learning-primary-school-michael-byram-peter-doy%C3%A9>)

Dalbay, R.S. (2018). “Kimlik” Ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.31, s.161-176.

Demircan, Ö. (1988). *Dünden bugüne Türkiye'de yabancı dil*. Remzi Kitabevi

Demircan, Ö. (2002). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. DER Yayınları

- Erenoğlu, D. (2008). Mehmet Kaplan'ın dil üzerine görüşleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.36. s.65-80.
- Erkal, M. ve Balaoğlu, B. (2011). Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim ve Bir Anket. *İstanbul Sosyolojik Çalışmalar Dergisi*. 25(1-9).
- Gültekin Talayhan, Ö. (2022). Dil öğrenimi ve öğrenen kimliği. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*. 5(3), 255-271.
- İlhan, N. (2005). Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile Katkıları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 155-160.
- İpek, B. (2015). Bireyde Dil Bilinci. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 1(2). s.33-43.
- Jeffrey Weeks, “Farklılığın değeri”, *kimlik: topluluk, kültür, farklılık*, çev. İrem Sağlam, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998, s:85.
- Kaplan, M. (2001). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2002). *Sevgi ve ilim*. Dergâh Yayınları.
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *Turkish Studies*, 5(3), 1566-1593.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, Z. (1995), Türk dilinin yabancı dillere karşı korunması için alınması gereken önlemler, *Türk Dili*, 528.
- Küçük, S. (Eylül, 2007). Dil kirliliğinin Türkçemize yansımaları. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, 669, s.504-514.
- Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve tarih*. (S. H. Yokova, Çev.). Başak Yayınları.
- Meriç, C. (1974). *Bu ülke*. İletişim Yayınları.
- Oğuz, E.S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 28(2). 123-139.
- Özkan, N. (1996). Yabancı Dilin Türk Dili ve Kültürüne Etkileri, *Dil Dergisi*, s. 41.
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp.

Sarup ,M “*Identity and Narrative*”. *Identity, Culture and the Post-modern World*. Editör: R. Tasneem; G. Athens, The University of Georgia Press, 1996, s.14. (Erişim: 20.01.2026 <https://dokumen.pub/qdownload/identity-culture-and-the-postmodern-world-9781474472272.html>)

Selçuk, S. (2019). Ana dili bilinci, Türkçe ve hukuk dilimiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Sayı 21. (Erişim:03.01.2026 <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/SAMI-SELCUK.pdf>)

Sezer, Z.(2018). Dilini Koruyan, Geleceğini Korur. *Türk Dili Dergisi*. 68(797). s.73-78

Sinanoğlu, O. (2002). *Bir Nev-York Rüyası, “Bye-Bye” Türkçe*. Alfa Yayınları.

Şenyuva, E., Ertüzün, F., Turhan, K. ve Demir, N. (2017). Türk diline ilişkin sorunlar, çözüm önerileri ve Türkçe bilinci: kuşaklararası karşılaştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*.6(3), s.1384 – 1397.

Tekalan Toman, H. (2010). *Konuşan Türkçe*, Kentkitap Yayınları.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, s. 1324. 10

Uygur, Nermi (2001). *Dilin gücü*, Yapı Kredi Yayınları.

William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık -Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Fermâ Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.92-93.

Williams, R. (1977). *Culture and Society: 1780-1950*. Middlesex: Penguin Books. (Erişim: 20.01.2026 <https://archive.org/details/dli.ernet.505565/page/38/mode/1up>)

Williams, R. (2005). *Anahtar sözcükler: kültür ve toplumun sözvarlığı*. (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinali 1976’da yayımlanmıştır).

Zülfükar, H. (2008). *Doğru yazma ve konuşma bilgileri*, Başkent Klişe Matbaacılık.

**STUDENT OPINIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN READING HABITS,
SPEAKING SKILLS AND STUDY MOTIVATION**

Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM

Atatürk University, Kazım Karabekir Faculty of Education

Erzurum

o.sevim@atauni.edu.tr, 0541 2437221

ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0001-7533-4724>

Dr. Ali UZUN

Kahramanmaraş Sütçü İmam University, TÖMER

Kahramanmaraş

uzunali46@gmail.com, 05056621237

ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0002-7921-1534>

ABSTRACT

The aim of this study is to examine students' opinions on the relationship between reading habits, speaking skills, and study motivation. To this end, a phenomenological design, one of the qualitative research methods, was chosen. The study was conducted with 40 undergraduate students from different departments at a state university, using convenience sampling, a type of purposeful sampling. A semi-structured interview form prepared by the researchers was used to elicit students' thoughts on the research topic. The data obtained from the interviews were analyzed using content analysis and were categorized and reported in terms of themes, codes, and frequencies. Based on the findings, 26% of the students stated that their reading habits improved their ability to express themselves well in presentations or discussions at university. Additionally, 32% of the students reported that their reading habits increased after starting university and that this increase boosted their academic motivation. Furthermore, 46.4% of the students stated that reading not only improves their knowledge but also contributes to the development of their diction. In addition, 18.8% of the students stated that their academic success improved thanks to their reading habits, while 21.2% said they would have more

difficulty expressing themselves in terms of their current speaking skills if they did not have reading habits. In conclusion, this research shows that university students' reading habits have multifaceted and positive effects on their speaking skills and study motivation, as reflected in the students' opinions.

Keywords: Reading habit, speaking skill, study motivation.

1. INTRODUCTION

Education is one of the most important processes shaping the mental and social development of individuals. Students' academic success is not limited to classroom lessons; personal habits, interests, and activities also play a significant role. Reading, in particular, is an important tool that supports children's cognitive, emotional, and psychomotor development and directly impacts their language, social, and moral growth. There is no specific age or time frame for children to start reading. Reading is one of the easiest and most enjoyable activities that can be done at any age, anytime, and anywhere. While it may not be easy to introduce children, who are exposed to technology at an early age and overwhelmed with stimuli, to the colorful world of books, efforts should be made to instill a reading habit in childhood to increase the number of individuals who think, generate ideas, express their thoughts, and distinguish between correct and incorrect information. A reading habit supports language development and strengthens fundamental communication skills such as organizing thoughts, expressing emotions, and presenting oneself more comfortably in social settings. Knowledge and experiences gained through reading enable children to analyze the problems they encounter in their personal development processes and develop solutions more easily. Furthermore, children who are introduced to different cultures through books grow up to be more open and tolerant individuals. In this context, the habit of reading is considered not only an individual gain but also an important behavior that affects societal development. Generations that do not read books gradually lose their thinking skills, their ability to generate ideas declines, and their effective communication skills do not develop sufficiently due to their limited vocabulary.

Instilling universal values, fostering character and personality development, and cultivating historical and cultural awareness are possible by raising generations who read, research, and love knowledge. Speaking skills and motivation to study are crucial factors that directly influence success in the educational process. Speaking skills enable students to express themselves verbally and effectively convey their feelings and thoughts, while motivation to study forms the basis of a desire to learn and achieve academic success. In this context, the

habit of reading books stands out as an important element supporting both students' communication skills and their interest and desire to learn. Regular reading enriches students' vocabulary, enables them to use their expressions more fluently and effectively, and the mental development provided by the reading process can increase their interest and motivation in their studies. Many studies in the literature on the impact of reading habits on an individual's language skills show that reading increases vocabulary, enriches sentence structures, and strengthens the individual's ability to express themselves (Güneş, 2013; Akyol, 2018). These studies state that these developments have a direct impact, especially on speaking skills, and that individuals who read books can express their feelings and thoughts more clearly, understandably, and confidently (Yıldırım & Ateş, 2012). Furthermore, the different language structures, expressions, and narrative styles encountered during reading increase the individual's linguistic awareness; this, in turn, reinforces both written and oral communication skills (Çetinkaya, 2019). The reading process improves individuals' listening and comprehension skills, while also laying the foundation for them to become effective speakers. The contribution of reading habits to study motivation is also frequently discussed in research. It is particularly noted that reading is effective in developing intrinsic motivation; students can study in a more planned and conscious way by improving their skills (Bozkurt & Kılıç, 2015). Regular contact with books positively affects students' attitudes towards learning and also instills disciplined study habits (Demirel & Arslan, 2021). These findings show that reading is effective not only individually but also socially. This research is important for examining the effects of reading habits on students' speaking skills and study motivation, and for understanding how important this habit is in educational processes. In this context, the research aims to reveal the effects of reading habits on students' speaking skills, study motivation, and academic success. To this end, the research question was determined as, "What are students' opinions regarding the effect of reading habits on their speaking skills and academic success?" Based on this research question, the following sub-problems were addressed:

1. How do reading habits affect students' speaking skills?
2. How does reading affect students' diction and pronunciation development?
3. How do reading habits affect students' study motivation?
4. How do reading habits affect students' academic success?

2. METHOD

This section provides information on the research design, participant group, data collection method and instrument, and data analysis technique.

2.1. Research Design

This study examined university students' opinions on how their reading habits affect their speaking skills and study motivation. For this reason, a phenomenological design, a qualitative research method, was chosen. The phenomenological design enables researchers to understand how experiences related to a situation or phenomenon are lived and how individuals convey their own experiences, offering opportunities to reveal various dimensions that are not easily accessible through other methods (Büyüköztürk et al., 2013; Creswell, 2016). Therefore, this design was considered appropriate for understanding individuals' lives and examining their experiences in depth (Yıldırım & Şimşek, 2021).

2.2. Participants

The research included 40 students (30 girls and 10 boys) from various class levels and departments at a state university.

2.3. Data Collection

In the study, the researchers drafted a semi-structured student interview form consisting of five questions. This form was submitted to a faculty member specializing in Turkish language education for feedback, and, based on the expert's opinion, a question with a similar scope was removed. As a result, a semi-structured interview form with four questions was finalized. The form was designed to reveal students' perceptions of their reading habits and their views on how these habits affect their speaking skills, study motivation, and academic success. The open-ended questions allowed students to freely express their thoughts, enabling the collection of more in-depth and personal data.

2.4. Data Analysis

In analyzing the data obtained from the interview forms, the content analysis technique, a qualitative data analysis method, was used. To analyze the opinions of undergraduate students gathered from interviews conducted in line with the research objective, each researcher worked independently on the written documents, first examining the answers to each question individually. Analysis units (codes) were created based on the responses to each relevant interview question (Weber, 1990). To ensure consistency among the codes, four interview

forms were randomly selected and analyzed by each researcher to generate codes. These analyses were then compared to identify and resolve any issues or inconsistencies in the coding process (Schilling, 2006). After establishing consistency in coding, all forms were analyzed. Once the analysis of each research question was completed, the codes generated by the researchers were compared to develop themes related to each question. Themes identified in previous research were also considered when creating the themes.

3. FINDINGS

The findings related to the first sub-problem of the research, "How does the habit of reading books affect students' speaking skills?" are as follows:

According to data from participant interviews, 26% of the students stated that the habit of reading books contributed to their presentation performance or participation in university discussions by enabling them to express themselves better. When the statements of participants coded P15, P19, and P32, who commented on the effects of reading habits on speaking skills, are evaluated overall, it is clear that this habit supports the ability to express oneself effectively. Some student opinions on the subject are provided as examples:

It is quite useful because it allows us to express ourselves better (P15).

Of course, I can express myself well in every area. Reading books helps me express myself better when communicating (P19).

I express myself better, my motivation has increased, and my diction has improved (P32).

Findings were obtained from participant opinions regarding the second sub-problem of the research: "How does reading books affect the development of students' diction and pronunciation?" Of the participating students, 46.4% stated that reading books not only provided them with information but also contributed to the development of their diction and pronunciation. When the statements of participants coded P1, P12, and P31 regarding the effects of reading habits on diction development are evaluated, it is evident that an increase in reading habits contributes to diction development. Some student opinions on the subject are as follows:

"I can say that my pronunciation has become more regular. We can say that it contributes to diction" (P1).

"Before, I would get nervous and mix up words when speaking, but after reading many books, I became more articulate and could pronounce words correctly" (P12).

"For example, I think that the errors in my diction decreased after I started reading audiobooks" (P31).

Based on participant opinions regarding the third sub-problem of the research, "How does reading habit affect students' motivation to study?", some findings were obtained. In the study, 32% of the participants believe that their reading habits increased after starting university and that this increase increased their academic motivation. When the statements of participants coded P1, P15, and P32 regarding the effects of increased reading habits are evaluated generally, it is understood that the increase in reading habits also contributes to their academic motivation. Some student opinions on the subject can be given as examples:

"My reading habit has improved even more. It may only have an effect on answering open-ended questions in terms of academic success. It improved my motivation and inner peace" (P1).

"It increased my motivation and interest in classes" (P15).

"Yes, I started reading more regularly. My academic success and motivation were positively affected" (P32).

Regarding the fourth and final sub-problem of the study, "How does reading habit affect students' academic success?", it was found that participants generally gave positive responses. 18.8% of students reported an improvement in their academic success due to their reading habits. When evaluating the statements of participants coded P23, P27, and P28, who shared their views on the effects of reading habits on understanding unfamiliar subjects, it is clear that an increase in reading habits contributes to their ability to comprehend new topics. Some student opinions on the subject are as follows:

"I had a lot of trouble with paragraph and comprehension questions in Turkish class. Thanks to my reading habit, I was able to solve paragraph and comprehension questions by reading them in one go" (P23).

"I had a lot of difficulty in literature and history classes. Thanks to my reading habit, my text analysis and comprehension skills improved" (P27).

"I had difficulties solving paragraphs, but after developing a reading habit, I started solving them more easily" (P28).

4. GENERAL ASSESSMENT AND CONCLUSIONS

This study examined the effects of university students' reading habits on their speaking skills and study motivation. The findings showed that reading habits have multifaceted and positive effects on students.

The vast majority of participants stated that reading improved their ability to express themselves. These results indicate that reading habits influence not only academic skills but also social and communication skills. These findings are consistent with those of Güneş (2013) and Akyol (2018), which showed that reading increases vocabulary and enriches sentence structures. Furthermore, Yıldırım and Ateş (2012) emphasized that reading enables individuals to express their feelings and thoughts more openly and confidently; this study supports that result with students' views on improved self-expression and increased self-confidence.

Thirty-two percent of students who reported an increase in their reading habits after starting university stated that this change positively affected their academic motivation. Furthermore, reading was shown to contribute to academic success, concentration skills, and the use of academic language. This finding aligns with those of researchers such as Bozkurt and Kılıç (2015), who found a relationship between reading and intrinsic motivation, and Demirel and Arslan (2021), who stated that reading contributes to disciplined study habits.

Regarding speaking skills, 46.4% of students stated that reading directly contributed to the development of their diction. In addition, the impact of reading on various linguistic skills, such as expanding vocabulary, reducing grammatical errors, effective communication, and fluent speech, was emphasized. These findings are consistent with Çetinkaya's (2019) results, which showed that reading exposes individuals to different language structures and forms of expression, leading to improvements in both written and oral communication skills.

It was observed that students stated that lacking a reading habit would lead to communication deficiencies such as poor diction, limited expression, restricted vocabulary, inability to speak fluently, and speech impediments. This indicates that reading is not only an academic activity but also plays a central role in self-discovery, self-expression, and socialization.

Overall, the findings of this research largely align with the literature and show that the habit of reading contributes to both the academic and communication competencies of university students. Students who read books express themselves more effectively, fluently, and accurately; their vocabulary expands, their self-confidence grows, and they become more

engaged and motivated in their studies. Therefore, fostering and supporting the sustainability of the reading habit from an early age in the educational process is crucial for the multifaceted development of students.

KAYNAKÇA

- Akyol, H. (2018). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bozkurt, M., & Kılıç, Ç. (2015). Okuma alışkanlığının öğrencilerin akademik başarıları ve öğrenme motivasyonları üzerindeki etkisi. *Turkish Studies*, 10(3), 251–268.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Creswell, J. W. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. M. Butun & S. B. Demir (Edt.). Ankara: Siyasal
- Çetinkaya, G. (2019). *Türkçe öğretiminde okuma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Ö., & Arslan, A. (2021). *Türkçe öğretimi ve öğrenme yaklaşımları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi: Yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Schilling, J. (2006). On the pragmatics of qualitative assessment: Designing the process for content analysis. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(1), 28–37. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.22.1.28>
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Yıldırım, K., & Ateş, S. (2012). Silent and oral reading fluency: Which one is the better predictor of reading comprehension of Turkish elementary school students? *International Journal of Educational Research*, 53, 44–51. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2012.02.002>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık. <https://www.surelikitap.com/tr/kitap/sosyal-bilimlerde-nitel-arastirma-yontemleri-9789750269820>

SPOR YOLUYLA SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN TOPLUMSAL ALGI VE KURUMSAL İMAJ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İsmet SEVAL ¹, Dr. Okan SARI ² Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ ³

1: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237> -ismetseval@hotmail.com

2: ²Dr., Bağımsız Araştırmacı, Spor Bilimleri, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0009-0002-0349-9890> - okansari04@gmail.com

3: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-7815-571> - sakir.tufekci@inonu.edu.tr

ÖZET

Bu bildirinin amacı, spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algı üzerindeki etkisini ve bu algının spor kurumlarının kurumsal imajına nasıl yansıdığını bütüncül bir bakış açısıyla incelemektir. Çalışma, spor organizasyonlarının sosyal sorumluluk faaliyetlerini yalnızca toplumsal fayda üretimi açısından değil, aynı zamanda kurumsal kimlik ve imaj inşası bağlamında ele almaktadır. Doküman analizi yöntemiyle yürütülen araştırmada, spor alanında uygulanan sosyal sorumluluk projelerinin algılanma biçimleri, bu projelere yüklenen anlamlar ve ortaya çıkan kurumsal imaj sonuçları bütünsel bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Bulgular, spor temelli sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algıyı olumlu yönde etkileyebildiğini; ancak bu etkinin projelerin sürekliliği, içeriği, hedef kitleyle uyumu ve iletişim biçimine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yalnızca sembolik düzeyde kalması, kurumsal imaj üzerinde sınırlı ve geçici bir etki yaratırken; toplumsal ihtiyaçlarla örtüşen, samimi ve sürdürülebilir projelerin kurumsal güven, saygınlık ve itibar algısını daha güçlü biçimde desteklediği görülmektedir. Bu bağlamda spor yoluyla sosyal sorumluluk, kurumsal imajın inşasında stratejik bir araç olmanın ötesinde, toplumsal meşruiyet üretme mekanizması olarak da işlev görmektedir.

Sonuç olarak spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projeleri, yalnızca topluma katkı sağlayan faaliyetler değil; aynı zamanda spor kurumlarının kimliğini, değerlerini ve toplumsal konumunu yeniden tanımlayan yapısal unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, spor yöneticiliği alanında sosyal sorumluluk uygulamalarının daha bilinçli, planlı ve toplumsal duyarlılığı merkeze alan yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: spor yönetimi, sosyal sorumluluk, toplumsal algı, kurumsal imaj, spor organizasyonları

THE IMPACT OF SPORT-BASED SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS ON PUBLIC PERCEPTION AND CORPORATE IMAGE

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine how sport-based social responsibility projects shape public perception and how this perception influences the corporate image of sport organizations. The study approaches social responsibility in sport not only as a tool for social contribution, but also as a strategic component of institutional identity and image construction. Using a document analysis approach, the research evaluates the perception processes of social responsibility projects, the meanings attributed to these initiatives, and their reflections on corporate image within an integrated framework.

The findings indicate that sport-based social responsibility projects can positively influence public perception; however, the magnitude and sustainability of this impact depend on project continuity, relevance to social needs, authenticity, and communication strategies. While symbolic and short-term initiatives tend to produce limited image effects, socially aligned and sustainable projects contribute more strongly to perceptions of trust, credibility, and institutional reputation. In this respect, social responsibility in sport functions not only as a philanthropic practice but also as a mechanism for generating social legitimacy.

In conclusion, sport-based social responsibility projects should be considered as structural elements that redefine the identity, values, and social positioning of sport organizations. This study emphasizes the necessity of managing social responsibility practices in sport through strategic, ethical, and community-centered perspectives within the field of sport management.

Keywords: sport management, social responsibility, public perception, corporate image, sport organizations

GİRİŞ

Spor, günümüzde yalnızca rekabet ve eğlence odaklı bir alan olmaktan çıkmış; toplumsal etki üretme kapasitesi yüksek bir sosyal kurum hâline gelmiştir. Bu dönüşümle birlikte spor organizasyonlarının topluma karşı sorumlulukları daha görünür hâle gelmiş ve kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı spor yönetimi literatüründe önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmıştır. Spor kulüplerinin KSS uygulamalarını benimsemesinde; yasal beklentiler, toplumsal baskılar, paydaş talepleri ve kurumsal stratejiler belirleyici rol oynamaktadır (Babiak & Wolfe, 2009).

Spor alanındaki KSS uygulamaları; çevresel duyarlılık, toplumsal katkı, gençlerin desteklenmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik projeler gibi farklı boyutlarda yürütülmektedir. Ancak bu projelerin kurumsal imaj üzerindeki etkisi, yalnızca projelerin varlığıyla değil, toplum tarafından nasıl algılandığıyla şekillenmektedir. Özellikle KSS faaliyetlerinin kulüp kimliğiyle uyumlu olması, algılanan samimiyet düzeyini artırmakta ve bu durum kurumsal imaj algısını güçlendirmektedir (Kim et al., 2018).

Toplumsal algı, spor kulüplerinin yalnızca sportif başarılarıyla değil, topluma sundukları katkılarla da değerlendirilmesini sağlamaktadır. Spor kulüplerinin sosyal sorumluluk faaliyetleri, toplum nezdinde etik duruş, duyarlılık ve güvenilirlik göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda KSS, spor organizasyonları için yalnızca etik bir yükümlülük değil, aynı zamanda kurumsal itibarın ve meşruiyetin inşasında etkili bir araç olarak görülmektedir (Sánchez-Sáez et al., 2020).

Türkiye örneğinde gerçekleştirilen araştırmalar, spor kulüplerinin KSS faaliyetlerinin kulüp imajı ve marka imajı üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Taraftarların sosyal sorumluluk projelerine yönelik olumlu algıları, kulübün daha saygın, güvenilir ve topluma duyarlı bir kurum olarak değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Anşın & Acar Şentürk, 2020). Benzer biçimde, spor kulüplerine yönelik kurumsal imaj algısının güvenilirlik, prestij ve toplumsal katkı boyutları üzerinden şekillendiği görülmektedir (Kargün et al., 2017).

Kurumsal imaj algısının oluşumunda KSS uygulamalarının yanı sıra, bu uygulamaların nasıl iletişime dönüştürüldüğü de büyük önem taşımaktadır. KSS projelerinin açık, tutarlı ve hedef kitleyle uyumlu biçimde sunulması, algılanan kurumsal samimiyeti artırmaktadır. Buna karşılık yalnızca tanıtım amaçlı yürütüldüğü düşünülen projeler, algı üzerinde sınırlı etki yaratabilmektedir (Kim et al., 2018).

Spor tüketicilerinin KSS algıları, yalnızca kurumsal imajı değil, aynı zamanda kulüple kurulan duygusal bağı da etkilemektedir. KSS faaliyetlerine yönelik olumlu algı, taraftar gururunu ve kulüple özdeşleşme düzeyini artırmakta; bu süreçler ise bölgesel aidiyet ve uzun vadeli bağlılık duygusunu güçlendirmektedir (Ullah et al., 2021). Bu durum, sosyal sorumluluğun yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal boyutları da kapsayan bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Dijital iletişim ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, KSS projelerinin algılanma biçimi daha etkileşimli bir yapıya kavuşmuştur. Sosyal medya üzerinden yürütülen KSS iletişimi, taraftarların projelere katılımını ve projeler hakkında fikir üretmesini kolaylaştırmaktadır. Bu etkileşim, KSS algısının kurumsal imaj ve sadakat üzerindeki etkisini güçlendiren önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Chiu et al., 2025).

Dijital taraftar topluluklarında KSS projelerine yönelik söylem ve tartışmalar, kurumsal imajın kolektif biçimde yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kurumsal imaj, yalnızca kurumun sunduğu mesajlarla değil, taraftarların bu mesajları nasıl yorumladığıyla da şekillenmektedir (Şirin et al., 2025).

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da spor yönetimi alanında KSS algısının giderek daha fazla önem kazandığını ve spor kulüplerinin toplumsal sorumluluk faaliyetleriyle daha yakından ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır (Kızılgüneş & Koçak, 2021; Şirin et al., 2023). Bu durum, KSS'nin spor yönetiminde stratejik bir yönetsel alan hâline geldiğini göstermektedir.

Bu çerçevede mevcut çalışma, spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algı ve kurumsal imaj üzerindeki etkisini, literatürdeki kuramsal ve ampirik bulgular temelinde bütüncül biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kapsamında, spor yönetimi ve kurumsal sosyal sorumluluk alanında yayımlanmış, son 20 yıl içinde ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yer alan akademik

çalışmalar sistematik olarak incelenmiştir. Çalışma, spor yönetimi alanında sosyal sorumluluk uygulamalarının yalnızca uygulama düzeyinde değil, algısal ve stratejik boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu çalışma, spor yoluyla yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algı ve kurumsal imaj üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. İncelenen çalışmalar, spor organizasyonlarında KSS uygulamalarının kurumsal strateji, paydaş ilişkileri ve imaj yönetimi süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Babiak & Wolfe, 2009).

Literatür bulguları, spor kulüplerinin KSS faaliyetlerini benimseme motivasyonlarının yalnızca etik sorumlulukla sınırlı olmadığını; kurumsal rekabet, meşruiyet arayışı ve paydaş beklentileriyle de şekillendiğini ortaya koymaktadır (Babiak & Wolfe, 2009). Bu durum, KSS'nin spor yönetiminde isteğe bağlı bir faaliyet değil, yönetsel bir zorunluluk hâline geldiğini göstermektedir.

KSS projelerinin kurumsal imaj üzerindeki etkisi incelendiğinde, algılanan uyum (fit) ve samimiyet düzeyinin belirleyici olduğu görülmektedir. Kulüp kimliğiyle örtüşen sosyal sorumluluk faaliyetleri, tüketicilerin kuruma yönelik olumlu tutum geliştirmesini sağlamakta; buna karşılık uyumsuz veya yüzeysel projeler imaj katkısını sınırlamaktadır (Kim et al., 2018). Bu bulgu, KSS'nin yalnızca içerik değil, bağlamsal tutarlılık gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar, spor kulüplerinin KSS faaliyetlerinin kulüp imajı ve marka imajı üzerinde anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Taraftarların sosyal sorumluluk projelerine yönelik olumlu algıları, kulüplerin daha güvenilir, saygın ve topluma duyarlı kurumlar olarak değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Anşin & Acar Şentürk, 2020). Ayrıca kurumsal imaj algısının; güven, prestij ve toplumsal katkı boyutları üzerinden şekillendiği belirlenmiştir (Kargün et al., 2017).

Paydaş temelli yaklaşımlar, spor kulüplerinin KSS projeleri aracılığıyla yalnızca taraftarlarla değil, yerel toplum, kamu kurumları ve sponsorlarla da ilişkilerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. KSS faaliyetleri, bu paydaş grupları arasında kurumsal güven üretme işlevi görmektedir (Sánchez-Sáez et al., 2020). Bu bağlamda sosyal sorumluluk projeleri, kurumsal imajın yalnızca taraftar algısıyla değil, çok paydaşlı bir yapı içinde oluştuğunu göstermektedir.

KSS algısının psikolojik boyutları incelendiğinde, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin taraftar gururunu ve kulüple özdeşleşme düzeyini artırdığı görülmektedir. Bu iki değişken, bölgesel aidiyet ve uzun vadeli bağlılık üzerinde dolaylı etki oluşturmaktadır (Ullah et al., 2021). Böylece KSS projeleri, yalnızca kurumsal imajı değil, taraftar–kulüp ilişkisini derinleştiren duygusal bağları da güçlendirmektedir.

Dijital iletişim boyutunda ise KSS projelerinin algılanma biçiminin daha etkileşimli hâle geldiği görülmektedir. Sosyal medya üzerinden yürütülen KSS iletişimi, taraftarların projelere katılımını ve projeler hakkında görüş üretmesini kolaylaştırmakta; bu etkileşim, kurumsal imaj ve sadakat üzerinde güçlendirici etki oluşturmaktadır (Chiu et al., 2025).

Dijital taraftar topluluklarında KSS projelerine yönelik söylemler, projelerin yalnızca kurum tarafından değil, taraftarlar tarafından da yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu söylemler, kurumsal imajın kolektif bir biçimde yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır (Şirin et al., 2025). Böylece kurumsal imaj, yalnızca kurumun iletişim stratejileriyle değil, taraftar etkileşimleriyle de şekillenmektedir.

Türkiye bağlamında spor yönetimi literatürü, KSS algısının giderek daha fazla önem kazandığını ve spor kulüplerinin sosyal sorumluluk projeleriyle kurumsal kimliklerini güçlendirmeye yöneldiğini ortaya koymaktadır (Kızılgüneş & Koçak, 2021; Şirin et al., 2023). Bu durum, KSS'nin spor yönetimi alanında kurumsal sürdürülebilirliğin önemli bir bileşeni hâline geldiğini göstermektedir.

Genel olarak doküman analizi bulguları, spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algıyı şekillendiren ve kurumsal imajı çok boyutlu biçimde etkileyen güçlü araçlar olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu etkinin sürdürülebilir olabilmesi, KSS projelerinin samimi, tutarlı, paydaş odaklı ve uzun vadeli yaklaşımlarla yürütülmesine bağlıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algı ve kurumsal imaj üzerindeki etkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele almıştır. Bulgular, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin spor kurumları için yalnızca topluma katkı sağlayan uygulamalar olmadığını; aynı zamanda kurumsal kimlik, itibar ve meşruiyet inşasında stratejik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal algıyı olumlu yönde etkileyebildiğini, ancak bu etkinin projelerin niteliğine ve uygulanma biçimine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Süreklilik göstermeyen, hedef kitleyle örtüşmeyen veya yalnızca tanıtım amacı taşıdığı düşünülen projeler, algı üzerinde sınırlı ve geçici etkiler yaratmaktadır. Buna karşılık toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu, uzun vadeli ve değer temelli projeler, spor kurumlarının daha güvenilir ve saygın algılanmasına katkı sağlamaktadır.

Kurumsal imaj açısından değerlendirildiğinde, sosyal sorumluluk projelerinin kurumlara etik duruş, toplumsal duyarlılık ve kurumsal sorumluluk gibi güçlü nitelikler kazandırdığı görülmektedir. Ancak bu niteliklerin kalıcı olabilmesi, kurumların sosyal sorumluluk faaliyetlerini kurumsal değerleriyle bütünleştirmesine bağlıdır. Sosyal sorumluluğun kurumsal stratejiden bağımsız yürütülmesi, imaj üzerinde beklenen katkıyı sağlayamamaktadır.

Çalışma, sosyal sorumluluk projelerinin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal boyutlar üzerinden de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Taraftarların ve toplumun sosyal sorumluluk faaliyetleri aracılığıyla kurumlarla kurduğu ilişki, aidiyet, gurur ve özdeşleşme gibi duygusal süreçlerle derinleşmektedir. Bu durum, kurumsal imajın yalnızca algısal değil, aynı zamanda psikososyal bir yapı olduğunu göstermektedir.

Dijital iletişim ortamları, sosyal sorumluluk projelerinin algılanma biçimini daha etkileşimli ve çok katmanlı hâle getirmiştir. Sosyal medya ve çevrim içi topluluklar, projelerin yalnızca duyurulduğu değil; aynı zamanda tartışıldığı, değerlendirildiği ve yeniden anlamlandırıldığı alanlar hâline gelmiştir. Bu nedenle kurumsal imaj, artık yalnızca kurum tarafından üretilen mesajlarla değil, bu mesajların dijital kamusal alandaki dolaşımıyla şekillenmektedir.

Spor yöneticileri açısından bu bulgular, sosyal sorumluluk projelerinin planlanmasında daha bilinçli, tutarlı ve uzun vadeli yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sosyal sorumluluk faaliyetleri, geçici kampanyalar yerine kurumsal vizyonla bütünleşmiş, ölçülebilir hedeflere sahip ve toplumsal faydayı merkeze alan projeler aracılığıyla yürütülmelidir. Bu yaklaşım, hem toplumsal algının güçlenmesine hem de kurumsal imajın sürdürülebilir biçimde inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projeleri, spor kurumlarının toplumsal rolünü yeniden tanımlayan ve kurumsal imajı çok boyutlu biçimde şekillendiren stratejik araçlar olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma, sosyal sorumluluğun spor yönetimi alanında yalnızca etik bir yükümlülük değil; aynı zamanda kurumsal kimlik, toplumsal meşruiyet ve sürdürülebilir başarı için temel bir yapı taşı olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelecek çalışmalarda, spor yoluyla yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin farklı kültürel bağlamlarda, farklı spor branşlarında ve farklı paydaş grupları üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, alan yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca karma araştırma tasarımlarıyla desteklenen yeni çalışmalar, sosyal sorumluluk projelerinin algısal ve davranışsal sonuçlarının daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Babiak, K., & Wolfe, R. (2009). *Determinants of corporate social responsibility in professional sport: Internal and external factors*. **Journal of Sport Management**, 23(6), 717–742. <https://doi.org/10.1123/jsm.23.6.717>
- Chiu, W., Lee, C., Bang, H., & Chen, J. (2025). *How CSR message specificity affects corporate image, attitudes and behavioral intentions among sport consumers? The moderating role of perceived CSR fit*. **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, 26(5), 969–988. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-12-2024-0325>
- Kargün, M., Dalkılıç, M., Ağaoğlu, Y. S., & Kızar, O. (2017). *Spor kulüplerine yönelik kurumsal imaj algısının araştırılması*. **Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi**, 2(1), 62–73.
- Kim, J.K., Overton, H., Hull, K., & Choi, C. (2018). *Examining public perceptions of CSR in sport*. **Corporate Communications: An International Journal**, 23(4), 629–647. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-05-2018-0060>
- Kızılgüneş, M., & Koçak, F. (2021). *Investigation of corporate social responsibility in sports within the scope of corporate sustainability*. **The Journal of Eurasia Sport Sciences and Medicine**, 3(2), 70–83. <https://doi.org/10.53431/jessm.985779>
- Sánchez-Sáez, J. A., Segado Segado, F., Calabuig-Moreno, F., & Gallardo Guerrero, L. (2020). *Measuring Residents' Perceptions of Corporate Social Responsibility at Small- and Medium-Sized Sports Events*. **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 17(23), 8798. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238798>
- Şirin, T., Eryılmaz, F., Eratlı Şirin, Y., Aydın, Ö., & Metin, M. (2025). *Social media analysis in the context of social responsibility approach of football fan groups*. **Frontiers in Psychology**, 16, 1521688. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1521688>
- Ullah, F., Wu, Y., Mehmood, K., Jabeen, F., Iftikhar, Y., Acevedo-Duque, Á., & Kwan, H. K. (2021). *Impact of spectators' perceptions of corporate social responsibility on regional attachment in sports: Three-wave indirect effects of spectators' pride and team identification*. **Sustainability**, 13(2), 597. <https://doi.org/10.3390/su13020597>
- Anşin, Z., & Acar Şentürk, Z. (2020). *Spor kulüplerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kulüp imajı ve marka imajına etkisi: Beşiktaş taraftarı üzerinde ampirik araştırma*. **International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)**, 6(1), 314–328.

DİJİTAL REKREASYONUN DÖNÜŞEN YAPISI: DİJİTAL BOŞ ZAMAN EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İsmet SEVAL¹, Dr. Okan SARI², Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ³

1: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237> -ismetseval@hotmail.com

2: ²Dr., Bağımsız Araştırmacı, Spor Bilimleri, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0009-0002-0349-9890> - okansari04@gmail.com

3: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-7815-571> - sakir.tufekci@inonu.edu.tr

ÖZET

Dijitalleşme süreci, rekreasyon kavramını yalnızca fiziksel ortamlarda gerçekleştirilen etkinlikler olmaktan çıkararak dijital platformlarda şekillenen çok boyutlu bir boş zaman pratiğine dönüştürmüştür. Günümüzde bireylerin eğlenme, sosyalleşme, öğrenme ve psikolojik rahatlama gereksinimleri giderek artan biçimde dijital ortamlar aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu dönüşüm, dijital rekreasyonu çağdaş rekreasyon literatürünün önemli araştırma alanlarından biri hâline getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, dijital rekreasyonun dönüşen yapısını ve dijital boş zaman eğilimlerini doküman analizi yöntemiyle incelemektir. Araştırma kapsamında dijital rekreasyon ve dijital boş zaman konularında yayımlanmış güncel akademik makaleler, derleme çalışmalar ve bibliyometrik analizler sistematik biçimde incelenmiş ve içeriklerine göre tematik olarak sınıflandırılmıştır.

Doküman analizi sonucunda dijital rekreasyonun iletişim, sosyal etkileşim, psikolojik yönelim ve uygulama kullanımı olmak üzere çok boyutlu bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Ayrıca dijital boş zaman pratiklerinin bireylerin günlük yaşamlarıyla bütünleştiği; rekreasyonun yalnızca fiziksel mekânlara bağlı bir etkinlik alanı olmaktan çıkarak dijital ortamlarda da sürdürülebilen dinamik bir süreç hâline geldiği görülmüştür.

Sonuç olarak dijital rekreasyon, çağdaş rekreasyon anlayışının ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilmekte; dijital boş zaman pratiklerinin bireysel ve toplumsal etkileriyle birlikte çok boyutlu biçimde ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital rekreasyon, dijital boş zaman, rekreasyon eğilimleri, dijitalleşme.

THE TRANSFORMING STRUCTURE OF DIGITAL RECREATION: A REVIEW OF DIGITAL LEISURE TENDENCIES

ABSTRACT

The digitalization process has transformed recreation from an activity limited to physical environments into a multidimensional leisure practice shaped within digital platforms. Today, individuals increasingly meet their needs for entertainment, socialization, learning, and psychological relaxation through digital environments. This transformation has positioned digital recreation as an important research area in contemporary recreation literature.

The aim of this study is to examine the transforming structure of digital recreation and digital leisure tendencies through the document analysis method. Within the scope of the study, recent academic articles, review studies, and bibliometric analyses focusing on digital recreation and digital leisure were systematically analyzed and thematically classified according to their content.

The results of the document analysis reveal that digital recreation exhibits a multidimensional structure consisting of communication, social interaction, psychological orientation, and application usage. Furthermore, digital leisure practices have become integrated into individuals' daily lives, indicating that recreation is no longer limited to physical environments but can also be sustained in digital spaces.

In conclusion, digital recreation should be considered an essential component of contemporary recreation, and digital leisure practices should be evaluated in a multidimensional manner together with their individual and social implications.

Keywords: Digital recreation, digital leisure, recreation tendencies, digitalization.

GİRİŞ

Dijitalleşme süreci, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini dönüştürmekle kalmamış; serbest zaman ve rekreasyon anlayışını da köklü biçimde yeniden şekillendirmiştir. Geleneksel rekreasyon faaliyetleri uzun yıllar boyunca fiziksel mekâna, yüz yüze etkileşime ve zamansal sınırlılığa bağlı olarak tanımlanırken, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte bu sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Günümüzde bireyler, yer değiştirmeye gerek duymaksızın dijital oyunlar oynayabilmekte, sanal turlara katılabilmekte ve çevrim içi platformlar aracılığıyla çok çeşitli boş zaman etkinliklerini deneyimleyebilmektedir (López-Sintas et al., 2017).

Bu dönüşüm süreci, alanyazında “elektronik boş zaman”, “dijital boş zaman”, “sanal rekreasyon” ve “dijital rekreasyon” gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sanal rekreasyon, postmodern dönemin belirgin boş zaman değerlendirme biçimlerinden biri olarak değerlendirilmekte ve zamansal sınırsızlık, mekânsal bağımsızlık, gönüllülük, bireysellik ve internet temelli etkileşim gibi özellikleriyle tanımlanmaktadır (Günçan, 2021). Bu yönüyle sanal rekreasyon, klasik rekreasyon anlayışından farklı olarak dijital ortamların sunduğu yeni deneyim biçimlerini içeren özgün bir yapı sergilemektedir.

Uluslararası literatürde dijital rekreasyon, yalnızca teknolojik bir yenilik olarak değil; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutları olan karmaşık bir boş zaman pratiği olarak ele alınmaktadır. Dijital rekreasyonun neoliberal tüketim kültürü, gözetim pratikleri ve güç ilişkileriyle iç içe geçmiş bir yapı sergilediği; bu nedenle klasik rekreasyon sınıflandırmalarını sorgulatacak düzeyde bir dönüşüm yarattığı belirtilmektedir (Silk et al., 2016). Dijital teknolojilerin bedene entegre hâle gelmesiyle birlikte rekreasyon, bireyin gündelik yaşamına gömülü, sürekli ve akışkan bir deneyim biçimine dönüşmektedir.

Ev temelli dijital rekreasyon üzerine yapılan çalışmalar da bu dönüşümü desteklemektedir. Dijital teknolojilerin ev içi boş zaman etkinliklerini niteliksel olarak dönüştürdüğü, bireylere deneyim kontrolü ve seçim özgürlüğü sağladığı ve rekreasyonun öznel yapısını güçlendirdiği ortaya konulmuştur (López-Sintas et al., 2017). Bu durum, dijital rekreasyonun bireylere yalnızca daha fazla seçenek sunmakla kalmayıp aynı zamanda rekreasyon deneyiminin kontrolünü bireyin eline verdiğini göstermektedir.

Dijital rekreasyon literatürünün gelişimi incelendiğinde, alanın hâlen genç ve genişlemeye açık olduğu görülmektedir. Dijital rekreasyon üzerine yapılan çalışmaların 1999 yılından sonra belirgin biçimde arttığı, özellikle sanal rekreasyon ve sanal gerçeklik kavramları etrafında yoğunlaştığı belirlenmiştir (Erdem & Kutluk Bozkurt, 2023). Bununla birlikte literatürde kavramsal bütünlüğün henüz tam olarak sağlanamadığı ve çalışmaların disiplinler arası dağınık bir yapı sergilediği de vurgulanmaktadır (Erdem & Kutluk Bozkurt, 2023).

Öte yandan dijital boş zaman pratiklerinin bireyler üzerindeki etkileri hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle tartışılmaktadır. Dijital boş zaman faaliyetlerinin iletişim, sosyal etkileşim, psikolojik yönelim ve uygulama kullanımı boyutlarında şekillendiği; bu eğilimlerin bazı demografik değişkenlere göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir (İnce et al., 2025). Bununla birlikte aşırı dijital rekreasyon kullanımının dikkat dağınıklığı, zaman yönetimi sorunları ve psikolojik riskler doğurabileceği de literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (İnce et al., 2025).

Bu bağlamda dijital rekreasyon, çağdaş rekreasyon anlayışının merkezinde yer alan dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Ancak dijital rekreasyonun kavramsal çerçevesinin yeterince bütüncül biçimde ele alınmadığı, çalışmaların çoğunlukla belirli boyutlara odaklandığı ve kavramın sistematik olarak sentezlenmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Erdem & Kutluk Bozkurt, 2023). Bu nedenle dijital rekreasyonun dönüşen yapısının ve dijital boş zaman eğilimlerinin doküman analizi yöntemiyle incelenmesi, alanın kuramsal gelişimine katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, dijital rekreasyonu çağdaş rekreasyon literatürü içerisinde bütüncül bir perspektifle ele almayı ve dijital boş zaman pratiklerini kavramsal düzeyde sistematik biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu çalışmada dijital rekreasyon ve dijital boş zaman alanında yayımlanmış sekiz temel akademik kaynak doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. İncelenen çalışmalar, dijitalleşmenin rekreasyon üzerindeki etkilerini kavramsal, kültürel, psikolojik ve toplumsal

boyutlarıyla ele almakta; rekreasyonun yalnızca boş zaman değerlendirme etkinliği olmaktan çıkarak dijital çağın çok katmanlı bir yaşam pratiğine dönüştüğünü göstermektedir.

Bulgular, dijital rekreasyonun temel olarak zamansal ve mekânsal sınırların ortadan kalkmasıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Dijital teknolojiler sayesinde rekreasyon, fiziksel mekâna bağlı olmaksızın sürdürülebilir, bireyselleştirilmiş ve sürekli erişilebilir bir deneyim alanına dönüşmüştür (López-Sintas et al., 2017). Bu dönüşüm, bireyin rekreasyonel deneyim üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasına imkân tanırken, aynı zamanda rekreasyonun gündelik yaşamın içine gömülmesine neden olmaktadır.

Sanal rekreasyonun temel unsurları incelendiğinde; gönüllülük, bireysel tercih, etkileşim, psikolojik tatmin ve dijital ortam temelli deneyim üretimi ön plana çıkmaktadır (Günçan, 2021). Bu özellikler, dijital rekreasyonun klasik rekreasyon tanımlarından ayrıştığını ve özgün bir kavramsal çerçeve gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Serbest zamanın dijitalleşmesi, rekreasyonu yalnızca belirli zaman dilimlerinde yapılan bir faaliyet olmaktan çıkararak, yaşamın her anına yayılabilen bir süreç hâline getirmiştir (Avcı Taşkiran, 2025).

Dijital rekreasyonun kültürel ve toplumsal boyutu da önemli bulgular arasında yer almaktadır. Dijital rekreasyon, bireyin kimlik sunumu, aidiyet geliştirme ve sosyal görünürlük süreçleriyle iç içe geçmektedir. Bu durum, dijital rekreasyonu yalnızca eğlence temelli bir etkinlik değil; aynı zamanda kültürel üretim ve toplumsal konumlanma alanı hâline getirmektedir (Silk et al., 2016). Dijital ortamlar, bireyin rekreasyon yoluyla kendini ifade etmesine olanak tanırken, aynı zamanda tüketim kültürü ve algoritmik yönlendirme mekanizmalarıyla da etkileşim içinde bulunmaktadır.

Ev temelli dijital rekreasyon pratikleri, bireylerin rekreasyon deneyimlerini kişiselleştirdiğini ve öznel doyumunu artırdığını göstermektedir (López-Sintas et al., 2017). Ancak bu kişiselleştirme, aynı zamanda rekreasyon deneyiminin parçalanmasına ve süreklilik duygusunun zayıflamasına da yol açabilmektedir. Bu bağlamda dijital rekreasyon, bireye özgürlük sağlarken aynı zamanda yeni bağımlılık biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Bindesen, 2025).

Literatürün gelişim eğilimleri incelendiğinde, dijital rekreasyon çalışmalarının özellikle son yirmi yılda belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Bibliyometrik analiz sonuçları, çalışmaların sanal rekreasyon, dijital boş zaman ve sanal gerçeklik kavramları etrafında yoğunlaştığını; ancak kavramsal birlikliğin henüz tam olarak sağlanmadığını ortaya koymaktadır (Erdem & Kutluk Bozkurt, 2023). Bu durum, dijital rekreasyon alanında bütüncül ve sentezleyici çalışmalara duyulan ihtiyacı güçlendirmektedir.

Pandemi dönemine odaklanan çalışmalar, dijital rekreasyonun kuşaklar arası iyi oluş üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dijital boş zaman faaliyetlerinin, farklı yaş gruplarının sosyal bağlarını sürdürmesine ve psikolojik dayanıklılık geliştirmesine katkı sağladığı belirlenmiştir (Alonso Ruiz et al., 2022). Bu bulgu, dijital rekreasyonun yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal iyilik hâli açısından da önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Ampirik araştırmalar, dijital boş zaman eğilimlerinin iletişim, sosyal etkileşim, psikolojik yönelim ve uygulama kullanımı boyutlarında şekillendiğini göstermektedir (İnce et al., 2025). Bununla birlikte aşırı dijital rekreasyon kullanımının dikkat dağınıklığı, zaman yönetimi

sorunları ve psikolojik riskler oluşturabileceği de vurgulanmaktadır (İnce et al., 2025). Bu durum, dijital rekreasyonun çift yönlü bir etki yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Dijital rekreasyonun kuramsal konumu incelendiğinde, klasik boş zaman kuramlarının dijital rekreasyonu açıklamakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Dijital rekreasyon; beden, kimlik, tüketim ve teknoloji ilişkileriyle iç içe geçmiş bir yaşam pratiği olarak yeniden tanımlanmaktadır (Silk et al., 2016). Bu çerçevede dijital rekreasyon, çağdaş rekreasyon kuramlarının merkezinde yer alan yeni bir paradigma olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak doküman analizi bulguları, dijital rekreasyonun; bireyselleştirilmiş, çok boyutlu, toplumsal bağlamla ilişkili ve psikososyal etkiler taşıyan bir boş zaman pratiği olduğunu ortaya koymaktadır (Günçan, 2022; López-Sintas et al., 2017; Silk et al., 2016; Avcı Taşkıran, 2025; Bindesen, 2025; Alonso Ruiz et al., 2022; Erdem & Kutluk Bozkurt, 2023; İnce et al., 2025).

Sonuç olarak dijital rekreasyon, çağdaş bireyin serbest zamanını yapılandıran temel dinamiklerden biri hâline gelmiş; rekreasyonun anlamını, işlevini ve toplumsal konumunu köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, dijital rekreasyonun yalnızca teknolojik değil; aynı zamanda kültürel, psikolojik ve toplumsal bir olgu olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, dijitalleşmenin rekreasyon alanında yarattığı dönüşümü doküman analizi yöntemiyle inceleyerek, dijital rekreasyonun çağdaş boş zaman anlayışı içerisindeki konumunu bütüncül bir perspektifle değerlendirmiştir. Elde edilen bulgular, dijital rekreasyonun yalnızca teknolojik araçların kullanımıyla sınırlı bir olgu olmadığını; bireyin yaşam tarzını, zaman algısını, sosyal ilişkilerini ve psikolojik iyi oluşunu doğrudan etkileyen çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Dijital rekreasyon, bireylere zaman ve mekân bağımsızlığı sağlayarak rekreasyonel deneyimlerin erişilebilirliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Ancak bu erişilebilirlik, rekreasyonun yenileyici ve onarıcı işlevini otomatik olarak garanti etmemektedir. Aksine, dijital ortamların hız, yoğunluk ve sürekli uyarı üretme yapısı, rekreasyonun dinlenme ve zihinsel toparlanma boyutunu zayıflatabilmektedir. Bu durum, dijital rekreasyonun yalnızca niceliksel artış üzerinden değil, niteliksel derinlik üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışma bulguları, dijital rekreasyonun bireyselleşmiş yapısının hem güçlendirici hem de kırılgan bir özellik taşıdığını göstermektedir. Bireyler, dijital ortamlar sayesinde kendi ilgi ve ihtiyaçlarına uygun rekreasyonel deneyimler oluşturabilmekte; ancak bu bireyselleşme aynı zamanda sosyal temasın zayıflaması, yüz yüze etkileşimin azalması ve yalnızlaşma riskini de beraberinde getirebilmektedir. Bu çelişkili yapı, dijital rekreasyonun sürdürülebilirliği açısından önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

Dijital rekreasyonun bir diğer dikkat çekici boyutu, kuşaklar arası etkileşim potansiyelidir. Dijital ortamlar, farklı yaş gruplarının ortak rekreasyonel deneyimler paylaşmasına imkân tanırken, aynı zamanda dijital yeterlilik farklılıkları nedeniyle yeni eşitsizlik biçimlerini de görünür kılabilir. Bu durum, dijital rekreasyonun kapsayıcı bir araç olabilmesi için bilinçli tasarım ve yönlendirme gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Rekreasyonun dijitalleşmesi, aynı zamanda rekreasyon yönetimi, spor bilimleri ve sosyal politika alanları için yeni sorumluluklar doğurmaktadır. Dijital rekreasyon uygulamalarının yalnızca teknik yeterlilik üzerinden değil; etik, psikolojik ve toplumsal etkiler üzerinden de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dijital rekreasyon, yalnızca bireysel tercih alanı değil, aynı zamanda kamusal bir sorumluluk alanı olarak da ele alınmalıdır.

Sonuç olarak dijital rekreasyon, çağdaş rekreasyon anlayışının kaçınılmaz bir bileşeni hâline gelmiştir. Ancak bu kaçınılmazlık, dijital rekreasyonun sorgulanmadan kabul edilmesini değil; bilinçli, dengeli ve insan merkezli bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Rekreasyonun temel amacı olan yenilenme, anlam üretimi ve yaşam doyumu hedeflerinin dijital ortamda da korunabilmesi için, dijital rekreasyonun yalnızca teknolojik değil; aynı zamanda pedagojik, psikolojik ve kültürel boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, dijital rekreasyonun kavramsal çerçevesini genişleterek, alan yazına bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamıştır. Gelecek araştırmalarda dijital rekreasyonun farklı kültürel bağlamlarda, farklı yaş gruplarında ve farklı sosyoekonomik düzeylerde nasıl deneyimlendiğinin derinlemesine incelenmesi, alanın kuramsal ve uygulamalı gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alonso Ruiz, R. A., Sáenz de Jubera Ocón, M., Valdemoros San Emeterio, M. Á., & Ponce de León Elizondo, A. (2022). Digital leisure: An opportunity for intergenerational well-being in times of pandemic. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 11(1), 31–48. <https://doi.org/10.7821/naer.2022.1.806>
- Avcı Taşkiran, T. (2025). *Serbest zamanın dönüşümü ve dijitalleşme*. Modern Toplumda Serbest Zaman ve Rekreasyon. *Gazi Yayınevi*. 333-358
- Bindesen, M. A. (2025). *Dijital kaçış: Teknolojiyle rekreasyonun yeni sınırları*. Dijitalleşen Dünyada Rekreasyon ve Spor Yönetimi Araştırmaları. ÖzgürYayınları. 21-33.
- Erdem, D., & Kutluk Bozkurt, A. (2023). Dijital rekreasyon kavramı ve araştırmalarının bibliyometrik analizi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 3511–3528. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1232612>
- Güncan, Ö. (2021). Sanal rekreasyon kavramının özellik ve temel unsurlarını belirlemeye yönelik bir çalışma. *[Tourism and Recreation]*, To & Re 2021, 3 (1) 66-76.
- İnce, U., Turhan, F. H., Karagöz, B., & Balcı, V. (2025). Towards digital leisure time: University students' tendency. *Journal of Sport for All and Recreation*, 7(3), 374–383. <https://doi.org/10.56639/jsar.1686595>
- López-Sintas, J., Rojas-DeFrancisco, L., & García-Álvarez, E. (2017). Home-based digital leisure: Doing the same leisure activities, but digital. *Cogent Social Sciences*, 3(1), 1309741. <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1309741>
- Silk, M., Millington, B., Rich, E., & Bush, A. (2016). (Re-)thinking digital leisure. *Leisure Studies*, 35(6), 712–723. <https://doi.org/10.1080/02614367.2016.1240223>

SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES

Dr. Peter Mwangi

School of Business and Economics, University of Nairobi, Kenya

Dr. Grace Akinyi

Strathmore Business School, Strathmore University, Kenya

Abstract

This study investigates how perceived service quality in digital banking platforms influences customer satisfaction among university students and staff in Kenya. As banks increasingly digitize their services, understanding user expectations in higher education environments has become critical for competitive differentiation and financial inclusion. The research adopts a mixed-method design, combining survey data from users across two major Kenyan universities with in-depth interviews of bank relationship managers. Service quality is operationalized using dimensions such as reliability, responsiveness, usability, security, and perceived value. Results indicate that system reliability and perceived security exert the strongest effects on overall satisfaction, followed by ease of use and responsiveness to complaints or technical issues. Qualitative findings further suggest that transparent communication, timely problem resolution, and education about digital features significantly enhance trust and continued usage. However, the study also identifies barriers including intermittent network connectivity, limited digital literacy among certain user segments, and skepticism surrounding data privacy. The authors argue that banks must tailor their service strategies to the specific needs of academic communities, including targeted awareness campaigns and co-created service improvements with student bodies. Policy implications highlight the need for collaborative efforts between banks, universities, and regulators to promote digital financial literacy and safeguard user rights in online transactions. By focusing on a young, tech-savvy population, the study offers insights into the future trajectory of digital banking services in emerging markets and provides a framework for measuring and improving service quality in similar institutional contexts.

Keywords: service quality, digital banking, customer satisfaction, university customers, Kenya

INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Prof. Dr. Jane Wanjiru

School of Business and Economics, Kenyatta University, Kenya

Dr. David Ochieng

School of Business and Economics, Kisii University, Kenya

Abstract

This paper examines the relationship between internal service quality and employee engagement in Kenyan higher education institutions, where service delivery increasingly shapes institutional reputation and student experience. Internal service quality is conceptualized as the support, communication, training, and resources provided by administrative units and academic leadership to teaching and non-teaching staff. Using a structured questionnaire administered to employees at two public universities, the study measures perceptions of service quality alongside indicators of engagement such as vigor, dedication, and absorption. The findings reveal a strong positive association: departments characterized by timely support, clear communication, and fair workload distribution exhibit higher levels of engagement and lower turnover intentions. Qualitative comments emphasize the importance of respectful leadership, transparent performance evaluation, and opportunities for professional development. Conversely, staff in under-resourced units report feelings of burnout and detachment, which negatively affect student-facing services. The study argues that universities need to view employees not only as service providers but also as internal customers whose satisfaction and motivation are essential for high-quality external service delivery. Recommendations include implementing internal service charters, regular feedback mechanisms, and targeted training programs that prioritize well-being and career growth. By highlighting internal dynamics, the research contributes to the broader service management literature and offers practical insights for university managers seeking to enhance institutional performance in Kenya's competitive higher education landscape.

Keywords: internal service quality, employee engagement, higher education, internal customers, Kenya

CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE-DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE

Prof. Dr. Min-Jae Kim

College of Business Administration, Seoul National University, South Korea

Dr. Hana Park

School of Business, Korea University, South Korea

Abstract

This study explores customer experience management in South Korea's rapidly expanding online food delivery sector using a service-dominant logic framework. The research posits that value is co-created through interactions among platforms, restaurants, riders, and customers rather than being embedded solely in products or transactions. A mixed-method approach combines survey responses from frequent users of major platforms with semi-structured interviews involving platform managers and partner restaurants. The analysis focuses on key experience touchpoints, including app interface design, order accuracy, delivery timeliness, rider behavior, and post-purchase support. Quantitative results show that perceived convenience, reliability, and emotional engagement significantly influence overall satisfaction and repeat usage, while price plays a moderating role when service failures occur. Qualitative findings highlight the importance of transparent communication, real-time tracking, and empathetic problem resolution in shaping user trust. The study also uncovers tensions between efficiency-driven algorithms and human-centered service, particularly in rider working conditions and customer expectations for instant delivery. The authors argue that sustainable competitive advantage in this sector depends on aligning technological innovation with holistic experience design that respects all stakeholders. Managerial implications include investing in user-centered app features, training riders and restaurant staff as co-creators of value, and developing metrics that capture experiential quality beyond traditional satisfaction scores. The paper extends service-dominant logic to digital platform ecosystems and offers practical guidance for Korean service firms navigating intense competition and evolving consumer demands.

Keywords: customer experience, online food delivery, service-dominant logic, digital platforms, South Korea

SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING

Assoc. Prof. Dr. Soo-Yeon Lee

Business School, Yonsei University, South Korea

Jin-Woo Choi

Business School, Yonsei University, South Korea

Abstract

This research investigates how Korean retail banks design and implement service innovations through omnichannel strategies to meet changing customer expectations. Omnichannel banking integrates physical branches, ATMs, mobile apps, call centers, and social media into a seamless service ecosystem, aiming to provide consistent experiences across all touchpoints. The study analyzes strategic documents, customer journey maps, and interview data from bank managers responsible for digital transformation. Findings indicate that successful banks leverage data analytics to personalize offerings, streamline routine transactions through self-service technologies, and reposition branches as advisory spaces rather than purely transactional outlets. Customers report higher satisfaction when they can start a process in one channel—such as applying for a loan online—and complete it effortlessly through another channel, like visiting a branch for document verification. However, challenges arise in legacy IT integration, staff re-skilling, and managing security risks associated with increased connectivity. The authors conclude that service innovation in Korean banking depends on aligning technological upgrades with organizational culture change and customer-centric design principles. Strategic recommendations include phased system integration, cross-functional innovation teams, and continuous customer feedback loops to refine omnichannel services over time.

Keywords: service innovation, omnichannel banking, retail banking, digital transformation, South Korea

PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS

Prof. Dr. Rahman Hossain

Institute of Business Administration, University of Dhaka, Bangladesh

Dr. Sumaiya Akter

BRAC Business School, BRAC University, Bangladesh

Md. Faridul Islam

Faculty of Business & Economics, East West University, Bangladesh

Abstract

This article examines the relationship between perceived service quality, patient satisfaction, and loyalty in private hospitals in Bangladesh, where service competition has intensified due to rising patient expectations and growing private sector investment. Using an adapted SERVQUAL model, the study surveys patients from three major private hospitals, measuring dimensions such as tangibles, reliability, responsiveness, assurance, and empathy. Structural equation modeling reveals that responsiveness and empathy have the strongest direct effects on satisfaction, while reliability and assurance influence loyalty indirectly through satisfaction. Tangible factors such as cleanliness and modern equipment matter, but patients prioritize interpersonal interactions and clear communication during diagnosis, treatment, and discharge. The research highlights systemic challenges including overcrowding, information asymmetry, and inconsistent complaint handling procedures, which can erode trust even when clinical outcomes are satisfactory. Managerial implications underscore the need for staff training in communication and service etiquette, standardized service protocols, and stronger feedback mechanisms to capture patient concerns. The paper concludes that investing in soft-side service quality is essential for building long-term loyalty and differentiation in Bangladesh's private healthcare market, offering a roadmap for hospital administrators seeking to enhance both patient experience and competitive positioning.

Keywords: service quality, patient satisfaction, hospital loyalty, private healthcare, Bangladesh

SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST

Dr. Nazmul Arefin

Department of Business Administration, Jahangirnagar University, Bangladesh

Assoc. Prof. Dr. Parvin Sultana

Department of Business Administration, Bangladesh University of Business & Technology,
Bangladesh

Abstract

This study analyzes the effectiveness of service recovery strategies used by telecommunication companies in Bangladesh and their impact on customer trust and repurchase intentions. With frequent service issues such as dropped calls, data disruptions, and billing errors, robust recovery practices are crucial in maintaining customer relationships. The research employs a survey of mobile subscribers, capturing perceptions of different recovery actions, including timely response, apology, compensation, and follow-up communication. Results indicate that perceived fairness and speed of recovery are the most critical drivers of restored trust. Customers are more forgiving when companies acknowledge problems proactively and offer clear explanations alongside appropriate redress. Conversely, generic responses and delayed assistance significantly damage trust, even if technical issues are eventually resolved. The study recommends a structured service recovery framework integrating frontline empowerment, real-time monitoring systems, and personalized communication. It further suggests that telecom firms publicly share service quality commitments to set realistic expectations. By demonstrating that effective recovery can transform negative experiences into opportunities for strengthening loyalty, the research contributes to the service management literature and offers practical insights for managers in high-contact, high-volume service environments.

Keywords: service recovery, customer trust, telecommunications, complaint handling, Bangladesh

SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS

Assoc. Prof. Dr. Nattapong Chaiyasit

Sasin School of Management, Chulalongkorn University, Thailand

Dr. Siriporn Kittipong

Dhurakij Pundit University, Thailand

Pimnipa Thongchai

Stamford International University, Thailand

Abstract

This research explores how service experience and value co-creation processes shape guest satisfaction and loyalty in Thai boutique hotels, a segment known for personalized service and cultural authenticity. Drawing on in-depth interviews with hotel managers, staff, and international and domestic guests, alongside on-site observations, the study identifies key elements contributing to memorable experiences: personalized interactions, locally inspired design, flexible service scripts, and opportunities for guests to participate in activities such as cooking classes, cultural tours, and wellness rituals. Guests perceive value not only from functional aspects like comfort and cleanliness but also from emotional and symbolic dimensions, including a sense of belonging and connection to Thai culture. The study situates these findings within the service-dominant logic framework, emphasizing that value emerges through ongoing interactions rather than being embedded solely in hotel amenities. Challenges include balancing authenticity with efficiency, managing staff workload in high-contact settings, and maintaining consistency across peak and off-peak seasons. The authors recommend training programs that empower employees as “experience co-designers” and encourage hotels to co-create offerings with local communities, thus generating shared economic and cultural benefits. The findings offer guidance for boutique hotel managers aiming to differentiate their services in a competitive tourism market while sustaining Thailand’s reputation for hospitality excellence.

Keywords: service experience, value co-creation, boutique hotels, hospitality, Thailand

E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS

Dr. Chatchai Phanich

Bangkok University, Thailand

Prof. Dr. Ratchanee Srisuk

Kasetsart University, Thailand

Assis. Prof. Dr. Waraporn Limsiri

Stamford International University, Thailand

Abstract

This study investigates how e-service quality dimensions influence online purchase intention among Thai consumers using major e-commerce platforms. As digital marketplaces become integral to everyday consumption, understanding which aspects of online service matter most is crucial for platform operators and sellers. The research develops and tests a model incorporating website usability, information quality, security and privacy, responsiveness, and fulfillment reliability. Survey data from active online shoppers are analyzed using regression and mediation techniques. Results show that perceived security and fulfillment reliability—accurate delivery, proper packaging, and adherence to promised timelines—exert the strongest direct effects on purchase intention. Website usability and information quality significantly shape perceived value and indirectly influence intentions through overall satisfaction. Responsiveness via chat and call centers plays a critical role in mitigating concerns during pre- and post-purchase stages. The study also notes generational differences, with younger users placing greater emphasis on interface aesthetics and mobile optimization, while older users prioritize clarity and trust signals. Managerial recommendations include continuous user-experience testing, transparent policies on returns and refunds, and investment in last-mile logistics partnerships. The findings provide a nuanced understanding of e-service quality in Thailand and inform strategies to enhance customer loyalty in an increasingly competitive digital environment.

Keywords: e-service quality, online purchase intention, e-commerce, consumer behavior,

JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

Prof. Dr. Reza Mohammadi
University of Tehran, Iran

Dr. Laleh Karami
University of Tehran, Iran

Abstract

This article critically examines the role of judicial review in the protection of fundamental rights in the Islamic Republic of Iran. It focuses on the complex interaction between constitutional norms, Islamic principles, and statutory legislation as interpreted by judicial bodies, particularly the Guardian Council and the Supreme Court. The study begins by outlining the constitutional architecture of Iran, with special emphasis on provisions related to rights and freedoms, the hierarchy of norms, and the institutional competence of courts and quasi-judicial bodies. It then analyzes a series of landmark decisions dealing with freedom of expression, property rights, due process, and gender equality, in order to assess whether judicial review has functioned primarily as a mechanism of rights protection or as a tool for preserving political and ideological control. The research employs doctrinal analysis complemented by interviews with Iranian legal scholars and practicing lawyers, allowing insight into both official doctrine and practical realities of litigation. Particular attention is paid to the tension between international human rights commitments and domestic understandings of Islamic law, and how this tension is reflected in judicial reasoning. The article argues that, despite formal guarantees, the effectiveness of judicial review in safeguarding fundamental rights remains constrained by institutional design, appointment procedures, and overlapping competences that limit judicial independence and accessibility. Nevertheless, incremental developments in legal argumentation, increasing reference to international standards, and the growing professionalization of the legal community suggest potential for gradual strengthening of rights-based review. The article concludes that meaningful reform must address transparency, standing rules, and the clarification of judicial competences if judicial review is to become a robust guarantor of fundamental rights rather than a predominantly formal constitutional safeguard.

Keywords: judicial review, fundamental rights, Iran, constitutional law, Islamic law

**LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN:
CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT**

Assoc. Prof. Dr. Zahra Hosseini
Shahid Beheshti University, Iran

Dr. Amir Farshad
Shahid Beheshti University, Iran

Abstract

This paper analyzes the evolution and current status of environmental protection law in Iran, with particular focus on implementation and enforcement challenges. It first surveys the main legislative instruments regulating air and water quality, waste management, biodiversity, and environmental impact assessment, situating them within constitutional provisions that mandate the protection of the environment for present and future generations. The study then examines the institutional landscape, detailing the roles of the Department of Environment, sectoral ministries, and judicial bodies in monitoring compliance and sanctioning violations. Through case studies concerning industrial pollution, water scarcity, and illegal land use, the article reveals a persistent gap between normative commitments and practical outcomes. Contributing factors include fragmented competencies, limited financial and technical capacity at regional levels, and inconsistent judicial engagement with environmental principles. The research relies on doctrinal analysis, policy documents, and semi-structured interviews with regulators and environmental lawyers. It argues that while Iran has adopted many modern legal tools—such as environmental impact assessments, administrative fines, and criminal sanctions—their effectiveness is undermined by weak coordination, insufficient transparency, and limited public participation in decision-making. The article highlights emerging opportunities, including strategic litigation, environmental awareness campaigns, and regional cooperation on shared ecosystems. It concludes that strengthening enforcement mechanisms, clarifying institutional mandates, and expanding access to environmental information and remedies are essential steps to transform Iran's environmental law from a predominantly declaratory framework into an effective system of ecological governance.

Keywords: environmental law, Iran, enforcement, environmental governance, public participation

ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS' RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA

Samir Benkhelifa

University of Algiers 1, Algeria

Dr. Nadia Bensalem

University of Algiers 1, Algeria

Rachid Amrani

University of Algiers 1, Algeria

Abstract

This article explores the development of administrative justice in Algeria and its capacity to secure citizens' right to good administration. It begins by tracing the historical roots of Algerian administrative law, shaped by French legal traditions and post-independence reforms, and describes the establishment and jurisdiction of administrative courts and the Council of State. The study assesses the legal recognition of principles such as legality, impartiality, transparency, and proportionality, analyzing how they are applied in disputes involving public contracts, disciplinary measures, urban planning, and social benefits. Empirical data from selected judgments reveal both advances and inconsistencies in judicial protection against arbitrary or negligent administrative action. Interviews with judges and lawyers indicate that procedural obstacles, limited awareness of rights among citizens, and the length of proceedings often impede access to effective remedies. Nonetheless, the research identifies positive trends, including increased judicial willingness to annul administrative decisions, award compensation, and refer to international standards on good administration. The article argues that the consolidation of administrative justice is central to enhancing public trust and improving governance in Algeria. It concludes that reforms should prioritize simplifying procedural rules, strengthening judicial training, and promoting alternative dispute-resolution mechanisms within the administrative sphere, thereby transforming the right to good administration from an aspirational principle into an operational guarantee.

Keywords: administrative justice, good administration, Algeria, Council of State, public law

CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR

Assoc. Prof. Dr. Leila Cherif
University of Oran 2, Algeria

Dr. Mourad Hamadi
University of Oran 2, Algeria

Abstract

This paper examines Algeria's criminal policy in combating corruption within the public sector, focusing on both the substantive legal framework and institutional enforcement mechanisms. It outlines the main offences defined in the penal code and special anti-corruption legislation, including bribery, embezzlement, illicit enrichment, and abuse of office, and considers their alignment with international instruments such as the United Nations Convention against Corruption. The study then analyzes the role of specialized bodies, including anti-corruption agencies, financial intelligence units, and dedicated judicial chambers, in detecting, investigating, and prosecuting corruption cases. Drawing on case law, official reports, and expert interviews, the research highlights the discrepancy between relatively advanced legal provisions and modest conviction rates. Structural challenges such as limited investigative capacity, political interference, and inadequate protection of whistle-blowers are identified as major obstacles. The article also evaluates recent reforms aiming to enhance transparency in public procurement, asset declaration systems, and digitalization of administrative procedures. It concludes that a coherent criminal policy against corruption must extend beyond the adoption of stringent laws to include guarantees of institutional independence, public access to information, and robust civil-society oversight. Only through such a comprehensive approach can Algeria move from symbolic repression to effective prevention and sanction of corruption, thereby reinforcing the rule of law and public confidence in state institutions.

Keywords: corruption, criminal policy, Algeria, public sector, anti-corruption law

JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES

Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Dr. Nino Mikeladze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Assis. Prof. Dr. Levan Beridze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract

This article provides an in-depth analysis of judicial independence and court reform in Georgia, a country often presented as a laboratory for post-Soviet legal transformation. It reviews constitutional and legislative amendments adopted over the past two decades to restructure the judiciary, reform the High Council of Justice, and increase transparency in appointments, promotions, and disciplinary proceedings. Drawing on empirical data, including judicial statistics, international monitoring reports, and interviews with judges and lawyers, the study evaluates whether these reforms have effectively reduced political influence and improved public trust in courts. The findings show that while procedural safeguards and institutional checks have been strengthened on paper, concerns persist regarding the concentration of power within judicial self-governing bodies, the handling of high-profile political cases, and the limited use of constitutional and international human rights standards in judicial reasoning. The article situates the Georgian experience within comparative regional debates about “façade independence” versus genuine autonomy. It argues that sustainable reform must focus not only on formal structures but also on professional culture, merit-based career paths, and the protection of dissenting judicial opinions. The conclusion proposes concrete measures, including enhanced transparency of council decisions, stronger guarantees for judges’ security of tenure, and continued engagement with European institutions to align Georgia’s judiciary with best practices in democratic governance.

Keywords: judicial independence, court reform, Georgia, High Council of Justice, rule of law

HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Tamar Kapanadze
Caucasus University, Georgia

Dr. Irakli Giorgadze
Caucasus University, Georgia

Abstract

This study investigates the integration of human rights education into the curricula of Georgian law schools and its impact on legal culture and professional identity. It begins by outlining the post-Soviet evolution of legal education in Georgia, highlighting the shift from doctrinal, state-centered perspectives toward more pluralistic and rights-oriented approaches under the influence of European integration and Council of Europe standards. Through curriculum analysis, surveys of students, and interviews with faculty members from multiple institutions, the research assesses the extent to which international and constitutional human rights norms are embedded in core and elective courses, clinical programs, and moot-court activities. The findings indicate significant progress in formal curriculum design, with increased offerings in human rights law, anti-discrimination law, and European Convention jurisprudence. However, the study also identifies challenges such as resource limitations, uneven teaching quality, and the persistence of traditional examination methods that prioritize memorization over critical analysis. The article argues that for human rights education to catalyze deeper transformation, it must be supported by experiential learning opportunities, interdisciplinary cooperation, and sustained partnerships with courts, NGOs, and international organizations. It concludes that strengthening human rights education in Georgian law schools is essential for consolidating a rights-based legal culture and for preparing future legal professionals capable of advancing the rule of law in both domestic and international arenas.

Keywords: human rights education, legal education, Georgia, curriculum reform, legal culture

RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elchin Mammadov
Baku State University, Azerbaijan

Aysel Huseynova
Baku State University, Azerbaijan

Abstract

This paper examines how religious pluralism interacts with national identity in contemporary Azerbaijan, a society shaped by a predominantly Muslim population, a Soviet secular legacy, and an officially secular constitutional order. The study combines historical analysis, legal and policy review, and qualitative fieldwork, including semi-structured interviews with religious leaders, state officials, and young urban professionals. It explores how Shi'i and Sunni Islamic traditions coexist with Christian, Jewish, and other minority communities under a state model that emphasizes ethnic-linguistic unity and civic loyalty over confessional affiliation. Particular attention is given to how state institutions regulate public religious expression through registration, control of religious education, and oversight of foreign religious influences, while simultaneously promoting a narrative of historic tolerance and multiculturalism. The research shows that religious pluralism is framed not as unlimited diversity but as a carefully managed spectrum of acceptable beliefs that must align with national security and social cohesion priorities. Interview data suggest that many citizens internalize this framing, expressing pride in religious diversity while supporting restrictions on groups perceived as politically destabilizing or culturally alien. The paper argues that this managed pluralism contributes to a form of "civic religiosity," where religious belonging is symbolically important to identity but largely subordinated to national narratives and secular state structures. The Azerbaijani case, it concludes, illustrates both the opportunities and tensions involved when post-Soviet states attempt to integrate religion into nation-building projects without abandoning secular governance.

Keywords: religious pluralism, national identity, secularism, Azerbaijan, state–religion relations

SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Nigar Aliyeva
Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan

Ramil Safarov
Azerbaijan State University of Culture and Arts, Azerbaijan

Abstract

This article investigates how young Azerbaijanis negotiate the relationship between secularism and Islam in shaping their personal values, ethical orientations, and life projects. Drawing on focus groups and in-depth interviews with university students in Baku and regional centers, the study analyzes how post-Soviet generations interpret the officially secular character of the state alongside the growing visibility of religious symbols, practices, and discourses. Respondents describe secularism less as hostility to religion and more as a background assumption about the separation of political authority from clerical power, combined with significant individual freedom in belief and practice. At the same time, many participants articulate an interest in Islamic ethics as a source of meaning, moral discipline, and social solidarity in the face of rapid economic and cultural change. The analysis shows how youth reconcile globalized lifestyles—consumption culture, social media, and transnational entertainment—with selective engagement in religious rituals such as Ramadan fasting or mosque attendance on major holidays. Rather than a simple return to tradition or straightforward secularization, the findings point to a hybrid pattern of “personalized religiosity,” where Islam is reinterpreted through the lenses of autonomy, authenticity, and self-development. The article concludes that youth attitudes in Azerbaijan complicate binary models of secular versus religious identity, revealing a fluid moral landscape in which religion and secular norms are continually re-combined.

Keywords: secularism, youth values, Islam, Azerbaijan, personalized religiosity

REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION

Prof. Dr. Farhad Rahimi
University of Tehran, Iran

Dr. Maryam Sadat Hosseini
Shahid Beheshti University, Iran

Abstract

This study analyzes contemporary Iranian debates in philosophy of religion concerning the relationship between reason and revelation, and their joint capacity to ground ethical universality. Focusing on selected works of influential Iranian thinkers who engage both classical Islamic philosophy and modern Western thought, the paper traces arguments about whether moral truths can be rationally justified independent of specifically Islamic legal prescriptions, or whether revelation remains the ultimate criterion of ethical validity. The authors employ textual analysis of philosophical treatises, lectures, and public interventions, highlighting how concepts such as *'aql* (reason), *fitra* (primordial disposition), and *maṣlaḥa* (public interest) are mobilized to defend inclusive accounts of morality that reach beyond the boundaries of a single community. Special attention is given to efforts to reconcile human rights discourse with Qur'anic and theological sources, and to internal critiques that reject what they view as Western moral imperialism. The paper argues that, far from being marginal, these debates represent a significant strand of intellectual life in Iran, where philosophers of religion seek to articulate frameworks that preserve religious authority while recognizing pluralism, dialogue, and shared human dignity. By situating these discussions within broader global conversations on natural law, moral realism, and public reason, the article demonstrates that contemporary Iranian philosophy of religion is an active participant in shaping 21st-century reflections on ethics and faith.

Keywords: philosophy of religion, Iran, reason and revelation, ethical universalism, Islamic thought

SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT

Dr. Hossein Karimi
Allameh Tabataba'i University, Iran

Abstract

This paper explores how Sufi concepts and imagery are reappropriated in modern Iranian intellectual debates about political authority and social justice. Through close reading of literary works, essays, and lectures by poets, novelists, and religious intellectuals, the study shows that Sufi motifs—such as the journey of the seeker, annihilation of the ego, and the ideal of spiritual equality—are used both to critique authoritarianism and to imagine alternative forms of communal life. While classical Sufism often emphasized withdrawal from worldly power, contemporary authors reinterpret mystical language to question structures of domination, corruption, and coercive religiosity. The paper demonstrates how notions of inner freedom and direct relationship with the divine are invoked against rigid clerical hierarchies and state monopolies on religious interpretation. At the same time, it cautions that Sufi discourse can also be co-opted to promote quietism or depoliticization, depending on context. By situating Iranian Sufi-inspired critique within broader discussions of civil society and Islamic reform, the article argues that mystical traditions continue to provide a rich symbolic repertoire for democratic aspirations and moral protest. This suggests that scholarship which treats Sufism only as an apolitical spiritual phenomenon overlooks its ongoing significance for public ethics and political imagination in Iran.

Keywords: Sufism, Iran, political authority, social critique, Islamic mysticism

**ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM
DISCOURSES IN ALGERIA**

Prof. Dr. Samir Benkhelfallah
University of Algiers 1, Algeria

Dr. Nadia Kerras
University of Oran 2, Algeria

Abstract

This article analyzes how contemporary Algerian thinkers draw on the heritage of Islamic philosophy to address questions of modernity, democracy, and religious reform. It examines academic writings, public lectures, and media interventions that revisit the works of figures such as al-Farabi, Ibn Rushd, and Ibn Khaldun in search of resources for reconciling Islamic tradition with constitutionalism, gender equality, and scientific progress. Through discourse analysis, the study identifies three main tendencies: a rationalist strand that emphasizes philosophy as a means of critical renewal; a traditionalist strand wary of philosophical inquiry as a threat to doctrinal certainty; and a mediating current that seeks to anchor philosophical reasoning within Qur'anic and juridical frameworks. The paper highlights how debates over philosophy's role often mirror broader struggles over state authority, educational reform, and the place of religion in the public sphere. It concludes that, despite resistance, Algerian engagements with Islamic philosophy contribute to a plural and dynamic intellectual field in which competing visions of religious reform are negotiated.

Keywords: Islamic philosophy, Algeria, modernity, religious reform, public discourse

**RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN
PHILOSOPHICAL DEBATES**

Dr. Amel Bouzid
University of Constantine 2, Algeria

Assis. Prof. Dr. Rachid Lounis
University of Tlemcen, Algeria

Abstract

This paper explores the entanglement of religion, memory, and postcolonial identity in Algerian philosophical debates since the civil conflict of the 1990s. By examining essays, memoirs, and scholarly texts, the study shows how Islamic references, anti-colonial narratives, and critiques of violence intersect in efforts to reconstruct a coherent moral horizon for Algerian society. Authors grapple with the legacy of French colonial secularism, the instrumentalization of Islam by state and armed groups, and the enduring trauma of war. The research argues that religion functions simultaneously as a source of healing, polarization, and critical reflection, depending on how it is interpreted and institutionalized. Philosophical interventions seek to disentangle faith from domination, advocating for forms of religiosity compatible with pluralism, human rights, and shared civic responsibility.

Keywords: religion, postcolonial identity, Algeria, memory, political philosophy

ORTHOOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA

Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Dr. Tamar Kapanadze
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract

This article investigates how Orthodox Christian theology intersects with philosophical reflection and civic ethics in contemporary Georgia. It analyzes homilies, theological essays, and philosophical writings that address issues such as corruption, nationalism, minority rights, and European integration. The study shows that some theologians and philosophers appeal to patristic thought and Georgian religious history to promote virtues like honesty, hospitality, and solidarity as foundations for modern citizenship. Others, however, deploy religious rhetoric to resist legal reforms related to gender equality or LGBTQ+ rights, framing them as threats to national and spiritual identity. By situating these conflicts within broader theories of civil religion and public theology, the paper argues that Georgian debates illustrate both the constructive and exclusionary potentials of religiously inflected civic discourse.

Keywords: Orthodox Christianity, Georgia, civic ethics, public theology, nationalism

EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN

Prof. Dr. Reza Azizi
University of Tehran, Iran
Fatemeh Ghadiri
University of Tehran, Iran

Abstract

This paper analyzes the challenges and opportunities in implementing equitable education policy in urban and rural schools throughout Iran. Drawing on a mixed-methods approach, the research utilizes national education statistics, school survey data, and interviews with teachers and administrators from five provinces. The study finds that substantial resource disparities persist, particularly in access to modern technology and qualified teaching staff, which disproportionately disadvantages rural learners. While government initiatives have increased infrastructure investments in remote regions and pushed for curriculum updates, actual policy enactment is hindered by logistical barriers, cultural resistance, and variable professional development for rural educators. Contrasts in student achievement rates, standardized test results, and participation in extracurricular programs reveal equity gaps exacerbated by family socioeconomic status and local governance. The study concludes by recommending context-sensitive policy interventions, greater community involvement in school governance, and ongoing evaluation mechanisms to ensure that policy intentions translate into meaningful equality of educational opportunity for all Iranian students.

Keywords: education policy, equity, rural schools, Iran, implementation challenges

**DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL
DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION**

Dr. Laleh Etemad
Shiraz University, Iran
Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Daryaei
Shiraz University, Iran
Samira Parsa
Shiraz University, Iran
Ali Soufi
Shiraz University, Iran

Abstract

This research investigates the impact of digital technology adoption in Iranian higher education with a focus on teacher professional development. By surveying over 600 faculty members in engineering, science, and education faculties, the study tracks shifts in pedagogical practices since the introduction of mandatory e-learning platforms and digital content creation initiatives. The survey is complemented by in-depth interviews and classroom observations to measure changes in teacher attitudes, training participation, and perceived instructional efficacy. Results show that while most instructors have integrated technology into their lesson planning and assessments, there are ongoing challenges in digital curriculum design competency and student engagement. Barriers include uneven access to up-to-date devices and lack of tailored training modules. Professional development programs that are collaborative, discipline-specific, and practice-oriented yield the highest gains in confidence and instructional innovation. The paper suggests embedding digital pedagogy into teacher education curricula and establishing knowledge-sharing networks to enhance technology integration across Iranian universities.

Keywords: digital technology, professional development, higher education, Iran, e-learning

**MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE
DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS**

Prof. Dr. Suresh Mehra
Jawaharlal Nehru University, India
Dr. Priya Banerjee
Jawaharlal Nehru University, India

Abstract

This study explores the effectiveness of multilingual education policies in fostering intercultural competence in major Indian metropolitan schools. Using classroom observations, student performance records, and qualitative interviews with teachers and policy experts, the research identifies how English, Hindi, and regional languages are balanced in curriculum and pedagogic practice. Particular attention is given to inclusive practices that support linguistic minorities and foster collaborative learning across cultural backgrounds. The findings demonstrate that students in robust multilingual environments display greater adaptability, empathy, and communication skills, which translate into improved social development and academic achievement. However, challenges such as inadequate teacher preparation, assessment inconsistency, and parental pressure for English dominance persist. Policy recommendations include comprehensive teacher training in intercultural skills, curriculum reforms to value all languages, and resources for minority language inclusion.

Keywords: multilingual education, intercultural competence, India, urban schools, language policy

**PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN
INDIAN SECONDARY EDUCATION**

Dr. Anand Bhatia
Indian Institute of Science, India
Anisha Singh
Indian Institute of Science, India
Prof. Dr. Kavita Subramanian
Indian Institute of Science, India
Assoc. Prof. Dr. Deepak Nair
Indian Institute of Science, India

Abstract

This research examines the implementation and outcomes of project-based learning (PBL) initiatives across Indian secondary schools. A combination of quantitative data from national standardized STEM exams and qualitative insights from focus groups provides evidence that students engaged in PBL settings demonstrate higher STEM motivation, improved critical thinking, and stronger collaboration skills compared to peers in traditional classrooms. The research details best practices for successful PBL uptake, such as teacher mentoring, partnerships with local industries, and cross-subject curriculum planning. Marginalized and economically disadvantaged students benefit significantly from hands-on, experiential learning opportunities that bridge theory and practice. Persistent barriers include insufficient teacher training, time constraints, and administrative inertia. Recommendations call for educational policy to prioritize flexible curriculum structures, regular teacher upskilling, and targeted resource allocation to scale PBL across India's diverse education system.

Keywords: project-based learning, STEM, India, secondary education, student motivation

**UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM
IN RURAL INDIA**

Dr. Rajiv Desai
University of Delhi, India

Abstract

This paper analyzes the evolving relationship between universities and government bodies to co-create educational reforms in rural India. Based on case studies of collaborative pilot projects in three states, the authors evaluate the success factors of programs aimed at increasing literacy, reducing dropout rates, and ensuring teacher accountability. The research details how university-led action research informed new policy directions, cell phone-based data collection improved accountability, and local teacher recruitment programs improved relevance and retention. Funding inconsistencies and political change are highlighted as challenges for scaling successful models. The study underscores the value of research-policy partnerships, interdisciplinary teams, and community engagement for creating context-driven, sustainable reforms.

Keywords: educational reform, university-government partnerships, India, rural education, policy innovation

**THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT
LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS**

Dr. Yasmine Benali
University of Algiers, Algeria
Prof. Dr. Houcine Amrani
University of Algiers, Algeria
Assis. Prof. Dr. Layla Cherif
University of Algiers, Algeria

Abstract

This study investigates bilingual education programs in Algerian primary schools, examining their effect on student literacy outcomes in Arabic and French. Longitudinal assessment data, classroom observations, and teacher interviews reveal that structured bilingual instruction improves literacy acquisition, student confidence, and parental satisfaction, particularly in urban centers. The results show disparities in bilingual proficiency and material availability between urban and rural schools, underlining the importance of targeted interventions and resource allocation. The paper emphasizes the need for capacity-building in bilingual pedagogy and recommends that policymakers develop locally adapted curricula for sustained literacy benefits across linguistic communities. Cross-sector collaboration with teacher education institutes is considered essential for ongoing quality improvement.

Keywords: bilingual education, Algeria, primary schools, literacy, language policy

EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION

Prof. Dr. Amine Boukhalfa
University of Oran, Algeria
Dr. Nadia Zerguini
University of Oran, Algeria

Abstract

This paper analyzes the adoption, use, and impact of educational technologies in Algerian universities, focusing on digital platforms, LMS adoption, and online assessments. Drawing on surveys from 14 universities and interviews with faculty and IT managers, the research highlights positive trends in digital skill acquisition, blended learning, and student autonomy. However, results indicate inconsistent platform usage, uneven access to updated hardware, and limited faculty support for course redesign. The study recommends greater investment in technology infrastructure, mandatory digital training in faculty development programs, and the creation of open-access resources tailored to Algerian instructional contexts. The authors argue that systemic, institution-wide strategies are necessary for optimizing the benefits of educational technology and achieving sustainable digital transformation in higher education.

Keywords: educational technology, Algeria, higher education, digital learning, faculty development

INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS

Assis. Prof. Dr. Lucia Romano
University of Rome “La Sapienza”, Italy
Prof. Dr. Giovanni Ferri
University of Rome “La Sapienza”, Italy

Abstract

This research delves into inclusive pedagogy developments in Italian elementary education, tracking the implementation of “universal design for learning” (UDL) principles and differentiated instruction for students with varying abilities and cultural backgrounds. Through detailed classroom case studies, teacher interviews, and parent focus groups, the paper evaluates how inclusive planning, co-teaching, and personalized interventions affect academic achievement and social participation. The research finds measurable improvements in learning outcomes and peer acceptance among students with disabilities, but notes gaps in teacher readiness and administrative support. Participation in ongoing professional communities and parental collaboration emerges as a significant driver of successful inclusion. Policy suggestions include expanded UDL training and assessment reforms to enhance equity in early schooling.

Keywords: inclusive pedagogy, Italy, elementary education, universal design, diversity

DIGITAL GAME-BASED LEARNING TO ENHANCE ENGAGEMENT IN ITALIAN SECONDARY EDUCATION

Dr. Paolo Grimaldi

University of Milan, Italy

Giulia Fabbri

University of Milan, Italy

Prof. Dr. Alessandra Russo

University of Milan, Italy

Abstract

This study investigates the role of digital game-based learning (DGBL) in boosting student engagement, motivation, and achievement in Italian secondary schools. Employing pre- and post-intervention surveys, classroom analytics, and in-depth focus groups with teachers and students, the research measures the impact of both commercially available and teacher-created games across STEM and humanities courses. Findings suggest that well-designed digital games foster deeper conceptual understanding, collaborative learning, and sustained interest, though access issues and teacher training pose barriers to broad adoption. The study concludes with guidelines for selecting effective DGBL platforms, advocating for curriculum embedding, and government support for technology integration in national education policy.

Keywords: digital game-based learning, Italy, student engagement, secondary education, motivation

RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES

Prof. Dr. Stefano Mancini , Elena Vitale , Assoc. Prof. Dr. Marco Santoro , Dr. Silvia Esposito , Assis. Prof. Dr. Paolo Bellini
University of Bologna, Italy

Abstract

This paper critically examines the transformation of admissions processes at top Italian universities, focusing on the shift from standardized testing to holistic evaluation strategies. It synthesizes administrative data, policy documents, and interviews with admissions officers and faculty across multiple disciplines. The research finds that adopting multi-faceted assessments—incorporating interviews, personal statements, extracurricular achievements, and equity-focused criteria—has begun to promote greater diversity and student success. The study details the tension between tradition and reform, faculty adaptation, and perspectives from underrepresented communities. Policy recommendations center on transparent guidelines, evaluation training for admissions committees, and infrastructure for monitoring long-term impacts on academic and employment outcomes. Holistic admissions are shown to hold promise in democratizing higher education and aligning Italian universities with international best practices.

Keywords: holistic admissions, Italy, higher education, university diversity, admissions reform

EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES

Prof. Dr. Shirin Etemadi
University of Tehran, Iran

Dr. Hossein Mohammadi
University of Tehran, Iran

Assis. Prof. Dr. Parisa Rashidi
Shiraz University, Iran

Abstract

This research investigates the multifaceted socio-economic impacts of internal migration within Iran, with a focus on rural-to-urban flows in major provinces over the last decade. Using a combination of census data, provincial development indicators, and semi-structured interviews, the study evaluates how migration trends have influenced labor market dynamics, infrastructural pressures, and social integration. The analysis reveals that while urban migration often increases access to services and employment opportunities, it also exacerbates spatial inequality and places strain on housing and public infrastructure. Notably, internal migrants encounter barriers including employment precarity, limited social support networks, and challenges in accessing healthcare and education. The paper also examines governmental and municipal policy measures aiming to manage migration and mitigate its negative effects, such as targeted investments in rural infrastructure, decentralized economic planning, and social welfare expansion. It concludes that holistic, multisectoral strategies are essential to ensure migration supports equitable regional development and social stability. The findings provide robust evidence to guide future policy formulation, with an emphasis on enhancing data collection and stakeholder participation in migration governance.

Keywords: internal migration, Iran, socio-economic impact, labor market, urbanization, policy

THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA

Dr. Farzaneh Parsa
Allameh Tabataba'i University, Iran

Assoc. Prof. Dr. Siamak Jahanbakhsh
Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Abstract

This paper explores how transnational networks influence migration experiences, adaptation, and identity among Iranian diaspora communities across Europe and North America. Drawing on qualitative interviews and digital ethnography, it highlights the significance of family ties, professional associations, and virtual communities in facilitating both pre- and post-migration decision-making. The study demonstrates that these networks provide informational, emotional, and material resources, reducing risks and smoothing integration processes for new migrants. At the same time, digital connectivity strengthens cultural retention while fostering new hybrid identities. However, network constraints—such as exclusion and pressure to conform—can also complicate adaptation, particularly for women and youth. Empirical findings underscore policy gaps in recognizing and supporting the positive role of diaspora networks in host country integration. The article calls for collaborative initiatives between sending and receiving countries to support migrants before, during, and after migration, centering on digital inclusion and transnational social capital.

Keywords: transnational networks, Iranian diaspora, migration, adaptation, digital ethnography

MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN'S PERIPHERAL REGIONS

Prof. Dr. Habib Ullah Khan
Quaid-i-Azam University, Pakistan

Dr. Sana Javed
University of Punjab, Pakistan

Muhammad Adeel
University of Punjab, Pakistan

Abstract

This study addresses the intersection of migration and security in Pakistan's border regions, with a focus on transboundary mobility, refugee influx, and local security dynamics along the Afghanistan and Iran borders. Utilizing field reports, legal reviews, and stakeholder interviews, the research examines how irregular migration and refugee settlement patterns influence regional security architecture, economic activity, and intercommunal relations. The findings show that local authorities are often challenged by informal cross-border networks, limited legal infrastructures, and humanitarian crises resulting from protracted displacement. Community-level responses—ranging from traditional conflict mediation to organized resistance—emerge as critical elements in managing security concerns. The article underscores the need for comprehensive, rights-based policies that balance border security with protection and integration for migrants and refugees. It highlights the importance of regional collaborations in intelligence-sharing, humanitarian assistance, and capacity building for sustainable border management.

Keywords: migration, security, Pakistan, border dynamics, refugee policy, peripheral regions

GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN

Assis. Prof. Dr. Saleema Khatoon
University of Karachi, Pakistan

Dr. Maria Qureshi
Lahore University of Management Sciences, Pakistan

Hina Nazir
Lahore University of Management Sciences, Pakistan

Abstract

This article examines the complex relationship between gender and migration in Pakistan, focusing on the distinct opportunities and vulnerabilities experienced by women migrants. Through mixed-method research involving survey data and in-depth interviews, the study identifies both empowerment outcomes—including improved education and employment prospects—and heightened risks such as gender-based violence, exploitation, and limited legal protection. Family migration, labor mobility, and marriage migration are analyzed as key pathways. Findings indicate that social norms, patriarchal structures, and institutional gaps shape women's agency before, during, and after migration. The article calls for gender-sensitive policy changes, including targeted social protection, legal aid initiatives, and community awareness campaigns. The authors argue that recognizing women's agency and addressing specific challenges is essential to ensuring equitable migration experiences and enhancing the positive contributions of female migrants to both origin and destination communities.

Keywords: gender, migration, Pakistan, women, vulnerability, empowerment

YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES

Prof. Dr. Mourad Bouzid
University of Algiers, Algeria

Nassim Daoud
University of Algiers, Algeria

Abstract

This research explores patterns of youth migration from rural communities in Algeria, investigating the interplay between migration motives and educational aspirations. Drawing on survey data and life-history interviews, the study reveals that limited educational infrastructure and employment opportunities in rural areas serve as primary push factors, while urban centers lure youth with prospects for higher education and modern lifestyles. Yet, migration comes with social and psychological adjustment challenges, including cultural dislocation and rural-urban divides. The findings underscore the importance of targeted policies to improve education quality in rural regions, strengthen youth engagement, and create pathways for rural youth to succeed without relocating. Recommendations are made for improving rural education resources, local job creation, and mentoring programs to sustain community coherence while supporting youth ambitions.

Keywords: youth migration, Algeria, rural communities, education, aspirations, policy

SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS

Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem
University of Oran, Algeria

Dr. Ahmed Meftah
University of Oran, Algeria

Nadia Benhamou
University of Oran, Algeria

Abstract

This paper investigates the social integration challenges facing Sub-Saharan African migrants in Algerian urban centers, analyzing the roles of local institutions, community networks, and state policy. Employing ethnographic fieldwork, the study maps the integration process, examining workplace experiences, access to services, language barriers, and patterns of discrimination or acceptance. Major findings suggest that while local civil society provides support, state integration measures remain limited and social inequalities persist. Migrants report both resilience strategies and daily hardships, highlighting the need for inclusive policies, intercultural training, and legal reforms. The article concludes that advancing social cohesion and integration in Algeria necessitates comprehensive policies addressing both structural barriers and local-level engagement initiatives.

Keywords: social integration, migration, Algeria, Sub-Saharan migrants, urban centers, policy

**CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF
AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS**

Prof. Dr. Kamran Huseynov
Baku State University, Azerbaijan

Vusal Aliyev
Baku State University, Azerbaijan

Vafa Guliyeva
Baku State University, Azerbaijan

Leyla Babayeva
Baku State University, Azerbaijan

Abstract

This paper analyzes the phenomenon of circular migration and return among Azerbaijani labor migrants moving between Russia, Turkey, and Europe. Drawing on survey data, interviews, and government statistics, the research examines the push-pull factors affecting mobility cycles, including wage differentials, recruitment networks, family ties, and legal status. The study details how experiences abroad shape skill acquisition, identity negotiation, and reintegration processes upon return to Azerbaijan. Key findings illustrate the fluid and often precarious nature of circular migration, with returnees facing reintegration challenges in job access, recognition of credentials, and social status. The article highlights the need for policy alignment between sending and receiving countries, support for returnee entrepreneurship, and transition services. Recognizing the economic and social potential of returning migrants, the study calls for comprehensive circular migration management frameworks that foster development benefits for both individual migrants and Azerbaijan.

Keywords: circular migration, return migration, Azerbaijan, labor mobility, reintegration, policy

WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Aigerim Nurtayeva
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
Zhanar Askarova
Nazarbayev University, Kazakhstan

Abstract

This study explores the transformative impact of entrepreneurship on the economic empowerment of women in urban centers across Kazakhstan. Through a mixed-methods approach combining survey data from 412 female entrepreneurs and in-depth interviews with 23 business owners, the research analyzes both the opportunities and barriers encountered by women in establishing and expanding small and medium-sized enterprises. The findings reveal that supportive entrepreneurial ecosystems—comprising access to microfinance, business incubators, and government mentorship programs—play a key role in fostering women's economic independence and professional growth. However, persistent challenges such as limited market access, gendered cultural expectations, and work-family balance continue to hinder full participation. The study specifically highlights the pivotal influence of peer networks and digital literacy on success rates. Furthermore, the research discusses the broader socio-economic implications, including ripple effects on household well-being and community poverty reduction. Policy recommendations emphasize scalable training, flexible funding, and gender-sensitive regulations to further enhance opportunities and close the empowerment gap. The paper concludes that sustained, targeted interventions are critical for harnessing women's potential as drivers of Kazakhstan's innovation and economic growth.

Keywords: women's empowerment, entrepreneurship, Kazakhstan, economic development, gender policy

HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES

Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva
Kokshetau State University, Kazakhstan

Abstract

Focusing on rural regions, this research scrutinizes barriers to healthcare access for women in Kazakhstan, drawing from recent surveys and case studies conducted in North Kazakhstan and Almaty regions. The study reveals that insufficient infrastructure, shortages of female medical personnel, conservative community attitudes, and transportation distance significantly impede timely healthcare utilization. Maternal health, reproductive services, breast cancer screenings, and mental health support are identified as the most affected areas. The analysis suggests that mobile health units, community health education, and local female health worker training represent effective strategies for improving service delivery and outreach. Additionally, the research underscores the importance of culturally tailored interventions—such as collaboration with local leaders and adapting health materials to regional dialects. The study recommends greater investment in telemedicine infrastructure and gender-sensitive policy implementation to narrow the urban-rural health gap. Holistic, integrated approaches involving government, NGOs, and local communities are essential to ensure equitable healthcare access for Kazakhstani women.

Keywords: rural health, women, access to care, Kazakhstan, health equity

GENDER NORMS AND WOMEN’S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ

Prof. Dr. Farah Abbas
University of Baghdad, Iraq
Dr. Mahmoud Fadhil
University of Baghdad, Iraq
Sara Al Zubaidi
University of Baghdad, Iraq

Abstract

This paper examines the complex interplay between gender norms and women’s educational attainment in Iraq. Drawing from national statistics, interviews with female university students, and surveys of educators, the study investigates how traditional values, family expectations, and social roles continue to challenge women’s pursuit of higher education. The research reveals that while Iraq has made progress in expanding female enrollment at the secondary and tertiary levels, significant disparities persist, especially in rural and conservative regions. Key factors influencing access include early marriage, economic dependence, security concerns, and societal attitudes towards women’s autonomy. The paper documents successful policy interventions—such as government scholarships, awareness campaigns, and role-model mentorship—that have contributed to rising female participation, although progress is uneven. Recommendations urge the expansion of support mechanisms, regional targeting of obstacles, and further integration of gender awareness into school curricula. The findings underscore that lasting improvements in women’s educational participation require both structural policy change and grassroots cultural shifts.

Keywords: gender norms, education, Iraq, women’s participation, policy intervention

IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ

Dr. Rasha Yassin
University of Mosul, Iraq
Assis. Prof. Dr. Omar Al-Khafaji
University of Mosul, Iraq

Abstract

This research investigates the lingering impact of conflict, displacement, and instability on the health and wellbeing of women in Iraq. Utilizing a qualitative approach, the paper synthesizes narratives from internally displaced women, healthcare providers, and NGO workers to reveal how war and ongoing violence have exacerbated vulnerabilities. Critical findings point to heightened incidences of mental health disorders, gaps in reproductive and maternal care, increased exposure to gender-based violence, and economic marginalization. The disruption of health infrastructure and loss of safety nets have affected women disproportionately, further restricting access to essential services. Success stories around psychosocial interventions and community-based health initiatives provide hope, yet the authors call for comprehensive, trauma-sensitive response strategies. Policy recommendations prioritize rebuilding health systems, fostering female leadership in humanitarian response, and ensuring survivors' voices guide policy and aid efforts. The study concludes by highlighting the resilience of Iraqi women and advocating for approaches that integrate immediate relief with long-term empowerment.

Keywords: conflict, health, women, Iraq, displacement

BARRIERS TO WOMEN’S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS

Assoc. Prof. Dr. Soudaly Nanthavong
National University of Laos, Laos

Abstract

This paper explores the persistent barriers to political engagement for women in Laos, drawing on national survey data, interviews with female politicians, and analysis of recent policy reforms. The study identifies low socio-economic status, cultural expectations regarding family roles, limited access to political networks, and a lack of targeted female mentorship as key deterrents to women’s political participation. Although legislative quotas and international NGO support have contributed to gradual improvement in representation, deep-seated social attitudes and economic constraints remain considerable hurdles. The findings indicate the need for comprehensive voter education, community-based leadership programs, and specific mentorship initiatives within political parties. The research concludes that sustained, culturally informed strategies—rather than top-down policy impositions—are most likely to foster an environment conducive to women’s active participation in Laos’s governance.

Keywords: women, political participation, Laos, social barriers, leadership

WOMEN'S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS

Prof. Dr. Bouavone Xayavong
National University of Laos, Laos
Dr. Sivilay Phommasane
Souphanouvong University, Laos
Keomany Souvannavong
Souphanouvong University, Laos
Assis. Prof. Dr. Anousone Chanthavong
Souphanouvong University, Laos

Abstract

This paper investigates the factors influencing Laotian women's access to higher education and STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) fields. Using quantitative enrollment data and interviews with female undergraduates, the research highlights ongoing disparities in STEM participation, especially in engineering and physics. In-depth analysis reveals family support, availability of female faculty mentors, perceptions of STEM as "male domains," and the role of scholarships in promoting gender equity. The findings emphasize the need for reforming secondary school guidance, targeted financial aid, and university-led outreach to encourage early interest. Experiences of program alumni are included to showcase the importance of mentoring networks. The paper recommends a multi-level strategy: institutional policy change, increased exposure to positive role models, and government-subsidized internships for women. The conclusion underscores the potential of gender-inclusive STEM education for boosting national innovation and economic resilience.

Keywords: STEM education, higher education, women, Laos, equity

SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH

Dr. Masuda Akhter
University of Dhaka, Bangladesh
Prof. Dr. Sultana Begum
University of Dhaka, Bangladesh
Ayesha Rahman
University of Chittagong, Bangladesh

Abstract

This study examines the role of microfinance in empowering Bangladeshi women entrepreneurs, focusing on both individual and community socioeconomic outcomes. Through a blend of longitudinal interviews, financial data analysis, and surveys with over 200 female micro-entrepreneurs, the research assesses income diversification, business sustainability, impacts on household decision-making, and gender norms. Findings highlight notable improvements in business success rates, access to markets, and educational opportunities for children of women entrepreneurs. Challenges persist, including repayment pressure, capacity gaps, and limited asset accumulation. Case studies illustrate how group-lending models and peer support enhance resilience and networking. Policy implications stress the integration of microfinance with skills training, local mentorship, and flexible repayment options. The study concludes that while microfinance remains a catalyst for women's financial independence in Bangladesh, comprehensive approaches are necessary to ensure lasting, widespread benefits.

Keywords: microfinance, women, Bangladesh, entrepreneurship, socioeconomic impact

WOMEN’S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS

Assis. Prof. Dr. Shanta Parvin
University of Rajshahi, Bangladesh

Abstract

This research delves into the health and reproductive rights of women living in urban slums of Bangladesh, utilizing both quantitative data and qualitative testimonies from women, community workers, and medical providers. Findings reveal critical challenges: high rates of maternal mortality, inadequate access to contraception, lack of sex education, and sociocultural stigma against reproductive autonomy. Assessment of NGO and government-led interventions—such as mobile clinics, community health outreach, and legal literacy campaigns—showcases improvements in service reach and awareness, but systemic barriers like gender-based violence and poverty persist. The study suggests that future improvements depend on multisectoral collaboration, strengthened legal protections, and targeted community education. Recommendations emphasize participatory model design and sustainable funding mechanisms as essential for advancing rights and health equity for women in marginalized environments.

Keywords: reproductive rights, women’s health, Bangladesh, slums, intervention programs

EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE

Assis. Prof. Dr. Ruslan Nogoibekov
Osh State University, Kyrgyzstan
Ainura Abdrakhmanova
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Abstract

This study examines the narrative strategies that shape modern Kyrgyz theatre, with emphasis on the adaptation of folklore, epic poetry, and oral storytelling. Through analysis of recent productions and playwright interviews, the research identifies characteristic techniques—such as choral narration and episodic structure—drawn from manaschi storytelling traditions and integrated with contemporary dramaturgy. The findings highlight the challenges theatre practitioners face in maintaining relevance for urban youth audiences while upholding national literary heritage. The authors argue that Kyrgyz theatre's narrative hybridity is a response to societal shifts, laying foundations for new expressions of collective memory and social dialogue. The study emphasizes that, by reworking tradition in dialogue with innovation, Kyrgyz theatre offers powerful models for the renewal of performing arts in post-Soviet Central Asia.

Keywords: Kyrgyz theatre, narrative tradition, folklore, storytelling, dramaturgy

**ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY
IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART**

Prof. Dr. Samira Al-Masri
Birzeit University, Palestine

Dr. Fadi Taleb
An-Najah National University, Palestine

Nour Said
Al-Quds University, Palestine

Abstract

This article analyzes how contemporary Palestinian artists employ visual arts as a tool of resistance and identity formation amid protracted conflict and occupation. Through a combination of gallery analysis and first-person interviews, the study delves into varied forms such as painting, graffiti, digital media, and installation art. The authors highlight recurrent themes of land, memory, displacement, and resilience, showing how artists use symbolism and non-linear narratives to challenge dominant discourses. Special attention is paid to collaborations with international art networks, which amplify Palestinian voices globally. The abstract argues that art is not only a medium for protest but also a healing and community-building mechanism. The study's findings reflect the centrality of expression as both a personal and political act, bridging private histories with public advocacy and fostering cultural recognition.

Keywords: Palestinian art, visual representation, resistance, identity, conflict

THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION

Assis. Prof. Dr. Yasmine Khalil
Al-Azhar University, Palestine
Dr. Ibrahim Amro
Birzeit University, Palestine

Abstract

This research explores the integration of traditional Palestinian ceramics and tilework into contemporary design education curricula. Drawing on curricular documents, site visits to artisan workshops, and interviews with educators, the paper maps how millennium-old craft traditions are preserved, taught, and innovated upon. The authors assert that teaching students glazing, hand-forming, and geometric design fosters both technical mastery and pride in heritage, while also equipping them to bring new perspectives to applied arts. The study examines collaborative projects and cross-disciplinary modules with architecture and environmental design, demonstrating the versatility and modern relevance of these crafts. Ultimately, the research concludes that design education centered on traditional arts acts as a springboard for cultural regeneration, economic opportunity, and social cohesion, particularly among youth.

Keywords: Palestinian ceramics, design education, traditional art, heritage, tile art

**EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF
ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE**

Prof. Dr. Kenneth Lim
National University of Singapore, Singapore
Jolene Tan
Lasalle College of the Arts, Singapore
Wei Liang Chong
Nanyang Technological University, Singapore

Abstract

This study investigates the transformative power of experimental media installations in shaping contemporary artistic practice in Singapore. It explores how artists employ interactive technologies, sound, and multi-sensory experiences to deconstruct conventional art-viewer relationships and stimulate audience engagement. Using field notes from leading art spaces and interviews with installation artists, the research analyzes how exhibitions frequently tackle issues of urbanism, environmental crisis, and multicultural identity. The authors document the struggles and triumphs of gaining institutional support and audience appreciation for experimental formats in a rapidly digitizing society. The result is a nuanced appraisal of how Singaporean artists redefine the boundaries between art, technology, and everyday life, forging new pathways for the arts in Southeast Asia.

Keywords: Singapore art, experimental media, installations, contemporary practice, technology

**THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE'S CITYSCAPE: CULTURAL
POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT**

Dr. Mei Wong
Nanyang Technological University, Singapore

Abstract

This article details the emergence of public art as a central feature in Singapore's urban landscape, examining its intersections with cultural policy, place-making, and community engagement. Analysis of public sculpture, murals, and state-sponsored street art initiatives reveals both the successes and controversies in integrating art with city planning. Drawing on policy documents and stakeholder interviews, the study finds that public art projects succeed most where there is strong local consultation, artist autonomy, and alignment with sociocultural narratives. The research indicates that while Singapore government support has catalyzed a flourishing public art scene, ongoing dialogue between communities, artists, and planners is necessary to ensure authenticity and inclusivity. The article concludes that public art, beyond beautification, helps build shared meaning and social capital in the evolving city-state.

Keywords: public art, Singapore, cultural policy, place-making, urban engagement

REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART

Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Lamki
Sultan Qaboos University, Oman
Fatma Rashid Al-Saadi
Sultan Qaboos University, Oman

Abstract

This research explores the ways contemporary Omani artists reinterpret traditional Arabesque geometric motifs in Islamic art within a modern context. By synthesizing archival research, visual analysis, and artist interviews, the study identifies key strategies in transforming geometrical forms, color palettes, and spatial arrangements. The findings demonstrate how artists maintain religious symbolism while applying contemporary aesthetics and digital fabrication methods. Examining case studies from galleries, mosques, and public works, the paper highlights the dual process of preserving cultural heritage and pursuing global relevance. The authors argue that Omani Islamic art's engagement with Arabesque geometry not only sustains tradition, but also continuously invents new languages for spiritual and national expression.

Keywords: Omani art, Arabesque, geometry, Islamic art, contemporary reinterpretation

ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN

Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi
University of Nizwa, Oman

Abstract

This article evaluates the state of art education in Oman, focusing on curriculum innovation and the major challenges faced in visual arts teaching. Through interviews with educators and analysis of Ministry of Education reforms, the paper outlines gaps in teacher training, access to resources, and the balance between classical and contemporary art forms. The study highlights the necessity of local adaptation, addressing the need to incorporate Omani heritage and contemporary global trends within lesson plans. Case examples of successful school projects are discussed, showing how new approaches can stimulate creativity and community participation among students. Recommendations are made for sustainable teacher development programs and increased state investment to foster a vibrant visual arts landscape in Oman.

Keywords: art education, Oman, curriculum innovation, teacher training, visual arts

EDUCATIONAL OUTCOMES OF MULTILINGUAL POLICY IN TAJIK SECONDARY EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Rustam Juraev
Khodjand State University, Tajikistan

Dr. Barno Kuvatova
Khodjand State University, Tajikistan

Shodmonbek Nazarov
Tajik National University, Tajikistan

Abstract

This paper analyzes the effects of recent multilingual education policies in Tajikistan's secondary schools, focusing on learning outcomes, language proficiency, and social integration. Drawing on standardized test results, classroom observations, and interviews with students, administrators, and parents, the authors find that state-supported instruction in Tajik, Russian, and English enhances communicative competence and intercultural awareness. However, resource disparities, textbook shortages, and teacher fluency create divergences in program effectiveness across regions. Students in urban centers tend to outperform their rural peers due to better access to qualified teachers and supplementary materials. The analysis concludes that, while multilingual policy fosters social cohesion and expands higher education prospects, ongoing investment in teacher recruitment, curriculum development, and targeted support for marginalized populations remains crucial.

Keywords: multilingual education, Tajikistan, secondary schools, language policy, student outcomes

THE IMPACT OF VALUE-BASED EDUCATION PROGRAMS ON MORAL DEVELOPMENT IN EGYPTIAN STUDENTS

Prof. Dr. Ahmed Mahmoud
Cairo University, Egypt

Dr. Sara El-Tantawy
Cairo University, Egypt

Assis. Prof. Dr. Hossam Saad
Cairo University, Egypt

Abstract

This study examines how value-based education initiatives shape the ethical attitudes and behaviors of students in both public and private Egyptian schools. Utilizing a mixed-methods approach—surveys, interviews, and student essays—the research identifies correlations between program participation and moral reasoning, empathy, and civic participation. Value-based curricula are shown to strengthen normative respect, conflict resolution, and social responsibility. However, inconsistencies in implementation due to varying administrative support and teacher preparation impact the depth and sustainability of outcomes. The findings emphasize the importance of continuous professional development for educators, culturally responsive curricula, and strong home-school partnerships for the effectiveness of value-based programs. Recommendations include piloting model schools, sharing best practices, and integrating values education into broader educational reforms.

Keywords: value-based education, Egypt, moral development, student behavior, curricular reform

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN INCLUSIVE EDUCATION IN RURAL EGYPT

Assoc. Prof. Dr. Mona Zaki
Assiut University, Egypt

Marwan Youssef
Assiut University, Egypt

Abstract

Focusing on rural Egyptian settings, this research explores the current status, barriers, and innovations in implementing inclusive education for students with disabilities. Through participatory classroom observations, teacher focus groups, and community surveys, the study reveals that geographic isolation, infrastructural limitations, and teacher shortages limit access to tailored instruction. Despite generous legislation, adaptive technology uptake and special needs materials are slow to reach remote schools. Bright spots are found in local partnerships, community volunteers, and NGO-supported initiatives that foster teacher confidence and student integration. The paper calls for investment in transport, capacity-building, and intersectoral collaboration, advocating localized solutions and context-aware professional development to achieve meaningful inclusion. It stresses the need to bridge gaps between policy intentions and classroom realities, promoting equity in rural education.

Keywords: inclusive education, rural Egypt, disabilities, teacher support, educational equity

INNOVATIVE PRACTICES IN STEM TEACHER TRAINING: A CASE STUDY FROM IRAN

Dr. Parisa Sadeghi
Sharif University of Technology, Iran

Abstract

This paper explores contemporary methods for STEM teacher preparation at Iran's leading technical university, focusing on blended-learning approaches, mentorship, and school-university partnerships. Data from interviews, trainee portfolios, and classroom observation indicate that hands-on activities, collaborative lesson design, and reflective practice are central to effective teacher development. The program's emphasis on integrating technology, inquiry-based science, and cross-disciplinary projects yields enduring gains for both teachers' confidence and student engagement. Challenges include constrained budgets, varying school resources, and scaling innovations beyond elite institutions. The study concludes with recommendations for context-driven STEM teacher training and calls for broader infrastructure, inclusive recruitment, and government support to sustain innovation.

Keywords: STEM education, teacher training, Iran, blended learning, educational reform

IMPACT OF PRIVATE SCHOOL GROWTH ON EDUCATIONAL INEQUALITY IN URBAN IRAN

Prof. Dr. Mohammadreza Shafiei
University of Isfahan, Iran

Dr. Leyla Karimi
University of Isfahan, Iran

Abstract

Addressing the rapid expansion of private schools in urban Iran, this study analyzes its effects on educational access, student outcomes, and equity. Drawing on enrollment records, standardized assessments, and interviews with school leaders, the research identifies rising disparities in resource allocation, teacher quality, and academic results across socioeconomic groups. Private institutions often offer smaller class sizes, advanced facilities, and extracurricular enrichment, but marginalize lower-income families unable to afford tuition. The findings reveal that inequality is spatially concentrated, with more affluent neighborhoods enjoying greater opportunities. Recommendations include increased regulation, need-based scholarships, and policies that bridge public-private divides while fostering inclusive excellence in urban education.

Keywords: educational inequality, Iran, private schools, urban education, socioeconomic disparities

PROJECT-BASED LEARNING AS A DRIVER OF STUDENT MOTIVATION IN INDIAN MIDDLE SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Ananya Rao
Jawaharlal Nehru University, India

Ankit Mehra
Jawaharlal Nehru University, India

Dr. Rakesh Khanna
Jawaharlal Nehru University, India

Abstract

Investigating middle schools in northern India, this research assesses how project-based learning methodologies affect student motivation, critical thinking, and engagement. Through pre/post intervention surveys, classroom observations, and focus groups, the authors show that hands-on inquiry—facilitated by teachers but driven by student choice—increases collaboration, self-directed learning, and real-world problem solving. Barriers include large class sizes, rigid curricula, and limited teacher preparation in active methodologies. Despite these challenges, schools piloting project-based approaches register achievement gains and improved classroom climate. The paper proposes institutionalizing teacher workshops, building assessment rubrics for project work, and fostering community partnerships for sustained implementation.

Keywords: project-based learning, India, student motivation, middle schools, educational innovation

ENHANCING ENGLISH LANGUAGE COMPETENCIES IN INDIAN ENGINEERING UNDERGRADUATES THROUGH ESP PROGRAMS

Prof. Dr. Kavita Singh
Indian Institute of Technology Delhi, India

Meera Raghavan
Indian Institute of Technology Delhi, India

Abstract

This research explores the impact of English for Specific Purposes (ESP) curricula in developing advanced communication skills among engineering undergraduates in India. Data from tests, portfolio reviews, and interviews highlight measurable improvements in academic writing, technical presentation, and professional discourse. Success is linked to practical case studies, industry-aligned vocabulary, and multimedia resources. Challenges include variation in baseline language proficiency, resistance to change among some faculty, and resource disparities. Policy recommendations emphasize curriculum standardization, digital material development, and ongoing teacher training to broaden the benefits of ESP for engineering graduates pursuing global careers.

Keywords: English language, ESP, India, engineering education, communication skills

YAŞLI BİREYLERDE AROMATERAPİ KULLANIMI VE RUH SAĞLIĞI

Döne GÜNAY
Sivas İl Sağlık Müdürlüğü
donegunay@gmail.com 0000-0002-8721-6028

Sevda UZUN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
sevdauzun@ahievran.edu.tr 0000-0002-5954-717X,

Özet

Yaşlanma süreci, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlarda çok yönlü değişimler yaşadığı dinamik bir dönemdir. Artan yaşam süresiyle birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığı artmakta; buna paralel olarak uyku bozuklukları, anksiyete, depresif belirtiler, bilişsel gerileme, yalnızlık ve yaşam kalitesinde azalma gibi ruh sağlığını etkileyen sorunlar daha belirgin hale gelmektedir. Yaşlı bireylerde psikiyatrik semptomların yönetiminde farmakolojik tedaviler sıklıkla kullanılmakla birlikte, polifarmasi, ilaç etkileşimleri ve advers etkiler önemli klinik riskler oluşturmaktadır. Bu nedenle güvenli, düşük maliyetli ve kolay uygulanabilir non-farmakolojik yaklaşımlara yönelik ilgi giderek artmaktadır.

Aromaterapi, bitkilerden elde edilen uçucu yağların inhalasyon, difüzyon veya topikal uygulama yoluyla kullanılması esasına dayanan tamamlayıcı bir uygulamadır. Mekanizma olarak, koku uyaranlarının limbik sistem üzerinden duygu durumu, stres yanıtı ve otonom sinir sistemi aktivitesi üzerinde etkili olabileceği öne sürülmektedir. Güncel araştırmalar, özellikle lavanta ve biberiye gibi uçucu yağların yaşlı bireylerde uyku kalitesini artırabildiğini, anksiyete ve stres düzeylerini azaltabildiğini ve bazı bilişsel işlevler üzerinde olumlu etkiler gösterebildiğini bildirmektedir. Randomize kontrollü çalışmalar ve meta-analizler, aromaterapinin uyku parametrelerinde anlamlı iyileşmeler sağlayabildiğini; palyatif bakım hastalarında ağrı ve kaygıyı azaltmada destekleyici rol üstlenebildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca demanslı yaşlı bireylerde davranışsal ve psikolojik semptomların yönetiminde non-farmakolojik girişimler arasında yer aldığı belirtilmektedir.

Bununla birlikte, mevcut çalışmaların örneklem büyüklüklerinin sınırlı olması, uygulama süreleri ve doz farklılıkları ile metodolojik heterojenite gibi faktörler nedeniyle daha güçlü, standartlaştırılmış ve uzun dönemli araştırmalara gereksinim bulunmaktadır. Tüm bu bulgular ışığında aromaterapi, yaşlı bireylerde ruh sağlığının desteklenmesinde bütüncül bakım anlayışı içinde değerlendirilebilecek tamamlayıcı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, yaşlı bireylerde aromaterapi kullanımının ruh sağlığı üzerindeki etkilerini güncel literatür doğrultusunda kapsamlı bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aromaterapi, Yaşlılık, Ruh sağlığı, Non-farmakolojik girişimler, Geriatri.

USE OF AROMATHERAPY in OLDER ADULTS AND MENTAL HEALTH

Abstract

The ageing process is a dynamic period in which individuals experience multidimensional biological, psychological, and social changes. With increasing life expectancy, the prevalence of chronic diseases rises; consequently, mental health–related problems such as sleep disturbances, anxiety, depressive symptoms, cognitive decline, loneliness, and decreased quality of life become more pronounced in older adults. Although pharmacological treatments are frequently used in the management of psychiatric symptoms in this population, polypharmacy, drug interactions, and adverse effects pose significant clinical risks. Therefore, there is a growing interest in safe, low-cost, and easily applicable non-pharmacological approaches.

Aromatherapy is a complementary practice based on the use of essential oils derived from plants through inhalation, diffusion, or topical application. Mechanistically, olfactory stimuli are suggested to influence mood, stress responses, and autonomic nervous system activity via the limbic system. Current research indicates that essential oils, particularly lavender and rosemary, may improve sleep quality, reduce anxiety and stress levels, and positively affect certain cognitive functions in older adults. Randomized controlled trials and meta-analyses demonstrate that aromatherapy can lead to significant improvements in sleep parameters and may serve as a supportive intervention in reducing pain and anxiety among patients receiving palliative care. Additionally, it is reported to be among the non-pharmacological interventions used in managing behavioral and psychological symptoms in older adults with dementia.

However, limitations such as small sample sizes, variations in intervention duration and dosage, and methodological heterogeneity highlight the need for more robust, standardized, and long-term studies. In light of these findings, aromatherapy emerges as a complementary approach that can be integrated into holistic care models to support mental health in older adults. This study aims to comprehensively examine the effects of aromatherapy use on mental health in older adults in accordance with current literature.

Keywords

Aromatherapy; Ageing; Mental health; Non-pharmacological interventions; Geriatrics.

Giriş

Yaşlanma süreci, bireylerin biyolojik işlevlerinin yanı sıra psikolojik ve sosyal uyumlarını da etkileyen çok boyutlu bir dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü, sağlıklı yaşlanma kavramını yalnızca hastalıkların yokluğu ile değil, bireyin ileri yaşlarda fiziksel ve ruhsal işlevselliğini sürdürebilmesi ile ilişkilendirmekte ve ruh sağlığını bu sürecin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlamaktadır (World Health Organization [WHO], 2023). Ruh sağlığının korunması, yaşlı

bireylerin yaşam kalitesi, bağımsızlık düzeyi ve bakım süreçlerine uyumu açısından kritik öneme sahiptir.

Yaşlılık döneminde anksiyete, depresyon, stres ve özellikle uyku bozuklukları gibi ruhsal sorunların görülme sıklığının arttığı bildirilmektedir (World Health Organization [WHO], 2023; Her & Cho, 2021; Xu et al., 2024). Kronik hastalıkların yaygınlığı, fonksiyonel kısıtlılıklar, bilişsel değişimler ve sosyal izolasyon bu ruhsal sorunların ortaya çıkmasını kolaylaştıran başlıca faktörler arasında yer almaktadır. American Geriatrics Society, yaşlı bireylerde ruhsal belirtilerin yönetiminde farmakolojik olmayan yaklaşımların önemine dikkat çekmekte ve bütüncül bakım anlayışını önermektedir (American Geriatrics Society, 2024).

Farmakolojik tedaviler yaşlı bireylerde ruhsal sorunların yönetiminde yaygın olarak kullanılmakla birlikte, polifarmasi, ilaç etkileşimleri ve yan etki riskleri önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Bu durum, yaşlı bakımında non-farmakolojik ve tamamlayıcı yaklaşımlara olan ilgiyi artırmaktadır (Abraha et al., 2017). Tamamlayıcı yaklaşımlar, yaşlı bireylerin ruhsal belirtilerinin hafifletilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasında destekleyici bir rol üstlenmektedir.

Aromaterapi, bitkilerden elde edilen uçucu yağların inhalasyon, masaj veya topikal uygulama yoluyla kullanıldığı tamamlayıcı bir bakım yaklaşımıdır. Uçucu yağların koku alma sistemi aracılığıyla limbik sistemi etkilemesi, stres yanıtının azalmasına ve duygusal dengeye katkı sağlamaktadır. Literatürde aromaterapinin anksiyete, stres ve uyku sorunları üzerindeki olumlu etkileri giderek daha fazla vurgulanmaktadır (Her & Cho, 2021; Xu et al., 2024). Ayrıca yaşlı kadınlarda görülen duygu durum dalgalanmaları ve uyku sorunlarının yönetiminde de aromaterapinin destekleyici bir yöntem olabileceği bildirilmektedir (Smith-Francis, 2024).

Yaşlı bireylerde aromaterapi uygulamalarının invaziv olmaması, kolay uygulanabilir olması ve bakım ortamlarına entegre edilebilmesi önemli avantajlar sunmaktadır. Huzurevleri, palyatif bakım üniteleri ve evde bakım hizmetlerinde aromaterapi uygulamalarının yaygınlaşması, bu yaklaşımın yaşlı bakımında tamamlayıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir (Faydalı & Çetinkaya, 2018). Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı yaşlı bireylerde aromaterapi kullanımını ve ruh sağlığı üzerindeki etkilerini literatür doğrultusunda incelemektir.

Yaşlı Bireylerde Ruh Sağlığı ve Tamamlayıcı Yaklaşımlar

Ruh sağlığı, yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilmeleri, sosyal ilişkilerini devam ettirebilmeleri ve yaşam doyumlarını koruyabilmeleri açısından temel bir belirleyicidir. Ruhsal sorunların fiziksel hastalıkların seyrini olumsuz etkileyebildiği ve bakım gereksinimini artırdığı bildirilmektedir (WHO, 2023). Bu nedenle yaşlı bakımında bütüncül yaklaşım benimsenmesi önem taşımaktadır. Tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar, yaşlı bireylerin ruhsal belirtilerinin hafifletilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasında giderek daha fazla tercih edilmektedir. Aromaterapi, farmakolojik olmayan bir yöntem olması nedeniyle güvenli ve kabul edilebilir bir seçenek olarak öne çıkmaktadır (American Geriatrics Society, 2024).

Aromaterapinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri

Literatürde aromaterapinin yaşlı bireylerde anksiyete ve stres düzeylerini azaltmada etkili olduğu bildirilmektedir (Akbaş Uysal et al., 2024; Can et al., 2024). Palyatif bakım hastalarıyla yapılan çalışmalarda aromaterapi uygulamalarının anksiyete ve stres düzeylerini anlamlı biçimde azalttığı gösterilmiştir (Akbaş Uysal et al., 2024). Diyabetli yaşlı bireylerde lavanta ve biberiye aromaterapisinin anksiyete düzeyini düşürdüğü de bildirilmektedir (Can et al., 2024). Uyku kalitesi, ruh sağlığının temel bileşenlerinden biridir ve yaşlılık döneminde sıklıkla bozulmaktadır. Sistematik derlemeler ve meta-analizler, aromaterapinin yaşlı bireylerde uyku kalitesini artırdığını ortaya koymaktadır (Her & Cho, 2021; Xu et al., 2024). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar bildirilmiştir (Faydalı & Çetinkaya, 2018).

Aromaterapinin ruhsal etkilerinin yalnızca bakım alan bireylerle sınırlı olmadığı, yaşlı bireylere bakım verenlerde stres, yük ve yorgunluk düzeylerini azaltabildiği de gösterilmiştir (Castro et al., 2024). Bu durum, aromaterapinin yaşlı bakımında daha geniş bir psikososyal etki alanına sahip olduğunu düşündürmektedir. Sağlık bakım profesyonelleri, yaşlı bireylerin bütüncül bakımında aromaterapi gibi tamamlayıcı uygulamaların planlanması ve güvenli biçimde uygulanmasında önemli bir role sahiptir. Aromaterapi uygulamalarının bireyin tercihleri, mevcut sağlık durumu ve olası riskler dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Karadağ et al., 2021). Ayrıca aromaterapinin bakım süreçlerinde konfor ve rahatlama sağlaması, yaşlı bireylerin bakım deneyimini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Lafcı & Kaşıkçı, 2023).

Sonuç

Literatür bulguları, aromaterapinin yaşlı bireylerde ruh sağlığını desteklemede güvenli ve tamamlayıcı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Aromaterapi uygulamalarının anksiyete ve stres düzeylerini azalttığı, uyku kalitesini artırdığı ve genel ruhsal iyilik hâlini desteklediği bildirilmektedir. Yaşlı bakımında bütüncül yaklaşımın güçlendirilmesi açısından aromaterapinin hemşirelik bakımına entegrasyonu önem taşımaktadır.

Kaynakça

Abraha, I., Rimland, J. M., Trotta, F. M., Dell'Aquila, G., Cruz-Jentoft, A., Petrovic, M., Gudmundsson, A., Soiza, R., O'Mahony, D., Guaita, A., & Cherubini, A. (2017). Systematic review of systematic reviews of non-pharmacological interventions to treat behavioural disturbances in older patients with dementia: The SENATOR-OnTop series. *BMJ Open*, 7(3), e012759. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-012759>

Akbaş Uysal, D., Şenuzun Aykar, F., & Uyar, M. (2024). The effects of aromatherapy and music on pain, anxiety, and stress levels in palliative care patients. *Supportive Care in Cancer*, 32(10), 632. <https://doi.org/10.1007/s00520-024-08837-0>

American Geriatrics Society. (2024). *American Geriatrics Society*.
<https://www.americangeriatrics.org/>

Can, S., Yildirim Usta, Y., Yildiz, S., & Tayfun, K. (2024). The effect of lavender and rosemary aromatherapy application on cognitive functions, anxiety, and sleep quality in the elderly with diabetes. *Explore*, 20(6), 103033. <https://doi.org/10.1016/j.explore.2024.103033>

Castro, M. F., Turrini, R. N. T., Hashimoto, T. H. F., Sichieri, K., Tartarotti, A. O., Faria, M. F. O., & Gnatta, J. R. (2024). Effects of aromatherapy on the overload and fatigue of informal elderly caregivers: A pilot study. *Revista Gaúcha de Enfermagem*, 45(spe1), e20240011. <https://doi.org/10.1590/1983-1447.2024.20240011.en>

Faydalı, S., & Çetinkaya, F. (2018). The effect of aromatherapy on sleep quality of elderly people residing in a nursing home. *Holistic Nursing Practice*, 32(1), 8–16. <https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000244>

Her, J., & Cho, M. K. (2021). Effect of aromatherapy on sleep quality of adults and elderly people: A systematic literature review and meta-analysis. *Complementary Therapies in Medicine*, 60, 102739. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2021.102739>

Karadağ, S., Akça, N. K., Çürük, G. N., & Kaplan, A. (2021). The effect of aromatherapy on elderly persons with dry skin: A randomized controlled trial. *Holistic Nursing Practice*, 35(1), 34–39. <https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000420>

Lafcı, D., & Kaşıkçı, M. (2023). The effect of aroma massage on constipation in elderly individuals. *Experimental Gerontology*, 171, 112023. <https://doi.org/10.1016/j.exger.2022.112023>

Smith-Francis, M. J. (2024). Complementary and alternative medicine for menopause. *Nursing Clinics of North America*, 59(4), 551–562. <https://doi.org/10.1016/j.cnur.2024.08.001>

World Health Organization. (2023). *Ageing and health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>

Xu, K., Wang, S., Ji, Q., Ni, Y., & Liu, T. (2024). Effects of aromatherapy on sleep quality in older adults: A meta-analysis. *Medicine*, 103(49), e40688. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000040688>

DİYABETTE REİKİ KULLANIMI VE RUH SAĞLIĞI

Döne GÜNAY^{1*}, Sevda UZUN²

^{*1} Sivas İl Sağlık Müdürlüğü, Sivas, Türkiye,
donegunay@gmail.com 0000-0002-8721-6028,
²Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye,
sevdauzun@ahievran.edu.tr 0000-0002-5954-717X,

Özet

Diyabet, hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerinde uzun süreli etkiler yaratan kronik bir metabolik hastalıktır ve milyonlarca bireyin yaşamını doğrudan etkilemektedir. Hastalığın yönetimi, kan şekeri kontrolü, düzenli ilaç kullanımı ve yaşam tarzı değişiklikleri gerektirmektedir. Bu bakım içeriği ve sürekli öz yönetim gerekliliği, diyabetli bireylerde stres, kaygı ve depresyon gibi psikososyal sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Psikolojik sorunlar, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini ve hastalıkla baş etme becerilerini olumsuz etkileyerek, tedaviye uyumu zorlaştırmakta ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Son yıllarda, diyabetli bireyler arasında tamamlayıcı ve alternatif terapiler, özellikle stresin azaltılması ve psikolojik iyilik hâlinin desteklenmesi amacıyla giderek daha fazla tercih edilmektedir.

Reiki, Japon kökenli, enerji temelli bir uygulama olarak, bireyin enerji dengesini desteklemeyi ve hem fiziksel hem de psikolojik iyilik hâlini artırmayı amaçlamaktadır. Reiki seansları, gevşeme sağlayarak kaygı ve stres düzeylerini azaltabilir, depresyon belirtilerini hafifletebilir ve genel yaşam kalitesinin iyileşmesine katkı sağlayabilir. Hemşirelik bakımında Reiki'nin non-invaziv, güvenli ve kolay uygulanabilir bir tamamlayıcı yöntem olması, bütüncül bakım yaklaşımıyla uyumlu bir destek sunar ve bireylerin öz bakım davranışlarını güçlendirebilir. Bununla birlikte, mevcut uygulama ve araştırmaların çoğu küçük örneklem grupları ile sınırlıdır ve metodolojik çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle, Reiki'nin diyabetli bireylerdeki fizyolojik ve psikolojik etkilerini daha güvenilir biçimde değerlendirecek kapsamlı ve sistematik araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bu derleme, Reiki'nin diyabet yönetimindeki potansiyel etkilerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı, hem klinik uygulamalara hem de hemşirelik araştırmalarına yol göstermeyi hedeflemektedir. Reiki'nin stres yönetimi, psikolojik destek ve yaşam kalitesini artırma potansiyeli, diyabet bakımında önemli bir tamamlayıcı yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyabet, Reiki, Ruh Sağlığı.

THE USE OF REIKI IN DIABETES AND MENTAL HEALTH

Abstract

Diabetes is a chronic metabolic disease that has long-term effects on both physical and psychological health, directly impacting the lives of millions of individuals worldwide. Its management requires continuous self-care, blood glucose monitoring, regular medication adherence, and lifestyle adjustments. These ongoing demands can lead to significant psychosocial challenges, including stress, anxiety, and depression. Such psychological burdens may impair daily functioning, reduce coping abilities, hinder treatment adherence, and ultimately decrease quality of life. In recent years, complementary and alternative therapies have gained increasing attention among individuals with diabetes, particularly for stress reduction and enhancement of overall psychological well-being.

Reiki, a Japanese-origin energy-based therapy, aims to support the body's energy balance and promote both physical and psychological well-being. Reiki sessions may induce relaxation, reduce stress and anxiety levels, alleviate symptoms of depression, and improve overall quality of life. In nursing care, Reiki represents a non-invasive, safe, and easily applicable complementary approach that aligns with holistic care principles and may strengthen patients' self-care behaviors. However, most current studies and practical applications are limited to small sample sizes and exhibit methodological variability. Therefore, there is a need for comprehensive and systematic research to more reliably evaluate the physiological and psychological effects of Reiki in individuals with diabetes.

This review aims to examine the potential effects of Reiki on diabetes management from a holistic perspective, providing guidance for both clinical practice and nursing research. The therapy's capacity to enhance stress management, provide psychological support, and improve quality of life positions Reiki as a valuable complementary approach in the care of individuals with diabetes.

Keywords: Diabetes mellitus, Reiki, Mental Health.

Giriş

Diyabet, dünya genelinde yaygın olarak görülen kronik bir metabolik hastalık olup, hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (International Diabetes Federation, 2025). Diyabetli bireylerde yalnızca kan şekeri kontrolü değil, aynı zamanda stres, anksiyete ve depresyon gibi ruhsal sorunlar da sık görülmektedir (Garrow & Egede, 2006). Bu psikososyal etkiler, hastalığın yönetimini zorlaştırmakta ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (International Diabetes Federation, 2025).

Tamamlayıcı ve alternatif terapiler, özellikle stres ve anksiyete yönetiminde, diyabetli bireyler arasında giderek daha fazla tercih edilmektedir (Garrow & Egede, 2006). Reiki, bu terapiler arasında enerjiyi dengeleyerek vücudun kendi kendini iyileştirme kapasitesini artırmayı

amaçlayan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017; Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022). Literatürde, Reiki'nin fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar giderek artmaktadır; bu bağlamda diyabetli bireylerde Reiki'nin potansiyel faydalarının araştırılması, hem klinik uygulamalar hem de hemşirelik uygulamaları açısından önem taşımaktadır (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Thrane & Cohen, 2014).

Bu bildiri, diyabetli bireylerde Reiki uygulamalarının ruh sağlığı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Reiki'nin temel prensipleri, diyabet yönetimindeki rolü ve psikolojik faydaları literatür ışığında incelenecektir.

Reiki: Tanım ve Temel Prensipler

Reiki, Japon kökenli bir enerji terapisi yöntemi olarak tanımlanmakta ve uygulayıcının elleri aracılığıyla, bireyin vücudundaki enerji akışını dengelemeyi amaçlamaktadır (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017). Bu yöntem, bedenin kendi kendini iyileştirme kapasitesini destekleyerek, fiziksel ve psikolojik iyilik hâlini artırmayı hedefler (Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022). Reiki uygulamaları genellikle dokunma veya ellerin hafif şekilde vücut üzerinde tutulması şeklinde gerçekleştirilir; bu süreçte enerji kanallarının dengelenmesi ve kişinin stres düzeylerinin azalması hedeflenir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008).

Enerji terapileri arasında yer alan Reiki, yalnızca fiziksel sağlık sorunlarına değil, aynı zamanda ruhsal sağlık sorunlarına da katkı sağlayabileceği öne sürülen bir yöntemdir (Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022). Reiki'nin temel ilkeleri, kişinin kendisine ve çevresine karşı şefkatli olması, yaşam enerjisini dengelemesi ve zihinsel sakinliği desteklemesidir (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017). Hemşirelik uygulamalarında Reiki, hasta bakımında tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanılmakta ve özellikle stres, anksiyete ve ağrı yönetiminde destekleyici rol üstlenmektedir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Thrane & Cohen, 2014; Pocotte & Salvador, 2008).

Reiki'nin uygulanma süreci, basit ve non-invaziv olması nedeniyle farklı yaş grupları ve kronik hastalık durumlarında güvenle uygulanabilmektedir. Bu yönüyle hemşirelikte ve tamamlayıcı terapi uygulamalarında önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir (Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022; Doğan & İster, 2023).

Diyabet Yönetiminde Reiki Kullanımı

Diyabet, kronik bir metabolik hastalık olarak hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan birey üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır (International Diabetes Federation, 2025). Bu nedenle, diyabetli bireylerin tedavi ve yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik tamamlayıcı terapiler, giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Garrow & Egede, 2006). Reiki, diyabet yönetiminde hem doğrudan fizyolojik etkiler hem de psikososyal destek sağlama potansiyeli ile dikkat çeken bir uygulamadır (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017).

Literatür, Reiki uygulamalarının diyabetli bireylerde bazı fizyolojik faydalar sağlayabileceğini göstermektedir. Özellikle diyabetik nöropati gibi ağrı ve rahatsızlık yaratan komplikasyonlarda, Reiki ve refleksoloji uygulamalarının hastaların yaşam kalitesini artırdığı ve ağrı düzeylerini azalttığı bildirilmektedir (Rana Korkunç, 2025; Çiçek, Demir, Yılmaz, & Yıldız, 2021). Bu bulgular, Reiki'nin ağrı yönetiminde tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanılabileceğini ve hastaların günlük yaşam aktivitelerine katılımını destekleyebileceğini ortaya koymaktadır (Hartemann et al., 2011).

Bunun yanı sıra, Reiki'nin diyabet yönetiminde dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Stres ve kaygı düzeylerinin azalması, bireylerin tedaviye uyumunu ve kan şekeri kontrolünü dolaylı olarak olumlu yönde etkileyebilir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Thrane & Cohen, 2014). Reiki, uygulama sırasında vücut ve zihin üzerindeki rahatlatıcı etkisi sayesinde, kronik hastalıklarla başa çıkmayı kolaylaştırmakta ve hastaların genel yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017; Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022).

Bu bağlamda, Reiki, diyabetli bireylerde hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ile tamamlayıcı ve bütüncül bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak, uygulamanın etkinliği konusunda literatürdeki çalışmaların çoğunluğu küçük örneklem grupları ve farklı metodolojiler içermekte olduğundan, geniş kapsamlı randomize kontrollü çalışmaların yapılması gerekmektedir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Thrane & Cohen, 2014).

Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Diyabetli bireylerde ruh sağlığı sorunları, hastalığın yönetimi ve yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (International Diabetes Federation, 2025). Stres, anksiyete ve depresyon, diyabetin hem fizyolojik kontrolünü zorlaştırmakta hem de bireylerin tedaviye uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Garrow & Egede, 2006). Bu nedenle, Reiki gibi tamamlayıcı terapiler, diyabetli bireylerde psikolojik destek sağlama açısından önem kazanmaktadır (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017).

Araştırmalar, Reiki uygulamalarının stres ve kaygıyı azaltarak bireylerin ruhsal iyilik hâlini destekleyebileceğini göstermektedir. Thrane ve Cohen (2014), randomize kontrollü çalışmaların sistematik bir incelemesinde, Reiki'nin yetişkinlerde kaygı ve ağrı düzeylerini anlamlı şekilde azalttığını rapor etmiştir. Benzer şekilde, Erdoğan ve Çınar (2016) tarafından yapılan çalışmada, huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerde Reiki uygulamasının depresyon düzeylerini düşürdüğü gözlemlenmiştir. Bu bulgular, Reiki'nin yalnızca fiziksel değil, psikolojik sağlık üzerinde de pozitif etkiler sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Hemşirelik uygulamaları bağlamında, Reiki'nin psikososyal destek aracı olarak kullanımı da literatürde öne çıkmaktadır (Pocotte & Salvador, 2008; Doğan & İster, 2023). Reiki uygulamaları sırasında bireylerin zihinsel ve bedensel rahatlama deneyimlemeleri, stresin azaltılmasına ve psikolojik iyilik hâlinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle kronik hastalık yönetiminde, Reiki'nin bu yönü, hastaların yaşam kalitesini destekleyen önemli bir

tamamlayıcı yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017; Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022).

Sonuç olarak, Reiki uygulamaları, diyabetli bireylerde ruh sağlığını destekleyici, kaygı ve depresyonu azaltıcı ve psikolojik dayanıklılığı artırıcı bir yöntem olarak literatürde yer almaktadır. Ancak, bu etkinin daha net ve güçlü bir şekilde ortaya konabilmesi için daha büyük örneklem gruplarıyla yapılan randomize kontrollü çalışmaların gerekliliği vurgulanmaktadır (Thrane & Cohen, 2014; Erdoğan & Çınar, 2016).

Sonuç ve Öneriler

Bu derleme, diyabetli bireylerde Reiki uygulamalarının hem fizyolojik hem de psikolojik etkilerini değerlendirmiştir. Literatür, Reiki'nin diyabet yönetiminde ağrı kontrolü, stres azaltma ve genel yaşam kalitesini artırma gibi potansiyel faydalar sağladığını göstermektedir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Çiçek, Demir, Yılmaz, & Yıldız, 2021; Rana Korkunç, 2025). Ayrıca, Reiki uygulamalarının ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu; kaygı ve depresyon düzeylerini azalttığı ve psikolojik iyilik hâlini desteklediği bildirilmiştir (Thrane & Cohen, 2014; Erdoğan & Çınar, 2016; Pocotte & Salvador, 2008).

Hemşirelik uygulamaları açısından Reiki, tamamlayıcı bir yöntem olarak bireylerin stres ve kaygı yönetiminde, ağrı kontrolünde ve yaşam kalitesinin artırılmasında etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir (Çoşar, Yüce, Atik, Karatepe, & Erdoğan, 2017; Özsezer Kaymak, Ataç, & Tekir, 2022; Doğan & İster, 2023). Reiki'nin non-invaziv ve uygulanması kolay bir yöntem olması, farklı yaş grupları ve kronik hastalıklar için uygun bir tamamlayıcı terapi olarak önemini artırmaktadır.

Buna karşın, Reiki'nin etkinliği konusunda literatürdeki çalışmaların çoğu küçük örneklem gruplarıyla yapılmış ve metodolojik farklılıklar içermektedir. Bu nedenle, diyabetli bireylerde Reiki uygulamalarının etkinliğini daha güçlü ve güvenilir şekilde değerlendirmek için geniş kapsamlı randomize kontrollü çalışmaların yapılması önerilmektedir (Lee, Pittler, & Ernst, 2008; Thrane & Cohen, 2014).

Sonuç olarak, Reiki, diyabet yönetiminde ve ruh sağlığının desteklenmesinde potansiyel bir tamamlayıcı terapi olarak öne çıkmaktadır. Klinik uygulamalarda ve hemşirelik bakımında Reiki'nin sistematik olarak uygulanması, diyabetli bireylerin yaşam kalitesini artırabilir ve psikolojik iyilik hâllerini güçlendirebilir. Gelecek araştırmaların, Reiki'nin etkilerini uzun dönem takipleri ile değerlendirmesi, uygulama protokollerinin standartlaştırılması ve farklı diyabet komplikasyonlarına olan etkilerini incelemesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Çiçek, S. C., Demir, S., Yılmaz, D., & Yıldız, S. (2021). Effect of reflexology on ankle brachial index, diabetic peripheral neuropathy, and glycemic control in older adults with diabetes: A randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 44, 101437. <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101437>
- Çoşar, A. A., Yüce, U. Ö., Atik, D., Karatepe, H., & Erdoğan, Z. (2017). Reiki and diabetes: Review. *Acta Medica Alanya*, 1(2), 49–53. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/325394>
- Doğan, H. D., & İster, E. D. (2023). Türkiye’de reiki uygulanarak yapılan hemşirelik tezlerinin incelenmesi. *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 59–74. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3215291>
- Erdoğan, Z., & Çınar, S. (2016). The effect of Reiki on depression in elderly people living in nursing homes. *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 15(1), 35–40. <http://journal.acibadem.edu.tr/en/pub/issue/61302/914283>
- Garrow, D., & Egede, L. E. (2006). National patterns and correlates of complementary and alternative medicine use in adults with diabetes. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 12(9), 895–902. <https://doi.org/10.1089/acm.2006.12.895>
- Hartemann, A., Attal, N., Bouhassira, D., Dumont, I., Gin, H., Jeanne, S., ... Richard, J. L. (2011). Painful diabetic neuropathy: Diagnosis and management. *Diabetes & Metabolism*, 37(5), 377–388. <https://doi.org/10.1016/j.diabet.2011.06.003>
- Lee, M. S., Pittler, M. H., & Ernst, E. (2008). Effects of Reiki in clinical practice: A systematic review of randomized clinical trials. *International Journal of Clinical Practice*, 62(6), 947–954. <https://doi.org/10.1111/j.1742-1241.2008.01729.x>
- Özsezer Kaymak, G., Ataç, M., & Tekir, Ö. (2022). Hemşirelikte tamamlayıcı terapiler: Renklerle sanatsal tedavi, çakralar ve reiki. *Jaren*, 8(3), 177–186.
- Pocotte, S. L., & Salvador, D. (2008). Reiki as a rehabilitative nursing intervention for pain management: A case study. *Rehabilitation Nursing*, 33(6), 231–232.
- Rana Korkunç. (2025, November 28). Diyabetik nöropati ağrısında reiki ve refleksoloji masajı uygulamasının hastanın yaşam kalitesi ve ağrı düzeyine etkisi. <https://ranakorkunc.com/2025/11/28/diyabetik-noropati-agrisinda-reiki-ve-refleksoloji-masaji-uygulamasinin-hastanin-yasam-kalitesi-ve-agri-duzeyine-etkisi/>

Thrane, S., & Cohen, S. M. (2014). Effect of Reiki therapy on pain and anxiety in adults: An in-depth literature review of randomized trials with effect size calculations. *Pain Management Nursing*, 15(4), 897–908. <https://doi.org/10.1016/j.pmn.2013.07.008>

International Diabetes Federation. (2025). *IDF diabetes atlas* (11th ed.). <https://diabetesatlas.org/resources/idf-diabetes-atlas-2025/>